

P. 54 to 300. 9

(प्राकृत ग्रन्थमालानं. ९)

रायपसेणइय-सुत्तं Rāyapaseṇaiya-sutta

JPr2

Ray/200

परिशोधितमूलपाठ-पाठान्तर-विवरण-टिप्पण-विशिष्टा-
नेकपरिशिष्टादिभिः संयुतम्

15.59

Ed संपादकः—

पंडित बेचरदास जीवराज दोशी

Becharadas Jivaraj Doshi

वि. सं. १९९४

वीर संवत् २४६४

प्रकाशक:—
शंभुलाल जगशी शाह
गूर्जर ग्रन्थरत्न कार्यालय
गांधीरस्तो, अमदावाद

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI

Acc. No.... 15189

Date..... 22. 3. 58

Call No..... J. P. 22 / R. 4. 10. 10

मुद्रक—
पंडित भगवानदास हरखचन्द दोशी
: शारदामुद्रणालय
१५, जैन सोसाइटी, अमदावाद

પ્રવેશક

રાયપસેન-
હ્ય સુત્તં

વૈદિક પરંપરાનું મૂળભૂત શાસ્ત્ર 'વેદો' છે, જરથોસ્તી પરંપરાનું મૂળભૂતશાસ્ત્ર 'અવેસ્તા' છે, બૌદ્ધ પરંપરાનું મૂળભૂત શાસ્ત્ર પાલી 'ત્રિપિટક' છે, તેમ જૈન પરંપરાનું મૂળભૂત શાસ્ત્ર દ્વાદશાંગ 'ગણિપિટક' છે.

મૂળ જૈન આગમો બાર અંગોમાં વહેંચાયેલા છે: ૧ આચાર, ૨ સૂયગડ, ૩ ટાણ, ૪ સમવાય, ૫ વિયાહપણ્ણત્તિ, ૬ નાયાધમ્મકહા, ૭ ઉવાસગદસા, ૮ અંતગડદસા, ૯ અણુત્તરોવવાહઅદસા, ૧૦ પળ્હાવાગરણ, ૧૧ ધિવાગ અને ૧૨ દિઢિવાય.

સમવાયમાં અંગસૂત્રોનો પરિચય આપ્યો છે ત્યાં અને નંદીસૂત્રમાં (પૃ૦ ૨૦૧ થી ૨૪૬ સુધી) આ બારે અંગોનો સવિસ્તર પરિચય આપેલો છે.

વર્તમાનમાં અગિયાર અંગ ઉપલબ્ધ છે અને બારમું અંગ-દિઢિવાય આજ ઘણા વચ્ચેથી વિચ્છેદ પામેલું છે. તથા જે અગિયાર અંગો ઉપલબ્ધ છે તે પણ જેવાં હતાં તેવાં ને તેવાં જ આજે છે એમ ન કહી શકાય.^૧

ઉક્ત બાર અંગો ઉપરાંત ઘીજા પણ અનેક જિનઆગમોની વિદ્યમાનતાનો ઉલ્લેખ નંદીસૂત્રમાં મળે છે. આર્ય શ્રીદૂષ્યગણિના શિષ્ય

૧ દાખલા તરીકે આચારાંગસૂત્રનું સાતમું અધ્યયન 'મહાપરિણા' ઉપલબ્ધ થતું નથી. પ્રશ્નવ્યાકરણનો નંદિસૂત્રમાં જેવો પરિચય આપ્યો છે તે રીતે એ વિષયો એમાં ઉપલબ્ધ થતા નથી. આગમનાં પદોની સંખ્યામાં ઘણો ઘટાડો થઈ ગયેલો છે. નંદીસૂત્રના ઉલ્લેખ પ્રમાણે જ્ઞાતાધર્મ કથામાં સાઢાપ્રણ ક્રોડ કથાઓ હતી. આ ઉલ્લેખ કદાચ અતિશયોક્ત હોય તો પણ અત્યારે એ સૂત્રના માત્ર વીસ જ અધ્યયન મળે છે તે જોતાં એમાં ઘણો ઘટાડો થયો લાગે છે.

પ્રવેશક

॥૩॥

દેવધાચક ક્ષમાશ્રમણે રચેલા ઉક્ત નંદીસૂત્રમાં સમસ્ત મૂળ જૈન શ્રુતનો નામગ્રાહ સવિસ્તર ઉલ્લેખ આવે છે. તેમાં 'ગમિકશ્રુત'^૨-અગમિકશ્રુત' 'અંગપ્રવિષ્ટશ્રુત'^૩-અંગબાહ્યશ્રુત' 'કાલિકશ્રુત'^૪-ઉત્કાલિકશ્રુત' એમ અનેક વિભાગો બતાવીને ૫ ક્ષમાશ્રમણે શ્રુતજ્ઞાનને વર્ણવ્યું છે. તેમાં ઉત્કાલિકશ્રુતનાં નામો ગણાવતાં પ્રસ્તુત રાયપસેણજીએ નોંધેલું છે. (સમિતિનું નંદીસૂત્ર પૃ. ૨૦૨)

નંદીસૂત્રમાં આવેલી રાયપસેણજીના નામની નોંધ ઉપરથી એના સમય વિશે જરૂર થોડું વિચારી શકાય.

૧૪૧

ગ્રન્થનો સમય

નંદીસૂત્રના પ્રણેતા દેવધાચકે સૂત્રના આરંભમાં પોતાની પરંપરા બતાવેલી છે. જેમાં પોતાના પૂર્વપુરુષોનાં બીજાં અનેક નામો સાથે બ્રહ્મદ્વીપિક શાખાના આર્ય સિંહસૂરિ, માથુરીવાચનાના સૂત્રધાર આર્ય સ્કન્દિલાચાર્ય, આર્ય નાગાર્જુનાચાર્ય, નાગિલકુલ (નાગેન્દ્રકુલ) ના આર્ય ભૂતદિન્નાચાર્યનાં નામો પણ નોંધેલાં છે.

કલ્પસૂત્રની પ્રાંતે વંચાતી સ્થવિરાવલીમાં જણાવ્યું છે કે "આર્ય સિંહગિરિના ચાર શિષ્યો: આર્ય ધનગિરિ, આર્યવજ્ર, આર્ય સમિથ અને આર્ય અરિહદિન્ન. તેમાં આર્ય સમિથથી બ્રહ્મદ્વીપિક શાખાનો ઉદ્ભવ થયો અને આર્ય વજ્રસ્વામીના શિષ્ય શ્રીવજ્રસેન દ્વારા આર્ય નાદલી શાખા નીકળી".

૨ જેમાં વારંવાર એકસરખા પાઠો આવતા હોય તે 'ગમિક' શ્રુત કહેવાય. આ શ્રુતમાં દૃષ્ટિવાદસૂત્રનો જ માત્ર સમાવેશ થાય છે. આચારાંગ વગેરે 'અગમિક' શ્રુત લેવાય છે.

૩ ગણધરોજી રચેલું શ્રુત તે 'અંગપ્રવિષ્ટ' અને સ્થવિરોજી રચેલું શ્રુત તે 'અંગબાહ્ય શ્રુત' સમજવું. અથવા નિયત પાઠવાલું શ્રુત તે 'અંગપ્રવિષ્ટ' શ્રુત અને અનિયત પાઠવાલું શ્રુત તે 'અંગબાહ્ય શ્રુત'.

૪ જે શ્રુત અમુક નિયત કાળે જ ભળી શકાય તે 'કાલિક' શ્રુત અને જેના ભળવા માટે કોઈ નિયત કાળ નહોય તે 'ઉત્કાલિક શ્રુત'

ઉત્કાલિક શ્રુત

પ્રસ્તુત નાઇલી શાખા અને નંદીસૂત્રમાં સૂચવેલું નાગિલકુલ ૫ વચ્ચે ૧૬૦ છે. બ્રહ્મદ્વીપિક શાખાની ઉદ્ભાવક આર્ય સમિતિનો સમય વીરાત્ છટ્ટો સૈકો કહી શકાય. અને નાગિલ શાખાના ઉત્પાદક શ્રીવજ્રસેનનો સમય વીરાત્ સાતમો સૈકો ગણી શકાય. પટલે નાગિલ શાખાનો સમય પણ વીરાત્ સાતમો સૈકો ઠરે. આ નાગિલ શાખામાં થયેલા ભૂતદિન આચાર્યના શિષ્ય લોહિત્યસૂરિ અને તે પછી થયેલા દુષ્યગણિના શિષ્ય દેવવાચક.

આ ગણના દ્વારા નંદીસૂત્રના પ્રણેતા દેવવાચકનો સમય વીરાત્ આઠમો વા નવમો સૈકો સહજે ઠરાવી શકાય. આ ગણનાને સાચી માનવાને બાધ ન હોય તો પ્રસ્તુત રાયપસેનઇનો સમય વીરાત્ નવમા સૈકા કરતાં ૫ પહેલો આવે. પટલે રાયપસેનઇ અને વિક્રમની પાંચમી શતાબ્દી કરતાં ૫ પૂર્વેનું માની શકાય. આ ૧૬૦ ગણના.

નંદીસૂત્રમાં જૈન ગ્રંથો ઉપરાંત વૈદિક પરંપરાના કૌટિલ્ય, ઘોટકમુખ વૈશેષિક, ષષ્ટીતન્ત્ર, માઠર, પાતંજલ વગેરે ગ્રંથોનાં નામો પણ આવે છે. અને ગ્રંથ તરીકે 'બુદ્ધવચન' નો પણ ઉલ્લેખ આવે છે. પટલે નંદીસૂત્રના પ્રણેતા, માઠર અને પતંજલિ પછી જ હોઈ શકે. આ ગણનાને આધારે પ્રસ્તુત રાયપસેનઇનો સમય માઠર અને પતંજલિ પહેલાંનો ઠરે અથવા સમસમય પણ કહી શકાય. આ ત્રીજી ગણના.

રાયપસેનઇમાં ૫૫૨ રાજાની સાથે સમ્બન્ધ ધરાવતી જે વધી હકીકત આવે છે તેને જ મળતી હકીકત ત્રિપિટિકમાંના દીઘનિકાયમાં પાયાસી રાજાના નામ સાથે સંકળાયેલી આજે પણ ઉપલબ્ધ છે. અને તેમાં રાજા પસેનદીપ આપેલ રાજદેય ભાગને રાજા પાયાસી ભોગવે છે, ૫ હકીકત પણ આપેલી છે. ૫ વધુ જોતાં દીઘનિકાયમાં આવેલી હકીકત અને રાયપસેનઇમાં આવેલી હકીકતનો સમાન સમય કલ્પી શકાય, અને તે પણ રાજા પસેનદીનો જે સમય નિશ્ચિત થયો હોય. તે આ ત્રીજી ગણના.

આ ત્રીજી ગણના ગ્રંથની હકીકતના સમય ઉપર પ્રકાશ પાડે છે, પરંતુ તે હકીકત ગ્રંથરૂપે લિપિબદ્ધ ક્યારે થઈ ૫ વિશે કશું સૂચવી શકતી નથી, ૫ ધ્યાનમાં રહે.

દેવદિગ્ગણિ ક્ષમાશ્રમણે જૈન આગમોને વીરાત્ ૧૮૦ માં પટલે વિક્રમાત્ છટ્ટા સૈકામાં લિપિબદ્ધ કર્યાં કે સંકલિત કર્યાં પવો મત

જૈન પરંપરામાં પ્રચલિત છે. ૫ જોતાં પ્રસ્તુત રાયપસેનઇઅ વિક્રમના છઠ્ઠા સૈકા પહેલાંનું ઠરે. આ ચોથો ગણના. આમ પકંદર જોર્તા પ્રસ્તુત ગ્રન્થનો મોડામાં મોડો સમય છટ્ટો સૈકો તો खरो જ.

ગ્રન્થનું નામ

‘નંદીસૂત્રના મુદ્રિત પુસ્તકમાં ‘રાયપસેણિય’ એવું નામ મળે છે, ત્યારે મારી પાસેની લિખિત પોથીઓમાં કેટલેક સ્થળે ‘રાયપસે-
નઇઅ’ નામ મળે છે. વિવરણકાર શ્રીમલયગિરિસૂરિ ‘રાયપસેણીઅ’ નામ સ્વીકારે છે. અને તેનો સંબંધ સંસ્કૃત ‘રાજપ્રશ્રીય’ સાથે જોડે છે. ‘પ્રશ્ર’ શબ્દનાં પ્રાકૃત ઉચ્ચારણ ‘પણ્હ’ અને ‘પસિણ’ બન્ને થાય છે, પરન્તુ ‘પસેણ’ એવું થઈ શકતું નથી. ઉચ્ચારણ શાસ્ત્રની વૈજ્ઞાનિક રીતને ધ્યાનમાં લઈએ તો ‘પસિણ’ રૂપસુધીનું પરિવર્તન ઉચિત લાગે છે, અને પ્રાકૃત વ્યાકરણની દૃષ્ટિએ પણ ૫ જ ઘટમાન લાગે છે છતાં ‘આર્ષ’ કહીને ‘પસેણ’ રૂપની પણ સંગતિ કરવા લલચાઈએ તો ‘આર્ષ’ના અપવાદનો વધારે પડતો ઉપયોગ થયો ગણાય. અને ‘આર્ષ’ને નામે શુદ્ધિઅશુદ્ધિનો વિવેક ક્યાં સમજવો તે નક્કી નહીં થાય.

આ સૂત્રમાં ‘રાજાપ કરેલ પ્રશ્નો છે’ એમ સમજીને વિવરણકારે સૂત્રના નામનો સંબંધ સંસ્કૃત ‘રાજપ્રશ્રીય’ શબ્દ સાથે યોજ્યો જણાય છે. એમની વાત તો खરી છે, પરન્તુ પ્રસ્તુત વિવરણકાર કરતાં પૂર્વના આચાર્ય તત્ત્વાર્થવૃત્તિકાર ગંધહસ્તી-આચાર્ય સિદ્ધસેન આ સૂત્રનું નામ ‘રાજપ્રસેનકીય’ જણાવે છે, અને વાદી દેવસૂરિના ગુરુ શ્રીમુનિચંદ્રસૂરિ ‘રાજપ્રસેનજિત’ જણાવે છે. મેં પ્રાચીન આચા-

૧ પ્રસ્તુત રાયપસેનઇય સુત્તમાં પણ ૧૬૫મી કંડિકામાં ‘નંદિસુત્ત’નો ઉલ્લેખ આવે છે. એ ઉલ્લેખ ત્યાં જ્ઞાનની વધી હકીકત જાણવા માટે સંકલનાકારે ઉમેરેલો છે એમ સમજવાનું છે. નંદિસુત્ત દેવવાચકે કરેલું છે એ નિશ્ચિત છે માટે કેશીશ્રમણના મુખમાંનો એ ઉલ્લેખ ‘રાયપસેનઇય’ અને ‘નંદિસુત્ત’ના પૌર્વાપર્યના સાધન તરીકે નિરુપયોગી છે અથવા નંદિસૂત્રમાં પણ એક ‘નંદી’ સૂત્રનો ઉલ્લેખ છે એટલે આ વર્તમાન નંદિસૂત્ર કરતાં કોઈ વીજું પ્રાચીન ‘નંદી’ હોય અને તેનો ઉલ્લેખ કેશીશ્રમણ કરતા હોય તો તે પણ ઘટમાન खરું.

યોપ જળાવેલાં નામોને વિશેષ પ્રામાણિક સમજીને અને પ્રાચીન પાઠને આધારભૂત રાખીને 'રાયપસેણઇઅ' નામ માન્ય રાખ્યું છે. જો કે નંદીસૂત્રના મુદ્રિત પુસ્તકમાં 'રાયપસેણિઅ' પાઠ છે, પણ સૂત્રોનું સંપાદનકામ જોતાં પ પાઠની પ્રામાણિકતા વિશે શંકા રહે છે. અને આ લખતી વખતે નંદીસૂત્રની લખેલી પોથીઓ જોવાનો સમય રહ્યો નથી. પટલે જ મેં ગંધહસ્તી અને મુનિચંદ્રસૂરિને માન્ય રાખ્યા છે.

દીઘનિકાયમાં રાજા પ્રસેનજિતનો ઉલ્લેખ આવે છે પથી આ પુસ્તકની અભિધેય વસ્તુનો સંબંધ રાજા પાયાસિના વડારાજા પ્રસેનજિત સાથે જોડાપલો હોય. જો કે દીઘનિકાયમાં પણ પ્રશ્નકાર તો પાયાસિ જ છે, છતાં તેના વડારાજા તરીકે રાજા પ્રસેનજિતનું નામ હોવાથી પ્રસ્તુત સૂત્રનું નામ પણ તે નામે જૈન પરંપરામાં પ્રચલિત થયું હોય.

જે આચાર્યો 'રાજપ્રસેનકીય' અથવા 'રાજપ્રસેનજિત' નામો લખ્યાં છે તેમની શી કલ્પના હશે તે તો કેમ કહી શકાય ?

આજકાલ વર્તમાન રાયપસેણઇઅમાં જે હકીકત ઉપલબ્ધ છે તે જ હકીકત જો ઉક્ત આચાર્ય સિદ્ધસેન ગણિ અને શ્રીમુનિચંદ્ર સૂરિના સમયમાં ઉપલબ્ધ થતા રાયપસેણઇઅમાં હોય તો જે સૂત્રમાં રાજા પ્રસેનજિતનું નામનિશાન પણ નથી આવતું તે સૂત્રનું નામ પ આચાર્યો 'રાજપ્રસેનકીય' અથવા 'રાજપ્રસેનજિત' એવું જે આપ્યું છે તે ઉપરથી નીચેનો બે કલ્પનાઓ ઉઠે છે:

[૧] વિવરણકાર ઘણી જગ્યાપ જળાવે છે કે પ્રસ્તુત સૂત્રમાં વાચનાભેદની બહુલતા છે. પ દષ્ટિપ જોતાં વર્તમાન વાચના અને પ પૂર્વાચાર્યોના વચ્ચેની વાચનામાં જરૂર કોઈ પ્રકારનો પાઠભેદ હોય એમ માનવું વધારે પડતું નથી. પટલે ઉપલબ્ધ વાચનામાં રાજા પ્રસેનજિતનો ઉલ્લેખ ન હોવા છતાં પ પૂર્વાચાર્યોના વચ્ચેની વાચનામાં રાજા પ્રસેનજિતનો ઉલ્લેખ હોય એમ સંભવી શકે છે, અને પ ઉલ્લેખને આધારે ઉક્ત આચાર્યો પ સૂત્રનું નામ 'રાજપ્રસેનકીય' અથવા 'રાજપ્રસેનજિત' એવું લખ્યું હોય તો પ સંગત કહેવાય.

આવા બહુશ્રુત અને આગમધર આચાર્યોને માટે એવું કહેવું કે તેમણે ઉક્ત નામોની કલ્પના માત્ર વર્ણવિકારની દષ્ટિપ જ કરી છે અને આગમની અંદરની વસ્તુની ઉપેક્ષા કરી છે એ, એમનું વિશાળ જ્ઞાન જોતાં, અજુગતું લાગે છે.

[૨] એમ પણ હોઈ શકે કે મૂળ સૂત્રમાં રાજા પ્રસેનજિતનો ઉલ્લેખ એમના વચ્ચેમાં ન રહ્યો હોય, પણ પરંપરાથી એમણે પ સૂત્રમાં

રાજા પ્રસેનજિતનો સંબંધ હોવાનું જાણ્યું હોય અને તે આધારે તેમણે રાજપ્રસેનકીય અથવા રાજપ્રસેનજિત પદ્મ નામ આપ્યું હોય.

આ સિવાય બીજી કોઈ પદ્મી કલ્પના ધ્યાનમાં નથી આવતી કે જે ઉક્ત નામોનો ખુલાસો આપી શકે અને આ સૂત્રનાં જે નામો પ આચાર્યોએ લખ્યાં છે તેને છોટાં તો કહી જ કેમ શકાય ?

આ સૂત્રમાં આવતી પપ્પસી-પ્રદેશીની દ્વિકીકૃત ઉપરથી વેબર મહાશયે 'રાયપસેનીય' ને બદલે 'રાયપપ્પસીય'ની કલ્પના કરી છે. વસ્તુ જોતાં આ નામ અન્વય લાગે છે, પણ પ કલ્પનાને કશો આધાર મળતો નથી.

ઉપાંગ

પરંપરા પ્રમાણે આ સૂત્ર સૂયગડંગ સૂત્રનું ઉપાંગ કહેવાય છે. આ પરંપરામાં કેટલું પ્રામાણ્ય છે પ વસ્તુ વિશેષ વિચારણીય છે. નંદીસૂત્રમાં જ્યાં શ્રુતજ્ઞાનના વિભાગો કર્યા છે તેમાં 'અંગ' 'ઉપાંગ' તરીકેનો વિભાગ જણાતો નથી, પરંતુ 'અંગ' અને 'અંગબાહ્ય' પદો વિભાગ મળે છે. વળી તેમાં માત્ર અંગોનો જ પરિચય આપ્યો છે, પણ ઉપાંગો વિશે કે અમુક ઉપાંગના અમુક અંગ સાથેના સંબંધ વિશે કશું જણાવવામાં આવ્યું નથી, પટલે 'અમુક સૂત્રો ઉપાંગ છે અને તે અમુક સૂત્રોનાં ઉપાંગ છે' પદ્મી માન્યતાને પ્રાચીન શાસ્ત્રોનો ટેકો ન મળે ત્યાં સુધી પ માન્યતા કેવળ પરંપરા જ ગણાય અને પ પરંપરાગત માન્યતાને સ્વીકારતાં, ઇતિહાસની દૃષ્ટિ, બહુ વિચાર કરવો પડે.

ગ્રંથની વસ્તુ

આ સૂત્રમાં મુખ્ય નાયક રાજા પપ્પસી છે, તદુપરાંત, ચિત્ત સારથિ, ભગવાન મહાવીર, કેશીકુમાર શ્રમણ, રાજા જિતશત્રુ, રાજા સેય, રાજા સેયની રાણી ધારિણી, પપ્પસીની રાણી સૂર્યકાંતા, તેનો પુત્ર સૂર્યકાંત વગેરે વ્યક્તિઓ તથા આમલકપ્પા નગરી, શ્રાવસ્તી નગરી, શ્વેતાંબી નગરી, કેકયદેશ, કુણાલદેશ વગેરે સ્થળોનું વર્ણન આવે છે. પ વર્ણન તે વ્યક્તની નગરરચના, પ્રજાની સ્થિતિ, રાજાની સ્થિતિ

અને દેશની સ્થિતિ વિશે સારી સમજ આપે પશું છે. આ ઉપરાંત સૂત્રની સંકલના કરનારે સૂત્રની વધી હકીકત ભગવાન મહાવીરના મોઢામાં મૂકેલી છે. ભગવાન મહાવીર ફરતા ફરતા આમલકળ્પામાં આવ્યા છે, અને અંબસાલવનમાં અશોકવૃક્ષની નીચે પક મોટી કાઢી શિલાપાટ ઉપર બેઠા છે. ત્યાં પંમની પાસે સ્વર્ગનો સૂર્યાભિદેવ પંમને વાંદવા આવે છે. આ પ્રસંગને લઈને સંકલનાકારે ભગવાન મહાવીરનું શારીરિક વર્ણન અને પંમના આધ્યાત્મિક ભાવ વધુ સરસ રીતે બતાવેલા છે. અને સૂર્યાભિદેવનું વર્ણન પણ ઠીક ઠીક આપેલું છે. સૂર્યાભિદેવનું વર્ણન કરતાં તેના નિવાસરૂપ વિમાનના વર્ણને આ સૂત્રમાં ઘણા પાનાં રોક્યાં છે. વર્ણનકારે સૂર્યાભિદેવના વિમાનની પ્રત્યેક વસ્તુનું-નલ્લિયાં, વઢીઓ સિલ્લેનું-શીળવટ મર્યું વર્ણન કર્યું છે. આ વર્ણન પટલું થઈ ભરચક થઈ ગયું છે કે સામાન્ય વાંચનારના મન ઉપર કોઈ જાતની સ્પષ્ટ આકારની કલ્પના આવી શકતી નથી. તોપણ જો કોઈ શિલ્પશાસ્ત્રી આ વર્ણન વધુ જ ધીરજ અને ધૃતથી વાંચે તો જરૂર તદ્દન નવા પ્રકારના પક મોટા મહાલયની કલ્પના કરી શકે, અને શિલ્પવિદ્યાને લગતા કેટલાક પારિ-ભાષિક શબ્દો પણ મેલવી શકે. પંમના કેટલાક શબ્દો તો ગુજરાતી અને વીજી ભાષામાં સારી રીતે પ્રચલિત છે જેમકે: મૂઢમાં 'અગ્ગલા' ભાષામાં 'આગલ્લિયો' (પૃ૦ ૧૫૮) મૂઢમાં પક 'અગ્ગલાપાસાય' શબ્દ આવે છે જેનો શબ્દાર્થ 'આગલ્લિયાનો મહેલ' પવો થાય છે. (પૃ૦ ૧૫૮) પ અર્થ જોતાં આ શબ્દ, બંધ કરતી વચ્ચે આગલ્લિયો જેના ઉપર રહે છે તે લાકડાને બતાવતો હોય પંમ માલુમ પડે છે. ભાષામાં આ વસ્તુને કયા શબ્દથી સંબોધે છે તે જાણવું જોઈપ. 'મૂઢમાં' 'ઉત્તરંગ' ભાષામાં 'ઓતરંગ' (પૃ૦ ૧૫૭) મૂઢમાં 'કવેલ્લુ' ગુજરાતી ભાષામાં 'કવલું'-નલ્લિયું (પૃ૦ ૧૫૯) આ જાતના ઘણા શબ્દો મળે છે. પંમના કેટલાક શબ્દોના અર્થો ગમ્ય થઈ શકતા નથી.

આ સૂત્રમાં સૂર્યાભિદેવ ભગવાન મહાવીર પાસે આવીને વાદન, સંગીત અને નાચ કરે છે અને પછી અભિનયાત્મક નાટક કરે છે. આને લગતું વર્ણન ઘણી સુંદર રીતે આમાં આપેલું છે પંમ સંગીતનું સ્વરૂપ, સંગીતના પ્રકાર, અનેક પ્રકારનાં વાદ્યનાં નામો, જુદા જુદા વાદ્ય વગાડવાની જુદી જુદી રીતો વગેરે હકીકત ઘણી વિશદ રીતે મૂઢમાં જ બતાવેલી છે. વાદનવિદ્યાવિશારદ અને સંગીતવિદ્યાવિશારદ માણસ પ તરફ ધ્યાન આપે તો ઘણું જ નવું સમજી શકે પંમ છે. સૂર્યાભિદેવે ભગવાન મહાવીરની પાસે વત્રીશ પ્રકારનું અભિ-

નયાત્મક નાટક કરી બતાવ્યું છે. ૫ અભિનયોમાં કેટલાક અભિનયો પ્રાકૃતિક છે. સાગરના તરંગનો અભિનય, ચંદ્રના ઝગવાનો અભિનય, સૂર્યના ઝગવાનો અભિનય, હાથીની ગતિનો અભિનય વગેરે અનેક વિચિત્ર વિચિત્ર અભિનયો બતાવેલા છે. તદુપરાંત ૫માં લિપિના અભિનયો પણ બતાવ્યા છે. અને તેમાં માત્ર પાંચ વર્ગના અક્ષરોના અભિનયો નોંધેલા છે. 'ક'નો અભિનય પટલે 'ક'ની આકૃતિ જેવો અભિનય કરીને ગાન કરવું, નાચવું અને ઘગાડવું. ૫ જ રીતે બીજા બધા અક્ષરોના અભિનય વિશે સમજવાનું છે. ૫ અભિનયમાં સ્વરોને, અન્તસ્થ અક્ષરોને અને શ ષ સ હ ને સ્થાન નથી તે ખાસ વિચારવા જેવું સ્વરૂં. આમાંના કેટલાક અભિનયોનાં નામ ભરતના નાટ્ય-શાસ્ત્રમાં પણ આવે છે. આની નોંધ મેં મારા ભગવતીસૂત્રના અનુવાદના ઋણડ બીજાના પૃષ્ઠ ૪૪ માં ટિપ્પણમાં આપી છે. નાટકની અન્દર વત્રીશમું અભિનયાત્મક નાટક વિશેષ ધ્યાન રાખેલું છે, ૫માં સૂર્યાભદેવે ભગવાન મહાવીરના જીવનના પ્રસંગો અભિનયમાં ઉતાર્યા છે. ભગવાનની ચાલક્રીડા, ભગવાનની કામભોગની લીલા, ભગવાનની દીક્ષા, ભગવાનની તપશ્ચર્યા, ભગવાનની કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ, ભગવાનનું તીર્થપ્રવર્તન અને ભગવાનનું નિર્વાણ આ પ્રસંગોનો અભિનય કરી બતાવ્યો છે. જ્યારે સૂર્યાભદેવ ભગવાન પાસે નાટક કરવા આવ્યો ત્યારે તેણે ભગવાનની ૫ માટે સમ્મતિ માગી. ભગવાને ૫ને સમ્મતિ ન આપતાં મૌન રાખ્યું. સૂર્યાભદેવે બે-ત્રણ વાર પૂછ્યું, તો પણ ભગવાને મૌન જ રાખ્યું. અને તેમ છતાં સૂર્યાભદેવ તો નાટક કરીને જ રહ્યો. આ બધી દૃક્ષીકત વિશેષ વિચારણા માગે છે. આ જમાનામાં જેઓ દ્રવ્યપૂજાને વધૂ મહત્ત્વ આપે છે તેઓ આ તરફ વધૂ લક્ષ્ય કરશે તો તેમને ભગવાનના મૌનનો સ્વરૂં અર્થ સમજાશે. વિવરણકાર મલયગિરિયે ભગવાનના મૌનનો ૫વો અર્થ કાઢ્યો છે કે ગૌતમાદિ શ્રમણોને સ્વાધ્યાયમાં વિધ્ન આવે માટે ભગવાને ૫ને સમ્મતિ ન આપી. જ્યારે મલયગિરિ જેવા આચાર્ય, ભગવાનના મૌનનો આવો અર્થ કરે છે અને આવી ભક્તિને સાધુઓને માટે સ્વાધ્યાયની વિઘાતક સમજે છે ત્યારે અત્યારની આ જાતની દ્રવ્યભક્તિનો પ્રકાર સાધુઓને માટે સ્વાધ્યાયનો વિઘાતક સ્વરૂં કે નહીં એ જરૂર વિચારણીય છે.

બીજું ગમે તેમ હો પરન્તુ પ્રાચીન કાલની અભિનયવિદ્યા, સંગીતવિદ્યા અને વાદનકલા ઉપર સૂર્યાભદેવના નાટકનું પ્રકરણ ઐતિ-હાસિક દૃષ્ટિ વિશેષ પ્રકાશ પાડે પડે છે. માટે અભિનય વિદ્યાના જિજ્ઞાસુઓ ભરતનું નાટ્યશાસ્ત્ર, આ પ્રકરણ, ૫ બંને સાથે રાખીને

જોશે તો આધુનિક રંગભૂમિ ઉપર તેઓ કોઈ નવી કલ્પના જરૂર કરી શકશે.

આ ગ્રન્થના મૂળનું પ્રમાણ અનુષ્ટુપ શ્લોકની ગણતરી ૨૧૨૦ શ્લોક લગભગનું તથા ટીકાનું પ્રમાણ ૩૭૦૦ શ્લોક જેટલું છે.

ગ્રંથની ભાષા

મૂળસૂત્રની ભાષા આર્યપ્રાકૃત છે. આ સૂત્રની ભાષાનું આર્યપ્રાકૃતપણું પટલું સ્પષ્ટ છે કે પ વિશે કંઈ ચર્ચા કરવા જેવું રહેતું નથી. મૂળસૂત્રમાં પદ્ય ઘણા શબ્દો છે જે ગુજરાતી શબ્દો સાથે ભારોભાર સામ્ય ધરાવે છે. પ દષ્ટિપ ગુજરાતી ભાષાના અને જુની ગુજરાતી ભાષાના ઇતિહાસના અભ્યાસીપ આ સૂત્ર તેમ જ અન્ય જૈન સૂત્રો અવશ્ય વાંચવા જોઈએ.

કર્તા અને ટીકાકાર

આ ગ્રન્થના મૂળસૂત્રના કર્તા વિશે કોઈ ચોક્કસ નામ જણાવી શકાતું નથી. પરંતુ ભગવાન મહાવીર પાસેથી સાંભળેલી હકીકત કોઈ ગુરુ કોઈ શિષ્યને કહેતા હોય પવો ભાસ રચનાશૈલી જોતાં થાય છે. પરંતુ આજો ગ્રન્થ જોવા છતાં કોઈ પણ વિશિષ્ટ કર્તાનો ઉલ્લેખ મળી શકતો નથી. પટલે પના કર્તા સમ્બન્ધી શોધ કરવાનો બાકી રહે છે. સાંપ્રદાયિક માન્યતા પ્રમાણે અંગવાહ્ય શ્રુતની રચના સ્થવિરો કરે છે પ જોતાં કોઈ સ્થવિર મુનિપ આ સૂત્ર રચ્યું હોય એમ કહી શકાય.

આ સૂત્રના ટીકાકાર આચાર્ય મલયગિરિ સમ્બન્ધી વિશેષ હકીકત ઉપલબ્ધ થઈ નથી. તેઓ આચાર્ય હેમચન્દ્રના સમસમયી છે પ વાત નિર્વિવાદ છે. તેમણે અંગ ઉપાંગ વગેરે ઉપર અનેક ટીકાઓ રચી છે, અને તેઓ એક ટીકાકાર તરીકે ઘણી જ ખ્યાતિ પામેલા આચાર્ય છે. તેમની ટીકામાં ઘણી જગ્યાએ તેમનું સ્વતન્ત્ર વ્યક્તિત્વ પણ માલુમ પડે છે. તેમણે અનેક ટીકાઓ રચ્યા છતાં કોઈ પણ જગ્યાએ પોતાનો કશો પરિચય આપ્યો નથી એનું કારણ તે સમયે ઇતિહાસ લખવાનો રીવાજ નહીં પ કહેવા કરતાં તેમની નમ્રતા કહેવી પ વિશેષ ઉચિત છે. તેઓ વૈયાકરણ પણ હતા. તેમણે એક વ્યાકરણ પણ રચ્યું હતું. અને પોતાની ટીકામાં ઘણે સ્થળે પોતાના

વ્યાકરણનો ઉપયોગ કર્યો છે. તેઓ પ્રાકૃતના પંડિત હોવા ઉપરાન્ત દેશ્યપ્રાકૃતના પણ પંડિત હતા. તેથી જ તેમણે તેમની ટીકાઓમાં દેશ્ય શબ્દોના અર્થો સમજાવવા માટે ‘અભિમાનચિહ્ન’ નામના દેશી કોશકારનો ઉલ્લેખ કરીને તેમ જ કશા ઉલ્લેખ વિના પણ દેશી કોશનાં પ્રમાણો જગ્યાએ જગ્યાએ આપેલાં છે. તેમની ટીકાઓમાં ઘણી વસ્તુઓ તદ્દન નવી જ જાણવા મળે છે. કોઈ જિજ્ઞાસુ માત્ર તેમની ટીકાઓ ઉપર નિબંધ લખે તો તેમની વિચારસરણીની નવીનતા જરૂર પ્રકાશમાં આવે. તેઓ શ્રદ્ધાલુ છે છતાં અનુગામી નથી પણ ચોક્કસ માલુમ પડે છે.

જિજ્ઞાસુનું જીવનવૃત્ત

આ સૂત્ર વાંચનારા પદમાંથી ધ્યાન શું સાર લેવાનો છે તેની સમજની યાત્રા આ નીચે આ સૂત્રના મૂળ નાયકનું ઘણું સંક્ષિપ્ત વૃત્તાન્ત આપવામાં આવ્યું છે:

આ સમગ્ર ગ્રંથમાં એક જિજ્ઞાસુની જીવનકથા આલેખાપણી છે. ગ્રંથકારે વાચકોની જિજ્ઞાસાને ઉત્તેજિત કરવા, જિજ્ઞાસુની જીવનની જો ઉત્તરભાગ× છે તે પૂર્વભાગમાં ઉત્તેજક ભાષાદ્વારા વર્ણવેલો છે અને તેનો જો પૂર્વભાગ છે તે ઉત્તરભાગમાં સાંકળેલો છે.

આપણે અહીં ઉત્તરભાગમાં વર્ણવાપણી અનુકરણીય જીવની વિશે જ વિચાર કરવાનો છે. સંવાદકથા જેવી જીવનીદ્વારા પણ ‘આપણા વર્તમાન જીવનમાં કયાં કેવો અને કઈ રીતે ફેરફાર કરીએ તો કલ્યાણમાર્ગની પ્રાપ્તિ માટેનો આપણો ચાલુ પ્રયાસ સફળ થઈ શકે’ એ સ્પષ્ટ સમજી શકાય એમ છે

×આ ઉત્તરભાગ વાંચનાર જિજ્ઞાસુ નીચેનાં પદોનો ભાવ બરાબર લક્ષ્યગત કરે:

‘દેવાદિગતિભંગમાં જે સમજે શ્રુતજ્ઞાન, માને નિજ મત વેષનો આગ્રહ મુક્તિનિદાન’.

“જે જિનદેહ પ્રમાણને સમવસરણાદિ સિદ્ધિ, વર્ણન સમજે જિનનું રોકી રહે નિજબુદ્ધિ.”—શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર.

જિજ્ઞાસુનું નામ પપસી છે. અહીં તેને એક ક્રૂર રાજા તરીકે ઓળખાવેલા છે. તેનો એક મિત્ર કહો, અમાત્ય કહો કે સારથિ કહો, તે ચિત્ત નામે કલ્યાણમિત્ર છે. એ રાજ્યકર્મકુશલ અને વિશેષ સમયજ્ઞ છે. ગ્રંથકારના કહેવા પ્રમાણે પપસીનો પિતા અને પિતામહ પણ તેની જેવો જ ક્રૂર હતો અને માતામહી તો ધર્મનિષ્ઠ શ્રમણોપાસિકા હતી અને જીવ અજીવ તસ્થોની જાણકાર હતો.

પપસીનું વર્ણન આપતાં મૂલકાર કહે છે કે તે અધાર્મિક ચંડ રૌદ્ર સાહસિક અને ઘાતક હતો, શ્રમણ બ્રાહ્મણ ગુરુજન કોઈનો વિનય ન કરતો, ઇટલું જ નહીં પણ એ પોતાના દેશનો કારભાર સુદ્ધાં બરાબર ન ચલાવતો.

‘શરીરથી જુદો એક આત્મા છે’, ‘મરણ પછી જન્માંતર છે’ ‘પુણ્યપાપની પ્રવૃત્તિદ્વારા જ સુખદુઃખનું નિર્માણ છે’ એવા એવા ચ્યાલોને તે સ્વીકારતો નહિ. તેને લીધે જ સંભવ છે કે તે પવો ક્રૂર અને અવિનયી થઈ ગયો હોય.

તેનો કલ્યાણમિત્ર ચિત્ત, પપસીના એ ચ્યાલો સંબંધે બહારથી તો ઉદાસીન-તટસ્થ જેવો રહેતો, પણ પોતાના મિત્ર રાજાને એ સંબંધે કહેવાનો-સમજાવવાનો-અવસર તો તે શોધ્યા જ કરતો.

એક પ્રસંગે ચિત્ત, રાજકીય કાર્ય માટે રાજધાની છોડી બીજે ગામ ગયો, ત્યાં તે, શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની પરંપરાના કેશી નામના મુનિનો ધર્મોપદેશ સાંભળી તેમનો અનુયાયો થયો-શ્રમણોપાસક થયો.

એ ચિત્તે પોતાના ગુરુભૂત મુનિને પોતાના રાજાની માન્યતાઓ વિશે વાત કરી અને રાજાની એ માન્યતાઓને લીધે પોતાના દેશની દુઃખમય કથની કહી સંભળાવી અને એ દુઃખમય સ્થિતિમાંથી દેશને અને રાજાને છોડવવા અને તે અર્થે પોતાની રાજધાનીમાં પધારવા તે મુનિરાજને તેણે આગ્રહ મર્યું આમંત્રણ આપ્યું અને સાથે ઉમેર્યું કે, આપ આવશો તો રાજા જરૂર સુધરી જશે અને તે દ્વારા અમારો-અમારા આજ્ઞા દેશનો-દેશની સમસ્ત જનતાનો ઉદ્ધાર કરવાનું શ્રેય આપને મળશે.

રાજાનો ક્રૂર સ્વભાવ અને નાસ્તિકતા ભરેલા ચ્યાલો જાણી કેશી મુનિએ ચિત્તના તે આમંત્રણનો પ્રથમ તો અસ્વીકાર કર્યો અને તેના સમર્થનમાં જણાવ્યું કે-ચિત્ત ! જે વનમાં ઘણાં દુષ્ટ શ્વાપદો રહેતાં હોય તે વનમાં વસવું સલામત કહેવાય ? તેમ જ નગરમાં

કૂર રાજાનું શાસન પ્રવર્તતું હોય ત્યાં આવવું શું શ્રેયરૂપ છે?

પછી તો તે ચિત્તે કેશી મુનિને કહ્યું કે-સ્વામી ! આપ દેવાનુપ્રિયને પપ્પસી રાજાનું શું કામ છે ? રાજધાનીમાં બીજા ઘણા ય સાર્થવાહો ઇમ્યો વસે છે, તેઓ આપનો આદર કરશે અને ખાનપાન વગેરેની વિપુલ સામગ્રીદ્વારા આપનો સેવા કરશે.

ચિત્તનું પ જાતનું સુવ્યવસ્થિત આગ્રહમયું આમંત્રણ જાણી કેશી મુનિએ કહ્યું કે, પમ છે તો વઢી પ્રસંગે વાત-ફરતાં ફરતાં ત્યાં આવી જશું.

પછી તો ચિત્ત રાજધાની સેયવિયામાં આવ્યો, પોતાના ગુરુસંબંધે તેને ભારે ખટકો હતો તેથી આવતાં જ તેણે બગીચાના માલીઓને બોલાવ્યા અને તેમને ભારપૂર્વક ભલામણ કરી કે, આપણી આ રાજધાનીમાં શ્રીકેશો નામના એક મોટા જ્ઞાની મુનિરાજ આવવાના છે, તેઓ આપણા બગીચામાં ડૂલશે, તો તેઓ જ્યારે પધારે ત્યારે તમો બધા તેમનો બહુ વિનયપૂર્વક આદર કરજો, તેમને વાંદજો-નમજો અને ખાનપાનની સામગ્રીદ્વારા તેમનો સત્કાર કરજો.

વખત જતાં કેશો મુનિ પણ ગામેગામ ફરતા ફરતા રાજા પપ્પસીની રાજધાનીમાં જાવી પહોંચ્યા.

ચિત્તે તેમનો ખૂબ આદર કર્યો અને કહ્યું કે હું આપની પાસે રાજા પપ્પસીને કોઈનેકોઈ બ્હાને લાવીશ તો ધરો જ, પછી આપ તેને ધર્મ અધર્મની સમજણ પાડશો, રાજાને સમજાવતાં જરા પણ ગ્લાન ન થશો-કંટાળશો નહિ, તેમ જ તેને જે સમજાવવું હોય તે નીડર થઈને સમજાવજો, પમાં લેશ પણ અચ્ચકાશો નહિ.

ચિત્તની તો પહેલેથી જ ઇચ્છા હતી કે શ્રોકેશી મુનિ અને રાજા પપ્પસીનો સમાગમ થાય તો રાજાની વૃત્તિમાં કોમલતા આવે અને તેમ થાય તો કેકય દેશની પ્રજા પણ સુખી થાય.

બરાબર લાગ જોઈને એક વાર ચિત્તે કહ્યું : મહારાજ ! આપણે ત્યાં કંબોજ દેશના પેલા જે ચાર ઘોડાઓ આવેલા છે તેમની તો હજુ પરીક્ષા પણ ન કરી, તે હવે ક્યારે કરવાના છો ?

राजाए कहुं: चित्त ! आजे ज करीए, चाल तैयार था अने ए घोडाओने धरमां नाखी रथ जोडी लाव.
बन्ने जणा रथमां बेसी अश्वपरीक्षा माटे बहार नीकळ्या. चित्त सारथिण रथने पूरपाट हांकी मूक्यो, बहु दूर जई पहुँच्या. राजा तो थाकी गयो अने गरमी तथा धूळथो गभरायो. एणे रथने पाछो वळाव्यो.

चतुर अने समयज्ञ चित्ते विभ्रान्ति माटे ते ज बगीचो पसंद कयों ज्यां तेना गुरु केशी मुनि ऊतर्या हता.
बगीचामां घोडा छोड्या, तेमने चारो नाख्यो अने बन्ने जण थाक खावा बेठा. एवामां राजा पणसीने काने केशी मुनिनो घेरो अवाज अथडायो.

राजा बडबड्यो: आ मुंडको अहीं आटले छेटे थाक खावा आव्या छीए तोपण सुखे निरांते बेसवा देतो नथी, आ ते आवडो मोटो घोंघाट शेनो ?

चित्ते घणी ज नम्रताथी पोताना प्रिय राजाने मुनिनो परिचय कराव्यो अने तेमनी विद्वत्तानी थोडी प्रशंसा पण करी. सरळ स्वभावी राजा मुनिने मळवा उत्सुक थयो अने बन्ने जणा-राजा अने अमात्य-मुनिश्री पासे पहुँच्या.

राजाए आत्मा जन्मांतर अने पुण्य पाप संबंधेनी पोतानी जिज्ञासा मुनि समक्ष रजु करी अने कहुं:
हे श्रमणायुष्मन् ! में आत्मा वगैरे तत्त्वोने शोधवा प्राप्त करवा घणा घणा प्रयोगो करी जोया छतां अत्यारसुधीमां हुं ए प्रयोगोमां अफळ नीवड्यो छुं अने अत्यारसुधीना मारा जातजातना ए प्रयोगो उपरथी हुं एवा निर्णय उपर आव्यो छुं के आत्मा नथी, जन्मांतर नथी अने पुण्य-पाप पण नथी. आ संबंधे आप कोई नवो प्रयोग बतावशो वा आपना विचारो प्रकट करशो तो कृपा थशे.

श्रीकेशी मुनि राजानी जिज्ञासा अने आत्मानी शोध माटेनी तालावेली बराबर समजी गया.

राजाए रजु करेली साफ साफ वातो द्वारा मुनिराजे तेना मानसनी स्थिति जाणी. 'आ राजा गतानुगतिक नथी' 'हा जी हा भणे पवो नथी' पण शुद्ध परीक्षाद्वारा-विशुद्ध प्रयोगद्वारा वस्तुतत्त्वने शोधनारो-समजनारो साचो ग्राहक छे, खरो जिज्ञासु छे, ए बाबतनी

પાકી યાત્રી થઈ.

ઘઠી, રાજા ઉપર ક્રૂરતાનો વા અધાર્મિકતાનો જે આરોપ છે તે આરોપ માત્ર છે, દૃષ્ટિભેદનું પરિણામ છે. જેમ કોઈ શોધક, પોતાના જીવનની શુદ્ધિ માટે વા પોતે સ્વીકારેલા માર્ગની પરીક્ષાદ્વારા પાકી યાત્રી કરવા માટે અનેક પ્રયોગો કરે-પોતા ઉપર કે બીજા ઉપર અનેક ક્રિયાઓ કરે, પવો કોઈ પણ શોધક, ગતાનુગતિક લોકોની નજરમાં ધૂની વા ક્રૂર જ લેવાવાનો, તેમ આ રાજા ક્રૂર લેવાયો છે પવો અભિપ્રાય મુનિરાજે રાજા માટે બાંધ્યો.

રાજાએ આત્માની શોધ માટે જે જે પ્રયોગો કરેલા તે બધા મુનિરાજે સાવધાનતાથી સાંભળ્યા. તે પ્રત્યેક પ્રયોગ પાછળ રાજાની પ્રશ્નર તર્કશક્તિનું બલ હતું તે પણ તેમના સમજવામાં આવ્યું.

મુનિરાજે રાજાને કહ્યું: પપસી! તું શ્રમ તો ખૂબ કર્યો છે પણ તારો પથ્રમ શરૂઆતથી જ વિપરીતતા ભળી જનારો હોઈ તને તેમાં સંતોષ કે શાંતિ ન મળે એ બનવા જેવું છે.

રાજાના પ્રયોગો સંબંધે ચર્ચા કરતાં કયા પ્રયોગમાં કયો કયો દોષ હતો એ હકીકત મુનિરાજે સ્પષ્ટ કહી બતાવી અને છેવટે કહ્યું કે, પપસી! જે વૃક્ષ નીચે આપણે બેઠા છીએ તેનાં પાંદડાં કોણ હલાવે છે? ઝડીને આપણા તરફ આવતી આ ધૂળ કોણ ઝડાડે છે? શું તું તે પાંદડાં હલાવનારને વા ધૂળ ઝડાડનારને જોઈ શકે છે?

પપસી બોલ્યો: મહારાજ! હલાવનાર તો પવન છે, પણ હું તેને જોઈ શકતો નથી.

મુનિ બોલ્યા: પપસી! પવન તો રૂપ રસ ગંધ સ્પર્શ અને શબ્દવાળો છે છતાં આપણે તેને નરી આંખે જોઈ શકતા નથી, તો રૂપ રસ ગંધ સ્પર્શ અને શબ્દથી પર રહેલા આકાર વિનાના પદ્મા અમૂર્ત આત્માને આપણે નરી આંખે શી રીતે નિહાળી શકીએ? આત્મા આંખનો વા બીજી કોઈ ઇન્દ્રિયનો વિષય નથી, માટે તેને શોધવા તું કરેલા ભૌતિક પ્રયોગો તદ્દન નકામા નીવડે એ બનવાજોગ છે; એ તો એક માત્ર અનુભવનો જ વિષય છે.

હા, યે સ્વરૂપ કે, તે જે પ્રયોગો પેલા ચોરના શરીર ઉપર કર્યા તે જ પ્રયોગો તારા પોતાના શરીર ઉપર અજમાવ્યા હોત તો કદાચ તને આત્માની પ્રતીતિ થાત સ્વરૂપ. હજુ કાંઈ વસ્તુ વીત્યો નથી. તું યે જ પ્રયોગો તારી પોતાની જાત ઉપર-તારી ઇન્દ્રિયો મન, શરીર અને સંકલ્પો ઉપર અજમાવીશ તો તને 'આત્મા છે' એવી જાણ થયા વિના નહિ રહે.

પપ્પસી ! આત્માની પૂર્ણતયા પ્રતીતિ થાય યે માટે હું પળ મારી જાત ઉપર ઘણા આકરા પ્રયોગો અજમાવી રહ્યો છું, તેથી મને આત્માની પ્રતીતિ તો છે, પણ હજુ તેની પૂર્ણતયા પ્રતીતિ-આત્માનો પૂર્ણ સાક્ષાત્કાર-વીજા ઘણા આકરા પ્રયોગોની સાથે જુદા છે. યે બધા આકરામાં આકરા પ્રયોગોની કસોટીમાંથી અણીશુદ્ધ રીતે પસાર થઈ શકીશ તો જ હું પૂર્ણ આત્માને અનુભવી શકીશ.

પપ્પસી ! આત્માનો અનુભવ મેલવવા અને તેનો સર્વ પ્રકારે સાક્ષાત્કાર પામવા તારે અંતર્મુખ થવું પડશે. રૂપ રસ ગંધ સ્પર્શ અને શબ્દજન્ય સુખોને મેલવવા મન અને ઇન્દ્રિયો જે ઢોડાઢોડી કરી રહ્યાં છે તેમને તારે સંયમમાં રાખવાં પડશે; આ સ્થૂળ શરીર સુખ પામે-તે કરમાઈ ન જાય, તે માટે તું જે હજારો પ્રયત્નો સેવી રહ્યો છે અને યે પ્રયત્નો માટે હજારો માનવોની શક્તિનો ઉપયોગ કરી રહ્યો છે તે બધું તારે જતું કરવું પડશે.

આત્મસુખ આત્માદ્વારા જ વેદી શકાય છે. આત્મા પોતાના સુખથી સંતુષ્ટ છે. "આત્મન્યેવ આત્મના તુષ્ટઃ" યે સિદ્ધાંતને તારે જીવન-વ્યવહારમાં સાવધાનીથી આચરવો જોઈશે.

સ્વરૂપ કહું તો આપણે બધા શરીર, ઇન્દ્રિય, મન અને સંકલ્પોથી ઝૂપજતાં સુખમાં સંતોષ મેલવી અને તે જ સુખને પરમસુખ માની તેની પાછળ પડ્યા છીએ અને તે મિથ્યા પ્રયાસને લીધે જ આત્મસુખનો સ્વાદ ચાખી શકતા નથી.

જેમ એક વ્યાપારી વ્યાપાર અર્થે દેશાંતરમાં જાય. તે એવી મોટી આશા રાખે કે હું લક્ષ્યાધિપતિ થાઉં. રસ્તામાં જતાં તેને એક નિધાન મળી જાય અને તેમાંથી તે માત્ર હજાર મુદ્રા પામી પાછો વળે અને તે દ્વારા જ સંતુષ્ટ થઈ જેમતેમ જીવનનિર્વાહ કરે. તેને વીજો વ્યાપારી સમજણ આપે કે, ભાઈ ! આ હજાર મુદ્રાને વ્યાપારમાં રોકી તેમાંથી દસગુણી કે શતગુણી વીજી મુદ્રા કમા, પણ તે સાદસ

વિનાનો પમ કરતાં ભય પામે છે અને મળેલી હજાર મુદ્રા કર્યાક ચાલી જાય તો પછી શું થાય ? પમ સમજી સાહસ કરવા સમર્થ થતો નથી. પોતે અનેક સાહસિકોને પ રીતે લક્ષ્યાધિપતિ થપલા નજરે પ્રત્યક્ષ જુવે છે છતાં તેનો પૂર્વગ્રહ છૂટતો નથી, તેમ આપણે પણ શરીર, ઇન્દ્રિય, મન અને સંકલ્પોથી જ થતાં સુખોમાં સપડાયા છીએ. તેથી પ સુખને છોડી વા પ સુખ ઉપર અંકુશ મુકી અંતર્મુખ થઈ શકતા નથી. પૂર્વગ્રહજન્ય સુખો છોડતાં આપણે આપણી જાતને અશરણ દુઃખી અને કષ્ટમય થઈ ગયેલી કલ્પીએ છીએ.

પપ્પસી ! જ્યાંસુધી આપણે આપણા પૂર્વગ્રહનો પ ગ્રંથિ મેદીને આગળ ન વધીએ ત્યાંસુધી આત્માના અનુભવ માટેના આપણા સર્વ પ્રયાસો નર્યાં ફાંફાં છે. સાહસ કર્યા વિના છૂટકો જ નથી. અહીં તો “માથા સાટે માલ છે.” “મહીં પડ્યા તે મહાસુખ માણે” પ જ ન્યાય છે. માટે તારે હવે આ જ પ્રયોગ કરવાનો રહ્યો અને હું તારી જિજ્ઞાસા અને આત્માનુભવ સંબંધી તાલાવેલીથી જાણી શકું છું કે પ પ્રયોગને અંતે વિજય તારો જ છે.

પપ્પસી ! પ પ્રયોગ તો ઘણા લોકો કરે છે પણ તેમાંના કેટલાક તો સાધનોમાં જ અટકી પડે છે, કેટલાક બાહ્ય પ્રવૃત્તિમાં જ ફસાઈ જાય છે, કેટલાક નરી પ્રતિષ્ઠામાં જ પટકાઈ પડે છે, માટે તારે પ પ્રયોગ કરતાં બરાબર વિવેક-સાવધાની રાખવી જરૂરી છે.

સાંભળ,

“કોઈ ક્રિયાજડ થઈ રહ્યા શુષ્ક જ્ઞાનમાં કોઈ, બાહ્ય ક્રિયામાં રાચતા અંતર્મૈદ ન કાંઈ.”

“બંધ મોક્ષ છે કલ્પના ભાણે વાળી માંહિ, વર્તે મોહાવેશમાં શુષ્કજ્ઞાની તે આંહિ.”

“વૈરાગ્યાદિ સફળ તો જો સહ આતમજ્ઞાન, તેમ જ આતમજ્ઞાનની પ્રાપ્તિનાં નિદાન.”

“ત્યાગ વિરાગ ન ચિત્તમાં થાય ન તેને જ્ઞાન, અટકે ત્યાગ વિરાગમાં તો ભૂલે નિજમાન.”

“જ્યાં જ્યાં જે જે યોગ્ય છે તર્હા સમજવું તેહ, ત્યાં ત્યાં તે તે આચરે આત્માર્થી જન પહ.”

“હોય મુમુક્ષુ જીવ તે સમજે એહ વિચાર, હોય મતાર્થી જીવ તે અવઠો લે નિર્ધાર.”

“બાહ્ય ત્યાગ પળ જ્ઞાન નહીં તે માને ગુરુ સત્ય, અથવા નિજકુલધર્મના તે ગુરુમાં જ મમત્વ.”-શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર.

તાત પપસી ! તારે પકડે પકથી શરૂ કરવાનું છે, ગમરાવાનું કશું કારણ નથી. તેં અત્યારસુધીમાં ઈન્દ્રિયોના મનના અને સંકલ્પોના જે ઘોડા પૂરપાટ દોડાવ્યા છે અને તે અર્થે કોઈના પળ સુખની પરવા કરી નથી તે બરાબર નથી કર્યું. હવે તારે એ ઘોડાને અંકુશમાં લાવવા પડશે. સર્વથા ઇષ્ટ તો એ છે કે એ ઘોડાનો વેગ તદ્દન બંધ જ થઈ જાય; પણ એ પકદમ તો ન જ બને તે હું મારા અનુભવથી સમજું છું, માટે જ તને એ પ્રવૃત્તિ ક્રમપૂર્વક કરવાની સૂચના કરું છું:

પ્રથમ તો તારે તારા પૂર્વગ્રહો ધીરે ધીરે છોડવા, અહિંસા-સર્વપ્રાણિપ્રેમ-વૃત્તિ કેલવવી, એ માટે પ્રથમ તો તારે તારી નિકટ વસતા માનવીઓના સુખદુઃખ જાણવા પ્રયત્ન કરવો અને એમના જીવનવિકાસને રૂંધનારાં એ દુઃખો મટાડવા માટે અખિન્નપણે ભરચક ઉદ્યમ સેવવો તથા એ માટે તારે તારી પોતાની જાતનો ભોગ આપવો પડે તોપણ જરૂર આપવો. એક જ વાર તું એ રીતે તારી જાતનો ભોગ આપીશ ત્યારે તને જરૂર આત્માની જ્ઞાંત્રી થવાની એ જાત્રીથી માન અને પછી જેમ જેમ એ તારો આપભોગ વધતો જશે તેમ તેમ તને તારા આત્માર્થને લગતા પ્રયાસમાં વધુને વધુ સફળતા મળશે.

શ્રીકેશી મુનિરાજે જે કાંઈ કહ્યું તે વધું રાજા પપસીએ ધ્યાનપૂર્વક-ઘણી જ સાવધાનતાથી-સાંભળ્યું-અવધાર્યું અને તેનું મનન કરી તે ધોરણે જીવનનો અલ્પતરો કરવાનો તેને ઝૂમઝૂમ પળ થઈ આવ્યો.

રાજાને તેની સરલ પ્રકૃતિ અને આત્માર્થ સમ્બન્ધી તાલાવેલીને લીધે એ વધું તદ્દન નવું છતાં અજમાવવા જેવું તો લાગ્યું જ. પછી તો તેણે

“સેવે સદ્ગુરુ ચરણને ત્યાગી દઈ નિજપક્ષ, પામે ને પરમાર્થને નિજપદનો લે લક્ષ.”

“પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુયોગથી સ્વચ્છંદ તે રોકાય, અન્ય ઉપાય કર્યા થકી પ્રાપ્તે વમણા થાય.”

“માનાદિક શત્રુ મહા નિજ હંદે ન મરાય, જાતાં સદ્ગુરુ શરણમાં અલ્પપ્રયાસે જાય.”-શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર.

આ પદ્યોક્ત ભાવને લક્ષ્યમાં રાખી રાજાપ સાધના શરૂ કરી અને ગુરુરાજના કહેવા પ્રમાણે પોતાની જાત ઉપર જ અલ્પતરો શરૂ કર્યો. સાધનાને મંગલમય કરવા માટે પ્રથમ તો રાજા પપસીપ પોતાના ગુરુદેવ કેશી મુનિને ક્ષમા આપવા માટે પ્રાર્થ્યા, રાજાપ ભરસભામાં જણાવ્યું કે, આ પવિત્ર મુનિરાજનો મેં ઘણો અવિનય કર્યો છે તે બદલ તે મહાત્મા મને ક્ષમા કરવા કૃપા કરે એ મારી તેમને નમ્ર વિનંતી છે.

પછી તો રાજાપ પોતાની સર્વ સંપત્તિના ચાર સરખા ભાગ કર્યા, જેમાંનો એક ભાગ માત્ર તેણે દાન માટે જ યોજ્યો અને દાનધર્મને દાનપારમિતાને-કેલવતો રાજા પોતાની સાધનામાં લયલીન રહેવા લાગ્યો.

હવે તે પટલો બધો સાધનામય બનવા લાગ્યો કે, તેને પોતાની પ્રિય રાણીની પળ ભોગસાધન તરીકેની વિસ્મૃતિ થવા લાગી, પટ-લુંજ નહિ પણ રાણીપ રાજાને વિષ આપ્યું અને તે રાજાની જાણમાં આવ્યું છતાં તેનું એક રુંવાડું પણ ન ફરક્યું. તેને પોતાના દેહની પટલી બધી વિસ્મૃતિ થઈ ગઈ કે દેહનો નાશ કરનારી રાણી માટે તેને મનમાં કશું જ ન ઝગ્યું-તે તદ્દન સ્વસ્થ રહ્યો અને “આત્મન્યેવ આત્મના તુષ્ટઃ”ની પરિસ્થિતિપ લગભગ પહોંચું પહોંચું થતાં સૂર્યામ-સૂર્ય જેવી જ્વાળા મારતી દિવ્ય-સ્થિતિને પામ્યો અને છેવટે* વિદેહ થઈ જ્યોતમાં જ્યોતની દશાને તે અનુભવશે.

ગતાનુગતિકતા, અંધશ્રદ્ધા, પરીક્ષણશક્તિનો વિરોધ વા અભાવ, નવા નવા પ્રયોગોને વિવેકપૂર્વક ચેડવાનું સાહસ ન હોવું, પૂર્વગ્રહનો અત્યધિક પક્ષપાત, કોઈએક જાતની વિવેક વિનાની સ્થિતિચુસ્તતા, જિજ્ઞાસા જ ન થવી, તર્કશક્તિનો દુરુપયોગ, આડંબરપ્રિયતા, મુંઝવણને દબાવી દેવાની ઘૃત્તિ, શાંત કરવા માટે મુંઝવણને પ્રકટ કરવાની અશક્તિ વા પ્રકટ કરતાં કોઈ જાતના ભયની આશંકા इत्यादि અનેક દુર્ગુણો મુમુક્ષુ જિજ્ઞાસુના જીવનવિકાસનો સંહાર કરે છે.

* શ્રી કેશી મુનિરાજ અને રાજા પપસીના સંવાદમાં મેં જે નવનીત જોયું છે તે અહીં જણાવેલું છે.

કથાનાયક પપસીમાં આ દુર્ગુણો ન હોવાથી જ તે વિદેહ સ્થિતિને પામે છે, એ આપણે ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે.
હું સમજું છું ત્યાં સુધી આ સૂત્રનો સ્વાધ્યાય કરનારે રાજા પપસીના ચિત્ત શુદ્ધીકરણને જ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. એ સિવાય ધર્મને નામે કષાય વધે એ રીતે આ સૂત્રનો ઉપયોગ કરવો ઘટિત લાગતો નથી.

[એક વિલક્ષણ સમાનતા]

બૌદ્ધપરંપરા અને જૈનપરંપરા એ બન્નેનું એક નામ શ્રમણપરંપરા છે. તે બન્નેમાં અનેક પ્રકારની સમાનતાઓ રહેલી છે. શબ્દરચનાની, માધ્યસંકલનાની, શ્રમણના આચારબંધારણની ઘા કેટલીક ખાસ ખાસ શબ્દોની સમાનતાઓ ઉપરાંત આશ્વેઆશ્વાં આશ્વાનોની સમાનતા પણ મળી આવે છે. જે આશ્વાન-આ પપસીનું આશ્વાન ઘાંચકોની દૃષ્ટિસમક્ષ છે તે આશ્વું આશ્વાન જેવું ને તેવું જ બૌદ્ધ પરંપરાના 'દીઘનિકાય' નામના સુત્તપિટક ગ્રંથમાં પાયાસિસુત્તના મથાળા નીચે નોંધેલું છે.

પપસીના આ આશ્વાનમાં મુખ્ય નાયક પપસી છે ત્યારે બૌદ્ધ આશ્વાનમાં નાયક પાયાસી છે.

ઉપદેષ્ટા ત્યાં કુમારકાશ્યપ છે ત્યારે અહીં કેશીકુમાર છે. બન્ને ઉપદેષ્ટા પાંચસો ભિક્ષુઓના અધિષ્ઠાતા છે અને ઉપદેશનું સ્થાન બન્ને સ્થળે સેતવિયા-સેતવ્યા નગરી છે.

કલ્યાણમિત્ર અહીં ચિત્ત છે ત્યારે ત્યાં ચત્ત છે.

પ્રવૃત્ત સ્થાનો-પરલોક નથી, કોઈ ઔપપાતિક સત્તા નથી અને સુકૃત દુષ્કૃતરૂપ કર્મોનું ફલ નથી-એ બધાં બન્નેમાં સમાન છે.

આ પ્રવૃત્તો સંબંધે જે જે પ્રતિવચનો અને તેમને લગતી યુક્તિપ્રયુક્તિઓ આવી છે તે બધીય બન્નેમાં લગભગ સમાન છે.

પેલા કંબોજ દેશના ઘોડાની હકીકત જે અહીંના આશ્વાનમાં છે તે પાયાસીની કથામાં નથી જણાતી અને પપસીનું જે ભાવી ઘૃત્તાંત આ આશ્વાનમાં પૂર્વમાં નોંધેલું છે તે પાયાસીના આશ્વાનમાં ક્રમ પ્રમાણે હેવટે જણાવેલું છે. તદુપરાંત સૂર્યાભિદેવે કરેલી નાટ્ય-રચના અને બીજી વિધિઓ તે પાયાસીના આશ્વાનમાંથી નીકળી ગઈ છે.

આ રીતે થોડો ઘણો ફેરફાર છતાં મૂલ્ય વસ્તુ બન્ને આખ્યાનમાં બરાબર સચવાયેલી છે એ વિવાદ વિનાનું છે. આ ઉપરથી આ આખ્યાનની ઐતિહાસિક કિંમત ઘણી વધી જાય છે. અને આ બન્ને ભિન્નભિન્ન પરંપરાઓ પણ કેવી રીતે સમાનતાના પ્રવાહમાં વહી રહી છે તે પણ જણાઈ આવે છે.

રાજા પસેનજિત અને પપસી વા પાયાસી એ બન્ને એક નથી એ વસ્તુ કોઈ ન ભૂલે.

આ માટે વિશેષ જાણવાની ઇચ્છાવાળાએ પાલી ટેક્સ્ટ સોસાઈટી તરફથી બહાર પડેલ અને શ્રી. ટી. ડબલ્યુ. રાઈસ ડેવિડસ સંપાદિત 'દીઘનિકાય'ની ૧૯૦૩ ની આવૃત્તિનું પૃ. ૩૧૬થી ૩૫૮ સુધીમાંનું 'પાયાસીસુત્તંત' નામનું પ્રકરણ જોવું, હિન્દી ભાષાનું પુસ્તક જોવા ઇચ્છનારે મહાબોધિ ગ્રન્થમાળા તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ અને રાહુલ સાંકૃત્યાયને અનુવાદિત કરેલ 'દીઘનિકાય' ગ્રન્થમાંનું પૃ. ૧૯૯થી ૨૧૧ સુધીમાંનું 'પાયાસિરાજઞ્ચ સુત્ત' નામક પ્રકરણ જોવું.

પાલી ટેક્સ્ટ સોસાઈટીવાળું 'દીઘનિકાય' વાપરવા દેવા માટે શેઠ અગરચંદ ભૈરવદાન શેઠિયાનો હું આભારી છું.

સંશોધનનાં સાધનો

આ સૂત્રના સંપાદન માટે મેં હસ્તલિખિત સાત અને એક સમિતિવાળી મુદ્રિત પ્રત એમ આઠ પ્રતોનો ઉપયોગ કર્યો છે. જેમાંની પાંચ પ્રતો પાટણથી આવેલી છે અને બે પ્રતો ભાવનગરથી આવેલી છે. પાટણથી આવેલી મૂળની ત્રણ પ્રતોનો પરિચય આ પ્રમાણે છે: એ ત્રણે પ્રતોનો સંકેત આ રીતે મેં રાખ્યો છે.

૧ મૂળની પ્રત પા. ૧

૨ „ પા. ૨

૩ „ પા. ૩

પા. ૧-આ પ્રતિનાં પાનાં ૩૪ છે. પ્રત્યેક પાનાની લંબાઈ ૧૨||| ઇંચ અને પહોળાઈ ૫| ઇંચની છે. પ્રત્યેક પાનામાં પંદર લાइनો અને પ્રત્યેક લાइनમાં લગભગ ૬૦ થી ૬૫ અક્ષરો છે. આ પ્રતના અંતમાં પુષ્પિકામાં સંવત લખ્યો નથી, પરન્તુ લિપિ અને કાગળ ઉપરથી એમ કહી શકાય કે એ પ્રત ૩૦૦-૪૦૦ વર્ષની જુની હોવી જોઈએ. આમાં પ્રસ્થાવ ૨૧૨૦ શ્લોકનું આપ્યું છે. આની પુષ્પિકા આ પ્રમાણે છે:
નમો જિણાણં । જિયમયાણં । નમો સુયદેવયાણ ભગવતીણ । નમો અં ભગવતો અરહતો । પસ્સે સુપસે પસ્સવણીણ નમો । છ । રાય-
પસેણઇય સૂત્રં સમાસં ।

પા. ૨-આ પ્રતનાં પાનાં ૪૭ છે. પ્રત્યેક પાનાની લંબાઈ ૧૧||| ઇંચ અને પહોળાઈ ૪|| ઇંચ છે. પ્રત્યેક પાનામાં ૧૨ થી ૧૪ પંક્તિઓ અને પ્રત્યેક પંક્તિમાં લગભગ ૪૫ થી ૫૦ અક્ષરો છે. આમાં પ્રસ્થાવ ૨૦૭૯ શ્લોકનું છે. આ પ્રતમાં પઢિમાત્રા છે. આ પ્રત વિ. સં. ૧૬૦૪માં લખાયેલી છે. એની પુષ્પિકા આ પ્રમાણે છે:

૫ આ પ્રસ્થના અન્તમાં આપેલી અને બધી પ્રતિઓમાં મળતી મૂળપાઠની પુષ્પિકામાં ‘ભગવતો અરહતો પસ્સે સુપસે પસ્સવણીણ નમો’ એવું કોઈ જગ્યાએ, ‘ભગવતો અરહત પાસે સુપસ્સે પસ્સવણીણ નમો’ એવું અને કોઈ જગ્યાએ ‘ભગવત અરહત પાસસ્સ । પસ્સે સુપસ્સે પસ્સવણીં નમો’ આવા આવા અનેક પ્રકારના પાઠો મળે છે. અને તેના અર્થ માટે આજ સુધી કશો પ્રયત્ન થયો હોય એમ લાગતું નથી. હું પણ એનો શુદ્ધ અર્થ કરી શકું એમ જણાતું નથી છતાં મારી કલ્પના પ્રમાણે એ પાઠને આ રીતે વાંચવામાં આવે તો તેનો કંઈક અર્થ નીકળી શકે: ‘નમો ભગવતો અરહતો પાસસ્સ । પસિસ્સ પળ્હે પળ્ણવણીણ નમો’ એટલે કે આદિના વાક્યથી ભગવાન પાર્શ્વનાથને નમસ્કાર થાય છે અને પાછળના વાક્યથી પ્રદેશી રાજાના પ્રશ્નોને બતાવનાર આ સૂત્રને નમસ્કાર કર્યો છે. આ વાક્યોમાંના બેવડા ‘સ’ ‘ળ’ જેવા દેશાય છે તેથી જ ‘પસ્સે’નું ‘પળ્ણે’ અને ‘પસ્સવણીણ’નું ‘પળ્ણવણીણ’ કલ્પવું ઠીક લાગે છે. સ્વરી રીતે તો આવા ઘણા ઉતારાઓને સામે રાખીને પછી જ યોગ્ય નિર્ણય કરી શકાય.

નમો જિણાણં । નમો સુયદેવયાણ ભગવર્ણેણ । નમો પણ્ણત્તીણ ભગવર્ણેણ । નમો ભગવઓ અરહુત પાસે સુપસ્સે પસસવળી નમો । રાય-
પસેણીયં સંમત્તં ।

સંવત્ ૧૬૦૪ વર્ષે માર્ગવદિ ૫ ગુરવાસરે । શ્રીવૃધતપાપક્ષે મહોપાધ્યાય શ્રી ૪ શ્રી જયમંદિરગણિગરુભ્યો નમઃ મટ્ટારિક શ્રી શ્રી
૪ શ્રી કલ્યાણરત્નસૂરિગુરુભ્યો નમઃ ॥ પં. શ્રી વદ્યારત્નમુનિપરિભોગ્યં સ્વયં વિલોકનાર્થે રાજપ્રસ્ની ઉપાંગસૂત્રં વાચનાર્થે જ્ઞાતવ્યં ॥

પા. ૩-આ પ્રતનાં પાનાં ૪૮ છે. પ્રત્યેક પાનાની લંબાઈ ૧૧ ઇંચ અને પહોળાઈ ૪૥ ઇંચ છે. પ્રત્યેક પાનામાં ૧૫ પંક્તિ અને પ્રત્યેક
પંક્તિમાં ૪૦ થી ૪૫ અક્ષરો છે. આમાં પ્રંથાગ્ર ૨૧૨૦ શ્લોકનું છે. આ પ્રત વિ. સં. ૧૬૧૯નો છે. પની પુષ્પિકા આ પ્રમાણે છે:

નમો જિણાણં । જેમહયાણં । નમો સુયદેવતાણ ભગવતીણ । નમો પણ્ણત્તિણ ભગવતીણ । નમો ભગવતો । અરહતો પસસેસુ । પસસે
પસસવળીણ નમો । इति રાયપસેણી સૂત્રં સંમત્તં સમાપ્તં । સંવત્ ૧૬૧૯ વર્ષે ॥ માઘમાસે । કૃષ્ણપક્ષે । ત્રયોદશી તિથૌ । શુક્રવારે । પૂર્વા-
નક્ષત્રે । સિદ્ધનામજોગે । લગ્નિક દિને । શ્રીમંજોધપુરે ॥ રાજાધિરાય મહારાય શ્રીમાલદેવપટ્ટે શ્રી રાય શ્રી ચંદ્રસેનરાજ્યે ॥ લિખિતં ।
શ્રી કોરંટગચ્છે । વા. શ્રી આસદેવપટ્ટે ભોજદેવ । જહ્નિલક ભોજદેવપટ્ટે વા. શ્રી દેવકલસપટ્ટે વા. શ્રી દેવસુંદરશિષ્ય ગ. દેવમૂર્તિ । તત્
શિષ્ય શ્રી દેવપ્રભુણા રાજપ્રશ્ની ગ્રન્થં લિલેખિ ।

આ ઉપરાંત ટીકાવાળી જે ચાર પ્રતોનો ઉપયોગ કર્યો છે તેનો સંકેત નીચે પ્રમાણે રાખ્યો છે:

પા. ૪ માત્ર ટીકાવાળી પાટણથી મળેલી પ્રત.

પા. ૫ માત્ર ટીકાવાળી ”

ખા. ૧ ટીકા તથા મૂળવાળી ભાવનગરથી મળેલી પ્રત.

ખા. ૨ ”

પા. ૪-આ પ્રતનાં પાનાં ૬૯ છે. પ્રત્યેક પાનાની લંબાઈ ૧૦|| ઇંચ અને પહોળાઈ ૪|| ઇંચ છે. પ્રત્યેક પાનામાં ૧૫ પંક્તિઓ અને પ્રત્યેક પંક્તિમાં ૫૫ થી ૬૦ અક્ષર છે. આમાં ટીકાનું ગ્રંથાગ્ર ૩૭૫ શ્લોકનું છે. આ પ્રત વિ. સં. ૧૫૭૫ લખાયેલી છે. પત્રી પુષ્પિકા આ પ્રમાણે છે:

इति मलयगिरिविरचिता राजप्रश्नीयोपांगवृत्तिका समर्थिता ॥ छ ॥ स्वस्ति संवत् १५७५ समये वैशाख शुदि १३ शुक्रवासरे । श्रीखरतरगच्छे भट्टारक श्री जिनराजसूरि तत् सिष्य उपाध्या श्री राजसुंदर तस्यार्थे सांभवत्यागोत्रे साधु श्री गोपीचन्द लिखापितं दत्तं ।

પા. ૫-આ પ્રતનાં પાનાં ૫૯ છે. પ્રત્યેક પાનાની લંબાઈ ૧૩|| ઇંચ અને પહોળાઈ ૫ ઇંચ છે. પ્રત્યેક પાનામાં ૧૬ પંક્તિઓ અને પ્રત્યેક પંક્તિમાં લગભગ ૬૫ અક્ષરો છે. આમાં ગ્રંથાગ્ર ૩૭૦૦ શ્લોકનું છે. આ પ્રત વિ. સં. ૧૪૮૫ માં લખાયેલો છે. આમાં પડિમાત્રા છે. પાટણની પાંચ પ્રતોમાં આ પ્રત વિશેષ સુંદર છે. પત્રી પુષ્પિકા આ પ્રમાણે છે:

इति मलयगिरि विरचिता राजप्रश्नीयोपांगवृत्तिकाः समर्थिता । समाप्तमिति । प्रत्यक्षर गणनया ग्रंथाग्रं ।

प्रत्यक्षरगणनातो ग्रन्थमानं विनिश्चितं । सप्तत्रिंशत् शतान्यत्र श्लोकानां सर्वसंख्यया ॥

संवत् १४८५ वर्षे भाद्रवा सुदि ३ शुके उपांगवृत्तौ समाप्तमिति विप्र वैजनाथेन लिखितं ।

ખા. ૧-આ પ્રતનાં પાનાં ૧૨૮ છે, આ ત્રિપાઠ પ્રત છે. પ્રત્યેક પાનામાં વચ્ચે મૂળ અને ઉપર નીચે ટીકા છે. આ પ્રતની લંબાઈ ૧૦|| ઇંચ અને પહોળાઈ ૪|| ઇંચ છે. ત્રિપાઠ હોવાથી પંક્તિ તથા અક્ષરોની ગણના એકસરખી જલ્લવાઈ નથી. આમાં મૂળનું ગ્રંથાગ્ર ૨૦૭૯ અને ટીકામાં ૩૭૦૦ શ્લોકનું છે, આ પ્રત વિ. સં. ૧૬૮૫ની છે. આની પુષ્પિકા આ પ્રમાણે છે:

श्री णमो जिणाणं णमो सुयदेवयाण भगवइण नमो पणत्तिण भगवीण णमो भगवउ अरहउ पासस्स । पस्से सुपस्से पस्सवणीं णमो

રાયપસેણ-
હ્ય સુત્ત

॥૨૬॥

રાયપસેણીયં સમ્મતં ।

સંવત્ ૧૬૮૫ વર્ષે ફાલ્ગુણમાસે શુક્રપક્ષે અષ્ટમ્યાં તિથૌ સંપૂર્ણ રાજપ્રશ્નીઓપાંગમિતિ ।

इति श्री मलयगिरिविरचिता राजप्रश्नीयोपांगवृत्तिः समर्थिता ।

भा. ૨-આ પ્રતનાં ૧૪૪ પાનાં છે. આ ત્રિપાઠ પ્રત છે. પ્રત્યેક પાનામાં વચ્ચે મૂળ અને ઉપર નીચે ટીકા છે. પ્રત્યેક પાનાની લંબાઈ ૯॥ ઇંચ અને પહોળાઈ ૪ ઇંચ છે. ત્રિપાઠ હોવાથી પંક્તિ તથા અક્ષરોની ગણના એકસરખી જલ્લવાઈ નથી. આ પ્રતમાં લખ્યા સંવત્ નથી આપ્યો છતાં અક્ષરો અને કાગળો જોતાં લગભગ ૪૦૦ વર્ષની હોવી જોઈએ. આમાં મૂળનું ગ્રંથાગ્ર ૨૧૦૦ અને ટીકાનું ૩૬૫૦ શ્લોકનું આપ્યું છે. એની પુષ્પિકા આ પ્રમાણે છે:

नमो जिणाणं । जियभयाणं नमो सुयदेवताए भगवतीए नमो भगवतो अरहतो । पस्से सुपस्से पस्सवणीए नमो । इति श्री राय-
पसेणह्यं सूत्रं समाप्तं ।

अधरीकृतचिन्तामणिकल्पलताकामधेनुमाहात्म्याः । विजयंतां गुरुपादा विमलीकृतशिष्यमतिविभवाः ॥

રાજપ્રશ્નીયમિદં ગમ્भीરાર્થં વિવૃણ્વતા । કુશલં યદ્વાપિ મલયગિરિના સાધુજનસ્તેન ભવતુ કૃતી ॥

इति श्रीमलयगिरिविरचितायां श्रीराजप्रश्नीयोपांगवृत्तिः समाप्ता ।

આ રીતે પંદરમા સૈકાથી માંડીને સત્તરમા સૈકા સુધીમાં લખાયેલી સાત પ્રતોનો મેં ઉપયોગ કર્યો છે. આ પ્રતોમાં પાટણની 'પા. ૫' સંજ્ઞાવાળી અને 'ભા. ૨' સંજ્ઞાવાળી ૫ બે પ્રતો સરખામણીમાં વધારે શુદ્ધ કહી શકાય. બીજી પ્રતો પણ વહુ જ ભૂલોવાળી તો ન જ કહી શકાય.

પ્રવેશ

આ ગ્રન્થનું સંશોધન કરતી વખતે મેં મૂળ પાઠનો નિર્ણય વિવરણને આધારે જ કરેલો છે. અને જ્યાં વિવરણ નથી ત્યાં અર્થદૃષ્ટિનો અને હસ્તલિખિત પ્રતોનો આધાર લીધેલો છે. સમિતિવાળી આવૃત્તિમાં છાપેલ મૂળ ઘણે સ્થળે વિવરણની સાથે મેળ ખાતું નથી, ત્યાં વિવરણની પ્રતીકોને વિશેષ પ્રામાણિક માની મૂળ તરીકે રાખેલી છે અને જ્યાં મૂળ અને વિવરણનો દૂર ન કરી શકાય એવો વિસંવાદ છે ત્યાં કાંઈ પણ ફેરફાર કર્યો નથી, પરંતુ ટિપ્પણમાં મૂળ અને વિવરણના પાઠભેદનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. વળી કેટલેક સ્થળે કેવળ વિવરણ જ છે, પણ મૂળપાઠ ઉપલબ્ધ નથી ત્યાં જીવાજીવાભિગમનો આધાર લઈને તે મૂળપાઠ ટિપ્પણમાં ટાંકી બતાવ્યો છે. આચાર્ય મલયગિરિય વિવરણમાં ઘણી જગ્યાએ લખ્યું છે કે અહીં ઘણો વાચનાભેદ છે, અહીં ઘણો પાઠભેદ છે, એ હકીકત ખાસ ખાસ સ્થળે ટિપ્પણમાં સ્પષ્ટીકરણ સાથે જણાવી છે. વાચનાભેદને લગતા ટીકાકારના ઉલ્લેખો જોતાં એમ જણાય છે કે ઘણે સ્થળે આ સૂત્રમાં બહુ પાઠભેદ થઈ ગયેલો હોયો જોઈએ. જ્યાં સુધી આવા ભિન્ન ભિન્ન પાઠો વિશે ચોક્કસ નિર્ણય ન થઈ શકે ત્યાં સુધી કોઈ પણ જાતનું પૃથક્કરણ કર્યા સિવાય કે પાઠાન્તરો આપ્યા સિવાયનું આગમોનું મુદ્રણ કે ઉત્કીર્ણીકરણ (પથ્થરમાં કોતરવું તે) પુરાતત્ત્વની દૃષ્ટિએ વિશ્વાસપાત્ર ન લેવાય. શુદ્ધ સાહિત્યની દૃષ્ટિએ આગમોનું મુદ્રણ કરવું હોય તો કોઈ પણ જાતનો આગ્રહ રાખ્યા સિવાય તેમનું સંશોધન થવું જોઈએ. અને તેવું સંશોધન કરવા માટે આગમના અનેક અભ્યાસીઓએ મઠીને અનેક પ્રતિઓનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. ઉપરાન્ત મૂળપાઠના શુદ્ધીકરણ માટે આગમની નિર્યુક્તિ, માધ્ય, ચૂર્ણ અને ટીકાનો ખાસ આધાર લેવાવો જોઈએ. તેમ કરવા છતાં ય જ્યાં મૂળ અને નિર્યુક્તિ વગેરેમાં જે કાંઈ ભેદ જેવું જણાય તેની પણ નોંધ લેવાવી જોઈએ.

સમિતિય જે આગમો છપાવેલા છે તે સારી રીતે શોધાયા જ નથી. તેમાં પાઠાંતર, પ્રસ્તાવના, પરિચય કે અર્થભેદને લગતાં ટિપ્પણો વા ટીકામાં આવેલા અવતરણોનું સ્પષ્ટીકરણ વગેરે કશું જ આપવામાં આવ્યું નથી. એટલું જ નહીં પણ મૂળ પાઠ પણ બિનકાઠજીથી છપાયેલો છે. આ સંબંધી વિશેષ વિસ્તારથી લખવાનું કે ઉદાહરણ આપવાનું આ સ્થળ નથી, છતાં માત્ર જાણની જાતર એક-બે ઉદાહરણો આપીએ છીએ:

સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રના પહેલા અધ્યયનના ત્રીજા ઉદ્દેશની ત્રીજી ગાથા તેમાં આ રીતે છપાયેલી છે:

ઉદગસ્સ પભાવેણં સુકં સિઘં તમિતિ ઉ ।

આ ગાથા ઉપરની ટીકા જોતાં તેનું શુદ્ધરૂપ આ રીતે હોઈ શકે:

ઉદગસ્સ પભાવેણં સુકંસિ ઘંતમિતિ ઉ ।

રાયપસેનહય સૂત્રમાં સમિતિની આવૃત્તિમાં [પૃ૦ ૮૮ પ્રથમ શ્લોક] મૂળમાં 'જોયણં ઉદ્વેદેણં જોયણં વિષ્ણમેણં' પવો પાઠ છે અને તેના વિવરણમાં 'અર્ધકોશમ્-અર્ધગવ્યૂતમુદ્વેદેન અર્ધકોશં વિષ્ણમ્ભતઃ' આવો મૂળના ભાવથી જુદા ભાવવાળો પાઠ છે. આ પાઠમાં મૂળમાં 'યોજન' નું માપ થતાવ્યું છે ત્યારે વિવરણકાર 'અર્ધકોશ'નું માપ થતાવે છે. આ કાંઈ સાધારણ વિસંવાદ ન ગણાય !

રાયપસેનહય સૂત્રમાં સમિતિની આવૃત્તિમાં [પૃ૦ ૮૮] મૂળમાં 'દસ જોયણાં ઉદ્વેદેણં' પાઠ છે અને તેના વિવરણમાં 'દ્વાસપ્તતિ-યોજનાનિ' પાઠ છે. 'દસ યોજન'નું વિવરણ કરતાં આગમનો અભ્યાસી વિવરણકાર 'બહોતેર યોજન' કેમ લખી શકે ?

આ રીતે આગમના છપાયેલા પ્રત્યેક પુસ્તકમાં મૂળ અને વિવરણમાં ઘણા વિસંવાદો રહી ગયા છે, જેના નિરાકરણ માટે સંપાદકે અક્ષર પળ પાડ્યો નથી તેમ તેની નોંધ પણ લીધી નથી.

જ્યારે કે અત્યાર આગમન છપાયેલા આગમોમાં આ પ્રમાણે મૂળ તેમ જ વિવરણનો વિસંવાદ છે, મૂળના શુદ્ધ પાઠો અનિશ્ચિત છે અને વિવરણકારે અનેક પાઠમેદો નોંધેલા છે ત્યારે અમુક પ્રકારના પાઠનો નિર્ણય કર્યા વિના તે આગમોને શિલારૂઢ કરવા તેમાં પારમાર્થિક દૃષ્ટિ આગમની પૂજા છે સરી ?

સંપાદનશૈલી

આ મુદ્રણમાં વિવરણમાં આવેલી મૂળની પ્રતીકો મૂળમાં જ આવો જતી હોવાથી તે વિવરણમાં મૂકવામાં આવી નથી. પરંતુ જ્યાં આવશ્યક જેવું જણાયું ત્યાં તે પ્રતીકો રાખવામાં આવી છે. બીજું મૂળપાઠના જે જે શબ્દો ઉપર વિવરણ છે ત્યાં મૂળના શબ્દો ઉપર

તેમ જ વિવરણના શબ્દો ઉપર અંકો મૂકવામાં આવ્યા છે. વાંચનાર મૂળ શબ્દનું વિવરણ ક્યાં છે તે સહેલાઈથી મેલવી શકે. ઉદેશથી આ પ્રમાણે કરવામાં આવ્યું છે. વિવરણમાં જ્યાં જ્યાં વ્યાકરણ કે કોશના અવતરણો આપેલાં છે, તે અવતરણો વિવરણમાંથી ઘસેડીને નીચે ટિપ્પણમાં મૂકેલા છે, અને તે અવતરણોનાં સ્થળો મઠી શક્યાં પટલાં મેલવીને નોંધેલાં છે. વિવરણ વાંચનાર સઠંગ વિવરણ વાંચી શકે તે માટે આ પ્રમાણે અવતરણો ટિપ્પણમાં મૂક્યાં છે. અને બની શકે પટલું વિવરણને સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે. કોઈ જગ્યાપ વિવરણમાં અંકોનો ક્રમ એકસરખો નથી રહ્યો તેનું કારણ વિવરણની અન્વયવાળી શૈલી છે. મૂળપાઠના વર્ણકોની પૂર્તિ માટે અને મૂળના બીજા કેટલાક પાઠો સમજાવવા માટે ઉવવાઈઅસૂત્ર, જીવાજીવાભિગમસૂત્ર અને નંદીસૂત્રનો આ સૂત્રના સંપાદનમાં ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. પ્રસ્તુત ગ્રંથના ૫૯મા પાને વીસમી કંડિકામાં 'દેવાઈ' પદ પદ છે. તેનું જે વિવરણ વિવરણકારે કરેલું છે તે વિચારણીય છે. મારા વિચાર પ્રમાણે 'દેવાઈ' એક પદ નથી પણ વિવરણકારે તેને 'દેવાદિ' કહીને એક પદ કહ્યું છે. મારા અભિપ્રાયને શ્રીઅભયદેવસૂરિનો ટેકો પણ છે. [જુઓ પૃ. ૫૯ પ શબ્દ ઉપરનું ટિપ્પણ] સૂત્રમાંના ચાલુ વિષયને સમજવા માટે તે તે સ્થળે હાંસિયામાં મથાળાં મૂકેલાં છે. ટિપ્પણમાં કેટલાક મૂળ શબ્દોને પ્રચલિત ભાષાના શબ્દો સાથે સરખાવેલા છે. પાછળ આ સૂત્રનો સારભૂત અનુવાદ મૂળસૂત્રની કંડિકાવાર મૂક્યો છે. અનુવાદમાં પણ ઉપયુક્ત ટિપ્પણો આપેલાં છે. ગ્રંથની પાછળ વિશેષ નામોનો અને ધર્મના ઉપયુક્ત પદોના પેટિહાસિક શબ્દોનો પૃષ્ઠવાર અકારાદિ અનુક્રમ આપેલો છે.

આભાર

પાટણની પ્રતો મોકલવા માટે પૂજ્યપાદ પ્રવર્તક શ્રીકાંતિવિજયજીના શિષ્ય પ્રશિષ્ય મુનિરાજ શ્રીચતુરવિજયજી અને પુણ્યવિજયજીનો હું અનુગૃહીત છું. અને ભાવનગરની ઘણે પ્રતો માટે ધર્મબંધુ રા. રા. કુંવરજીભાઈ તેમજ શેઠ ડોસાભાઈ અમેચંદની પેઢીનો હું આભાર

मानुं छुं. आवां प्रकाशनो बहार पाडवां प एक ज माणस माटे बहु मुश्केल घात होवा छतां आ सूत्रने प्रसिद्ध करवा माटे श्रीगुर्जर-
ग्रन्थरत्न कार्यालयवाळा भाई शंभुलाल जगशीभाई शाहने हुं अभिनन्दन आपुं छुं. आ प्रकाशनमां केटलीक खामीओ रही गई छे अने
ते मारा ध्यान बहार नथी, परन्तु नबळी आंखवाळो पकलो हुं, खूब इच्छा थतां, प खामीओने दूर करी शक्यो नथी. कोई आगमप्रेमी
आ प्रकाशन मारफत आगमना विशेष शुद्धीकरण माटे पूर्वोक्त रीते प्रयत्न करशे तो हुं मारा आ प्रयत्नने सफल थयो मानीश.

१२/ब, भारतीनिवास सोसाईटी
एलिसब्रिज
अमदावाद.
शु० १५/११/९४ ।

}

बेचरदास.

विषयानुक्रम ।

कंडिका

विषय

विवरणकारे कल्पेलो 'रायपसेणइय' नो शब्दार्थ
विवरणकारे दशविलुं 'रायपसेणइय'नुं उपांगपणुं

- १ 'आमलकप्पा' नगरीनुं वर्णन
- २ 'अंबसालवण' चैत्यनुं वर्णन
- ३ 'असोगवर' वृक्षनुं वर्णन
- ४ 'पृथ्वी शिलापाट' नुं वर्णन
- ५ आमलकप्पाना राजा 'सेअ' नुं वर्णन
- ६ 'सेअ'नी राणी धारिणीनुं वर्णन
- ७ 'भगवान महावीर' पधार्यानुं वर्णन
- ८ भगवान महावीरना शरीरनुं वर्णन
- ९ भगवान महावीरना गुणनुं वर्णन
- १० 'पर्षदना निर्गम' नुं वर्णन

कंडिका

विषय

- ११ 'पर्षदना विसर्जन'नुं वर्णन
- १२-१३ सूर्याभदेवे भगवान महावीरने जोयानुं वर्णन
- १४-१५ सूर्याभदेवे भगवान महावीरनी स्तुति कर्यानी
हकीकत
- १६-१७ भगवानने जोया पछी सूर्याभदेवने थयेलो विचार
- १८ सूर्याभदेवे आभियोगिक देवोने करेली आज्ञा
- १९ ए आभियोगिको भगवान पासे आव्या
- २० भगवान अने आभियोगिक देवोनी वातचीत
- २१ आभियोगिक देवो भगवानना निवासनी आसपासनुं
बधुं स्थळ साफ करे छे
- २२ —निवासनी आसपास सुगंधी पाणी छांटे छे
- २३-२४ —निवासनी आसपास फूलो वरसावे छे

કાંડિકા

વિષય

- ૨૫-૨૬ સૂર્યાભિદેવે પોતાના સેનાપતિને આપેલી આજ્ઞા
૨૭ શ્રીભગવાન મહાવીર પાસે આવવા માટે દેવોનું સજ્જ થવું
૨૮-૨૯ ભગવાન પાસે જવા માટે વિમાન રચવાની આજ્ઞા
૩૦-૪૦ વિમાનની રચનાનું વર્ણન
૪૧ વિમાનમાં આવેલા પ્રેક્ષાગૃહમંડપોનું વર્ણન
૪૨ પ્રેક્ષાગૃહમાં આવેલા અઘાડાનું વર્ણન તથા અઘાડાનાં
મણિપીઠીકા અને સિંહાસનનું વર્ણન
૪૩—સિંહાસન ઉપરના વિજયદૃષ્ય અને ત્યાં લટકાવેલા ઘડા
જેવડાં મોતિઓના ઘુમ્મરનું વર્ણન
૪૪ ભદ્રાસનોનું વર્ણન
૪૫ યાનવિમાનનું વર્ણન
૪૬ પરિવાર સાથે સૂર્યાભિના વિમાનારોહણનું વર્ણન
૪૭-૪૮ યાન વિમાનનું પ્રસ્થાન અને સૂર્યાભિનું ભગવંત
પાસે પહોંચવું
૪૯-૫૦ શ્રીમહાવીર ભગવાન અને સૂર્યાભિદેવની વાતચીત
૫૧ ભગવાનનો ઉપદેશ

કાંડિકા

વિષય

- ૫૨ સૂર્યાભિ કરેલા પ્રશ્નો
૫૩ ભગવાનનો પ્રત્યુત્તર
૫૪ 'હે ભગવાન ! હું નાટ્યના પ્રકારોને ભજવી બતાવું' એ
રીતે ભગવાનને સૂર્યાભિ કરેલી વિનંતી
૫૫ સૂર્યાભિની એ વિનંતી તરફ ભગવાનનો અનાદર-મૌન
૫૬-૫૭ સૂર્યાભિ નાટ્યપ્રયોગ કરી બતાવવા કરેલો ભક્તિ-
પૂર્વક પ્રયત્ન-સૂર્યાભિના જમણા હાથમાંથી ૧૦૮ દેવકુમારો-
ના નીકળવાનું વર્ણન
૫૮ ડાવા હાથમાંથી ૧૦૮ દેવકુમારીઓના નીકળવાનું વર્ણન
૫૯ પ્રત્યેક પ્રકારના એકસો આઠ વાજાં અને એકસો આઠ
વાજાં વગાડનારનું વર્ણન તથા વિશેષ પ્રકારનાં વાજાનાં
નામો
૬૦-૬૧ નીકળેલા દેવકુમારોને અને દેવકુમારીઓને નાટ્ય-
પ્રયોગ કરી બતાવવાની સૂર્યાભિની આજ્ઞા
૬૨-૬૩ દેવોના સંગીતનું, નાચનું અને વાજાં વગાડવાનું વર્ણન
૬૪-૬૫ શંખ અને ધ્વજમુખી વગેરે વાજાંઓને વગાડવાની રીતો

- અને નાટકની અદ્ભુતતા
૬૬ પ્રથમ પ્રકારનું નાટક-સ્વસ્તિક ઘગેરે આઠ મંગલોનો અભિનય
૬૭ બીજા પ્રકારનું નાટક-સાગર તરંગ ઘગેરેનો અભિનય
૬૮ નાટકનો ત્રીજો પ્રકાર-ચલદ-ઘોડો-ચનલતા ઘગેરેનો અભિનય
૬૯ ચોથું નાટક-ચક્ર-ચક્રાર્ધનો અભિનય
૭૦ પાંચમું નાટક-ચંદ્રાવલિ ઘગેરેનો અભિનય
૭૧ છઠ્ઠું નાટક-ચંદ્ર ઝગવા ઘગેરેનો અભિનય
૭૨ સાતમું નાટક-ચંદ્રાગમન ઘગેરેનો અભિનય
૭૩ આઠમું નાટક-ચંદ્રગ્રહણ ઘગેરેનો અભિનય
૭૪ નવમું નાટક-ચંદ્રનું આથમવું ઘગેરેનો અભિનય
૭૫ દસમું નાટક-ચંદ્રમંડલ ઘગેરેનો અભિનય
૭૬ અગ્યારમું નાટક-ઘૃષભની અને સિંહની લલિત ગતિ ઘગેરેનો અભિનય
૭૭ બારમું નાટક-સાગરના આકાર ઘગેરેનો અભિનય

- ૭૮ તેરમું નાટક-ચંપાનગરી ઘગેરેનો અભિનય
૭૯ ચૌદમું નાટક-મત્સ્યાંડ ઘગેરેનો અભિનય
૮૦ પંચરમાથી ઓગણીસમું નાટક-ક સ્વ ઘગેરે ઘર્ગીય ૨૫ વ્યંજનોના આકારનો અભિનય
૮૧ વીસમું નાટક-અશોકનાં પલ્લવ ઘગેરેનો અભિનય
૮૨ એકવીસમું નાટક-પદ્મલતા ઘગેરેનો અભિનય
૮૩ ૨૨-૨૩-૨૪-૨૫-૨૬-૨૭-૨૮-૨૯-૩૦-૩૧મું નાટક-દ્રુત ઘગેરેનો અભિનય
૮૪ ૩૨મું નાટક-ભગવાન મહાવીરની બાલક્રીડા-કામભોગની લીલા અને તેમનાં નિર્વાણ ઘગેરેનો અભિનય
૮૫ તત-વિતત-ઘન-અને શુષિર ૫ ચાર જાતનાં વાજાં-ઓનું ઘગાડવું
૮૬ ઉત્ક્ષિપ્ત ઘગેરે ચાર પ્રકારનું સંગીત
૮૭ અંચિત ઘગેરે ચાર પ્રકારનું નૃત્ય
૮૮ દાર્ષાન્તિક ઘગેરે ચાર પ્રકારનો અભિનય
૮૯ નાટક પૂરું થયા પછી સૂર્યાભિદેવ પોતાના પરિવાર સાથે

કંઙિકા

વિષય

- પોતાને સ્થાને ચાલ્યો ગયો
૧૦-૧૪ સૂર્યાભની દેવમાયા વિશે શંકાશીલ ગૌતમનો પ્રશ્ન
અને ભગવાનનો ઉત્તર
૧૫-૧૬ સૂર્યાભદેવનું વિમાન ક્યાં છે? પવો ગૌતમનો પ્રશ્ન
અને ભગવાનનો ઉત્તર
૧૭ વિમાનના પ્રાકારનું વર્ણન
૧૮-૧૦૭ વિમાનના બારણાનું વર્ણન
૧૦૮-૧૧૦ વિમાનની આજુબાજુના વનખંડો અને તેનાં તુળોના
મધુર ધ્વનિનું વર્ણન
૧૧૧ પ વનખંડોમાંના જલાશયોનું અને તેમની અંદરના
પાણીનું વર્ણન
૧૧૨-૧૧૬ ઉત્પાતપર્વતો વગેરે ક્રીડાસ્થળોનું વર્ણન
૧૧૭-૧૨૨ ચાર પ્રાસાદો, ઉપકારિકાલયન અને પદ્મવરવેદિ-
કાનું વર્ણન
૧૨૩ સુધર્મા સભાનું અને મંડપોનું વર્ણન
૧૨૪ વજ્રમય અલાહાનું વર્ણન તથા ચાર જિનની પ્રતિમા-

કંઙિકા

વિષય

- ઓનું વર્ણન
૧૨૫ ચૈત્યવૃક્ષોનું વર્ણન
૧૨૬ ચૈત્યસ્તંભનું વર્ણન અને તે સ્તંભની વચ્ચેના શિકામાં
શ્રી જિનના સાથઠના હાડકાનું વર્ણન
૧૨૭ મણિમય પીઠિકા અને દેવશયનીયનું વર્ણન
૧૨૮ વજ્રમય શસ્ત્રમંડારનું વર્ણન
૧૨૯ સિદ્ધાયતન અને તેમાંની પક્ષોને આઠ જિનપ્રતિમા-
ઓનું વર્ણન
૧૩૦ છત્રધારક ચામરધારક પ્રતિમાઓનું તથા નાગની,
ભૂતની અને યક્ષની પ્રતિમાઓનું વર્ણન તથા પક્ષોને
આઠ ઘંટો વગેરેનું વર્ણન
૧૩૧ ઉપપાત સભા-અભિષેક સભા-અલંકાર સભા-વ્યવસાય
સભાનું તથા વ્યવસાય સભામાં આવેલા પુસ્તકનું અને
પુસ્તકનાં પાનાં, શાહી, અક્ષરો વગેરેનું વર્ણન
૧૩૨ સૂર્યાભદેવનો જન્મ અને તેનો પોતાના કર્તવ્ય વિશેનો
વિચાર

- ૧૩૩ સૂર્યાભિદેવના સામાનિક દેવોણ કરેલી કર્તવ્ય માર્ગની સૂચના
- ૧૩૪-૧૩૬ સૂર્યાભિદેવનું સ્નાન, તેનો હંદ્રાભિષેક તથા અભિષેકની પ્રવૃત્તિથી થપલો દેવોને આનંદ વગેરેનું વર્ણન
- ૧૩૭ સૂર્યાભિદેવે પહેરેલા વસ્ત્ર અને આભૂષણોનું વર્ણન
- ૧૩૮-૧૩૯ સૂર્યાભિદેવે પુસ્તક વાંચી તે દ્વારા ધાર્મિક વ્યવસાયની માહિતી મેલવી અને પૂર્વોક્ત સિદ્ધાયતનમાં આવેલી જિનપ્રતિમાઓની પૂજા કરી તેમની સ્તુતિ કરી તેનું વર્ણન તથા પોતાના આજ્ઞા વિમાનની અંદરની પૂતળીઓ વગેરેની અર્ચના કરી અને કરાવો તેનું વર્ણન
- ૧૪૦ સૂર્યાભિદેવનો પરિવાર અને તેની સભાના ભક્તોનું વર્ણન
- ૧૪૧ સૂર્યાભિદેવે આવું સ્વર્ગીય સુખ શાથી મેલવ્યું? પવો ગૌતમનો પ્રશ્ન અને તેના જવાબમાં ભગવાને કહી સંભળાવેલી રાજા પપ્પસીની કથા

રાજા પપ્પસીની કથા

- ૧૪૨ 'કેકયિ' નામનો અર્ધ આર્ય દેશ અને 'સેયવિયા' નગરીનું વર્ણન તથા રાજા પપ્પસીનું વર્ણન
- ૧૪૩ પપ્પસીની રાણીની હકીકત
- ૧૪૪ પપ્પસીના મોટાપુત્રની હકીકત
- ૧૪૫ પપ્પસીના મોટાભાઈ ચિત્ત સારથિનું વર્ણન
- ૧૪૬ કુણાલ દેશની સાવત્થી નગરી તથા તેના રાજા જિતશત્રુનું વર્ણન તથા ચિત્ત સારથિનું સાવત્થી તરફ જવાનું વર્ણન
- ૧૪૭ પાર્શ્વાપત્ય કેશીકુમારનું વર્ણન
- ૧૪૮ કેશીકુમાર પાસે જતા લોકોનું વર્ણન
- ૧૪૯ ચિત્ત સારથિનું કેશીકુમાર પાસે જવું
- ૧૫૦-૧૫૧ ચિત્તસારથિ શ્રમણોપાસક થયો
- ૧૫૨ ચિત્તનું સેયવિયા તરફ પ્રયાણ
- ૧૫૩ સેયવિયા તરફ આવવા માટે ચિત્તે કેશીશ્રમણને કરેલી

કંઙિકા

વિષય

- વિનતી અને પપસી અધાર્મિક હોવાથી ચિત્તની પ
વિનંતિનો અસ્વીકાર
- ૧૫૪ બીજા કેટલાય ગૃહસ્થો આપનો આદર કરશે માટે
પપસીથી આપને શું કામ છે ? એમ કહી ચિત્તે સેય-
વિયા આવવા કેશિને કરેલો આગ્રહ
- ૧૫૫ કેશિશ્રમણના આદર માટે ચિત્તે પોતાના ઉદ્યાનપાલકોને
કરેલી ભલામણ
- ૧૫૬ ચિત્ત સેયવિયા જઈને રાજા પપસિને મળ્યો
- ૧૫૭ કેશીકુમાર શ્રમણ સેયવિયા પહોંચ્યા અને ચિત્ત-
સારથિના માઠીઓપ તેમને સત્કાર્યા
- ૧૫૮ ચિત્તસારથિ કેશીકુમાર પાસે ગયો
- ૧૫૯ ચિત્તે તેમને રાજા પપસીને ધર્મબોધ આપવા વિનંતી
કરી. ધર્મ સાંભળવાની તક મળવા અને ન મળવા
બાબત કુમારશ્રમણનું વિવેચન
- ૧૬૦ ઘોડાની પરીક્ષાને બ્હાને રાજા પપસીને કેશીશ્રમણ
પાસે લઈ જવાનો ચિત્તનો સંકલ્પ

કંઙિકા

વિષય

- ૧૬૧ ચિત્તસારથી પપસીને શ્રમણ પાસે લઈ ગયો
- ૧૬૨ કેશીશ્રમણને જોઈને રાજા પપસીને થપલી અરુચિ
- ૧૬૩ ચિત્તસારથિપ રાજા પપસીને આપેલી કેશીશ્રમણની
ઓઠઠાણ
- ૧૬૪ શ્રમણ અને રાજા વચ્ચેની વાતચીત
- ૧૬૫ શ્રમણની વિદ્વત્તા વિશે રાજાપ કરેલી પડપૂછના
ઉત્તરમાં શ્રમણે કરેલું પોતાના જ્ઞાનનું વિવેચન
- ૧૬૬ 'જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં છે' પવો કેશીશ્રમણનો મત
- ૧૬૭ જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં હોય તો મારો અધર્મી
દાદો શ્રમણના કહેવા પ્રમાણે નરકે ગયેલો હોવો
જોઈપ અને એમ હોય તો તે ત્યાંથી મને નરકના
દુઃખ બાબત સૂચના કરવા કેમ ન આવે ? આજસુધી
નથી આવ્યો માટે જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં નથી
પણ એક છે
- ૧૬૮ શ્રમણ: પપસી ! તારી પટ્ટરાણી સાથે જારકર્મ કર-
નારને તું સખતમાં સખત સજા કરે અને પવી સજાનો

સૂચના આપવા તે જારીને, પોતાને ઘરે તું થોડીવાર માટે પળ ન જવા દે તેમ નરકપાલો સજા પામેલા નારકીને થોડીવાર માટે પળ છૂટો મૂકતા નથી માટે જ તેઓ-સજા પામેલા નારકીઓ-અહીં આવી શકતા નથી અને એમ છે માટે જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં છે પણ એક નથી. નારકી અહીં ન આવી શકે તેનાં કારણોની ચર્ચા

૧૬૯. જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં હોય તો મારી ધર્માત્મા દાદી શ્રમણના કહેવા પ્રમાણે સ્વર્ગે ગપ્પી હોવી જોઈએ અને એમ હોય તો તે ત્યાંથી મને સ્વર્ગનાં સુખો બાબત સૂચના કરવા કેમ ન આવે? આજસુધી નથી આવી માટે જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં નથી પણ એક છે. દેવ અહીં ન આવી ન શકે તેનાં કારણોની ચર્ચા

૧૭૦. સ્વર્ગમાં ગપ્પો પ્રાણી સ્વર્ગીય ભોગોની આસક્તિને

લીધે અહીં ન આવી શકે માટે જીવ નથી એમ ન કહેવાય

૧૭૧. લોઢાની કુંભીમાં નાચેલા ચોરના ઉદાહરણથી અજીવવાદ
૧૭૨. સજ્જડ બંધ કરેલા ઘરમાંથી જેમ શબ્દ બહાર આવે છે તેમ સજ્જડ બંધ કરેલી કુંભીમાંથી જીવ નીકળી શકે છે

૧૭૩. મરેલો ચોર કુંભીમાં કૃમિરૂપ થયો છે માટે અજીવવાદ
૧૭૪. તપેલા લોઢામાં જેમ અગ્ની પેસે છે તેમ કાણાં વગરની કુંભીમાં પણ જીવો પેસે છે

૧૭૫. બાલ અને યુવકના ઉદાહરણથી અજીવવાદ
૧૭૬-૧૭૮ યુવકના બીજા પ્રકારના ઉદાહરણ દ્વારા જીવવાદ
૧૭૯. જીવતાના અને મુપ્પલાના વજનમાં ફરક નથી માટે જીવ નથી

૧૮૦. પવનથી ભરેલી કોથળીમાં અને ખાલી કોથળીમાં વજનનો ફરક નથી માટે પવન નથી?

કંઙિકા

વિષય

- ૧૮૧ ચોરના શરીરને ચીરી ચીરીને જોયાં છતાં જીવ ન ભળા-
યો માટે જીવ નથી
- ૧૮૨ અરણીના લાકડાને ચીરી ચીરી અગ્નિને જોનારની પેટે
પપ્પસી રાજાની મૂઢતા
- ૧૮૩ તમે દક્ષ થઈને મારું અપમાન કેમ કરો છો? એમ પપ્પસી
બોલ્યો
- ૧૮૪ ક્ષત્રિયર્ષદા ઘગેરેના નિયમોનું વર્ણન
- ૧૮૫ વ્યવહારના ચાર પ્રકાર
- ૧૮૬ આત્માને હથેલોમાં ન બતાવી શકાય?
એ પ્રશ્નનો ઉત્તર-મૂર્ત વાયુ પણ ન જોઈ શકાય તો
અમૂર્ત આત્મા કેમ જોઈ શકાય?
- ૧૮૭ હાથીના અને કંથવાના જીવની સમાનતા વિશે પ્રશ્નોત્તર
- ૧૮૮ મારી પરંપરા કેમ છોડું? એમ પપ્પસીનું કથન
- ૧૮૯ ઓટી પરંપરા છોડવી જ જોઈએ એવું ઉદાહરણ સાથે
સમર્થન

કંઙિકા

વિષય

- ૧૯૦ પપ્પસીની ધર્મ સાંભળવાની વૃત્તિ
- ૧૯૧ આચાર્યોના પ્રકાર અને તેની સેવાની પદ્ધતિઓ
- ૧૯૨—પપ્પસીએ માગેલી સવિનય ક્ષમા
- ૧૯૩—કેશીની ધર્મદેશના
- ૧૯૪-૧૯૫ જૈન ધર્મ સ્વીકાર્યા પછી તું અરમણીય ન થઈશ
એમ ઉદાહરણો સાથેનું કેશીનું કથન
- ૨૦૦-૨૦૧ પપ્પસીએ કરેલી પોતાના ધનની સુવ્યવસ્થા અને
લીધેલાં વ્રતોનું પાલન
- ૨૦૨-૨૦૩ ધર્મદૃષ્ટિની પ્રવલ્લતાને લીધે પરિગ્રહાદિ તરફ
પપ્પસીનો અલ્પવૃત્તિ તેથી રાજાને મારવાનો રાણીનો
સંકલ્પ
- ૨૦૪ માર્યો ગયેલો પપ્પસી ક્ષોભ પામતો નથી અને પોતાના
ધર્મને યાદ કરતો મરણ પામી સૂર્યાભિ દેવ થયો
- ૨૦૫-૨૦૬ ૧૪૧ મી કંઙિકામાં પૂછેલા પ્રશ્નનો જવાબ પૂરો થયો

શાયપસેણ-
ઇય સુત્ત

કાંડિકા

વિષય

- ૨૦૭-૨૧૫ સૂર્યાભિ દેવ ચ્યધીને મહાવિદેહમાં દુદ્ધપ્રતિજ્ઞા નામે
જન્મ પામી નિર્વાણ પામશે એ હકીકત અને દુદ્ધપ્રતિ-
જ્ઞાનું સધિસ્તર જીવનચરિત્ર
૨૦૯-દુદ્ધપ્રતિજ્ઞાના જન્મસંસ્કાર-નામકરણ-અન્નપ્રાશન વગેરે
સંસ્કારો
૨૧૦-દુદ્ધપ્રતિજ્ઞાની સાત્તવળીમાટે પાંચ દાયણો તથા આર્ય
અને અનાર્યકુળની દાસીઓ તથા અનેક કાંચુકીઓ-
વર્ણધરો-કૃત્રિમ હોજડાઓ

કાંડિકા

વિષય

- ૨૧૧-દુદ્ધપ્રતિજ્ઞા કરેલું વહોતેરકલાનું પ્રયોગાત્મક અધ્યયન
૨૧૨-દુદ્ધપ્રતિજ્ઞાના ગુરુનું સન્માન
૨૧૩-દુદ્ધપ્રતિજ્ઞાનું અનેક ભાષાવિશારદપણું અને ભોગસમર્થતા
૨૧૪-ભોગો ભોગવવા માટે માતાપિતાએ દુદ્ધપ્રતિજ્ઞાને કરેલું
આમંત્રણ
૨૧૫-દુદ્ધપ્રતિજ્ઞાની અનાસક્તવૃત્તિ અને નિર્વાણપ્રાપ્તિ
૨૧૬-પ્રદાનકાર ગૌતમનો વિહાર
૨૧૭-સૂત્રસમાપ્તિ અને અંતિમ મંગલમય નમસ્કાર

વિષયા
ક્રમ

૧૧૩૯

१ पाठभेद अने २ वाचनाभेद

१ ज्यां ज्यां टीकाकारे पाठभेद बताव्या छे त्यां त्यां बघे टिप्पणमां प वातने नोंधी बतावी छे.
२ टीकाकारे बे ञ्ण ठेकाणे विशेष वाचनाभेदनी सूचना करो छे ते सूचना, विचारक वाचकना ध्यान उपर आवे माटे तेने मोटा जाडा अक्षरमां छापेली छे. आवा विशेष वाचनाभेद पृ० २१९ पं० १२। पृ० २४१ पं० ११। पृ० २५९ पं० ७। उपर छे. मारी समज प्रमाणे आ वाचनाभेद विशेष अर्थसूचक छे तेथी आगमार्थना जिज्ञासुओ अने भनाग्रही वाचको प बाबत जरूर विचारहे.

१ सुधारो अने २ वधारो

१ — सुधारो		
पृ० पं०	अशुद्ध —	शुद्ध —
८ १	आसित्तोसित्त	आसत्तोसत्त
८ ८	आसिक्तावसिक्त	आसक्तात्सक्त
४१ ३	सिरसा कंठे माल-	सिरसाकंठेमाल
४७ ५	तिर्यक्	तिर्यक्
८८ १३	का चिकुरो-	-का चिकुरा
९३ ११	'पारनियमेन' इत्यादि	बारमी पंक्तिना 'वाग्ब्या'

पृ० पं० अशुद्ध--
टिप्पणगत वाक्य,

१०५ १२ पानिय

२१३ ८ ११३

२१३ १३ [पृ० पं०]

शुद्ध—

शब्दनी साथे जोडीने वांचवुं
अर्थात् 'वाग्ब्यापारनियमेन
परिशुद्धं प्रतिभाति' एम वांचवुं
पानीय

२१३ अने आ पछीना पण
खोटा अंको सुधारीने वांचवा.

[पृ० १९ पं० ८]

रायपसेण-
इयं ।

॥४२॥

३३४ पपसि (हांसियामां) पपसो
 ३३५ १३ मिथ्या मिथ्या
 ३३५ पपसि (हांसियामां) पपसी
 ३४१ ६ गंधव्वणकट्ट गंधव्वणट्ट
 गुजराती-सार पृ० ४६ पं० १३ लीला अरीठा जेवा-जुओ
 कागडाना बच्चा जेवा टीका पृ० ८४ ÷ टिप्पण
 आ सिवाय बीजी पण जे काई कानो, मात्रा वा अक्ष-
 रनी अशुद्धिओ रही गई होय ते, गुणज्ञ वाचक सुधारीने
 वांचवा कृपा करशे.
 २ — वधारो
 पृ० पं०
 २४ १४ 'जोणिमुद्धो' आ गाथा जीतकल्पभाष्यमां १९९७ मी
 छे पृ० १७१.
 ३४ ६ मूल 'आगासफालिहमपणं'ने बदले टीकानी बधी

प्रतोमां 'आगासफालियामपणं' एवो पाठ छे.
 ३४ १४ 'तटि' शब्दनुं विवरण—“ 'तटि'-विस्तारित—” औप-
 पातिक वृत्ति पृ० २१ ।
 ९८ ९ 'चकला' शब्दनुं विवरण—“चकलानि पादानामधःप्र-
 देशः” जीवाजीवाभिगमविवरण प्र०पृ० २१० पं० ४.
 १९२ १२ 'पडिहत्थं' इत्यादि वचन 'अभिमानचिह्न' नामना
 देशी-कोशकारनुं छे एम नंदीसूत्रनी टीकामां पृ० ४६
 पं० ११ मां लखेलुं छे.
 केटलेक स्थले मूल पाठ उपर अंक आप्यो छे छतां टी-
 कामां ते अंकवालो शब्द नथी त्यां टीकाकारे ए शब्दनी
 व्याख्या नथी करी ए बताववा मूलपाठ उपर अंक राख्यो छे.

टीकाकारे साक्षी तरीके वापरेला ग्रंथो

औपपातिक सूत्र
 जीवाजीवाभिगममूलटीका

सुधारो अ-
वधारो

॥४२॥

૧ સંપાદકે ઉપયોગમાં લીધેલા ગ્રંથોની યાદી અને ૨ સંકેતોનું સ્પષ્ટીકરણ

॥૪૩॥

આપેલું નામ	સંકેત	પાઠ્યલક્ષીનામમાલા	
૧ ઔપપાતિક વૃત્તિ	ઔ૦ વૃ૦	જંબૂદ્વીપપ્રશસ્તિવૃત્તિ	
અમરકોશ		જ્ઞાતાધર્મકથાવૃત્તિ	
હૈમશબ્દાનુશાસન	હૈમશ૦ અથવા હૈમ૦	હૈમઅનેકાર્થકોશ	
કાશિકાવૃત્તિ		૨-શ્લો૦	શ્લોક
વ્યાખ્યાપ્રશસ્તિમૂલ અને વૃત્તિ		સૂ૦	સૂત્ર
ભરતપ્રણીત નાટ્યશાસ્ત્ર		ગા૦	ગાથા
હૈમઅભિધાનચિન્તામણિ	હૈમઅભિધાનચિન્તા૦	લિ૦	લિખિત
દેશીનામમાલા	દેશીના૦ દેશીનામ૦	શ્રીપુણ્ય૦	શ્રીપુણ્યવિજયજી મહારાજ પાસેનું
જીવાજીવાભિગમસૂત્ર	જીવાજીવા૦	વ૦	વર્ગ
જીવાજીવાભિગમસૂત્રવિવરણ	જીવા૦ વિ૦	રાય૦વિ૦	} રાજપ્રશ્નોયવિવરણ-શ્રી મલયગિરિજીનું
પંચકલ્પભાષ્ય		રાય૦વિવ૦	
શ્લોકવાર્તિક	શ્લો૦ વા૦	વિ૦ વા૦	વિવરણ વાદ્ય પાઠ

रायपसेण-
इयं ।

॥ नमो तस्स समणस्स भगवओ वज्जमाणस्स ॥
आचार्यश्रीमलयगिरिविहितविवरणयुतम्—

रायपसेणइयं ।

अणमत कीरजिनेश्वरचरणयुगं परमपाटलच्छायम् । अधरीकुतनतवासधमुकुटस्थितरत्नरुचिचक्रम् ॥

राजप्रशनीयमहं विष्टुणोमि यथाऽऽमं गुह्यनियोगात् । तत्र च शक्तिमशक्तिं गुरवो जानन्ति का चिन्ता ? ॥

अथ कस्माद् इदमुपाङ्गं राजप्रशनीयाभिधानमिति ? उच्यते, इह प्रदेशिनामा राजा भगवतः केशिकुमारश्रमणस्य समीपे यान् जीवविषयान् प्रश्नानकार्षीत्, यानि च तस्मै केशिकुमारश्रमणो गणभृत् व्याकरणानि व्याकृतवान्, यच्च व्याकरणसम्यक्परिण-
तिभावतो बोधिमासाद्य मरणान्ते शुभानुशययोगतः प्रथमे सौधर्मनाम्नि नाकलोके विमानमाधिपत्येनाध्यतिष्ठत्, यथा च विमाना-
धिपत्यप्राप्त्यनन्तरं सम्यग्बोधिज्ञानाभोगतः श्रीमद्वर्धमानस्वामिनं भगवन्तमालोक्य भक्त्यतिशयपरीतचेताः सर्वस्वसामग्रीसमेत

विवरणका
रकल्पित
“रायपसेण
इयं” श-
ब्दार्थः

॥१॥

रायपसेण-
इयं ।

॥२॥

इहावतीर्य भगवतः पुरतो द्वात्रिंशद्विधि नाट्यमनरीनृत्यत्, नर्तित्वा च यथाऽऽयुष्कं दिवि सुखमनुभूय ततश्च्युत्वा यत्र समागत्य
मुक्तिपदमवाप्स्यति, तदेतत् सर्वमस्मिन् उपाङ्गेऽभिधेयम्, परं सकलवक्तव्यतामूलम्—‘राजप्रश्रीय’ इति—राजप्रश्रेषु भवं राजप्रश्रीयम् ।

अथ कस्याङ्गस्य इदमुपाङ्गम् ? उच्यते, सूत्रकृताङ्गस्य, कथं तदुपाङ्गतेति चेत्, उच्यते, सूत्रकृते ह्यङ्गे अशीत्यधिकं शतं क्रिया-
वादिनाम्, चतुरशीतिः अक्रियावादिनाम्, सप्तषष्टिः अज्ञानिकानाम्, द्वात्रिंशत् वैनयिकानाम्—सर्वसंख्यया त्रीणि शतानि त्रिषष्ट्य-
धिकानि पाखण्डिकशतानि प्रतिक्षिप्य स्वसमयः स्थाप्यते । उक्तं च नन्वध्ययने—“सूर्यगडे णं असीयस्स किरियावाइसयस्स, चतुरा-
सीईए अकिरियावाईणं, सत्तट्ठीए अण्णाणियवाईणं, बत्तीसाए वेणइयवाईणं—तिण्हं तेसट्ठाणं पासंडियसयाणं वूहं किच्चा ससमए ठावि-
अइ”ति [नन्दीसूत्र—अङ्गप्रविष्टाधिकार पृ० २१२] प्रदेशी च राजा पूर्वम्—अक्रियावादिमतभावितमना आसीत्, अक्रियावादिमतमेव
चावलम्ब्य जीवविषयान् प्रश्नानकरोत्, केशिकुमारश्रमणश्च गणधारी सूत्रकृताङ्गसूचितमक्रियावादिमतप्रक्षेपमुपजीव्य व्याकरणानि व्या-
कार्षीत्, ततो यान्येव सूत्रकृताङ्गसूचितानि केशिकुमारश्रमणेन व्याकरणानि व्याकृतानि तान्येवात्र सविस्तरमुक्तानीति सूत्रकृताङ्ग-
गतविशेषप्रकटनाद् इदमुपाङ्गं सूत्रकृताङ्गस्येति ।

एतद्वक्तव्यता च भगवता वर्द्धमानस्वामिना गौतमाय साक्षादभिहिता, तत्र यस्यां नगर्यां येन प्रक्रमेण अभ्यधीयत तदेतत् सर्व-
मभिधित्सुरिदमाह—

१ “सूत्रकृते अशीत्यधिकस्य क्रियावादिशतस्य, चतुरशीतेः अक्रियावादिनाम्, सप्तषष्टेः अज्ञानिकानाम्, द्वात्रिंशतो वैनयिकानाम्—सर्वसंख्यया
त्रयाणां त्रिषष्ट्यधिकानां पाखण्डिकशतानां व्यूहम्—प्रतिक्षेपं कृत्वा स्वसमयः स्थाप्यते”—इति नन्दीसूत्रस्य श्रीमलयगिरिकृता वृत्तिः ।

विवरणका-
रदर्शितं‘र-
यपसेणइय
सूत्रस्य उ-
पाङ्गत्वम्

[१] 'ते णं काले णं ते णं समए णं आमलकप्पा नामं नयरी होत्था-^२रिद्ध-^३त्थिमिय-^४समिद्धा जाव
[पैमुइयजण-जाणवया आइण्णजणमणूसा

[१] १ 'ते णं काले णं ते णं' इत्यादि । 'ते' इति प्राकृतशैलीवशात् 'तस्मिन्' इति द्रष्टव्यम्-अस्यायमर्थः-यस्मिन् काले भगवान् वर्द्धमानस्वामी स्वयं विहरति स्म तस्मिन्निति । 'णं' इति वाक्यालङ्कारे, दृष्टश्चान्यत्रापि 'णं' शब्दो वाक्यालङ्कारार्थः-यथा-"इमा णं पुढवी" [] इत्यादाविति । 'काले' अधिकृतावसर्पिणीचतुर्थविभागरूपे, अत्रापि 'णं' शब्दो वाक्यालङ्कृतौ । 'ते णं समए णं' समयोऽवसर-वाची, तथा च लोके वक्तारः-'नाद्याप्येतस्य वक्तव्यस्य समयो वर्त्तते'-किमुक्तं भवति-नाद्याप्येतस्य वक्तव्यस्यावसरो वर्त्तते इति ।

'तस्मिन्' इति यस्मिन् समये भगवान् सूर्याभदेववक्तव्यतामचकथत् तस्मिन् समये आमलकल्पा नाम नगरी अभवत्, ननु इदानीमपि सा नगरी वर्त्तते ततः कथमुक्तम् 'अभवत्' इति ? उच्यते, वक्ष्यमाणवर्णकग्रन्थोक्तविभूतिसमन्विता तदैवाभवत्, न तु विवक्षितोपाङ्गविधानकाले, तदपि कथमवसेयम् ? इति चेत्, उच्यते, अयं कालः अवसर्पिणी, अवसर्पिण्यां च प्रतिक्षणं शुभा भावा हानिमुपगच्छन्ति, एतच्च सुप्रतीतं जिनवचनवेदिनाम् अतः 'अभवत्' इत्युच्यमानं न विरोधभाक् ।

सम्प्रत्यस्या नगर्या वर्णकमाह-२ ऋद्धा-भवनैः पौरजनैश्चातीव वृद्धिमुपागता, "ऋद्धि वृद्धौ" [दिवादि-४३-धातुपारायण] इति वचनात् । ३ स्तिमिता-स्वचक्रपरचक्रतस्करडमरादिसमुत्थभयकल्लोलमालाविवर्जिता । ४ समृद्धा-धनधान्यादिविभूतियुक्ता, ततः पद-त्रयस्य विशेषणसमासः । यावच्छब्देन-१ प्रमुदिताः-प्रमोदवन्तः प्रमोदहेतुवस्तूनां तत्र सद्भावात्, जना-नगरीवास्तव्यलोकाः जान-पदाः-जनपदभवाः तत्र प्रयोजनवशाद् आयाताः सन्तो यत्र सा प्रमुदितजन-जानपदा । ६ मनुष्यजनैराकीर्णा, प्राकृतत्वात् पदव्यत्ययः ।

रायपसेण-
इयं ।

॥४॥

हैलसयसहस्रसंकिट्टविगिट्टलट्टपणससेउसीमा कुक्कुटसंडेयगामपउरा उंछु-जव-सालिकलिआ गो-
महिस्-गवे-लगप्पभूया आंयारवंतचेइय-जुवइविसिट्टसन्निविट्टबहुला उंकोडिय-गाय-गंठिभेद-तकर-खंड-
रक्खरहिया ^{१३}खेमा ^{१४}निरुवदवा ^{१५}सुभिक्षा ^{१६}वीसत्थसुहावासा अंगेगकोडिकोडुंविद्याइण्णणिब्बुत्तसुहा नंड-
नट्ट-जल्ल-मल्ल-मुट्ठिय-बेलंबग-कहग-पवग-लासग-आइक्खग-लंख-मंख —

७हलामां शतैः सहस्रैश्च संकृष्टा-विलिखिता विकृष्टा-नगर्या दूरवर्तिनी बहिर्वर्तिनीति भावः, लष्टा-मनोज्ञा प्राज्ञैः-छेकैराप्ता प्राज्ञाप्ताः-
छेकपुरुषपरिकर्मिता इति भावः-सेतुसीमा कुल्याजलसेक्यक्षेत्रसीमा यस्याः सा हलशतसहस्रसंकृष्टविकृष्टलष्टप्राज्ञाप्तसेतुसीमा । ८कुक्कु-
टसम्पात्या ग्रामाः सर्वासु दिक्षु विदिक्षु च प्रचुरा यस्याः सा कुक्कुटसण्डेयग्रामप्रचुरा । ९इक्षु-यव-शालिकलिता । १०गावो-बलीवर्दाः
महिषाः-प्रतीताः गावः-स्त्रीगव्यः एडकाः-उरभ्राः ते प्रभूता यस्यां सा तथा । ११आकारवन्ति-सुन्दराकाराणि चैत्यानि, युवतीनां च-
पण्यतरुणीनामिति भावः-विशिष्टानि सन्निविष्टानि-सन्निवेशपाटका इति भावः-बहुलानि-बहूनि यस्यां सा तथा । १२उत्कोटा-लक्षा
तथा चरन्ति उत्कोटिकास्तैः गात्रभेदैः-शरीरविनाशकारिभिः ग्रन्थिभेदैः-ग्रन्थिच्छेदैः तस्करैः खण्डरक्षैः-दण्डपाशैक रहिता, अनेन
तत्रोपद्रवकारिणामभावमाह । १३'क्षेमा'अशिवाभावात् । १४निरुपद्रवा राजादिकृतोपद्रवाभावात् । १५सुभिक्षा भिक्षुकाणां भिक्षायाः सुल-
भत्वात् । १६विश्वस्तसुखावासा-विश्वस्तो-निर्भयः सुखपात्रलो लोकानां यस्यां सा तथा । १७अनेककोटीभिः-अनेककोटिसंख्याकैः
कौटुम्बिकैराकीर्णानि निर्वृत्ता सन्तुष्टजनयोगात् शुभा शुभवस्तूपेतत्वात्, ततः पदत्रयस्य कर्मधारयः । १८नटा-नाटयितारः, नर्तका ये
नृत्यन्ति, जल्लाः-राज्ञः स्तोत्रपाठकाः, मल्लाः प्रतीताः मौष्टिका-मल्ला एव ये मुष्टिभिः प्रहरन्ति, विडम्बकाः-विदूषकाः, कथकाः-प्रतीताः,

तूणइल्ल-तुम्बवीणिय-अणेगतालाचराणुचरिया आराम-उज्जाण-अगड-तलाग-दीहिय-वप्पिणगुणोववेया उं-
व्विद्धविउलंगंभीरखात-फलिहा चक्र-गय-मुसंढि-ओरोह-सयग्घि-जमलकवाडघणदुप्पवेसा धंणुकुडिलवंक-
पागारपरिविखत्ता कैविसीसयवट्टरइयसंठियविरायमाणा अट्टालय-चरिय-दार-गोपुर-तोरण-उन्नय-सुवि-

प्लवका-ये उत्प्लवन्ते नद्यादिकं वा तरन्ति, लासकाः-ये रासकान् गायन्ति, जयशब्दप्रयोक्तारो वा भाण्डा इत्यर्थः, आख्यायिकाः-ये
शुभाशुभमाख्यान्ति, लङ्काः-महावंशाग्रखेलकाः, मङ्गाः-चित्रफलकहस्ता भिक्षुकाः, 'तूणइल्ल'-तूणाभिधानवाद्यविशेषवन्तः, तुम्बवी-
णिकाः-तुम्बवीणावादकाः अनेके च ये तालाचराः-तालादानेन प्रेक्षाकारिणः, एतैः सर्वैरनुचरिता-आसेविता या सा तथा । १९ आरामाः
यत्र माधवीलतागृहादिषु दम्पत्यादीनि आगत्य रमन्ते, उद्यानानि-पुष्पादिमद्वृक्षसंकुलानि उत्सवादौ बहुजनभोग्यानि, 'अगड'त्ति-अव-
टाः कूपाः तडाकानि-प्रतीतानि, दीधिकाः-सारिण्यः, 'वप्पिण'त्ति-केदाराः, एते गुणोपपेता-रम्यतादिगुणोपपेता यस्यां सा तथा ।
२० उव्विद्धं-उण्डम् विउलं-विस्तीर्णम् गम्भीरम्-अलब्धमध्यम् खातम्-उपरिविस्तीर्णम् अधःसङ्कुचितम् परिखा च-अध उपरि च सम-
खातरूपा यस्यां सा तथा २१ चक्राणि-प्रहरणविशेषरूपाणि, गदाः-प्रहरणविशेषाः, मुषण्डयोऽप्येवंरूपाः, अवरोधः-प्रतोलीद्वारेष्वन्तः-
प्राकारः सम्भाव्यते, शतघ्न्यो-महायष्टयो महाशिला वा याः पातिताः शतानि पुरुषाणां घ्नन्ति, यमलानि-समस्थितद्रव्यरूपाणि यानि
कपाटानि घनानि च-निश्चिद्राणि तैर्दुष्प्रवेशा या सा तथा । २२ 'धणुकुडिल' कुटिलं धनुस्ततोऽपि वक्रेण प्राकारेण परिक्षिप्ता या सा तथा ।
२३ कपिशीर्षकैर्घृत्तरचितसंस्थितैः-वर्तुलकृतसंस्थानैर्विराजमाना-शोभमाना या सा तथा । २४ अट्टालकाः-प्राकारोपरिभृत्याश्रयविशेषाः
चरिका अष्टहस्तप्रमाणो मार्गः द्वाराणि-भवन-देवकुलादीनाम् गोपुराणि-प्राकारद्वाराणि तोरणानि च उन्नतानि-उच्चानि यस्यां सा तथा,

रायपसेण-
इयं ।

॥६॥

भक्तरायमगा ^{२५}छेयायरियरइयदढफलह-इंदकीला ^{२६}विवणि-वणिच्छित्त-सिप्पिआइण्णनिब्बुयसुहा ^{२७}सिंघा-
डग-तिय-चउक्क-चच्चर-पणियापणविविहवसुपरिमंडिया ^{२८}सुरम्मा नैरवइ-पविइण्णमहिवइपहा ^{२९}अण्णेगवरतुरग-
मत्तकुंजर-रहपहकर-सीय-संदमाणीआइण्णजाणजोग्गा ^{३०}विमउलनवनलिणसोभियजला ^{३१}पंडुरवरभवणपंति-

सुविभक्ताः-विविक्ताः राजमार्गा यस्यां सा तथा । ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः । २५ छेकेन-निपुणेन आचार्येण-शिल्पोपाध्यायेन
रचितो दृढः-बलवान् परिघः-अर्गला इन्द्रकीलश्च-संपाटितकपाटद्वयाधारभूतः प्रवेशमध्यभागो यस्यां सा तथा । २६ विपणीनां-वणिक-
पथानां इट्टमार्गाणाम् वणिजां च क्षेत्रं-स्थानं सा विपणिवणिकक्षेत्रं तथा शिल्पिभिः कुम्भकारादिभिर्निर्वृतैः-सुखिभिः शुभैः-स्वस्वकर्म-
कुशलैराकीर्णार्ण । प्राकृतत्वाच्च सूत्रेऽन्यथा पदोपन्यासः ततः पूर्वपदेन कर्मधारयः । २७ गृङ्गाटकत्रिकचतुष्कचत्वरैः पणितानि-क्रयाणकानि
तत्प्रधानेषु आपणेषु यानि विविधानि वसूनि-द्रव्याणि तैश्च परिमण्डिता । गृङ्गाटकम्-त्रिकोणं स्थानम्, त्रिकम्-यत्र रथयात्रयं मिलति,
चतुष्कम्-रथयाचतुष्कमीलनात्मकम्, चत्वरम्-बहुरथयापातस्थानम् । २८ सुरम्या-अतिरम्या । २९ नरपतिना-राज्ञा प्रविकीर्णो-गमना-
गमनाभ्यां व्याप्तो महीपतिपथो-राजमार्गो यस्यां सा तथा । ३० अनेकैर्वरतुरगाणाम्, मत्तकुञ्जराणाम्, रथानां च पहकरैः-सङ्घातैः तथा
शिविकाभिः स्पन्दमानीभिः यानैः युग्यैश्च आकीर्णार्ण-व्याप्ता या सा तथा । आकीर्णशब्दस्य मध्यनिपातः प्राकृतत्वात् । तत्र शिविकाः
कूटाकारेणाच्छादिता जम्पानविशेषाः, स्पन्दमानिकाः-पुरुषप्रमाणा जम्पानविशेषाः, यानानि-शकटादीनि, युग्यानि-गोल्लुविषयप्रसिद्धानि
द्विहस्तप्रमाणानि वेदिकोपशोभितानि जम्पानान्येव । ३१ विष्टकुलैः-विकसितैर्नवैर्नलिनैः-कमलैः शोभितानि जलानि यस्यां सा तथा ।
३२ पाण्डुरवरभवनपट्टिक्तमहिता ।

५

१०

रायपसेण-
इयं ।

मां या उँत्ताणयनयणपिच्छणिज्जा] पाँसादीया दैरिसणिज्जा अँभिरूवा पँडिरूवा ।

[२] तीसे णं आमलकप्पाए नगरीए बहिया उँत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए अँबसालवणे नामं च्चेइए होत्था-
[❀चिरातीते पुब्बपुरिसपण्णत्ते पोरणे सहिए कित्तिए नाए सच्छत्ते सज्झए सघंटे सपडागे पडागाइपडागमंडिए
सलोमहत्थे कयवेयडिए लाइयउल्लोइयमहिए गोसीससरसरत्तचंदणदहरदिण्णपंचंगुलितले उवचियचंदणकलसे

३३उत्तानकनयनप्रेक्षणीया इति सुगमम् । ३४प्रासादेषु भवा प्रासादीया-प्रासादबहुला इत्यर्थः । अत एव ३५दर्शनीया द्रष्टुं योग्या,
प्रासादानामतिरमणीयत्वात् । तथा ३६अभि द्रष्टुन् प्रति प्रत्येकमभिमुखमतीव चेतोहारित्वात् रूपम्-आकारो यस्याः सा अभिरूपा ।
एतदेव व्याचष्टे-३७प्रतिरूपा प्रतिविशिष्टम्-असाधारणम् रूपम्-आकारो यस्याः सा प्रतिरूपा ॥

[२] १ तस्यां 'णं' इति पूर्ववत् । २ आमलकल्पायां नगर्यां ३ बहिः ४ उत्तरपौरस्त्ये-उत्तरपूर्वारूपे ईशानकोणे-इत्यर्थः-दिग्-
भागे । ५ 'अम्बसालवणे' इति आम्रैः शालैश्च अतिप्रचुरतयोपलक्षितं यद् वनं तद् आम्रशालवनम् तद्योगात् चैत्यमपि आम्रशालवनम्
६ चितेः-लेप्यादिचयनस्य भावः कर्म वा चैत्यम् तच्च इह संज्ञाशब्दत्वात् देवताप्रतिबिम्बे प्रसिद्धम् ततस्तदाश्रयभूतं यद् देवताया गृहं
तदप्युपचारात् चैत्यम् तच्चेह व्यन्तरायतनं द्रष्टव्यम् न तु भगवतामर्हतामायतनम् । ७ होत्थ'ति अभवत् । तच्च किंविशिष्टमित्याह-

१. चिरातीतम् । पुर्वपुरिसपण्णम् । पोरणे । सहिए । कित्तिम् । नाए । सच्छत्ते । सज्झम् । सघंटे । सपडागम् । पडागाइपडागमंडितम् । सलोमहत्तम् ।
२. कयवेयडिम् । लाइयउल्लोइयमहिम् । गोसीससरसरत्तचंदणदहरदिण्णम् । पंचंगुलितले । उवचियचंदणकलसे ।
३. उत्तानकनयनप्रेक्षणीया । इति सुगमम् । ४. प्रासादेषु । भवा प्रासादीया-प्रासादबहुला । इत्यर्थः । अत एव ५. दर्शनीया । द्रष्टुं योग्या,
प्रासादानामतिरमणीयत्वात् । तथा ६. अभि द्रष्टुन् प्रति । प्रत्येकमभिमुखमतीव चेतोहारित्वात् रूपम्-आकारो यस्याः सा अभिरूपा ।
७. एतदेव व्याचष्टे-३७प्रतिरूपा प्रतिविशिष्टम्-असाधारणम् रूपम्-आकारो यस्याः सा प्रतिरूपा ॥

अँबसालव-
ण' चैत्यस्य
वर्णनम्

॥७॥

१०

६१ ।
॥६६॥

चंदणघडसुकयतोरणपडिदुवारदेसभाए आसित्तोसित्तविउलवट्टवग्गारियमल्लदामकलावे पंचवणसरससुरभि-
मुक्कपुप्फपुंजोवयारकलिए कालागुरु-पवरकुंदुरुक्क-तुरुक्कधूपमघमघंतगंधुद्धूयाभिरामे सुगंधवरगंधगंधिए गंधवट्टि-
भूए णड-णट्टग-जल्ल-मल्ल-मुट्टिय-वेलंबग-पवग-कहग-लासग-आइक्खग-लंख-मंख-तूणइल्ल-तुंबवीणिय-
भुयम-मागहपरिगए बहुजण-जाणवयस्स विस्सुयकित्तिए बहुजणस्स आहुस्स आहुणिज्जे पाहुणिज्जे अच्चणिज्जे
वंदणिज्जे नमंसणिज्जे पूयणिज्जे सक्कारणिज्जे सम्माणणिज्जे कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं विणएणं पज्जुवासणिज्जे
दिब्बे सच्चे सच्चोवाए जागसहस्सभागपडिच्छए बहुजणो अब्बेह आगम्म अंबसालवणचेइयं अंबसालवणचेइयं]

८. 'चिरातीते पुराणे' यावच्छब्दकरणात् 'सदिए कित्तिए नाए सच्छत्ते सज्झए' इत्यादि-औपपातिकग्रन्थप्रसिद्धवर्णकपरिग्रहः* ।

आसिक्तावसिक्तविपुलवृत्तलम्बमानमाल्यदामकलापम् पञ्चवर्ण-सरससुरभिमुक्तपुष्पपुञ्जोपचारकलितम् कालागुरु-प्रवरकुन्दुरुक्क-तुरुक्कधूपमघमघायमान-
गन्वोद्धूताभिरामम् सुगन्धवरगन्धगन्धितम् गन्धवर्तिभूतम् नट-नर्तक-जल्ल-मल्ल-मौष्टिक-विडम्बक-प्लवक-कथक-रासक-आख्यायक-लङ्घ-मङ्घ-तूणिक-
तुम्बवीणिक-भुजग (भुजगा भोगिनः) मागधपरिगतम् बहुजन-जानपदस्य विश्रुतकीर्तितम् बहुजनस्य आहोतुः आहवनीयम् प्राहवनीयम् अर्चनीयम्
वन्दनीयम् नमस्यनीयम् पूजनीयम् सत्कारणीयम् सम्माननीयम् कल्याणम् मङ्गलम् दैवतम् चैत्यम् (इव) विनयेन पर्युपासनीयम् दिव्यम् सत्यम्
सत्योपायम् यागसहस्रभागप्रतीच्छकम् बहुजनः अर्चति आगम्य आम्रशालवनचैत्यम् आम्रशालवनचैत्यम् ।

उल्लोइय-महियं"—औपपातिकवृत्तिः * विवरणकारनिर्दिष्टः एष चैत्यवर्णकपरिग्रहः औपपातिकग्रन्थमाश्रित्य इह मूले एव संकलितः ।

*[से' णं अंबसालवणे चेइए एगेणं महया वणसंडेणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्तं । से णं वणसंडे किण्हे किण्होभासे नीले नीलोभासे हरिए हरिओभासे सीए सीओभासे णिद्धे णिद्धोभासे तिब्बे तिब्बोभासे, किण्हे किण्हच्छाए नीले नीलच्छाए हरिए हरियच्छाए सीए सीअच्छाए णिद्धे णिद्धच्छाए तिब्बे तिब्बच्छाए घणकडिअकडिच्छाए रम्मे महामेहणिकुरंबभूए पासाइए दूरिसणिज्जे अंभिरूवे पडिरूवे] ।

एवंरूपं च चैत्यवर्णकमुक्त्वा वनखण्डवक्तव्यता वक्तव्या । सा चैवं-१ 'से णं अंबसालवणे चेइए एगेणं महया वणसंडेणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते, से णं वणसंडे किण्होभासे' इत्यादि यावत् 'पासाइए दूरिसणिज्जे अंभिरूवे पडिरूवे' । तत्र २ प्रसादी-यम्-कृष्णावभासत्वादिना गुणेन मनःप्रसादहेतुत्वात् ३ दर्शनीयं चक्षुरानन्दहेतुत्वात् ४ अभिरूपप्रतिरूपशब्दार्थः प्राग्वत्, तत उक्तम्- 'जाव पडिरूवे' ।

* तद् आम्रशालवनं चैत्यम् एकेन महता वनखण्डेन सर्वतः समन्तात् संपरिक्षितम् । स वनखण्डः कृष्णः कृष्णावभासः नीलः नीलावभासः हरितः हरितावभासः शीतः शीतावभासः स्निग्धः स्निग्धावभासः तीव्रः तीव्रावभासः कृष्णः कृष्णच्छायः नीलः नीलच्छायः हरितः हरितच्छायः शीतः शीतच्छायः स्निग्धः स्निग्धच्छायः तीव्रः तीव्रच्छायः X घणकडिअकडिच्छाए रम्यः महामेघनिकुरम्बभूतः प्रतिरूपः ।

X "अन्योन्यं शास्त्रानुप्रवेशाद् बहलनिरन्तरच्छायः"-औ० वृ० ।

[३] ['तस्स णं ^२वणसंडस्स ^३बहुमज्झदेसभाए इत्थ णं भंहुं एगे] असोगवरपायवे [पन्नत्ते दुंरुग्गयकंदमूल-
वट्ट-लट्टसंधि-असिलिट्ठे 'घण-मसिण-सिणिद्ध-अणुपुब्बिसुजाय-निरुवहत-उट्ठिद्ध-पवरखंघे अणेगणरप-

[३] अशोकवरपादपस्य पृथिवीशिलापट्टकस्य च वक्तव्यता औपपातिकग्रन्थानुसारेण ज्ञेया+ । अस्या व्याख्या-१ तस्य 'णं' इति
पूर्ववत् २ वनखण्डस्य ३ बहुमध्यदेशभागे ४ अत्र एतस्मिन् प्रदेशे ५ महान् ६ एकः ७ अशोकवरपादपः ८ प्रज्ञप्तस्तीर्थकर-गणधरैः ।
स च किम्भूतः ? इत्याह- 'जाव पडिरूवे' अत्र 'यावत्' शब्देन ग्रन्थान्तरप्रसिद्धं विशेषणजातं ÷ सूचितम् । ९ दूरम् उत्-
प्राबल्येन गतं कन्दस्याधस्तात् मूलं यस्य स दूरोद्गतकन्दमूलः तथा वृत्तभावेन परिणतः-एवं नाम सर्वासु दिक्षु विदिक्षु च शाखाभिः
प्रशाखाभिश्च प्रसृतो यथा वर्तुलः प्रतिभासते इति, तथा लष्टाः-मनोज्ञाः सन्धयः-शाखागता यस्य स लष्टसन्धिः तथा
अश्लिष्टः-अन्यैः पादपैः सहासम्पृक्तः-विविक्त इत्यर्थः । ततो विशेषणसमासः स च पदद्वयमीलनेनावसेयः बहूनां पदानां
विशेषणसमासानभ्युपगमात् । तथा १० घनः-निबिडः, मसृणः-कोमलत्वक् न कर्कशस्पर्शः, स्निग्धः-शुभकान्तिः, आनुपूर्व्या-
मूलादिपरिपाट्या सुष्ठु जन्मदोषरहितं यथा भवति एवं जातः आनुपूर्वीसुजातः, तथा निरुपहतः-उपदेहिकाद्युपद्रवरहितः, उट्ठिद्धः-
उच्चः, प्रवरः-प्रधानः स्कन्धो यस्य स घनमसृणस्निग्धानुपूर्वीसुजातनिरुपहतोद्विद्धप्रवरस्कन्धः । तथा ११ अनेकस्य नरस्य-मनुष्यस्य ये
प्रवराः-प्रलम्बा भुजाः-बाहवः तैरग्राह्यः-अपरिमेयः अनेकनरप्रवरभुजाग्राह्यः-अनेकपुरुषव्यामैरपि अप्रतिमेयस्थौल्य इत्यर्थः । तथा

+ सा च वक्तव्यता औपपातिकग्रन्थमाश्रित्य अप्रैव मूले संयोजिता । ÷ विवरणकारसूचितं ग्रन्थान्तरप्रसिद्धं विशेषणजातम् मूलेन सह
निवेशितम् ।

वरभुयअगेज्जे, कुंसुमभरसमोणमंत-पत्तल-विसाल-साले मँहुकरि-भमरगण-गुमगुमाइय-णिलित-उडुंतस-
स्सिरिए णाणासउणगणमिहुणसुमहुर-कण्णसुह-पलत्त-सइमहुरे कुंसविकुसविसुद्धरुक्खमूले पाँसादीए दँरि-

१३कुसुमभरेण-पुष्पसम्भारेण सम्-ईषदवनमन्त्यः पत्रसमृद्धाः-§“पत्तसमिद्धं तिकखं च पत्तलं”[]इति वचनात्-विशालाः-विस्तीर्णाः
शालाः-शाखा यस्य स कुसुमभरसमवनमत्पत्रलविशालशालः । तथा १४ मधुकरीणां भ्रमराणां च ये गणाः ‘गुमगुमायिता’ गुमगुमा-
यन्ति स्म-कर्मकर्तृत्वात् कर्तरि ‘क्त’ प्रत्ययः-गुमगुमेति शब्दं कृतवन्तः सन्त इत्यर्थः, निलीयमानाः-आश्रयन्तः उड्डीयमानाः-तत्प्रत्या-
सन्नमाकाशे परिभ्रमन्तः तैः सश्रीकः मधुकरीभ्रमरगणगुमगुमायितनिलीयमानोड्डीयमानसश्रीकः । तथा १५ नानाजातीयानां शकुन-
गणानां यानि मिथुनानि-स्त्रीपुंसयुग्मानि तेषां प्रमोदवशतो यानि परस्परसुमधुराणि अत एव कर्णसुखानि-कर्णसुखदायकानि प्रलप्तानि-
भाषणानि-शकुनगणानां हि स्वेच्छया क्रीडतां प्रमोदभरवशतो यानि भाषणानि तानि ‘प्रलप्तानि’ इति प्रसिद्धानि ततः ‘पलत्त’इत्युक्तम्-
तेषां यः शब्दो-ध्वनिः तेन मधुरः नानाशकुनगणमिथुनसुमधुरकर्णसुखप्रलप्तशब्दमधुरः । तथा १६ कुशा-दर्भादयः विकुशा-वल्बजा-
दयः तैर्विशुद्धं-रहितं वृक्षस्य-सकलस्याशोकपादपस्य-इह मूलं शाखादीनामपि आदिमो भागो लक्षणया प्रोच्यते यथा ‘शाखामूल-
मिदम्’ ‘प्रशाखामूलमिदम्’ इत्यादि ततः सकलाशोकपादपसत्कमूलप्रतिपत्तये वृक्षग्रहणम्-मूलं यस्य स कुशविकुशविशुद्धवृक्षमूलः १७
यश्चैवंविधः स द्रष्टृणां चित्तसन्तोषाय भवति, तत आह-प्रासादीयः-प्रसादाय-चित्तसन्तोषाय-हितः तदुत्पादकत्वात् प्रासादीयः । १८

§ “पत्तसमिद्धं पत्तलं”-पाइअलच्छीनाममाला अङ्क ३४८। “पत्तल-पडुवइया पत्तिसमिद्धं चेव तिकखम्मि”-देशीनाममाला वर्ग ६ गा० १४।

सणिजे अंभिरुवे पंडिरुवे]

[से णं असोगवरपायवे अन्नेहिं बह्वहिं तिलएहिं लउएहिं छत्तोवगेहिं सिरीसेहिं सत्तवण्णेहिं दधिवन्नेहिं लोहेहिं धवेहिं चंदणेहिं अज्जुणेहिं नीवेहिं कयंबेहिं फणसेहिं दाडिमेहिं तालेहिं तमालेहिं पियालेहिं पियंगूहिं रायरुक्खेहिं जाव नंदिरुक्खेहिं सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते । ते णं तिलगा जाव नंदिरुक्खा कुसविकुसविसु-
द्धरुक्खमूला मूलमतो कंदमतो जाव खंधिमन्तो तयामन्तो सालमन्तो पंवालमन्तो पंतमन्तो-पुप्फमन्तो-

—अत एव दर्शनीयो-द्रष्टुं योग्यः । कस्मादित्याह १९ अभिरूपः द्रष्टारं द्रष्टारं प्रति-अभिमुखं न कस्यचिद् विरागहेतू रूपम्-आकारो यस्यासावभिरूपः एवंपोऽपि कुतः ? इत्याह २० प्रतिरूपः-प्रतिविशिष्टम् सकलजगदसाधारणं रूपं यस्य स प्रतिरूपः ।

१ 'से णं असोगवरपायवे' इत्यादि 'जाव नंदिरुक्खेहिं' इत्यत्र *यावच्छब्दकरणात् २ एते च तिलक-लवक-च्छत्रोपग-शिरीष-सप्तपर्ण-दधिपर्ण-लुब्धक-धव-चन्दन-अर्जुन-नीप-कदम्ब-फनस-दाडिम-ताल-तमाल-प्रियाल-प्रियङ्गु-राजवृक्ष-नन्दिवृक्षाः प्रायः सुप्रसिद्धाः । ३ 'ते णं तिलगा जाव नंदिरुक्खा कुसविकुस' इत्यादि । ते तिलका यावन्नन्दिवृक्षाः कुशविकुशविशुद्धवृक्षमूलाः । अत्र व्याख्या पूर्ववत् । ४ मूलवन्तः मूलानि प्रभूतानि दूरावगाढानि च सन्त्येषामिति मूलवन्तः । ५ कन्दः एषामस्तीति कन्दवन्तः । *यावच्छब्दकरणात् । अस्य व्याख्या-इह मूलानि सुप्रतीतानि यानि कन्दस्याधः प्रसरन्ति, कन्दास्तेषां मूलानामुपरिवर्तिनस्ते अपि प्रतीताः । ६ खंधी-थुडम् ७ त्वक्-छल्ली ८ शालाः-शाखाः ९ प्रवालः-पल्लवाङ्कुरः १० पत्रपुष्पफलबीजानि सुप्रसिद्धानि । सर्वत्रातिशयेन क्वचिद्

* अत्र 'यावत्' शब्देन यत् सूचितम् तदत्र मूले एव स्थापितम् ।

फलमन्तो-धीयमन्तो अणुपुव्विसुजायरुइलवट्टभावपरिणया ऐगखंधी अणेगसाहप्पसाहविडिमा अणेगनरवाम-
सुप्पसारियअगिज्झघणविपुलवट्टखंधा अच्छिद्रपत्ता अविरलपत्ता अवाईणपत्ता

भूमि वा 'मत्तुप्' प्रत्ययः । १ आनुपूर्व्या-मूलादिपरिपाटया सुष्ठु जाता आनुपूर्वीसुजाताः रुचिसः-स्निग्धतया देदीप्यमानच्छविमन्तः
तथा वृत्तभावेन परिणता वृत्तभावपरिणताः, किमुक्तं भवति ?-एवं नाम सर्वासु दिक्षु विदिक्षु च शाखाभिः प्रशाखाभिश्च प्रसृता यथा
वर्तुलाः संजाता इति, आनुपूर्वीसुजाताश्च ते रुचिराश्च आनुपूर्वीसुजातरुचिराः ते च ते वृत्तभावपरिणताश्च आनुपूर्वीसुजातरुचिरवृत्तभाव-
परिणताः ते तथा । २ तिलकादयः पादपाः प्रत्येकमेकस्कन्धाः, प्राकृते *चास्य स्त्रीत्वमिति- 'ऐगखंधी' इति सूत्रपाठः । ३ तथा अने-
काभिः शाखाभिः प्रशाखाभिश्च मध्यभागे विटपः-विस्तारो येषां ते तथा । ४ तिर्यग् बाहुद्वयं प्रसारणप्रमाणो व्यामः-व्यामीयन्ते
परिच्छिद्यन्ते रज्ज्वादि अनेनेति व्यामः-बहुलवचनात् करणे "क्वचित्" [५-१-१७१ हैमश०] इति 'ड' प्रत्ययः-अनेकैर्नरव्यामैः-
पुरुषव्यामैः सुप्रसारितैरग्राह्यः अप्रमेयः घनो-निबिडो विपुलः-विस्तीर्णो वृत्तस्कन्धो येषां ते अनेकनरव्यामसुप्रसारिताग्राह्यघनवि-
पुलवृत्तस्कन्धाः । तथा ५ अच्छिद्राणि पत्राणि येषां ते अच्छिद्रपत्राः-किमुक्तं भवति ?-न तेषां पत्रेषु वातदोषतः कालदोषतो वा
गडुरिकादिरीति+रुपजातो येन तेषु पत्रेषु छिद्राप्यभविष्यन्नित्यच्छिद्रपत्राः अथवा एवं नाम अन्योऽन्यं शाखाप्रशाखानुप्रवेशात् पत्राणि
पत्राणामुपरि जातानि येन मनागपि अपान्तरालरूपं छिद्रं नोपलक्ष्यते इति । तथा चाह-६ 'अविरलपत्ता' इति, अत्र हेतौ प्रथमा,
ततोऽयमर्थः-यतः अविरलपत्रा अतोऽच्छिद्रपत्राः । अविरलपत्राः इत्यपि कुतः ? इत्याह-७ अवातीनपत्राः वातीनानि-वातोपहतानि-

* अस्य 'खंध' शब्दस्य । + अतिवृष्टि-अनावृष्टिप्रमुखोपद्रवविशेषः इति ।

अणईइपत्ता 'निर्दूयजरठपंडुपत्ता नवहरियभिसंतपत्तभारंधयारगंभीरदरिसणिज्जा उवनिग्गयनवतरुणपत्त-
पल्लवकोमलउज्जलचलंतकिसलसुकुमालपवालसोभियपवरवरंकुरग्गसिहरा "निबं कुंसुमिया

वातेन पातितानीत्यर्थः, न वातीनानि अवातीनानि पत्राणि येषां ते तथा—किमुक्तं भवति ?—न प्रबलेन स्वरूपेण वातेन तेषां पत्राणि
भूमौ निपात्यन्ते, ततोऽवातीनपत्रत्वादविरलपत्रा इति अच्छिद्रपत्रा इति । १ 'अच्छिद्रपत्राः' इत्यत्र प्रथमव्याख्यानपक्षमधिकृत्य
हेतुमाह—'अणईइपत्ता' न विद्यते इतिः—गङ्गरिकादिरूपा येषां तानि अनीतीनि, अनीतीनि पत्राणि येषां ते अनीतिपत्राः, अनीतिपत्रत्वाच्च
अच्छिद्रपत्राः । २ निर्दूतानि—अपनीतानि जरठानि पाण्डुपत्राणि येभ्यस्ते निर्दूतजरठपाण्डुपत्राः—किमुक्तं भवति ?—यानि वृक्षस्थानि
जरठानि पाण्डुपत्राणि वातेन निर्दूय निर्दूय भूमौ पातितानि, भूमेरपि च प्रायो निर्दूय निर्दूयान्यत्रापसारितानीति । ३ नवेन—
प्रत्यग्रेण हरितेन—नीलेन भासमानेन स्निग्धत्वेन वा दीप्यमानेन पत्रभारेण—दलसञ्चयेन यो जातोऽन्धकारस्तेन गम्भीसः—अलम्बमध्य-
भागाः सन्तो दर्शनीयाः नवहरितभासमानपत्रभारान्धकारगम्भीरदर्शनीयाः तथा ४ उपविनिर्गतैः निरन्तरविनिर्गतैरिति भावः, नवतरु-
णपत्रपल्लवैः तथा कोमलैः—मनोज्ञैः उज्ज्वलैः—शुद्धैः चलद्भिः—ईषत्कम्पमानैः किशलयैः—अवस्थाविशेषोपेतैः पल्लवविशेषैः तथा सुकुमारैः
प्रवालैः—पल्लवाङ्कुरैः शोभितानि वसङ्कराणि—वराङ्कुरोपेतानि अग्रशिखराणि येषां ते उपविनिर्गतनवतरुणपत्रपल्लवकोमलोज्ज्वलचलत्कि-
शल्यसुकुमालप्रवालशोभितवराङ्कुराग्रशिखराः । इह अङ्कुर—प्रवालयोः कालकृतावस्थाविशेषाद् विशेषो भावनीयः । तथा ५ नित्यम् सर्व-
कालम्—षट्सपि श्रुतुषु इत्यर्थः । ६ कुसुमिताः कुसुमानि—पुष्पाणि संजातान्येषामिति कुसुमिताः, तारकादिदर्शनाद् 'इत'प्रत्ययः ।

'निचं मउलिया निचं लवइया 'निचं थवइया 'निचं गुलइया 'निचं गोच्छिया 'निचं जमलिया 'निचं
जुयलिया 'निचं विणमिया 'निचं पणमिया 'निचं सुविभत्तपडिमंजरिवडिसयधरा 'निचं कुसुमिय-
मउलिय-लवइय-थवइय-गोच्छिय-जमलिय-जुयलिय-विणमिय-पणमिय-सुविभत्तपडिमंजरिवडिसयधरा
"शुक-बरहिण-मयणसलागा-कोइल-कोरुग-कोभव-भिगारक-कोंडलग-जीवंजीवक-नन्दीमुख-कविल-पिङ्ग-
लक्ष्मण-कारंडव-चक्रवाक-कलहंस-सारसअणेगसउणगणमिहुणविचरियसदोन्नइयमहुरसरणाइया

१ नित्यं-सर्वकालं मुकुलितानि, मुकुलानि नाम कुड्मलानि कलिका इत्यर्थः । २ पल्लविताः । ३ नित्यं स्तवकिताः स्तवकभारवन्त
इत्यर्थः । ४ नित्यं गुल्मिताः स्तवकगुल्मौ गुच्छविशेषौ । ५ नित्यं गोच्छवन्तः ६ नित्यं यमलम्-नाम-समानजातीययोर्युग्मम्
तत् संजातमेवामिति यमलिताः । ७ नित्यं युगलिता युगलम्-सजातीयविजातीययोर्द्वन्द्वम् तदेषां संजातमिति युगलिताः । तथा
८ नित्यं-सर्वकालं फलभरेण विनताः-ईषन्ताः, तथा ९ नित्यं महता फलभरेण प्रकर्षेणातिदूरं नताः प्रणताः । तथा १० नित्यं
सर्वकालं सुविभक्तः-सुविच्छित्तिकः प्रतिविशिष्टो मञ्जरीरूपो योऽवतंसकस्तद्वरास्तद्वारिणः । एवं सर्वोऽपि कुसुमितत्वादिको धर्म एकै-
कस्य वृक्षस्योक्तः । साम्प्रतं केषाञ्चिद् वृक्षाणां सकलकुसुमितत्वादिधर्मप्रतिपादनार्थमाह-११ 'निचं कुसुमियमउलिय'इत्यादि । किमुक्तं
भवति-केचित् कुसुमिताद्येकैकगुणयुक्ताः केचिद् समस्तकुसुमितादिगुणयुक्ता इति, अत एव 'कुसुमिय-मउलिय'-इत्यादिपदेषु कर्म-
धारयः । तथा १२ शुक-बरहिण-मदनशालिका-कोकिला-कोरक-कोभव-भिङ्गारक-कोण्डलक-जीवंजीवक-नन्दीमुख-कपिल-पिङ्ग-
लाक्ष-कारण्डव-चक्रवाक-कलहंस-सारसारुयानामनेकेषां शकुनगणानां मिथुनैः-स्त्रीपुंसयुक्तर्यद् विचरितम्-इतस्ततो गमनम् यच्च शब्दो-

सुरम्मा संपिण्डियदरियभमर—महुयरिपहकरपरिलित्तमत्तच्छप्पयकुसुमासवलोलमहुरगुमगुमंतगुंजंतदेसभागा
अडिभतरपुष्पफला बाहिरपत्तोच्छण्णा पत्तेहि य पुप्फेहि य उच्छन्नपलिच्छिन्ना नीरोगका अकंटका

अतिकम् उन्नतशब्दकम् मधुरस्वरं च नादितम्—लपितं येषु ते तथा—अत एव १ सुरम्याः सुष्ठु रमणीयाः—अत्र शुकाः कीराः, बहिणो
मयूराः, मदनशालिकाः शारिकाः, कोकिलाः—पिकाः, चक्रवाक—कलहंस—सारसाः प्रतीताः, शेषास्तु जीवविशेषा लोकतो वेदितव्याः ।
तथा २ सम्पिण्डिताः—एकत्र पिण्डीभूताः दृष्टाः—मदोन्मत्तया दर्पाधमाता भ्रमरमधुकरीणां पहराः सङ्घाताः—“पहकर—ओरोह—
संघाया” [] इति *देशीनाममालावचनात्—यत्र ते सम्पिण्डितदृष्टभ्रमरमधुकरीपहराः, तथा परिलीयमानाः—अन्यतः आगत्याश्रयन्तः
मत्ताः षट्पदाः कुसुमासवलोलाः—किञ्जल्कपानलम्पटाः मधुरं गुमगुमायमानाः गुञ्जन्तश्च—शब्दविशेषं च विदधाना देशभागेषु येषां ते
परिलीयमानमत्तषट्पदकुसुमासवलोलमधुरगुमगुमायमानगुञ्जदेशभागाः । गमकत्वादेवमपि समासः ततो भूयः पूर्वपदेन विशेषणस-
मासः । तथा ३ अभ्यन्तराणि अभ्यन्तरभागवर्तीनि पुष्पाणि च फलानि च पुष्पफलानि येषां ते तथा । ४ बहिस्तः पत्रैश्छन्नाः—व्याप्ताः
बहिःपत्रच्छन्नाः । तथा ५ पत्रैश्च पुष्पैश्च अवच्छन्नपरिच्छन्नाः—अत्यन्तमाच्छादिताः । तथा ६ नीरोगकाः—रोगवर्जिताः । ७ अक-

* आचार्यहेमचन्द्रविरचितायां देशीनाममालायां नैतद् वचनं दृश्यते । अत एतद् वचनं संभवेत् ततोऽपि प्राचीनतरायां कस्यांचिद् देशी-
नाममालायाम् । धनपाल—हेमचन्द्रनिर्मितयोः पाइअलच्छी—देशीनाममालयोः ‘ओरोह’ शब्दो न दृश्यते समूहवाची अतः अस्मिन् वचने ‘पहकर—
पयर—ओह—संघाया’ इति पाठः साधुतरः स्यात् । “पहयरो गणो पयरो । ओहो निवहो संघो संघाओ”—पाइअल० अं० १८ । “पगोज—पहयरा
णियरे”—दे० ना० वर्ग ६ गा० १५ ।

‘निम्मला’^१ निष्पंका^२ निष्कङ्कडच्छाया^३ संप्रभा^४ सैभिरीया^५ सँउज्जोया^६ पाँसादीया^७ दरिसणिज्जा^८ अभिरूवा^९ पडिरूवा ।
तस्स णं^{१०} असोगवरपायवस्स^{११} उंवरिं^{१२} बहवे^{१३} ‘किण्हचामरज्झया’^{१४} ‘नीलचामरज्झया’^{१५} ‘लोहियचामरज्झया’^{१६} ‘हालि-
इचामरज्झया’^{१७} ‘सुक्किल्लचामरज्झया’^{१८} अच्छा^{१९} सँणहा^{२०} लण्हा^{२१} रूपपट्टा^{२२} वंहरामयदंडा^{२३} जलयामलगंधिया^{२४} सुरम्मा^{२५} पाँ-
सादीया^{२६} दरिसणिज्जा^{२७} अभिरूवा^{२८} पडिरूवा ।

नीरजांसि-स्वाभाविकरजोरहितत्वात् । १ निर्मलानि-आगन्तुकमलाभावात् । २ निष्पङ्कानि-कलङ्कविकलानि कर्दमरहितानि वा ।
३ निष्कङ्कटा-निष्कवचा-—निरावरणा निरुपघातेति भावार्थः—छाया-दीप्तिर्येषां तानि निष्कङ्कटच्छायानि । ४ संप्रभाणि स्वरूपतः
प्रभावन्ति ५ समरीचीनि बहिर्विनिर्गतकिरणजालानि । अत एव ६ सोद्द्योतानि-बहिर्व्यवस्थितवस्तुस्तोमप्रकाशकराणि । ७ ‘पासाइया’
इत्यादिपदचतुष्टयव्याख्या पूर्ववत् ।

८ तस्य ‘णं’ इति प्राग्वत् । ९ अशोकवरपादपस्य १० उपरि ११ बहवः १२ कृष्णचामरध्वजाः, चामराणि च ध्वजाश्च चामर-
ध्वजाः कृष्णाश्च ते चामरध्वजाश्च कृष्णचामरध्वजाः । एवं १३ नीलचामरध्वजाः, १४ लोहितचामरध्वजाः, १५ हारिद्रिचामरध्वजाः,
१६ शुक्लचामरध्वजाः । एते च कथम्भूताः ? इत्याह—१७ अच्छाः—स्फटिकवदतिनिर्मलाः । १८ श्लक्ष्णाः—श्लक्ष्णपुद्गलस्कन्धनिष्पन्नाः ।
१९ रूप्यः रूप्यमयः वज्रमयस्य दण्डस्योपरि पट्टो येषां ते रूप्यपट्टाः । ‘वंहरदण्डा’ इति २० वज्रः—वज्ररत्नमयः दण्डो रूप्यपट्टमध्य-
वर्ती येषां ते वज्रदण्डाः । तथा २१ जलजानामिव—जलजकुसुमानां पद्मादीनामिव अमलो गन्धो येषां ते जलजामलगन्धकाः । अत
एव २२ सुरम्माः—अतिशयेन रमणीयाः । २३ ‘पासाइया’ इत्यादि पूर्ववत् ।

लियजुयलियगुच्छियविणभियपणभियसुविभत्तपडिमंजरिवडिसगधरीओ संपिडियदरियभमर-महुयरिपहक-
रपरिलितमत्तछप्पयकुसुमासवलोलमहुरगुमगुमेतगुंजंतदेसभागाओ जाव पासादीयाओ दरिसणिज्जाओ अभि-
रूवाओ पडिरूवाओ ।

तस्स णं असोगवरपायवस्स उवरिं बह्वे अट्ठ अट्ठ मङ्गलगा पन्नत्ता । तं जहा-सोत्थिय-सिरिवच्छ-न-
न्दियावत्त-धंढुमाणग-मंद्दासण-कलस-मच्छ-दप्पणा सँवरयणामया अँच्छा सँणहा लँणहा धँढा मँढा णीरया ५

१ तस्य 'णं' इति प्राग्वत् । २ अशोकवरपादपस्य उपरि ३ बहूनि ४ + अष्टावष्टौ मङ्गलकानि प्रज्ञप्तानि । ५ तद् यथा-६ स्वस्तिकः ।
७ = श्रीवृक्षः । ८ * नन्द्यावर्तः, क्वचिद्-'नन्दावत्त'-इति पाठः, तत्र 'नन्दावर्तः' इति शब्दसंस्कारः । ९ = वर्द्धमानकम् शरावसंपुटम् । १०
मद्दासनम् । ११ कलशः । १२ मत्स्ययुगमम् । १३ दर्पणः-एतानि चाष्टावपि मङ्गलकानि १४ सर्वरत्नमयानि । १५ अच्छानि-आका-
शस्फटिकवदतीव स्वच्छानि । १६ श्लक्ष्णानि-श्लक्ष्णपुद्गलस्कन्धनिष्पन्नानि श्लक्ष्णनिष्पन्नपटवत् । १७ लण्हानि-मसृणानि घुण्टित-
पटवत् । १८ घृष्टानीव घृष्टानि खरशाणया पाषाणप्रतिमावत् । १९ मृष्टानीव मृष्टानि सुकुमारशाणया पाषाणप्रतिमेव । २० अत एव १०

+ " 'अष्टौ अष्टौ' इति वीप्साकरणात् प्रत्येकं ते अष्टौ इति वृद्धाः । अन्ये तु अष्टौ इति संख्या, अष्टमङ्गलकानि इति च संज्ञा " - औ०
वृ० । ÷ " श्रीवृक्षः तीर्थकरहृदयावयवविशेषाकारः " - औ० वृ० । " श्रिया युक्तो वत्सो वक्षः अनेन श्रीवत्सः रोमावर्तविशेषः " - अभिधान० कां०
२ श्लो० १३६ । * " नन्द्यावर्तः प्रतिदिग्भवकोणः स्वस्तिकविशेषः रूढिगम्यः " - औ० वृ० । = " वर्द्धमानकम् शरावम्, पुरुषारूढः पुरुषः
इत्यन्ये " - औ० वृ० ।

रायपसेण-
इयं ।

॥१८॥

‘पासाईया दरिसणिज्जा अभिरूवा जाव पडिरूवा ।

ते णं तिलगा जाव नन्दिरूवा अन्नाहिं बहूहिं पडमलयाहिं नागलयाहिं असोगलयाहिं चंपगलयाहिं चूय-
लयाहिं वणलयाहिं वासंतियलयाहिं अइमुत्तयलयाहिं कुंदलयाहिं सामलयाहिं सब्वतो समंता संपरिक्खित्ता ।

ताओ णं पडमलयाओ जाव सामलयाओ निच्चं कुसुमियाओ निच्चं मडलियाओ निच्चं लवइयाओ निच्चं
थवइयाओ निच्चं गुच्छियाओ निच्चं गुम्मियाओ निच्चं जमलियाओ निच्चं जुयलियाओ निच्चं विणमिया-
ओ निच्चं पणमियाओ सुविभत्तपडिमंजरिवडिंसगधरीओ निच्चं कुसुमियमडलियथवइयलवइयगुम्मियजम-

क्रीडारथाः संग्रामरथाश्च, शकटानि प्रतीतानि, यानानि—सामान्यतः शेषाणि वाहनानि, युग्यानि—गोल्लविषयप्रसिद्धानि द्विहस्तप्रमाणानि
[चतुरस्राणि] वेदिकोपशोभितानि जम्पानानि, शिबिकाः—कूटाकारेणाच्छादिता जम्पानविशेषाः, स्पन्दमानिकाः—पुरुषप्रमाणजम्पान-
विशेषाः, अनेकेषां रथशकटादीनाम् अधोऽतिविस्तीर्णत्वात् प्रतिमोचनं येषु ते तथा । १ ‘पासादीया’ इत्यादिपदचतुष्टयं प्राग्वत् ।

‘ते णं तिलगा’ इत्यादि पाठसिद्धम् । नवरम् २ ‘नागलयाहिं’ ति नागाः—द्रुमविशेषाः ३ ‘वणलयाहिं’ ति वना अपि द्रुमवि-
शेषाः, द्रुमाणां च लतात्वम् एकशाखाकानां द्रष्टव्यम् ये हि द्रुमा ऊर्ध्वगतैकशाखा न तु दिग्विदिक्प्रसृतबहुशाखाः ते लता इति
प्रसिद्धाः ।

४ एतच्च समस्तं प्राग्वद् (पृ० १४ पं० १२ अं० ५) व्याख्येयं ।

अनुपल्यानानि तानि अन्यविषयेषु ‘थिल्लीओ’ अभिधीयन्ते”—औ० वृ० । थिल्लि—वे घोडानी बगी ?—थिल्लि—ठेला गाडी ?

‘साउफला’ निद्धफला ‘णाणाविहगुच्छगुम्ममंडवगसोहिया’ विचित्तसुहकेउबहुला ‘वावि-पुक्खरिणी-दीहि-
यासु य सुनिवेसियरम्मजालघरगा’ पिण्डिमनीहारिमसुगंधिसुहसुरभिमणहरं च महया गंधद्वणि मुंचंता
‘सुहसेउ-केउबहुला’ अणेगरह-सगड-जाण-जुग-गिल्लि-थिल्लि-सिविय-संदमाणियापडिमोयणा

ष्टककाः-कण्टकरहिताः, न तेषां प्रत्यासन्ना वन्बूलादिवृक्षाः सन्तीति भावः । तथा १ स्वादूनि फलानि येषां ते स्वादुफलाः । २ तथा
स्निग्धानि फलानि येषां ते स्निग्धफलाः । तथा प्रत्यासन्नैः ३ नानाविधैः-नानाप्रकारैर्गुच्छैः वृन्ताकीप्रभृतिभिः गुल्मैः नवमालिकादि-
भिर्मण्डपकैः शोभिताः-नानाविधगुच्छगुल्ममण्डपकशोभिताः । तथा ४ विचित्रैः-नानाप्रकारैः शुभैः-मण्डनभूतैः केतुभिः-ध्वजैर्ब-
हुलाः व्याप्ताः विचित्रशुभकेतुबहुलाः । तथा ५ वाप्यश्चतुरस्राकाराः, ता एव वृत्ताः पुष्करिण्यः, यदिवा पुष्कराणि वर्तन्ते यासु ताः पुष्क-
रिण्यः, दीर्घिकाः-ऋजुसारिण्यः, वापीषु पुष्करिणीषु दीर्घिकासु च सुष्ठु निवेशितानि रम्याणि जालगृहकाणि येषु ते वापी-पुष्करिणी-
दीर्घिकासु सुनिवेशितरम्यजालगृहकाः । ६ तथा पिण्डिमा-पिण्डिता सती निर्हारिमा-दूरं विनिर्गच्छन्ती पिण्डिमनिर्हारिमा तां
सुगन्धिम् सुगन्धिकाम् शुभसुरभिभ्यो गन्धान्तरेभ्यः सकाशात् मनोहरा शुभसुरभिमनोहरा तां च-‘महया’ इति प्राकृतत्वात् द्विती-
यार्थे तृतीया-महतीम्-इत्यर्थः-गन्धध्राणि यावद्भिर्गन्धपुद्गलैर्गन्धविषये गन्धध्राणिरुपजायते तावती गन्धपुद्गलसंहतिः-उपचारा-
त्-गन्धध्राणिरित्युच्यते, तां निरन्तरं मुञ्चन्तः । तथा ७ शुभाः-प्रधाना इति-सेतवः-मार्गाः आलवालपालयो वा केतवः-ध्वजाः
बहुलाः-बहवो येषां ते तथा । ८ ‘अणेगरह-सगड-जाण-जुग-गिल्लि-थिल्लि-सिविय-संदमाणियापडिमोयणा’ इति, रथा द्विविधाः-

* ‘गिल्लि’-“हस्तिनः उपरि कोल्लरूपा या मानुषं गिलतोव”-औ० वृ० । लोकभाषायां ‘अंवाडी’ इति प्रसिद्धा । ÷ थिल्लि-“लाटानां यानि

तस्स णं असोगवरपायवस्स उवरिं बहवे छत्ताइच्छत्ता पडागाइपडागा घंटाजुयला चामरजुयला उत्पलह-
त्थगा पउमहत्थगा कुसुमहत्थगा नल्लिणहत्थगा सुभगहत्थगा सौगंधियहत्थगा पुण्डरीयहत्थगा महापुण्ड-
रियहत्थगा सैयपत्तहत्थगा सहस्सपत्तहत्थगा संवरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा]

[४] [तस्स णं असोगवरपायवस्स हेट्ठा एत्थ णं एगे

१ 'तस्स णं'इति प्राग्वत् । २अशोकवरपादपस्योपरि ३बहूनि छत्रातिच्छत्राणि छत्रात्-लोकप्रसिद्धाद् एकसंख्याकाद् अतिशायीनि
छत्राणि उपर्यधोभागेन द्विसंख्यानि त्रिसंख्यानि वा छत्राणि छत्रातिच्छत्राणि । तथा ४ बह्वयः पताकाभ्यो लोकप्रसिद्धाभ्योऽतिशायि-
न्यः पताकाः पताकातिपताकाः । ५बहूनि तेष्वेव छत्रातिच्छत्रादिषु घण्टायुगलानि । ६ चामरयुगलानि । तथा ७तत्र तत्र प्रदेशे उत्पल-
हस्तकाः-उत्पलाख्या जलजकुसुमसंघातविशेषाः । एवं ८ पद्महस्तकाः ९ कुमुदहस्तकाः १० नलिनहस्तकाः ११ सुभगहस्तकाः १२
सौगन्धिकहस्तकाः १३ पुण्डरीकहस्तकाः १४ महापुण्डरीकहस्तकाः १५ शतपत्रहस्तकाः १६ सहस्रपत्रहस्तकाः ।

७ उत्पलं-गर्दभकम् । ८ पद्मं-सूर्यविकाशि पङ्कजम् ९ कुमुदं-कैरवम् । १० नलिनम्-ईषद्रक्तं पद्मम् । ११ सुभगं-पद्मविशेषः
१२ सौगन्धिकं-कल्हारम् १३ पुण्डरीकं-श्वेताम्बुजम् १४ तदेवातिविशालं महापुण्डरीकम् १५-१६शतपत्र-सहस्रपत्रे पत्रसंख्याविशेषा-
वच्छिन्नौ पद्मविशेषौ । एते च छत्रातिच्छत्रादयः सर्वेऽपि १७ सर्वरत्नमयाः-सर्वात्मना रत्नमयाः १८ 'अच्छा सण्हा' इत्यादि विशे-
षणजातं पूर्ववत् (पृ० १९ पं० ८ अं० १५) ।

[४] १९तस्य 'णं'इति प्राग्वत् । २०अशोकवरपादपस्य । २१अधस्तात् । अशोकवरपादपस्य यदधः २२अत्र 'णं'इति पूर्ववत् । २३एको

महं] पुंढविसिलापट्टए । वत्तन्वया उववातियगमेणं नेया । [पँन्नते ईसिखंधासमल्लीणे विक्खंभायाम-सुप्पमाणे किंणहे अंजणग-घण-कुवलय-हलधरकोसेज्जसरिसे आंगास-केस-कज्जल-कक्केयण-इंदनील-अयसिकुसुमप्पगासे भिग-अंजणभंगभेय-रिट्ठग-नीलगुलिय-गवलाइरेगे भमरनिकुरुंबभूए जंबूफल-असणकुसुमबंधण-नीलु-प्पलपत्तनिकर-मरगय-आसासग-नयणकीय-असिबन्ने निद्धे धणे अज्झुसिरे रूवंगपडिरूवगदरिसणिज्जे

६ महान् ? पृथ्वीशिलापट्टकः २ प्रज्ञप्तः । कथम्भूतः ? इत्याह-३ इह स्कन्धः स्थुडमित्युच्यते, तस्याशोकवरपादपस्य यत् स्थुडं तत् ईषद्-मनाक् सम्यग् लीनस्तदासन्न इत्यर्थ इति । ४ विष्कम्भेणायामेन च शोभनम्-औचित्यानतिवर्ति प्रमाणं यस्य स विष्कम्भा-यामसुप्रमाणः । ५ कृष्णः । कृष्णत्वमेव निरूपयति ६ अञ्जनको-वनस्पतिविशेषः घनो-मेघः कुवलयं-नीलोत्पलम् हलधरकौ-शेयं-बलदेववस्त्रं तैः सदृशः-समानवर्णः । ७ आकाशं धूलीमेघादिविरहितम् केशाः-शिरसिजाः, कज्जलं-प्रतीतम् कर्केतनेन्द्रनीलौ-मणिविशेषौ, अतसीकुसुमं प्रसिद्धम् एतेषामिव प्रकाशो-दीप्तिर्यस्य स तथा । ८ भृङ्गः-चतुरिन्द्रियः पक्षिविशेषः अञ्जनं-सौवीराञ्ज-नम् तस्य भङ्गेन-विच्छिन्त्या भेदः-छेदोऽञ्जनभङ्गभेदः रिष्टको-रत्नविशेषः नीलगुटिकाः-प्रतीताः गवलं-माहिषं शृङ्गम् तेभ्योऽपि कृष्णत्वेनातिरेको यस्य स तथा । ९ अत्र भूतशब्दः औपम्यवाची-यथा अयं लाटदेशः सुरलोकभूतः-सुरलोकोपमः इत्यर्थः-ततो-ऽयमर्थः-भ्रमरनिकुरुम्बोपमः । १० जम्बूफलानि प्रतीतानि असनकुसुमबन्धनं-असनपुष्पवृन्तम् नीलोत्पलपत्रनिकरः मरकतमणिः प्रतीतः आसासको-बीयकाभिधानो वृक्षः, नयनकीकः-नेत्रमध्यताराः, असिः-खड्गम् तेषामिव वर्णो यस्य स तथा । ११ स्निग्धो न तु रूक्षः । १२ घनो-निबिडो न तु कोष्ठक इव मध्यशुविरः । १३ 'अज्झुसिरे' इति श्लक्ष्णशुविररहितः । १४ रूपकाणां यानि-तत्र

आयंसगतलोचमे सुरम्मे सीहासणसंठिए सुरुवे मुत्ताजालखइयंतकम्मे आइणग-रूत-बूर-नवणीय-तूलफासे
सँवरयणामए अच्छे जाव पडिरूवे ।

[५] [तत्थ णं आमलकप्पाए नयरीए] ‘सेओ’ राया [होत्था मँहयाहिमवंत-महंतमलय-मंदर-महिंदसारे
अँधंतविशुद्धरायकुलवंसप्पसूए] ‘निरंतरं रायलक्खणविराइयंगमंगे

संक्रान्तानि प्रतिरूपकाणि प्रतिबिम्बानि तैः दर्शनीयो रूपकप्रतिरूपकदर्शनीयः । १ आदर्शतलोपमः-आदर्शो-दर्पणस्तस्य तलं तेन
समतयोपमा यस्य स आदर्शतलोपमः । २ सुष्ठु मनांसि रमयतीति सुरम्यः “कृद् बहुलम्” [] इति वचनात् कर्तरि ‘य’प्रत्ययः ।
३ सिंहासनस्येव संस्थितं-संस्थानं यस्य स सिंहासनसंस्थितः । अत एव ४ सुरूपः-शोभनम् रूपम्-आकारो यस्य स सुरूपः । इतश्च
सुरूपो यत आह-५ मुक्ताजालानि-मुक्ताफलसमूहाः खचितानि अन्तर्कर्मसु-प्रान्तप्रदेशेषु यस्य स मुक्ताजालखचितान्तर्कर्मा । ६
आजिनकं-चर्ममयं वस्त्रम् रूतं-प्रतीतम् बूरो-वनस्पतिविशेषः नवनीतं-अक्षणम् तूलं-अर्कतूलम् तेषामिव कोमलतया स्पर्शो यस्य स
आजिनकरूतबूरनवनीततूलस्पर्शः । ७ ‘सँवरयणामए’ इत्यादिविशेषणकदम्बकं प्राग्वत् (पृ० १९ पं० ८ अं० १४) ।

[५] तस्यां ९ आमलकल्पायां नगर्यां १० श्वेतो नाम राजा । ११ महाहिमवान् हैमवतस्य क्षेत्रस्योत्तरतः सीमाकारी वर्षधरपर्वतः, मलयः-
पर्वतविशेषः सुप्रतीतः, मन्दरो-मेरुः महेन्द्रः-शक्रादिको देवराजः तद्वत् सारः-प्रधानः-महाहिमवत्-महामलय-मन्दर-महेन्द्रसारः ।
तथा १२ अत्यन्तविशुद्धे राजकुलवंशे प्रसूतः अत्यन्तविशुद्धराजकुलवंशप्रसूतः । तथा १३ निरन्तरम्-अपलक्षणव्यवधानाभावेन राजलक्षणेः-

* सेणिए राया भा० । सेणिओ राया पा० १-३ (३ लि० स० वि० व० १६१९)

बहुजनबहुमाणपूइए सर्वगुणसमिद्धे खँत्तिए मुइए मुद्धाभिसित्ते माउपिउसुजाए दयपत्ते सीमंकरे सीमंधरे
१० खेमंकरे ११ खेमंधरे १२ मणुहंसिदे जणवयपिया जणवयपाले

राज्यसूचकैर्लक्षणैर्विराजितानि अङ्गमङ्गानि-अङ्गप्रत्यङ्गानि यस्य स निरन्तरराजलक्षणविराजिताङ्गमङ्गः । तथा १ बहुभिर्जनैः बहुमानेन-
अन्तरङ्गप्रीत्या पूजितो बहुजनबहुमानपूजितः । कस्मात् ? इत्याह-२ सर्वैः शौर्योपशमादिभिर्गुणैः समृद्धः-स्फीतः सर्वगुणसमृद्धः । ततो बहु-
जनबहुमानपूजितः गुणवत्सु प्रायः सर्वेषामपि बहुमानसम्भवात् । तथा ३ क्षत्रस्यापत्यं क्षत्रियः “क्षत्रादियः” [६-१-९३ हैमश०] इति ‘इय’
प्रत्ययः, अनेन नवमाष्टमादिनन्दवत् राजकुलप्रसूतोऽपि न हीनजातीयः, किन्तु उत्तमजातीयः इत्यावेदितम् । तथा ४ *मुदितः सर्व-
कालं हर्षवान्, प्रत्यनीकोपद्रवासम्भवात्, तदसम्भवश्च प्रत्यनीकानामेवाभावात् । तथा चाह-५ प्रायः सर्वैरपि प्रत्यन्तराजैः प्रतापमस-
हमानैः ‘नान्यथाऽस्माकं गतिः’ इति परिभाव्य मूर्धभिः-मस्तकैरभिषिक्तः-पूजितो मूर्द्धाभिषिक्तः । तथा ६ मातृपितृभ्यां सुजातो मातृ-
पितृसुजातः, अनेन समस्तगर्भाधानप्रभृतिसम्भविदोषविकलः इत्यावेदितः । तथा ७ +दयाप्राप्तः स्वभावतः शुद्धजीवद्रव्यत्वात् । तथा
८ सेवागतानामपूर्वापूर्वनृपाणां सीमां-मर्यादां करोति यथा ‘एवं वर्तितव्यमेवं न’ इति सीमङ्करः । तथा ९ पूर्वपुरुषपरम्परायातां
स्वदेशप्रवर्तमानां सीमां-मर्यादां धारयति-पालयति न तु विलुम्पतीति सीमन्धरः । तथा १० क्षेमं-वशवर्त्तिनां उपद्रवाभावं करोति
क्षेमङ्करः चौरादिसंहारात् । तथा ११ तद् धारयति आरक्षकनियोजनात् क्षेमन्धरः । अत एव १२ मनुष्येन्द्रः । तथा १३ जनपदस्य
पितेव जनपदपिता । कथं पितेव ? इत्यत आह-१४ जनपदपालः-जनपदं पालयतीति जनपदपालः, ततो भवति जनपदस्य पितेव ।

* “ ‘मुइए’ति निर्दोषमातृकः । यदाह-मुइओ जो होइ जोणिसुद्धो ”-औ० वृ० । + “ ‘दयपत्ते’ति प्राप्तकरुणागुणः ”-औ० वृ० ।

रायपसेण-
इयं ।

॥२८॥

लक्ष्मण-वञ्जण-गुणोववेया माण-उम्माण-पमाणपडिपुण्णसुजायसव्वंगसुंदरंगी ससिसोमागारकंतपियदंसणा
सुरूवा करयलपरिमियपसत्थतिबलिबलियमज्झा कुंडलुल्लिहियगंडलेहा कौमुडरयणियरविमलपडिपुण्णसो-

यस्मिन् तथाविधं शरीरं यस्याः सा अहीनप्रतिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरा तथा १ लक्षणानि-स्वस्तिक-चक्रादीनि व्यञ्जनानि-मषी-तिलका-
दीनि गुणाः-सौभाग्यादयस्तैरुपपेता लक्षणव्यञ्जनगुणोपपेता । 'उप अप इत' इति शब्दत्रयस्थाने "पृषोदरादयः" [३-२-१५५ हैमश०]
इति अपाऽकारस्य लोपे उपपेता इति द्रष्टव्यम् । तत्र २ मानं-जलद्रोणप्रमाणता, कथमिति चेत्, उच्यते, जलस्यातिभृते कुण्डे पुरुषे
स्त्रियां वा निवेशितायां यज्जलं निस्सरति तद्यदि द्रोणप्रमाणं भवति तदा स पुरुषः स्त्री वा मानप्राप्त उच्यते, तथा उन्मानं-अर्द्धभारप्रमा-
णता, सा चैवम्-तुलायामारोपितः पुरुषः स्त्री वा यद्यर्द्धभारं तुलति तदा स उन्मानप्राप्तोऽभिधीयते, प्रमाणं-स्वाङ्गुलेनाष्टोत्तरशतोच्छ्रितता,
ततो मानोन्मानप्रमाणैः प्रतिपूर्णानि-अन्यूनानि सुजातानि-जन्मदोषरहितानि सर्वाणि अङ्गानि-शिरःप्रभृतीनि यानि तैः सुन्दराङ्गी
मानोन्मानप्रमाणप्रतिपूर्णसुजातसर्वाङ्गसुन्दराङ्गी । तथा ३ शशिवत् सोमाकारम्-अरौद्राकारम् कान्तं-कमनीयम् प्रियं द्रष्टृणामानन्दो-
त्पादकम् दर्शनं-रूपं यस्याः सा शशिसोमाकारकान्तप्रियदर्शना । अत एव ४ सुरूपा, तथा ५ करतलपरिमितो-मुष्टिग्राह्यः प्रशस्त-
लक्षणोपेतः त्रिवलीको-बलित्रयोपेतो रेखात्रयोपेतो बलिको-बलवान् मध्यो-मध्यभागो यस्याः सा करतलपरिमितप्रशस्तत्रिवली-
कबलिकमध्या । ६ तथा कुण्डलाभ्यां उल्लिखिता-घृष्टा गण्डलेखा-कपोलविरचितमृगमदादिरेखा यस्याः सा कुण्डलोल्लिखित-
गण्डलेखा । ७ कौमुदी-कार्तिकी पौर्णमासी तस्यां रजनिकरः-चन्द्रमाः तद्वद् विमलं-निर्मलम् प्रतिपूर्णम् अन्यूनातिरिक्तमानम्

रायपसेण-
इयं ।

उद्धियसत्तुं निज्जियसत्तुं पैराइयसत्तुं वैवगयदुब्भिकखदोसमारि भयविप्पमुक्कं खेमं सिवं सुभिक्षवं पसंतडि-
बडमरं रज्जं पसासेमाणे विहरइ ।

[६] [तस्स णं सेयरणो] धारिणी [नामं] देवी [होत्था सुकुमालपाणिपादा अहीणपडिपुण्णपंचिदियसरीरा
मलितशत्रु । तथा १ स्वातन्त्र्यच्यावनेन स्वदेशच्यावनेन जीवितच्यावनेन वा उद्धृताः शत्रवो यत्र तत् उद्धृतशत्रु । एतदेव विशेष-
णद्वयेन व्याचष्टे-२ निर्जितशत्रु । ३ पराजितशत्रु । तथा ४ व्यपगतं दुर्भिक्षं दोषो मारिश्च यत्र तत् व्यपगतदुर्भिक्षदोषमारि तथा ५ भयेन
स्वदेशोत्थेन परचक्रकृतेन वा विप्रमुक्तम् । अत एव ६ खेमं-निरुपद्रवम् । ७ शिवम्-शान्तम् । ८ सुभिक्षम् शोभना-शुभा भिक्षा
दर्शनिनां दीनानाथादीनां च यत्र तत् सुभिक्षम् । तथा ९ प्रशान्तानि डिम्बानि-विघ्नाः डमराणि-राजकुमारादिकृतविडवरा* यत्र
तत् प्रशान्तडिम्बडमरम् ।

[६] १ तस्य समस्तान्तःपुरप्रधाना भार्या सकलगुणधारिणी २ धारिणीनामा ३ देवी । 'जाव समोसरणं समत्तं' इति यावच्छब्द-
करणाद् राजवर्णको देवीवर्णकः समवसरणं च औपपातिकानुसारेण तावद् वक्तव्यं ४ ×यावत् समवसरणं समाप्तम् । देवीवर्णके ४ सुकु-
मारौ पाणी पादौ च यस्याः सा सुकुमारपाणिपादा । तथा ५ अहीनानि-अन्यूनानि स्वरूपतः प्रतिपूर्णानि लक्षणतः पञ्चापीन्द्रियाणि
मूलप्रकृतिः सं० 'उत्कर' शब्दः समूहवाची । * विड्वरो वैराज्यम्-राज्यविरुद्धता । ×'यावत्' शब्देन यत् यत् सूचितं तत् समग्रं विवरणकारक-
नानुसारेण औपपातिकसूत्रपाठमनुसृत्य अत्र तत्तत्स्थाने मूले यथोचितं निक्षिप्तम् ।

‘धारिणी
देवी’
वर्णनम्

॥२७॥

१०

बहुदासी-दास-गो-महिस-गो-एलगप्पभुए 'पडिपुन्नजंत-कोस-कोट्टागार-आउहघरे बल्लवं दुब्बलपच्चामित्ते
ओहयकंटयं मलियकंटयं उद्धियकंटयं अप्पडिकंटयं ओहयसत्तुं निहयसत्तुं मलियसत्तुं

दितं-तथाविध*विशिष्टोपकाराकारितया विसृष्टम् ८उकुरुटकादिषु प्रचुरं भक्तपानं यस्मिन् राज्यमनुशासति स विच्छेदितप्रचुरभक्तपानः-
अनेन पुण्याधिकतया न तस्मिन् राज्यमनुशासति दुर्भिक्षमभूदिति कथितम् । तथा १ बहूनां दासीनां दासानां गवां-बलीवर्दानां
महिषाणां गवां-स्त्रीगवानां एडकानां च प्रभुः बहुदासीदासगोमहिषगवेलकप्रभुः-ततः स्वार्थिक 'क'प्रत्ययविधानात् प्रभुकः । तथा २
प्रतिपूर्णानि-भूतानि यन्त्रकोशकोष्ठागाराणि-यन्त्रगृहाणि, कोशगृहाणि-भाण्डागाराणि, कोष्ठगृहाणि-धान्यानां कोष्ठागाराणि गृहाणि
इति भावः, आयुधगृहाणि च यस्य स प्रतिपूर्णयन्त्रकोशकोष्ठागारायुधगृहः । तथा ३ बलं शारीरिकम् मानसिकं च यस्यास्ति स
बलवान् ४ दुर्बलप्रत्ययमिश्रः-दुर्बलानामकारणवत्सल इति भावः । एवंभूतः सन् राज्यं प्रशासत् विहरति-अवतिष्ठते इति योगः ।
कथम्भूतं राज्यम् ? इत्याह-५ अपहतकण्टकम्-इह देशोपद्रवकारिणश्चरटाः कण्टका इव कण्टकाः ते अपहता अवकाशानासादनेन स्थ-
गिता यस्मिन् तत् अपहतकण्टकम् तथा ६ मलिताः-उपद्रवं कुर्वाणा मानम्लानिमापादिताः कण्टका यत्र तद् मलितकण्टकम् । तथा ७
उद्धृताः स्वदेशत्याजनेन जीवितत्याजनेन वा कण्टका यत्र तत् उद्धृतकण्टकम् । तथा ८ न विद्यते प्रतिमल्लः कण्टको यत्र तद् अप्रति-
मल्लकण्टकम् तथा ९ प्रत्यनीकाः राजानः शत्रवः ते अपहताः स्वावकाशमलभमानीकृता यत्र तत् अपहतशत्रु । तथा १० निहताः-
रणाङ्गणे पातिताः शत्रवो यत्र तद् निहतशत्रु तथा ११ मलिताः-तद्वत्सैन्यत्रासापादनतो मानम्लानिमापादिताः शत्रवो यत्र तत्

जणवयपुरोहिणं सेउकरे केउकरे नरपवरे पुरिसवरे पुरिससीहे पुरिसवग्गे पुरिसआसीविसे पुरिसवरपोडरीए
पुरिसवरगंधहत्थी अंहे दित्ते वित्ते विविधविपुलभवन-सयण-आसण-जाण-वाहणाइण्णे बहुधण-बहुजा-
यरूव-रजए आओग-पओगसंपउत्ते विच्छद्वियपउरभत्तपाणे

तथा १ जनपदस्य शान्तिकारितया पुरोहित इव जनपदपुरोहितः । तथा २ सेतुः-मार्गस्तं करोतीति सेतुकरः-मार्गदेशक इति
भावः ३ केतुः-चिह्नं तत् करोतीति केतुकरः-अद्भुतसंविधानकर्त्तार इति भावः । तथा ४ नरेषु-मनुष्येषु मध्ये प्रवरो-नरप्रवरः । स
च सामान्यमनुष्यापेक्षयापि स्यात् अत आह-५ पुरुषेषु-पुरुषाभिमानिषु मध्ये वरः-प्रधानः उत्तमपौरुषोपेतत्वादिति पुरुषवरः । यतः
६ पुरुषः सिंह इवाप्रतिमल्लतया पुरुषसिंहः । ७ तथा पुरुषो व्याघ्र इव शूरतया पुरुषव्याघ्रः । ८ पुरुषः आशीविष इव दोषविनाशन-
शीलतया पुरुषाशीविषः । ९ पुरुषः वरपुण्डरीकमिवोत्तमतया भुवनसरोवरभूषकत्वात् पुरुषवरपुण्डरीकः । १० पुरुषः वरगन्धहस्तीव
परान् असहमानान् प्रतीति पुरुषवरगन्धहस्ती, ततो भवति पुरुषवरः । तथा ११ आढ्यः-समृद्धः । १२ दीप्तः शरीरत्वचा देदीप्य-
मानत्वात् दृप्तो वा दृप्सारिमानमर्दनशीलत्वात् । अत एव १३ वित्तो-जगत्प्रतीतिः । यदुक्तम् आढ्यः इति तदेव सविस्तरमुपदर्शयति-१४
विस्तीर्णानि-विस्तारवन्ति विपुलानि-प्रभूतानि भवनानि-गृहाणि शयनानि आसनानि च प्रतीतानि यानानि-रथादीनि वाहनानि-
अश्वादीनि एतैराकीर्णो-व्याप्तो युक्तः- विस्तीर्णविपुलभवनशयनासनयानवाहनाकीर्णः । १५ तथा बहु धनम् बहु जातरूपं-सुवर्णम्
रजतं च-रूप्यं यस्य स बहुधनबहुजातरूप-रजतः । तथा १६ आयोगप्रयोगसम्प्रयुक्तः-आवाहनविसर्जनकुशलः । तथा १७ विच्छ-

मवयणा ^१सिंगारागारचारुवेणा ^२संगयगय-हसिय-भणिय-चिट्टिय-विलास-ललिय-संलावनिउणजुत्तोवया-
रकुसला ^३सुंदर-थण-जघण-वयण-कर-चरण-नयणलायणविलासकलिया *सेएण रण्णा सद्धि अणुरत्ता
अविरत्ता इट्ठे सह-फरिसे रस-रूव-गंधे पंचविहे माणुस्सए कामभोगे पच्चणुभवमाणा विहरइ] ।

सौम्यम्-अरौद्राकारं वदनं यस्याः सा तथा । १ शृङ्गारस्य-रसविशेषस्य अगारमिव अगारम् अथवा शृङ्गारो-मण्डनभूषणा-
टोपस्तत्प्रधान आकारः-आकृतिर्यस्याः सा तथा, चारुः वेषो-नेपथ्यं यस्याः सा तथा-ततः कर्मधारयः-शृङ्गाराऽगा(ऽऽका)रचारुवेषा ।
तथा २ सङ्गता ये गत-हसित-भणित-चेष्टित- विलासाः यश्च निपुणो युक्तश्च स्वजन-परजनान् प्रति उपचारः तेषु कुशला संगत-
गतहसितभणितचेष्टितविलास-ललितसंलापनिपुणयुक्तोपचारकुशला, तत्र सङ्गतं नासङ्गतम् गतं यद् गुप्ततया गृहस्यैवान्तर्गमनं
न तु बहिः स्वेच्छाचारितया, सङ्गतं हसितं यत् कपोलविकाशमात्रसूचितं न त्वद्बुद्धासादि । “हसियं कपोलकहियं” [] इति
वचनात् । सङ्गतं भणितं यत् समागते प्रयोजने नर्मभणितिपरिहारेण विवक्षितार्थमात्रप्रतिपादनम्, सङ्गतं चेष्टितं यद् कुचजघनाद्यव-
यवाच्छादनपरतयोपवेशनशयनोत्थानादि, सङ्गतो विलासः-स्वकुलौचित्येन शृङ्गारादिकरणम् । तथा ३ सुन्दरैः स्तन-जघन-वदन-
कर-चरण-नयनलावण्यविलासैः कलिता, अत्र विलासः-स्थानासनगमनादिरूपश्रेष्ठाविशेषः । उक्तं च-“स्थानासनगमनानां हस्त-

* श्वेतेन राज्ञा सार्धम् अनुरक्ता अविरक्ता इष्टान् शब्द-स्पर्शान् रस-रूप-गन्धान् पञ्चविधान् +मानुषकान् +कामभोगान् प्रत्यनुभवन्ती
विहरति । ÷ ललितसंलापः प्रतीतः अत एव विवरणकारेण न व्याख्यातः । * विवरणकारकथनानुसारेण ‘श्वेतेन’ इति ।

+मनुष्यभोग्यान् । ÷ श्रोत्र-नेत्रगम्यौ कामौ-शब्दः रूपं च । घ्राण-रसन-स्पर्शनगम्या भोगाः-गन्धः, स्वादः स्पर्शश्च ।

शयपसेण-
इयं ।

॥३०॥

[७] ० सामी समोसठे [ते णं काले णं ते णं समए णं समणे भगवं महावीरे आइगरे तित्थगरे सहसंबुद्धे पुरिसुत्तमे पुरिससीहे पुरिसवरपुंडरीए पुरिसवरगंधहत्थी अभयदए चक्खुदए मग्गदए सरणदए जीवदए दीवो ताणं सरणं गई पइट्ठा धम्मवरचाउरंतचक्कवट्ठी अप्पडिहयवरनाणदंसणधरे वियट्ठउमे जिणे जावए तिण्णे तारए मुत्ते मोयए बुद्धे बोहए सव्वणू सव्वदरिसी सिवं अयलं अरुयं अणंतं अक्खयं अब्बाबाहं अपुणरावत्ति-
अं सिद्धिगइणामधेज्जं ठाणं संपाविउकामे अरहा जिणे केवली ।

भूनेत्रकर्मणां चैव । उत्पद्यते विशेषो यः स्लिष्टोऽसौ विलासः स्यात्” ॥ [] । अन्ये त्वाहुः—“विलासो नेत्रजो विकारः” []
तथा चोक्तम्—“हावो मुखविकारः स्यात् भावश्चित्तसमुद्भवः । विलासो नेत्रजो ज्ञेयो विभ्रमो भ्रूसमुद्भवः” ॥ []

[७] समस्तोऽपि औपपातिकग्रन्थप्रसिद्धो भगवद्वर्णको वाच्यः, स चातिगरीयानिति न लिख्यते, केवलमौपपातिकग्रन्थादवसेयः* ।

० स्वामी समवस्तुतः—तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणः भगवान् महावीरः आदिकरः तीर्थकरः सहसंबुद्धः पुरुषोत्तमः पुरुषसिंहः पुरुषवरपुण्ड-
रीकः पुरुषवरगन्धहस्ती अभयदयः चक्षुर्दयः मार्गदयः शरणदयः जीवदयः द्वीपः त्राणम् शरणम् गतिः प्रतिष्ठा धर्मवरचातुरन्तचक्रवर्ती अप्रतिहतवरज्ञान-
दर्शनधरः व्यावृत्तच्छात्रा जिनः जापकः तीर्णः तारकः मुक्तः मोचकः बुद्धः बोधकः सर्वज्ञः सर्वदर्शी शिवम् अचलम् अरुजम् अनन्तम् अक्षतम्

* विवरणकारसूचनानुसारेण समस्तोऽपि भगवद्वर्णकः औपपातिकग्रन्थाद् अत्र मूले उद्धृतः ।

महावीरः
समागतः

५

१०

[८] ४सप्तहस्त्युस्सेहे समचउरंससंठाणसंठिए वज्जरिसहनारायसंघयणे अणुलोमवाउवेगे कंकगहणी कवोय-
परिणामे सउणिपोसपिट्ठंतरोरुपरिणए पउमुप्पलगंधसरिसनिस्साससुरभिवयणे छवी निरायंकउत्तमपसत्थअ-
इसेयनिरुवमपले जल्लमल्लकलंकसेयरयदोसवज्जियसरीरनिरुवलेवे छायाउज्जोइयंगमंगे घणनिचियसुबद्धलक्खणु-
णयकूडागारनिभपिण्डियग्गसिरए सामलिबोंडघणनिचियप्फोडियमिउविसयपसत्थसुहुमलक्खणसुगंधसुंदर-
भुयमोयगभिगनेलकज्जलपहट्टभमरगणनिद्धनिकुरंबनिचियकुंचियपयाहिणावत्तमुद्धसिरए दालिमपुप्फप्पगास-
तवणिज्जसरिसनिम्मलसुणिद्धकेसंतकेसभूमी छत्तागारुत्तिमंगदेसे णिब्बणसमलट्टमट्टचंदद्धसमणिडाले उडुवइ-
पडिपुण्णसोमवयणे अल्लीणपमाणजुत्तसवणे सुस्सवणे पीणमंसलकवोलदेसभाए आणामियचावरुइलकिण्हम्भ-

अव्याबाधम् अपुनरावृत्तिकम् सिद्धिगतिनामधेयं स्थानं संप्राप्तुकामः अर्हन् जिनः केवली ।

४सप्तहस्त्युस्सेधः समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितः वज्रशृङ्गभनाराचसंहननः अनुलोमवायुवेगः = कङ्कप्रहणिः × कपोतपरिणामः ≡ शकुनिपोस-पृष्ठान्तरो-
रुपरिणतः पद्मोत्पलगन्धसदृशनिःश्वाससुरभिवदनः छविमान् निरातङ्कउत्तमप्रशस्तअतिश्वेतनिरुपमपलः ÷ जल्ल-मल्लकलङ्कस्वेदरजोदोषवर्जितशरीरनिरुपलेपः
छायोद्द्योतिताङ्गाङ्गः घननिचितसुबद्धलक्षणोन्नतकूटाकारनिभपिण्डिताग्रशिरस्कः शाल्मलिबोण्ड ○ घननिचितस्फोटितमृदुविशदप्रशस्तसूक्ष्मलक्षणसुगन्धसुन्दर-
भुजमोचक-भृङ्ग-नैल-कज्जल-प्रहट्टभ्रमरगणस्निग्धनिकुरम्बनिचितकुञ्चितप्रदक्षिणावर्तमूर्धशिरोजः दाडिमपुष्पप्रकाशतपनीयसदृशनिर्मलसुस्निग्धकेशान्तकेश-
भूमिः छत्राकारोत्तमाङ्गदेशः निर्त्रणसमलष्टमृष्टचन्द्रार्धसमललाटः उडुपतिप्रतिपूर्णसोमवदनः आलीनप्रमाणयुक्तश्रवणः सुश्रवणः पीनमांसलकपोलदेशभागः

= कङ्कपक्षिवद् प्रहणी गुदाशयो यस्य । × कपोतस्य जठराग्निः पाषाणलवानपि जरयति इति श्रुतिः । ≡ 'पोस' अपानदेशः-यस्य
अपानदेशः शकुनेरिव निर्लेपः । ÷ याति च लगति च जल्लः, स्वल्पप्रयत्नापनेयो मल्लो-मलः । ○ बोडं च फलम् ।

रायपसेण-
इयं ।

॥३२॥

राइतणुकसिणणिद्धभमुहे अवदालियपुंडरीयणयणे कोयासियधवलपत्तलच्छे गरुलाययउज्जुतुंगणासे उवचि-
यसिलप्पवालविंबफलसणिणभाहरोट्टे पंडुरससिसयलविमलणिम्मलसंखगोक्षीरफेणकुंददगरयमुणालियाधव-
लदंतसेढी अखंडदंते अप्फुडियदंते अविरलदंते सुणिद्धदंते सुजायदंते एगदंतसेढी विव अणेगदंते हुयवहणि-
द्धंतधोयतत्ततवणिज्जरत्तलतालुजीहे अवट्टियसुविभक्तचित्तमंसू मंसलसंठियपसत्थसदूदूलविउलहणुए चउरं-
गुलसुप्पमाणकंबुवरसरिसग्गीवे वरमहिसवराहसीहसदूलउसभनागवरपडिपुण्णविउलकखंधे जुगसन्निभपीणर-
इयपीवरपउट्टसुसंठियसुसिलिद्धविसिद्धयणधिरसुबद्धसंधिपुरवरफलहवट्टियभुए भुयगीसरविउलभोगआयाण-
पलिहउच्छुद्धदीहबाहु रत्ततलोवइयमउयमंसलजायलकखणपसत्थअच्छिद्धजालपाणी पीवरकोमलवरंगुली आयंब-
तंषतलिणसुइरुइलणिद्धनखे चंदपाणिलेहे संखपाणिलेहे चक्रपाणिलेहे दिसासोत्थियपाणिलेहे चंद-सूर-संख-

आनामितचापरुचिरकृष्णाभराजितनुकृष्णस्निग्धभूः अवदारितपुण्डरीकनयनः विकसितधवलपत्रलाक्षः गरुडायतऋजुतुङ्गनासः उपचितशिलाप्रवालविम्बफलस-
न्निभाधरोष्ठः पाण्डुरशशिसकलविमलनिर्मलशङ्खगोक्षीरफेनकुन्ददकरजोमृणालिकाधवलदन्तश्रेणिः अखण्डदन्तः अस्फुटितदन्तः अविरलदन्तः सुस्निग्धदन्तः
सुजातदन्तः एकदन्तश्रेणिः इव अनेकदन्तः हुतवहनिधर्मातधौततप्ततपनीयरक्ततलतालुजिह्वः अयस्थितसुविभक्तचित्रदमश्रुः मांसलसंस्थितप्रशस्तशार्दूलविपुल-
हनुकः चतुरङ्गुलसुप्रमाणकम्बुवरसदृशप्रीवः वरमहिषवराहसिंहशार्दूलवृषभनागवरप्रतिपूर्णविपुलस्कन्धः युगसन्निभपीनरतिदपीवरप्रकोष्ठसुसंस्थितसुश्लिष्टविशिष्ट-
घनस्थिरसुबद्धसंधिपुरवरपरिघवर्तितभुजः भुजगेश्वरविपुलभोगआदानपरिघउत्क्षिप्तदीर्घबाहुः रक्ततलोपचितमृदुकमांसलजातलक्षणप्रशस्तअच्छिद्रजालपाणिः पीव-
रकोमलवराङ्गुलिः आताम्रताम्रतलिनशुचिरुचिरस्निग्धनखः चन्द्रपाणिलेखः शङ्खपाणिलेखः चक्रपाणिलेखः दिशास्वस्तिकपाणिलेखः चन्द्र-सूर्य-शङ्ख-चक्र-

× तलिनं सूक्ष्मम् ।

चक्र-दिसासोत्थियपाणिलेहे कणगसिलायलुज्जलपसत्थसमतलउवचियवित्थिण्णपिहुलवच्छे सिरिवच्छंकियव-
च्छे अकरण्डुककणगरुययनिम्मलसुजायनिरुवहयदेहधारी संनयपासे संगतपासे सुंदरपासे सुजायपासे मियमाह-
यपीणरइयपासे उज्जुयसमसहियजच्चतणुकसिणणिद्धआइज्जलडहरमणिज्जरोमराई अशविहगसुजायपीणकुच्छी
असोयरे सुइकरणे पउमवियडणाभे गंगावत्तगपयाहिणावत्ततरंगभंगुररविकिरणतरुणबोहियअकोसायंतपउम-
गंभीरवियडणाभे साहयसोणंदमुसलदप्पणणिगरियवरकणगच्छरुसरिसवरवइरवलियमज्जे पमुइयवरतुरगसीह-
वरवट्टियकडी वरतुरगसुजायगुज्जदेसे आइण्णहउ व्व गिरुवलेवे वरवारणतुल्लविक्रमविलसियगई गयससण-
सुजायसन्निभोरु समुग्गनिमग्गगूढजानू एणीकुरुविंदावत्तवट्टाणुपुव्वजंघे संठियसुसिलिट्टगूढगुप्फे सुप्पइट्टिय-

॥३३॥

दिशास्वस्तिकपाणिलेखः कनकशिलातलोज्ज्वलप्रशस्तसमतलउपचितविस्तीर्णपृथुलवक्षाः श्रीवत्साङ्कितवक्षाः +अकरण्डुककनक*रुचकनिर्मलसुजातनिरुपह-
तदेहधारी संनतपार्श्वः संगतपार्श्वः सुन्दरपार्श्वः सुजातपार्श्वः =मितमात्रिकपीनरचितपार्श्वः ऋजुकसमसहितजात्यतनुकृष्णस्निग्धआदेयलडहXरमणौयरोमराजिः
अशविहगसुजातपीनकुक्षिः अशोदरः शुचिकरणः पद्मत्रिकटनाभः गङ्गावर्तकप्रदक्षिणावर्ततरङ्गभङ्गुररविकिरणतरुणबोधितविकासमानपद्मगम्भीरविकटनाभः
संहतसोणंद०मुसलदर्पणः निगरियवरकनकत्सरुसदृशवरवज्रवलितमध्यः प्रमुदितवरतुरगसिंहवरवर्तितकटिः वरतुरगसुजातगुह्यदेशः आजन्यहय इव निरुप-
लेपः वरवारणतुल्यविक्रमविलसितगतिः गजश्वसनसुजातसंनिभोरुः समुद्रनिमग्नगूढजानुः एणीकुरुविन्दावर्तवृत्तानुपूर्वजङ्घः संस्थितसुश्लिष्टगूढगुल्फः सुप्रति-

१०

+ अकरण्डुकम्-मांसलतया अनुपलक्ष्यमाणपृष्ठवंशास्थिकम् । * रुचकः रुचिः । = मितमात्रिकौ उचितपरिमाणयुक्तौ । X लडहं लावण्ययुक्तम् ।
० सोणंदं त्रिकाष्ठिका इत्याकारो घटाधारः । ÷ निगरियं सारीकृतम् ।

कुम्भचारुचलणे अणुपुन्वसुसंहयंगुलीए उण्णयतणुतंषणिद्धणक्खे रत्तुप्पलपत्तमउयसुकुमालकोमलतले नगन-
गरमगरसागरचक्कंकरंगमंगलंकियचलणे विसिद्धरूवे हुयवहनिद्धूमजलियतडितडियतरुणरविकिरणसरिसतेए
अट्टसहस्सवरपुरिसलक्खणधरे× ।

[९]*अणासवे अममे अकिंचणे छिन्नसोए निरुवलेवे ववगयपेमरागदोसमोहे निगंगंथस्स पवयणस्स देसए सत्थ-
नायगे पइट्ठावए समणगणवई समणगविंदपरिअट्टए चउत्तीसबुद्धवयणाइसेससंपत्ते पेणतीससच्चवयणातिसेस-
संपत्ते आगासगएणं चक्केणं आगासगएणं छत्तेणं आगासियाहिं चामराहिं आगासफालिहमएणं सपायपीठेणं

[९] १ चतुस्त्रिंशद् बुद्धानाम्-भगवतामर्हतां वचनप्रमुखाः “सर्वस्वभाषानुगतं वचनं धर्मावबोधकरम्”[] इत्यादिना उक्तस्वरूपा
ये अतिशेषा-अतिशयाः तान् प्राप्तः-चतुस्त्रिंशद्बुद्धवचनातिशेषसम्प्राप्तः । इह वचनातिशेषस्योपादानमत्यन्तोपकारितया प्राधान्य-

ष्ठितकूर्मचारुचरणः अनुपूर्वसुसंहताङ्गुलिकः उन्नततनुताम्रस्निग्धनखः रक्तोत्पलपत्रमृदुकसुकुमालकोमलतलः नगनगरमकरसागरचक्राङ्कवराङ्गमङ्गलाङ्कित-
चरणः विशिष्टरूपः हुतवहनिर्धूमज्वलित८तटितडित्तरुणरविकिरणसदृशतेजाः अष्टसहस्रवरपुरुषलक्षणधरः ।

*अनास्रवः अममः अकिञ्चनः छिन्नस्रोताः निरुपलेपः व्यपगतप्रेमरागद्वेषमोहः निर्प्रन्थस्य प्रवचनस्य देशकः शास्तृनायकः प्रतिष्ठापकः श्रमण-
गणपतिः श्रमणकवृन्दपरिवर्तकः चतुस्त्रिंशद्बुद्धवचनातिशेषसंप्राप्तः पञ्चत्रिंशत्सत्यवचनातिशेषसंप्राप्तः आकाशगतेन चक्रेण आकाशगतेन छत्रेण

× अयं च समस्तोऽपि शरीरवर्णकः प्रश्नव्याकरणसूत्रे देवकुरु-उत्तरकुरुनिवासिनां शरीरवर्णके प्रायोऽक्षरशः समुपलभ्यते ।

८ पतन्त्या विधुतः ‘तड् तड्’ इति जायमानस्य ध्वनेः अनुकरणम् ‘तटि’ इति ।

ख्यापनार्थम्, अन्यथा देहवैमल्यादयस्ते पठ्यन्ते । तथा च—“*देहं विमलसुगन्धं आमयपस्सेयवज्जियं अरयं । रुहिरं गोक्षीराभं निर्व्विस्सं पंडुरं मंसं” ॥ [] इत्यादि । २ पञ्चत्रिंशत् ये सत्यवचनस्यातिशेषा—+अतिशयास्तान् सम्प्राप्तः पञ्चत्रिंशद्वचनातिशेषसम्प्राप्तः । ते चामी सत्य+वचनातिशेषाः—^१ संस्कारवच्चम् ^२ उदात्तत्वम् ^३ उपचारोपेतत्वम् ^४ गम्भीरशब्दत्वम् ^५ अनुनादित्वम् ^६ दक्षिणत्वम् ^७ उपनीतरागत्वम् ^८ महार्थत्वम् ^९ अव्याहतपौर्वापर्यत्वम् ^{१०} शिष्टत्वम् ^{११} असन्दिग्धत्वम् ^{१२} अपहतान्योत्तरत्वम् ^{१३} हृदयग्राहित्वम् ^{१४} देशकालाव्यतीतत्वम् ^{१५} तत्त्वानुरूपत्वम् ^{१६} अप्रकीर्णप्रसृतत्वम् ^{१७} अन्योऽन्यप्रगृहीतत्वम् ^{१८} अभिजातत्वम् ^{१९} अतिस्निग्धमधुरत्वम् ^{२०} अपरमर्मवेधित्वम् ^{२१} अर्थधर्माभ्यासानपेतत्वम् ^{२२} उदारत्वम् ^{२३} परनिन्दात्मोत्कर्षविप्रमुक्तत्वम् ^{२४} उपगतश्लाघत्वम् ^{२५} अपनीतत्वम् ^{२६} उत्पादिताविच्छिन्नकौतूहलत्वम् ^{२७} अद्भुतत्वम् ^{२८} अनतिविलम्बित्वम् ^{२९} विभ्रमविक्षेपकिलिकिञ्चितादिवियुक्तत्वम् ^{३०} अनेकजातिसंश्रयाद् विचित्रत्वम् ^{३१} आहितविशेषत्वम् ^{३२} साकारत्वम् ^{३३} सत्त्वपरिगृहीतत्वम् ^{३४} अपरिखेदितत्वम् ^{३५} अव्युच्छेदितत्वं चेति ।

तत्र ^१ संस्कारवच्चं संस्कृतादिलक्षणयुक्तत्वम् ^२ उदात्तत्वं उच्चैर्बृत्तिता ^३ उपचारोपेतत्वम्—अग्राम्यता ^४ गम्भीरशब्दत्वं मेघस्येव ^५ अनुनादिता प्रतिरवोपेतत्वम् ^६ दक्षिणत्वं सरलता ^७ उपनीतरागत्वं—उत्पादिता श्रोतृजने स्वविषयबहुमानता । एते सप्त शब्दापेक्षा अतिशयाः । अत ऊर्ध्वं तु अर्थाश्रयाः—तत्र ^८ महार्थत्वं—परिपुष्टार्थाभिधायिता ^९ अव्याहतपौर्वापर्यत्वं—पूर्वापरवाक्याविरोधः ^{१०} शिष्टत्वं

* देहो विमलसुगन्धः आमय—प्रस्वेदवर्जितः अरजाः । रुहिरं गोक्षीराभम् निर्व्विस्सं पाण्डुरं मांसम् ॥

+ “सत्यवचनातिशया आगमे न दृष्टाः । एते तु ग्रन्थान्तरदृष्टाः संभाविताः”—समवायाङ्गसूत्रटीकायां श्रीअभयदेवसूरयः पृ० ६३ ।

रायपसेण-
इयं ।

॥३६॥

वक्तुः शिष्टत्वसूचनात् असन्दिग्धत्वं परिस्फुटार्थप्रतिपादनात् ^{१२}अपहतान्योत्तरत्वं-परदूषणाविषयता ^{१३}हृदयग्राहित्वं-दुर्गमस्या-
प्यर्थस्य परहृदये प्रवेशकरणम् ^{१४}देशकालाव्यतीतत्वं प्रस्तावोचितता ^{१५}तत्त्वानुरूपत्वं-विवक्षितवस्तुस्वरूपानुसारिता ^{१६}अप्रकीर्ण-
प्रसृतत्वं-संबन्धाधिकारपरिमितता ^{१७}अन्योऽन्यप्रगृहीतत्वं-पदानां वाक्यानां वा परस्परसापेक्षता ^{१८}अभिजातत्वं-यथाविवक्षिता-
र्थाभिधानशीलता ^{१९}अतिस्निग्धमधुरत्वं-बुभुक्षितस्य घृतगुडादिवत् परमसुखकारिता ^{२०}अपरमर्मवेधित्वं-परममानुद्धट्टनशीलता
^{२१}अर्थधर्माभ्यासानपेतत्वं-अर्थधर्मप्रतिबद्धता ^{२२}उदारत्वं-अतिविशिष्टगुम्फगुणयुक्तता अतुच्छाथप्रतिपादकता वा ^{२३}परनिन्दा-
त्मोत्कर्षविप्रमुक्तत्वं प्रतीतम् ^{२४}उपगतश्लाघत्वं-उक्तगुणयोगतः प्राप्तश्लाघता ^{२५}अपनीतत्वं-कारककालवचनलिङ्गादिव्यत्ययरूपव-
चनदोषापेतता उत्पादिताविच्छिन्नकुतूहलत्वं-श्रोतॄणां स्वविषये उत्पादितं-जनितमविच्छिन्नं कौतूहलं-कौतुकं येन तत् तथा तद्भावस्तत्त्वम्
श्रोतॄषु स्वविषयाद्भुतविस्मयकारितेति भावः ^{२६}अद्भुतत्वम् ^{२७}अनतिविलम्बित्वम् च प्रतीतम् ^{२८}विभ्रमविक्षेपकिलिकिञ्चिता-
दिवियुक्तत्वमिति-विभ्रमो-वक्तुर्भ्रान्तमनस्कता विक्षेपो-वक्तुरेवाभिधेयार्थं प्रत्यनासक्तता किलिकिञ्चितं-रोषभयलोभादिभावानां
युगपदसकृत्करणं आदिशब्दाद् मनोदोषान्तरपरिग्रहः तैर्वियुक्तं यत् तत् तथा तद्भावस्तत्त्वम् ^{२९}अनेकजातिसंश्रयाद् विचित्रत्वं-
सर्वभाषानुयायितया चित्ररूपता ^{३०}आहितविशेषत्वं-शेषपुरुषवचनापेक्षया शिष्येषूत्पादितमतिविशेषता ^{३१}साकारत्वं-विच्छिन्नपद-
वाक्यता ^{३२}सत्त्वपरिगृहीतत्वम्-ओजस्विता ^{३३}अपरिखेदित्वम्-अनायाससंभवात् ^{३४}अव्युच्छेदितत्वं-विवक्षितार्थसम्यक्सिद्धिं यावद्
अविच्छिन्नवचनप्रमेयता इति ।

३ आकाशस्फटिकं-यद् आकाशवत् अतिस्वच्छं स्फटिकं तन्मयेन ।

सीहासणेणं पुरतो धम्मज्झएणं पगढिज्जमाणेणं चउहसहिं समणसाहस्सीहिं छत्तीसाए अज्जियासाहस्सीहिं सद्धिं
संपरिवुडे पुंवाणुपुठ्ठिं चरमाणे गामाणुगामं दुइज्जमाणे सुहंसुहेणं विहरमाणे जेणेव आमलकप्पा नयरी जे-
णेव वणसंडे ० जेणेव असोगवरपायवे. जेणेव पुढविसिलापट्टए तेणेव उवागच्छइ उवागच्छिता अहापडिरुवं

१ धर्मचक्रवर्तित्वसूचकेन केतुना महेन्द्रध्वजेनेत्यर्थः, तथा २ पूर्वानुपूर्व्या क्रमेणेत्यर्थः ३ चरन्-सञ्चरन्, एतदेवाह ४ ग्रामश्च अनु-
ग्रामश्च-विवक्षितग्रामादनन्तरं ग्रामो ग्रामानुग्रामः तम् ५ द्रवन्-गच्छन्-एकस्मादनन्तरं ग्राममनुलङ्घयन् इत्यर्थः-अनेनाप्रतिबद्धविहा-
रिता ख्यापिता । तत्राप्यौत्सुक्याभावमाह-६ सुखंसुखेन-शरीरखेदाभावेन × संयमाबाध्यविहारेण * च= ७ ग्रामादिषु विहरन्-
अवतिष्ठमानः ८ + 'जेणेव' यस्मिन्नेव देशे आमलकल्पा नगरी ९ यस्मिन्नेव प्रदेशे च वनखण्डः १० यस्मिन्नेव देशे सोऽनन्तरोक्त-
स्वरूपः शिलापट्टकः । ११ तस्मिन्नेव देशे उपागच्छति, १२ उपागत्य च १३ यथाप्रतिरूपं यथोचितं मुनिजनस्य

आकाशिकाभिः चामराभिः आकाशस्फाटिकमयेन सपादपीठेन सिंहासनेन पुरतः धर्मध्वजेन प्रकृष्यमाणेन चतुर्दशभिः श्रमणसहस्रैः षट्त्रिंशद्भिः
आर्यिकासहस्रैः सार्धं संपरिवृतः पूर्वानुपूर्वं चरन् ग्रामानुग्रामं द्रवन् सुखंसुखेन विहरन् येनैव * आमलकल्पा नगरी येनैव वनखण्डः येनैव अशो-

० यस्मिन्नेव अशोकवरपादपः । × संयमः अबाध्यः यस्मिन् विहारे-विचरणे-तेन । * संयमाबाध्यविहारेण-पा० ४ । संयमबाधाविरहेण-भा० २ ।
= वा-पा० ४ । + 'जेणेव' इति "प्राकृतत्वात् सप्तम्यर्थे तृतीया"-विवरणकारः । यथा वा संस्कृतभाषायां 'पूर्वेण' इति 'एन' प्रत्ययान्तं सविभ-
क्तिकप्रतिरूपकमव्ययं 'पूर्वस्मिन्' अर्थे प्रयुज्यते तथा 'येन-जेण' इति अव्ययं 'यस्मिन्' अर्थे प्राकृते व्यवहियमाणं बोध्यम् । तथैव 'तेण' इत्यस्यापि
निष्पत्तिर्ज्ञेया । * विवरणकारकथनानुसारेण 'आमलकल्पा' इति ।

रायपसेण-
इयं ।

॥३८॥

उंग्गहं उंग्गिण्हइ उंग्गिण्हत्ता असौगवरपायवस्स अहे पुंढविसिलापट्ठगंसि पुंरत्थाभिमुहे संपलिअंकनिसन्ने
संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरति]

[१०] परिसा निग्गया जाव राया पज्जुवासइ [तए णं आमलकप्पानघरीए सिंघाडग-तिय-चउक्क-चच्चर-
चउम्मुह-महापहेसु बहुजणो अण्णमण्णं एवं आइक्खइ एवं भासेइ एवं पण्णवेइ एवं परूवेइ-एवं खलु देवाणु-

१ अवग्रहम्-आवासम् अनुज्ञापनापूर्वकम् २ अवगृह्णाति ३ अवग्रहश्च अशोकवरपादपस्य ४ अधः ५ पृथिवीशिलापट्टके ६ पूर्वाभि-
मुखः-तीर्थकृतो हि भगवन्तः सदा समवसरणे पृथिवीशिलापट्टके वा देशनायै -पूर्वाभिमुखा अवतिष्ठन्ते-७ संपर्यङ्कनिषण्णः ८ संय-
मेन तपसा चात्मानं भावयन् ९ विहरति आस्ते । ततः पर्वभिर्गमो + वाच्यः ।

क्वरपादपः येनैव पृथिवीशिलापट्टकः तेनैव उपागच्छति उपागम्य यथाप्रतिरूपम् अवग्रहम् अवगृह्य अशोकवरपादपस्य अधः पृथिवीशिलापट्टके
पौरस्त्याभिमुखः संपर्यङ्कनिषण्णः संयमेन तपसा आत्मानम् भावयमानः विहरति ।

(१०) पर्वद् निर्गता यावत् राजा पर्युपास्ते ततः आमलकल्पानगर्याम् १ शृङ्गाटक-त्रिक-चतुष्क-चत्वर-चतुर्मुख-महापथेषु बहुजनः अन्योन्यम्

+ “उत्तरदिक् पूर्वदिक् च लोके पूज्या, ततस्तस्याः पृष्ठप्रदाने लोकमध्येऽवर्णवादो भवति” इत्यादि-सन्निर्युक्ति-भाष्य-वृत्तिकवृहत्कल्पसूत्र
पृ० १३२ गा० ४५६-४५ । + अयं च निर्गमः औपपातिकसूत्रमाश्रित्य अत्र मूले संयोजितः । १ शृङ्गाटकम्-शृङ्गाटकाभिधानफलविशेषाकारं
स्थानम्-त्रिकोणम् । त्रिकम्-यत्र स्थाने स्थ्यात्रयमीलकः । चतुष्कम्-स्थ्याचतुष्कमीलकः । चत्वरम्-यत्र बहवो मार्गा मिलन्ति । चतुर्मुखम्-तथाविधदेव-
कुलादि । महापथो राजमार्गः ।

पिष्या ! समणे भगवं महावीरे जाव आगासगएणं छत्तेणं जाव [पृ० ३० पं० १ पृ० ३८ पं० २] संजमेणं तवसा
अप्पाणं भावेमाणे विहरति, तं महाफलं खलु देवाणुप्पियाणं तहारूवाणं अरहंताणं नाम-गोयस्स वि सव-
णयाए किमंग पुण अभिगमणवंदणनमंसणपडिपुच्छणपज्जुवासणयाए ? तं सेयं खलु एगस्स वि आरियस्स
धम्मियस्स सुवयणस्स सवणयाए किमंग पुण विउलस्स अट्ठस्स गहणयाए ? तं गच्छामो णं देवाणुप्पिया !
समणं भगवं महावीरं वंदामो णमंसामो सक्कारेमो सम्माणेमो कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं पज्जुवासेमो, एयं तं इह-
भवे परभवे य हियाए सुहाए खमाए निस्सेयसाए आणुगाभियत्ताए भविस्सइ, तए णं आमलकप्पाए नयरीए

‘तए णं आमलकप्पाए नयरीए बहवे उग्गा भोगा’ इत्यादि औपपातिक * ग्रन्थोक्तं सर्वमवसातव्यं यावत् समग्राऽपि राज-
प्रभृतिका परिषत् पर्युपासीना अवतिष्ठते ।

एवम् आख्याति एवं भाषते एवं प्रज्ञापयति एवं प्ररूपयति-एवं खलु देवानुप्रियाः ! श्रमणो भगवान् महावीरः यावत् आकाशगतेन छत्रेण यावत्
संयमेन तपसा आत्मानं भावयमानः विहरति, तत् महाफलं खलु देवानुप्रियाणां तथारूपाणाम् अर्हतां नामगोत्रस्यापि श्रवणतया किमङ्ग पुनः
अभिगमन-वन्दन-नमस्यन-प्रतिप्रच्छन-पर्युपासनतया ? तत् श्रेयः खलु एकस्यापि आर्यस्य धार्मिकस्य सुवचनस्य श्रवणतया किमङ्ग पुनः विपुलस्य
अर्थस्य ग्रहणतया ? तद् गच्छामः देवानुप्रियाः ! श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दामहे नमस्यामः सत्कारयामः सम्मानयामः कल्याणं मङ्गलं देवतां
क्षेत्यं पर्युपास्महे, एतत् तद् इहभवे परभवे च हिताय सुखाय २ क्षमाय निःश्रेयसाय आनुगामिकतया भविष्यति, ततः आमलकल्पायाः नगर्याः

* औपपातिकग्रन्थोक्तमेतत् सर्वं तं ग्रन्थमाश्रित्य मूले सन्निवेशितम् । २ क्षमाय संगतत्वाय ।

रायपसेण-
इयं ।

॥४०॥

बहवे उग्गा उग्गपुत्ता भोगा भोगपुत्ता राइण्णा राइण्णपुत्ता खत्तिया खत्तियपुत्ता भडा भडपुत्ता जोहा जोहपुत्ता पसत्थारो मल्लई मल्लइपुत्ता लेच्छई लेच्छइपुत्ता अण्णे य बहवे राईसरतलवरमाडंबियकोडुंबिय-
इब्भसेट्टिसेणावइसत्थवाहप्पभित्तयो अप्पेगइया वंदणवत्तियं अप्पेगइया पूयणवत्तियं एवं सक्कारवत्तियं
सम्माणवत्तियं वंसणवत्तियं कोऊहलवत्तियं, अप्पेगइया अट्ठविणिच्छयहेउं-अस्सुयाइं सुणेस्सामो सुयाइं
निस्संकियाइं करिस्सामो, अप्पेगइया अट्ठाइं हेऊइं कारणाइं वागरणाइं पुच्छिस्सामो, अप्पेगइया सव्वओ
समंता मुंडे भवित्ता

बहवः ३ उग्गाः उग्रपुत्राः भोगाः भोगपुत्राः राजन्याः राजन्यपुत्राः क्षत्रियाः क्षत्रियपुत्राः भटाः भटपुत्राः योधाः योधपुत्राः प्रशास्तारः मल्लकिनः
मल्लकिपुत्राः लिच्छविनः लिच्छविपुत्राः अन्ये च बहवः ४ राज-ईश्वर-तलवर-माडम्बिक-कौटुम्बिक-इभ्य-श्रेष्ठी-सेनापति-सार्थवाहप्रभृतयः ५ अप्ये-
ककाः वन्दनवृत्तिकम् अप्येककाः पूजनवृत्तिकम् एवं सत्कारवृत्तिकम् सम्मानवृत्तिकम् दर्शनवृत्तिकम् कुतूहलवृत्तिकम्, अप्येककाः अर्थविनिश्चयहेतुम्-अश्रु-
तानि श्रोण्यामः श्रुतानि निःशङ्कितानि करिष्यामः, अप्येककाः अर्थान् हेतून् कारणानि व्याकरणानि प्रक्ष्यामः, अप्येककाः सर्वतः समन्तात् मुण्डा

३ उग्र-भोग-राज-य-क्षत्रिय-भट-योध-प्रशास्तु-मल्लकि-लिच्छविशब्दा विशिष्टराजवंशसूचकाः । ४ राजा-माण्डलिकः । ईश्वरः युवराजः । तलवरः
परितुष्टनरपतिप्रदत्तपद्मबन्धविभूषितो राजस्थानीयः । माण्डविको मण्डपाधिपः । कौटुम्बिकः कतिपयकुटुम्बप्रभुः । इभ्यः यद्द्रव्यनिचयाच्छन्नो महेभो
न दृश्यते । श्रेष्ठी श्रीदेवतामुद्रायुक्तसुवर्णपद्मविभूषितोत्तमाङ्गः । सेनापतिः नृपतिनियुक्तश्चतुरङ्गसेनापतिः । सार्थवाहः सार्थनायकः । ५ अपि
एककाः-केचन ।

१०

अगाराओ अणगारियं पव्वइस्सामो, पंचाणुव्वइयं सत्तसिक्खावइयं दुवालसविहं गिहिधम्मं पडिवज्जिस्सामो, अप्पेगइया जिणभत्तिरागेणं अप्पेगइया 'जीयमेयं' ति कट्ठु ण्हाया कयबलिकम्मा कयकोउयमंगलपायच्छित्ता सिरसा कंठे मालकडा आविद्धमणिसुवण्णा कप्पियहार-अद्धहार-तिसर-पालंब-पलंबमाणकडिसुत्तयकयसो-हाभरणा पवरवत्थपरिहिया चंदणोलित्तगायसरीरा, अप्पेगइया हयगया एवं गयगया रहगया सिवियागया संदमानियागया अप्पेगइया पायविहारचारेणं पुरिसवग्गुरापरिक्खित्ता महया उक्किट्ठसीहणायबोलकलकल-रवेणं पक्खुग्गिभयमहासमुद्धरवभूयं पिव करेमाणा आमलकप्पाए नयरीए मज्झंमज्झेणं णिग्गच्छन्ति णिग्ग-च्छित्ता जेणेव अंधसालवणे चेइए तेणेव उवागच्छन्ति उवागच्छित्ता समणस्स

भूत्वा अगाराद् अनगारिकं प्रव्रजिष्यामः, पञ्चानुव्रतिकं सप्तशिक्षाव्रतिकं द्वादशविधं गृहिधर्मं प्रतिपत्स्यामहे, अप्येककाः जिनभक्तिरागेण, अप्येककाः ६ 'जीतम् एतत्' इति कृत्वा स्नाताः कृतबलिकर्माणः कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्ताः शिरसा कण्ठे कृतमालाः आविद्धमणिसुवर्णाः कल्पितहार-अर्धहार-त्रिसर-प्रालम्ब-प्रलम्बमानकटिसूत्रककृतशोभाभरणाः परिहितप्रवरवस्त्राः चन्दनावलितगात्रशरीराः, अप्येककाः हयगताः एवम् गजगताः रथगताः शिविकागताः स्पन्दमानिकागताः, अप्येककाः पादविहारचारेण पुरुषवागुरापरिक्षिताः महता उत्कृष्टसिहनाद ७ बोलकलकलरवेण प्रक्षुब्धमहासमुद्धरवभूतमिव कुर्वन्तः आमलकल्पायाः नगर्याः ८ मध्यममध्येन निर्गच्छन्ति, निर्गम्य येनैव आम्रशालवनं चैत्यम् तेनैव उपागच्छन्ति उपागम्य श्रमणस्य

६ जीतम् आचारः-प्रथा-परम्परा ७ बोलः अस्पष्टशब्दः । कलकलः स्पष्टशब्दः । ८ "मध्यममध्येन इत्यर्थः । 'गृहंगृहेण' 'मध्यममध्येन' 'पदंपदेन' 'सुखंसुखेन' इत्यादयः शब्दाः चिरंतनव्याकरणेषु सुसाधवः प्रतिपादिता इति नायम् अपप्रयोगः"—श्रीमलयगिरिकृतं रायपसेणइयविवरणम् ।

रायपसेण-
इयं ।

॥४२॥

भगवओ महावीरस्स अदूरसामन्ते छत्तादीए तित्थयराइसेसे पासन्ति पासित्ता जाण-वाहणाइं ठवेंति ठवित्ता जाण-वाहणेहिंतो पच्चोरुहन्ति पच्चोरुहिता जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छन्ति उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेंति करित्ता वंदंति णमंसंति वंदित्ता णमस्सित्ता णच्चा-सण्णे णाइदूरे सुस्सूसमाणा णमंसमाणा अभिमुहा विणएणं पञ्जलिउडा पज्जुवासंति]

8[तए णं से सेए राया नयणमालासहस्सेहिं पेच्छिज्जमाणे पेच्छिज्जमाणे जाव सा णं धारिणी देवी जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता जाव समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणप-याहिणं करेंति वन्दंति णमंसंति सेअरायं पुरओ कट्टु जाव विणएणं पञ्जलिकडाओ पज्जुवासंति]

÷[तए णं समणे भगवं महावीरे सेअस्स रण्णो धारिणीए देवीए तीसे य महइमहालियाए परिसाए जाव

भगवतो महावीरस्य अदूरसामन्ते छत्रादिकान् तीर्थकरातिशेषान् पश्यन्ति दृष्ट्वा यान-वाहनानि स्थापयन्ति स्थापयित्वा यान-वाहनेभ्यः प्रत्यवरोहन्ति प्रत्यवरुह्य येनैव श्रमणो भगवान् महावीरः तेनैव उपागच्छन्ति उपागम्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं ९ त्रिकृत्वः आदक्षिणप्रदक्षिणं कुर्वन्ति कृत्वा वन्दन्ते नमस्यन्ति वन्दित्वा नमस्यित्वा नात्यासन्ने नातिदूरे शुश्रूषमाणाः नमस्यमानाः अभिमुखाः विनयेन प्राञ्जलिपुटाः पर्युपासते । 8 ततः स श्वेतो राजा नयनमालासहस्रैः प्रेक्ष्यमाणः प्रेक्ष्यमाणः यावत् सा धारिणी देवी येनैव श्रमणो भगवान् महावीरः तेनैव उपागच्छन्ति उपागम्य यावत् श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिकृत्वः आदक्षिणप्रदक्षिणं कुर्वन्ति वन्दन्ते नमस्यन्ति श्वेतराजं पुरतः कृत्वा यावत् विनयेन कृतप्राञ्जलयः पर्युपासते ।

ततः श्रमणो भगवान् महावीरः श्वेतस्य राज्ञः धारिण्या देव्याः तस्याश्च महातिमहत्याः पर्वदः यावत् धर्मं परिकथयति ।

९ त्रिकृत्वः वारप्रथम् ।

५

१०

रायपसेण-
श्यं ।

धम्म परिकहेइ]

[११] [तए णं सा महइमहालिया मणूसपरिसा समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्ठतुट्ठ जाव हियया जाव समणं भगवं महावीरं वंदित्ता एवं वयासी-सुअक्खाए ते भन्ते ! निग्गन्थे पावयणे जाव णत्थि णं अण्णे केइ समणे वा माहणे वा जे एरिसं धम्मं आइक्खित्तए किमङ्ग पुण एत्तो उत्तर-तरं ? एवं वदित्ता जामेव दिसं पाउब्भूया तामेव दिसं पडिगया]

× [तए णं से सेए राया सा धारिणी देवी समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्ठतुट्ठ जाव हियया उट्ठाए उट्ठेंति उट्ठित्ता सुअक्खाए णं भन्ते ! निग्गन्थे पावयणे एवं वदित्ता जामेव दिसिं पाउब्भूयाओ तामेव दिसिं पडिगयाओ]

[११] ततः सा महातिमहती मनुष्यपर्वद् श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके धर्मे श्रुत्वा निशम्य हृष्टतुष्टा-यावत् १०-हृदया यावत् श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दित्वा एवम् अवादीत्-सुआख्यातं त्वया भगवन् ! नैर्ग्रन्थं प्रवचनम् यावत् नास्ति अन्यः कश्चित् श्रमणो वा ब्राह्मणो वा य ईदृशं धर्मम् आख्यातुम्, किमङ्ग पुनः इतः ११ उत्तरतरम् ? एवम् उदित्वा यामेव दिशं प्रादुर्भूता तामेव दिशं प्रतिगता ।

× ततः स श्वेतो राजा सा धारिणी देवी श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके धर्मे श्रुत्वा निशम्य हृष्टतुष्टा यावत् हृदया उत्थया उत्तिष्ठन्ति उत्थाय सुआख्यातं भगवन् ! नैर्ग्रन्थं प्रवचनम् एवम् उदित्वा यामेव दिशं प्रादुर्भूताः तामेव दिशं प्रतिगताः ।

१० 'यावत्' शब्देन 'आनन्दितचित्ता नन्दिता प्रीतिमनाः परमसौमनस्यिता हर्षवशविसर्पद्दृष्टया' इति पूर्तिर्ज्ञेया । ११ उत्तमतरम् ।

पर्वत्पति
गमः

॥४३॥

१०

रायपसेण-
इयं ।

॥४४॥

[१२] 'ते णं काले णं ते णं समए णं सूरियाभे णांमं ० देवे सोहम्मे कप्पे सूरियाभे विमाणे सँभाए सुहम्माए सूरियाभंसि सिंहासणंसि चउहिं सांमाणियसाहस्सीहिं, चँउहिं अग्गमहिंसीहिं-सँपरिवाराहिं,

[१२] १ 'ते' इति प्राकृतशैलीवशात् 'तस्मिन्' इति द्रष्टव्यम् यस्मिन् काले भगवान् वर्धमानस्वामी साक्षाद् विहरति तस्मिन् काले २ तस्मिन् समये यस्मिन्नवसरे भगवान् आम्रशालवने चैत्ये देशनां कृत्वोपरतस्तस्मिन्नवसरे इति भावः, ३ सूर्याभः ४ नाम्ना देवः । नामशब्दो ह्यव्ययरूपोऽप्यस्ति ततो विभक्तिलोपः । ५ सौधर्मे सौधर्माख्ये कल्पे यत् ६ सूर्याभम्-सूर्याभ-नामकं विमानं तस्मिन् या ७ सभा सुधर्माभिधा तस्याम् ८ यत् सूर्याभाभिधानं सिंहासनम् तत्रोपविष्टः सन्निति गम्यते । ९ समाने द्युतिविभवादौ भवाः सामानिकाः-अध्यात्मादित्वाद् ÷ 'इकण्'-विमानाधिपतिसूर्याभदेवसदृशद्युतिविभवादिका देवा इत्यर्थः, ते च मातृ-पितृ-गुरु-उपाध्याय-महत्तरवत् सूर्याभदेवस्य पूजनीयाः केवलं विमानाधिपतित्वहीना इति सूर्याभं देवं स्वामिनं प्रतिपन्नाः, तेषां सहस्राणि सामानिकसहस्राणि तैश्चतुर्भिः, प्राकृतत्वाच्च सूत्रे * सकारस्य दीर्घत्वम् स्त्रीत्वं च । १० चतसृभिरग्रमहिषीभिः-इह ×कृताभिषेका देवी महिषी इत्युच्यते, सा च स्वपरिवारभूतानां सर्वासामपि देवीनामग्रा इत्यग्रा, अग्राश्च ता महिष्यश्च अग्रमहिष्यस्ताभिश्चतसृभिः । कथम्भूताभिः? इत्याह-११ सपरिवाराभिः परिवारः सह यासां ताः सपरिवारास्ताभिः, परिवारश्चैकैकस्या

० लिखितादर्शेषु मुद्रितपुस्तकेऽपि चासन् 'णांमं' शब्दः विवरणकारविवरणानुसारेण अस्माभिर्मूले योजितः । ÷ "अध्यात्मादिभ्य इकण्"-[६-३-७८ हैमश०] * 'सहस्स' शब्दस्य आद्यसकारो दीर्घो जातः । × "या कृताभिषेका नृपत्नी सा महिषी, अन्या अकृताभिषेका नृप-क्षियो भोगिन्य इत्युच्यन्ते" अमरकोश० द्वि० कां० मनुष्यव० श्लो० ५ ।

सूर्याभदेवे
भगवान्
लोकितः

५

१०

रायपसेण-
इयं ।

१ तिहिं परिसाहिं, सत्तहिं अणिएहिं, सत्तहिं अणियाहिबईहिं, सोलसहिं आयरक्खदेवसाहस्सीहिं,

देव्याः सहस्रं सहस्रं देवीनाम् । तथा १ तिसृभिः पर्षद्भिः, तिस्रो हि विमानाधिपतेः सर्वस्यापि पर्षदः, तद्यथा-अभ्यन्तरा मध्या बाह्या च, तत्र या वयस्यमण्डलीस्थानीया परममित्रसंहतिसदृशी सा अभ्यन्तरपर्षत्, तया सह अपर्यालोचितं स्वल्पमपि प्रयोजनं न विदधाति । अभ्यन्तरपर्षदा सह पर्यालोचितं यस्यै निवेद्यते यथा-‘इदमस्माकं पर्यालोचितं सम्मतमागतम् युष्माकमपीदं सम्मतं किं वा न’? इति-सा मध्यमा । यस्याः पुनरभ्यन्तरपर्षदा सह पर्यालोचितं मध्यमया च सह दृढीकृतं करणायैव निरूप्यते यथा-‘इदं क्रियताम्’ इति-सा बाह्या । तथा २ अनीकानि-सैन्यानि, तानि च सप्त-तद्यथा-हयानीकम् गजानीकम् रथानीकम् पत्थनीकम् वृष-भानीकम् गन्धर्वानीकम् नाट्यानीकम्, तत्राद्यानि पञ्चानीकानि संग्रामाय कल्पन्ते, गन्धर्व-नाट्यानीके पुनरुपभोगाय-तैः सप्तभिरनीकैः ३ अनीकानि स्वस्वाधिपतिव्यतिरेकेण न सम्यक् प्रयोजने समापतिते सत्युपकल्पन्ते ततः सप्तानीकाधिपतयोऽपि तस्य वेदितव्याः, तथा चाह-‘सत्तहिं अणियाहिबईहिं’ । तथा ४ षोडशभिः आत्मरक्षदेवसहस्रैः इति-विमानाधिपतेः सूर्याभस्य देवस्यात्मानं रक्षयन्तीत्यात्मरक्षाः-“कर्मणोऽण्” [५-१-७२ हैमश०] इति ‘अण्’-प्रत्ययः-ते च शिरस्त्राणकल्पाः-यथा हि शिरस्त्राणं शिरस्याविद्धं प्राणरक्षकं भवति तथा तेऽप्यात्मरक्षका गृहीतधनुर्दण्डादिप्रहरणाः समन्ततः पृष्ठतः पार्श्वतोऽग्रतश्चावस्थायिनो विमानाधिपतेः सूर्याभस्य देवस्य प्राणरक्षकाः । देवानामयायाभावात् तेषां तथाग्रहणपुरस्सरमवस्थानं निरर्थकमिति चेत्, न, स्थितिमात्रपरिपालनहेतुत्वात् प्रीतिप्रकर्षहेतुत्वाच्च, तथाहि-ते समन्ततः सर्वासु दिक्षु गृहीतप्रहरणा ऊर्ध्वस्थिता अवतिष्ठमानाः स्वनायकशरीररक्षणपरायणाः स्वनायकैकनिषण्णदृष्टयः परेषामसहमानानां क्षोभमापादयन्तो जनयन्ति स्वनायकस्य परां प्रीतिमिति । एते च नियतसंख्याकाः सूर्याभस्य

अन्नेहिं बहूहिं सूरियाभविमाणवासीहिं वेमाणिएहिं देवेहि य देवीहि य सद्धिं संपरिवुडे महया अहयनैट्ट-
गीयवाइयतंतीनलतालतुडियधंगमुइंगपडुप्पवादियरवेणं 'दिब्बाइं भोगभोगाइं भुज्जमाणे विहरति, इमं
च णं' केवलकप्पं

देवस्य परिवारभूता देवा उक्ताः । १ ये तु तस्मिन् सूर्याभे विमाने पौरजनपदस्थानीयाः, ये त्वाभियोग्याः-दासकल्पाः-तेऽतिभू-
यांसः आस्थानमण्डल्यामपि चानियतसंख्याका इति तेषां सामान्यत उपादानमाह-'अन्नेहिं बहूहिं सूरियाभविमाणवासीहिं देवेहि
देवीहि य सद्धिं संपरिवुडे'-एतैः सामानिकप्रभृतिभिः सार्धम् २ संपरिवृतः-सम्यग्नायकैकचित्ताराधनपरतया-परिवृतः । ३ 'महता
रवेण'इति योगः ४ 'अहय' इति "आख्यानकप्रतिबद्धानि" इति वृद्धाः । अथवा अहतानि-अव्याहतानि-अक्षतानि इति भावः-
५ नाट्यगीतवादितानि च ६ तन्त्री-वीणा तलाः-हस्ततालाः तालाः कंसिकाः *तुटितानि-शेषतूर्याणि, तथा ७ घनः-घनसदृशो
ध्वनिसाधर्म्यात् यो मृदङ्गः-मर्दलः पटुना-दक्षपुरुषेण प्रवादितः-तत एतेषां पदानां द्वन्द्वः-तेषां यो रवस्तेन ८ दिव्यान्-दिवि
भवान् अतिप्रधानानित्यर्थः, ९ 'भोगभोगाइं' इति भोगार्हा ये भोगाः-शब्दादयस्तान्-सूत्रे ×नपुंसकता प्राकृत्वात्, प्राकृते हि
लिङ्गव्यभिचारः । यदाह पाणिनिः स्वप्राकृतलक्षणे-"लिङ्गं व्यभिचार्यपि"[] इति-भुज्जानो विहरति आस्ते । न केवलमास्ते किंतु
१० इमं-प्रत्यक्षतया उपलभ्यमानं ११ केवलकल्पम्-ईषदपरि८समाप्तं =केवलं-केवलकल्पम्-परिपूर्णतया केवलसदृशमिति भावः

* सं० तूर्प-प्रा० तुरिय-तुडिय-तुटिय-तुटित-इति शब्दपरिवर्तनम् । × 'भोग'शब्दस्य । ÷ लिङ्गमतन्त्रम् [८-४-४४५] इति आचार्य-
हेमचन्द्रः ४ -समाप्तं परिसमाप्त केवल केवलज्ञानकेवल-भा० १ । = केवलं केवलज्ञानं केवल-पा० ५ । भा० २ ।

‘जम्बुद्वीवं दीवं विउलेणं ओहिणा आभोएमाणे आभोएमाणे पासति ।

[१३] तत्थ समणं भगवं महावीरं जम्बुद्वीवे भारहे वासे आमलकप्पाए नयरीए बहिया अंबसालवणे चेइए अहापडिरूवं उग्गहं उग्गिण्हित्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणं पासति, पासित्ता हंढतुट्ठचित्तमाणंदिए

१ जम्बुवा रत्नमय्या उत्तरकुरुवासिन्या उपलक्षितो द्वीपो जम्बुद्वीपस्तं जम्बुद्वीपम्-जम्बुद्वीपाभिधानं द्वीपम् २ विपुलेन विस्तीर्णन अवधिना, तस्य हि सूर्याभस्य देवस्यावधिः-अधः प्रथमां पृथिवीं यावत् तिर्यक् संख्येयान्(?) द्वीपसमुद्रानिति भवति विस्तीर्णस्तेन ३ आभोगयन् आभोगयन्-परिभावयन् पश्यति, अनेन ‘सत्यप्यवधौ यदि तं ज्ञेयविषयमाभोगं न करोति तदा न किञ्चिदपि तेन जानाति पश्यति च’ इत्यावेदितम् ।

[१३]४ ‘तत्र’ तस्मिन् विपुलेनावधिना जम्बुद्वीपविषये दर्शने प्रवर्तमाने सति ५ श्रमणम्-श्राम्यति-तपस्यति नानाविधमिति श्रमणः ६ भगः-समग्रैश्वर्यादिलक्षणः उक्तं च-“ऐश्वर्यस्य समग्रस्य रूपस्य यशसः श्रियः । धर्मस्याथ प्रयत्नस्य षण्णां भग इतीज्जना” [] भगोऽस्यास्तीति भगवान् तम्-भगवन्तम् ७ “शूर वीर विक्रान्तौ” वीरयति-कषायान् प्रति विक्रामति स्मेति वीरः महांश्चासौ वीरश्च महावीरस्तम् ८ जम्बुद्वीपे भारते वर्षे आमलकल्पाया नगर्या बहिर्-आम्रशालवने चैत्ये अशोकवरपादस्याधः पृथिवीशिलापट्टके सम्पर्य-ङ्कनिषण्णं गणसमृद्धिसंपरिवृतं यथाप्रतिरूपमवग्रहं गृहीत्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन्तं पश्यति दृष्ट्वा च-९ हृष्टतुष्टोऽतीवतुष्ट

÷ तिर्यक् असंख्येयान्-मुद्रिते एव पुस्तके पाठः । “सौधर्म-एशानयोर्देवा अवधिविषयेण अधो रत्नप्रभां पश्यन्ति, तिर्यग् असंख्येयानि योजन-सहस्राणि, ऊर्ध्वम् आ स्वभवनात्”-तत्त्वार्थभाष्ये अ० ४ सू० २१ ।

रायपसेण-
इयं ।

॥४८॥

पीडमणे परमसोमणस्सिए हारिसवसविसप्पमाणहियए विकसियवरकमलणयणे पयलियवरकडगतुडियकेऊर-
मउडकुंडल-हारविरायंतरइयवच्छे पालंबपलंबमाणघोलंतभूसणधरे

इति भावः, अथवा हृष्टो नाम विस्मयमापन्नो यथा-‘अहो भगवानास्ते’ इति, तुष्टः-तोषं कृतवान् यथा-भव्यमभूद् यन्मया भगवान-
वलोकितः तोषवशादेव चित्तमानन्दितं-स्फीतीभूतं-“डु नदु समृद्धौ” इति वचनात्-यस्य स चित्तानन्दितः, सुखादिदर्शनात्*पाक्षिको
निष्ठान्तस्य परनिपातः, मकारः प्राकृतत्वादलाक्षणिकस्ततः पदत्रयस्य पदद्वयमीलनेन कर्मधारयः १ प्रीतिर्मनसि यस्यासौ प्रीति-
मनाः-भगवति बहुमानपरायण इति भावः ततः क्रमेण बहुमानोत्कर्षवशात् २ शोभनं मनो यस्य स सुमनास्तस्य भावः सौमन-
स्यम् परमं च तत् सौमनस्यं च परमसौमनस्यम् तत् सञ्जातमस्येति परमसौमनस्यतः एतदेव व्यक्तीकुर्वन्नाह-३ हर्षवशेन विसर्पत्-
विस्तारयायि हृदयं यस्य स हर्षवशविसर्पद्भृदयः ४ हर्षवशादेव विकसिते वरकमलवत् नयने यस्य सः ५ तथा हर्षवशादेव शरीरो-
द्धर्षेण प्रचलितानि वराणि कटकानि-कलाचिकाभरणानि ६ वृटितानि-बाहुरक्षकाः केयूराणि-बाह्याभरणविशेषरूपाणि मुकुटो-मौलि-
भूषणम् कुण्डले-कर्णाभरणे यस्य स प्रचलितवरकटकवृटितकेयूरमुकुटकुण्डलः, तथा ६ हारेण विराजमानेन रचितं-शोभितं १०
० वक्षो यस्य स हारविराजमानरचितवक्षाः ततः पूर्वपदेन कर्मधारयसमासः तथा ७ प्रलम्बते इति ० प्रलम्बः=‘पदकणुं’-प्रलम्ब-

* “जाति-काल-सुखादिभ्यः परवचनम्” इति काशिकावृत्तौ-२-२-३६ । ४ “तुटिकाश्च बाहुरक्षकाः”-औ० वृ० । ० वक्षो यस्य स इह
विवक्षित-पा० ५-४ । भा० १ । ० “प्रालम्बो झुम्बनकम्”-औ० वृ० । ‘झुम्बणुं’ इति भाषा । “सुवर्णनिर्मिता-आनाभिलम्बितकण्ठिका प्राल-
म्बिका” इति अमरकोशः द्वि० कां० मनुष्यव० श्लो० १०४ । = ‘पदकणुं’ इत्ययं शब्दो देशभाषायाः प्रतीयते ।

रायपसेण-
इयं ।

संसंभ्रमं तुरियं चैवलं सुरवरे xसीहासणाओ अब्भुट्टेइ अब्भुट्टिता पायपीठाओ पच्चोरुहति पच्चोरुहिता पाउ-
याओ ओमुयइ ओमुयइत्ता एगसाडियं उत्तरासंगं करेति करित्ता तित्थयराभिमुहे सत्तट्ठपयाइं अणुगच्छइ
अणुगच्छित्ता वामं जाणुं ४अंचेइ दाहिणं जाणुं धरणितलंसि निहट्टु तिक्खुत्तो मुद्धाणं धरणितलंसि *निमेइ
निमित्ता ईसिं पच्चुन्नमइ पच्चुन्नमित्ता कडय-तुडियथंभियमुयाओ साहरइ साहरित्ता करयलपरिग्गहियं दसणहं
सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु एवं वयासी—

मानम्-आभरणविशेषम्-घोलन्ति+ च भूषणानि धरन्तीति प्रलम्बप्रलम्बमानघोलद्भूषणधरः । सूत्रे च 'प्रलम्बमान'पदस्य विशेष्यात्
परतो निपातः प्राकृतत्वात् । हर्षवशादेव १ संसंभ्रमम् संभ्रमः इह विवक्षितक्रियाया बहुमानपूर्विका प्रवृत्तिः, सह सम्भ्रमो यस्य
वन्दनस्य= गमनस्य वा तत् संसम्भ्रमम् क्रियाविशेषणमेतत्, २ त्वरितं-शीघ्रम् ३ चपलं-सम्भ्रमवशादेव व्याकुलं यथा भवत्येवं
४ सुरवरो-देववरः ।

x सिंहासनाद् अभ्युत्तिष्ठति अभ्युत्थाय पादपीठात् प्रत्यवरोहति प्रत्यवरुह्य पादुकाः अवमुञ्चति अवमुच्य एकशाटिकम् उत्तरासङ्गं करोति
कृत्वा तीर्थकराभिमुखः सप्ताष्टपदानि अनुगच्छति अनुगम्य वामं जानुम्-अञ्चति दक्षिणं जानुं धरणितले निधाय त्रिकृत्वः मूर्धानं धरणितले निम्न-
यति निम्नयित्वा ईषत् प्रत्युन्नमति प्रत्युन्नम्य ० कटक-तुटिकस्तब्धभुजान् संहरति संहृत्य करतलपरिगृहीतां दशनखां शिरस्यावर्तां मस्तके अञ्जलिं
कृत्वा एवमवादीत्- ४ "उत्पाटयति"-ऊर्ध्वं करोति । * "निम्नयति"-नीचैः करोति । + 'घोलत्' शब्दस्य द्वितीयाबहुवचनम् । घोलन्ति'-चलानि-
चञ्चलानि इति भावः । = -स्य नमनस्य-पा० १-४ ।

० "कटक-तुटिकैः-हस्ताभरण-बाह्याभरणविशेषैः"-ओ० वृ० ।

शयपसेण-
इयं ।

॥५०॥

[१४] ० नमोऽस्तु णं अरिहंताणं भगवंताणं आदिगराणं तित्थगराणं सयंसंबुद्धाणं पुरिसुत्तमाणं पुरिससीहाणं पुरिसवरपुण्डरीयाणं पुरिसवरगन्धहत्थीणं लोमुत्तमाणं लोगनाहाणं लोगहिआणं लोगपईवाणं लोगपज्जोयगराणं अभयदयाणं चक्खुदयाणं मग्गदयाणं जीवदयाणं सरणदयाणं बोहिदयाणं धम्मदयाणं धम्मदेसयाणं धम्मनायगाणं धम्मसारहीणं धम्मवरचाउरंतचक्कवद्दीणं अप्पडिहयवरनाणदंसणधराणं वियट्ठउमाणं जिणाणं जावयाणं तिण्णाणं तारयाणं बुद्धाणं बोहयाणं सुत्ताणं सोयगाणं सब्बन्नूणं सब्बदरिसीणं सिवं अयलं अरुयं अणंतं अक्खयं अब्बावाहं अपुणरावत्तियं सिद्धिगइनामधेयं ठाणं संपत्ताणं ।

[१५] नमोऽस्तु णं समणस्स भगवओ महावीरस्स आदिगरस्स तित्थयरस्स जाव [कण्डिका १४] संपाविउ-
कामस्स, वन्दामि णं भगवन्तं तत्थगयं इहगते, पांसइ मे भगवं तत्थगते इहगतं ^१ति कट्ठु वन्दति णमंसति ^२वंदित्ता णमंसित्ता सीहासणवरगए पुंवाभिमुहं सण्णिसण्णे ।

[१५] १ पश्यति मां स भगवान् तत्रगतः इहगतम् २ इति कृत्वा वन्दते-स्तौति नमस्यति-कायेन मनसा च ३ वन्दित्वा नम-
स्यित्वा च भूयः ४ सिंहासनवरगतः गत्वा च ५ पूर्वाभिमुखं सन्निषण्णः ।

[१४] ० एषां शब्दानां व्याख्यानं पृ० ३० ० टिप्पणे द्रष्टव्यम् केवलं विभक्तिभेदः । तत्र अनागतानां तु व्याख्यानमेवं बोध्यम्-नमोऽस्तु
अर्हताम् भगवताम् स्वयंसंबुद्धानाम् लोकोत्तमानाम् लोकनाथानाम् लोकहितानाम् लोकप्रदीपानाम् लोकप्रद्योतकराणाम् शरणदयानाम् बोधिदयानाम्
धर्मदयानाम् धर्मदेशकानाम् धर्मनायकानाम् धर्मसारथीनाम्....संप्राप्तानाम्

सूर्याभदेवेन
भगवान्
स्तुतः

५

१०

[१६] तए णं तस्स-सूरियाभस्स-इमे एतारूवे *अज्झत्थिते चिंतिते पत्थिते मणोगते संकप्पे समुपज्जित्था-

[१७] 'सेयं खलु' मे समणे भगवं महावीरे जम्बूद्वीवे दीवे भारहे वासे आमलकप्पाए णयरीए वहिया अम्ब-
सालवणे चेइए अहापडिरुवं उग्गहं उग्गिण्हित्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरति, तं महाफलं खलु
तहारूवाणं भगवन्ताणं णामगोयस्स वि सवणयाए किमङ्ग पुण अभिगमणवन्दणणमंसणपडिपुच्छणपज्जुवास-
णयाए ? एगस्स वि आरियस्स धम्मियस्स सुवयणस्स सवणयाए किमङ्ग पुण विउलस्स अट्ठस्स गहणयाए ?
तं गच्छामि णं समणं भगवं महावीरं वन्दाभि णमंसाभि सक्कारेभि

[१६] १ ततः निषदनानन्तरम् २ तस्य-सूर्याभदेवस्य ३ अयम् ४ एतद्रूपः सङ्कल्पः समुदपद्यत । कथम्भूतः ? इत्याह-५ मनोगतः
मनसि गतो-व्यवस्थितः नाद्यापि वचसा प्रकाशितस्वरूप इति भावः । पुनः कथम्भूतः ? इत्याह-६ आध्यात्मिकः आत्मनि अधि अध्या-
त्मम् तत्र भव आध्यात्मिकः-आत्मविषय इति भावः । सङ्कल्पश्च द्विधा भवति-कश्चिद् ध्यानात्मकः अपरश्चिन्तात्मकः, तत्रायं चिन्ता-
त्मकः इति प्रतिपादनार्थमाह-७ चिन्तितः चिन्ता सञ्जाता अस्येति चिन्तितः-चिन्तात्मक इति भावः, सोऽपि कश्चिदभिलाषात्मको
भवति कश्चिदन्यथा, तत्रायमभिलाषात्मकः, तथा चाह-८ प्रार्थितः प्रार्थनं प्रार्थः-णिजन्तत्वात् 'अल्'प्रत्ययः-प्रार्थः सञ्जातोऽस्येति
प्रार्थितः-अभिलाषात्मक इति भावः । किंस्वरूपः ? इत्याह-

[१७] ९ श्रेयः १० खलु निश्चितम् ११ मे मम श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दितुं कायेन मनसा च प्रणन्तुम् । सत्कार-

* अत्र मूले टीकायां च पदानां व्युत्क्रमः । ४ इदं विवरणं प्रस्तुतं मूलपाठं शब्दशो नानुसरति अतो ज्ञायते यत् विवरणकारस्य दृष्टौ कश्चिद्

रायपसेण-
इयं ।

॥५२॥

सम्माणेभि कल्लाणं मङ्गलं चेति यं देवयं पज्जुवासामि, एयं मे पेच्चा हियाए सुहाए खमाए णिस्सेयसाए आणुगा-
मियत्ताए भविस्सति त्ति कट्ठु एवं संपेहेइ, एवं संपेहिता आभिओगे देवे सद्दावेइ सद्दाविता एवं वयासी-

[१८] एवं खलु देवाणुप्पिया ! समणे भगवं महावीरे जम्बूद्वीवे दीवे भारहे वासे आमलकप्पाए नयरीए
बहिया अम्बसालवणे चेइए अहापडिरुवं उग्गहं उग्गिण्हित्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ ।
तं गच्छह णं तुमे देवाणुप्पिया ! जम्बूद्वीवं दीवं भारहं वासं आमलकप्पं णयरिं

यितुम्-कुसुमाञ्जलिमोचनेन पूजयितुम्, सम्मानयितुम्-उचितप्रतिपत्तिभिराराधयितुम्, कल्याणं कल्याणकारित्वात् मङ्गलं दुरितो-
पशमकारित्वात् देवतां-देवं त्रैलोक्याधिपतित्वात् चैत्यं सुप्रशस्तमनोहेतुत्वात् पर्युपासितुं-सेवितुम् १ इतिकृत्वा इतिहेतोः २ एवं यथा
वक्ष्यमाणं तथा ३ सम्प्रेक्षते बुद्ध्या परिभावयति, संप्रेक्ष्य च ४ आभियोगिकान्-आभिमुख्येन योजनं अभियोगः-प्रेष्यकर्मसु व्या-
पार्यमाणत्वम्-अभियोगेन जीवन्ति इति आभियोगिकाः “वेतनादेर्जीवति” [६-४-१५ हैमश०] इति ‘इकण्’प्रत्ययः-आभियोगिकाः-
स्वकर्मकरास्तान् ५ शब्दापयति-आकारयति ६ शब्दापयित्वा च तेषां सम्मुखम् ७ एवमवादीत्-

[१८] ८ एवं खलु देवानांप्रियाः ! इत्यादि सुगमम् नवरं ९ देवानांप्रियाः-ऋजवः प्राज्ञाः । १० यस्मादेवं भगवान् विहरन्
वर्तते तत्-तस्माद्-देवानांप्रियाः ! यूयं गच्छत ११ जम्बूद्वीपं द्वीपम् तत्रापि १२ भारतं वर्षम् तत्रापि १३ आमलकल्पां नगरीम्-
परिवर्तितो मूलपाठो भवेत् ।

सूर्याभदेव
स्य आभि
योगिका-
नाम्
आदेशः

१०

अम्बसालवणं चेइयं सभेणं भगवं महावीरं तिवखुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेह करेस्ता वंदहे णमंसह वन्दिस्ता
णमंसित्ता साइं साइं नाभंगोयाइं साहेह साहित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स संवओ समन्ता जोयणं-
परिमण्डलं १३ जं किंचि ८ तणं वा पत्तं वा कट्ठं वा सक्करं वा असुइं अचोक्खं वा पूइअं दुविभंगन्धं २१ तं
सव्वं आहुणियं आहुणिय एगन्ते एडेह एडेत्ता

तत्रापि १ आम्रशालवनं चैत्यम् २ श्रमणं भगवन्तं महावीरं ३ त्रिकृत्वः--त्रीन् वारान् ४ आदक्षिणप्रदक्षिणं कुरुत-आदक्षिणाद्-
दक्षिणहस्तादारभ्य प्रदक्षिणः-परितो भ्राम्यतो दक्षिण एव आदक्षिणप्रदक्षिणस्तं कुरुत । कृत्वा च ५ वन्दध्वम् नमस्यत, वन्दि-
त्वा नमस्यित्वा च ६ स्वानि-स्वानि आत्मीयानि आत्मीयानि ७ नामगोत्राणि, गोत्रम्-अन्वर्थस्तेन युक्तानि नामानि नाम-
गोत्राणि । ० राजदन्तादिदर्शनात् 'नाम' शब्दस्य पूर्वनिपातः । ८ साधयत-कथयत, कथयित्वा च ९ श्रमणस्य भगवतो महा-
वीरस्य १० सर्वतः-सर्वासु दिक्षु ११ समन्ततः-सर्वासु विदिक्षु १२ योजनपरिमण्डलं-परिमाण्डल्येन योजनप्रमाणं यत् क्षेत्रं तत्र
१३ यत् १४ तृणं किलिञ्चादि १५ काष्ठं वा काष्ठशकलं वा १५ पत्रं वा निम्बाऽश्वत्थादिपत्रजातम् कचवरं वा-श्लक्ष्णतृणधूल्या-
दिपुञ्जरूपं कथम्भूतम् ? इत्याह-१७ अशुचि अशुचिसमन्वितम्, १८ अचोक्षम्-अपवित्रम्, १९ पूयितं-कुथितम् अत एव २०
दुरभिगन्धं २१ तत् संवर्त्तकवातविकुर्वणेन २२ आहत्याहत्य २३ एकान्ते-योजनपरिमण्डलात् क्षेत्राद् दवीयसि देशे २४ एडयत अप-

८ अत्रापि विवरणकारस्य दृष्टौ कश्चित् परिवर्तितः मूलपाठो भवेत् । स च विवरणानुसारेण एवं संभवेत्-'तणं वा कट्ठं वा कट्टसगलं वा
पत्तं वा कचवरं वा असुइं' ० "राजदन्तादिषु" [३-१-१४९ हैमश०]

पञ्चोदगं णाईमद्वियं पविरैलपप्फुसियं रयरेणुविणासणं दिव्वं सुरभिगन्धोदयवासं वासह वासित्ता णिहय्यरयं
णट्ठरयं भट्ठरयं उवसंतरयं पसंतरयं करेह करित्ता कुसुमस्स जाणुस्सेहपमाणमित्तं ओहिं वासं वासह वासित्ता
जलयथलयभासुरप्पभूयस्स

नयत एडयित्वा च १ नात्युदकम् २ नाप्यतिमृत्तिकं यथा भवति एवं ६ सुरभिगन्धोदकवर्षं ७ वर्षत, कथम्भूतम् ? इत्याह-
५ दिव्यं-प्रधानं सुरभिगन्धोपेतत्वात्, पुनः कथम्भूतम् ? इत्याह-३ प्रकर्षेण यावद् रेणवः स्थगिता भवन्ति तावन्मात्रेणोत्क-
र्षेणेति भावः, स्पर्शनानि प्रस्पृष्टानि प्रविरलानि घनभावे कर्दमसम्भवात् प्रस्पृष्टानि-प्रकर्षवन्ति स्पर्शनानि-मन्दस्पर्शनसम्भवे
रेणुस्थगनासम्भवात्-यस्मिन् वर्षे तत् प्रविरलप्रस्पृष्टम् अत एव ४ श्लक्ष्णतरा रेणुपुद्गला-रजः त एव स्थूला रेणवः, रजांसि
च रेणवश्च रजोरेणवस्तेषां विनाशनम् । एवम्भूतम् च सुरभिगन्धोदकं वर्षं वर्षित्वा योजनपरिमण्डलं क्षेत्रं ८ निहतरजः
कुरुतेति योगः, निहतं रजो-भूय उत्थानासम्भवात्-यत्र तद् निहतरजः, तत्र निहतत्वं रजसः क्षणमात्रमुत्थानाभावेनापि सम्भ-
वति तत आह-९ नष्टरजः-नष्टं सर्वथाऽदृश्यीभूतं रजो यत्र तद् नष्टरजः, तथा १० भ्रष्ट-वातोद्धूततया योजनमात्रात् क्षेत्राद्
दूरतः पलायितं रजो यस्मात् तद् भ्रष्टरजः एतदेव एकार्थिकद्वयेन प्रकटयति-११ उपशान्तरजः १२ प्रशान्तरजः १३ कुरुत, कृत्वा
च १४ कुसुमस्य जातावेकवचनं कुसुमजातस्य १५ जानूत्सेधप्रमाणमात्रम् १६ ओघेन-सामान्येन सर्वत्र योजनपरिमण्डले क्षेत्रे १७
वर्षं वर्षत, किंविशिष्टस्य कुसुमस्य ? इत्याह-१८ जलजं च स्थलजं च जलजस्थलजम्-जलजं पद्मादि स्थलजं विचकिलादि भास्वरं-
दीप्यमानम् प्रभूतं-अतिप्रचुरम् ततः कर्मधारयः, भास्वरं च तत् प्रभूतं च भास्वरप्रभूतं जलजस्थलजं च तत् भास्वरप्रभूतं च जलजस्थ-

रायपसेण-
इयं ।

विट्टाईस्स दसद्वेवणस्स कालागुरुप्रवरकुन्दुरुकतुरुकधूपमघमघंतगन्धुद्धूयाभिरामं सुगन्धवरगन्धियं गन्धवै-
ट्टिभूतं दिव्वं सुरवराभिगमणजोगं करेह कारवेह करित्ता य कारवेत्ता य खिप्पामेव एयमाणत्तियं
पच्चप्पिण्ह ।

॥५५॥

लजभास्वरप्रभूतम् तस्य पुनः कथम्भूतस्य ? इत्याह-१ वृन्तेन-अधोवर्तिना तिष्ठतीत्येवंशीलं वृन्तस्थायि तस्य वृन्तस्थायिनः-वृन्त-
मधोभागे उपरि पत्राणीत्येवंस्थानशीलस्येत्यर्थः । २ दशानामर्धं पञ्च दशार्धं वर्णा यस्य तद् दशार्धवर्णं तस्य पञ्चवर्णस्येति
भावः । इत्थम्भूतस्य च कुसुमजातस्य वर्षं वर्षित्वा ततः योजनपरिमण्डलं क्षेत्रं ६ दिव्यं-प्रधानं ७ सुरवराभिगमनयोग्यं ८ कुरुत ।
इत्यत आह-३ कालागुरुः प्रसिद्धः, प्रवरः-प्रधानः कुन्दुरुकः-चीडा तुरुकं-सिल्हकम् कालागुरुश्च प्रवरकुन्दुरुकतुरुकौ च काला-
गुरुप्रवरकुन्दुरुकतुरुककाः तेषां धूपस्य यो मघमघायमानो गन्धः उद्धूतः-इतस्ततो विप्रसृतस्तेनाभिरामं-रमणीयं कालागुरुप्रवर-
कुन्दुरुकतुरुकधूपमघमघायमानगन्धोद्धूताभिरामम् तथा ४ शोभनो गन्धो येषां ते सुगन्धास्ते च ते वरगन्धाश्च-वासाः सुगन्धवर-
गन्धास्तेषां गन्धः सोऽस्यास्तीति सुगन्धवरगन्धिकम् “अतोऽनेकस्वरात्” [७-२-६ हैमश०] इति ‘इक’ प्रत्ययः, अत एव ५
गन्धवत्तिभूतम्-सौरभ्यातिशयात् गन्धद्रव्यगुटिकाकल्पमिति भावः, न केवलं स्वयं कुरुत किन्त्वन्यैरपि ९ कारयत १० कृत्वा च
कारयित्वा च १२ एताम् आज्ञप्तिकां ११ क्षिप्रमेव-शीघ्रमेव १३ प्रत्यर्पयत-यथोक्तकार्यसम्पादनेन सफलां कृत्वा निवेदयत ।

१ कुन्दुरुकः-पा० ५ । कुन्दुरुकतुरुक चीडाभिधं गन्धद्रव्यविशेषः-भा० १ ।

१०

[१९] तए णं ते आभियोगिया देवा सूर्याभेणं देवेणं एवं वुत्ता समाणा हँदुतुह-जाव-हियया ×करँयलप-
रिग्गहियं ×दँसनहं सिरसावत्तं× मत्थए अञ्जलिं कँदु 'एवं देवो ! तहत्ति आणाए' विणएणं वयणं पडिसुणँन्ति,
'एवं देवो तहत्ति आणाए' विणएणं वयणं पडिसुणँत्ता उत्तरपुरत्थिमं दिसिभागं अवक्कमन्ति, उत्तरपुरत्थिमं
दिसिभागं अवक्कमित्ता वेउन्विथँसनुग्घाएणं समोहणँन्ति समोहणित्ता संखेज्जाइं जोयणाइं दँण्डं

[१९] १ ततो 'णं' इति पूर्ववत् २ ते आभियोगिका देवाः ३ सूर्याभेण देवेन ४ एवमुक्ताः सन्तः ५ 'हँदुतुह-जाव हियया'
इति, अत्र 'यावत्' शब्दकरणात् [पृ० ४३ टिप्पण १०] इति द्रष्टव्यम् । १० द्वयोर्हस्तयोरन्योऽन्यान्तरिताङ्गुलिकयोः सम्पुटरूपतया
यदेकत्र मीलनं सा अञ्जलिः ताम् ६ करतलाभ्यां परिगृहीता-निष्पादिता करतलपरिगृहीता ताम् ७ दश नखा यस्यां एकैक-
स्मिन् हस्ते नखपञ्चकसम्भवात् दशनखा ताम् तथा ८ आवर्त्तनमावर्त्तः शिरस्यावर्त्तो यस्याः सा शिरस्यावर्त्ता-'कण्ठेकालः'
'उरसिलोमा' इत्यादिवत् अलुक्समासः-ताम् अत एवाह-९ मस्तके ११ कृत्वा १३ विनयेन १४ वचनं सूर्याभस्य देवस्य १५ प्रति-
गृण्वन्ति-अभ्युप-गच्छन्ति । कथम्भूतेन विनयेन ? इत्याह-१२ 'हे देव ! एवं यथैव यूयमादिशत तथैवाज्ञया =भवदादेशेन कुर्मः'
इत्येवंरूपेण । 'देवो' इत्यत्र ओकारः आमन्त्रणे प्राकृतलक्षणवशात् यथा 'अजो !' इत्यत्र । १६ प्रतिश्रुत्य वचनम् १७ उत्तरपूर्वदिग्भागम्
ईशानकोणमित्यर्थः, तस्यात्यन्तं प्रशस्तत्वात् १८ अपक्रामन्ति-गच्छन्ति अपक्रम्य च १९ वैक्रियसमुद्वातेन वैक्रियकरणाय प्रयत्न-
विशेषेण २० समवहन्यन्ते समवहता भवन्तीत्यर्थः, समवहताश्चात्मग्रदेशान् दूरतो विक्षिपन्ति, तथा चाह-२२ दण्ड इव दण्डः-

× एतानि त्रीणि अञ्जलेर्विशेषणानि । ÷ -गच्छन्ति अपक्रम्य-पा० ५-४ । भा० १ । = भगवदा-भा० २ ।

रायपसेण-
इयं ।

निस्सिरन्ति, तंजहा-रयणाणं वयैराणं वेरुलियाणं लोहियक्खवाणं मसारगल्लाणं हंसगंभाणं पुलंगाणं सोगन्धि-
याणं जोईरसाणं अञ्जणाणं अञ्जणपुलंगाणं रययाणं जायख्वाणं अङ्काणं फलिहाणं रिट्ठाणं अहावार्थरे पुग्गले
परिसाडन्ति परिसाडित्ता अहासुहुमे पुग्गले परियायन्ति परियाइत्ता दीच्चं पि वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणन्ति
समोहणित्ता उत्तरवेउव्वियाइं ख्वाइं विउव्वन्ति

ऊर्ध्वाध आयतः शरीरबाहल्यो जीवप्रदेशसमूहस्तं शरीराद् बहिः २१ संख्येयानि योजनानि यावत् १ निसृजन्ति-निष्काशयन्ति, नि-
सृज्य तथाविधान् पुद्गलानाददते । एतदेव दर्शयति, तद्यथा २-रत्नानाम्-कर्केतनादीनाम् ३ वज्राणाम् ४ वैडूर्याणाम् ५ लो-
हिताक्षाणाम् ६ मसारगल्लानाम् ७ हंसगर्भाणाम् ८ पुलकानाम् ९ सौगन्धिकानाम् १० *ज्योतीरत्नानाम् ११ अञ्जनानाम् १२
अञ्जनपुलकानां १३ रजतानाम् १४ जातरूपाणाम् १५ अङ्कानाम् १६ स्फटिकानाम् १७ रिष्टानाम् १८ योग्यान् यथाबादरान् १९-
असारान् पुद्गलान् २० परिशातयन्ति २१ यथासूक्ष्मान् २२-सारान् पुद्गलान् २३ पर्याददते पर्यादाय च चिकीर्षितरूपनिर्माणार्थं
२४ द्वितीयमपि वारं वैक्रिय*समुद्घातेन २५ समवहन्यन्ते, समवहत्य च यथोक्तानां रत्नादीनाम्=अयोग्यान् यथाबादरान् पुद्गलान् २०
परिशातयन्ति यथासूक्ष्मानाददते आदाय च ईप्सितानि २६ उत्तरवैक्रियाणि २७ विकुर्वन्ति ननु रत्नादीनां प्रायोग्याः पुद्गला
औदारिकाः, उत्तरवैक्रियरूपयोग्याश्च पुद्गला ग्राह्या वैक्रियास्ततः कथमेवमुक्तमिति ? उच्यते, इह रत्नादिग्रहणं सारतामात्रप्रतिपादनार्थम्
नतु 'रत्नादीनामेव' परिग्रहार्थम् ततो रत्नादीनामिवेति द्रष्टव्यमिति न कश्चिद् दोषः । अथवा औदारिका अपि ते^८ गृहीताः सन्तो

* ज्योतीरत्नानाम्-पा० ५-४ भा० १ । * समुद्घटनेन-पा० ५-४ भा० २ । =-नां योग्यानां य-पा० ५-४ भा० १ । ८ तैः-मु० पु० ।

विंउवित्ता तेष उक्किट्टाए तुरियाए चवलाए चंडाए जवणाए सिग्धाए उद्धूयाए दिव्वाए देवगईए^{१२}तिरियं^{१३}असं-
खेज्जाणं दीवसमुद्धानं मज्झमज्जेणं वीईवयमाणे वीईवयमाणे जेणेव जंबुदीवे दीवे जेणेव भारहे वासे जेणेव आम-
लकप्पा णयरी जेणेव अंबसालवणे चेतिए जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छन्ति, तेणेव उवागच्छित्ता
समणं भगवं महावीरं तिकखुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेंति वंदन्ति नमंसन्ति वंदित्ता नमंसित्ता एवं वदासि-
अम्हे णं भन्ते ! सूरियाभस्स देवस्स आभियोगा देवा देवाणुप्पियाणं वंदामो णमंसामो सक्कारेमो सम्माणेमो

वैक्रियतया परिणमन्ते, पुद्गलानां तत्तत्सामग्रीवशात् तथातथापरिणमनस्वभावत्वात् अतोऽपि न कश्चिदोषः । १ तत एवमुत्तरवैक्रियाणि
रूपाणि कृत्वा २ तया देवजनप्रसिद्धया ३ उत्कृष्टया प्रशस्तविहायोगतिनामोदयात् प्रशस्तया ४ शीघ्रसञ्चरणात् त्वरितया त्वरा
सञ्जाता अस्या इति त्वरिता ५ तया +प्रदेशान्तराऽऽक्रमणमिति चपला तया ६ ×क्रोधादविमृश्येव श्रमासंवेदनात् चण्डेव चण्डा तया
८ निरन्तरं शीघ्रत्वगुणयोगात् शीघ्रा तया शीघ्रया ७ परमोत्कृष्टवेगपरिणामोपेता जवना तया ९ वातोद्धूतस्य दिगन्तव्यापिनो
रजस इव या गतिः सा उद्धूता तया १० दिव्यया-दिवि देवलोके भवा दिव्या तया ११ देवगत्या १२ तिर्यग् १३ असंख्येयानां
द्वीपसमुद्राणां १४ मध्यममध्येन-मध्येनेत्यर्थः । अवपतन्तोऽवपतन्तः-समागच्छन्त इति भावः, पूर्वान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिक्रामन्तो
व्यतिक्रामन्तः उल्लङ्घयन्त इत्यर्थः । शेषं सुगमं यावत्—

+ प्रदेशान्तराक्रमणमिति-भा० १ । त्वरितगत्या हि प्रदेशान्तराक्रमणं भवति इति त्वरितगतिरेव 'चपला' शब्देन विशेष्यते इति भावो गम्यते ।
× क्रोधादिव श्रमा-भा० २ । क्रोधाविष्टस्येव श्र-मु० पु० । = पृ० ४१ टिप्पण ८ ।

रायपसेण-
इयं ।

कल्लाणं मगलं देवयं चेइयं पज्जुवासामो ।

[२०] *देवाइ समणे भगवं महावीरे ते देवे एवं वदासी-पोराणमेयं देवा ! +जीयमेयं देवा ! किच्चमेयं देवा !

१ *देवादियोगात् देवादिः श्रमणो भगवान् महावीरः २ तान् देवान् ३ एवमवादीत्-४पुराणेषु भवं पौराणमेतत् कर्म भो देवाः !
चिरन्तनैरपि देवैः कृतमिदं चिरन्तनान् तीर्थङ्करान् प्रतीति तात्पर्यार्थः । ४देयमेतद् वन्दनादिकं तीर्थकृद्भ्यो भो देवाः !

* देवा य समणे भा० २ । + नायं पाठः पा० ३ । परंतु केनचिद् वाचकेन तत्प्रतिकर्णिकायां लिखितः ।

×अत्र विवरणकारः 'देवाइ' इत्येवंरूपं मूलपाठं दृष्ट्वा "देवादियोगात् देवादिः" इति तद्व्याख्यानं करोति । अनेन विवरणेन 'देवादिः' इति पदं 'श्रमणो भगवान्' इत्यस्य विशेषणभूतं जायते परंतु 'देवादियोगात् देवादिः' इति व्याख्याय विवरणकारः भगवतो महावीरस्य कमभिनवं विशेषं ज्ञापयति इति न सम्यग् अवगम्यते । 'देवेषु आदिरूपः योगो यस्य अर्थात् सर्वेषु देवेषु आदिभूतो भगवान्' इत्यर्थोऽभिप्रेतस्तदा संगति-
र्भवेत् । परंतु नायमर्थः प्रासादिकः । मदभिप्रायेण तु 'देवा इ' इति पदद्वयम् । तस्यार्थस्तु 'देवा'- 'हे देवाः' 'इ'- 'इति' संबोध्य भगवान् तान् देवान् एवमुवाच । 'इ' शब्दः 'इति-इइ-इअ-इ' एतत्क्रमेण 'इति' शब्दस्य रूपान्तरम् । एवंप्रकारा वाक्यरचना अन्यत्रापि समायाता । यथा "गोयमा इ समणे भगवं महावीरे भगवं गोयमं एवं वयासी" [व्याख्याप्रज्ञप्ति द्वि० श० उ० १ स्कन्दक] अर्थात् " 'गोयमा'— 'गौतम !' 'इ'- 'इति संबोध्य' श्रमणो भगवान् महावीरः भगवन्तं गौतमम् एवम् अवादीत्" । व्याख्याप्रज्ञप्तिटीकाकृता श्रीमता अभयदेवसूरिणाऽपि मदभिप्राय एव समर्थितः ।
तथाहि— " 'गोयमा इ' ति गौतम ! इति एवम्, आमन्त्र्य इति शेषः" । अतः 'देवा इ' इति पदद्वयमेव सुसंगतम् । ४ मूलपाठे 'पोराणमेयं देवा !' इति पाठानन्तरम् 'जीयमेयं देवा !' इति पाठः सर्वेषु अपि मूलप्रतिपुस्तकेषु लभ्यते परंतु टीकाप्रतिपुस्तकेषु क्वापि तत्पाठविवरणं न लब्धम् । टीकाप्रतिपुस्तकेषु सर्वेष्वपि 'पोराण'-इत्यादिपाठविवरणानन्तरम् 'देयमेतद् वन्दनादिकम्' इत्येव पाठो लब्धः इति ।

आभि
मिकान्
प्रति श्री
हावीरस्
उक्तिः

॥५९॥

रायपसेण-
इयं ।

॥६०॥

‘करणिज्जमेयं देवा ! आचिन्नमेयं देवा ! अब्भणुणायमेयं देवा ! जं णं भवैणवइ-वाणमंतर-जोइसिय-वेमा-
णिया देवा अरहंते भगवंते वंदंति’ नमंसंति वंदित्ता नमंसित्ता तओ साइं साइं णामगोयाइं =साधित्तिं तं
पोराणंमेयं देवा ! जाव अब्भणुणायमेयं देवा ! ।

३ यतोऽभ्यनु*ज्ञातमेतत् सर्वैरपि तीर्थकृद्भिर्भो देवाः ! ततः कत्तव्यमेतद् युष्मादृशां भो देवाः ! एतदेव व्याचष्टे-१ करणीयमेतद् भो
देवाः ! २ आचीर्णं ० मेतत् कल्पभूतमेतद् भो देवाः ! किं तत् ? इत्याह-४ ‘जं णं’ इत्यादि, यत् ‘णं’ इति पूर्ववत् ५ भवनपति-व्यन्तर-
ज्योतिष्क-वैमानिका देवाः ६ अर्हतो भगवतो ७ वन्दन्ते नमस्यन्ति, वन्दित्वा नमस्यित्वा च पश्चात् ८ स्वानि स्वानि-आत्मीयानि
आत्मीयानि नामगोत्राणि ९ कथयन्ति, ततो युष्माकमपि भो देवाः ! १० पौराणमेतत् यावत्-आचीर्णमेतदिति ।

= साधित्ति पा० १-२ । * अप्रापि मूलपाठ-विवरणकारलब्धमूलपाठयोर्भेदः । स च यथा-मूले ‘किञ्चमेयं देवा ! करणिज्जमेयं देवा ! आचि-
न्नमेयं देवा ! अब्भणुणायमेयं देवा !’ इति पाठक्रमः । विवरणे तु ‘किञ्चमेयं’ इति पाठो न व्याख्यातः किन्तु ‘करणिज्जमेयं’ इति पाठव्याख्या-
नात् पूर्वमेव ‘अब्भणुणायमेयं’ इति पाठविवरणम्, तदनन्तरं ‘करणिज्जमेयं’ इत्यस्य विवरणम् । तदनन्तरं च ‘आचिन्नमेयं’ इत्यस्य विवरणम् ।
तात्पर्यं तु न भिद्यते । केवलं शब्दानुपूर्वी विभिन्ना । विवरणकारलब्धमूलपाठानुसारी पाठ एवं कल्पनीयः-पोराणमेयं देवा ! देयमेयं देवा !
अब्भणुणायमेयं देवा ! करणिज्जमेयं देवा ! आचिण्णमेयं देवा ! । ० -मेतत् भो देवाः-पा० ५-४ । भा० १ ।

रायपसेण-
इयं ।

[२१] ० तए णं ते आभियोगिया देवा समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ता समाणा हट्ट जाव हियया समणं भगवं महावीरं वन्दन्ति णमंसन्ति वन्दित्ता णमंसित्ता उत्तरपुरत्थिमं दिसीभागं अवक्कमन्ति अवक्कमित्ता वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणन्ति समोहणित्ता संखेज्जाइं जोयणाइं दण्डं निसिसरन्ति । तं जहा-रयणाणं जाव [कण्डिका १९ पं० ५] रिट्ठाणं अहाबायरे पोग्गले परिसाडन्ति अहाबायरे परिसाडित्ता दोच्चं पि वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणन्ति समोहणित्ता संवट्टयवाए विउव्वन्ति । से^१ जहानामए भइयंदारए^८ सियौ तंरुणे

[२१] १ 'तए णं' इत्यादि सुगमम् २ स वक्ष्यमाणगुणो ३ यथानामकोऽनिर्दिष्टनामकः कश्चिद् ४ भृतिकदारकः-भृतिं करोति भृतिकः-कर्मकरः तस्य दारको भृतिकदारकः ५ स्यात्, किंविशिष्टः ? इत्याह-६तरुणः प्रवर्ध ० मानवयाः आह-दारकः प्रवर्धमानवया एव भवति ततः किमनेन विशेषणेन ? न, आसन्नमृत्योः प्रवर्धमानवयस्त्वाभावात्, न ह्यासन्नमृत्युः प्रवर्धमानवया भवति, न च तस्य

० ततः ते आभियोगिका देवाः श्रमणेन भगवता महावीरेण एवम् उक्ताः सन्तः हृष्ट यावत् हृदयाः । [पृ० ४३ टिप्पण १०] श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दन्ते नमस्यन्ति वन्दित्वा नमस्यित्वा उत्तरपौरुष्यं दिग्भागं अपक्रामन्ति अपक्रम्य वैकुर्विकसमुद्घातेन समवहन्यन्ते समवहत्य संखेयानि योजनानि दण्डं निसृजन्ति । तद् यथा-रत्नानां यावत् रिष्टानाम् [कण्डिका १९ पं० ५] यथावादरान् पुद्गलान् परिशातयन्ति यथावादरान् परिशात्य द्वितीयमपि वैकुर्विकसमुद्घातेन समवहन्यन्ते, समवहत्य संवर्तकवातान् विकुर्वन्ति ।

८ सर्वेषु मूलपाठ-आदर्शेषु कम्मरदारए । परन्तु विवरणकारेण 'भइअदारए' पाठो लब्धः स एव च व्याख्यातः नात्र अर्थभेदः ।

० मानवया एव-पा० ४ भा० २ । मानतया एव-भा० १ ।

आभियो
गिका दे
श्रीमहावी
स्य सर्वत
समन्तात्
स्थलं प्रम
र्जयन्ति
॥६१॥

रायपसेण-
इयं ।

॥६२॥

बलवं जुगवं जुवाणे ÷ अप्पायंके थिरंग्ग×हत्थे दढ्ढपाणिपायपिट्ठन्तरो+रुपरिणए धणनिचियवट्ठवलियखंधे
चम्मेट्ठगदुघणमुट्ठियसमाहयगत्ते उरस्सवलसमन्नागए

विशिष्टसामर्थ्यसम्भवः आसन्नमृत्युत्वादेव, विशिष्टसामर्थ्यप्रतिपादनार्थश्चैष आरम्भस्ततोऽर्थवद् विशेषणम् । अन्ये तु व्याचक्षते—
“इह यद् द्रव्यं विशिष्टवर्णादिगुणोपेतमभिनवं च तत् तरुणमिति लोके प्रसिद्धम् यथा—‘तरुणमिदमश्वत्थपत्रम्’ इति । ततः स भृतिक-
दारकस्तरुण इति । किमुक्तं भवति ?—अभिनवो विशिष्टवर्णादिगुणोपेतश्च” इति १ बलं—सामर्थ्यं तद् यस्यास्तीति बलवान् । तथा २ युगं—
सुषमदुष्पमादिकालः स स्वेन रूपेण यस्यास्ति न दोषदुष्टः स युगवान् , किमुक्तं भवति ?—कालोपद्रवोऽपि सामर्थ्यविघ्नहेतुः स चास्य
नास्तीति प्रतिपत्त्यर्थमेतद् विशेषणम् ३ युवा—यौवनस्थः युवावस्थायां हि बलातिशय इत्येतदुपादानम् । ४ अल्पशब्दोऽभाववाची,
अल्पः—सर्वथा अविद्यमान आतङ्को—ज्वरादिर्यस्य सोऽल्पातङ्कः । ५ स्थिरोऽग्रहस्तो यस्य स स्थिराग्रहस्तः । ६ दृढानि—अतिनिबिडचया-
पन्नानि पाणिपादपृष्ठान्तरोरूणि परिणतानि यस्य स दृढपाणिपादपृष्ठान्तरोरुपरिणतः ÷ । तथा ७ घनम्—अतिशयेन निचितौ—निबिड-
तरचयमापन्नौ वलिताविव वलितौ वृत्तौ स्कन्धौ यस्य स घननिचितवलितवृत्तस्कन्धः । ८ चर्मेट्ठकेन द्रुघणेन मुट्ठिकया च—मुट्ठया
समाहत्य समाहत्य ये निचितीकृतगात्रास्ते चर्मेट्ठकद्रुघणमुट्ठिकसमाहतनिचितगात्राः तेषामिव गात्रं यस्य स चर्मेट्ठकद्रुघणमुट्ठिकसमा-
हतनिचितगात्रः । ९ उरसि भवं उरस्यं तच्च तद् बलं च उरस्यबलं तत् समन्वागतः—समनुप्राप्तः उरस्यबलसमन्वागतः आन्तरोत्साह-

÷ अप्पायंके थिरसंघयणे थिर—वि० बा० । × -हत्थे पडिपुण्णपाणि—वि० बा० । + -रुसंघायपरिणए—वि० बा० ।

÷ “सुखादिदर्शनात् पाक्षिकः क्तान्तस्य परनिपातः” राय०विव० पृ० ४८ * टिप्पण

सर्ववर्ण-
इयं ।

तलजमलजुयल*बाहू लङ्घणपवणजवणपमहणसमत्थे छेए दँक्खे पँट्टे कुंसले मेधावी णिउणसिप्पोवगए एंगं मंहं
सलागाहँत्थगं वा दण्डसंपुच्छणिं वा वेणुसँलागिगं वा गहार्थं रायङ्गणं वा रायंतेपुंरं वा देवकुलं वा सँभं वा पँवं

वीर्ययुक्त इति भावः । १ तलौ-तालवृक्षौ तयोर्यमलयुगलं-समश्रेणीकं युगलं तलयमलयुगलं तद्वदतिसरलौ पीवरौ च बाहू यस्य स
तलयमलयुगलबाहुः । २ लङ्घने-अतिक्रमणे, प्लवने-मनाक् पृथुतरविक्रमवति गमने, जवने-अतिशीघ्रगतौ प्रमर्दने-कठिनस्यापि वस्तु-
नश्रूर्णकरणे समर्थः लङ्घन-प्लवन-जवन-प्रमर्दनसमर्थः । क्वचित् 'लङ्घणपवणजवणवायामणसमत्थे' इति पाठः, तत्र व्यायामने-
व्यायामकरणे इति व्याख्येयम् । ३ छेको-द्रासप्ततिकलापण्डितः । ४ दक्षः-कार्याणामविलम्बितकारी । ५ प्रष्टो-वाग्मी । ६ कुशलः
सम्यक्क्रियापरिज्ञानवान् । ७ मेधावी परस्पराव्याहतपूर्वापरानुसन्धानदक्षः, अत एव ८ निपुणं यथा भवति एवं शिल्पं-क्रियासु कौशलं
उपगतः-प्राप्तो निपुणशिल्पोपगतः । ९ एकं १० महान्तं ११ शलाकाह*स्तकं-सरि८त्पर्णादिशलाकासमु०दायं सरित्पर्णादिशलाकामयीं
सम्मार्जनीमित्यर्थः । 'वा'शब्दो विकल्पार्थः । १२ दण्डयुक्ता=सम्पुंसनी-सम्मार्जनी दण्डसम्पुंसनी तां वा । १३ वेणुः-वंशस्तस्य शलाका
वेणुशलाकास्ताभिर्निर्वृत्ता वेणुशलाकिकी-वेणुशलाकामयी सम्मार्जनी तां वा १४ गृहीत्वा १५ राजाङ्गणं वा १६ राजान्तःपुरं वा १७ देव-
कुलं वा १८ सभां वा सन्तो भान्त्यस्यामिति सभा-ग्रामप्रधानानां नगरप्रधानानां वा यथासुखमवस्थानहेतुर्मण्डपिका-तां वा १९ प्रपां वा

* -लफलिहनिभत्रा-वि० बा० । * -स्तकं परित्पर्णादि-पा० ५ । -स्तकं सूरित्पर्णादि-भा० २ । -स्तकसूरित्पर्णादि-भा० १ । ८ अत्र 'सरित्पर्ण'
शब्दः कमर्थं गमयति इति नावगम्यते । 'सरित्पर्ण' स्थाने 'श्रीपर्णी' संभवेत् ? । Xदायं शरित्पर्णादि-पा० ५ । = सम्पुच्छनी मु० पु० ।

वा आरामं वा उज्जाणं वा अतुरियं अचवलं असंभन्तं निरन्तरं सुनिउणं सव्वतो समन्ता संपमज्जेज्जा, एवामेव तेऽपि सूरियाभस्स देवस्स आभिओगिया देवा संवट्ठयवाए विउव्वन्ति, विउव्वित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स सव्वतो समन्ता जोयणपरिमण्डलं जं किंचि तणं वा पत्तं वा तहेव सव्वं आहुणिय आहुणिय एगंते एहेति एडित्ता खिप्पामेव उव्वसमन्ति । [कण्डिका १८ पं० ५]

पानीयशालां वा १ आगत्यागत्य भोगपुरुषा वरतरुणीभिः सह यत्र रमन्ते-क्रीडन्ति स आरामो नगरान्नातिदूरवर्त्ती क्रीडाश्रयः तरुखण्डः तम् २ ऊर्ध्वं विलम्बितानि प्रयोजनाभावात् यानानि यत्र तद् उद्यानं-नगरात् प्रत्यासन्नवर्त्ती यानवाहनक्रीडागृहाद्याश्रयस्तरुखण्डः तद् वा । ३ अत्वरितम् ४ अचपलम् ५ असम्भ्रान्तम् त्वरायां चापल्ये सम्भ्रमे वा सम्यक्चवराद्यपगमासम्भवात् । ६ निरन्तरं न त्वपान्तरालमोचनेन, ७ सुनिपुणं श्लक्ष्णस्याप्यचोक्षस्यापसारणेन ८ सर्वतः-सर्वासु दिक्षु ९ समन्ततः-सामस्त्येन १० सम्प्रमार्जयेत् । ११ 'एवमेव' इत्यादि सुगमं यावत्-'खिप्पामेव पच्चुवसमंति' इत्यादि । १२ एकान्ते तृणकाष्ठाद्यपनीय १३ क्षिप्रमेव-शीघ्रमेव १४ ० प्रत्युपशाम्यन्ति प्रत्येकं ते आभियोगिका देवाः उपशाम्यन्ति-संवर्त्तकवायुविकुर्वणान्निवर्त्तन्ते संवर्त्तकवातमुपसंहरन्तीति भावः ।

[२२] दोषं पि वेडेव्वियसमुग्घाएणं समोहणन्ति, समोहणित्ता अब्भवद्दलए विउव्वन्ति । "से जहाणामए भइगदारगे सिया तरुणे [कण्डिका २१ पं० ५] जाव-सिप्पोवगए एगं महं दगवारगं वा दंगकुम्भगं वा दगथालगं वा दंगकलसगं वा गहाय आरामं वा जाव [पृ० ६३ पं० २] पवं वा अतुरियं जाव सब्वतो समन्ता आवंरिसेज्जा, एवामेव तेजवि सूरियाभस्स देवस्स आभियोगिया देवा अब्भवद्दलए विउव्वन्ति विउव्वित्ता खिप्पामेव पतणत्त-
णायन्ति पतणतणाइत्ता खिप्पामेव विज्जुयायन्ति विज्जुयाइत्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स सब्वओ समन्ता
[कं० १८ पं० ५] जोयणपरिमण्डलं णच्चोदगं णातिमट्ठियं तं पविरलपप्फुसियं रयरेणुविणासणं दिव्वं सुरभिगन्धो-

[२२] १ संवर्त्तकवातविकुर्वणार्थं हि यद् वेलाद्वयमपि वैक्रियसमुद्घातेन समवहननं तत् किलैकम् इदं तु अब्भ्रवार्दलकविकुर्वणार्थं
द्वितीयमत उक्तम्-द्वितीयमपि वारं २ वैक्रियसमुद्घातेन समवहन्यन्ते समवहत्य च ३ अब्भ्रवार्दलकानि विकुर्वन्ति वाः पानीयं तस्य
दलानि वार्दलान्येव वार्दलकानि मेघा इत्यर्थः अपो बिभ्रतीति ४ अब्भ्राणि-मेघाः-आकाशमित्यर्थः, अब्भ्रे वार्दलकानि अब्भ्रवार्द-
लकानि तानि ४ विकुर्वन्ति-आकाशे मेघान् विकुर्वन्तीत्यर्थः । ५ 'से जहानामए भइगदारगे सिया' इत्यादि पूर्ववत् यावत् [कण्डिका २१ पं० ५]
'निउणसिप्पोवगए एगं महं' इत्यादि-स यथानामको भृतिकदारकः ६ एकं महान्तम् दकवारकं वा मृत्तिकामयभाजनविशेषम् ७ दकघ-
टम् ८ दकस्थालकं वा-कंसादिमयमुदकभृतं भाजनं ९ दककलशं वा-उदकभृतं भृङ्गारम् १० आवर्षेद् आ-समन्तात् सिञ्चेत् ।
११ 'पतणतणायन्ति' अनुकरणवचनमेतत्-प्रकर्षेण स्तनितं कुर्वन्तीत्यर्थः, १२ प्रकर्षेण विद्युतं विदधति ।

४ "अब्भ्राणि सन्ति अस्मिन् इति "अब्भ्रादिभ्यः" [७-२-४६ हैमश०] इति मत्वर्थीयः 'अ' प्रत्ययः"-राय० विव० ।

दगं वासं वासन्ति वासेत्ता णिहयरयं णट्टरयं भट्टरयं उवसंतरयं पसंतरयं करेति, करित्ता खिप्पामेव उवसामन्ति ।
[२३] तच्चं पि वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणन्ति पुप्फवड्डलए विउव्वन्ति । से जहाणामए मालागारदारए
सिया तरुणे जाव [कण्डिका २१ पं० ५]—सिप्पोवगए एगं महं ×पुप्फछज्जियं वा पुप्फपड्डलगं वा =पुप्फचङ्गेरियं वा
गहाय रायङ्गणं वा जाव [कण्डिका २१ पं० ९] सव्वतो समंता कैयगगहगहियकरयलपव्वभट्टविप्पमुक्केणं दस-
खव्वेणं कुसुमेणं मुक्कपुप्फपुंजोवयारकलितं करेज्जा, एवामेव ते सूरियाभस्स देवस्स आभिओगिया देवा पुप्फव-
ड्डलए विउव्वन्ति खिप्पामेव पतणतणायन्ति जाव जोयणपरिमण्डलं जलयथलयभासुरप्पभूयस्स [कण्डिका

[२३] १ पुष्पवृष्टियोग्यानि वार्दलकानि पुष्पवार्दलकानि—पुष्पवर्षुकान् मेघान् विकुर्वन्तीति भावः । २ एकां महतीं ३ छाद्यते—
उपरि स्थग्यते इति छाद्या छाद्यैव छादिका पुष्पैर्भूता छादिका पुष्पछादिका तां वा । ४ पटलकानि—प्रतीतानि । ५ इह मैथुनसंरम्भे
यद् युवतेः केशेषु ग्रहणं स कचग्रहस्तेन गृहीतं कचग्रहगृहीतम् तथा करतन्लाद् विप्रमुक्तं सत् प्रभ्रष्टं करतलप्रभ्रष्टवि-
० प्रमुक्तम् तेन ।

× पा० ३ प्रती नैष शब्दः । पुप्फछज्जियं पुप्फपत्थियं इत्यधिकः पाठः पा० २ । पुप्फपत्थियं—पुष्पप्रस्थिकाम् पुष्पपात्रिकाम् इत्यर्थः संभाव्यते ।
= पा० १ प्रती नैष पाठः । ÷ लाद् विमु-पा० ५-४ भा० १ । *—भ्रष्टविमु-पा० ५-४ भा० १ । ० “प्राकृतत्वात् = पदव्यत्ययः ततो
विशेषणसमासः”—राय० विव० ।

=‘भ्रष्ट’—‘विप्रमुक्त’पदयोर्व्यत्ययः ।

१८ पं० १०] बिट्टाइस्स दसद्वन्नकुसुमस्स जाणुस्सेहपमाणमेत्ति +ओहिं वासन्ति वासित्ता कालागुरुपवरकुन्दु-
रुक्तुरुक्कधूवमघमघन्तगन्धुद्धयाभिरामं [कण्डिका १८ पं० ११] सुगंधवरगन्धियं गन्धवट्ठिभूतं दिव्वं सुरवरा-
भिगमणजोग्गं करेंति य कारवेंति य करेत्ता य कारवेत्ता य खिप्पामेव उवसामन्ति ।

[२४] जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छन्ति तेणेव उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो
जाव वन्दिता नमंसित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अन्तियातो अम्भसालवणानो चेइयातो पडिनिक्ख-
मन्ति पडिनिक्खमित्ता ताए उक्किट्ठाए [कण्डिका १९ पं० ९] जाव वीइवयमाणा वीइवयमाणा जेणेव सोहम्मे
कप्पे जेणेव सूरियाभे विमाणे जेणेव सभा सुहम्मा जेणेव सूरियाभे देवे तेणेव उवागच्छन्ति सूरियाभं देवं कर-
यलपरिग्गहियं सिरसावत्तं मत्थए अञ्जलिं कट्ठु जंएणं विजएणं वद्धावेंति वेद्धावेत्ता तमाणत्तियं पँच्चप्पिणन्ति ।

[२४] शेषं सुगमं यावत् १ 'जएणं विजएणं वद्धावेंति'—जयेन विजयेन वर्धापयन्ति—जय त्वं देव ! विजयस्व त्वं देव ! इत्येवं
वर्धापयन्ति—इत्यर्थः । तत्र जयः—परैरनभिभूयमानता प्रतापवृद्धिश्च विजयस्तु—परेषामसहमानानामभिभवोत्पादः, २ वर्धापयित्वा
च ३ तां पूर्वोक्तामाज्ञप्तिकां ४ प्रत्यर्पयन्ति—आदिष्टकार्यसम्पादनेन निवेदयन्तीत्यर्थः ।

+ विवरणकारेण 'ओहिं' शब्दस्य विवरणं 'ओघेन' इत्येवं कृतम् [पृ० ५४ पं० १२] तथापि 'ओहिं' इत्यस्य विवरणम् 'अवधिम्' इति
समुचितं भाति ।

रायपसेण-
इयं ।

॥६८॥

[२५] तए णं से सूरियाभे देवे तेसिं आभियोगियाणं देवाणं अंतिए ऐंयमट्ठं सोच्चो निसम्म हट्ठुट्ठ-जाव [कं०
१३ पं० २]-हियए पाधत्ताणियाहिबइं देवं सहावेति सहावेत्ता एव वदासी-

‘खिप्पामेव भो ! देवाणुप्पिया ! सूरियाभे विमाणे सभाए सुहम्माए ’ मेघोघरसियगंभीरमधुरसहं जोयणप-
रिमण्डलं = सुसरं घटं तिक्खुत्तो उल्लालेमाणे उल्लालेमाणे महया महया सदेणं उग्घोसेमाणे उग्घोसेमाणे एवं
×वयाहि-‘आणवेति णं भो ! सूरियाभे देवे गच्छति णं भो ! सूरियाभे देवे जम्बूद्वीवे दीवे भारहे चासे आमलक-

[२५] १ ततो ‘णं’ इति पूर्ववत् २ स सूर्याभो देवः ३ तेषाम् आ-समन्तादाभिमुख्येन युज्यन्ते-प्रेष्यकर्मसु व्यापार्यन्ते इत्याभियोग्याः-
आभियोगिका इत्यर्थः तेषामाभियोग्यानां देवानाम् अन्तिके-समीपे ४ एनम्-अनन्तरोक्तमर्थं ५ श्रुत्वा श्रवणविषयं कृत्वा श्रवणा-
नन्तरं च निश्चय-परिभाष्य ६ पदात्यनीकाधिपतिं देवं ७ शब्दयति, शब्दयित्वा ८ एवमवादीत्-९ क्षिप्रमेव १० भो ! देवानांप्रिय !
११ सभायां सुधर्मायां-सुधर्माभिधानायाम् १२ मेघानामोषः-संघातो मेघौघस्तस्य रसितं-गर्जितं तद्वद् गम्भीरो मधुरश्च शब्दो यस्याः
सा मेघौघरसितगम्भीरमधुरशब्दा ताम् १३ योजनं-योजनप्रमाणं +परिमण्डलं पारिमाण्डल्यं यस्याः सा योजनपरिमण्डला ताम् १४ सुस्वरा-
सुस्वराभिधानां घण्टाम् १५ उल्लालयन् उल्लालयन् ताडयन् ताडयन्नित्यर्थः, १६ महता महता शब्देन १७ उद्घोषयन्-उद्घोषणां कुर्वन्
१८ एवं वद-१९ आज्ञापयति २० भो ! २१ सूर्याभो देवः यथा २२ गच्छति २३ भो ! २४ सूर्याभो देवो २५ जम्बूद्वीपं २६ भारतं वर्षं २७ आ-

= सुसरं पा० १ । ×अयं पाठः भा० १ प्रतावेव लभ्यते तथापि अनेनैव च पाठेन मूलार्थसंगतिः । मुद्रितः ‘वयासी’ इति पाठस्तु भूतकाल-
सूचकः स चात्र न संगतिं गच्छति । अप्र तु आज्ञार्थसूचकस्यैव पाठस्योचितत्वम् । +‘गुणप्रधानोऽयं निर्देशः’ राय० विव० । परिमण्डलम्-सर्वतः
समन्तात् मण्डलाकारता-वृत्ताकारता । ४ वदति मु० पु० ।

सूर्याभस्य
स्वपदात्य-
नीकाधि-
पतिं प्रति
आदेशः

प्पाए णयरीए अंबसालवणे चेतिते समणं भगवं महावीरं -अभिवंदए, तुंभेऽवि णं भो ! देवाणुप्पिया !
*सच्चिद्दीए

मलकल्पां नगरीम् १आम्रशालवनं चैत्यं २श्रमणं भगवन्तं महावीरं ३वन्दितुम् तत् तस्मात् ४यूयमपि देवानांप्रियाः ! ५सर्वद्वर्था-परि-
वारादिक्रया सर्वद्युत्या यथाशक्तिविस्फारितेन समस्तेन शरीरतेजसा सर्वबलेन-समस्तेन हस्त्यादिसैन्येन सर्वसमुदायेन-स्वस्वाभियोग्या-
दिसमस्तपरिवारेण, सर्वादरेण-समस्तयावच्छक्तिः ० मूलेन सर्वविभूत्या-समस्तस्वाभ्यन्तरवैक्रियकरणादिबाह्यरत्नादिसम्पदा सर्वविभूषया
यावच्छक्तिस्फारोदारगृङ्गारकरणेन 'सव्यसंभमेणं'ति सर्वोत्कृष्टेन संभ्रमेण-सर्वोत्कृष्टसम्भ्रमो नाम इह स्वनायकविषयबहुमानख्यापन-
परा स्वनायकोपदिष्टकार्यसम्पादनाय यावच्छक्तित्वरितत्वरिता प्रवृत्तिः 'सव्यपुष्पवत्थगंधमल्लालंकारेणं' अत्र गन्धा वासाः माल्यानि-
पुष्पदामानि अलङ्काराः-आभरणविशेषाः, = 'सव्यदिव्यतुडियसहसंनिनाएणं' इति सर्वाणि च तानि दिव्यतुडितानि च दिव्यतूर्याणि

÷'अभिवंदए' इत्यस्य विवरणम् 'वन्दितुम्' इति कृतं विवरणकारेण, अतः अभिवन्दए-अभिवन्दकः अत्र तुमर्थे 'णकच्' प्रत्ययो बोध्यः "क्रियायां
क्रियार्थायां तुम् णकच् भविष्यन्ती" [५-३-१३ हैमश०] इति सूत्रं 'णकच्' प्रत्ययविधायकम् । *विवरणकारेण 'सच्चिद्दीए' पदं व्याख्याय
'सर्वद्युत्या' 'सर्वबलेन' 'सर्वसमुदायेन' 'सर्वादरेण' 'सर्वविभूत्या' 'सर्वविभूषया' 'सव्यसंभमेणं' 'सव्यपुष्पवत्थगंधमल्लालंकारेणं' 'सव्यदिव्यतुडियसहसं-
निनाएणं' 'महताए इद्दीए' 'महताए जुईए' 'महता वरतुडितयमकसमकपटुपुरुषप्रवादितरवेण सङ्घ-पणव-पडह-भेरि-शल्लरि-खरमुहि-हुडुक्क-मुरज-
मुङ्ग-हुंहुभिनिगोसनाइतरवेण' एतान्यपि पदानि कानिचित् सप्रतीकं व्याख्यातानि अतो ज्ञायते यत् विवरणकारप्राप्तमूलपाठे एतानि सर्वाण्यपि
पदानि मूले एव अभूवन् । ० -कित्तुलनेन-भा० २ । = "ततः समाहारो द्वन्द्वः ततः सर्वशब्देन सह विशेषणसमासः" राय०विव० ।

रायपसेण-
इयं ।

॥७०॥

जाव-नाइतरवेण णियगपरिवालसद्धिं संपरिवुडा सातिं सातिं जाणविमाणां दुरूढा समाणा अकालपरिहीणं
चेव सूरियाभस्स देवस्स अंतिं पाउवभवह' ।

सर्वदिव्यतुडितानि तेषां शब्दाः सर्वदिव्यतुडितशब्दाः तेषामेकत्र मीलनेन यः सङ्गतेन नितरां नादो-महान् घोषः =सर्वतुडितदिव्य-
शब्दसन्निनादस्तेन । इह अल्पेष्वपि 'सर्व'शब्दो दृष्टः यथा-'अनेन सर्वं पीतं घृतम्' इति तत आह-'महताए इड्डीए' इत्यादि महत्या
यावच्छक्तितुलितया क्रद्ध्या परिवासादिकया, एवं 'महताए जुईए' इत्याद्यपि भावनीयं, तथा महता-स्फूर्तिमता वराणां-प्रधानानां
तुडितानाम्-आतोद्यानां यमकसमकम्-एककालं पटुभिः पुरुषैः प्रवादितानां यो रवस्तेन, एतदेव विशेषेणाचष्टे-१'संख-पणव-पडह-
मेरि-झल्लरि-खरमुहि-हुडुक-○मुरज-मुइंग-दुंदुभि-निग्घोसनाइतरवेण' शब्दः-प्रतीतः पणवो भाण्डानाम् पटहः प्रतीतः मेरी-ढक्का,
झल्लरी-चर्मावनद्धा विस्तीर्णा वलयाकारा, खरमुही-काहला, हुडुक्का-प्रतीता, महाप्रमाणो मर्दलो मुरजः, स एव लघुर्मृदङ्गः दुन्दु-
भिः-भेर्याकारा सङ्कटधुखी^८ तासां निर्घोषो-महान् ध्वानो नादितं च-घण्टायामिव वादनोत्तरकालभावी सततध्वनिः तल्लक्षणो यो
रवस्तेन २ निजकः-आत्मीयः आत्मीयो यः परिवारस्तेन सार्द्धम्, ३ तत्र सहभावः परिवाररीतिमन्तरेणापि सम्भवति तत आह-
'संपरिवुडा' सम्यक्-परिवाररीत्या परिवृताः सम्परिवृताः ४ परिहानिः-परिहीनं कालस्य परिहीनं कालविलम्ब इति भावः न विद्यते
कालपरिहीनं यत्र प्रादुर्भवने तत् *अकालपरिहीनम्-५ अन्तिके-समीपे ६ प्रादुर्भवत समागच्छतेति भावः ।

○-मुरवुमु-पा० ५ । -मुरवुमु-भा० २ । -मुरवुमु-भा० १ । ८ "एतेषां द्वन्द्वः"-राय० विव० । * "क्रियाविशेषणमेतत्" राय० विव० ।

[२६] न ए णं से पायत्ताणियादिवती देवे सूरियाभेणं देवेणं एवं वुत्ते समाने हट्ठतुड जाव [कं० १३ पं० २]-हियए एवं देवो ! तहत्ति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणेति [कं० १९ पं० २] पडिसुणित्ता जेणेव सूरियाभे विमाणे जेणेव सभा सुहम्मा जेणेव मेघोघरसितगम्भीरमहुरसदा जोयणपरिमण्डला सुस्सरा घंटा तेणेव उवागच्छति उवागच्छित्ता तं मेघोघरसितगम्भीरमहुरसदं जोयणपरिमण्डलं सुसरं घंटं तिकखुत्तो उल्लालेति । तं ए णं तीसे मेघोघरसितगंभीरमहुरसदाए जोयणपरिमण्डलाए सुसरं घंटाए तिकखुत्तो उल्लालियाएँ समानीएँ से^१ सूरियाभे विमाणे पासायविमाणणिकखुडावडियसदं घंटापडिसुयासयसदस्ससंकुले जाए याऽवि^२ होत्था ।

[२६] १ त्रिकृत्वः-त्रीन् वारान् २ उल्लालयति-ताडयति ३ ततः-४ 'णं' इति वाक्यालङ्कारे ४ तस्यां ५ मेघोघरसितगम्भीरमधुरशब्दायाम् ६ योजनपरिमण्डलायाम् ७ सुस्वराभिधानायाम् ८ घण्टायाम् ९ त्रिकृत्वः १० ताडितायाम् ११ सत्याम् १२ यत् सूर्याभं विमानं १३ तत्पासादनिष्कृष्टेषु च ये आपतिताः शब्दाः-शब्दवर्गणापुद्गलास्तेभ्यः समुच्छलितानि यानि घण्टाप्रतिश्रुतां शतसहस्राणि-घण्टाप्रतिशब्दलक्षाणि तैः-संकुलम् १५ अपि १४ जातम् १६ अभूत्-किमुक्तं भवति?-घण्टायां महता प्रयत्नेन ताडितायां ये विनिर्गताः शब्दपुद्गलास्तत्प्रतिघातवशतः सर्वाणु दिक्षु विदिक्षु च^३ दिव्यानुभावतः समुच्छलितैः प्रतिशब्दैः सकलमपि विमानमेकयोजनलक्षमानमपि वधिरितमुपजायत इति । एतेन 'द्वादशभ्यो योजनेभ्यः समागतः शब्दः श्रोत्रग्राह्यो भवति न परतः ततः कथमेकत्र ताडितायां घण्टायां सर्वत्र तच्छब्दश्रुतिरुपजायते ?' इति यच्चोद्यते तदपाकृतमवसेयम्, सर्वत्र दिव्यानुभावतः तथारू-

४ विवरणकारेण एतत् सूचनं बारंवारं कृतम्, तच्च अस्माभिः सर्वत्र न न्यस्तम् । * च शब्दानु-पा० ५ ।

तए णं तेसिं सूरियाभविमाणवासिणं बहूणं वैमाणियाणं देवाण य देवीण य एगंतरइपसत्तनिच्चप्पमत्तविसय-
सुहमुच्छियाणं सुसरंघंटारवविउलधोलतुरियचवलपडिबोहणे कए समाणे घोसणकोउहलदिन्नकन्नएगग्गचित्त-
उवउत्तमाणसाणं "से पायत्ताणीयाहिबई देवे तंसिं घंटारवंसि णिसंतपसंतंसि

पप्रतिरूपप्रतिशब्दोच्छलने यथोक्तदोषासंभवात् ।

१ ततः २ तेषां सूर्याभविमानवासिनां बहूनां वैमानिकदेवानां देवीनां च एकान्तेन सर्वात्मना रतौ-रमणे प्रसक्ता एका-
न्तरतिप्रसक्ता अत एव नित्यं-सर्वकालं प्रमत्ता नित्यप्रमत्ताः, कस्मादिति चेत्? अत आह-विषयसुखेषु मूर्च्छिता-अध्युपपन्ना
विषयसुखमूर्च्छिताः ततो नित्यप्रमत्ताः, ० तेषाम् ३ सुखराभिधानाया घण्टाया रवस्य यः सर्वासु दिक्षु विदिक्षु च प्रतिशब्दो-
च्छलनेन विपुलः-सकलविमानव्यापितया विस्तीर्णो बोलः-कोलाहलस्तेन त्वरितं-शीघ्रं चपलं-आकुलं प्रतिबोधने कृते सति ४
'कीदृग् नाम घोषणं भविष्यति'इत्येवं घोषणे कुतूहलेन दत्तौ कर्णौ यैस्ते घोषणकुतूहलदत्तकर्णाः तथा एकाग्रं-घोषणाश्रवणैक-
विषयं चित्तं येषां ते एकाग्रचित्ताः एकाग्रचित्तत्वेऽपि कदाचिदनुपयोगः स्यात् अत आह-उपयुक्तमानसाः ० तेषाम् ५ पदात्यनीका-
धिपतिर्देवः ६ तस्मिन् घण्टारवे नितरां शान्तो निशान्तः-अत्यन्तमन्दीभूतस्ततः प्रकर्षेण-सर्वात्मना शान्तः प्रशान्तः× तस्मिन्

रायपमेण-
इयं ।

महया महया सहेणं उग्घोसेमाणे उग्घोसेमाणे एवं वदासी-हंदं सुणंतुं भवंतो सूरियाभविमाणवासिणो
बहवे वेमाणिया देवा य देवीओ य सूरियाभविमाणवइणो वर्यणं हियसुहत्थं-‘आणवेइ णं भो ! सूरियाभे देवे,
गच्छइ णं भो ! सूरियाभे देवे जंबूद्वीपं दीपं भारहं वासं आमलकपं नयरीं अंबसालवणं चेइयं समणं भगवं
महावीरं अभिवंदए, तं तुब्भेऽवि णं देवाणुप्पिया ! सच्चिद्विइ अकालपरिहीणा चेव सूरियाभस्स देवस्स
अन्तियं पाउब्भवह’ ।

५ ॥७३॥

१ महता महता शब्देन २ उद्घोषयन् ३ एवमवादीत्-४ ४ ‘हन्त’इति हर्षे हर्षश्च स्वामिनाऽऽदिष्टत्वात् श्रीमन्महावीरपादवन्दनार्थं
च= प्रस्थानसमारम्भात्, ५ शृण्वन्तु ६ भवन्तो बहवः सूर्याभविमानवासिनो वैमानिकदेवा देव्यश्च ७ सूर्याभविमानपतेः ८ वचनं
हितसुखार्थं हितार्थं सुखार्थं चेत्यर्थः तत्र हितं जन्मान्तरेऽपि कल्याणावहम्-तथाविधकुशलम् सुखं तस्मिन् भवे निरुपद्रवता ९ आज्ञा-
पयति १० भोः ! देवानांप्रियाः ! ११ सूर्याभो देवो यथा १२ गच्छति भोः ! सूर्याभो देवो १३ ‘जम्बूद्वीपं द्वीपम्’ इत्यादि
तदेव यावत् ‘अन्तिके प्रादुर्भूयत’ । [पृ० ६८ पं० ५]

१०

÷‘छिन्नप्ररूढः’ इत्यादौ इव विशेषणसमासः”-राय० विव० । ४ “उक्तं च “हन्त* हर्षेऽनुकम्पायाम्”इत्यादि”-राय० विव० । = च समार-
म्भात् पा० ५-४ । भा० १ ।

÷ पूर्वं छिन्नः पश्चात् प्ररूढः ‘छिन्नप्ररूढः’ तद्वत् अप्र निशान्त-प्रशान्तपदयोः समासः । * “हन्त हर्षेऽनुकम्पायां वाक्यारम्भविषादयोः”-
अमरकोशः नानार्थव० वृ० का० श्लो० २४३ ।

[२७]तए णं ते^१ सूरियाभविमाणवासिणो बहवे वेमाणिया देवा देवीओ य पायत्ताणिगहिवइस्स देवस्स अंतिए^२
ऐयमहं सोच्चा णिसम्म हट्ठतुह जाव [कं० १३ पं० २]-हियया अप्पे=गइया वन्दणवसियाए अप्पेगेइया
पूयंणवसियाए अप्पेगइया संकारवत्तियाए+ अप्पेगइया संमाणवत्तियाए अप्पेगइया 'कोऊहलजिणभत्तिरागेणं

[२७]१ ततः २ ते सूर्याभविमानवासिनो बहवो वैमानिका देवा देव्यश्च ३ पदात्यनीकाधिपतेर्देवस्य ४ समीपे ५ एनम्-अ-
नन्तरोक्तमर्थं ६ श्रुत्वा ७ अपिः सम्भावनायाम् एककाः-केचन ८ वन्दनप्रत्ययम्-वन्दनम्-अभिवादनं प्रशस्तकायवाग्मनःप्रवृ-
त्तिरूपं तत्प्रत्ययम्-तत् मया भगवतः श्री-मन्महावीरस्य कर्तव्यमित्येवंनिमित्तम्, ९ अप्येककाः १० पूजनप्रत्ययम्-पूजनं-गन्ध-
माल्यादिभिः समभ्यर्चनम् ११ अप्येककाः १२ सत्कारप्रत्ययम्-सत्कारः-स्तुत्यादिगुणोन्नतिकरणम् १३ अप्येककाः १४ सम्मानो-
मानसः प्रीतिविशेषः, १५ अप्येककाः १६ कु=तूहलजिनभक्तिरागेण-कुतूहलेन-कौतुकेन 'कीदृशो भगवान् सर्वज्ञः सर्वदर्शी श्रीमन्महा-

= अपि+एककाः-अप्येककाः-अप्पेगइआ । + -ए एवं संमाण-वि० बा० । - -मन्महावीरेण इत्येवं रूपेण यो जिने भगवति-भा० २ ।
= लिखितप्रतिगते मूलसूत्रपाठे 'कोऊहलवत्तियाए'.....'जिणभत्तिरागेण' इत्येवंरूपेण सुव्यवहितः पृथक् पृथक् निर्देशो लभ्यते । विवरणकारस्तु 'कुतू-
हलजिनभक्तिरागेण' इत्येवं समस्तमिव एकं पदं व्याख्याति, ततः विवरणकारप्राप्तपाठः प्रतिगतमूलपाठाद् भिन्नः प्रतिभाति । अत्र च विवरणा-
नुसारी पाठक्रमो न्यस्तः ।

रायपसेण-
इयं ।

अप्पेगईया सूरियाभस्स देवस्स वयणं=मणुयत्तेमाणा अप्पेगईया अस्सुयाइं सुणेस्सामो अप्पेगईया सुयाइं नि-
स्संकियाइं करिस्सामो [पृ० ४० पं० ४] अप्पेगतिया अन्नमन्नमणुयत्तमाणा अप्पेगइया जिणभत्तिरागेणं अप्पे-
गइया 'धम्मो'त्ति अप्पेगईया 'जीयमेयं'ति कट्ठु संव्विङ्कीए [पृ० ६९ पं० १] जाव अकालपरिहीणा चेव सूरि-
याभस्स देवस्स अन्तियं पाउब्भवन्ति ।

[२८]तए० णं से सूरियाभे देवे ते सूरियाभविमाणवासिणो बह्वे वेमाणिया देवा य देवीओ य अकालपरिहीणा
चेव अन्तियं पाउब्भवमाणे पासति पासित्ता हट्ठतुट्ठ [कं० १३ पं० २] जाव-हियए आभिओगियं देवं सहावेति

वीरः' इत्येवंरूपेण =यो जिने-भगवति वर्द्धमानस्वामिनि भक्तिरागो-भक्तिपूर्वकोऽनुरागस्तेन १ अप्येके २ सूर्याभस्य देवस्य ३ वच-
नम्-आज्ञामनुवर्त्तमानाः ४ अप्येककाः ५ 'अश्रुतानि-पूर्वमनाकर्णितानि स्वर्गमोक्षप्रसाधनकानि वचांसि श्रोष्यामः' इति बुद्ध्या ६
अप्येककाः ७ 'श्रुतानि-पूर्वमाकर्णितानि यानि शङ्कितानि जातानि तानि इदानीं निःशङ्कितानि करिष्यामः' इति बुद्ध्या ८ अप्येककाः
९ जीतमेतत्-कल्प एष इति कृत्वा । १० 'संव्विङ्कीए' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० ६९ पं० ३]

= -मणुमन्नेमाणा-भा० १-२ । ० ततः स सूर्याभो देवः तान् सूर्याभविमानवासिनः बहून् वैमानिकान् देवांश्च देवीश्च अकालपरिही-
नान् चेव अन्तिकं प्रादुर्भवमानान् पश्यति दृष्ट्वा हट्ठतुट्ठ-यावद्-हृदयः आभियोगिकं देवं शब्दापयति शब्दापयित्वा एवम् अवादीत्-क्षिप्रमेव
भो ! देवानुप्रियाः ! = यो जने-पा० ५ । यो भग-भा० १ । यो जने 'भगवान्' रूपेण यो जने 'भगवान्' इति 'वर्द्धमानस्वामी' इति भक्ति-
रा-पा० ४ । ४ रागेण भक्ति-भा० १ ।

सूर्याभः
आभियो-
गिकं विमानं
रचयितुमा-
दिशति
॥७५॥

सहावित्ता एवं वयासी-खिप्पामेव भो ! देवाणुप्पिया ! अणेगंखम्भसयसंनिविटं लीलट्टियसालभंजियागं ईहा-
भियउसभतुरगनरमगरविहगवालगकिंनररुसरभचमरकुञ्जरवणलयपउमलयभत्तिचित्तं खंभुग्गय*वहरवेइया-
परिगयाभिरामं विज्जाहरजमलजुय ० लजंतजुत्तं पिव अर्च्चीसहस्समालणीयं रूवगसहस्सकलियं भिसमाणं
भिंभिभसमाणं चंक्खुल्लोपणलेसं सुहंफासं सेंसिसरीयरूवं घण्टावलिचलियमधुरमणहरसरं

[२८] १ अनेकेषु स्तम्भशतेषु सन्निविटं, २ लीलया स्थिता लीलास्थिताः, अनेन तासां पुत्तलिकानां सौभाग्यमावेदयति, लीलास्थिताः
शालभञ्जिकाः-पुत्तलिका यत्र तत् तथा ३ ईहामृगा-वृका व्यालाः-स्वापदभुजङ्गा ईहामृगक्रपभतुरगनरमकरविहगव्यालकिन्नररुसर-
भचमरकुञ्जरवनलतापद्मलतानां भक्त्या-विच्छित्त्या चित्रम्-आलेखो यत्र तत् तथा ४ तथा स्तम्भोद्गतया-स्तम्भोपरिवर्त्तिन्या वज्ररत्न-
मय्या वेदिकया परिगतं सत् यदभिरामं तत् स्तम्भोद्गतवज्रवेदिकापरिगताभिरामम् ५ विद्याधरयोर्यद् यमलयुगलं-समश्रेणीकं द्वन्द्वं वि-
द्याधरयमलयुगलं तच्च तद् यत्र च-सञ्चरिणुपुरुषप्रतिमाद्वयरूपं तेन युक्तं तदिव ६ तथा अर्चिपां-किरणानां सहस्रैर्मालनीयं-परिवा-
रणीयं ० अर्चिःसहस्रमालनीयम् तथा ७ रूपकसहस्रकलितं ८ दीप्यमानं ९ अतिशयेन देदीप्यमानं, १० चक्षुः-कर्तृ-लोकने लिस-
तीव-दर्शनीयत्वातिशयात् श्लिष्यतीव यत्र तत् तथा, ११ शुभः-कोमलः स्पर्शो यस्य तत् तथा १२ सश्रीकानि-लशोभकानि रूपा-
णि-रूपकाणि यत्र तत् सश्रीकरूपं १३ घण्टावलेः-घण्टापङ्केर्वातवशेन ० चलितायाः-कम्पितायाः मधुरः-श्रोत्रप्रियो मनोहरो-मनो-

* -यवरवइ-भा० १ । ० -यलं जंत-भा० २ । ० -यं अर्चिसहस्रकलितं दी-पा० ५-४ । भा० १ । ० "चलितशब्दस्य विशेष्यात्
परनिपातः प्राकृतत्वात्"-राय० विव० ।

सुहं कन्तं दरिसणिज्जं णिण्डणउच्चियमिसिर्मिसितमणिरयणघण्टियाजालपरिविखत्तं जोयणसयसहस्सवित्थिणं
दिब्बं गमणसज्जं सिग्घगमणं णाम जाणविमाणं वि० उव्वाहि, विउव्वित्ता खिप्पामेव एयमाणत्तियं पच्च-
=प्पिणाहि ।

[२९] तए णं से आभिओगिए देवे सूरियाभेणं देवेणं एवं वुत्ते समाणे हट्ठे जाव-हियए करयलपरिग्गहियं जाव
पडिसुणेइ जाव पडिसुणेत्ता उत्तरपुरत्थिमं दिसीभागं अवक्कमति [कं० १९ पं० ३] अवक्कमित्ता वेउव्वियस-
मुग्घाएणं समोहणइ समोहणित्ता संखेज्जाइं जोयणाइं जाव अहाबायरे पोग्गले परिसाडंति परिसाडित्ता अहा-
सुहुमे पोग्गले परियाएइ परियाइत्ता दोच्चं पि वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणित्ता अणेगखम्भसयसन्निविट्ठं
[पृ० ७६ पं० १] जाव दिब्बं जाणविमाणं ० विउव्वित्तं पवत्ते यावि होत्था ।

निर्घृतिकरः स्वरो यत्र तत् तथा ? शुभं यथोदितवास्तुलक्षणोपेतत्वात् २ कान्तं कमनीयं, अत एव ३ दर्शनीयं, तथा ४ निपुण-
क्रियम्-५ उचितानि-स्वचितानि ६ देदीप्यमानानि मणिस्तनानि यत्र घण्टिकाजाले तत् तथा तेन घण्टिकाजालेन-क्षुद्रघण्टिकासमूहेन
परि-सामस्त्येन क्षिप्तं-व्याप्तं यत् तत् तथा ७ योजनशतसहस्रविस्तीर्णं-योजनलक्षविस्तारं ८ दिव्यं प्रधानं गमनसज्जं गमनप्रवणं
९ शीघ्रगमननामधेयं १० यानरूपं-वाहनरूपं विमानं यानविमानम् । शेषं प्राग्वत् ।

० -उव्वह भा० २ । = -प्पिणह भा० २ ।

[२९] ० विकुर्वितुं प्रवृत्तश्चापि अभूत् ।

रायपसेण-
इयं ।

॥७८॥

[३०] तए णं से आभिओगिए देवे तस्स दिव्वस्स जाणविमाणस्स तिदिस्सि ४ तिसोवाणपडिरूवए विउव्वति,
तंजहा-पुरत्थिमेणं दाहिणेणं उत्तरेणं, तेस्सि तिसोवाणपडिरूवगाणं इमे एयारूवे वर्णणावासे पणत्ते, 'तंजहा-
वईरामया णिम्मा रिट्ठाभंया पतिट्ठाणा वेरुलियामया' ३ खंभा सुवण्णरूपमया फलगा लोहितकखमइयाओ सूई-
ओ वयरामया १ संधी णाणामणिमयं अवलंबेणा अवलंबणवाहाओ य पासादीया [पृ० १८ पं० १] जाव

[३०] १ तस्य दिव्यस्य यानविमानस्य २ तिस्रो दिशः समाहृतास्त्रिदिक् तस्मिन् त्रिदिशि ३ त्रीणि एकैकस्यां दिशि एकैकस्य भावात्
त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि प्रतिविशिष्टं रूपं येषां तानि प्रतिरूपकाणि त्रयाणां सोपानानां समाहारस्त्रिसोपानं त्रिसोपानानि च तानि प्रति-
रूपकाणि * च ४ तेषां च त्रिसोपानप्रतिरूपकाणाम् ५ अयमेतद्रूपो-वक्ष्यमाणस्वरूपो ६ वर्णावासो वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, ७ तद्यथा-८
वज्रमया वज्ररत्नमया ९ नेमाः-भूमिकातः ऊर्ध्वं निर्गच्छन्तः प्रदेशाः, १० रिष्टरत्नमयानि ११ प्रतिष्ठानानि त्रिसोपानमूलप्रदेशाः,
१२ वैडूर्यमयाः १३ स्तम्भाः, १४ सुवर्णरूप्यमयानि १५ फलकानि-त्रिसोपानाङ्गभूतानि, १६ लोहिताक्षमय्यः १७ सूचयः-फल-
कद्वयसम्बन्धविघटनाभावहेतु ० पादुकास्थानीयाः, १८ वज्रमया वज्ररत्नपूरिताः १९ सन्धयः फलकद्वयापान्तरालप्रदेशाः, २० नाना-
मणिमयानि २१ अवलम्ब्यन्ते इति अवलम्बनानि-अवतरतामुत्तरतां चालम्बनहेतुभूता अवलम्बनवाहातो विनिर्गताः केचिदवयवाः,
२२ अवलम्बनवाहाश्च नानामणिमय्यः, अवलम्बनवाहा नाम उभयोः पार्श्वयोरवलम्बनाश्रयभूता भित्तयः २३ 'पासाइयाओ' इत्यादि

४ तिसोमाण-भा० १ । * "इति विशेषणसमासः विशेषणस्यात्र परनिपातः प्राकृतत्वात्"-राय० विव० । ० -पादका-भा० १-२ ।
पा० ४-५ ।

विमानरच-
ना वर्णनम्

पडिरूवा ।

[३१]तेसिं णं तिसोवाणपडिरूवगाणं पुरओ पत्तेयं पत्तेयं तोरणं पण्णत्तं, तेसिं णं तोरणाणं ईमे एयारूवे वर्णणा-
वासे पण्णत्ते, 'तंजहा-तोरणा णाणामणिमया णाणामणिमएसु थम्मेषु उवनिविट्ठसंनिविट्ठा' विविहमुत्तन्त-
रारूवोवचिया 'विविहतारारूवोवचिया [पृ० ७६ पं० २] जाव पडिरूवा ।

पदचतुष्टयं प्राग्वत् ।

[३१]१ तेषां २ त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां ३ पुरतः ४ प्रत्येकं प्रत्येकं ५ तोरणं ६ प्रज्ञप्तं, ७ तेषां च तोरणानाम् ८ अयमेतद्रूपो ९
वर्णवासो-वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, १० तद्यथा-११ तोरणा १२ नानामणिमया इत्यादि, कचिदेवं पाठः-तेसिं णं तिसोवाणपडिरूव-
गाणं पुरतो तोरणे विउव्वइ तोरणा नाणामणिमया इत्यादि । मणयः-चन्द्रकान्ताद्याः, विविधमणिमयानि तोरणानि १३ नानामणि-
मयेषु १४ स्तम्भेषु १५ उपनिविष्टानि-सामीप्येन स्थितानि, १६ तानि च कदाचिच्चलानि अथवा अपदपतितानि वाऽऽशङ्क्येरन् तत
आह-सम्यक्-निश्चलतया अपदपरिहारेण च निविष्टानि, उपनिविष्टसन्निविष्टानि, १७ विविधा-विविधविच्छित्तिकलिता मुक्ता-मु-
क्ताफलानि 'अन्तरा' इति अन्तराशब्दोऽगृहीतवीप्सोऽपि सामर्थ्याद् वीप्सां गमयति, अन्तरा अन्तरा रूपोपचितानि यावता यत्र तानि
तथा, १८ विविधैस्तारारूपैः-तारिकारूपैरुपचितानि, तोरणेषु हि शोभार्थं तारिका निबध्यन्ते इति प्रतीतं लोकेऽपि इति विविधतारा-
रूपोपचितानि १९ 'जाव पडिरूवा' इति 'यावत्'करणात् 'ईहामिगउसभतुरगनरमगरविहगवालगकिंनररुसरभचमरकुञ्जरवणलयपउम-

= विवरणकारदर्शितं पाठान्तरम् । - "ततो विशेषणसमासः"-राय० विव० ।

[३२] तेषि णं तोरणाणं उप्पि अट्ठमङ्गलगा पणत्ता, तंजहा-सोत्थिय-सिरिवच्छ-णन्दियावत्त-वद्ध-
मागग-भद्दासण-कलस-मच्छ-दप्पणा जाव [पृ० १९ पं० ४-पृ० २० पं० १] पडिरूवा । तेषिं च णं तोरणाणं
उप्पि बह्वे क्कण्हचामरज्झया [पृ० २० पं० २] जाव सुँक्किल्लचामरज्झया अँच्छा सणँहा रूपपट्टा वईरदण्डा
जलयामलगन्धिया सुँरम्मा पासादीया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा विउव्वति ।

लयभत्तिचित्ता खभुग्गयवईरवेइयापरिगयाभिरामा विज्जाहरजमलजुगलजंतजुत्ता विव' एवं नाम स्तम्भद्वयसन्निविष्टानि तोरणानि व्यव-
स्थितानि यथा विद्याधरयमलयुगलयन्त्रयुक्तानीव प्रतिभासन्ते इति, 'अचीसहस्समालणीया रूवगसहस्सकलिया भिसमाणा भिब्भ-
समाणा चक्खुल्लोयणलेसा सुहफासा सस्सिरीयरूवा [पृ० ७६ पं० १-४] पासाइया दरिसणिज्जा अभिरूवा' इति परिग्रहः, कचिदेतत्
साक्षालिलिखितमपि दृश्यते= ।

[३२] १ तेषां तोरणानाम् २ उपरि ३ बहवः कृष्णचामरयुक्ता ध्वजाः कृष्णचामरध्वजाः [पृ० २० पं० ९] एवं बहवो नील-
चामरध्वजाः, लोहितचामरध्वजाः, हारिद्रचामरध्वजाः, ४ शुक्लचामरध्वजाः, कथम्भूता एते सर्वेऽपि ? इत्यत आह-५ अच्छा-आकाश-
स्फटिकवदतिनिर्मलाः ६ श्लक्ष्णाः-श्लक्ष्णपुद्गलस्कन्धनिर्मापिताः ७ रूप्यो-रूप्यमयो वज्रमयस्य दण्डस्योपरि पट्टो येषां ते रूप्यपट्टाः
८ वज्रो-वज्ररत्नमयो दण्डो रूप्यपट्टमध्यवर्त्ती येषां ते वज्रदण्डाः, ९ तथा जलजानामिव-जलजकुसुमानां पद्मादीनामिवामलो न तु
कुद्रव्यगन्धसम्मिश्रो यो गन्धः स जलजामलगन्धः स विद्यते येषां ते जलजामलगन्धिकाः, अत एव १० सुरम्याः प्रासादीयाः-इत्यादि-

= विवरणकारदर्शितः पाठभेदः ।

तेसिं^{११} णं तोरणाणं उप्पि^{१२} बहवे [पृ० २१ पं० १] छत्तातिछत्ते पंडागाइपडागे घंटा^{१३} जुगले उत्पल^{१४} हत्थए कुमुद-णलिण-
सुभग-सोगंधिय-पोंडरीय-महापोंडरीय-सतपत्त-सहस्सपत्तहत्थए सर्व्वरयणामए अच्छे जाव्वं पडिरूवे विउव्वति ।

[३३] तए णं से आभिओगिए देवे तस्स दिव्वस्स जाणविमाणस्स अंतो बहुसमरमणिज्जं भूमिभागं विउव्व-
ति । से जहाँ णाम ए आलिंणपुक्खरे ति

विशेषणचतुष्टयं प्राग्वत् । [पृ० ११ पं० १२-] ११तेषां तोरणानामुपरि १२बहूनि [पृ० २१ पं० १-५] १३छत्रातिच्छत्राणि-छत्रात्-
लोकप्रसिद्धात् एकसंख्याकात् अतिशायीनि छत्राणि उपर्यधोभावेन द्विसंख्यानि त्रिसंख्यानि वा छत्रातिच्छत्राणि १४पताकाभ्यो लोक-
प्रसिद्धाभ्योऽतिशायिन्यो दीर्घत्वेन विस्तारेण च पताकाः, १५बहूनि घण्टायुगलानि, बहूनि चामरयुगलानि, १६बहव उत्पलहस्ताः-
उत्पलाख्यजलजकुसुमसमूहविशेषाः, एवं बहवः १७पद्महस्तकाः नलिनहस्तकाः सुभगहस्तकाः सौगन्धिकहस्तकाः पुण्डरीकहस्तकाः शत-
पत्रहस्तकाः सहस्रपत्रहस्तकाः, पद्मादिविभागव्याख्यानं प्राग्वत् [पृ० २१ पं० १०] एते च छत्रातिच्छत्रादयः १८सर्व्वरत्नमया अच्छा-
आकाशस्फटिकवदतिनिर्मला १९‘यावत्’करणात् ‘सण्हा लण्हा अभिरूवा’ [पृ० १९ पं० ५-पृ० २० पं० १] इति परिग्रहः ।

[३३] १तस्य दिव्यस्य यानविमानस्य २अन्तः-मध्ये ३बहुसमः सन् रमणीयो बहुसमः ४रमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः, किंविशिष्टः ?
इत्याह-४तत्-सकललोकप्रसिद्धं ५‘यथा’ इति दृष्टान्तोपदर्शने ६‘नाम’ इति शिष्यामन्त्रणे ७‘ए’ इति वाक्यालङ्कारे ८आलिङ्गो-सुरज-
नामा वाद्यविशेषः तस्य पुष्करं-+चर्मपुलकं तत् किलात्यन्तसममिति तेनोपमा क्रियते ९ ‘इति’ शब्दाः सर्वेऽपि स्वस्वोपमाभूतवस्तु-

वा मुङ्गं पुक्खरे इ वा परिपुण्णे सरतले इ वा करतले इ वा चंदमंडले इ वा सूरमण्डले इ वा आयंसमंडले इ वा उरुभचम्मे इ वा वसहचम्मे इ वा वराहचम्मे इ वा सीहचम्मे इ वा वग्घचम्मे इ × वा छगलचम्मे इ वा दीविंय-
चम्मे इ वा अणेगसंकुकीलगसहस्सवितते णाणाविहपंचवन्नेहिं मणीहिं उवसोभिते आवड-पच्चावड-^{२३}सेढि-
पेसेढि-

परिसमाप्तिद्योतकाः १० 'वा'शब्दाः समुच्चये ११ मृदङ्गो लोकप्रतीतो मर्दलस्तस्य पुष्करं मृदङ्गपुष्करं १२ परिपूर्णं-पानीयेन भृतं तडाकं
सरस्तस्य तलम्-उपरितनो भागः सरस्तलं, १३ करतलं प्रतीतं, १४ चन्द्रमण्डलं सूर्यमण्डलं च यद्यपि तच्चवृत्त्या उत्तानीकृतार्द्धकपित्थाकारं
पीठप्रासादापेक्षया वृत्तालेखमिति तद्गतो दृश्यमानो भागो न समतलस्तथापि प्रतिभासते समतल इति तदुपादानं १५ आदर्शमण्डलं
सुप्रसिद्धं १६ 'उरुभचम्मे इ वा' इत्यादि, अत्र सर्वत्रापि 'अणेगसंकुकीलगसहस्सवितते' इति विशेषणयोगः, उरभ्रः-ऊरणः १७
वृषभ-वराह-सिंह-व्याघ्र-छगलाः प्रतीताः १८ द्वीपी-चित्रकः एतेषां प्रत्येकं चर्म १९ अनेकैः शङ्खप्रमाणैः कीलकसहस्रैः, मह-
द्भिर्हि कीलकैस्ताडितं प्रायो मध्ये क्षामं भवति तथारूपताडासम्भवात् अतः शङ्खग्रहणं, विततं विततीकृतं ताडितमिति भावः,
यथाऽत्यन्तं बहुसमं भवति तथा तस्यापि यानविमानस्यान्तर्बहुसमो भूमिभागः । पुनः कथम्भूतः? इत्याह-२० नानाविधाः-जातिभे-
दान्नानाप्रकारा ये पञ्चवर्णा मणयस्तैरुपशोभितः, कथम्भूतैः? इत्याह-आवर्त्तादीनि मणीनां लक्षणानि-२१ तत्र आवर्त्तः प्रतीतः २२
एकस्यावर्त्तस्य प्रत्यभिमुख आवर्त्तः प्रत्यावर्त्तः २३ श्रेणिः-तथाविधविन्दुजातादेः पङ्क्तिः २४ तस्याश्च श्रेणेर्या च निर्गता अन्या श्रेणिः

× वा मिगचम्मे इ वा छ-वि० वा० ।

सोत्थिय-सोवत्थिय-पूस-माणव-धंद्धमाणग-मच्छंडग-मगरंडग-जार-मार-कुल्लावलि-पउमपत्त-सागरतरंग-
वसंतलय-पउमलयभत्तिचित्तेहिं सच्छाएहिं संपभेहिं समरीइएहिं सउज्जोएहिं णाणाविहपंचवण्णेहिं मणीहिं
उवसोभिए तंजहा-किण्हेहिं णीलेहिं लोहिएहिं हालिदेहिं सुक्खिलेहिं ।

[३४] तत्थ णं जे ते किण्हा मणी तेसिं णं मणीणं इमे एतारूवे वण्णावासे पणत्ते, से जहा नाम ए जीमूतए

सा प्रश्रेणिः २५ स्वस्तिकः प्रतीतः २६ सौवस्तिक-पुण्यमाणवौ लक्षणविशेषौ लोकात् प्रत्येतव्यौ २७ वर्द्धमानकं-शरावसम्पुटं २८ मत्स्याका-
ण्डक-मकरकाण्डके प्रतीते २९ जार-मार इति लक्षणविशेषौ सम्यग्मणिलक्षणवेदिनो लोकाद्वेदितव्यौ ३० पुष्पावलि-३१ पद्मपत्र-३२ साग-
रतरङ्ग-३३ वासन्तीलता-पद्मलताः सुप्रतीता तासां ३४ भक्त्या-विच्छित्त्या चित्रम्-आलेखो येषु ते आवर्त्तप्रत्यावर्त्तश्रेणिप्रश्रेणिस्वस्तिक-
सौवस्तिकपुण्यमाणववर्द्धमानकमत्स्याण्डकमकराण्डकजारमारपुष्पावलिपद्मपत्रसागरतरङ्गवासन्तीलतापद्मलताभक्तिचित्रास्तैः, किमुक्तं भ-
वति ?-आवर्त्तादिलक्षणोपेतैः तथा ३५ सच्छायैः सती-शोभना छाया-निर्मलत्वरूपा येषां ते सच्छायाः, तथा ३६ सती-शोभना प्रभा-
कान्तियेषां ते सत्प्रभाः तैः ३७ समरीचिकैः-बहिर्विनिर्गतकिरणजालसहितैः ३८ सोद्द्योतैः-बहिर्व्यवस्थितप्रत्यासन्नवस्तुस्तोमप्रकाशक-
रोद्द्योतसहितैः ३९ एवम्भूतैर्नाजातीयैः पञ्चवर्णैर्मणिभिरुपशोभितः, तानेव पञ्चवर्णानाह-४० 'तंजहा-किण्हेहिं' इत्यादि सुगमम् ।

[३४] १ तत्र तेषां पञ्चवर्णानां मणीनां मध्ये २ × ये ते कृष्णा मणयः, ३ तेषां ४ अयम्-अनन्तरमुद्दिश्यमान एतद्रूपः-अनन्तरमेव
वक्ष्यमाणस्वरूपो ५ वर्णावासो-वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-६ स यथा नाम ७ जीमूतो-बलाहकः, स चेह प्रावृट्प्रारम्भसमये जलभृतो

ई वां अंजणे इ वा खंजणे इ वा कंजले इ वा मंसी इ वा मंसीगुलिया इ वा गवंले इ वा गवलगुलिया इ वा भंमरे
इ वा भमरावलिया इ वा भंमरपतंगसारे ति वा जंबूफंले ति वा अंहारिठे इ वा परपुठे इ वा गंए इ वा गयंकलभे
इ वा किण्हसप्पे इ वा किण्हकेसरे इ वा आगासथिगंगले इ वा किण्हहासोए इ वा किण्हकणवीरे इ वा किण्हबन्धुजीवे

वेदितव्यः तस्यैव प्रायोऽतिकालिमसम्भवात्, ८ 'इति' शब्दः उपमाभूतवस्तुनामपरिसमाप्तिद्योतकः ९ 'वा' शब्दः उपमानान्तरापेक्षया
समुच्चये एवं सर्वत्र १० अञ्जनं-सौवीराञ्जनम् रत्नविशेषो वा ११ खञ्जनं-दीपमल्लिकामलः, १२ कज्जलं-दीपशिखापतितं, १३ मषी-तदेव
कज्जलं ताम्रभाजनादिषु सामग्रीविशेषेण घोलितम् १४ मसीगुलिका-घोलितकज्जलगुटिका, क्वचित् ४ 'मसी इति वा मसीगुलिया इति
वा' न दृश्यते १५ गवलं माहिषं शृङ्गं तदपि चोपरितनत्वग्भागापसारेण द्रष्टव्यं तत्रैव विशिष्टस्य कालिम्नः सम्भवात् १६ तथा च तस्यैव
माहिषशृङ्गनिविडतरसारनिर्वर्तिता गुटिका गवलगुटिका १७ भ्रमरः-प्रतीतः १८ भ्रमरावली-भ्रमरपङ्क्तिः १९ भ्रमरपतङ्गसारः-भ्रमर-
पक्षान्तर्गतो विशिष्टकालिमोपचितप्रदेशः २० जम्बूफलं प्रतीतं २१ आर्द्राऽरिष्टकः-कोमलः काकः २२ परपुष्टः-कोकिलः २३ गजो २४
गजकलभश्च प्रतीतः २५ कृष्णसर्पः कृष्णवर्णसर्पजातिविशेषः २६ कृष्णकेसरः-कृष्णबकुलः २७ आकाशथिगंगलं शरदि मेघविनिर्मुक्तमा-
काशखण्डं तद्धि कृष्णमतीव प्रतिभातीति तदुपादानं २८ कृष्णाशोक-२९ कृष्णकणवीर-३० कृष्णबन्धुजीवाः अशोक-कणवीर-बन्धु-
जीववृक्षभेदाः अशोकादयो हि पञ्चवर्णा भवन्ति ततः शेषवर्णव्युदासार्थं कृष्णग्रहणम् । एतावत्युक्ते त्वरावानिव शिष्यः पृच्छति-

४ विवरणकारदर्शितं पाठान्तरम् । :-भाषायाम् 'कूणुं-लीलुं अरीटुं' । "अरिष्टो लशुने निम्बे फेनिले कङ्क-काकयोः" [हैमअने० तृ० कां०
श्लो० १४२] इति वचनात् अत्र 'काकः' इति निर्देशः संभाव्यते ।

इ वा, भवे एयोरूवे सिया ? णो इण्ठे सम्मे, ओवम्मं समणाउसो ! ते णं किण्हा मणी इत्तो इट्ठतराए चैव कंततराए चैव मणुण्णंतराए चैव मणामतराए चैव वण्णेणं पणत्ता ।

३१ भवेत् मणीनां कृष्णो वर्णः ३२ एतद्रूपो जीमूतादिरूपः ? सूरिराह—३३ नायमर्थः समर्थः नायमर्थ उपपन्नः यदुत—एवम्भूतः कृष्णो वर्णो मणीनामिति, यद्येवं तर्हि किमर्थं जीमूतादीनां दृष्टान्तत्वेनोपादानम् ? अत आह—३४ औपम्यम्—उपमामात्रमेतत् उदितं हे ३५ श्रमण—आयुष्मन् ! ३६ दयावता पुनस्ते कृष्णा मणयः ३७ इतो जीमूतादेः ३८ इष्टतरका एव कृष्णेन वर्णेन अभीप्सिततरका एव, ३९ तत्र किञ्चिदकान्तमपि केषाञ्चिदिष्टतमं भवति ततोऽकान्तताव्यवच्छिन्न्यर्थमाह—कान्ततरका एव अतिस्निग्धमनोहारिकालिमोपचिततया जीमूतादेः कमनीयतरकाः ४० अत एव मनोज्ञतरका एव—मनसा ज्ञायते—अनुकूलतया स्वप्रवृत्तिविषयीक्रियते इति *मनोज्ञं मनोऽनु-
कूलं ४१ तत्र मनोज्ञतरमपि किञ्चिद् मध्यमं भवेत् ततः सर्वोत्कर्षप्रतिपादनार्थमाह—+मनआपतरका एव द्रष्टृणां मनांसि आप्नुवन्ति—
आत्मवशतां नयन्तीति मनआपाः÷ ।

* “ततः प्रकर्षविवक्षायां ‘तरप्’ प्रत्ययः”—राय० वि० । + नवाङ्गीवृत्तिकारः श्रीअभयदेवसूरिः व्याख्याप्रज्ञसिद्धौ ‘मणाम’शब्दं संस्कृत—
‘मनोऽम’ (मनस्+अम्—‘अम्’ धातुः ‘गम्’ धातोः पर्यायः) शब्देन सह तुल्यति, “अमनोऽम्यतया चिन्तयाऽपि अमनोगम्यतया”—श० १ उ० १
राय० जिना० भा० १ पृ० ६२ । ÷ “ततः प्रकर्षविवक्षायां ‘तरप्’प्रत्ययः प्राकृतत्वाच्च ‘प’कारस्य ‘म’कारे ‘मणामतरा’ इति भवति”—
राय० वि० ।

रायपसेण -
इयं ।

॥८६॥

[३५] तत्थ णं जे^३ ते नीला मणी तेसिं^३ णं मणीणं ईमे एयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते, से^६ जहा नाम ए भिंगे इ
वा भिंगपत्ते इ वा सुए^३ इ वा सुर्यपिच्छे इ वा चासे इ वा चासपिच्छे इ वा णीली इ वा णीलीभेदे इ वा णीली-
गुलिया इ वा सामाए^३ इ वा उच्चन्तंगे इ वा वणराती इ वा हलधरवसणे इ वा मोरग्गीवा इ वा पारेवयग्गीवा इ
वा अयसिक्कुसुमे इ वा बाणकुसुमे इ वा अंजणकेसियाकुसुमे इ वा नीलुप्पेले इ वा णीलासोगे इ वा णीलक-
णवीरे इ वा णीलबन्धुजीवे इ वा, भवे एयारूवे सिया ? णो इण्ठे सम्ठे, ते णं नीला मणी एत्तो इट्ठतराए चेव

[३५] १ तत्र तेषां मणीनां मध्ये २ ये ते नीला मणयः ३ तेषाम् ४ अयमेतद्रूपो ५ वर्णावासो-वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा ६ स
यथा नाम ७ भृङ्गः-कीटविशेषः पक्ष्मलः ८ भृङ्गपत्रं तस्यैव भृङ्गाभिधानस्य कीटविशेषस्य पक्ष्मः ९ शुकः-कीरः १० शुकपिच्छं-
शुकस्य पत्रं ११ चाषः-पक्षिविशेषः १२ चाषपिच्छं चाषपक्षः १३ नीली प्रतीता १४ नीलीभेदो-नीलीच्छेदः १५ नीलीगुलिका-गुलिका-
द्रव्यगुटिका १६ श्यामाको-धान्यविशेषः १७ उच्चतंगो दन्तरागः १८ वनराजी प्रतीता १९ हलधरो-बलदेवस्तस्य वसनं हलधर-
वसनं तच्च किल नीलं भवति सदैव तथास्वभावतया, हलधरस्य नीलवस्त्रपरिधानात् २० मयूरग्रीवा-२१ पारापतग्रीवा-२२-अतसी-
कुसुम-२३ बाणवृक्षकुसुमानि प्रतीतानि, इत ऊर्ध्वं क्वचित् = 'इंदनीले इ वा महानीले इ वा मरगते इ वा' इति दृश्यते तत्रेन्द्रनील-
महानील-मरकता रत्नविशेषाः प्रतीताः, २४ अञ्जनकेशिका-वनस्पतिविशेषः तस्य कुसुममञ्जनकेशिकाकुसुमं २५ नीलोत्पलं-
कुवलयं, २६ नीलाशोक-२७ नीलकणवीर-२८ नीलबन्धुजीवा अशोकादिवृक्षविशेषाः । २९ 'भवे एयारूवे' इत्यादि प्राग्वद् [पृ०

= विवरणकारनिर्दिष्टं पाठान्तरम् ।

जाव [पृ० ८५ पं० २] वण्णेणं पणत्ता ।

[३६] तत्थ णं जे^२ ते लोहियगा मणी तेसिं णं मणीणं इमेयारूवे वण्णावासे पणत्ते, से^६ जहा णाम ए सस-
रूहिरे इ वा उररु^७भरुहिरे इ वा* वराहरुहिरे इ वा मणुस्सरु^८हिरे इ वा महिसरु^९हिरे इ वा बालिंदगोवे इ वा बाल-
दिवाकरे इ वा संध्याभरागे इ वा गुंजद्वरागे इ वा जासुअणकुसुमे इ वा किंसुयकुसुमे इ वा पालि^{१०}*यायकुसुमे
इ वा जाईहिं गुलए ति वा सिल्लंपवाले ति वा पवालअंकुरे इ वा

८५ पं० ३] व्याख्येयम् ।

[३६] तथा १ तत्र तेषां मणीनां मध्ये २ये ते लोहिता मणयः ३तेषाम् ४ अयमेतद्रूपो ५वर्णावासः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—६ तद्यथा नाम
७ शशकरुधिरं ८ सरभ्रः—ऊरणस्तस्य रुधिरं, ९ वराहः—शूकरस्तस्य रुधिरं, १० मनुष्यरुधिरं ११ महिषरुधिरं च प्रतीतं एतानि हि
किल शेषरुधिरेभ्यो लोहितवर्णोत्कटानि भवन्ति तत एतेषामुपादानम् । १२ बालेन्द्रगोपकः—सद्योजातेन्द्रगोपकः स हि प्रवृद्धः सन्नी-
षत्पाण्डुरो रक्तो भवति ततो बालग्रहणं इन्द्रगोपकः—प्रथमप्रावृत्कालभावी कीटविशेषः १३ बालदिवाकरः—प्रथममुद्गच्छन् सूर्यः
१४ सन्ध्याभरागो—वर्षासु सन्ध्यासमयभावी अभरागः १५ गुञ्जा—लोकप्रतीता तस्यार्द्धे रागो गुञ्जार्द्धरागः, गुञ्जाया हि अर्द्धमति-
रक्तं भवति अर्द्धं चातिकृष्णमिति गुञ्जार्द्धग्रहणं १६ जपाकुसुम—१७ किंशुककुसुम—१८ पारिजातकुसुम—१९ जात्यहिङ्गुला लोकप्र-
सिद्धाः, २० शिलाप्रवालं—प्रवालनामा रत्नविशेषः २१ प्रवालाङ्कुरः—तस्यैव रत्नविशेषस्य प्रवालस्य अङ्कुरः, स हि तत्प्रथमोद्गतत्वेनात्य-

* वा नररुहिरे इ वा व—वि० वा० । × सं० पारिजात—प्रा० पारिजाय, पारियाय मागधी—पालिजाय, पालियाय ।

रायपसेण-
इयं ।

॥८८॥

लोहियक्खमणी इ वा लक्खारसंगे ति वा किमिरागकंबले ति वा चीणपिट्ठरासी ति वा रत्तुप्पले इ वा रत्ता-
संगे ति वा रत्तकर्णवीरे ति वा रत्तबंधुजीवे ति वा, भवे एयारूवे सिया ? णो इणट्ठे समट्ठे, ते णं लोहिया
मणी इत्तो इट्ठतराए चेव जाव [पृ० ८५ पं० २] वण्णेणं पण्णत्ता ।

[३७] तत्थ णं जे ते हालिहा मणी तेसिं णं मणीणं इमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते-से जहा णाम ए चंपए
ति वा चंपछल्ली ति वा चंपगभेए इ वा हलिहा इ वा हलिहाभेदे ति वा हलिहागुलिया ति वा हरियालिया वा
हरियालभेदे ति वा हरियालगुलिया ति वा चिउरे इ वा चिउरंगराते ति

न्तरक्तो भवति ततस्तदुपादानं २२ लोहिताक्षमणिर्नाम रत्नविशेषः २३ लाक्षारस-२४ कृमिरागरक्तकम्बल-२५ चीनपिट्ठराशि-
२६ रक्तोत्पल-२७ रक्ताशोक-२८ रक्तकर्णवीर-२९ रक्तबन्धुजीवाः प्रतीताः । ३० 'भवे एयारूवे' इत्यादि [पृ० ८५ पं० ३] प्राग्वत् ।

[३७] ? तत्र तेषां मणीनां मध्ये २ये हरिद्रा मणयः ३तेषाम् ४एतद्रूपो ५वर्णावासः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-६स यथा नाम ७चम्पकः सामा-
न्यतः सुवर्णचम्पको वृक्षः, ८ चम्पकच्छल्ली-सुवर्णचम्पकत्वक्, ९ चम्पकभेदः-सुवर्णचम्पकच्छेदः १० हरिद्रा प्रतीता ११ हरिद्रा-
भेदो-हरिद्राच्छेदः १२ हरिद्रागुटिका हरिद्रासारनिर्वर्तिता गुटिका १३ हरितालिका-पृथिवीविकाररूपा प्रतीता १४ हरितालिकाभेदो-
हरितालिकाच्छेदः १५ हरितालिकागुटिका-हरितालिकासारनिर्वर्तिता गुलिका= १६ चि*कुरो-रागद्रव्यविशेषः १७ ×चिकुराङ्गरागः-

= का विकुरो-पा० ५ । * -कुरो गन्धद्रव्य-भा० २ । × 'अङ्गराग' स्थाने 'अंगराय' इति अर्वाचीनप्राकृतशब्दविकारापेक्षया जायते, परंतु
प्राचीनप्राकृतशब्दविकारापेक्षया 'अंगरात' इति अत्र मूलपाठे उल्लिखितम् । अर्वाचीने हि प्राकृते स्वरात् परेषां असंयुक्तानां क-ग-च-ज-त-

वा^८ वरकणगनिघसे इ वा वरपुरिसवसणे ति वा अल्लकीकुंसुमे ति वा चंपाकुसुमे इ वा कुहंडियाकुसुमे इ वा कोरंटकमल्लदामे ति वा तडवडाकुसुमे इ वा घोसेडियाकुसुमे इ वा सुवर्णजहियाकुसुमे इ वा सुहिरण्णकुसुमे ति वा बीययकुसुमे इ वा पीयांसोगे ति वा पीयंकणवीरे ति वा पीयंबंधुजीवे ति वा, भवे एयारूवे सिया ? णो इणट्ठे समट्ठे, ते णं हालिहा मणी एत्तो इट्ठतराए चेव जाव [पृ० ८५ पं० २] वण्णेणं पणत्ता ।

॥८९॥

चिकुरसंयोगनिमित्तो वस्त्रादौ रागः, १८ वरकनकस्य-जात्यसुवर्णस्य यः कषपट्टके निघर्षः स वरकनकनिघर्षः १९ वरपुरुषो-वासुदेवस्तस्य वसनं वरपुरुषवसनम् तच्च किल पीतमेव भवतीति तदुपादानं, २० अल्लकीकुसुमं लोकतोऽवसेयं, २१ चम्पककुसुमं-सुवर्णचम्पकपुष्पं २२ कूष्माण्डीकुसुमं-पुष्पफलीकुसुमम् २३ कोरण्टकः-पुष्पजातिविशेषः तस्य दाम कोरण्टकदाम २४ तडवडा-+आउली तस्याः कुसुमं तडवडाकुसुमं २५×घोशातकीकुसुमं २६ सुवर्णयूथिकाकुसुमं च प्रतीतं २७ सुहिरण्यका-वनस्पतिविशेषस्तस्याः कुसुमं सुहिरण्यकाकुसुमं २८ बीयको वृक्षः प्रतीतः तस्य कुसुमं बीयककुसुमं २९ पीताशोक-३० पीतकणवीर-३१ पीतबन्धुजीवाः प्रतीताः ३२ 'भवे एयारूवे' इत्यादि प्राग्वत् । [पृ० ८५ पं० ३]

द-प-य-वानां (८-१-१७७ हैमश०) विरलमुच्चारणं भवति, प्राचीने तु प्राकृते तेषां तादृशां कादीनां स्थाने 'त' कारोच्चारणं जायमानं दृश्यते-अत्र प्राचीनाः प्रयोगा एव प्रमाणम् । यद्वा तकारबहुले उच्चारणे "चर्मण्वती नदीपारे ये चार्बुदसमाश्रिताः । तकारबहुलां नित्यं तेषु भाषां प्रयोजयेत् ॥" (भरतप्रणीत नाट्यशा० अ० १७ श्लो० ६२ नि०) इति वचनं समाधानम् । ८ वा वरकणगे इ वा व-वि० वा० । + भाषायाम्-आवळ । × "कोशातकी पटोलिका"—हैमअभिधानचिन्ता० ४ कां० श्लो० २५४ । भाषायां 'पटोल' शाकं प्रतीतम् ।

[३८] तत्थ णं जे ते सुक्खिळा मणी तेसिं णं मणीणं ईमे*यारूवे वेण्णावासे पणत्ते । से जहा नाम ए अंकेति वा संखेति वा चन्देति वा कुमुद-उदक-दयय-दहि-घणक्खीर-क्खीरपूरेति वा कौचावलीति वा हारावलीति वा हंसावली इ वा बलागावलीति वा, चंदावलीति वा सारतियबलाहएति वा धंतधोयरुप्पपट्टे इ वा सौलिपिट्ठरासीति वा कुंदपुप्फरासीति वा कुमुदरासीति वा सुक्खिच्छिवाडीति वा पिहुणंभिजियाति वा

[३८] १ तत्र तेषां मणीनां मध्ये २ये शुक्ला मणयः ३ तेषाम् ४ अयमेतद्रूपो ५ वर्णावासः प्रज्ञप्तः, तद्यथा ६ स यथा नाम ७ अङ्को रत्नविशेषः ८ शङ्ख-९ चन्द्र-१० कुमुद-११ उदक-१२ उदकरजो-१३ दधि-१४ घ० नक्षीर-१५ क्षीरपूर-१६ क्रौञ्चावलि-१७ हारावलि-१८ हंसावलि-१९ बलाकावलयः प्रतीताः २० चन्द्रावली-तडागादिषु जलमध्यप्रतिबिम्बितचन्द्रपङ्क्तिः २१ शारदिकः-शरत्कालभावी बलाहको-मेघः २२ ध्मातः-अग्निसंपर्केण निर्मलीकृतो धौतः-भूति-खरणितहस्तसंमार्जनेन अतिनिशितीकृतो यो रूप्यपट्टो-रजतपत्रकं स ध्मातधौतरूप्यपट्टः, ० अन्ये तु व्याचक्षते-“ध्मातेन-अग्निसंयोगेन यो धौतः-शोधितो रूप्यपट्टः स ध्मातधौतरूप्यपट्टः” [] २३ शालिपिट्ठराशिः-शालिक्षोदपुञ्जः, २४ कुन्दपुष्पराशिः २५ कुमुदराशिश्च प्रतीतः २६ छेवाडिनाम-बल्लादिफलिका सा च क्वचिद् देशविशेषे शुष्का सती अतीव शुक्ला भवति ततस्तदुपादानम् = पेहुणं-२७ मयूरपिच्छं तन्मध्यवर्त्तिनी पेहुणमिञ्जिका सा

* इमे+यारूवे=इमेयारूवे । (हैम० ८-१-४०) ० -नगोक्षीरपूर-मु० पु० । - -खरटित-पा० ४-५ । ० विवरणकारश्रीमलयगिरिसूरेः पुरातना विवरणकाराः । ÷ ‘छेवाडी’ शब्दो देश्यः । = ‘पेहुण’ शब्दो देश्यः-“पिच्छमि पेहुणं”-देशीना० व० ६ गा० ५८ ।

२० भिसे ति वा मुंणालिया ति वा गंयदंते ति वा लवङ्गदलए ति वा पोंडरियदलए ति वा सेय्यासोगे ति वा सेय-
कणवीरे ति वा सेयबन्धुजीवे ति वा, भवे एयारूवे सिया ? णो इणट्ठे समट्ठे, ते णं सुक्खिळा मणी एत्तो इट्ठतराए
चेव जाव [पृ० ८५ पं० २] वज्जेणं पणत्ता ।

[३९] तेसिं णं मणीणं इमेयारूवे गन्धे पणत्ते, से* जहा नाम ए कोट्टपुडाण वा तर्गरपुडाण वा एलापुडाण वा
चोयपुडाण वा चम्पापुडाण वा दमणापुडाण वा कुंकुमपुडाण वा चंदणपुडाण वा उशीरपुडाण वा मरुआपुडाण
वा जातिपुडाण वा जूहिआपुडाण वा मल्लियापुडाण वा पहाणमल्लियापुडाण वा केतंगिपुडाण वा पाडेलिपुडाण
चातिशुक्केति तदुपन्यासः २८ विसं पविनीकन्दः २९ मृणालं पद्मतन्तुः ३० गजदन्त-३१ लवङ्गदल-३२ पुण्डरीकदल-३३ श्वेताशो-
क-३४ श्वेतकणवीर-३५ श्वेतबन्धुजीवाः प्रतीताः, ३६ 'भवे एयारूवे सिया' इत्यादि प्राग्वत् । [पृ० ८५ पं० ३] तदेवमुक्तं वर्णस्वरूपम् ।

[३९] सम्प्रति गन्धस्वरूपप्रतिपादनार्थमाह-१ तेषां मणीनाम् २ अयमेतद्रूपो गन्धः प्रज्ञप्तः इत्यथा-ते यथा नाम गन्धा अभिनिर्ग-
च्छन्तीति सम्बन्धः । ४ कोष्ठं-गन्धद्रव्यं तस्य पुटाः कोष्ठपुटास्तेषां ५ 'वा'शब्दः सर्वत्रापि समुच्चये, इह एकस्य पुटस्य प्रायो न तादृशो
गन्ध आयाति द्रव्यस्याल्पत्वात् ततो बहुवचनम् ६ तगरमपि गन्धद्रव्यं ७ एलाः प्रतीताः ८ चोयं-गन्धद्रव्यं ९ चम्पक-१० दम-
नक-११ कुङ्कुम-१२ चन्दन-१३ उशीर-१४ मरुक-१५ जाती-१६ यूथिका-१७ मल्लिका-१८ स्नानमल्लिका-१९ केतकी-२० पाटली-

* "प्राकृतत्वात् 'से' इति बहुवचनार्थः प्रतिपत्तव्यः"-राय० वि० ।

वा णो^{३१}भालियापुडाण वा अगुरु^{३२}पुडाण वा लवंगपुडा^{३३}ण वा वांसपुडाण वा कप्पूर^{३४}पुडाण वा अणु^{३५}वायंसि वा ओभि^{३६}०
ज्जमाणाण वा कुट्टिज्ज^{३७}माणाण वा भंजिज्ज^{३८}माणाण वा उक्किरिज्ज^{३९}माणाण वा विक्किरिज्ज^{४०}माणाण वा परिभुज्ज^{४१}माणाण
वा परिभाइज्ज^{४२}माणाण- वा भण्ड^{४३}ओ वा भण्डं साहरिज्जमाणाण वा ओराल^{४४} भणुण्णा भणहरा घाणभणनिव्वु-
तिकरा

२१ नवमालिका-२२ अगुरु-२३ लवङ्गकुसुम-२४ वास-२५ कर्पूराणि प्रतीतानि, नवरम्-१३ उशीरं-वीरणीमूलम् १८ स्नानमल्लिका-स्नान-
योग्यो मल्लिकाविशेषः एतेषां पुटानाम्-२६ अनुवाते-आघ्रायकविवक्षितपुरुषाणामनुकूलं वाते वाति सति २७ उद्भिद्यमानानामुद्भात्यमा-
नानाम् २८ 'वा'शब्दः सर्वत्रापि समुच्चये २९ इह पुटैः परिमितानि यानि कोष्ठादीनि गन्धद्रव्याणि तान्यपि-परिमेये परिमाणोपचारात्-
'कोष्ठपुटादीनि'इत्युच्यन्ते तेषां कुट्यमानानाम्-उदूखले कुट्यमानानाम् ३० श्लक्ष्णखण्डीक्रियमाणानाम् एतच्च विशेषणद्वयं कोष्ठादि-
द्रव्याणामवसेयं तेषामेव प्रायः कुट्टन-श्लक्ष्णखण्डीकरणसम्भवात् न तु यूथिकादीनां ३१ क्षुरिकादिभिः कोष्ठादिपुटानां कोष्ठादि-
द्रव्याणां वा उत्कीर्यमाणानाम् ३२ विकीर्यमाणानाम्-इतस्ततो विप्रकीर्यमाणानाम् ३३ परिभोगाय उपयुज्यमाणानाम् ३४ क्वचित् १०
'परिभाइज्जमाणाण वा'इति पाठस्तत्र परिभाज्यमानानां-पार्श्ववर्त्तिभ्यो मनाग् मनाग् दीयमाणानाम् ३५ भाण्डात्-स्थानादेकस्मादन्यद्
भाण्डं-भाजनान्तरं संह्रियमाणानाम् । ३६ उदाराः-स्फाराः ३७ ते चामनोज्ञा अपि स्युरत आह-मनोज्ञा-मनोऽनुकूलाः ३८ तच्च
मनोज्ञत्वं कुतः ? इत्याह-मनोहराः-मनो हरन्ति-आत्मवशं नयन्तीति मनोहराः ३९ इतस्ततो विप्रकीर्यमाणानां मनोहरत्वं कुतः ?

सर्वतो समन्ता गंधा अभिनिस्सरन्ति, भवे एयारूवे सिया ? नो इणट्टे समट्टे, ते णं मणी एत्तो इट्ठतराए चेव
[पृ० ८५ पं० २] गंधेणं पन्नत्ता ।

[४०] =तेसिं णं मणीणं इमेयारूवे फासे पणत्ते, से जहा नाम ए आइणे ति वा रूए ति वा बूरे इ वा णव-
णीए इ वा हंसगर्भतूलिया इ वा सिरीसकुसुमनिचये इ वा बालकुमुदपत्तरासी ति वा

॥९३॥

इत्याह—घ्राण—मनोनिर्वृतिकराः एवंभूताः ४० सर्वतः—सर्वासु दिक्षु ४१ समन्ततः—सामस्त्येन ४२ गन्धा ४३ अभिनिस्सरन्ति—जिघ्र-
तामभिमुखं निस्सरन्ति, क्वचित् 'अभिनिस्सवन्ति' इति पाठः तत्रापि स एवार्थः नवरम् 'अभितः स्रवन्ति' इति शब्दसंस्कारः ।
एवमुक्ते शिष्यः पृच्छति—४४ 'भवे एयारूवे सिया ?' स्यादेतत् यथा भवेद् एतद्रूपस्तेषां मणीनां गन्धः ? स्वरिराह—४५ 'नो इणट्टे
समट्टे' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० ८५ पं० १-२] ।

[४०] १ तेषां मणीनाम् २ अयमेतद्रूपः ३ स्पर्शः प्रज्ञप्तः, ४ तद्यथा—५ अजिनकं—चर्ममयं वस्त्रम् ६ रूतं—प्रतीतम् ७ बूरो—वन-
स्पतिविशेषः ८ नवनीतं—म्रश्मणम् ९ हंसगर्भतूली—१० शिरीषकुसुमनिचयश्च प्रतीतः, ११ बालानि—अचिरकालजातानि यानि कुमुद-

= व्याकरणशास्त्रसिद्धं 'तेसि' इति रूपम्, परंतु अत्र मूले क्वचित् 'तेसि' इति रूपम् क्वचिच्च 'तेसि' पारनियमेन परिशुद्धं प्रतिभाति ।
इति रूपं समुपलभ्यते । 'तेसि णं' अत्र परवर्तिनि अनुनासिके णकारे पूर्ववर्ती अनुनासिकः—अनुस्वारो लुप्त इति 'तेसि णं' इत्यपि रूपं वाग्व्या-
- "रूअं तूले"—देशीनाममाला वर्ग ७ गा० ९ । भाषायाम् 'रू' इति प्रसिद्धम् । * विवरणकारदर्शितः पाठभेदः ।

भवे एयारूवे सिया ? णो इणट्टे समट्टे, ते णं मणी एत्तो इट्टतराए चेव जाव [पृ० ८५ पं० २] फासेणं पन्नत्ता ।

[४१] तए णं से आभियोगिए देवे तस्मै दिव्वस्स जाणविमाणस्स बहुमज्झदेसभागे एत्थ णं मेहं पिच्छाघरम-
ण्डवं विउव्वइ = अणेगखं भसयसंनिविट्ठं अंभुग्गयसुकयवरवेइयातोरणवररइयसालभंजियागं सुसिलिद्धविसि-
ट्टलट्टसंठियपसत्थवेरुलियविमलखम्भं णाणां ० मणिखचियउज्जलबहुसमसुविभक्तभूमिभागं ईहामिय-उसभ-

पत्राणि तेषां राशिर्बालकुमुदपत्रराशिः, क्वचिद् 'बालकुसुमपत्रराशिः' इति पाठः १२ 'भवे एयारूवे' इत्यादि प्राग्वत् । [पृ० ८५ पं० १-२]

[४१] १ततः २स आभियोगिको देवः ३तस्य दिव्यस्य यानविमानस्य ४बहुमध्यदेशभागे अत्र ५महत् प्रेक्षागृहमण्डपं ६विकु-
र्वति, कथम्भूतम् ? इत्याह-७अनेकस्तम्भशतसंनिविष्टम् । तथा ८अभ्युद्गता-अत्युत्कटा सुकृता-सुष्ठु निष्पादिता वरवेदिकाः तोरणानि
वररचिताः शालभञ्जिकाश्च यत्र तद् अभ्युद्गतसुकृतवरवेदिकातोरणवररचितशालभञ्जिकाकम् तथा ९ सुश्लिष्टा विशिष्टा लष्टसंस्थिताः-
मनोज्ञसंस्थानाः प्रशस्ताः-प्रशस्तवास्तुलक्षणोपेता वैडूर्यविमलस्तम्भा-वैडूर्यरत्नमया विमलाः स्तम्भा यत्र तत् सुश्लिष्टविशिष्टलष्टसंस्थि-
तप्रशस्तवैडूर्यविमलस्तम्भम् तथा १० नाना मणयः खचिता यत्र भूमिभागे स नानामणिखचितः ० नानामणिखचित उज्ज्वलो बहु-
समः-अत्यन्तसमः सुविभक्तो भूमिभागो यत्र तत् नानामणिखचितोज्ज्वलबहुसमसुविभक्तभूमिभागम् तथा ११ ईहामृगा-वृकाः

= मूलपाठे क्वचित् 'विउव्वइ' इति क्वचिच्च 'विउव्वंति' इति पाठो लभ्यते परन्तु नात्र अर्थभेदः । ० -मणिकणगरयणख-वि० बा० ।
० विवरणकारदर्शितं पाठान्तरम् । इति भावः-पा० ४-५ भा० १ । ० 'सुखादिदर्शनात् क्तान्तस्य पाक्षिकः परनिपातः' [पृ० ४८ *

तुरग-नर-मगर-विहग-बालग-किंनर-रुरु-सरभ-चमर-कुञ्जर-वणलय-पडमलयभक्तिचित्तं ० खंभुगयवद्
रवेइयापरिगयाभिरामं विज्जाहरजमलजुयलजंतजुत्तं पिव अच्चीसहस्समालणीयं रूवगसहस्सकलियं भिस-
माणं भिभिभसमाणं चक्खुल्लोयणलेसं सुहफासं सस्सिसरीयरूवं [पृ० ७६ पं० २-४] कंचणमणिरयणथूभि-
यागं णाणाविहपञ्चवण्णघण्टापडागपरिमण्डियग्गसिहरं

ऋषभा-वृषभाः तुरग-नर-मकर-विहगाः प्रतीताः व्यालाः-श्वापदभुजगाः किंनरा-व्यन्तरविशेषाः रुरवो-मृगाः सरभाः-आटव्या म-
हाकायाः पशवः चमरा-आटव्या गावः कुञ्जराः-दन्तिनः वनलता-अशोकादिलताः पद्मलताः-पद्मिन्यः एतासां भक्त्या-विच्छिन्त्या
चित्रम्-आलेखो यत्र तद् ईहामृग-ऋषभ-तुरग-नर-मकर-विहग-व्याल-किंनर-रुरु-सरभ-चमर-कुञ्जर-वनलता-पद्मलताभक्ति-
चित्रम् तथा १२ स्तम्भोद्गतया-स्तम्भोपरिवर्त्तिन्या वज्ररत्नमय्या वेदिकया परिगतं सद् यदभिरामं तत् स्तम्भोद्गतवज्रवेदिकापरि-
गताभिरामम् १३ विद्या धरन्तीति विद्याधरा-विशिष्टविद्याशक्तिमन्तः तेषां यमलयुगलानि-समानशीलानि द्वन्द्वानि तेषां यन्त्राणि-
प्रपञ्चविशेषास्तैर्युक्तमिव १४ अर्चिषां-मणिरत्नप्रभाज्वालानां सहस्रैर्मालनीयं-परिवारणीयम् किमुक्तं भवति?--एवं नाम अत्यद्भुतै-
र्मणिरत्नप्रभाजालैराकलितमिव भाति यथा नूनमिदं न स्वाभाविकम् किन्तु विशिष्टविद्याशक्तिमत्पुरुषप्रपञ्चप्रभावितमिति, १५ 'रूवग-
सहस्सकलियं.....सस्सिसरीयरूवं' प्राग्वत् [पृ० ७६ पं० ६-१२] १६ काञ्चनं च मणयश्च रत्नानि च काञ्चनमणिरत्नानि तेषां-तन्मयी
स्तूपिका-शिखरं यस्य तत् तथा १७ नानाविधाभिः-नानाप्रकाराभिः पञ्चवर्णाभिर्घण्टाभिः पताकाभिश्च परि-सामस्त्येन मण्डितमग्र-

टिप्पण]-राय० वि० । ० 'खंभुगय' इत भारभ्य 'सस्सिसरीयरूवं' इत्यन्तं-"क्वचिद् एतन्न दृश्यते"-राय० वि० ।

चैवलं मरीतिकवयं विणिम्मुयन्तं लाइय-उल्लोइयमहियं गोसीसरसरत्तचंदणदहरदिघपंचंगुलितलं उच्चि-
यचन्दणकलसं चन्देणघटसुकयतोरणपडिदुवारदेसभागं आसत्तोसत्तविउलवट्टवग्घारियमल्लदामकलावं पञ्च-
वणसरससुरभिमुक्कपुष्पपुञ्जोवयारकलियं कालागुरुपचरकुंदरुक्कतुरुक्कधूवमघमघंतगंधुद्धुयाभिरामं [पृ०७ पं०४-]

शिखरं यस्य तद् नानाविधपञ्चवर्णघण्टापताकापरिमण्डिताग्रशिखरम् १८ चपलं-चलं चिकचिकायमानत्वात् १९ मरीचिकवचं-किर-
णजालपरिक्षेपं विनिर्मुञ्चत् २० लाइयं नाम-यद् भूमेर्गोमयादिनोपलेपनम् २१ उल्लोइयं-कुडयानां मालस्य च सेटिकादिभिः
सम्मृष्टीकरणम् लाइय-उल्लोइयाभ्यामिव महितं-पूजितं लाइय-उल्लोइयमहियं तथा २२ गोशीर्षेण-गोशीर्षनामकचन्दनेन सरस-
रक्तचन्दनेन च दर्दरेण-बहलेन चपेटाकारेण वा दत्ताः पञ्चाङ्गुलितला-हस्तका यत्र तद् गोशीर्षसरसरक्तचन्दनदर्दरदत्तपञ्चाङ्गुलित-
लम् तथा २३ उपचिता-निवेशिताः चन्दनकलशा-मङ्गलकलशा यत्र तद् उपचितचन्दनकलशम् २४ चन्दनघटैः-चन्दनकलशैः सुकृ-
तानि-सुष्ठु कृतानि शोभितानीति तात्पर्यार्थः यानि तोरणानि तानि चन्दनघटसुकृतानि तानि तोरणानि प्रति द्वारदेशभागं-द्वारदे-
शभागे यत्र तत् चन्दनघटसुकृततोरणप्रतिद्वारदेशभागम् तथा २५ आ-अवाङ्-अधोभूमौ सक्त आसक्तो-भूमौ लग्न इत्यर्थः ऊर्ध्वं सक्त
उत्सक्तः-उल्लोचतले उपरि संबद्ध इत्यर्थः विपुलो-विस्तीर्णः वृत्तो-वर्तुलः २६ 'वग्घारिय' इति-प्रलम्बितो माल्यदामकलापः-पुष्प-
मालासमूहो यत्र तद् आसक्तोत्सक्तविपुलवृत्तप्रलम्बितमाल्यदामकलापम् तथा २७ पञ्चवर्णेन सरसेन-सच्छायेन सुरभिणा मुक्तेन-
क्षिप्तेन पुष्पपुञ्जलक्षणेनोपचारेण-पूजया कलितं पञ्चवर्णसरससुरभिमुक्तपुष्पपुञ्जोपचारकलितम् २८ 'कालागुरु...गंधवट्टिभूत' इति

शयपसेण-
इयं ।

सुगंधयरगन्धियं गन्धवटिभूतं अर्चरगणसंघसंविकिणं दिव्वतुंडियसहसंपणाइयं अर्चं [पृ० १९ पं० ५] जाव
पडिरूवं । तस्स णं पिच्छाघरमण्डवस्स अंतो बहुसमरमणिज्जभूमिभागं विउव्वति [कंडिका० ३३-४०] जाव
मणीणं फासो । तस्स णं पेच्छाघरमंडवस्स उल्लोयं विउव्वति पउमलयं भत्तिचित्तं जाव [पृ० १९ पं० ५] पडिरूवं ।
[४२] तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेशभाए एत्थ णं एगं महं वइरामयं अक्खाडगं
विउव्वति । तस्स णं अक्खाडयस्स

[पृ० ७ पं० ४-] प्राग्वत्, तथा २९ अप्सरोगणानां सङ्घः-समुदायस्तेन सम्यग्-रमणीयतया विकीर्णं-व्याप्तम्-अप्सरोगणसङ्घसं-
विकीर्णम् तथा ३० दिव्यानां त्रटितानाम् आतोद्यानां-वेणुवीणामृदङ्गादीनां ये शब्दास्तैः सम्प्रणादितं-सम्यक्-श्रोत्र-मनोहारितया
प्रकर्षेण नादितं-शब्दवद् दिव्यत्रुटितशब्दसम्प्रणादितम् ३१ 'अर्चं जाव पडिरूवं' इति 'यावत्' शब्दकरणात् 'सण्हं अभिरूवं पडि-
रूवं' इति द्रष्टव्यम् एतच्च प्राग्वद् [पृ० १९ पं० ८] व्याख्येयम् । ३२ तस्य ३३ प्रेक्षागृहमण्डपस्य ३४ अन्तः-मध्ये ३५ बहु-
समरमणीयं भूमिभागं ३६ विकुर्वति तद्यथा-'आलिङ्गपुष्करमिति वा' [कण्डिका ३३-४०-पृ० ८१ पं० १२-] इत्यादि तदेव
तावद् वक्तव्यं यावद् मणिस्पर्शसुत्रपर्यन्तः, तथा चाह-'जाव मणीणं फासो' इति । ३७ तस्य प्रेक्षागृहमण्डपस्य ३८ उल्लोकम्-उप-
रिभागं ३९ विकुर्वति ४० पद्मलताभक्तिचित्रम् ४१ 'जाव पडिरूवं' इति 'यावत्' शब्दकरणात् 'अर्चं सण्हं' [पृ० १९ पं० ८-]
इत्यादिविशेषणकदम्बकपरिग्रहः ।

[४२] १ तस्य-बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य २ बहुमध्यदेशभागे ३ अत्र ४ एकं महान्तं वज्रमयम् ५ अक्षपाटं ६ विकुर्वति, ७ तस्य

प्रेक्षागृ-
मण्डपे
अक्षपाट

॥९७

१०

रायपसेण-
इयं ।

॥९८॥

बहुमज्जदेशभागे एतथ णं महेगं मणिपेढियं विउव्वति अट्ठं जोयणाइं आयामविक्खम्भेणं चत्तारि जोयणाइं
बाहल्लेणं सर्व्वमणिमयं अच्चं सण्हं जाय [पृ० १९ पं० ५] पडिख्वं । तीसे णं मणिपेढियाए उव्वरि एतथ णं
महेगं सीहासणं विउव्वेइ, तेस्स णं सीहासणस्स ईमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते-तव्वेणिज्जमया चक्कला रयेया-
मया सीहा सोवणिणया पाया णाणांमणिमयाइं पायसीसगाइं जंबूणर्थमयाइं गत्ताइं वड्ढीमया संधी णाणा-
मणिमये वेच्चे, से णं सीहासणे ईहामिय-उसभ-तुरग-नर-मगर-विहग-वालग-किन्नर-रुरु-सरभ-

चाक्षपाटकस्य ८ बहुमध्यदेशभागे ९ अत्र १० एकां महतीं मणिपीठिकां ११ विकुर्वति १२ अष्टौ योजनानि आयाम-विष्कम्भाभ्याम्
१३ चत्वारि योजनानि बाहल्येन-उच्चैस्त्वेनेति भावः, कथम्भूतां तां विकुर्वति? इत्यत आह-१४ सर्वमणिमयीम्-सर्वात्मना मणिमयीं
'यावत्' करणात् १५ 'अच्छाम्' इत्यादिविशेषणसमूहपरिग्रहः [पृ० १९ पं० ८] १६ तस्याश्च मणिपीठकाया १७ उपरि १८ अत्र
१९ महदेकं सिंहासनं २० विकुर्वति २१ तस्य च सिंहासनस्य २२ अयमेतद्रूपो २३ वर्णावासः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-२४ तपनीयमयाः = चक्कला
२५ रजतमयाः सिंहायैरुपशोभितं तत् सिंहासनमुच्यते २६ सौवर्णिकाः-सुवर्णमयाः पादाः २७ नानामणिमयानि पादशीर्षकाणि-पादाना-
मुपरितना अवयवविशेषाः, २८ जाम्बूनदमयानि गात्राणि २९ वज्रमया-वज्ररत्नापूरिताः सन्धयो-गात्राणां सन्धिमेलाः ३० नाना-
मणिमयं वेच्चं-व्युतम् । ३१ तत् सिंहासनम् ३२ ईहामृग-ऋषभ-तुरग-नर-मकर-व्यालक-किन्नर-रुरु-सरभ-चमर-वनलता-

= 'चक्कल' इत्ययं शब्दो देश्यः-“कुण्डल-वट्टुल-दोलाफल्य-विसालेसु चक्कलयं”-चक्कलं कुण्डलम् वर्तुलम् दोलाफलकम् विशालं चेति
चतुर्थः-“देशीनाम० घ० ३ गा० २० । भाषायाम् 'चाक्कला' इति प्रतिभाति । ० -मयं वच्चं-पा० ५ ।-मयं वड्ढं पा० ४ ।-मयं वेच्चं

अक्षपाटवे
मणिपीठिका
सिंहास

१०

रायपसेण-
इयं ।

चमर-कुञ्जर-वणलय-पउमलयभक्ति [पृ० ७६ पं० २] चित्तं ससारसारोवचियमणिरयणपायवीढे अँत्थरगभि-
उमसूरगणवतयकुसंतलिंबकेसरपच्चत्थुयाभिरामे आँणग-रूय-बूर-णवणीय-तूलफासमउए [कण्डिका ४०]
सुविरइयँरयत्ताणे उवचियवीमदुगुल्लपट्टपडिच्छायणे रत्तंसुअसंभुँडे सुरँम्मे पासाइँए दरिसणिज्जे अभिरूवे
पडिरूवे ।

पद्मलताभक्ति [पृ० ७६ पं० ६] चित्रम् । ३३ सारसारैः-प्रधानैः ८मणिरत्नैरुपचितेन पादपीठेन सह यत् तत् तथा, ३४ आस्तरकम्-
आच्छादकं मृदु यस्य ० मसूरकस्य तद् आस्तरकमृदु, + नवा त्वक् येषां ते नवत्वचः कुशान्ताः-दर्भपर्यन्ता नवत्वचश्च ते कुशान्ताश्च
नवत्वक्कुशान्ताः-प्रत्यग्रत्वग्दर्भपर्यन्तरूपाणि लिम्बानि-कोमलानि नमनशीलानि च केसराणि मध्ये यस्य मसूरकस्य तत् नवत्वक्कु-
शान्तलिम्बकेसरम् आस्तरकमृदुना मसूरकेण नवत्वक्कुशान्तलिम्बकेसरेण =प्रत्यवस्तृतम्-आच्छादितं सत् यदभिरामं तत् तथा, ३५
[कण्डिका ४०] पूर्ववत् तथा ३६ सुविरचितं रजस्त्राणमुपरि यस्य तत् सुविरचितरजस्त्राणम् ३७ उपचितं-परिकर्मितं यत् क्षौमं दुकूलं-
कार्पासिकं वस्त्रं परिच्छादनं रजस्त्राणस्योपरि द्वितीयमाच्छादनं यस्य तत् तथा, तत् उपरि ३८ रक्तांशुकेन-अतिरमणीयेन रक्तेन वस्त्रेण
संवृतम्-आच्छादितम् अत एव ३९ सुरम्यम् ४० 'पासाइँए दरिसणिज्जे अभिरूवे पडिरूवे' इति [पृ० ७ पं० १ तथा पृ० ९ पं० ६] प्राग्वत् ।

तत्-व्युतम्-भा० १ । -मयं वेढुं ? भा० २ । ४ "प्राकृतत्वाच्च * पदोपन्यासव्यत्ययः"-राय० वि० । ० भाषायाम्-'गालमसूरियुं' इति
प्रसिद्धम् । + "विशेषणपूर्वापरनिपातः यादृच्छिकः प्राकृतत्वात्"-राय० वि० । = "विशेषणस्य परनिपातः प्राकृतत्वात्"-राय० वि० ।

* मूले 'उवचियमणिरयण' इति उपचित-मणिरत्न-पदयोर्व्यत्ययः । -'मणिरत्नोपचित'-इति उचितम् ।

रायपसेण-
इयं ।

॥१००॥

[४३] तस्स णं सीहासणस्स उवरि एत्थ णं मेहेगं विजयदूसं विउव्वंति, संखं-कुंद-दगरय-अमयमहियफेण-
पुंजसंनिगासं सव्वरयणाजयं अच्छं सण्हं पासादीयं दरिसणिज्जं अभिरूवं पडिरूवं । तस्स णं सीहासणस्स
उवरिं विजयदूसस्स य बहुमज्झदेसभागे एत्थ णं मेहं एगं वयरामयं अंकुसं विउव्वंति, तस्सिं च णं वयराम-
यंसि अंकुसंसि कुंभिकं मुत्तादामं विउव्वंति । से^२ णं कुंभिके मुत्तादामे अन्नेहि चउहि अद्वकुंभिकेहि
मुत्तादामेहि—

[४३] १तस्य सिंहासनस्य २उपरि उल्लोके ३अत्र अस्मिन् स्थाने ४महदेकं ५विजयदूष्यं-वस्त्रविशेषः, आह च जीवाभिगममूल-
टीकाकृत्-“विजयदूष्यं वस्त्रविशेषः” [] इति । तं ६विकुर्वन्ति-स्वशक्त्या निष्पादयन्ति, कथम्भूतम्? इत्याह-७ शङ्ख-कुन्द-दक-
रजो-ऽमृतमथितफेनपुञ्जसन्निकाशम्-शङ्खः प्रतीतः, कुन्द इति-कुन्दकुसुमम् दकरजः-उदककणाः अमृतस्य-क्षीरोदधिजलस्य मथितस्य
यः फेनपुञ्जो-डिण्डीरोत्करः तत्सन्निकाशं-तत्समप्रभम् पुनः कथम्भूतम्? इत्याह-८सर्वात्मनारत्नमयम् ९‘अच्छं सण्हं पासाइयं’इत्या-
दिविशेषणजालं प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ८] । १० तस्य सिंहासनस्य-११ उपरि १२ तस्य विजयदूष्यस्य १३बहुमध्यदेशभागेऽत्र १४महा-
न्तमेकं १५ वज्रमयं-वज्ररत्नमयमङ्कुशम्-अङ्कुशाकारं मुक्तादामावलम्बनाश्रयं १६ विकुर्वन्ति १७ तस्मिंश्च वज्ररत्नमयेऽङ्कुशे महदेकं
१८ कुम्भाग्रं-मगधदेशप्रसिद्धं कुम्भपरिमाणं मुक्तादाम १९ विकुर्वन्ति । २०तत् कुम्भाग्रं मुक्तादाम २१ अन्यैश्चतुर्भिः कुम्भाग्रैः-कुम्भ-

÷ “अग्रं पुरस्तात्, उपरि, परिमाणे”-इति मेदिनी-[अमर० टी० पृ० ३२९] इति वचनात् अत्र ‘अग्र’ शब्दः परिमाणवाची बोध्यः-
कुम्भाग्रम्--कुम्भपरिमाणम् ।

सिंहास
विजय
व्यम् त
च कुम्भ
रिमाणा
मौक्तिक

१०

तदेदुच्चत्तपमाणेहि सव्वओ समंता संपरिखित्ते । ^{२६} ते णं दामा तव्वणिज्जलंबूसगा* णाणामणिरयणविधिहहार-
द्वहारउवसोभियसमुदाया ईसि^{२७} अणमणमसंपत्ता वाएहि पुव्वावरदाहिणुत्तरागएहि मंदायं मंदायं = एज्ज-
माणाणि एज्जमाणाणि पलंब^{२८}माणाणि × पलंबमाणाणि वदमाणाणि उरालेणं मणुत्तेणं मणहरेणं
परिमाणैर्मुक्तादामभिः २२ तदधोच्चत्वप्रमाणमात्रैः २३ सर्वतः सर्वासु दिक्षु २४ समन्ततः—सामस्त्येन २५ सम्परिक्षिप्तं—व्याप्तम् । २६
तानि पञ्चापि दामानि २७ तपनीयमया लम्बूसगा—आभरणविशेषरूपा अग्रभागे येषां प्रलम्बमानानां तानि तथा २८ नानामणिरत्नैः
नानामणिरत्नमयैर्विविधैः—विचित्रैर्हारैर्धरैश्चोपशोभितः—सामस्त्येन शोभितः समुदायो येषां तानि तथा २९ तथा ईषत् मनाक्
अन्योऽन्यं—परस्परम् असंप्राप्तानि—असंलग्नानि ३० पूर्वापरदक्षिणोत्तरागतैः^{३१} ३१ ‘मन्दायं मन्दायं’ इति मन्दं मन्दं ३२ कम्पमानानि
३३ ईषत्कम्पनवशादेव प्रकर्षत इतस्ततो मनाक् चलनेन लम्बमानानि लम्बमानानि ततः ३४ परस्परं सम्पर्कवशतः शब्दायमानानि
शब्दायमानानि ३५ उदारेण स्फारेण शब्देनेति योगः स च स्फारः शब्दो मनःप्रतिकूलोऽपि भवति तत आह—३६ मनोज्ञेन मनो-
ऽनुकूलेन ३७ तच्च मनोऽनुकूलत्वं लेशतः स्यात् अत आह—मनोहरेण मनांसि श्रोतृणां हरति—एकान्तेनात्मवशं नयतीति मनोहरः ०

* —गा सुवण्णपयरगमंडियग्गा णा—वि० बा० । = “भृशाभीक्ष्ण्याऽधिच्छेदे द्विः प्राक् तमवादेः”—[७-४-७३ हैमश०] इति अविच्छेदे द्वि-
चनम् यथा—‘पचन्ति पचन्ति’ इत्यत्र, एवमुत्तरप्राऽपि—राय० वि० । × —णि वज्जमा—पा० १ । —णि पञ्जमा—भा० १ । —णि पञ्जमा— पा०
३ । —णि पडंडमा—पा० ५ । —णि पम्भक्खमा—पा० २ । ४ ‘वातैः’ इति शेषः । ० “लिहादेः आकृतिगणत्वाद् ‘अच्’ प्रत्ययः”—राय० वि० ।
“लिहादिभ्यः”—(५-१-५० हैमश०) अत्र ‘हृ’ धातोः ‘अच्’ प्रत्यये हरः—मनोहरः ।

रायपसेण-
इयं ।

कर्ण-मणिव्युतिकरेणं संदेणं ते पएसे संब्वओ समंतो आपूरेमाणा आपूरेमाणा सिरीएँ अतीव अतीव उवसोभेमाणा उवसोभेमाणा चिहंति ।

॥१०२॥

[४४] तए णं से आभिओगिए देवे तस्स सीहासणस्स अवरुत्तरेणं उत्तरेण उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थ णं सूरिआभस्स देवस्स चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं चत्तारि भद्दासणसाहस्सीओ विउव्वइ, तस्स णं सीहासणस्स

तेन ३८ तदपि मनोहरत्वं कुतः ? इत्याह-कर्ण-मनोनिर्वृतिकरेण ० ततोऽयमर्थः-प्रतिश्रोतृ कर्णयोर्मनसश्च निर्वृतिकरः-सुखोत्पादक-स्ततो मनोहरस्तेनेत्थम्भूतेन ३९ शब्देन ४० तान् प्रत्यासन्नान् प्रदेशान् ४१ सर्वतो-दिक्षु ४२ समन्ततो-विदिक्षु ४३ आपूरयन्ति-आपूरयन्ति, अत एव ४४ श्रिया-शोभया अतीवोपशोभमानानि ४५ तिष्ठन्ति ।

[४४] १ ततः स आभियोगिको देवः २ तस्य सिंहासनस्य ३ अपरोत्तरेण-वायव्ये कोणे इत्यर्थः, ४ उत्तरेण-उत्तरस्याम् ५ ऐशान्याम् अत्र एतासु तिसृषु दिक्षु ६ सूर्याभस्य देवस्य ७ चतुर्णाम् सामानिकसहस्राणां योग्यानि ८ चत्वारि भद्रासनसहस्राणि ९ वि-

० “निमित्त-कारण-हेतुषु सर्वासां विभक्तीनां प्रायो दर्शनम्-(सर्वनाम्नस्तृतीया च २-३-७ काशिकावृत्तौ) इति वचनात् हेतौ तृतीया”-राय० वि० । - “शप्रन्तस्य = ‘शौ’ इदं रूपम्” पा० ४-५ भा० १ । “शप्रन्तस्य स्याद् इदं रूपम्”-भा० २ । “शप्रन्तस्य स्यादौ इदं रूपम्”-मु० पु० ।

= वर्तमानकालसूचकः ‘शतृ’ प्रत्ययः तेन आ+पूरय्+अत्-‘आपूरयत्’ इति प्रयोगे साधिते प्रथमाबहुवचने शौ ‘आपूरयन्ति’ ।

पुंरित्थमेणं एत्थ णं सूरियाभस्स देवस्स चउण्हं अग्गमहिस्सीणं संपरिवाराणं चत्तारि भद्दासणसाहस्सीओ विउ-
व्वइ, तस्स णं सीहासणस्स दाहिणपुरत्थिमेणं एत्थ णं सूरियाभस्स देवस्स अड्ढिभत्तरपरिसाए अट्ठण्हं देवसाह-
स्सीणं अट्ठं भद्दासणसाहस्सीओ विउव्वइ, एवं दाहिणेणं मज्झिमपरिसाए दंसण्हं देवसाहस्सीणं दंस भद्दासण-
साहस्सीओ विउव्वति दाहिणपच्चत्थिमेणं बाहिरपरिसाए बारसण्हं देवसाहस्सीणं बारस भद्दासणसाहस्सीओ
विउव्वति पच्चत्थिमेणं सत्तण्हं अणियाहिवतीणं सत्तं भद्दासणे विउव्वति, तस्स णं सीहासणस्स चउदिसिं एत्थ
णं सूरियाभस्स देवस्स सोलसण्हं आयरक्खदेवसाहस्सीणं सोलस भद्दासणसाहस्सीओ विउव्वति, तंजह्हा-पुर-
त्थिमेणं चत्तारि साहस्सीओ दाहिणेणं चत्तारि साहस्सीओ पच्चत्थिमेणं चत्तारि साहस्सीओ उत्तरेण चत्तारि

॥१०३॥

कुर्वति, १० पूर्वस्यां ११ चतसृणामग्रमहिषीणां १२ सपरिवाराणां १३ चत्वारि भद्रासनसहस्राणि, १४ दक्षिणपूर्वस्याम् १५ अभ्यन्तरपर्वदः
१६ अष्टानां देवसहस्राणां योग्यानि १७ अष्टौ भद्रासनसहस्राणि, १८ दक्षिणस्यां १९ मध्यमपर्वदो २० दशानां देवसहस्राणां यो-
ग्यानि २१ दश भद्रासनसहस्राणि २२ दक्षिणापरस्यां नैऋतकोणे इत्यर्थः, २३ बाह्यपर्वदो २४ द्वादशानां देवसहस्राणां २५ द्वादश
भद्रासनसहस्राणि २६ पश्चिमायां २७ सप्तानामनीकाधिपतीनां २८ सप्त भद्रासनानि विकुर्वति । तदनन्तरं २९ तस्य सिंहासनस्य
३० चतसृषु दिक्षु अत्र सामानिकादिदेवभद्रासनानां पृष्ठतः ३१ सूर्याभस्य देवस्य सम्बन्धिनं ३२ षोडशानामात्मरक्षदेवसहस्राणां
योग्यानि ३३ षोडश भद्रासनसहस्राणि विकुर्वति, ३४ तद्यथा-३५ चत्वारि भद्रासनसहस्राणि पूर्वस्याम् ३६ चत्वारि दक्षिणतः
३७ चत्वारि पश्चिमायाम् ३८ चत्वारि उत्तरतः-सर्वसंख्यया सप्ताधिकानि चतुःपञ्चाशत्सहस्राणि-५४००७-भद्रासनानां विकुर्वति ।

१०

रायपसेण-
इयं ।

॥१०४॥

साहस्सीओ ।

[४५] तस्स दिव्वस्स जाणविमाणस्स इमे एयारूवे वण्णावासे पग्गते, से जहा नाम ए अईरुगयस्स वा हेमन्तिंय-
वालियसूरियस्स वा खयरिंगालाण वा रंति पज्जलियाण वा जयाकुसुमवणस्स वा किंसुयवणस्स वा पारियाय-
वणस्स वा सव्वतो समन्ता संकुसुमियस्स, भवे एयारूवे सिया ? 'नो इण्ढे सम्ढे, तस्स णं दिव्वस्स जाणवि-
माणस्स एत्तो इट्ठतराए चेव जाय वण्णेणं [पृ० ८५ पं० २] पण्णत्ते । गंधो य फासो य जहा मणीणं [कण्डिका

[४५] १ तस्य २ दिव्यस्य यानविमानस्य ३ अयम्—अनन्तरं वक्ष्यमाणस्वरूपो ४ वर्णावासो-वर्णकनिवेशः ५ तद्यथा-स यथा नाम ६ अचिरो-
द्रतस्य क्षणमात्रमुद्रतस्य ७ हैमन्तिकस्य शिशिरकालभाविनो बालसूर्यस्य स ह्यत्यन्तमारक्तो भवति दीप्यमानश्चेत्युपादानम्, ८ 'वा'शब्दाः
सर्वेऽपि समुच्चये, ९ खादिराङ्गाराणां वा १० रात्रौ प्रज्वलितानाम् ११ जयाकुसुमवनस्य वा १२ किंशुकवनस्य वा १३ पारिजातवनस्य वा
१४ सर्वतः—सर्वासु दिक्षु समन्ततः—सामस्त्येन १५ संकुसुमितस्य सम्यक् कुसुमितस्य, अत्रान्तरे शिष्यः पृच्छति—यादृग्रूप एतेषां वर्णः
१६ 'भवे एयारूवे सिया' इति स्यात्—कथञ्चिद् भवेद् एतद्रूपस्तस्य दिव्यस्य यानविमानस्य वर्णः ? सूरिराह—१७ 'नो इण्ढे सम्ढे,
तस्स णं दिव्वस्स.....मणामतराणे चेव वण्णे पण्णत्ते' इति प्राग्वत् [पृ० ८५ पं० तथा २-५] व्याख्येयम्, १८ गन्धः स्पर्शः यथा प्राग्
मणीनामुक्तस्तथा वक्तव्यः, स चैवं—'तस्स णं दिव्वस्स जाणविमाणस्स इमे एयारूवे गंधे पण्णत्ते, तं जहा—से जहा नाम ए कोट्टपुडाण

४ इमे+एयारूवे=इमेयारूवे-पृ० ९० * टिप्पण । १० 'रंति' इति सप्तम्यर्थे द्वितीया प्राकृतत्वात् ।

यानविमा-
नवर्णक-
निवेशः

१०

३९-४०] तं ए णं से आभिओगिए देवे दिव्वं जाणविमाणं विउव्वइ विउव्वित्ता जेणेव सूरियाभे देवे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता सूरियाभं देवं करयलपरिग्गहियं [पृ० ६७ पं० ८] जावं पच्चप्पिणंति ।

वा तगरपुडाण वा' [कं० ३९ पृ० ९१ पं० ४] इत्यादि । १९ 'त ए णं से आभिओगिए देवे' इत्यादि २० 'यावत्' करणात् 'करयल-परिग्गहियं दसनहं.....वद्धावेइ वद्धावित्ता एयमाणत्तियं' इति [पृ० ५६ पं० १-२ तथा पृ० ६७ पं० ९] द्रष्टव्यम् ।

यथा—“+उय विणयतत्तिल्ले ! ० पूरेमसि ? =सिरिद्धहे गए सूर्ये । कुतो रत्तिं मुग्धे ! पानियसदा सउणयाणं ० ॥ [] इत्यत्र”
-राय० विव० ।

+‘उय’ इति ‘पश्य’ पदभावसूचको निपातः । “उअ पश्य”-(८-२-२१८ हैमश०) ४ ‘तत्तिल्ल’ शब्दः तत्परवाची देश्यः । “तत्तिल्लो तल्लिच्छो य तप्परे”-देशीनाम० व० ५ गा० ३ । ० अस्य पदस्य भावः सम्यग् न अवगम्यते परंतु तात्पर्यानुसारी ‘पूर्णे’ इति अर्थः कल्प्यते । =अयं शब्दः खगपानभाजनवाचिना देश्य-‘सिरिद्धही’ [“ ‘सिरिद्धहो’ खगपानभाजनम् ”-देशीना० व० ८ गा० ३२] शब्देन समानः प्रतीयते ततः प्रस्तुत ‘सिरिद्धह’ पदस्यापि स एव अर्थो गम्यते । -‘रत्ति’ इति द्वितीयान्तमपि पदं सप्तम्यर्थसूचकं ज्ञेयम् । यथा च प्रस्तुतगाथायां ‘रत्ति’ शब्दः सप्तम्यर्थं बोधयति तथा अत्र मूलसूत्रगतं ‘रत्ति’पदमपि सप्तमीभावसूचकं बोध्यम् । एतदर्थस्पष्टनार्थं च विवरणकारेण इयं गाथा उदाहरणरूपेण दर्शिता । ० उत विनयतत्परे ! पूरिमे ! श्रीद्धहे ? गते सूर्ये । कुतः रात्रौ मुग्धे ! पानियशब्दाः शकुनकानाम् ॥ इति शब्दसंस्कारः । समग्रगाथायाः भावस्तु इत्थं बोध्यः-हे विनयपरायणे ! मुग्धे ! सूर्यः अस्तंगतः रात्रिर्जाता अतः जलपूर्णे खगपानभाजने पक्षिणां पानीयशब्दाः कुतः कारणात् स्युः ? रात्रौ हि पक्षिणः शेरत एव न जलं पिबन्ति नापि किञ्चिद् भक्षयन्ति अतस्तेषां निवासे शान्तिरेव युक्ता तथापि अद्य रात्रौ पक्षिजलभाजने

[४६] तए णं से सूरियाभे देवे आभिओगस्स देवस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म हट्ठ-जाव [पृ० ४७ पं० ३-]-हियए दिव्वं जिणिंदाभिगमणजोग्गं उत्तरवैउव्वियरूवं विउव्वति विउव्वित्ता चउंहिं अग्गमहिंसीहिं सपरिवाराहिं दोहिं अणीएहिं, तंजहा-गंधव्वाणीएण य णट्ठाणीएण य सद्धिं संपरिवुडे तं दिव्वं जाणविमाणं अणुपंयाहिणीकरेमाणे पुंरत्थिमिल्लेणं

[४६] १ दिव्यं-प्रधानं २ जिनेन्द्रस्य-भगवतो वर्द्धमानस्वामिनोऽभिगमनाय-अभिमुखं गमनाय योग्यम्-उचितं जिनेन्द्राभिगमनयोग्यम् ३ उत्तरवैक्रियं रूपं ४ विकुर्वति, ४ विकुर्वित्वा ५ चतसृभिर्ग्रमहिषीभिः सपरिवाराभिः ६ द्वाभ्यामनीकाभ्याम्-तद्यथा-गन्धर्वानीकेन नाट्यानीकेन च ७ सार्द्धम् ८ तत्र सहभावः स्वस्वामिभावमन्तरेणापि दृष्टः यथा समानगुण-विभवयोर्द्वयोर्मित्रयोः अतः स्वस्वामिभावप्रकटनार्थमाह-सम्यग् आराधकभावं बिभ्राणैः परिवृतः-संपरिवृतः ९ तद् दिव्यं यानविमानम् १० अनुप्रदक्षिणीकुर्वन्-पूर्वतोरणानुकूल्येन प्रदक्षिणीकुर्वन् ० पूर्वेण तोरणेनानुप्रविशति*-प्रविशन् ११ पूर्वेण त्रिसोपानप्रतिरूपकेण प्रतिविशिष्टरूपेण त्रिसोपा-

४ 'वि' पूर्वात् 'कुर्व' धातोः 'विकुर्व्य' इति पदं साधु । 'विकुर्वित्वा' इति तु छान्दसमेतत् । ० "पूर्वेण तोरणेन अनुप्रविशति" अस्य विवरणस्य मूलं पञ्चस्वपि टीकापाठप्रतिष्ठु नोपलब्धम् । * -ति स्वसिंहासनानुकूलं प्रविशति प्र-भा० २ ।

पक्षिणां पानीयशब्दो जायते ततस्तस्यावश्यं किमपि कारणं भवेत् । अत्र "एकान्तनिर्जनस्थानं मत्वा आवां समागतौ तथापि नात्र एकान्तनिर्जनं प्रतिभाति" इत्येवं स्वीयं भावं कश्चिद् बल्लभः मुग्धायै सूचयति-एष गाथाध्वनिः ।

*तिसोमाणपडिरूवणं दुरूहति^२ दुरूहिता जेणेवं^३ 'सीहासणे तेणेवं^४ उवागच्छइ उवागच्छिता 'सीहासणवरगए
पुरत्थाभिमुंहे सणिसण्णे । तए^५ णं तंस्स सूरिआभस्स देवस्स चंतारि सामाणियसाहस्सीओ तं^६ दिव्वं जाण-
विमाणं अणुपयाहिणीकरेमाणा उत्तरिल्लेणं तिसोवाणपडिरूवणं दुरूहंति= दुरूहिता पत्तयं पत्तयं पुंन्वणत्थे-
हिं भद्दासणेहिं णिसीयंति, अवसेसा देवा य देवीओ य तं दिव्वं जाणविमाणं जाव द्दाहिणिल्लेणं तिसो-
वाणपडिरूवणं दुरूहंति दुरूहिता पत्तेयं पत्तेयं पुंन्वणत्थेहिं भद्दासणेहिं निंसीयंति ।

५ ॥१०७

नेन तद् यानविमानम् १२ आरोहति, आरुह्य च १३ यस्मिन्नेव देशे तस्या मणिपीठिकाया उपरि १४ सिंहासनं १५ तत्रोपागच्छति,
उपागत्य च १६ सिंहासनवरगतः सन् १७ पूर्वाभिमुखः सन्निषण्णः सम्यक्-सकलसेवकजनचमत्कारकारिण्या उपवेशनस्थित्योपविष्टः ।
१८ ततः १९ तस्य सूर्याभस्य देवस्य २० चत्वारि सामानिकदेवसहस्राणि २१ तद् दिव्यं यानविमानम् २२ अनुप्रदक्षिणीकुर्वन्ति,
२३ उत्तरेण त्रिसोपानप्रतिरूपकेण २४ आरोहन्ति, २५ पूर्वन्यस्तेषु भद्रासनेषु २६ निषीदन्ति २७ अवशेषाः-अभ्यन्तरपर्वदादयो
देवा देव्यश्च २८ दक्षिणेन त्रिसोपानप्रतिरूपकेण २९ आरोहन्ति, आरुह्य च ३० स्वेषु भद्रासनेषु ३१ निषीदन्ति ।

१०

* 'त्रिसोपान-तिसोवाण-तिसोमाण' इति शब्दपरिवर्तनम् । = अत्र 'दुर्' उपसर्गपूर्वको 'रुह' धातुः प्रतीयते । ४ "अत्र सप्तम्यर्थे तृतीया"-
राय० वि० ।

[४७] तं णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स तं दिव्वं जाणविमाणं दुरूढस्स सभाणस्स अट्ठ अट्ठमङ्गलगा पुरतो अ-
हाणुपुब्बीए संपत्थिता, तज्जहा-सोत्थिय सिरिवच्छ जाव [पृ० १९ पं० ४] दप्पणा । तयणंतरं च णं पुण्णकलस-
भिगार दिव्वा य छत्तपडागा सचामेरा दंसणरतिया आलोयदरिंसणिज्जा वा उद्धुयविजयवेजयंतीपडागा ऊसिया
गर्भणतलमणुलिहन्ती पुरतो अहाणुपुब्बीए संपत्थिता । तयणंतरं च णं वेहलियभिसंतविमलदण्डं पेलम्बकोरंट-
मल्लदामोवसोभितं

[४७] १ ततः २ तस्य ३ सूर्याभस्य देवस्य ४ तद् दिव्यं यानविमानम् ५ आरूढस्य ६ पुरतोऽष्टौ अष्टमङ्गलकानि ७ यथानु-
पूर्व्या-वक्ष्यमाणपाठक्रमेणेत्यर्थः, ८ संप्रस्थितानि ९ तद्यथा-पूर्व १० स्वस्तिकः तदनन्तरं ११ = श्रीवत्सः-१२ तदनन्तरं १३
पूर्णकलश-भृङ्गार-१४ दिव्याऽऽतपत्र-पताकाः १५ सचामराः, कथम्भूताः ? इत्याह-१६ दर्शनरतिका दर्शने-अवलोकने रतिर्यासु ता
दर्शनरतिकाः, १७ इह दर्शनरतिकमपि किञ्चिदालोकदर्शनीयं न भवत्यमङ्गलत्वात् यथा गर्भवती युवतिः अत आह-आलोके-
बहिःप्रस्थानसमयभाविनि दर्शनीया-द्रष्टुं योग्या मङ्गल्यत्वात्, अन्ये त्वाहुः-“आलोके दर्शनीया-न पुनरत्युच्चा-आलोकदर्शनीया”
[] तथा १८ वातोद्धुता विजयसूचिका वैजयन्ती इति विजयवैजयन्ती च उत्सृता-ऊर्ध्वीकृता १९ गगनतलम्-अम्बरतलमनुलि-
खन्ती-अभिलङ्घयन्ती २० पुरतो यथानुपूर्व्या २१ संप्रस्थिता । २२ तदनन्तरं २३ वैडूर्यो वैडूर्यरत्नमयो × भिसन्तो-दीप्यमानो
विमलो-निर्मलो दण्डो यस्य तत् तथा २४ प्रलम्बते इति प्रलम्बः तेन-प्रलम्बमानेन कोरण्टमाल्यदाम्ना-कोरण्टपुष्पमालयोपशोभितं

रायपसेण-
इयं ।

चंदमंडलैनिभं सैमुस्सियं विमलैमायवत्तं पवरैसीहासणं च मणिरयणभत्तिचिंतं सपांयपीठं सपाउया^{३१}जोयस-
माउत्तं बहुकिंकरामरपरिगगहियं पुरतो अहाणुपु^{३३}वीए संपैत्थियं । तैयणंतरं च णं व^{३५}रामयवट्टलट्टसंठियसुसि-
लिट्टपरिघट्टमट्टसुपतिट्टिए ^{३६}विसिट्टे अणेगवरैपंचवण्णकुडभीसहस्सुस्सिए =परिमंडियाभिरामे वाउद्धुयवि-
जयवेजयंतीपडागच्छत्तातिच्छत्तकलिते तुंगे^{३७}

प्रलम्बकोरण्टमाल्यदामोपशोभितं २५ चन्द्रमण्डलनिभं दीप्त्या शोभया वर्तुलतया च चन्द्रमण्डलाकारं २६ समुत्सृतं सम्यगूर्ध्वो-
क्तं २७ विमलमातपत्रं तथा २८ प्रवरं सिंहासनं २९ मणिरत्नैः भक्त्या-विच्छिन्त्या चित्रं यत् तद् मणिरत्नभक्तिचित्रम् ३० सह पाद-
पीठं यस्य तत् सपादपीठं तथा ३१ पादुकायोगः-पादुकाद्वितयं तस्य समायोजनसमायुक्तम् सह पादुकायोगसमायुक्तं यस्य तत् तथा
३२ बहुभिः किङ्करैः-किङ्करकल्पैरमरैः परिगृहीतं ३३ पुरतो ३४ यथानुपूर्व्या ३५ सम्प्रस्थितम् । ३६ तदनन्तरं ३७ वज्रमयो वज्ररत्नमयः
तथा वृत्तं-वर्तुलं लष्टं-मनोज्ञं संस्थितं-संस्थानमाकारो यस्य स वृत्तलष्टसंस्थितः तथा सुदिलष्टः-सुश्लेषापन्नावयवो मसृण इत्यर्थः परिघृष्ट
इव परिघृष्टः⁺ खरशाणया पाषाणप्रतिमावद् मृष्ट इव मृष्टः सुकुमारशाणया पाषाणप्रतिमेव सुपतिष्ठितो न तु तिर्यक्पतिततया =वक्रः ३८ अत
एव शेषध्वजेभ्यो विशिष्टः-अतिशायी, तथा ३९ अनेकानि-अनेकसङ्ख्याकानि वराणि-प्रधानानि पञ्चवर्णानि कुडभीसहस्राणि उत्सृतानि
यत्र सोऽनेकवरपञ्चवर्णकुडभीसहस्रोत्सृतः= ४० वातोद्धूतविजयवैजयन्तीपताकाच्छत्रातिच्छत्रकलितः, ४१ तुङ्गः-अत्युच्चो योजनस-

= वि० बा० । + -ष्टः परशा-पा० ५ । = “ततः एतेषां पदानां पदद्वयमीलनेन कर्मधारयः”-राय० वि० । = “क्तान्तस्य परनिपातः
सुखादिदर्शनात्”-राय० वि०-पृ० ४८ * टिप्पण ।

॥१०९॥

५

१०

रायपसेण-
इयं ।

॥११०॥

गगनतलमणुलिहंतसिहरे जोअणसहस्रसमूसिए महतिमहॉलए मंहिदज्जए पुरतो अहाणुपुब्बीए संपत्थिए ।
तथेणंतरं च णं सुरूवणेवत्थपरिकच्छिया सुसज्जा सव्वालंकारभूसियां महय्या भडचडगरपेहगरेणं पंचे अणीया-
हिबईणो पुरतो अहाणुपुब्बीए संपत्थिया । ० [तयणंतरं च णं बहवे आभिओगिया देवा देवीओ य सएहिं
सएहिं रुवेहिं, सएहिं सएहिं विसेसेहिं, सएहिं सएहिं विदेहिं, सएहिं सएहिं णेज्जाएहिं, सएहिं सएहिं णेव-
त्थेहिं पुरतो अहाणुपुब्बीए संपत्थिया] तथेणंतरं च णं सूरियाभविमाणवासिणो बहवे वैमाणिया देवा य
देवीओ य सव्विद्धीए जाव [पृ० ६९ पं० २]-रवेणं सूरियाभं देवं पुरतो पासतो य मग्गतो य समणुगच्छन्ति ।

हस्रप्रमाणोच्छ्रायत्वात्, तथा ४२ गगनतलम्-अम्बरतलमनुलिखत् शिखरम्-अग्रभागो यस्य स तथा ४३ योजनसहस्रमृत्सृतः
अत एव ४४ अतिशयेन महान् ४५ महेन्द्रध्वजः ४६ पुरतो यथानुपूर्व्या सम्प्रस्थितः । ४७ तदनन्तरं ४८ सुरुपं नेपथ्यं परिकक्षितं-
परिगृहीतं यैस्ते तथा, तथा ४९ सुष्ठु-अतिशयेन सज्जाः-परिपूर्णाः स्वसामग्रीसमायुक्ततया प्रगुणीभूताः-५० सर्वालङ्कारविभूषिताः
५१ महता-अतिशयेन ५२ भटचटकरपहकरेण-चटकरप्रधानभटसमूहेन *पञ्चानीकानि ५३ पञ्चानीकाधिपतयः ५४ पुरतो यथाऽ-
नुपूर्व्या सम्प्रस्थिताः । ५५ तदनन्तरं च ५६ सूर्याभविमानवासिनो बहवो वैमानिका देवा देव्यश्च-५७ सर्वर्द्ध्या 'यावत्'करणात् 'सव्व
जुईए सव्वबलेण'इत्यादि [पृ० ६९ पं० २-३-] परिग्रहः-५८ सूर्याभं देवं ५९ पुरतः पार्श्वतो मार्गतः-पृष्ठतः समनुगच्छन्ति ।

○ [] इति चिह्नान्तर्गतः पाठः विवरणे नारित । ४ "मग्गा पश्चात्"-देशीना० व० १ गा० ४ । "मग्गो पश्चात्"-देशीना० व० ६
गा० १११ । अधुनातनमहाराष्ट्रीभाषायाम् 'पश्चात्' इत्यर्थे 'मग' शब्दः प्रसिद्धः । ४ पृ० १६ पं० ५ * टिप्पण । * नैतत् पदं मूलपाठे ।

[४८] त ए णं से सूरियाभे देवे तेणं पञ्चाणीयपरिखित्तेणं वैहरामयवट्टलट्टसंठिएण जाव [कं० ४७ पं० ७]
जोयणसहस्समूसिएणं महतिमहालतेणं महिंदज्झएणं पुरतो कट्टिज्जमाणेणं चउहिं सामाणियसहस्सेहिं जाव
[पृ० ४४ पं० २-] सोलसहिं आयरक्खदेवसाहस्सीहिं अन्नेहि य बट्टहिं सूरियाभविमाणवासीहिं वेमाणिएहिं
देवेहिं देवीहि य सद्धिं संपरिवुडे सव्विड्डीए जाव [पृ० ६९ पं० २] -रवेणं सोधम्मस्स कप्पस्स मज्झंमज्झेणं
तं दिव्वं देविद्धिं दिव्वं देवजुतिं दिव्वं देवाणुभावं उवलालेमाणे उवलालेमाणे उवदंसेमाणे उवदंसेमाणे
○ पडिजागरेमाणे पडिजागरेमाणे

[४८] १ ततः २ स सूर्याभो देवः इतेन पञ्चानीकपरिक्षिप्तेन ४ यथोक्तविशेषणविशिष्टेन [पृ० १०९ पं० ८-] महेन्द्रध्वजेन पुरतः प्रकृष्य-
माणेन ५ चतुर्भिः सामानिकसहस्रैः चतसृभिः सपरिवाराभिरग्रमहिषीभिः तिसृभिः पर्षद्भिः सप्तभिरनीकाधिपतिभिः षषोडशभिरात्मर-
क्षदेवसहस्रैः ७ अन्यैश्च बहुभिः सूर्याभविमानवासिभिर्वैमानिकैर्देवैर्देवीभिश्च ८ सार्धं संपरिवृतः ९ सर्वद्वर्था सर्वद्युत्या १० 'यावत्' करणात्
'सव्वबलेणं सव्वसमुदएणं सव्वादरेण सव्वविभूसाए सव्वविभूईए सव्वसंभमेणं सव्वपुप्फवत्थगंधमल्लालङ्कारेणं सव्वदिव्वतुडियसद्दसं-
निनाएणं महया इड्डीए महया जुईए महया बलेणं महया समुदएणं महया वरतुडियजमंगसमगपडुप्पवाइयरवेणं संख-पणव-पडह-
भेरि-झल्लरि-खरमुहि-हुडुक-मुरय-मुइंग-दुन्दुभिनिग्घोसनाइयरवेणं' इति [पृ० ६९ पं० ३-] परिगृह्यते । ११ सौधर्मस्य कल्पस्य
मध्येन १२ तां दिव्यां देवद्धिम् १३ दिव्यां देवद्युतिम् १४ दिव्यां देवानुभूतिम् उपदर्शयन् १५ उपलालयन् उपलालयन्-लीलया

रायपसेण-
इयं ।

॥११२॥

जेणे^{१६} सोहम्मस्स कप्पस्स उत्तरिल्ले णिज्जाणमग्गे तेणे^{१७} उवागच्छति, 'जोयणसयसाहसितेहिं विग्गहेहिं ओ^{१८}वेंयमाणे ^{१९}वीतीवयमाणे ताए उक्किट्ठाए [पृ० ५८ पं० १] जाव तिरियं^{२०} अंसंखिज्जाणं दीवसमुद्धानं भेज्झम-
ज्जेणं वीइवयमाणे वीइवयमाणे जेणे^{२१} नंदीसर^{२२}वरे दीवे जेणे^{२३} दाहिणपुर^{२४}त्थिभिल्ले रतिकर^{२५}पं^{२६}वते तेणे^{२७} उवा-
गच्छति उवागच्छित्ता तं ^{२८}दिव्वं देविद्धिं जाव दिव्वं देवाणुभावं पंडिसाहरेमाणे पंडिसाहरेमाणे पंडिसंखेवे-
माणे पंडिसंखेवेमाणे जेणे^{२९} जम्बूद्वीवे दीवे जेणे^{३०} भारहे वासे जेणे^{३१} आमलकप्पा नयरी जेणे^{३२} अम्बसालवणे
चेइए जेणे^{३३} समणे भगवं महावीरे

उपभुञ्जान इति भावः । १६येनैव सौधर्मस्य कल्पस्य १७उत्तराहो निर्याणमार्गः—निर्गमनमार्गः १८तेनैव पार्श्वेन उपागच्छति २२'ताए उक्किट्ठाए' इत्यादि पूर्ववत् [पृ० ५८ पं० ७] यावत् दिव्यया देवगत्या १९ योजनलक्षप्रमाणैर्विग्रहैः—क्रमैः २० अवपतन्—अधस्ताद् अवतरन् २१व्यतिव्रजंश्च—गच्छंश्च २३तिर्यग् २४असंख्येयानां द्वीप—समुद्राणां २५मध्यममध्येन २६यस्मिन्नेव प्रदेशे २७नन्दीश्वरो द्वीपः २८यस्मिन्नेव च प्रदेशे तस्मिन् नन्दीश्वरे द्वीपे २९दक्षिणपूर्वः आग्नेयकोणवर्ती ३०रतिकरनामा पर्वतः ३१तस्मिन् उपागच्छति, उपागत्य च ३२ तां दिव्यां देवर्द्धिम् यावत् दिव्यं देवानुभावं ३३ शनैः शनैः प्रतिसंहरन् प्रतिसंहरन्—३४ एतदेव पर्यायेण व्याचष्टे—प्रतिसं-
क्षिपन् प्रतिसंक्षिपन् ३५ यस्मिन् प्रदेशे जम्बूद्वीपो नाम द्वीपः ३६ तत्र च जम्बूद्वीपे यस्मिन् प्रदेशे भारतवर्षम् ३७ तस्मिन्श्च भार-
तवर्षे यस्मिन् प्रदेशे आमलकल्पा नगरी ३८ तस्याश्च आमलकल्पाया नगर्या बहिर् यस्मिन् प्रदेशे आम्रशालवनं चैत्यम् ३९ तस्मिन्श्च

५

१०

=तेणेवं उवागच्छइ उवागच्छित्ता सैमणं भगवन्तं महावीरं तेणं दिव्वेणं जाणविमाणेणं तिक्खुत्तो आयाहिणं-
पयाहिणं करेइ करित्ता सैमणस्स भगवतो महावीरस्स उत्तरपुरत्थिमे दिसिभागे तं दिव्वं जाणविमाणं ईसिं
चउरंगुलमसंपत्तं धेरणितलंसि ठवेइ ठवित्ता चंडहिं अग्गमहिसीहिं सपरिवाराहिं दोहिं अणीयाहिं-तंजहा
गधव्वाणिणं य णट्ठाणिणं य-सैद्धिं संपरिवुडे ताओ दिव्वाओ जाणविमाणाओ पुँरत्थिभिल्लेणं तिसोवा-
णपडिरूवणं पच्चोरुहति । तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स चत्तारि सामाणियसाहस्सीओ ताओ दिव्वाओ
जाणविमाणाओ उत्तरिल्लेणं तिसोवाणपडिरूवणं पच्चोरुहति, अँवसेसा देवा य देवीओ य ताओ दिव्वाओ
जाणविमाणाओ दाहिणिल्लेणं तिसोवाणपडिरूवणं पच्चोरुहन्ति ।

चैत्ये यस्मिन् प्रदेशे श्रमणो भगवान् महावीरः ४० तत्र उपागच्छति उपागत्य च ४१ श्रमणं भगवन्तं महावीरं ४२ तेन प्रागुक्तस्वरूपेण
दिव्येन यानविमानेन सह ४३ त्रिकृत्वः-त्रीन् वारान् ४४ आदक्षिणप्रदक्षिणीकरोति आदक्षिणप्रदक्षिणीकृत्य च ४५ श्रमणस्य भगवतो
महावीरस्य अपेक्षया यः ४६ उत्तरपूर्वो दिग्भागः तम् अपक्रामति-गच्छति अपक्रम्य च ४७ तद् दिव्यं यानविमानम् ४८ ईषद्-एतदेव
प्रकटयति-चतुरङ्गलम्-चतुर्भिः अङ्गुलैरित्यर्थः-असंप्राप्तं सत् ४९ धरणीतले स्थापयति स्थापयित्वा ५० चतसृभिरग्रमहिषीभिः सपरि-
वाराभिः ५१ द्वाभ्यामनीकाभ्याम्-तद्यथा-गन्धर्वानीकेन नाट्यानीकेन च ५२ सार्धं संपरिवृतः ५३ तस्माद् दिव्याद् यानविमानात्
५४ पूर्वेण त्रिसोयानप्रतिरूपकेण ५५ प्रत्यवतरति, ५६ चत्वारि सामानिकदेवसहस्राणि उत्तरेण, ५७ शेषा दक्षिणेन ।

= "सर्वत्र तृतीया सप्तम्यर्थे द्रष्टव्या प्राकृतत्वात्"-राय० विव०-पृ० ३७+ टिप्पण ।

[४९] तए णं से सूरियाभे देवे चउहिं अग्गमहिंसीहिं जाव [पृ० ४४ पं० २] सोलसहिं आयरक्खदेवसा-
हस्सीहिं अण्णेहि य बहूहिं सूरियाभविमाणवासीहिं वेमाणिएहिं देवेहिं देवीहि य सद्धिं संपरिवुडे सच्चिदीए
[पृ० ६९ पं० २-] जाव-णादितरवेणं जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छति उवागच्छित्ता समणं
भगवंतं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेति करित्ता वंदति नमंसति वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी-
'अहं णं भंते ! सूरियाभे देवे देवाणुप्पियाणं वन्दामि नमंsamि जाव पज्जुवासामि' ।

[५०] ४सूरियाभाइ समणे भगवं महावीरे सूरियाभं देवं एवं वयासी-'पोराणमेयं सूरियाभा ! जीयमेयं सूरि-
याभा ! किच्चमेयं सूरियाभा ! करणिज्जमेयं सूरियाभा ! आइण्णमेयं सूरियाभा ! अब्भणुण्णायमेयं सूरियाभा !
जं णं भवणवइ-वाणमंतर-जोइस-वेमाणिया देवा अरहंते भगवते वंदंति नमंसंति वंदित्ता नमंसित्ता तओ पच्छा

[४९] १ 'वंदामि नमंsamि जाव पज्जुवासामि' इत्यत्र 'यावत्' शब्दकरणात् 'सकारेभि सम्माणेभि कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं
पज्जुवासेमि' इति [पृ० ५८ पं० ५-] परिग्रहः ।

[५०] ततः १ * 'सूरियाभाइ' इत्यादि, -सूर्याभ आदिः मुख्यः पर्युपासकतया यस्य स सूर्याभादिः २ श्रमणो भगवान् महावीरः
३ तं सूर्याभं देवम् ४ एवम् अवादीत्-५ 'पोराणमेयं' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० ५९-६०]

४सूरियाभा य स-भा० २ । * अत्रापि 'सूरियाभा !' 'इ' इति पदद्वयमेव संगतम्-पृ० ५९×टिप्पण । - सूर्याभात् आदिः पा० ४-५ ।
सूर्याभा आदि मुख्यः भा० १ ।

रायपसेण-
इयं ।

साइं साइं नाम-गोत्ताइं साहिति तं पोराणमेयं सूरियाभा ! जाव अब्भणुण्णायमेयं सूरियाभा !' । [पृ० ५९-
६०-कंडिका २०] तए णं से सूरियाभे देवे समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ते समाणे हट्ठ-[पृ० ४७ पं० ३]
जाव समणं भगवंतं महावीरं वंदति नमंसति वंदित्ता नमंसित्ता नच्चासण्णे नातिदूरे सुस्सूसमाणे णमंसमाणे
अभिमुहे विण्णएणं पंजलिउडे पंज्जुवासति ।

[५१] तए णं समणे भगवं महावीरे सूरियाभस्स देवस्स तीसे य महतिमहालिताए परिसाए जाव परिसा
जामेव दिस्सि पाउब्भूया तामेव दिस्सि पडिगया ।

६ नात्यासन्नः-नातिनिकटः अवग्रहपरिहारात् नात्यासन्ने वा स्थाने वर्तमान इति गम्यम् ७ न नैव अतिदूरः अतिविप्रकृष्टः अनौ-
चित्यपरिहारात् नातिदूरे वा ८ भगवद्वचनानि श्रोतुमिच्छन् ९ अभि भगवन्तं लक्ष्यीकृत्य मुखमस्येति अभिमुखः-भगवतः सम्मुख
इत्यर्थः १० विनयेन हेतुना ११ प्रकृष्टः प्रधानः-ललाटतटघटितत्वेन-अञ्जलिः-हस्तन्यासविशेषः-कृतः येन स प्राञ्जलिकृतः-
१२ पर्युपास्ते-सेवते ।

[५१] १ततः २श्रमणो भगवान् महावीरः ३सूर्याभस्य देवस्य श्वेतस्य राज्ञः धारणीप्रमुखानां च देवीनाम् ४तस्याश्च ५'महतिमहालि-
ताए'इति-अतिशयेन महत्याः 'इसिपरिसाए'इति-ऋषयः त्रिकालदर्शनिनः तेषां पर्वत् तस्याः-अवध्यादिजिनपर्वद इत्यर्थः मुनिपर्वदः-

÷ "सुखादिदर्शनात् क्तान्तस्य परनिपातः" राय० वि०-पृ० ४८ * टिप्पण ।

भगवतो
धर्मदेशन

॥११५॥

१०

रायपसेण-
इयं ।

॥११६॥

यथोक्तानुष्ठानानुष्ठायिसाधुपर्वदः 'जतिपरिसाए' इति यतन्ते उत्तरगुणेषु विशेषतः इति यतयः—विचित्रद्रव्याद्यभिग्रहाद्युपेताः साधवः
तेषां पर्वदो यतिपर्वदः 'विदुपरिसाए' इति विद्वत्परिषदः—अनेकविद्वज्जनपर्वदः देवपर्वदः क्षत्रियपर्वदः इक्ष्वाकुपर्वदः कौरव्यपर्वदः
कथंभूतायाः ? इत्याह—'अणेगसयाए' इति अनेकानि पुरुषाणां शतानि संख्यया यस्यां सा अनेकशता तस्याः 'अणेगवंदाए' इति अने-
कानि वृन्दानि यस्याः सा तथा तस्याः 'अणेगसयवंदपरिवाराए' इति अनेकशतानि अनेकशतसंख्यानि वृन्दानि परिवारो यस्याः सा
तथा तस्याः 'महतिमहालियाए परिसाए' अतिशयेन महत्याः पर्वदः । 'ओहबले' इति ओघेन प्रवाहेण बलं यस्य—न तु कथयतो बल-
हानिः उपजायते इति भावः । 'एवं जहा उववाइए तहा भाणियव्वं' इति—एवं यथा औपपातिके ग्रन्थे तथा वक्तव्यम् । तच्च एवम्—
"=अइबले× महाबले अपरिमियबल—वीरिय—तेय—माहप्प—कंतिजुत्ते सारदनवथणियमहुरगंभीर—कुंचनिग्घोस—दुंदुभिस्सरे उरे वित्थ-
डाए कंठे वट्टियाए सिरे समावत्ताए अगग्गयाए अमम्मणाए फुडविसयमहुरगंभीरगाहिगाए सव्वक्खरसन्निवाइयाए गिराए सव्वभा-
साणुगामिणीए सव्वसंसयविमोयणीए अपुणरुत्ताए सरस्सईए जोयणनीहारिणा सरेणं अद्धमागहाए भासाए अरिहा धम्मं परिकहेइ—

= अतः आरभ्य यावान् प्राकृतः पाठः सूचितः तावान् भा० १ प्रती न प्रतिभाति । × अतिबलः महाबलः अपरिमितबल—वीर्य—तेजः—
माहात्म्य—कान्तियुक्तः शारदनवस्तनितमधुरगम्भीर—क्रौञ्चनिर्घोष—दुन्दुभिस्वरः उरसि विस्तृतया कण्ठे वृत्तिकया—वर्तुलया शिरसि समावृत्तया अगद्-
गदया अमन्मनया स्फुटविषयमधुरगम्भीरप्राहिकया सर्वाक्षरसन्निपातिकया गिरा सर्वभाषानुगामिन्या सर्वसंशयविमोचिन्या अपुनरुक्तया सरस्वत्या योज-
ननिर्हारिणा स्वरेण अर्धमागध्या भाषया अर्हन् धर्मं परिकथयति । तद् यथा अस्ति लोकः अस्ति अलोकः अस्ति जीवः अस्ति अजीवः । एष
समग्रः पाठः तस्य व्याख्याऽपि च औपपातिकग्रन्थतः (पृ० ७७) बोध्या ।

[५२] तए णं से सूरियाभेदेवे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्टतुट्ट-[पृ० ४७ पं० ३] जाव-हयहियए उट्ठाए उट्ठेति उट्ठित्ता समणं भगवंतं महावीरं वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी-
तंजहा-अत्थि लोए अत्थि अलोए अत्थि जीवे अत्थि अजीवे” [औपपातिक पृ० ७७ पं० १२-सू० ३४] इत्यादि तावत् यावत् “तए ण सा महइमहालिया परिसा समणस्स भगवतो महावीरस्स [कण्डिका ११] अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्टतुट्टा समणं भगवंतं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ करित्ता वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी-‘सुयक्खाए णं भंते ! निग्गंथे पावयणे, नत्थि णं केइ समणे माहणे वा एरिसं धम्मं आइक्खित्तए’ एवं वइत्ता जामेव दिसिं पाउब्भूता तामेव दिसिं पडिगया” [औपपातिक पृ० ८२ पं० १२ सू० ३५-३७] “तए णं से+ राया समणस्स भगवतो महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्टतुट्टचित्तमाणंदिए जाव [पृ० ४७ पं० ३ तथा १२-] हरिसवसविसप्पमाणहियए समणं भगवंतं महावीरं वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता पसिणाइं पुच्छइ पुच्छित्ता =अट्ठाइं परियाएइ परियाइत्ता उट्ठाए उट्ठेइ उट्ठित्ता समणं भगवंतं महावीरं वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी-‘सुयक्खाए णं भंते ! निग्गंथे पावयणे जाव [पृ० ४३ पं० ३] एरिसं धम्मं आइक्खित्तए’ एवं वइत्ता हत्थि दुरूहइ दुरूहित्ता समणस्स भगवतो महावीरस्स अंतियाओ अंबसालवणाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ पडिनिक्खमित्ता जामेव दिसिं पाउब्भूए तामेव दिसिं पडिगते” इति । इदं च प्रायः सकलमपि सुगमम् । नवरम्-यामेव दिशमवलम्ब्य-किमुक्तं भवति ? -यतो दिशः सकाशात् प्रादुर्भूतः-समवसरणे समागतः-तामेव दिशं प्रतिगतः ।

+ से पएसी राया-भा० २ । = अर्थान् पर्याददाति पर्यादाय ।

रायपसेण-
इयं ।

॥११८॥

प्र०-अहं णं भंते ! सूरियाभे देवे किं भवसिद्धिते अभवसिद्धिते ? सम्मदिट्ठी मिच्छादिट्ठी ? परित्त-
संसारिते अणंतसंसारिते ? सुलभबोहिए दुल्लभबोहिए ? आराहते विराहंते ? चरिमे अचरिमे ?

[५२] सम्प्रति सूर्याभो देवो धर्मदेशनाश्रवणतो जातप्रभूततरसंसारविरागः स्वविषयं भव्यत्वादिकं पिपृच्छिषुः यत् करोति तद्
आह-१ भवैः सिद्धिर्यस्य असौ भवसिद्धिकः-भव्य इत्यर्थः २ तद्विपरीतः-अभवसिद्धिकः ?-अभव्य इत्यर्थः ३ भव्योऽपि कश्चिद्
मिथ्यादृष्टिर्भवति कश्चित् सम्यग्दृष्टिः ततः आत्मनः सम्यग्दृष्टित्वनिश्चयाय पृच्छति-सम्यग्दृष्टिकः ४ मिथ्यादृष्टिकः ? ५ सम्यग्दृष्टि-
रपि कश्चित् परिमितसंसारो भवति कश्चिद् अपरिमितसंसारः उपशमश्रेणिशिरःप्राप्तानामपि केषांचिद् अनन्तसंसारभावात् अतः
पृच्छति-परीत्तसंसारिकः ६ अनन्तसंसारिकः ? ५ परीत्तः परिमितः स चासौ संसारश्च परीत्तसंसारः सः अस्य अस्ति-इति परीत्त-
संसारिकः × एवम् ६ अनन्तश्चासौ संसारश्च अनन्तसंसारः सः अस्य अस्ति-इति अनन्तसंसारिकः ७ परीत्तसंसारिकोऽपि कश्चित्
सुलभबोधिको भवति यथा ० शालिभद्रादिकः कश्चिद् दुर्लभबोधिको यथा ० पुरोहितपुत्रजीवः ततः पृच्छति-सुलभा बोधिः भवा-
न्तरे जिनधर्मप्राप्तिर्यस्य असौ सुलभबोधिकः एवं ८ दुर्लभबोधिकः ? ९ सुलभबोधिकोऽपि कश्चिद् बोधिं लब्ध्वा विराधयति ततः
पृच्छति-आराधयति-सम्यक् पालयति बोधिम् इति आराधकः १० तद्विपरीतो विराधकः ? ११ आराधकोऽपि कश्चित् तद्भवमोक्ष-
गामी न भवति ततः पृच्छति-चरमः अचरमो वा ? चरमः अनन्तरभावी भवो यस्य असौ =चरमः १२ तद्विपरीतः अचरमः ।

× “अतोऽनेकस्वरात्” [७-२-६ हैमश०] ‘इक’ प्रत्ययः—राय० वि० । ० शालिभद्रकथा प्रसिद्धा । ० पुरोहितपुत्रस्य विशेषसंज्ञा
नावगता तथापि तस्य कथाऽपि प्रसिद्धा । सा च श्रीपुण्य० पञ्चकल्पभाष्ये लि० पृ० १८-१९ ‘सारणी’ प्रवज्योदाहरणे । = “अभ्रादिभ्यः”

सूर्याभः
भगवन्तं
पृच्छति

१०

[५३] उ०-×सूरियाभाइ समणे भगवं महावीरे सूरियांभं देवं एवं वदासी—

सूरियांभा ! त्वं नं भवसिद्धिं नो अभवसिद्धिते जाँव [पृ० ११८ पं० १] चरिमे णो अचरिमे ।

[५४] तए णं से सूरिआभे देवे समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठचित्तमाणंदिए [पृ० ४७ पं० ३-] परमसोमणस्सिए समणं भगवंतं महावीरं वंदति नमंसति वंदित्ता नमंसित्ता एवं वदासी—

तुंभे णं भंते ! सव्वं जाणह सव्वं पासह, सव्वओ जाणह सव्वओ पासह, सव्वं कालं जाणह सव्वं

[५३] एवमुक्ते = १सूर्याभादिः श्रमणो भगवान् महावीरः २तं सूर्याभं देवम् ३एवम् अवादीत्-४भोः सूर्याभ ! ५त्वं भवसिद्धिकः ६न अभवसिद्धिकः ७‘यावत्’ करणात् ‘सम्मदिट्ठी नो मिच्छादिट्ठी, परित्तसंसारिए नो अणंतसंसारिए, सुलभबोहिए नो दुल्लभबोहिए, आराहए नो विराहए’ इति [पृ० ११८ पं० १] परिग्रहः ।

[५४] १यूयं २भदन्त ! ३सर्वं केवलवेदसा जानीथ ४सर्वं केवलदर्शनेन पश्यथ-अनेन द्रव्यपरिग्रहः ५तत्र ‘सर्व’शब्दो देशका-
त्स्न्येऽपि वर्तते यथा-‘अस्य सर्वस्यापि ग्रामस्य अयमधिपतिः’ इति सचराचरविषयज्ञान-दर्शनप्रतिपादनार्थमाह-सर्वतः-सर्वत्र दिक्षु
विदिक्षु ऊर्ध्वम् अधो लोके अलोके च-इति भावः जानीथ पश्यथ च-अनेन क्षेत्रपरिग्रहः । ६तत्र सर्वद्रव्यसर्वक्षेत्रविषयं वार्तमानिक-

[७-२-४६ हैमश०] इति मत्वर्थीयः ‘अ’ प्रत्ययः—राय० वि० । × सूरियाभा समणे-भा० २ । = पृ० ११४ * टिप्पण तथा पृ० ५९
× टिप्पण ।

रायपसेण-
इयं ।

॥१२०॥

कालं पासह, सँव्वे भावे जाणह सँव्वे भावे पासह । जाणंति णं देवाणुप्पिया ! मम पुंन्वि वा पँच्छा वा मँम-
एयरूवं दिव्वं देविङ्गं दिव्वं देवजुइं दिव्वं देवाणुभावं लद्धं पँत्तं अँभिसमण्णागयं ति, 'तं इच्छामि णं देवाणु-
प्पियाणं भँत्तिपुव्वगं' गोयमातियाणं समणाणं निग्गंथाणं दिव्वं देविङ्गं दिव्वं देवजुइं दिव्वं देवाणुभावं दिव्वं
मात्रमपि ज्ञानं दर्शनं वा सम्भावयेत् ततः सकलकालविषयज्ञान-दर्शनप्रतिपादनार्थमाह-सर्वकालम्-अतीतम् अनागतं वर्तमानं च
जानीथ पश्यथ-एतेन कालपरिग्रहः ७ तत्र कश्चित् सर्वद्रव्य-सर्वक्षेत्र-सर्वकालविषयमपि ज्ञानं सर्वपर्यायविषयं न संभावयेत् यथा
मीमांसकादिः अत आह-सर्वान् भावान् पर्यायान् प्रतिद्रव्यमात्मीयान् परकीयांश्च केवलवेदसा जानीथ केवलदर्शनेन पश्यथ ।
अथ भावा दर्शनविषया न भवन्ति ततः कथमुक्तम् 'सँव्वे भावे पासह' इति ? नैष दोषः, उत्कलितरूपतया हि ते भावा
दर्शनविषया न भवन्ति अनुत्कलितरूपतया तु ते भवन्त्येव । तथा चोक्तम्-"निर्विशेषं विशेषाणां ग्रहो दर्शनमुच्यते" []
८ ततः 'जाणन्ति णं' इति पूर्ववत् । देवानांप्रियाः ! ९ पूर्वमपि-अनन्तरम् उपदर्श्यमाननाट्यविधेः १० पश्चादपि च-उपदर्श्यमान-
नाट्यविधेः उत्तरकालम् ११ मम एतद्रूपां दिव्यां देवर्द्धिम् दिव्यां देवद्युतिम् दिव्यं देवानुभावम् १२ लब्धं देशान्तरगतमपि
किञ्चिद् भवति तत आह-प्राप्तम् १३ प्राप्तमपि किञ्चिद् अन्तरायवशाद् अनात्मवशं भवति तत आह-अभिसमन्वागतम् । १४
ततः इच्छामि देवानांप्रियाणां पुरतः १५ भक्तिपूर्वकम्-बहुमानपुरस्सरम् १६ गौतमादीनां श्रमणानां निर्ग्रन्थानां दिव्यां

- मीमांसका हि सर्वद्रव्य-क्षेत्र-काल-भावविषयं ज्ञानं न मन्यन्ते । ते एवमाहुः-"सर्वज्ञो दृश्यते तावन्नेदानीमस्मदादिभिः । दृष्टो न चैकदे-
शोऽस्ति लिङ्गं वा योऽनुमापयेत्" ॥ [श्लो० वा० सू० २ श्लो० ११७] इत्यादि ।

'दिव्यं ना-
ट्यविधानं
प्रदर्शयामि'
इति सूर्या-
भस्य
विज्ञप्तिः

बंत्तीसतिबद्धं नट्टविहं उर्वदंसित्तए ।

[५५] तए णं समणे भगवं महावीरे सूरियाभेणं देवेणं एवं वुत्ते समाणे सूरियाभस्स देवस्स एयमट्ठं णो आढाति णो परियाणति-तुंसिणीए संचिट्ठति ।

[५६] तए णं से सूरियाभे देवे समणं भगवन्तं महावीरं दोषं पि तेषं पि एवं बयासी—

‘तुम्हे णं भंते ! सव्वं जाणह [पृ० ११९ पं० ५] जाव उवदंसित्तए त्ति कट्ठु समणं भगवन्तं महावीरं ति-
क्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ करित्ता वंदति नमंसति वंदित्ता नमंसित्ता उत्तरपुरत्थिमं दिसीभागं अवक्क-

देवद्धिम् दिव्यां देवद्युतिम् दिव्यं देवानुभावम् उपदर्शयितुम् १७ द्वात्रिंशद्विधम्-द्वात्रिंशत्प्रकारं नाट्यविधम्-नाट्यविधानम् १८
उपदर्शयितुम् ।

[५५] १ ततः २ श्रमणो भगवान् महावीरः ३ सूर्याभेण देवेन ४ एवमुक्तः सन् ५ सूर्याभस्य देवस्य ६ एनम्-अनन्तरोदि-
तम्-अर्थ ७ न आद्रियते-न तदर्थकरणाय आदरपरो भवति ८ नापि परिजानाति अनुमन्यते स्वतो वीतरागत्वात् गौतमादीनां च
नाट्यविधेः स्वाध्यायादिविघातकारित्वात् ९ केवलं तूष्णीकः १० अवतिष्ठते ।

[५६] एवं* १ द्वितीयमपि वारम् २ तृतीयमपि वारम् उक्तः सन् भगवान् एवमेव तिष्ठति । ततः पारिणामिक्या बुद्ध्या तत्त्व-
मवगम्य ‘मौनमेव भगवतः उचितं न पुनः किमपि वक्तुम् केवलं मया भक्तिरात्मीया उपदर्शनीया’ इति प्रमोदातिशयतः जातपुलकः

* अत्र विवरणकारलब्धपाठ-प्रतिगतमूलसूत्रपाठयोर्भेदः प्रतीयते ।

मति अवक्रमित्ता वेडविवयसमुग्धाएणं समोहणति समोहणित्ता संखिज्जाइं जोयणाइं दण्डं निस्सरति अहाबा-
यरे० [पृ० ५६ पं० ३-] अहासुहुमे० । दोच्चं पि विडविवयसमुग्धाएणं जाव बहुसमरमणिज्जं भूमिभागं विडव्वति ।
से जहा नाम ए आलिंगपुक्खरे इ वा जाव मणीणं फासो [कं० ३३-४०] तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमि-
भागस्स बहुमज्झदेसभागे पिच्छाघरमण्डवं विडव्वति अणेगखंभसयसंनिविट्ठं-वण्णओ-अन्तो बहुसमरम-
णिज्जं भूमिभागं उल्लोयं अक्खाडगं च मणिपेढियं च विडव्वति । तीसे णं मणिपेढियाए उवरि सीहासणं सप-
रिवारं जाव दामा चिट्ठन्ति [कं० ४१-४३] ।

[५७] तए णं से सूरियांभे देवे सैमणस्स भगवतो महावीरस्स आलोए पैणामं करेति करित्ता 'अणुजाणउं
मे भगवं' ति कट्ठु सीहासणवरगए तित्थयराभिमुहे संणिसण्णे । तए णं से सूरियांभे देवे तंप्पढमयाए

सन् सूर्याभो देवः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते-स्तौति नमस्यति कायेन वन्दित्वा नमस्यित्वा च 'उत्तरपुरत्थिमं'.....इत्यादि
[पृ० ५६ पं० ११-] सुगमम् । नवरम्-बहुसमभूमिवर्णनम् प्रेक्षागृहमण्डपवर्णनम् मणिपीठिका-सिंहासन-तदुपरि उल्लोच-अङ्कुश-
मुक्तादामवर्णनानि प्राग्वत् [पृ० ९४ पं० ७-पृ० १०२ पं० ७] भावनीयानि

[५७] १ ततः २सूर्याभो देवः ३ तीर्थङ्करस्य भगवतः ४आलोके ५ प्रणामं करोति कृत्वा च ६ 'अनुजानातु भगवान् माम्' इति
अनुज्ञापनां कृत्वा ७ सिंहासनवरगतः सन् ८ तीर्थकराभिमुखः सन्निषण्णः । ९ ततः १० सूर्याभो देवः ११ तत्प्रथमतया-तस्य ना-

नानामणि-कणक-रयणविमलमहरिहनिउणओविद्यमिसिमिसितविरतियमहाभरणकडग-तुडियवरभूसणुज्जलं
पीवरं पलम्बं दाहिणं भुयं पसारति तंओ णं सरिसयाणं सरित्तयाणं सरिब्बयाणं सरिसलावणण-रूव-जोव्व-
णगुणोव्वेयाणं ऐंगाभरण-वसणगहिअणिज्जोआणं

टयविधेः प्रथमतायाम् १३ दक्षिणं भुजं १४प्रसारयति कथंभूतम् ? इत्याह-१२ नानाविधानि मणि-कनक-रत्नानि येषु तानि नाना-
मणि-कनक-रत्नानि—मणयो नानाविधाश्चन्द्रकान्तादयः कनकानि नानाविधानि नानावर्णतया रत्नानि नानाविधानि कर्केतनादीनि ५
तथा विमलानि-निर्मलानि तथा महान्तमुपभोक्तारमर्हन्ति यदि वा महम्-उत्सवम्-क्षणम् अर्हन्ति इति महार्हाणि तथा निपुणम्
निपुणबुद्धिगम्यं यथा भवति एवं परिकर्मितानि दीप्यमानानि विरचितानि महाभरणानि यानि कटकानि-कलाचिकाभरणानि
तुटितानि बाहुरक्षिकाः अन्यानि च यानि वरभूषणानि तैः उज्ज्वलं-भास्वरम् तथा पीवरं-स्थूलम् प्रलम्बं-दीर्घम् । १५ ततः तस्माद्
दक्षिणभुजात् ३० अष्टशतं अष्टाधिकं शतं ३२ देवकुमाराणं ३३ निर्गच्छति कथंभूतानाम् ? इत्याह-१६ सदृशानाम्-समानाकारा-
णाम् इत्यर्थः १७ तत्र आकारेण कस्यचित् सदृशोऽपि वर्णतः सदृशो न भवति ततः सदृग्वर्णत्वप्रतिपादनार्थमाह-सदृशी सदृग् १०
वर्णत्वक् येषां ते तथा १८ सदृक्त्वग् अपि कश्चिद् वयसा विसदृशः संभाव्येत तत आह-सदृक् समानं वयो येषां ते तथा तेषाम्
१९ सदृशेन लावण्येन-लवणिम्ना-अतिसुभगया शरीरकान्त्या इति भावः । रूपेण-आकृत्या यौवनेन-यौवनिकया गुणैः दक्षत्व-
प्रियंवदत्वादिभिः उपपेताः सदृशलावण्य-रूप-यौवन-गुणोपपेताः तेषाम् २० एकः समानः आभरण-वसनलक्षणः गृहीतो

रायपसेण-
इय ।

॥१२४॥

कुंहतो संवेल्लियग्गणियत्थाणं उप्पीलियच्चित्तपट्टपरियरसंफेणकावत्तरइयंसंगयपलंबवत्थंतचित्तंचिल्ललग्नियंस-
णाणं एकावलिकण्ठरइयसोभंतवच्छपरिहत्थभूसणाणं अंडसयं णट्टसज्जाणं देवकुमाराणं णिगच्छति ।

[५८] तयणंतरं च णं नानामणि० [पृ० १२३ पं० १] जाव पीवरं पलंबं वामं भुयं पसारति तओ णं सरिसयाणं
निर्योगः उपकरणम्—अर्थात् नाट्योपकरणं यैस्ते तथा तेषाम् २१ द्विधातो द्वयोः पार्श्वयोः संवेल्लितानि संबृतानि अग्राणि यस्य तद्
द्विधातः संवेल्लिताग्रं न्यस्तम्—सामर्थ्याद् उत्तरीयं यैस्ते तथा तेषाम् तथा २२ उत्पीडितः अत्यन्ताऽऽबद्धः चित्रपट्टो विचित्रवर्णपट्टरूपः
परिकरो यैस्ते तथा २३ यस्मिन् आवर्तने फेनविनिर्गमो भवति स सफेनकावर्त उच्यते ततः २४ सफेनकावर्तेन रचिताः—संगताः—
नाट्यविधौ उपपन्नाः प्रलम्बा वस्त्रान्ता यस्य निवसनस्य तत् तथा तत् २५ चित्रम्—चित्रवर्णम् २६ चिल्ललग्नं देदीप्यमानं २७ निव-
सनं परिधानं येषां ते तथा+ तेषाम् २८ एकावलिर्या कण्ठे रचिता तथा शोभमानं वक्षो येषां ते तथा २९ ‘परिहत्थ’ शब्दो देश्यः
परिपूर्णवाची पडिहत्थानि पूर्णानि भूषणानि येषां ते तथा ० तेषाम् ३१ नृत्ये सज्जाः प्रगुणीभूताः नृत्यसज्जाः तेषाम् ।

[५८] १ तदनन्तरं च २ यथोक्तविशेषणविशिष्टं ३ वामं भुजं ४ प्रसारयति ५ तस्माद् वामभुजात् १० अष्टशतं ११ देवकुमारि-
काणां १२ विनिर्गच्छति कथंभूतम् ? इत्याह—६ ‘सरिसयाणं सरित्तयाणं...वसणगहियनिजोईणं...संवेल्लियग्गणियत्थीणं’ इति पूर्ववत्

+ “ततः पूर्वपदेन कर्मधारयः”—राय० वि० । ÷ “पुण्णम्मि पडिहत्थ-पोणियया” . “पडिहत्थो तथा पोणिओ पूर्णः”—देशीनाममाला व० ६
गा० २८ । अत्र डकार-रकारयोः साम्येन ‘पडिहत्थ’वत् ‘परिहत्थ’ शब्दोऽपि बोध्यः । ० “ततः पूर्वपदेन कर्मधारयः”—राय० वि० ।

रायपसेण-
इयं ।

सरित्तयाणं सरिब्बयाणं सरिसलावण-रूव-जोव्वणगुणोव्वेयाणं एगाभरणं दुहतो संवेल्लियग्गं [पृ० ४१२ पं० १] आविद्धतिलयामेलाणं पिणद्धगेवेज्जकंचुतीणं नानामणि-रयणभूसणविराइयंगमंगाणं चंदाणणाणं चंदद्ध-समनिलाडाणं चंदाहियसोमदंसणाणं उक्का इव उज्जोवेमाणीणं सिंगारा० हसिय-भणिय० [पृ० २९ पं० १] गहियाउज्जाणं अट्टसयं नट्टसज्जाणं देवकुमारियाणं णिग्गं च्छइ ।

[५९] तए णं से^१ सूरियाभे देवे^२ अट्टसयं संखाणं विउव्वति अट्टसयं संखवायाणं विउव्वइ, ४^३ अ० सिंगाणं [पृ० १२३ पं० ९] ७ आविद्धः तिलकः *आमेलश्च-शेखरको यकाभिस्ता आविद्धतिलकामेलाः तासाम् ८ पिणद्धं ग्रैवेयकं ग्रीवाभरणं कञ्चुकश्च यकाभिस्तास्तथा तासाम् ९ नानाविधानि मणि-कनक-रत्नानि येषु भूषणेषु तानि नानामणि-कनक-रत्नानि तैर्नानामणि-कनक-रत्नैर्भूषणैर्विराजितानि अङ्गमङ्गानि अङ्गप्रत्यङ्गानि यासां तास्तथा तासाम् ० 'चंदाणणाणं...उक्का इव उज्जोवेमाणीणं' इति सुगमम् । सिंगारा० हसिय-भणिय० [पृ० २९ पं० ४] =गहियाउज्जाणं नट्टसज्जाणं' इति पूर्ववत् [पृ० १२४ पं० ९] ।

[५९] १ ततः २ सूर्याभो देवः ३ अष्टशतं शङ्खानां विकुर्वति ४ अष्टशतं शङ्खादकानाम्, ५ ० अ० शृङ्गाणाम्

४ 'अ' पदेन 'अट्टसयं' अवगन्तव्यम् । * 'आमेल' शब्दः प्राकृतभाषायां व्यवहियते, संस्कृते तु तदर्थवाची 'आपीड' शब्दः प्रसिद्धः । आचार्यहेमचन्द्रः प्राकृतम् 'आमेल' शब्दं संस्कृत 'आपीड' शब्दस्य त्रिकृतोच्चारणं सूचयति । [८-१-२३४ हैमश०] 'आपीड-आवीड-आवेड-आमेल' इति च तत्परिवर्तनक्रमः प्रतिभाति । ० चन्द्राननानाम् चन्दार्धसमललाटानाम् चन्द्राधिकसोमदर्शनानाम् उक्का इव उद्धोतमानानाम् । = गृहीतातोद्यानाम् । ० 'अ' पदेन 'अष्टशतम्' ।

॥१२५॥

१०.

० वि० अ० सिंगवायाणं वि०, अ० संखियाणं वि० अ० संखियवायाणं वि०, अ० खरमुहीणं वि० अ० खरमुहि-
वायाणं वि०, अ० पेयाणं वि० अ० पेयावायगाणं वि०, अ० पीरिपीरियाणं वि० अ० पीरिपीरियावायगाणं

६ अ० शृङ्गवादकानाम्, ७ अ० शङ्खिकानाम् ८ अ० शङ्खिकावादकानाम् ह्रस्वः शङ्खो जात्यन्तरात्मकः शङ्खिका तस्या हि खरो मनाक्
तीक्ष्णो भवति न तु शङ्खवद् अतिगम्भीरः तथा ९ अ० खरमुखीनाम्-काहलानाम् १० अ० खरमुखीवादकानाम् ११ अ० पेयानाम्
'पेया' नाम महती काहला १२ अ० पेयावादकानाम्, १३ अ० ८पिरिपिरिकाणाम्-कोलिकपुटावनद्धमुखवाद्यविशेषरूपाणाम् १४ अ०
पिरिपिरिका ० वा०, अ० पणवानाम् पणवो भाण्डपटहः लघुपटहो वा अ० पणववा०, अ० पटहानाम् अ० पटहवा०, अ० भम्भानाम्
भम्भा ढक्का अ० भम्भावा०, अ० होरम्भाणाम् होरम्भा महाढक्का अ० होरम्भावा०, अ० भेरीणाम्-ढक्काकृतिवाद्यविशेषरूपाणाम्
अ० भेरीवा०, अ० झल्लरीणाम् 'झल्लरी' नाम चर्मावनद्धा विस्तीर्णवल्याकारा अ० झल्लरीवा०, अ० दुन्दुभीनाम् अ० दुन्दुभिवा०
दुन्दुभिः-भेर्याकारा संकटमुखी देवातोद्यविशेषः, अ० मुरुजानाम् महाप्रमाणो मर्दलो मुरुजः अ० मुरुजवा०, अ० मृदङ्गानाम् लघु-
मर्दलो मृदङ्गः अ० मृदङ्गवा०, अ० नन्दीमृदङ्गानाम्-नन्दीमृदङ्गो नाम एकतः संकीर्णः अन्यत्र विस्तृतो मुरुजविशेषः अ० नन्दी-
मृदङ्गवा०, अ० आलिङ्गानाम् आलिङ्गो मुरुजवाद्यविशेष एव अ० आलिङ्गवा०, अ० कुस्तुम्बानाम् कुस्तुम्बः-चर्मावनद्धपुटो वाद्यवि-
शेषः अ० कुस्तुम्बवा०, अ० गोमुखीनाम् गोमुखी लोकतोऽवसेया अ० गोमुखीवा०, अ० मर्दलानाम् मर्दलः-उभयतः समः अ०

५

१०

० 'वि' पदेन 'विउव्वति' संबोध्यम् । ८ प्रस्तुते मूलपाठे 'पिरिपिरिका' पर्यन्तं वाद्यनामानि दृश्यन्ते, अन्यानि-यानि विवरणकारेण सूचितानि
तानि अप्रतने मूलपाठे लभ्यन्ते । ० 'वा' पदेन 'वादकानाम्' ज्ञेयम् ।

मर्दलवा०, अ० विपश्चीनाम् विपश्ची त्रितन्त्री वीणा अ० विपश्चीवा०, अ० वल्लकीनाम् वल्लकी सामान्यतो वीणा अ० वल्लकीवा०,
अ० भ्रामरीणाम् अ० भ्रामरीवा०, अ० षड्भ्रामरीणाम् अ० षड्भ्रामरीवा०, अ० परवादनीनाम् परवादनी सप्ततन्त्री वीणा अ०
परवादनीवा०, अ० बव्वीसानाम् अ० बव्वीसावा०, अ० सुघोषाणाम् अ० सुघोषावा०, अ० नन्दिघोषाणाम् अ० नन्दिघोषवा०, अ०
महतीनाम् महती-शततन्त्रिका वीणा अ० महतीवा०, अ० कच्छभीनाम् अ० कच्छभीवा०, अ० चित्रवीणानाम् अ० चित्रवीणावा०,
अ० आमोदानाम् अ० आमोदवा०, *अ० झञ्झानाम् अ० झञ्झावा०, अ० नकुलानाम् अ० नकुलवा०, अ० तूणानाम् अ० तूणावा०,
अ० तुम्बवीणानाम्-तुम्बयुक्ता वीणा या अद्यकल्ये प्रसिद्धा अ० तुम्बवीणावा०, अ० मुकुन्दानाम् मुकुन्दो मुरजवाद्यविशेषो यः अति-
लीनं प्रायो वाद्यते अ० मुकुन्दवा०, अ० हुडुक्कानाम् अ० हुडुक्कावा०, हुडुक्का प्रतीता, अ० =विचिकीनाम् अ० विचिकीवा०,
अ० करटीनाम् अ० करटीवा० करटी प्रतीता, अ० डिण्डिमानाम् अ० डिण्डिमवा० प्रथमं प्रस्तावनासूचकः पणवविशेषः डिण्डिमः,
अ० किणितानाम् अ० किणितवा०, अ० +कडवानाम् अ० कडवावा०, कडवा करटिका, अ० दर्दरकाणाम् अ० दर्दरवा० दर्दरकः
प्रतीतः, अ० दर्दरिकाणाम् अ० दर्दरिकावा० लघुदर्दरको दर्दरिका, अ० कुस्तुम्बराणाम् अ० कुस्तुम्बरवा०, अ० कलशिकानाम् अ०
कलशिकावा०, अ० तालानाम् अ० तालवा०, अ० कांस्यतालानाम् अ० कांस्यतालवा०, अ० रिंगिसिकानाम् अ० रिंगिसिकावा०,

॥१२७॥

१०

* अ० डण्डानाम् अ० डण्डावा०-पा० ४-५ । अ० दण्डानाम् अ० दण्डावा०-भा० १ । =विविकीनाम् अ० विवकीवा०-भा० १ ।
विचिकीनाम् अ० विचिकीना०-पा० ४ । + अ० कंडवानाम् अ० कंडकावा० अ० कंडवानाम् अ० कंडकानाम् कंडवा करटिका-भा० २ ।

वि० = एवमाइयाइं एगूणपणं आउज्जविहाणाइं विउव्वइ ।

[६०] तए णं 'ते बह्वे देवकुमारा य देवकुमारियाओ य सहावेति । तए णं ते बह्वे देवकुमारा य देवकु-
मारीओ य सूरियाभेणं देवेणं सहाविया समाणा हट्ठ जाव-[पृ० ४७ पं० ३] जेणेव सूरियाभे देवे तेणेव उवा-
गच्छंति तेणेव उवागच्छित्ता सूरियाभं देवं करयलपरिग्गहिंयं [पृ० ६७ पं० ८] जाव वद्धावित्ता

अ० मगरिकाणाम् अ० मगरिकावा०, ० अ० शिशुमारिकाणाम् अ० शिशुमारिकावा०, अ० वंशानाम् अ० वंशवा०, अ० वालीनाम्
अ० वालीवा०, वाली तूणविशेषः, स हि मुखे दत्त्वा वाद्यते, अ० वेणूनाम् अ० वेणुवा०, अ० परिलीनाम् अ० परिलीवा०, अ०
बद्धकानाम् अ० बद्धकवा० बद्धकः ० तूणविशेषः । अव्याख्यातास्तु भेदा लोकतः प्रत्येतव्याः १५ एवमादीनि बहूनि आतोद्यानि
आतोद्यवादकांश्च विकुर्वति, सर्वसंख्यया तु मूल-भेदापेक्षया आतोद्यभेदा एकोनपञ्चाशत् शेषास्तु भेदा एतेषु एव अन्तर्भवन्ति यथा
वंशातोद्यविधाने वाली-वेणु-परिली-बद्धगा इति ।

[६०] विकुर्वित्वा च १तान् स्वयंविकुर्वितान् देवकुमारान् देवकुमारिकाश्च २शब्दयति ते च ३शब्दिता हृष्टतुष्टानन्दितचित्ताः
सूर्याभसमीपम् आगच्छन्ति आगत्य च ४करतलपरिगृहीतं दशनखं शिरसावर्तं च मस्तके अञ्जलिं कृत्वा जयेन विजयेन वर्धापयित्वा

= एवमादिकानि एकोनपञ्चाशद् आतोद्यविधानानि विकुर्वति । अ० अगरिकाणाम् अ० अगरिकावा०-भा० २ । ० अ० शिशुकुमारि-
कानाम् अ० शिशुकुमारिकावा०-भा० २ । अ० शुशुमारिकानाम् शुशुमारिकावा०-पा० ५ । ० तूणवि०-मु० पु० । अत्र वाद्यविशेषान्नां
प्रस्तावे बहूनि वाद्यनामानि अप्रतीतानि अत एव च तेषां नामसु अनेकविधः पाठभेदो दृश्यते ।

एवं वयासी- “संदिसंतु णं देवाणुप्पिया ! जं अम्हेहिं कायव्वं” ।

[६१] तए णं ^१से सूरियाभे देवे ^२ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारीओ य एवं वयासी-“गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया ! ^३समणं भगवंतं महावीरं ^४तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेह करित्ता वंदह नमंसह वंदित्ता नमंसित्ता ^५गोयमाइयाणं समणाणं निग्गंथाणं ^६तं दिव्वं देविद्धिं दिव्वं देवजुत्तिं दिव्वं देवाणुभावं ^७दिव्वं वत्ती-सइबद्धं णट्टविहिं उवदंसेह उवदंसित्ता विप्पामेव एयमाणत्तियं ^८पच्चप्पिणह ।

[६२] ^१तए णं ^२ते बहवे देवकुमारा देवकुमारीयो य ^३सूरियाभेणं देवेणं एवं वुत्ता समाणा हट्ठ जाव [पृ० ४७

५ एवमवादिषुः-६ संदिशन्तु देवानांप्रियाः ! यद् अस्माभिः कर्तव्यम् ।

[६१] १ ततः २ स सूर्याभो देवः ३ तान् देवकुमारान् देवकुमारिकाश्च ४ एवमवादीत्-५ गच्छत यूयं देवानांप्रियाः ! ६ श्रमणं भगवन्तं महावीरम् ७ त्रिकृत्वः आदक्षिणप्रदक्षिणं कुरुत कृत्वा च वन्दध्वम् नमस्यत वन्दित्वा नमस्यित्वा ८ गौतमादीनां श्रमणानां निर्ग्रन्थानां ९ तां देवजनप्रसिद्धां दिव्यां देवर्द्धिं दिव्यां देवजुत्तिं दिव्यं देवानुभावम् १० दिव्यं द्वात्रिंशद्विधं नाट्यविधि-
मुपदर्शयत उपदर्श्य च ११ एतामाज्ञप्तिकां क्षिप्रमेव १२ प्रत्यर्पयत ।

[६२] १ ततः २ ते बहवो देवकुमारा देवकुमारिकाश्च ३ सूर्याभेण देवेन एवमुक्ताः सन्तो हृष्टा ‘यावत्’-[पृ० ४७ पं० १२]

देवैः वाद-
नम् गानम्
नर्तनं च
प्रारब्धम्

रायपसेण-
इयं ।

पं०३] करयल० जाव [पृ०६७ पं० ८] 'पडिसुगंति पडिसुणिता 'जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छंति उवागच्छिता समणं भगवंतं महावीरं जाव [पृ० १२९ पं०३] नमंसिता 'जेणेव गोयमादिया समणा निग्गंथा तेणेव उवागच्छंति । तए णं ते बहवे देवकुमारा देवकुमारीयो य 'समामेव समोसरणं करेंति करित्ताः 'समामेव अवणमंति अवणमित्ता 'समामेव उन्नमंति 'एवं सहितामेव ओनमंति एवं सहितामेव उन्नमंति सहियामेव उण्णमित्ता 'संगयामेव ओनमंति संगयामेव उन्नमंति उन्नमित्ता 'थिमियामेव ओणमंति थिमियामेव उन्नमंति 'समामेव पसरंति पसरित्ता 'समामेव आउज्जविहाणाइं गेण्हंति 'समामेव पवाएंसु 'पगाइंसु 'पणच्चिसु ।

४प्रतिशृण्वन्ति-अभ्युपगच्छन्ति-इत्यर्थः । प्रतिश्रुत्य च ५यत्र श्रमणो भगवान् महावीरः तत्रोपागच्छन्ति उपागत्य च श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिकृत्व आदक्षिणप्रदक्षिणीकुर्वन्ति कृत्वा च वन्दन्ते नमस्यन्ति वन्दित्वा नमस्यित्वा च ६ यस्मिन् प्रदेशे गौतमादयः श्रमणाः तत्र ७ समकालमेव-एककालमेव समवसरन्ति-मिलन्ति-इत्यर्थः समवसृत्य च ८ समकमेव-एककालमेव अवनमन्ति-अधो नीचा भवन्ति अवनम्य च ९ समकमेव उन्नमन्ति-ऊर्ध्वमवतिष्ठन्ते-इति भावः तदनन्तरं च १० एवंकमेण सहितम् ११ संगतम् १२ स्तिमितं च अवनमनम् उन्नमनं च वाच्यम् अमीषां च सहितादीनां भेदः सम्यक्कौशलोपेतनाटयोपाध्यायाद् एव अवगन्तव्यः ततः स्तिमितं समकमुन्नम्य १३ समकमेव प्रसरन्ति प्रसृत्य च १४ समकमेव यथायोगम् आतोद्यविधानानि गृह्णन्ति गृहीत्वा च १५ समकमेव प्रवादितवन्तः १६ समकमेव प्रगीतवन्तः १७ समकमेव प्रनर्तितवन्तः ।

✱ -त्ता समामेव पंतिओ बंधंति बंधित्ता समामेव पंतिओ नमंसंति नमंसित्ता समामेव-वि० बा० ।

५

१०

[६३] किं 'ते' उरेणं मन्दं सरेण तारं कंठेण वितारं तिविहं तिसमयरेयगरइयं * गुंजाऽवककुहरोवगूढं
रंत्तं तिर्ठाणकरणसुद्धं

[६३] किञ्च १ ते देवकुमारा देवकुमारिकाश्च एवं प्रगीता अप्यभवन् इति योगः कथम् ? इत्याह—२ उरसि मन्दं यथा भवति एवं
प्रगीताः ३ शिरसि तारम् ४ कण्ठे च वितारम्—अतिशयेन यथावल्लक्षणोपपेतम् किमुक्तं भवति ? २ उरसि प्रथमतो गीतमुत्क्षिप्यते
उत्क्षेपकाले च गीतं मन्दं भवति + “आदिमिडं आरभन्ता” [] इति वचनात् अन्यथा गीतगुणक्षतेः तत उक्तम्—‘उरसि
मन्दम्’ इति ३ ततो गायतां मूर्धानमभिघ्नन् स्वर उच्चैस्तरो भवति स्थानकं च द्वितीयम् तृतीयं वा समधिरोहति ततः ‘शिरसि तारम्’
इत्युक्तम् ४ शिरसश्च प्रतिनिवृत्तः सन् स्वरः कण्ठे घुलति घुलंश्च अतिमधुरः भवति ततः ‘कण्ठे वितारम्’ इत्युक्तम्—५ × ‘तिविहं
तिसमयरेयगरइयं’ इति ६ गुञ्जनं गुञ्जा गुञ्जाप्रधानानि यानि अवक्राणि—शब्दमार्गाप्रतिकूलानि कुहराणि तेषु उपगूढम्—गुञ्जाऽवक्र-
कुहरोपगूढम् किमुक्तं भवति ? तेषां देवकुमाराणां देवकुमारिकाणां च तस्मिन् प्रेक्षागृहमण्डपे गायतां गीतं तेषु प्रेक्षागृहमण्डपसत्केषु
अन्येषु च कुहरेषु स्वानुरूपाणि प्रतिशब्दसहस्राणि उत्थापयद् वर्तते इति । ७ रक्तम्—इह यद् गेयरागानुरक्तेन गीतं गीयते तद्
‘रक्तम्’ इति तद्विदां प्रसिद्धम् ८ त्रीणि ८ स्थानानि उरःप्रभृतीनि तेषु ० करणेन क्रियया शुद्धम्—त्रिस्थानकरणशुद्धम् तद्यथा—उरःशुद्धम्

॥१३१॥

१०

÷ इयं कण्डिका प्रायोऽक्षरशः—जीवा० मू० पृ० १८६ पं० १-३ । * “सर्वप्र सप्तम्यर्थे तृतीया”—राय० विव० । * गुंजंतवंसकुहरो-
पगूढं—जीवा० मू० प्र० पृ० १८६ पं० १४ । + “आदिमृदुम् आरभमाणाः” । इदं वचनं कस्य इति न ज्ञायते, मूलपाठे तु नैतत् प्रतिभाति ।
× ‘त्रिविधं त्रिसमयरेचकरचितम्’ इति शब्दसंस्कारः । मूलस्थमपि एतत् पदं न विवृतं विवरणकारेण । ८ इदं समप्रमपि विवरणम्—जीवा० वि०
प्र० पृ० १९५ पं० ३-१ । —०षु करणेषु कि-पा० ५-४ भा० १ ।

रायपसेण-
इयं ।

॥१३२॥

सकुहरगुञ्जतवंस-तंती-तल-ताल-लय-गैहसुसंपउत्तं भँहुरं सँमं सँललियं भँणोहरं भिउ-

कण्ठशुद्धम् शिरोविशुद्धं च तत्र यदि उरसि स्वरः स्वभूमिकानुसारेण विशालो भवति तत उरोविशुद्धम् स एव यदि कण्ठे वर्तितो भवति अस्फुटितश्च ततः कण्ठविशुद्धम् यदि पुनः शिरःप्राप्तः सन् सानुनासिको भवति ततः शिरोविशुद्धम् यदि वा यत उरः-कण्ठ-शिरोभिः श्लेष्मणा अव्याकुलितैर्विशुद्धैर्गीयते तत उरः-कण्ठ-शिरोविशुद्धत्वात् त्रिस्थानकरणविशुद्धम् तथा ९ सकुहरो गुञ्जन् यो वंशो ये च तन्त्री-तल-ताल-लयग्रहाः तेषु सुष्ठु अतिशयेन संप्रयुक्तम्-सकुहरगुञ्जद्वंश-तन्त्री-तल-ताल-लय-ग्रहसंप्रयुक्तम् किमुक्तं भवति ? सकुहरे वंशे गुञ्जति तन्त्र्यां च बाद्यमानायाम् यद् वंश-तन्त्रीस्वरेण अविरुद्धं तत् सकुहरगुञ्जद्वंश-तन्त्रीसुसंप्रयुक्तम् तथा १० परस्परहतहस्ततलस्वरानुवर्ति यत् तत् तलसंप्रयुक्तम् ११ यद् मुरज-कंशिकादीनामातोद्यानाम् आहतानां यो *ध्वनिः =पादोत्क्षेपो (?) यश्च नृत्यन्त्या नर्तक्याः पादोत्क्षेपः तेन समं तत् तालसुसंप्रयुक्तम् तथा १२ गृह्णमयो दारुमयो दन्तमयो वा यः-अङ्गुलिकौशिकः तेन आहतायास्तन्त्र्याः स्वरप्रकारो लयः तम् अनुसरद् गेयलयसुसंप्रयुक्तम् तथा १३ यः प्रथमं वंश-तन्त्र्यादिभिः स्वरो गृहीतः तन्मा-गान्तुसारि ग्रहसुसंप्रयुक्तम् तथा १४ मधुरस्वरेण गीयमानं मधुरं कोकिलारुतवत् तथा १५ तल-वंशस्वरादिसमनुगतं समम् १६ यत् स्वरघोलनाप्रकारेण ललतीव तत् सह ललितेन ललनेन वर्तते इति सललितम् यदि वा यत् श्रोत्रेन्द्रियस्य शब्दस्पर्शनमतीव सूक्ष्ममुत्पादयति सुकुमारमिव च प्रतिभासते तत् सललितम्-इति १७ अत एव मनोहरम् पुनः कथंभूतम् ? इत्याह-१८ तत्र मृदुमृदुना स्वरेण

* “ध्वनिः यश्च नृत्यन्त्या नर्तक्याः पादोत्क्षेपः तेन” इत्यादि-जीवा० वि०प्र० पृ० १९५ पं० ९ । =पादोत्क्षेपो-पा० ४ भा० १ । पादोत्क्षेपो-पा० ५ । पदोत्क्षेपो-भा० २ ।

रिभियपयसंचारं सुरइ सुणैइ वरचारुखं दिव्वं णेट्सज्जं गेयं पंगीया वि^६ होत्था

[६४] किं ते ? ×उद्धुमंताणं संखाणं सिंगाणं संखियाणं खरमुहीणं पेयाणं पिरिपिरियाणं, आहम्मंताणं पणवाणं पटहाणं, ○अप्फालिज्जमाणाणं भंभाणं होरंभाणं, तालिज्जंताणं भेरीणं झल्लरीणं दुंदुहीणं, अल्लवंताणं मुरयाणं मुइंगाणं नंदीमुइंगाणं, उत्तालिज्जंताणं आलिंगाणं

युक्तो न निष्ठुरेण तथा १९ यत्र खरोऽक्षरेषु धोलनास्वरविशेषेषु च संचरन् रङ्गतीव प्रतिभासते स पदसंचारो रिभित उच्यते मृदुः रिभितः पदेषु गेयनिबद्धेषु संचारो यत्र गेये तद् मृदुरिभितपदसंचारम् तथा २० शोभना रतिर्यस्मिन् श्रोतृणां तत् सुरति तथा २१ शोभना नतिर्-नामः-अवसानो यस्मिन् तत् सुनति तथा २२ वरं-प्रधानम् चारु-विशिष्टचङ्गिमोपेतम् रूपं स्वरूपं यस्य तद् वरचारूपम् २३ दिव्यं-प्रधानम् २४ नृत्तसज्जं गेयं २५ प्रगीताः २६ अप्यभवन् ।

[६४] १ किंच ते देवकुमारा देवकुमारिकाश्च प्रगीतवन्तः प्रनर्तितवन्तश्च ? ततोऽयमर्थः-यथायोगम् उद्धमायमानादिषु शङ्खादिषु इह २ शङ्ख-शृङ्ग-शङ्खिका-खरमुही-पेया-पिरिपिरिकाणां वादनम्-‘उद्धमानम्’-इति प्रसिद्धम् । ३ पणव-पटहानाम् = आमोटनम् ४ भम्भा-होरम्भाणाम् आस्फालनम् ५ भेरी-झल्लरी-दुन्दुभीनाम् ताडनम् ६ मुरज-मृदङ्ग-नन्दीमृदङ्गानाम् आलपनम् ७ आलिङ्ग-

× “अत्र सर्वत्रापि षष्ठी सप्तम्यर्थे”-राय० वि० । ○ अप्फालिज्जमाणाणं वीणाणं वीयंधीणं तालि-वि० वा० । = मूले ‘आहननम्’ ।

रायपसेण-
इयं ।

॥१३४॥

कुंतुंबाणं गोमुखीणं महलाणं, मुच्छिज्जंताणं वीणाणं विपंचीणं बल्लकीणं, कुट्टिज्जंताणं महंतीणं कच्छभीणं चित्त-
वीणाणं, सारिज्जंताणं बद्धीसाणं सुघोसाणं नन्दिघोसाणं, कुट्टिज्जंतीणं भामरीणं छम्भामरीणं परिवायणीणं,
छिप्पंतीणं तूणाणं तुम्बवीणाणं, आमोडिज्जंताणं आमोताणं झञ्झाणं नडलाणं, अँच्छिज्जंतीणं मुगुंदाणं हुडुकीणं
विचिकीणं, वाइज्जंताणं करडाणं डिण्डिमाणं किणियाणं कडम्बाणं, ताडिज्जंताणं दहरिगाणं दहरगाणं कुतुंबाणं
कलसियाणं मडुयाणं, आताडिज्जंताणं तलाणं तालाणं कंसतालाणं, र्घट्टिज्जंताणं रिंगिरिसियाणं लत्तियाणं
मगरियाणं सुंसुमारियाणं, फूमिज्जंताणं वंसाणं वेत्तूणं वालीणं परिल्लीणं बद्धगाणं । [कं० ५९]

कुस्तुम्ब-गोमुखी-मर्दलानाम् उच्चाडनम् ८ वीणा-विपञ्ची-बल्लकीनाम् मूर्च्छनम्, ११ भ्रामरी-बद्धभ्रामरी-परिवादिनीनाम् *स्पन्द-
नम् १० ० वध्वीसा-सुघोषा-नन्दिघोषाणां सारणम्, ९ महती-कच्छपी-चित्रवीणानाम् कुट्टनम् १३ आमोट-+झञ्झा-नकुलानाम्
आमोटनम् १२ तूण-तुम्बवीणानाम् स्पर्शनम् १४ मुकुन्द-हुडुका-विचिकीनाम् मूर्च्छनम् १५ करटा-डिण्डिम-किणिक-कड-
म्बानाम् वादनम् १६ दर्दर-दर्दरिका-कुस्तुम्बरु-कलसिका-मडुकानाम् ० उच्चाडनम् १७ तल-ताल-कंसतालानाम् आताडनम् १८ १०
रिङ्गिसिका-लत्तिका-मकरिका-शिशुमारिकाणाम् ० घट्टनम् १९ वंश-वेणु-वाली-पिरली-बद्धगा? नाम् ० फुङ्कनम् अत उक्तम्-
'उद्धुमंताणं संखाणं' इत्यादि । [पृ० १२५ पं० १०]

*मूलपाठानुसारेण अत्र 'स्फोटनम्' इति उचितं स्यात् । स्पन्दनम्-पा० ५ । ० वच्छीसा-भा० २ । + -झण्डा-न-पा० ४ । × मूले 'आच्छेद-
नम्' । -नम् मरटा-पा० ४ । -कडावानाम्-पा० ५ । ० मूले 'ताडनम्' । ×-णामतीव घ-भा० २ । = -पिवली-ब-भा० २ । ० अत्र कण्डि-

[६५] तए णं 'से दिव्वे गीए दिव्वे वाइए दिव्वे नट्टे एवं अब्भुए सिंगारे उराले भणुञ्जे मणहरे गीते मण-
हरे नट्टे मणहरे वातिए उंप्पिजलभूते कहकहभूते दिव्वे देवरमणे पवत्ते या वि होत्थं ।
[६६] तए णं 'ते बह्वे देवकुमारा य देवकुमारीओ य समणस्स भगवओ महावीरस्स सोत्थिय-सिरिवच्छ-

[६५] यत्त एवं प्रगीतवन्त इत्यादि १ ततः २ तद् दिव्यं गीतम् ३ दिव्यं वादितम् ४ दिव्यं नृत्तमभवत् इति योगः । ४ दिव्यं
नाम प्रधानम् ५ अब्भुतम्-आश्चर्यकारि ६ शृङ्गारं शृङ्गाररसोपेतत्वात् अथवा शृङ्गारं नाम अलंकृतमुच्यते तत्र यद् अन्यान्यविशेषक-
रणेन अलंकृतमिव गीतं वादनं नृत्तं वा तत् शृङ्गारम्-इति । ७ उदारम्-स्फारं परिपूर्णगुणोपेतत्वात् न तु कचिदपि हीनम् ८ मनोज्ञम्
मनोनुकूलं द्रष्टृणां श्रोतृणां च मनोनिवृत्तिकरम्-इति भावः ९ तच्च मनोनिवृत्तिकरत्वं सामान्यतोऽपि स्यात् अतः प्रकर्षविशेषप्रति-
पादनार्थमाह-मनो हरति आत्मवशं नयति तद्विदामपि अतिचमत्कारकारितया इति मनोहरम् १० उत्पिञ्जलम्-आकुलकम् उत्पिञ्ज-
लभूते आकुलके भूते किमुक्तं भवति ? महधिकदेवानामपि अतिशायितया परमक्षोभोत्पादकत्वेन सकलदेव-असुर-मनुजसमूहचि-
त्ताक्षेपकारि-इति ११ 'कहकह' इत्यनुकरणम् 'कहकह' इति भूतं प्राप्तम्-कहकहभूतम् किमुक्तं भवति ? निरन्तरं तत्तद्विशेषदर्शनतः
समुच्छलितप्रमोदभरवशसकलदिक्चक्रवालवर्तिप्रेक्षकजनकृतप्रशंसावचनबोलकोलाहलव्याकुलीभूतम्-इति अत एव १२ दिव्यं देवरमण-
मपि-देवानामपि रमणं क्रीडनम्-१३ प्रवृत्तम् १४ अभूत् ।

[६६] १ ततः २ ते बहवो देवकुमारा देवकुमारिकाश्च ३ श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य पुरतो गौतमादिश्रमणानां ४ स्वस्तिक-
कायां मूले विवरणे च पदानां व्युत्क्रमः प्रतिभाति ।

रायपसेण-
इयं ।

॥१३६॥

-नंदियावत्त-वद्धमाणग-भद्रासण-कलस-मच्छ-दप्पण-मंगल्लभत्तिचित्तं णामं दिव्वं नैट्टविधिं उव्वदंसेति [१]

[६७] तए णं ते बह्वे देवकुमारा य देवकुमारीओ य सममेव समोसरणं करेति करित्ता तं चेव भाणियव्वं जाव [कं० ६२ पं० ४ कं० ६३-६५] दिव्वे देवरमणे पवत्ते या वि होत्था । तए णं ते बह्वे देवकुमारा य देवकुमारीओ य समणस्स भगवओ महावीरस्स आँवड-पँच्चावड-सेट्ठि -

-श्रीवत्स-नन्द्यावर्त-वर्धमानक-भद्रासन-कलश-मत्स्य-दर्पणरूपाणाम् अष्टानां मङ्गलानां भक्त्या विच्छित्या चित्रम्-आलेखनम्=आकाराभिधानं वा यस्मिन् स स्वस्तिक-श्रीवत्स-नन्द्यावर्त-वर्धमानक-भद्रासन-कलश-मत्स्य-दर्पणमङ्गलभक्तिचित्रः-एवं सर्वत्रापि व्युत्पत्तिमात्रं यथायोगं परिभाषनीयम् सम्यग्भावना कर्तुं न शक्यते यतः अमीषां नाट्यविधीनां सम्यक् स्वरूपप्रतिपादनं पूर्वान्तर्गते नाट्यविधिप्राभृते तच्च इदानीं व्यवच्छिन्नम् इति-तं प्रथमं ५ नाट्यविधिम् ६ उपदर्शयन्ति । [१]

[६७] १ततो द्वितीयं नाट्यविधिमुपदर्शयितुकामा भूयोऽपि प्रागुक्तप्रकारेण [पृ० १३० पं० ९-पृ० १३५ पं० १२] २समकं समवसरणादिकं कुर्वन्ति तथा चाह-'तए णं ते...समोसरणं करेति'इत्यादि प्रागुक्तं तदेव तावद् वक्तव्यं यावत्-'दिव्वे देवरमणे...होत्था'इति । ३ततः ४ते बहवो देवकुमारा देवकुमारिकाश्च ५श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य पुरतो गौतमादीनां श्रमणानां ६ * आवर्त-७प्रत्यावर्त-८श्रेणि-

= ते देवा देवकुमार्यश्च स्वस्तिकाकारेण, श्रीवत्साकारेण, नन्द्यावर्ताकारेण, वर्धमानकाकारेण, भद्रासनाकारेण, कलशाकारेण, मत्स्याकारेण, दर्पणाकारेण च भूत्वा नृत्यन्ति स्म अर्थात् अन्योन्यं संयोगेन तादृशान् आकारान् निष्पाद्य नृत्यमकार्षुः-इति प्रतिभाति ।

* एतेषां शब्दानां व्याख्या पृ० ८२ पं० १२-पृ० ८३ पं० ६ ।

पंसेहि-सोत्थिय-सोवत्थिय-पूसे-माणव-वद्धमाणंग-मच्छण्ड [पृ० ८२ पं० ३-]-मर्गरंड-जौर-मार-कुंछाव-
लि-पंडमपत्त-सागरतरंग-वसंतलता-पंडमलयभक्तिचित्तं णाम दिव्वं णट्टविहिं उव्वदंसेति [२]

[६८] एवं च ऐकिक्रियाए णट्टविहीए समोसरणादिया एसा [कं० ६२-कं० ६५] वत्तव्वया जाव दिव्वे देवर-
मणे पवत्ते या वि होत्था । तए णं ते बह्वे देवकुमारा देवकुमारियाओ य समणस्स भगवतो महावीरस्स
ईहंमिअ-उसभ-तुरग-नर-मगर-विहग-[पृ० ७६ पं० २] वालग-किन्नर-रुह-सरभ-चमर-कुंजर-वणलय-
पडमलयभक्तिचित्तं णामं दिव्वं णट्टविहिं उव्वदंसेति । [३]

९प्रश्रेणि-१०स्वस्तिक-११सौवस्तिक-१२पुण्य-१३माणवक-१४वर्धमानक-१५मत्स्याण्डक-[पृ० ८२ पं० १२]-१६ मकराण्डक-
१७जार-१८मार-१९पुष्पावलि-२०पद्मपत्र-२१सागरतरङ्ग-२२वासन्तीलता-२३पद्मलताभक्तिचित्रं २४नाम द्वितीयं नाट्यविधिम्
२५उपदर्शयन्ति [२]

[६८] तदनन्तरं तृतीयं नाट्यविधिमुपदर्शयितुं भूयस्तथैव समवसरणादिकं कुर्वन्ति [पृ० १३० पं० ९-पृ० १३५ पं० १२] १ एवं
समवसरणादिकरणविधिः २ एकैकस्मिन् नाट्यविधौ प्रत्येकं प्रत्येकं तावद् वक्तव्यः यावत्-‘देवरमणे...होत्था’ इति । ३ ततः ४
ईहामृग-ऋषभ-तुरग-नर-मकर-विहग-व्याल-किन्नर-रुह-सरभ-चमर-कुंजर-वनलता-पद्मलताभक्तिचित्रं [पृ० ७६ पं० ६]
५ नाम तृतीयं दिव्यं नाट्यविधिम् उपदर्शयन्ति [३]

[६९] ऐगतो वंक् ऐगओ चक्कवालं दुहओ चक्कवालं चक्कद्वचक्कवालं णामं दिव्वं णट्टविहिं उवदंसंति [४]

[७०] चंदावलिपविभत्तिं च सूर्यावलिपविभत्तिं च वलियावलिपविभत्तिं च हंसावलिप० च एगोवलिप० च तारावलिप० च मुक्तावलिप० च कणगावलिप० च रयणावलिप० च णामं दिव्वं णट्टविहं उवदंसंति [५]

[७१] चंदुग्गमणप० च सूरुग्गमणप० च उग्गमणुग्गमणप० च णामं दिव्वं णट्टविहं उवदंसंति [६]

[६९] तदनन्तरं भूयोऽपि समवसरणादिकविधिकरणानन्तरम् १ एकतो वक्कम् २ एकतः चक्कवालम् ३ द्विधातः चक्कवालम् ४ चक्कार्धं चक्कवालं ५ नाम चतुर्थं दिव्यं नाट्यविधिम् उपदर्शयन्ति [४]

[७०] तदनन्तरम् उक्तविधिपुरस्सरं १ चन्द्रावलिप्रविभक्ति-२ सूर्यावलिप्रविभक्ति-३ वलयावलिप्रविभक्ति-४ हंसावलिप्रविभक्ति-५ एकावलिप्रविभक्ति-६ तारावलिप्रविभक्ति-७ मुक्तावलिप्रविभक्ति-८ कनकावलिप्रविभक्ति-९ रत्नावलिप्रविभक्त्यभिनयात्मकम् आवलिप्रविभक्तिं १० नाम पञ्चमं नाट्यविधिम् ११ उपदर्शयन्ति [५]

[७१] तदनन्तरम् उक्तक्रमेण १ चन्द्रोद्गमप्रविभक्ति-२ सूर्योद्गमप्रविभक्तियुक्तम् ३ उद्गमनोद्गमनप्रविभक्तिं ४ नाम षष्ठं नाट्यविधिम् ५ उपदर्शयन्ति [६]

= -तो वक्कं दुहओ वंक् ऐगतो खहं दुहओ खहं ऐगओ चक्कवालं वि० बा० । ० 'प०' अक्षरेण 'पविभत्तिं च' इति सर्वत्र बोध्यम् ।

- [७२] चंद्रांगमणप० च सूर्यांगमणप० च आगमणांगमणप० च =णामं...उवदंसेति [७]
 [७३] चंद्रावरणप० सूर्यावरणप० च आवरणावरणप० णामं...उवदंसेति [८]
 [७४] चंद्रस्थमणप० च सूर्यस्थमणप० अस्थमणस्थमणप० नामं...उवदंसेति [९]
 [७५] चंद्रमंडलप० च सूर्यमंडलप० च नागमंडलप० च जक्षमंडलप० च भूतमंडलप० च [० रक्खस-म-
 होरग-गन्धर्वमंडलप० च] मंडलमंडलप० नामं...उवदंसेति [१०]

[७२] तत उक्तप्रकारेण १चन्द्रागमनप्रविभक्ति-२सूर्यागमनप्रविभक्तियुक्तम् ३आगमनप्रविभक्ति ४ नाम सप्तमं नाट्यविधिम्
 ५उपदर्शयन्ति [७]

[७३] तदनन्तरम् उक्तक्रमेण १चन्द्रावरणप्रविभक्ति-२सूर्यावरणप्रविभक्तियुक्तम् ३आवरणावरणप्रविभक्तिनामकम् अष्टमं नाट्य-
 विधिम् [८]

[७४] तत उक्तक्रमेणैव १चन्द्रास्तमयनप्रविभक्ति-२सूर्यास्तमयनप्रविभक्तियुक्तम् ३अस्तमयनप्रविभक्तिनामकं नवमं नाट्य-
 विधिम् [९]

[७५] तत उक्तप्रकारेण १चन्द्रमण्डलप्रविभक्ति-२सूर्यमण्डलप्रविभक्ति-३नागमण्डलप्रविभक्ति-४यक्षमण्डलप्रविभक्ति-५भूत-
 मण्डलप्रविभक्तियुक्तं ६मण्डलप्रविभक्तिनामकं दशमं दिव्यं नाट्यविधिम् [१०]

= 'णामं' शब्देन सर्वत्र 'णामं दिव्यं णट्टविहं' एतानि पदानि बोध्यानि । ० [] एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः वि० बा० ।

[७६] ÷उसभमंडलप० च सीहमंडलप० च हयविलंबियं गयवि०० हयविलसियं गयविलसियं मत्तहय-
विलसियं मत्तगजविलसियं मत्तहयवि० मत्तगयवि० दुयविलम्बियं णामं...णट्टविहं उवदंसेति [११]

[७७] सागरपविभक्तिं च नागरप० च सागर-नागरप० च णाम....उवदंसेति [१२]

[७८] णंदाप० च चंपाप० च नन्दा-चंपाप० च णामं...उवदंसेति [१३]

[७९] मच्छंडाप० च मयरंडाप० च जारप० च मारप० च मच्छंडा-मयरंडा-जारा-माराप० च...णामं ५

[७६] तदनन्तरम् उक्तक्रमेण १ऋषभमण्डलप्रविभक्ति-२सिंहमण्डलप्रविभक्ति-३हयविलम्बित-४गजविलम्बित-५हयविलसित-
-६गजविलसित-७मत्तहयविलसित-८मत्तगजविलसित-९मत्तहयविलम्बित-१०मत्तगजविलम्बितं विलम्बिताभिनयं ११द्रुतविल-
म्बितं नाम एकादशं नाट्यविधिम् [११]

[७७] तदनन्तरम् १सागरप्रविभक्ति-२नागरप्रविभक्तिअभिनयात्मकं ३सागर-नागरप्रविभक्तिनाम द्वादशं नाट्यविधिम् [१२]

[७८] ततो १ नन्दाप्रविभक्ति-२ चम्पाप्रविभक्त्यात्मकं नन्दा-३ चम्पाप्रविभक्तिनाम त्रयोदशं नाट्यविधिम् [१३] १०

[७९] ततो १ =मत्स्याण्डकप्रविभक्ति-२ मकराण्डकप्रविभक्ति-३ जारप्रविभक्ति-४ मारप्रविभक्तियुक्तं ५ =मत्स्याण्डक-मकरा-

÷ अत्र मूलपाठसर्वप्रतिषु विवरणयुक्तमूलपाठादर्शं च 'उसभल्लियविक्रंतं सीहल्लियविक्रंतं हयविलंबियं' एवं पाठो लभ्यते परन्तु अत्र
मूले तु विवरणानुसारी पाठक्रमो रक्षितः । ० 'वि' पदेन 'विलम्बितम्' अवगन्तव्यम् । = पृ० ८३ पं० ५-६ ।

उषदंसेति [१४]

[८०] * 'क' ति ककारप० च 'ख' ति खकारप० च 'ग' ति गकारप० च 'घ' ति घकारप० च 'ङ' ति ङकारप० च ककार-खकार-गकार-घकार-ङकारप० च णाँमं... उषदंसेति [१५] एवं चकारवर्गो वि [१६] टकारवर्गो वि [१७] तकारवर्गो वि [१८] पकारवर्गो वि [१९]

ण्डक-जार-मारप्रविभक्तिनाम चतुर्दशं नाट्यविधिम् [१४]

[८०] तदनन्तरम् क्रमेण १ 'क' इति ककारप्रविभक्तिः २ 'ख' इति खकारप्रविभक्तिः ३ 'ग' इति गकारप्रविभक्तिः ४ 'घ' इति घकारप्रविभक्तिः ५ 'ङ' इति ङकारप्रविभक्तिः इत्येवं ६ क्रमभाविककारादिप्रविभक्तिअभिनयात्मकं ७ ककार-खकार-गकार-घकार-ङकारप्रविभक्तिनामकं पञ्चदशं दिव्यं नाट्यविधिम् [१५] एवं ८ चकार-छकार-जकार-झकार-ञकारप्रविभक्तिनामकं षोडशं दिव्यं नाट्यविधिम् [१६] ९ टकार-ठकार-डकार-ढकार-णकारप्रविभक्तिनामकं सप्तदशं दिव्यं नाट्यविधिम् [१७] १० तकार-थकार-दकार-धकार-नकारप्रविभक्तिनामकम् अष्टादशं नाट्यविधिम् [१८] ११ पकार-फकार-बकार-भकार-मकारप्रविभक्तिनामकम् एकोन-

* ब्राह्मोलिपिगतः ककारः + एवंसंस्थितः, अत्र च नर्तका देवादयः तेन 'क' सत्काकारेण स्थित्वा नृत्यं कृतवन्त इत्यभिप्रायो गम्यते । एवं सर्वत्र 'ख' आदिष्वपि वाच्यम् । अत्र नर्तनप्रकारे 'अ'कार-'इ'कार-इत्यादयः स्वरा नोल्लिखिताः तथा व्यञ्जनाक्षरेष्वपि वर्गीया एव वर्णा दर्शिताः, 'य'कार-'र'कार-'ल'कार-'व'कार-'स'कार-'ह'कारादयो वर्णा न दर्शिताः तत्र किमपि ऐतिहासिकं कारणं वा न इति चिन्तनीयम् । अथवा देवानां लिपौ ये वर्णाः ते एव अत्र दर्शिताः इत्यपि चिन्तनीयम् ।

रायपसेण-
इयं ।

॥१४२॥

[८१] असोयपल्लवप० च अंबपल्लवप० च जंबूपल्लवप० च कौसंबपल्लवप० च ÷ पल्लवप० च णामं...उव-
दंसेति [२०]

[८२] पउमलयाप० जाव [पृ० १८ पं० २-३] सामलयाप० च ० लयाप० च णामं...उवदंसेति [२१]

[८३] दुयणांमं...उवदंसेति [२२] विलंबियं णामं...उव० [२३] दुयविलंबियं णामं...उव० [२४] अं-
चियं [२५] रिभिंयं [२६] अंचियरिभिंयं [२७]

विंशतितमं दिव्यं नाटयविधिम् [१९]

[८१] ततः १ अशोकपल्लवप्रविभक्ति-२ आम्रपल्लवप्रविभक्ति-३ जम्बूपल्लवप्रविभक्ति-४ कोशम्बपल्लवप्रविभक्ति अभिनया-
त्मकं ५ पल्लवप्रविभक्तिनामकं विंशतितमं दिव्यं नाटयविधिम् [२०]

[८२] तदनन्तरम् १ पद्मलताप्रविभक्ति-+नागलताप्रविभक्ति-अशोकलताप्रविभक्ति-चम्पकलताप्रविभक्ति-चूतलताप्रविभक्ति-
वनलताप्रविभक्ति-वासन्तीलताप्रविभक्ति-कुन्दलताप्रविभक्ति-अतिमुक्तकलताप्रविभक्ति-२ श्यामलताप्रविभक्ति अभिनयात्मकं ३ लता-
प्रविभक्तिनामकम् एकविंशतितमं दिव्यं नाटयविधिम् [२१]

[८३] तदनन्तरम् १ द्रुतं नाम द्वाविंशति^८तमं नाटयविधिम् [२२] ततो २ विलम्बितं नाम त्रयोविंशतितमम् [२३] ३ द्रुतवि-
लम्बितं नाम चतुर्विंशतितमम् [२४] ४ अश्रितं नाम पञ्चविंशतितमम् [२५] ५ रिभितं नाम षड्विंशतितमम् [२६] ६ अश्रितरिभितं

÷ पल्लवपल्लवप०-वि० बा० । ० लयालयाप०-वि० बा० । + पृ० १८ पं० १० । ४ -तमं वाद्यविधिम्-पा० ४-५ ।

५

१०

आरभटं [२८] भसोलं [२९] आरभटभसोलं [३०] उप्पयनिवयपवत्तं ८ संकुचियं पसा-रियं ० रयारइयं 'भंतं
संभंतं णामं दिव्वं णट्टविहिं उवदंसेति [३१]

[८४] तए णं ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारीओ य समामेव समोसरणं करेति जाव [पृ० पं०] दिव्वे
देवरमणे पवत्ते यावि होत्था । तए णं ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारीओ य समणस्स भगवओ महावीरस्स
पुंन्वभवचरियणिबद्धं च चव्वणचरियणिबद्धं च संहरेणचरियनिबद्धं च जम्मणचरियनिबद्धं च अभिंसेअचरिय-
निबद्धं च बालभावचरियनिबद्धं च जोव्वणचरियनिबद्धं च कामभोगचरियनिबद्धं च निक्खमणचरियनिबद्धं च
तवचरेणचरियनिबद्धं च

नाम सप्तविंशतितमम् [२७] ७ आरभटं नाम अष्टाविंशतितमम् [२८] ८ भसोलं नाम एकोनत्रिंशत्तमम् [२९] ९ आरभटभसोलं
नाम त्रिंशत्तमम् [३०] तदनन्तरम् १० उत्पातनिपातप्रसक्तं ११ संकुचितप्रसा*रितं ÷ रेवका ? रचितं १२ भ्रान्तसंभ्रान्तं नाम एक-
त्रिंशत्तमं दिव्यं नाटयविधिम् उपदर्शयन्ति [३१]

[८४] १ तदनन्तरम् च २ श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य ३ चरमपूर्वमनुष्यभव-४ चरमव्यवन-५ चरमगर्भसंहरण-६ चरम-
भरतक्षेत्रावसर्पिणीतीर्थकरजन्म-७ अभिषेक-८ चरमबालभाव-९ चरमयौवन-१० चरमकामभोग-११ चरमनिष्क्रमण-१२ चरमतप-

८-संकुचिय अपसारियं-पा० ३ । =-रियं भन्तं णामं-भा० २ । -रियं रयारतियंतं णामं-पा० १ । ० इदं पदं न स्पष्टं प्रतिभाति ततः
तदर्थोऽपि नावगम्यते । -मम् शोभनं नाम-भा० २ । *-रितखेकरभ्रान्तं सं-भा० १ । -रितं रेवकरचितं भ्रान्तं-भा० २ । ÷ अस्यार्थोऽपि

रायपसेण-
इयं ।

॥१४४॥

नाट्यस्य
उपसंहार

=णाणुप्पायचरियनिबद्धं च तित्थपवत्तेणचरिय-परिनिव्वाणचरियनिबद्धं च चरिमच्चरियनिबद्धं च णामं दिव्वं
णट्टविहिं उवदंसेति [३२]

[८५] तए णं ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारीओ य चउट्ठिंवाहं वाइत्ते वाएन्ति-तं जहा-तंतं विततं घणं झुंसिरं+ ।

[८६] तए णं ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारियाओ य चउट्ठिंवाहं गेयं गायन्ति तंजहाँ-उक्खित्तं पायंतं
मंदायं रोइयावसाणं च ।

धरण-१३ चरमज्ञानोत्पाद-१४ चरमतीर्थप्रवर्तन-१५ चरमपरिनिर्वाणनिबद्धं १६ चरमनिबद्धं १७ नाम द्वात्रिंशत्तमं दिव्यं नाट्य-
विधिम् उपदर्शयन्ति । [३२]

[८५] १ तदनन्तरम् २ बहवो देवकुमारा देवकुमारिकाश्च नाट्यविधिपरिसमाप्तिमङ्गलभूतं ३ चतुर्विधं ४ वादित्रं ५ वादयन्ति-
६ तद्यथा-७ ततम्-मृदङ्ग-पटहादि ८ विततम्-वीणादि ९ घनम्-कंसिकादि १० शुषिरम्-शङ्ख-काहलादि ।

[८६] १ तदनन्तरम् २ चतुर्विधं ३ गीतं ४ गायन्ति-५ तद्यथा-६ उत्क्षिप्तं प्रथमतः समारभ्यमाणम् ७ पादान्तम्-पाद-
बृद्धम्-बृद्धादि-चतुर्भागरूपपादबद्धम्-इति भावः । ८ मध्यभागे मूर्च्छनादिगुणोपेततया मन्दं मन्दं धोलनात्मकम् ९ रोचितावसानम्-

न संबुद्धः । =मूलपाठयुक्तेषु आदर्शेषु पा० २ आदर्शे एव 'णाणुप्पायचरियनिबद्धं च' पदं दृश्यते परन्तु विवरणानुसारित्वेन अत्र न्यस्तम् ।

+ 'शुषिर' शब्दे आद्य 'श'कारस्य 'झ' कारोच्चारणेन झुसिरं । अत्र 'श' कार-झकारयोः 'तालुस्थानीयत्वेन 'श'कारः 'झ'रूपेण परिणत इति
कल्पना योग्या ? शुषिर-सुसिर-सोसहं । × उत्क्षिप्य प्र-पा० ४-५ भा० १ ।

१०

[८७] तए णं ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारियाओ य चउव्विहं णट्ठविहिं उव्वंदसंति-तंजहो-अंचियं रिभियं आरभडं भसोलं च ।

[८८] तए णं ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारियाओ य चउव्विहं अभिणयं अभिणयेंति-तंजहो-दिट्ठितियं =पाडितियं सामन्नोविणिवाइयं अंतोमज्झावसाणियं च ।

[८९] तए णं ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारियाओ य गोयमादियाणं समणाणं निग्गंथाणं दिव्वं देविहिं दिव्वं देवजुतिं दिव्वं देवाणुभावं दिव्वं बत्तीसइबद्धं नाडयं उव्वंदसित्ता समणं भगवंतं महावीरं तिकखुत्तो आ-याहिणपयाहिणं करेंति कारत्ता वंदंति नमंसंति वंदित्ता नमंसित्ता जेणेव सूरियाभे देवे तेणेव उवागच्छंति उवा-सित्ता सूरियाभं देवं करयलपरिग्गहियं सिरसावत्तं [पृ० ६७ पं० ८] मत्थए अंजलिं कट्ठु जएणं विजएणं वद्धावेंति इति-रोचितं यथोचितलक्षणोपेततया भावितम्-सत्यापितम् इति यावत् अवसानं यस्य तद् रोचितावसानम् ।

[८७] १ ततः २ चतुर्विधं ३ नर्तनविधिम् ४ उपदर्शयन्ति-५ तद्यथा-६ अश्रितम् इत्यादि ।

[८८] १ ततः २ चतुर्विधम् ३ अभिनयम् ४ अभिनयन्ति-५ तद्यथा-६ दार्ष्टान्तिकम् ७ प्रात्यन्तिकम् ८ सामान्यतो विनि-पातम् ९ लोकमध्यावसानिकम्-इति । एते नर्तनविधयः अभिनयविधयश्च नाट्यकुशलेभ्यो वेदितव्याः ।

=पाडियंतियं-भा० २ पा० १-२ । पाडियं-पा० ३ ।

वद्धावित्ता एवं आणत्तियं पच्चप्पिणंति ।

तए णं से सूरियाभे देवे तं दिव्वं देविद्धिं दिव्वं देवजुहं दिव्वं देवाणुभावं ० पडिसाहरइ पडिसाहरेत्ता खणेणं जाते एगे एगभूए । तए णं से सूरियाभे देवे समणं भगवंतं महावीरं तिकखुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ वंदति नमंसति वंदित्ता नमंसित्ता नियगपरिवालसद्धिं संपरिवुडे तमेव दिव्वं जाणविमाणं दुरुहति दुरुहित्ता जामेव दिसिं पाउब्भूए तामेव दिसिं पडिगए ।

[९०] 'भंते' त्तिं भयवं^३ गोयमे समणं भगवंतं महावीरं वंदति नमंसति वंदित्ता नमंसित्ता एवं^४ वयासी—

[८९] तए णं ते...इत्यादि उपसंहारसूत्रं सुगमम् । नवरम्-१ एकभूतः-अनेकीभूय एकत्वं प्राप्त इत्यर्थः । २ निजकपरिवारेण सार्धं संपरिवृतः ।

[९०] १ 'भदन्त' ! २ इति आमन्त्रणपुरस्सरं ३ भगवान् गौतमः ४ श्रमणं भगवन्तं महावीरं ५ वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा ६ एवम्-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्—

[पुस्तकान्तरे तु इदं वाचनान्तरं दृश्यते-+तेणं कालेणं तेणं समणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जिट्ठे अन्तेवासी-इत्यादि-इंदभूर्इ = नामं अणगारे गोयमसगोत्ते सतुरस्सेहे समचउरंससंठाणसंठिए वज्जरिसहनारायसंघयणे कणगपुलगनिघसपग्गहोरे उग्गतवे दित्ततवे

० प्रतिसंहरति-प्रतिसंक्षिपति इत्यर्थः । + विवरणकारदर्शितो वाचनाभेदः । = " 'नाम' इति प्राकृतत्वात् विभक्तिपरिणामेन 'नाम्ना' इति द्रष्टव्यम् एवमन्यत्रापि यथायोगं भावनीयम्"-राय० विव० ।

तत्तत्तवे महातवे उराले घोरे घोरगुणे घोरतवस्सी घोरबंभचेरवासी उच्छ्रद्धसरीरे संखितविपुलतेयलेस्से चउदसपुष्पी चउनाणोवगप
सव्यवस्तरसन्निवाहं समणस्स भगवतो महावीरस्स अदुरसामंते उहुंजाणू अहोसिरे झाणकोटोवगप संजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणे
विहरइ, तप णं से भगवं गोयमे जायसहे जायसंसप जायकोउहल्ले उप्पन्नसहे उप्पन्नसंसप उप्पन्नकोउहल्ले संजायसहे संजायसंसप
संजायकोउहल्ले समुप्पणसहे समुप्पणसंसप समुप्पणकोउहल्ले उट्ठाप उट्ठेइ उट्ठाप उट्ठित्ता जेणेव समणे भगवं महावीरं तेणेव
उवागच्छति तेणेव उवागच्छित्ता समणं भगवंतं महावीरं तिकखुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेति तिकखुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेत्ता
वंदति नमंसति वंदित्ता नमंसित्ता पवं वयासी’—

अस्य व्याख्या—तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य ज्येष्ठ इति प्रथमः अन्तेवासी-शिष्यः । अनेन पदद्वयेन
तस्य सकलसंघाधिपतित्वम्-आवेदयति । ‘इन्द्रभूतिः’ इति मातापितृकृतं नामधेयम् । अन्तेवासी च किल विवक्षायां श्रावकोऽपि स्यात्
अतः तदाशङ्काव्यवच्छेदार्थम् आह-अनगारः-न विद्यते अगारं गृहम् अस्य इति अनगारः अयं च विगीतगोत्रोऽपि संभाव्येत अत आह-
गौतमः गोत्रेण गौतमाद्वयगोत्रसमन्वित इत्यर्थः अयं च तत्कालोचितदेहपरिमाणापेक्षया न्यूनाधिकदेहोऽपि स्यात् अत आह-सप्तोत्सेधः-
सप्तहस्तप्रमाणशरीरोच्छ्रायः अयं च इत्थंभूतो लक्षणहीनोऽपि शङ्क्येत, अतः तदाशङ्कापनोदार्थमाह-समाः शरीरलक्षणशास्त्रोक्तप्रमाणा-
विसंवादिन्यः चतस्रः अस्त्रयः यस्य तत् समचतुरस्त्रम्-अस्त्रयस्त्विह चतुर्दिग्विभागोपलक्षिताः शरीरावयवा द्रष्टव्याः । अन्ये त्वाहुः-“समा
अन्यूनाधिकाः चतस्रोऽपि अस्त्रयो यत्र तत् समचतुरस्त्रम् तच्च तत् संस्थानं च, संस्थानम् आकारः तच्च वाम-दक्षिणजान्वोः अन्त-
रम् आसनस्य ललाटोपरिभागस्य चान्तरम् वामस्कन्धस्य दक्षिणजानुनश्च अन्तरम्” इति । अपरे त्वाहुः-“विस्तारोत्सेधयोः समत्वात्
समचतुरस्त्रम् तच्च तत् संस्थानं च-संस्थानम् आकारः तेन संस्थितो व्यवस्थितो यः स तथा । तत्र नाराचम् उभयतो मर्कटबन्धः
ऋषभः तदुपरि वेष्टनपट्टः कीलिका अस्थित्रयस्यापि भेदकम् अस्थि एवंरूपं संहननं यस्य स तथा । तथा कनकस्य-सुवर्णस्य यः
पुलकः-लवः तस्य यो निकषः-कषपट्टके रेखारूपः तथा ‘पद्म’ग्रहणेन ‘पद्मकेसराणि’ उच्यन्ते अवयवे समुदायोपचारात् यथा-देवदत्तस्य
हस्ताग्ररूपोऽवयवोऽपि देवदत्तः तथा च देवदत्तस्य हस्ताग्रं स्पृष्ट्वा लोको वदति-‘स्पृष्टो मया देवदत्तः’ इति, कनकपुलकनिकषवत् पद्म-

वच्च यो गौरः स कनकपुलकनिकषपद्मगौरः अथवा कनकस्य यः पुलको द्रवत्वे सति बिन्दुः तस्य निकषो वर्णतः सदृशः कनक-
पुलकनिकषः तथा पद्मवत्-पद्मकेसरवत् यो गौरः स ० पद्मगौरः । अयं च विशिष्टचरणरहितोऽपि शङ्कयेत तत आह-उग्रम्
अधृष्यं तपः अनशनादि यस्य स तथा यद् अन्येन प्राकृतेन पुंसा न शक्यते चिन्तयितुमपि मनसा तद्विधेन तपसा युक्त इत्यर्थः तथा
दीप्तं जाज्वल्यमानदहन इव कर्मघनगहनदहनसमर्थतया ज्वलितं तपो धर्मध्यानादि यस्य स तथा, तप्तं तपो येन स तप्ततपाः एवं हि
तेन तपः तप्तं येन सर्वाण्यपि अशुभानि कर्माणि भस्मसात्कृतानि इति. महत् प्रशस्तम्-आशंसादोषरहितत्वात्-तपो यस्य स महातपाः
तथा उदारः प्रधानः अथवा + उरालो भीष्मः उग्रादिविशिष्टतपःकरणतः पार्श्वस्थानाम्-अल्पसत्त्वानाम् अतिभयानक इति भावः तथा
घोरो निर्घृणः परीषहेन्द्रियादिरिपुगणविनाशनमधिकृत्य निर्दय इति यावत् तथा घोरा अन्यैर्दुरनुचरा गुणा मूलगुणादयो यस्य स घोर-
गुणः तथा घोरैस्तपोभिः तपस्वी घोरतपस्वी घोरं दारुणम् अल्पसत्त्वैर्दुरनुचरत्वात् ब्रह्मचर्यं यत् तत्र वस्तु शीलं यस्य स तथा ४ उ-
च्छृढम्-उज्झितमिव उज्झितं संस्कारपरित्यागात्-शरीरं येन स उच्छृढशरीरः संक्षिप्ता शरीरान्तर्गतत्वेन ह्रस्वतां गता विपुला विस्तीर्णा
अनेकयोजनप्रमाणक्षेत्राभितवस्तुदहनसमर्थत्वात् तेजोलेख्या विशिष्टतपोजन्यलब्धिविशेषप्रभवा तेजोज्वाला यस्य स तथा चतुर्दश पूर्वाणि
विद्यन्ते यस्य-तेनैव तेषां रचितत्वात्-असौ चतुर्दशपूर्वी अनेन तस्य श्रुतकेवलित्वमाह स च अवधिज्ञानादिविकलोऽपि स्यात् अत
आह-मति-श्रुत-अवधि-मनःपर्यायज्ञानचतुष्टयसमन्वितः उक्तविशेषणद्वययुक्तोऽपि कश्चिद् न समग्रश्रुतविषयव्यापिज्ञानो भवति चतुर्दश-
पूर्वविदामपि षट्स्थानपतितत्वेन श्रवणात् अत आह सर्वाक्षरसंनिपाती अक्षराणां संनिपाताः संयोगाः अक्षरसन्निपाताः सर्वे च ते
अक्षरसन्निपाताश्च सर्वाक्षरसन्निपाताः ते यस्य ज्ञेयाः स तथा किमुक्तं भवति? या काचिद् जगति पदानुपूर्वा वाक्यानुपूर्वी वा संभ-
वति ताः सर्वा अपि जानातीति एवंगुणविशिष्टो भगवान् विनयराशिरिव साक्षात् इति कृत्वा शिष्याचारत्वाच्च श्रमणस्य भगवतो
महावीरस्य अदूरसामन्ते विहरति-इति योगः तत्र दूरं विप्रकृष्टम् तत्प्रतिषेधाद् अदूरसामन्तम्-ततो नातिदूरे नातिनिकटे इत्यर्थः किं-

० “ततः पदद्वयस्य कर्मधारयसमासः”-राय० विव० । + ‘उरालो’ अयं प्राकृतः प्रयोगः । ४ ‘उच्छृढम्’ इदमपि प्राकृतं पदम् ।

विशिष्टः सन् तत्र विहरति ? इत्यत आह-ऊर्ध्वं जानुनी यस्य असौ ऊर्ध्वजानुः अधःशिराः-नोर्ध्वं तिर्यग्वा विक्षिप्तदृष्टिः किन्तु नियतभूभाग-
नियमितदृष्टिः इत्यर्थः ध्यानं धर्मध्यानं शुक्लध्यानं च तदेव कोष्ठः कुशूलो ध्यानकोष्ठः तम् उपगतो ध्यानकोष्ठोपगतः यथा हि कोष्ठके धान्यं प्रक्षि-
प्तम् अधिप्रसृतं भवति एवं भगवानपि ध्यानतोऽविप्रकीर्णैन्द्रियान्तःकरणवृत्तिः इत्यर्थः संयमेन पञ्चाश्रवनिरोधादिलक्षणेन तपसा अनशना-
दिना 'च'शब्दोऽत्र समुच्चयार्थो लुप्तो द्रष्टव्यः संयम-तपोग्रहणम् अनयोः प्रधानमोक्षाङ्गताख्यापनार्थम् प्राधान्यं च नवकर्मानुपादानहेतुत्वेन
तपसश्च पुराणकर्मनिर्जराहेतुत्वेन तथाहि-अभिनवकर्मानुपादानात् पुराणकर्मक्षपणाच्च जायते सकलकर्मक्षयलक्षणो मोक्षः ततो भवति
संयम-तपसोर्मोक्षं प्रति प्राधान्यम् इति । आत्मानं वासयन् तिष्ठति । ततो ध्यानकोष्ठोपगतविहरणाद् अनन्तरं भगवान् गौतमो जात-
श्रद्धादिविशेषणविशिष्टः सन् उत्तिष्ठति-इति योगः तत्र जाता प्रवृत्ता श्रद्धा इच्छा वक्ष्यमाणार्थतत्त्वावगमं प्रति यस्य असौ जातश्रद्धः
तथा जातः संशयो यस्य स जातसंशयः संशयो नाम अनवधारितार्थज्ञानम् स चैवम्-इत्थं नाम अस्य दिव्या देवधिर्विस्तृता अभ-
वत् इदानीं सा क्व गता ? इति तथा जातं कुतूहलं यस्य स जातकुतूहलः जातौत्सुक्य इत्यर्थः यथा-कथममुमर्थं भगवान् प्ररूप-
यिष्यति इति तथा उत्पन्ना प्राग् अभूता सती भूता श्रद्धा यस्य असौ उत्पन्नश्रद्धः अथ 'जातश्रद्धः' इत्येतदेव अस्तु किमर्थम् 'उत्प-
न्नश्रद्धः' इति प्रवृत्तश्रद्धत्वेनैव उत्पन्नश्रद्धत्वस्य लब्धत्वात् नहि अनुत्पन्ना श्रद्धा प्रवर्तते ? इति, अत्रोच्यते; हेतुत्वप्रदर्शनार्थम् तथाहि-
कथं प्रवृत्तश्रद्धः उच्यते यतः उत्पन्नश्रद्धः इति हेतुत्वदर्शनं चोपपन्नम् तस्य काव्यालंकारत्वात् यथा "प्रवृत्तदीपामप्रवृत्तभास्कराम् प्रकाश-
चन्द्रां बुबुधे विभावरीम्" [] इत्यत्र, अत्र हि यद्यपि प्रवृत्तदीपादित्वादेव अप्रवृत्तभास्करत्वम् अवगतम् तथापि अप्रवृत्त-
भास्करत्वं प्रवृत्तदीपादेहेतुतया उपन्यस्तमिति सम्यक् । 'उत्पन्नसङ्गे' 'उत्पन्नसंसर्पे' इति प्राग्वत् तथा 'संजायसङ्गे' इत्यादि पदषट्कं
प्राग्वत् नवरम्-इह 'सम्'शब्दः प्रकर्षादिवचनो वेदितव्यः उत्थानम् उत्था-ऊर्ध्ववर्तनम्-तथा उत्तिष्ठति । इह 'उद्देह' इत्युक्ते क्रियारम्भ-
मात्रमपि प्रतीयेत यथा 'वक्तु+मुत्तिष्ठति' ततः तद्वयवच्छेदार्थम् 'उद्दाप' इत्युक्तम्-उत्थया उत्थाय यस्मिन् दिग्भागे श्रमणो भगवान्

रायपसेण-
इयं ।

॥१५०॥

[९१] प्र०-सूरियाभस्स णं भंते ! देवस्स एसा दिव्वा देविट्ठी दिव्वा देवज्जुती दिव्वे देवाणुभावे कहिं गते कहिं अणुप्पविट्ठे ?

[९२] उ०-गोयमा ! सरीरं गते सरीरं अणुप्पविट्ठे ।

[९३] प्र०-से केणट्ठेणं भंते ! एवं बुद्धं सरीरं गते सरीरं अणुप्पविट्ठे ?

[९४] उ०-गोयमा ! से जहा नाम ए कूडागारसाला

महावीरो वर्तते तस्मिन्नेव दिग्भागे उपागच्छति उपागत्य च श्रमणं त्रिकृत्यः-त्रीन् वारान् आदक्षिणप्रदक्षिणीकरोति आदक्षिणप्रदक्षिणी-
कृत्य वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यत्वा पवम् अवादीत्]—

[९१] प्र०-१ क्व गतः ? २ तत्र गमनम् अन्तरमनुप्रवेशाभावेऽपि दृष्टम् यथा 'भित्तौ गता धूलिः' इति, एषोऽपि दिव्योऽनु-
भावः यद्येवं क्वचित् प्रत्यासन्ने प्रदेशे गतः स्यात् ततो दृश्येत न चासौ दृश्यते ततो भूयः पृच्छति-क्व अनुप्रविष्टः-क्व अन्तर्लीनः ?
इति भावः

[९२] उ०-भगवान् आह-१ गौतम ! २ शरीरं गतः-३ शरीरम् अनुप्रविष्टः ।

[९३] प्र०-पुनः पृच्छति-१ अथ केन अर्थेन-केन हेतुना २ भदन्त ! ३ एवम् ४ उच्यते ५ 'शरीरं गतः-शरीरम् अनुप्रविष्टः' ?

[९४] उ०-भगवान् आह-१ गौतम ! २ कूटस्येव-पर्वतशिखरस्येव आकारो यस्याः सा कूटाकारा-यस्या उपरि आच्छादनं
शिखराकारं सा कूटाकारा इति भावः कूटाकारा चासौ शाला च कूटाकारशाला यदि वा कूटाकारेण शिखराकृत्या उपलक्षिता शाला

जातसं
यस्य
गौतम
प्रश्न

५

१०

सिंया दुहतो लिंत्ता गुत्तां गुत्तदुवारां णिंवाया णिंवायगभीरा, 'तीसे णं कूडागारसालाते' अदूरसामन्ते एत्थ णं 'महेगे जणसमूहे चिट्ठति, तए णं 'से जणसमूहे एं' महं अब्भेवदल्लं वा वासवदल्लं वा महावायं वा एज्झमाणं वा पासंति, पासित्ता तं' कूडागारसालं अंतो अणुप्पविसित्ता णं चिट्ठेइ, से तेण्णेण गोयमो ! एवं वुच्चति- 'सरीरं अणुप्पविट्ठे' ।

[९५] प्र०-कहिं' णं भंते ! सूरियाभस्स देवस्स सूरियाभे नामं विमाणे पन्नत्ते ?

कूटाकारशाला ३ स्यात् ४ बहिर् अन्तश्च ५ गोमयादिना लिप्ता ६ गुप्ता बहिः प्राकारावृता ७ गुप्तद्वारा द्वारस्थगनात् यदि वा गुप्तद्वारा केषांचिद् द्वाराणां स्थगितत्वात् केषांचिद् वा अस्थगितत्वात् इति । ८ निवाता वायोरप्रवेशात् ९ किल महद् गृहं निवातं प्रायो न भवति तत आह-निवातगम्भीरा-निवाता सती विशाला इत्यर्थः ततः १० तस्याः कूटाकारशालायाः ११ अदूरसामन्ते-न अतिदूरे निकटे वा प्रदेशे १२ महान् एकः-अन्यतरः जनसमूहः तिष्ठति १३ स च १४ एकं महत् १५ अभ्ररूपं वार्दलम्-अभ्रवार्दलम्-धारानिपातरहितं संभाव्यवर्षं वार्दलम् इत्यर्थः १६ वर्षप्रधानं वार्दलकम्-वर्षवार्दलकम्-वर्षं कुर्वत् वार्दलकम् १७ महावातं वा १८ आयान्तम्-आगच्छन्तम् १९ पश्यति दृष्ट्वा २० तस्याः कूटाकारशालायाः २१ अन्तरम् ततः २२ अनुप्रविश्य २३ तिष्ठति एवं सूर्याभस्यापि देवस्य सा तथा विशाला दिव्या देवद्युतिः दिव्यो देवानुभावः शरीरम् अनुप्रविष्टः । २४ अनेन कारणेन २५ गौतम ! एवम् उच्यते ।

[९५] प्र०-भूयो गौतमः पृच्छति- १ क्व २ सूर्याभस्य देवस्य सूर्याभं विमानं ४ प्रज्ञप्तम् ?

र।यपसेण-
इयं।

॥१५२॥

[९६] उ०-गोयमा ! जंबुद्वीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिंणेणं इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरम-
णिज्जातो भूमिभागातो उँडुं चंदिम-सूरिय-गहगण-नक्खत्त-तारारूपाणं बहूइं जोअणसयाइं एवं-सहंस्साइं-
सयसहंस्साइं ×बहुँइओ जोअणकोडीओ जोअणसयकोडीओ जोअणसहस्सकोडीओ बहुँइओ जोअणसयसहस्स-
कोडीओ बहुँइओ जोअणकोडाकोडीओ उँडुं दूरं वीतीवँइत्ता एँत्थ णं सोहम्ममे नामं कप्पे पन्नत्ते पाईणपँडीणायते
उदीणदाहिणवित्थिंण्णे अँदुं चंदसंठाणसंठिते अच्चिमालिभासरासिवण्णांभे

[९६] प्र०-भगवान् आह-१ गौतम ! अस्मिन् २ जम्बूद्वीपे यो ३ मन्दरपर्वतः तस्य ४ दक्षिणतः ५ अस्या रत्नप्रभायाः
पृथिव्याः ६ बहुसमरमणीयात् भूमिभागात् ७ ऊर्ध्वं ८ चन्द्र-सूर्य-ग्रह-नक्षत्र-तारारूपाणामपि पुरतः ९ बहूनि योजनशतानि ततो
बुद्ध्या बहुबहुतरोल्लङ्घनेन १० बहूनि योजनसहस्राणि एवमेव ११ बहूनि योजनशतसहस्राणि एवमेव च १२ बह्वीर्योजनकोटीः एवमेव
च १३ बह्वीर्योजनकोटीकोटीः १४ ऊर्ध्वम् १५ उत्प्लुत्य १६ अत्र सार्धरज्जुप्रमाणे प्रदेशे १७ सौधर्मो नाम कल्पः प्रज्ञप्तः स च १८
=प्राचीनाऽपाचीनायतः पूर्वापरायत इत्यर्थः १९ उदग्दक्षिणविस्तीर्णः २० अर्धचन्द्रसंस्थानसंस्थितः द्वौ हि सौधर्म-ईशानौ देवलोकौ
समुदितौ परिपूर्णचन्द्रमण्डलसंस्थानसंस्थितौ तयोश्च मेरोर्दक्षिणवर्ती सौधर्मकल्पः उत्तरवर्ती ईशानकल्पः ततो भवति सौधर्मकल्पः अर्ध
चन्द्रसंस्थानसंस्थितः २१ *अर्चीनि किरणानि तेषां माला अर्चिमाला सा अस्य अस्ति-इति अर्चिमाली-किरणमालासंकुल इत्यर्थः ।

× बहुगीतो जो-भा० १ । =प्राचीनोपाचीना-पा० ४-५ । * अर्चीं वि-भा० २ । “अर्चिस्-अर्ची सन्तेदन्ती”-शब्दरत्नाकर० कां० ४
श्लो० ११५ ।

‘सूर्याभस्
विमानं
क्व ?’ इति
श्रीगौतम
प्रश्नस्य
उत्तरम्

१०

रायपसेण-
इयं ।

असंखेज्जाओ जोअणकोडाकोडीओ आयामविक्खंभेणं असंखेज्जाओ जोअणकोडाकोडीओ पैरिक्खेवेणं एत्थ
णं सोहम्माणं देवाणं वत्तीसं विमाणवाससयसहस्साइं भवन्ति इति ३२ मक्खायं । ते ३३ णं विमाणा सव्वरय-
णामया अच्छा जाव पडिरूवा । तेसिं ३४ णं विमाणायं बहुमज्झदेशभाए पंच वडिसयां पन्नत्ता तंजहा-असोर्ग-
वडिसए सत्तवण्णवडिसए

२२ असंख्येयाः २३ यो-जनकोटीकोटीः २४ आयामश्च विष्कम्भश्च ० आयामविष्कम्भम्-तेन आयामेन च विष्कम्भेन चेत्यर्थः २५
असंख्येया योजनकोटीकोटीः २६ परिक्षेपेण-परिधिना । सर्वात्मना रत्नमयः 'यावत्' करणात् 'अच्छे सण्हे घट्टे' [पृ० १९ पं० ५ तथा
८] इत्यादिविशेषणकदम्बकपरिग्रहः तत्र सौधर्मे कल्पे २७ द्वात्रिंशद्विमानशतसहस्राणि २८ भवन्ति २९ इति ३० आख्यातं मया शेषैश्च
तीर्थकृद्भिः । ३१ तानि च विमानानि ३२ सर्वरत्नमयानि-सामस्त्येन रत्नमयानि अच्छानि आकाशस्फटिकवत् अतिनिर्मलानि अत्रापि
३३ 'यावत्' करणात् 'सण्हा लण्हा घट्टा नीरया' [पृ० १९ पं० ८] इत्यादि विशेषणजातं द्रष्टव्यम् तच्च प्रागेव अनेकशो व्याख्यातम् ।
३४ तेषां विमानानां ३५ बहुमध्यदेशभागे त्रयोदशप्रस्तटे सर्वत्रापि विमानावतंसकानां स्वस्वकल्पचरमप्रस्तटवर्तित्वात् ३६ पञ्च ३७
विमानावतंसकाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-३८ अशोकावतंसकः-अशोकावतंसकनामा स च पूर्वस्यां दिशि ततो दक्षिणस्यां ३९ सप्तपर्णावि-

५
१०
३२
३३
३४
३५
३६
३७
३८
३९
०
१
२
३
४
५
६
७
८
९
१०
११
१२
१३
१४
१५
१६
१७
१८
१९
२०
२१
२२
२३
२४
२५
२६
२७
२८
२९
३०
३१
३२
३३
३४
३५
३६
३७
३८
३९
४०
४१
४२
४३
४४
४५
४६
४७
४८
४९
५०
५१
५२
५३
५४
५५
५६
५७
५८
५९
६०
६१
६२
६३
६४
६५
६६
६७
६८
६९
७०
७१
७२
७३
७४
७५
७६
७७
७८
७९
८०
८१
८२
८३
८४
८५
८६
८७
८८
८९
९०
९१
९२
९३
९४
९५
९६
९७
९८
९९
१००
१०१
१०२
१०३
१०४
१०५
१०६
१०७
१०८
१०९
११०
१११
११२
११३
११४
११५
११६
११७
११८
११९
१२०
१२१
१२२
१२३
१२४
१२५
१२६
१२७
१२८
१२९
१३०
१३१
१३२
१३३
१३४
१३५
१३६
१३७
१३८
१३९
१४०
१४१
१४२
१४३
१४४
१४५
१४६
१४७
१४८
१४९
१५०
१५१
१५२
१५३
१५४
१५५
१५६
१५७
१५८
१५९
१६०
१६१
१६२
१६३
१६४
१६५
१६६
१६७
१६८
१६९
१७०
१७१
१७२
१७३
१७४
१७५
१७६
१७७
१७८
१७९
१८०
१८१
१८२
१८३
१८४
१८५
१८६
१८७
१८८
१८९
१९०
१९१
१९२
१९३
१९४
१९५
१९६
१९७
१९८
१९९
२००
२०१
२०२
२०३
२०४
२०५
२०६
२०७
२०८
२०९
२१०
२११
२१२
२१३
२१४
२१५
२१६
२१७
२१८
२१९
२२०
२२१
२२२
२२३
२२४
२२५
२२६
२२७
२२८
२२९
२३०
२३१
२३२
२३३
२३४
२३५
२३६
२३७
२३८
२३९
२४०
२४१
२४२
२४३
२४४
२४५
२४६
२४७
२४८
२४९
२५०
२५१
२५२
२५३
२५४
२५५
२५६
२५७
२५८
२५९
२६०
२६१
२६२
२६३
२६४
२६५
२६६
२६७
२६८
२६९
२७०
२७१
२७२
२७३
२७४
२७५
२७६
२७७
२७८
२७९
२८०
२८१
२८२
२८३
२८४
२८५
२८६
२८७
२८८
२८९
२९०
२९१
२९२
२९३
२९४
२९५
२९६
२९७
२९८
२९९
३००
३०१
३०२
३०३
३०४
३०५
३०६
३०७
३०८
३०९
३१०
३११
३१२
३१३
३१४
३१५
३१६
३१७
३१८
३१९
३२०
३२१
३२२
३२३
३२४
३२५
३२६
३२७
३२८
३२९
३३०
३३१
३३२
३३३
३३४
३३५
३३६
३३७
३३८
३३९
३४०
३४१
३४२
३४३
३४४
३४५
३४६
३४७
३४८
३४९
३५०
३५१
३५२
३५३
३५४
३५५
३५६
३५७
३५८
३५९
३६०
३६१
३६२
३६३
३६४
३६५
३६६
३६७
३६८
३६९
३७०
३७१
३७२
३७३
३७४
३७५
३७६
३७७
३७८
३७९
३८०
३८१
३८२
३८३
३८४
३८५
३८६
३८७
३८८
३८९
३९०
३९१
३९२
३९३
३९४
३९५
३९६
३९७
३९८
३९९
४००
४०१
४०२
४०३
४०४
४०५
४०६
४०७
४०८
४०९
४१०
४११
४१२
४१३
४१४
४१५
४१६
४१७
४१८
४१९
४२०
४२१
४२२
४२३
४२४
४२५
४२६
४२७
४२८
४२९
४३०
४३१
४३२
४३३
४३४
४३५
४३६
४३७
४३८
४३९
४४०
४४१
४४२
४४३
४४४
४४५
४४६
४४७
४४८
४४९
४५०
४५१
४५२
४५३
४५४
४५५
४५६
४५७
४५८
४५९
४६०
४६१
४६२
४६३
४६४
४६५
४६६
४६७
४६८
४६९
४७०
४७१
४७२
४७३
४७४
४७५
४७६
४७७
४७८
४७९
४८०
४८१
४८२
४८३
४८४
४८५
४८६
४८७
४८८
४८९
४९०
४९१
४९२
४९३
४९४
४९५
४९६
४९७
४९८
४९९
५००
५०१
५०२
५०३
५०४
५०५
५०६
५०७
५०८
५०९
५१०
५११
५१२
५१३
५१४
५१५
५१६
५१७
५१८
५१९
५२०
५२१
५२२
५२३
५२४
५२५
५२६
५२७
५२८
५२९
५३०
५३१
५३२
५३३
५३४
५३५
५३६
५३७
५३८
५३९
५४०
५४१
५४२
५४३
५४४
५४५
५४६
५४७
५४८
५४९
५५०
५५१
५५२
५५३
५५४
५५५
५५६
५५७
५५८
५५९
५६०
५६१
५६२
५६३
५६४
५६५
५६६
५६७
५६८
५६९
५७०
५७१
५७२
५७३
५७४
५७५
५७६
५७७
५७८
५७९
५८०
५८१
५८२
५८३
५८४
५८५
५८६
५८७
५८८
५८९
५९०
५९१
५९२
५९३
५९४
५९५
५९६
५९७
५९८
५९९
६००
६०१
६०२
६०३
६०४
६०५
६०६
६०७
६०८
६०९
६१०
६११
६१२
६१३
६१४
६१५
६१६
६१७
६१८
६१९
६२०
६२१
६२२
६२३
६२४
६२५
६२६
६२७
६२८
६२९
६३०
६३१
६३२
६३३
६३४
६३५
६३६
६३७
६३८
६३९
६४०
६४१
६४२
६४३
६४४
६४५
६४६
६४७
६४८
६४९
६५०
६५१
६५२
६५३
६५४
६५५
६५६
६५७
६५८
६५९
६६०
६६१
६६२
६६३
६६४
६६५
६६६
६६७
६६८
६६९
६७०
६७१
६७२
६७३
६७४
६७५
६७६
६७७
६७८
६७९
६८०
६८१
६८२
६८३
६८४
६८५
६८६
६८७
६८८
६८९
६९०
६९१
६९२
६९३
६९४
६९५
६९६
६९७
६९८
६९९
७००
७०१
७०२
७०३
७०४
७०५
७०६
७०७
७०८
७०९
७१०
७११
७१२
७१३
७१४
७१५
७१६
७१७
७१८
७१९
७२०
७२१
७२२
७२३
७२४
७२५
७२६
७२७
७२८
७२९
७३०
७३१
७३२
७३३
७३४
७३५
७३६
७३७
७३८
७३९
७४०
७४१
७४२
७४३
७४४
७४५
७४६
७४७
७४८
७४९
७५०
७५१
७५२
७५३
७५४
७५५
७५६
७५७
७५८
७५९
७६०
७६१
७६२
७६३
७६४
७६५
७६६
७६७
७६८
७६९
७७०
७७१
७७२
७७३
७७४
७७५
७७६
७७७
७७८
७७९
७८०
७८१
७८२
७८३
७८४
७८५
७८६
७८७
७८८
७८९
७९०
७९१
७९२
७९३
७९४
७९५
७९६
७९७
७९८
७९९
८००
८०१
८०२
८०३
८०४
८०५
८०६
८०७
८०८
८०९
८१०
८११
८१२
८१३
८१४
८१५
८१६
८१७
८१८
८१९
८२०
८२१
८२२
८२३
८२४
८२५
८२६
८२७
८२८
८२९
८३०
८३१
८३२
८३३
८३४
८३५
८३६
८३७
८३८
८३९
८४०
८४१
८४२
८४३
८४४
८४५
८४६
८४७
८४८
८४९
८५०
८५१
८५२
८५३
८५४
८५५
८५६
८५७
८५८
८५९
८६०
८६१
८६२
८६३
८६४
८६५
८६६
८६७
८६८
८६९
८७०
८७१
८७२
८७३
८७४
८७५
८७६
८७७
८७८
८७९
८८०
८८१
८८२
८८३
८८४
८८५
८८६
८८७
८८८
८८९
८९०
८९१
८९२
८९३
८९४
८९५
८९६
८९७
८९८
८९९
९००
९०१
९०२
९०३
९०४
९०५
९०६
९०७
९०८
९०९
९१०
९११
९१२
९१३
९१४
९१५
९१६
९१७
९१८
९१९
९२०
९२१
९२२
९२३
९२४
९२५
९२६
९२७
९२८
९२९
९३०
९३१
९३२
९३३
९३४
९३५
९३६
९३७
९३८
९३९
९४०
९४१
९४२
९४३
९४४
९४५
९४६
९४७
९४८
९४९
९५०
९५१
९५२
९५३
९५४
९५५
९५६
९५७
९५८
९५९
९६०
९६१
९६२
९६३
९६४
९६५
९६६
९६७
९६८
९६९
९७०
९७१
९७२
९७३
९७४
९७५
९७६
९७७
९७८
९७९
९८०
९८१
९८२
९८३
९८४
९८५
९८६
९८७
९८८
९८९
९९०
९९१
९९२
९९३
९९४
९९५
९९६
९९७
९९८
९९९
१०००

० विमानशब्दस्य पुंस्त्वम् ।

चंपंगवडिसए* भूतवडिसए मज्जे सोधम्मवडिसए ते^३ णं वडिसगा सव्वरयणा^४या अच्छा जाव पडिरूवा ।
तस्से^५ णं सोधम्मवडिसगस्स महाविमाणस्स पुरत्थि^६मेणं तिरियं^७ असंखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं वीइवइत्तां
एत्थं^८ णं सूरियाभस्स देवस्स सूरियाभे विमाणे पण्णत्ते +अद्धतेरसें जोयणसयसहस्सा आयामविक्खंभेणं
○अउणयालीसं च सयसहस्साइं बायै^९न्नं च सहस्साइं अट्ठ य अडयालजोयणसते परिके^{१०}खेवेणं ।

तंसकः पश्चिमायां ४० चम्पकावतंसकः उत्तरस्यां ४१ चूतावतंसकः मध्ये ४२ सौधर्मावतंसकः ४३ तेऽपि पञ्चापि विमानावतंसकाः
४४ सर्वरत्नमयाः 'अच्छा जाव पडिरूवा' इति ४५ 'यावत्' करणात् अत्रापि 'सण्हा घट्ठा मट्ठा' इत्यादि [पृ० १९ पं० ५-८] विशेष-
णजातम् अवगन्तव्यम् । ४६ तस्यैव सौधर्मावतंसकस्य ४७ पूर्वस्यां दिशि ४८ तिर्यक् ४९ असंख्येयानि योजनशतसहस्राणि ५० व्य-
तिव्रज्य-अतिक्रम्य ५१ अत्र ५२ सूर्याभस्य देवस्य ५३ सूर्याभं नाम विमानं प्रज्ञप्तम् ५४ अर्धं त्रयोदशं येषां तानि अर्धत्रयोदशानि-
सार्धानि द्वादश-इत्यर्थः-योजनशतसहस्राणि ५५ आयामविक्कम्भेन च ५६ ×एकोनचत्वारिंशत् योजनशतसहस्राणि ५७ द्विपञ्चाशत्
सहस्राणि ५८ अष्टौ च योजनशतानि अष्टचत्वारिंशानि-अष्टचत्वारिंशदधिकानि-३९५२८४८ = किञ्चिद्विशेषाधिकानि ५९ परिक्षेपेण

*-ए भूतवडिसए-भा० १ । -ए भूयगवडिसते-भा० २ । + अतो तेरसयसहस्साइं आयामविक्खंभेणं बायालीसं च सयसहस्साइं अट्ठ य
अड-पा० १ । ○अउणयालीसं च सयसहस्साइं अट्ठ य अडयालजोयणसते-भा० २ । ×एकोनचत्वारिंशत् योजनशतसहस्राणि अष्टौ च
योजन-पा० ४-५ । ≡ अयमर्थो मूले न प्रतिभाति ।

रायपसेण-
इयं ।

[१७] से' णं 'एगेणं पागारेणं सव्वओ समन्तां संपरिविखत्ते 'से णं पागारे ति'णिण जोयणसयाइं उड्डु-
उच्चत्तेणं, 'मूले एगं जोयणसयं विक्खंभेणं, मज्झे पेन्नासं जोयणाइं विक्खंभेणं उट्ठिं पेणवीसं जोयणाइं वि-
क्खंभेणं । 'मूले वित्थिण्णे मज्झे संखित्ते उट्ठिं तणुए-गोपुच्छं संधाणसंठिए सव्वरयणामए अच्छे जाव पडिरुवे
'से णं पागारे

परिधिना "० विक्खम्भवग्ग दहगुण करणी वडुस्स परिरओ =होइ" [] इति करणवशात् स्वयम् आनेतव्यं सुगमत्वात् ।

[१७] १ तद् विमानम् २ एकेन प्राकारेण ३ सर्वतः सर्वासु दिक्षु ४ समन्ततः सामस्त्येन ५ परिक्षिप्तम् । ६ स प्राकारः ७
त्रीणि योजनशतानि ८ ऊर्ध्वम्-उच्चैस्त्वेन, ९ मूले एकं योजनशतं १० विष्कम्भेन, ११ मध्यभागे १२ +पञ्चाशत्, मूलाद् आरभ्य
मध्यभागं यावत् योजने योजने *योजनत्रिभागस्य विष्कम्भतः श्रुटितत्वात् १३ उपरि मस्तके १४ पञ्चविंशतियोजनानि १५ विष्क-
म्भेण मध्यभागाद् आरभ्य उपरितनमस्तकं यावत् योजने योजने योजनषड्भागस्य विष्कम्भतो हीयमानतया लभ्यमानत्वात् अत एव
१६ मूले विस्तीर्णः १७ मध्ये संक्षिप्तः पञ्चाशतो योजनानां श्रुटितत्वात् १८ उपरि तनुकः पञ्चविंशतियोजनमात्रविस्तारात्मकत्वात् अत
एव १९ गोपुच्छसंस्थानसंस्थितः २० 'सव्वरयणामए' इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ५-८] स २१ प्राकारः

० "विक्खंभ पायगुणिओ परिरओ तस्स गणियपयं" इति सम्पूर्णगाथा । =विष्कम्भवर्गः दशगुणः करणी वृत्तस्य परिरयो भवति ।
विष्कम्भः पादगुणितः परिरयः तस्य गणितपदम्" इति शब्दसंस्कारः । जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिवृत्तौ [पृ० १९ पं० ८ वक्ष० १] "परिध्यानयनोपायस्त्वयं
चूर्णिकारोक्तः" इति उल्लिख्य इयं गाथा दर्शिता । उपयुक्तगाथार्थस्तु-विष्कम्भस्य वर्गो विधेयः स च दशगुणः कार्यः ततः करणीक्रियया गणितं
विधेयम् एवरोत्या वृत्तस्य परिरयो ज्ञातुं शक्यः । + 'विष्कम्भेन' इति शेषः । *-जनविभागस्य वि-भा० २ ।

विमान-
प्राकार-
वर्णनम्

॥१५५॥

१०

१५

रायपसेण-
इयं ।

॥१५६॥

णाणाविहपंचवण्णेहि कविसीसएहिं उपसोभिते तं जहा-कण्हेहि य नीलेहि य लोहितेहिं हालिहेहिं सुक्कि-
ल्लेहिं कविसीसएहिं । ^{२४}ते णं कविसीसगा ऐंगं जोयणं आर्यामेणं अद्धंजोयणं विक्खंभेणं देसूणं जोयणं
^{२५}उद्धं उच्चत्तेणं *सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा ।

[९८] सूरियाभस्स णं विमाणस्स एंगमेगाए बाहाए दारसहस्सं दारसहस्सं भवतीति =मक्खायं, ^३ते णं दारा
पंच जोयणसयाइं उद्धं उच्चत्तेणं अद्धाइज्जाइं जोयणसयाइं विक्खंभेणं तावइयं चैव पवेसेणं सेयां वरकणगथूभि-
यागा ईहांमियउसभतुरगणरमगरविहगवालगकिन्नररुसरभचमरकुंजरवणलयपउमलयभत्तिचित्ता खंभुग्गय-

२२ नानाविधानि च तानि पञ्चवर्णानि च नानाविधपञ्चवर्णानि तैः नानाविधत्वं च पञ्चवर्णपेक्षया द्रष्टव्यम् कृष्णादिवर्णतारतम्यापेक्षया
वा २३ पञ्चवर्णत्वमेव प्रकटयति-‘कण्हेहिं’ इत्यादि । २४ तानि कपिशीर्षकाणि प्रत्येकं २५ योजनमेकम् २६ आयामतो दैर्घ्येण २७
अर्धं योजनं विष्कम्भेण २८ देशोनयोजनम्-२९ उच्चैस्त्वेन ३० ‘सव्वरयणामया’ इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ५-८] ।

[९८] १ एकैकस्यां बाहायां २ द्वारसहस्रमिति सर्वसङ्ख्यया चत्वारि ४ द्वारसहस्राणि, ३ तानि च द्वाराणि प्रत्येकं ४ पञ्च योज-
नशतानि ऊर्ध्वम्-उच्चैस्त्वेन ५ अर्धतृतीयानि योजनशतानि विष्कम्भतः ६ अर्धतृतीयान्येव योजनशतानि प्रवेशतः तानि च
द्वाराणि =सर्वाण्यपि ७ श्वेतानि-श्वेतवर्णोपेतानि बाहुल्येन अङ्कुरत्नमयत्वात् । ८ वरकनका-वरकनकमयी स्तूपिका-शिखरं येषां तानि
तथा, ९ ‘ईहामिग...सस्सिरीयरूवा’ इति विशेषणजातं यानविमानवद् भावनीयम् [पृ० ७६ पं० २-४ तथा पं० ६-१२]

* सव्वमणिमया-भा० १-२ वि० बा० । = पृ० १५३ ÷ टिप्पण । ४ द्वादशस-पा० ५ । = सर्वाण्युपरि श्वे-भा० २ ।

विमानद्वार
वर्णनम्

वरवयरवेइया परिगयाभिरामा विज्जाहरजमलजुयलजंतजुत्ता विव अवीसहस्समालणीया रूवगसहस्सकलिया भिसमाणा भिभिभसमाणा चक्खुल्लोयणलेसा सुहफासा ससिरीयरूवा । वंन्नो दाराणं तेसिं होइ-तंजहा-वैइ-
○ रामया णिम्मा रिट्ठामया पइट्ठाणा वेहलियमया खंभा जायरूवोवचियपवरपंचवन्नमणिरयणकोट्टिमतला हंस-
वभमया एल्लुया गोमेज्जमया इंदकीला लोहियक्खमतीतो चेडाओ जोईरसंमया उत्तरंगा लोहियक्खमईओ

१० तेषां दाराणां वर्णः-स्वरूपव्यावर्णनम्-अयं भवति, तमेव कथयति-तद्यथा-इति ११ नेमा नाम दाराणां भूमिभागाद् ऊर्ध्वं निष्का-
मन्तः प्रदेशाः ते सर्वे वज्रमया-वज्ररत्नमयाः, १२ रिष्टमयानि-रिष्टरत्नमयानि प्रतिष्ठानानि-मूलपादाः १३ वैडूर्यरत्नमयाः स्तम्भाः
जातरूपेण-सुवर्णेन उपचितैः-युक्तैः प्रवरैः-प्रधानैः पञ्चवर्णैर्मणिभिः-चन्द्रकान्तादिभिः रत्नैः-कर्केतनादिभिः कुट्टिमतलं-बद्धभूमितलं
येषां ते तथा १४ हंसगर्भमया-हंसगर्भाख्यरत्नमया एलुका-÷ देहल्यः इति १५ गोमेज्जकरत्नमया इन्द्रकीलाः १६ * लोहिताक्षर-
त्नमयो + द्वारशाखाः १७ द्वारस्योपरि तिर्यग्व्यवस्थितमङ्गम्-उत्तरङ्गं= तानि ज्योतीरसमयानि-ज्योतीरसाख्यरत्नात्मकानि १८ लोहि-

○ 'वज्र' इत्यस्य 'वजिर'- 'वइर' इति प्राकृतम् उच्चारणम् 'वइरमया' इति वक्तव्ये 'वइरामया' इति "वज्र" शब्दस्य दीर्घत्वं प्राकृतत्वात्
एवम् अन्यत्रापि द्रष्टव्यम्" -राय० वि० । ÷ भाषायाम् 'डेलि' इति प्रसिद्धम् । ज्ञाताधर्मकथासूत्रे मूलपाठे 'देहंबलि' शब्दः समागतः- "देह-
बलियाए"-पृ० १९९ प्र० पं० ११ । एतस्य वृत्तौ "देह बलिम्" इति एतस्य आख्यानं देहबलिका ××× अनुस्वारो नैपातिकः" पृ० २००
प्र० पं० १० । अनयोः देहलि-देहंबलिकाशब्दयोः साम्यं प्रतिभाति । यत्र स्थित्वा 'देह बलिम्' इति कथ्यते तत् स्थानं 'देहबलिका-देहली'
इति उचितं व्युत्पादनम् । * लोहिताख्यर-विवरणसर्वप्रतिष्ठ । + भाषायाम् 'वारसाख' इति । = 'ओतरंग' इति भाषाप्रतीतम् ।

रायपसेज-
इयं ।

॥१५८॥

सूईओ वयरामंया संधी नानामणिमया समुग्गया वयरामंया अग्गला अग्गेलपासाया रयंयामयाओ आवत्तंण-
पेढियाओ अंकुत्तरपासागा निरंतैरियघणकवाडा भित्तीसु चेव भित्तिगुलिता छपन्ना तिण्णि होंति गोमाणंसिया
तैत्तिया

ताक्षमय्यो लोहिताक्षरत्नात्मिकाः सूचयः—फलकद्वयसम्बन्धविघटनाऽभावहेतुः पादुकास्थानीयाः १९ वज्रमयाः सन्धयः सन्धिमेलाः
फलकानाम्—किमुक्तं भवति?—वज्ररत्नपूरिताः फलकानां सन्धयः, २० समुद्रका इव समुद्रकाः—० सूचिकागृहाणि तानि नानाम-
णिमयानि २१ + अर्गलाः—प्रतीताः २२ अर्गलाप्रासादा यत्रार्गला नियम्यन्ते, आह च *जीवाभिगममूलटीकाकारः—“अर्ग-
लाप्रासादा यत्रार्गला नियम्यन्ते” [] इति । एतौ द्वौ अपि वज्ररत्नमयौ २३ आवर्त्तनपीठिका नाम यत्रेन्द्रकीलको भवति,
उक्तं च विजयद्वारचिन्तायां ×जीवाभिगममूलटीकाकारेण—“आवर्त्तनपीठिका यत्रेन्द्रकीलको भवति” [] इति । २४
अङ्का—अङ्करत्नमया उत्तरपार्श्वा येषां द्वाराणां तानि अङ्कोत्तरपार्श्वकानि २५ निर्गता अन्तरिका लघ्वन्तररूपा येषां ते निरन्तरिका अत
एव घना—निरन्तरिका घनाः कपाटा येषां द्वाराणां तानि निरन्तरिकघन—कपाटानि २६ तेषां द्वाराणां प्रत्येकमुभयोः पार्श्वयोः भित्तिषु
—भित्तिगताः भित्तिगुलिकाः—पीठकस्थानीयाः ० तिस्रः षट्पञ्चाशत्प्रमाणा भवन्ति २७ गोमनस्यः शय्याः २८ तावन्मात्राः षट्पञ्चा-

२३ रजतमय्यः । ० ‘शूतिकागृहाणि’ विवरणसर्वप्रतिषु । + ‘आगळियो’ भाषा । * प्रस्तुतविवरणकारेणैव श्रीमलयगिरिसूरिणा जीवाजीवाभिगमसूत्रस्य
विवरणं कृतम् स तत्रापि एवमेव उल्लिखति—“आह च मूलटीकाकारः अर्गलाप्रासादा यत्रार्गला नियम्यन्ते”—जीवा० वि० पृ० २०४ पं० ६ ।
× जीवा० वि० पृ० २०४ पं० ७ । ० —ति ष पञ्चाशत् त्रिकप्रमाणा—पा० ५ । त्रिषट्पञ्चाशत्—त्रिकप्रमाणा—भा० १ ।

णाणामणिरयणवालरूवगलीलट्टिअसालभंजियागा बयंरामया कूडा रयंयामया उस्सेहा सँवतवणिज्जमया
उल्लोया णाणामणिरयणजालपंजरमणिवंसगलोहियक्खपडिवंसगरययभोमा अंकांमया पक्खा पक्खबाहाओ
जोईरसँमया वंसा वंसकवेल्लुयाओ

शत्रिकसंख्याका इत्यर्थः इदं द्वारविशेषणमेव, २९ नानामणिरत्नानि—नानामणिरत्नमयानि व्यालरूपकाणि लीलास्थितशालभञ्जिकाश्च
लीलास्थितपुत्रिका येषु तानि तथा ३०कूटो४—माडभाग उच्छ्रयः—शिखरम् । आह च जीवाभिगममूलटीकाकृत्—“कूटो माड-
भागः उच्छ्रयः शिखरम्” [] इति, नवरमत्र शिखराणि तेषामेव माडभागानां सम्बन्धीनि वेदितव्यानि, द्वारशिखराणा-
मुक्तत्वात् वक्ष्यमाणत्वाच्च, ३२ उल्लोका—उपरिभागाः सर्वतपनीयमयाः—सर्वात्मना तपनीयरूपसुवर्णविशेषमयाः ३३ मणयो—मणिमया
वंशा येषु तानि मणिमयवंशकानि लोहिताक्षाणि—लोहिताक्षमयाः प्रतिवंशा येषु तानि लोहिताक्षप्रतिवंशकानि रजता—रजतमयी भूमि-
र्येषां तानि रजतभूमानि× मणिवंशकानि लोहिताक्षप्रतिवंशकानि रजतभूमानि नानामणिरत्नानि—नानामणिरत्नमयानि जालपञ्जराणि—
गवाक्षापरपर्यायाणि येषु *तानि तथा, ३४अङ्को—रत्नविशेषस्तन्मयाः पक्षास्तदेकदेशभूताः पक्षबाहवोऽपि तदेकदेशभूता एवाङ्कमयः,
आह च “जीवाभिगममूलटीकाकृत्—“अङ्कमयाः पक्षास्तदेकदेशभूता एवं पक्षबाहवोऽपि द्रष्टव्याः” [] इति, ३५

४ “वज्रमयः...कूटो माडभागः ३१ रजतमयः उत्सेधः—शिखरम्”—जीवा० वि० पृ० २०४ पं० १३ । —जीवा० वि० पृ० २०४ पं० १४ ।

× “प्राकृतत्वात् समाप्तान्तः”—राय० वि० । * “पदानामनन्वयोपनिपातः प्राकृतत्वात्”—राय० वि० । —जीवा० वि० पृ० १८० पं० ८ ।

रायपसेण-
इयं ।

॥१६०॥

रययैमईओ पट्टियाओ जाँयरुवमईओ ओहाडणीओ वइरैमईओ उवरिपुञ्छणीओ सञ्चैसेयरययामये छायणे
अकैमयकणगकूडतवणिज्जथूभियागा सेयै संखेतलविमलनिम्मलदधिघणगोखीरफेणरययणिगरप्पगासा तिल-
गरयणद्धचंदचित्ता

ज्योतीरसं नाम रत्नं तन्मया वंशाः—महान्तः पृष्ठवंशाः महतां पृष्ठवंशानामुभयतस्तिर्यक् स्थाप्यमाना वंशाः ० कवेल्लुकानि
प्रतीतानि ३६ रजतमयः पट्टिकाः—वंशानामुपरि कम्बास्थानीयाः ३७ जातरूपं—सुवर्णविशेषस्तन्मयः अवघाटिन्यः आच्छादनहेतुक-
म्बोपरिस्थाप्यमानमहाप्रमाणकिलिञ्चस्थानीयाः ३८ वज्रमयो—वज्ररत्नात्मिका अवघाटनीनामुपरि पुञ्छन्यो—निबिडतराच्छादनहेतुक-
क्षणतरतृणविशेषस्थानीयाः, उक्तं च +जीवाभिगममूलटीकाकारेण—“ओहाडणी हारग्रहणं ? महत् क्षुल्लकं च पुञ्छनी” []
इति । ३९ सर्वश्वेतं रजतमयं पुञ्छनीनामुपरि ÷कवेल्लुकानामध आच्छादनम् ४० अङ्कमयानि बाहुल्येनाङ्कुरत्नमयानि पक्ष—पक्षबाह्या-
दीनामङ्कुरत्नात्मकत्वात् कनकानि कनकमयानि कूटानि—महान्ति शिखराणि येषां तानि कनककूटानि तपनीयाः—तपनीयस्तूपिकानि ४
एतेन यत् प्राक् सामान्येन उत्क्षिप्तम्—‘सेया वरकणगथूभियागा’ [पृ० १५६ पं० ५] इति तदेव प्रपञ्चतो भावितमिति । सम्प्रति तदेव १०
श्वेतत्वमुपसंहारव्याजेन भूय उपदर्शयति—४१ श्वेतानि, ४२ श्वेतत्वमेवोपमया द्रढयति—विमलं विगतमलं यत् शङ्खतलं—शङ्खस्योपरितनो
भागो यश्च निर्मलो दधिघनः घनीभूतं दधि गोक्षीरफेनो रजतनिकरश्च तद्वत् प्रकाशः—प्रतिभासो येषां तानि तथा ४३ तिलकरत्नानि

० हिन्दीभाषायाम् ‘कवल्लु’ शब्देन प्रतीतानि गुजरातीभाषायाम् ‘नलियां’ शब्दवाच्यानि । +जीवा० वि० पृ० १८० पं० १४ । तत्र
‘हार’ ‘स्थाने’ हीरशब्दः । अस्य ‘हार’ इत्यंशस्य सम्पूर्णो भावो नावगतः । ÷ कवेल्लुका-भा० २ । ४ततः पदत्रयस्यापि कर्मधारयः—राय० वि० ।

रायपसेण-
इयं ।

नाणामणिदामालंकिया अंतो वहिं च सण्हा तवणिज्जवालुयापत्थडा सुहफासा सस्सिरीयरुवा पासार्हया
वरिसणिज्जा अभिरुवा पडिरुवा ।

[९९] तेसिं णं दाराणं उभओ पासे दुहओ निसीहियाए सोलस सोलस चंदणकलसपरिवाडीओ पन्न-
त्ताओ, ते णं चंदणकलसा वरकमलपइट्ठाणा सुरभिवरवारिपडिपुण्णा चंदणकयर्चच्चागा आविद्धकंठेगुणा

पुण्ड्रविशेषास्तैर्द्वचन्द्रैश्च चित्राणि-नानारूपाणि तिलकरत्नार्द्धचन्द्रचित्राणि, क्वचित् = 'सङ्गतलविमलनिम्मलदहिघणगोखीरफेणरय-
यनियरप्पगासद्वचंदचित्ताहं' इति पाठः, तत्र पूर्ववत् पृथक् पृथक् व्युत्पत्तिं कृत्वा पश्चात् पदद्वयस्य कर्मधारयः, ४४ नानामणयो-नाना-
मणिमयानि दामानि-मालास्तैरलङ्कृतानि नानामणिदामालङ्कृतानि ४५ अन्तर्बहिश्च श्लक्ष्णानि-श्लक्ष्णपुद्गलस्कन्धनिर्मापितानि ४६
तपनीयाः-तपनीयमय्यो या *वालुकाः-सिकतास्तासां प्रस्तटः-प्रस्तरो येषु तानि तथा ४७ सुखः-सुखहेतुः स्पर्शो येषु तानि सुखस्पर्-
शानि ४८ सश्रीकरूपाणि ४९ प्रासादीयानि [पृ० ११ पं० १२] इत्यादि प्राग्वत् ।

[९९] १ तेषां द्वाराणां प्रत्येकम्-२ उभयोः पार्श्वयोरेकैकनैषेधिकीभावेन त्रिधातो द्विप्रकारायां नैषेधिक्याम्, नैषेधिकी-निषी-
दनस्थानम् । आह च ४ जीवाभिगममूलटीकाकृत्-“नैषेधिकी निषीदनस्थानम्” [] इति, प्रत्येकं ४ षोडश षोडश चन्दन-
कलशपरिपात्यः प्रज्ञप्ताः, ५ ते च चन्दनकलशा ६ वरं-प्रधानं यत् कमलं तत् प्रतिष्ठानम्-आधारो येषां ते वरकमलप्रतिष्ठानाः, तथा
७ सुरभिवरवारिप्रतिपूर्णाः ८ चन्दनकृतचर्चाकाः-चन्दनकृतोपरागाः ९ आविद्धः-आरोपितः कण्ठे गुणो-रक्तसूत्ररूपो येषां ते आवि-

=विवरणकारदर्शितं पाठान्तरम् । * भाषायाम् 'वालु' वा 'वेळू' इति । ४ जीवा० वि० पृ० २०५ पं० ४ ।

॥१६१॥

१०

रायपसेण-
इयं ।

॥१६२॥

पंडमुत्पलपिहाणा सव्वरयणाभया अच्छा जाव पडिरुवगा महया महयाइंदकुंभसमाणा पन्नत्ता सभेणाउसो ! ।
[१००] तेसिं णं दाराणं उभओ पासे दुहओ णिसीहियाए सोलस सोलस णागदन्तपरिवाडीओ पन्नत्ताओ,
ते णं णागदन्ता सुत्ताजालंतरुसियहेमजालगवक्खजालखिखिणीघंटाजालपरिक्खत्ता अब्भुग्गया अभिणिसिद्धा
तिरियंसुसंपरिग्गहिया

द्व*कण्ठेगुणाः, १० पद्ममुत्पलं च यथायोगं पिधानं येषां ते पद्मोत्पलपिधानाः ११ 'सव्वरयणामया' यावत् 'पडिरुवगा' इति विशेष-
णकदम्बकं प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ८] १२ अतिशयेन महान्तः १३ महेन्द्रकुम्भसमानाः—कुम्भानामिन्द्र = इन्द्रकुम्भः महाँश्वासौ इन्द्र-
कुम्भश्च तस्य समाना महेन्द्रकुम्भसमानाः—महाकलशप्रमाणाः १४ प्रज्ञप्ताः हे १५ श्रमण ! हे आयुष्मन् ।

[१००] १ तेषां द्वाराणां प्रत्येकम्—२ उभयोः पार्श्वयोरेकैकनैषेधिकीभावेन या ३ द्विधा नैषेधिकी तस्यां प्रत्येकं ४ षोडश षोडश
५ नागदन्तपरिपाटयः प्रज्ञप्ताः, = नागदन्ता—अंकुटकाः, ६ ते च नागदन्ता ७ मुक्ताजालानामन्तरेषु यानि उत्सृतानि—लम्बमानानि
हेमजालानि—सुवर्णमयदामसमूहा यानि च गवाक्षजालानि—गवाक्षाकृतिरत्नविशेषमालासमूहा यानि च किङ्किणीघण्टाजालानि—क्षुद्रघ-
ण्टासमूहास्तैः परिक्षिप्ताः सर्वतो व्याप्ताः ८ अभिमुखमुद्रताः अभ्युद्गताः—अग्रिमभागे मनाक् उन्नता इति भावः ९ अभिमुखं—बहिर्भागा-
भिमुखं निम्नस्था—निर्गता अभिनिम्नस्थाः १० तिर्यक् भित्तिप्रदेशैः सुष्ठु अतिशयेन सम्यक्—मनागप्यचलनेन परिगृहीताः सुसंपरिगृहीताः,

* “‘कण्ठेकाल’वत् सप्तम्या अलुक्”—राय० वि० । ÷ “‘राजदन्तादिदर्शनाद् ‘इन्द्र’ शब्दस्य पूर्वनिपातः”—राय० वि० [पृ० ५३ टिप्पण०]

= “‘नागदन्तकौ नर्कुटकौ अंकुटकौ इत्यर्थः”—जीवा० वि० पृ० २०५ पं० ११ । भाषाप्रतीति ‘नक्का’ शब्देन ‘नर्कुटक’ शब्दस्य साम्यं

अहेपन्नगद्धरूवा पन्नगद्धसंठाणसंठिया सव्ववयरामया अच्छा जाव [पृ० १९ पं० ५] पडिरूवा महया महया
गंयदंतसमाणा पन्नंत्ता समणोउसो ! । तेसु णं नागदंतएसु बहवे किण्हसुत्तबद्धा वग्घारितमल्लदामकलावा
णीलं० लोहितं० हालिदं० सुक्किलसुत्तबद्धा वग्घारितमल्लदामकलावा, ते णं दामा तव्वणिज्जलंबूसगा सुवर्ण-
पघरगमंडिया नाणोविहमणिरयणविविहहारउवसोभियसमुदया जाव सिरीए अईव अईव उवसोभेमाणा

११ अधः-अधस्तनं यत् पन्नगस्य सर्पस्यार्थं तस्यैव रूपम्-आकारो येषां ते अधःपन्नगार्धरूपाः-अधःपन्नगार्द्धवदतिसरला दीर्घाश्चेति भावः,
एतदेव व्याचष्टे-१२पन्नगार्द्धसंस्थानसंस्थिताः अधःपन्नगार्द्धसंस्थानाः १३ सर्वात्मना वज्रमयाः 'अच्छा' इत्यारभ्य 'जाव-पडिरूवा'
इति विशेषणजातं प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ८] १४ अतिशयेन महान्तो १५ गजदन्तसमानाः-गजदन्ताकाराः १६ प्रज्ञप्ताः हे १७ श्रमण !
हे आयुष्मन् ! । १८ तेषु नागदन्तेषु १९ बहवः कृष्णसूत्रबद्धाः २० 'वग्घारिय' इति अवलम्बिता माल्यदामकलापाः-पुष्पमालास-
मूहाः २१ बहवो नीलसूत्रावलम्बितमाल्यदामकलापाः एवं लोहित-हारिद्र-शुक्लसूत्रबद्धा अपि वाच्याः । २२ तानि दामानि २३ तप-
नीयः-तपनीयमयो लम्बूसगो-दान्नामग्रिमभागे मण्डनविशेषो येषां तानि तपनीयलम्बूसकानि, पार्श्वतः सामस्त्येन २४ सुवर्ण-प्रत-
रेण-सुवर्णपत्रकेण मण्डितानि सुवर्णप्रतरमण्डितानि २५ नानारूपाणां मणीनां रत्नानां च ये विविधा-विचित्रवर्णा हाराः-अष्टादशस-
रिकाः अर्द्धहारा-नव-सरिकास्तैरुपशोभितः समुदायो येषां तानि तथा । २६ 'जाव सिरीए अईव अईव उवसोभेमाणा चिट्ठंति' इति
अत्र 'यावत्' करणादेवं परिपूर्णः पाठो द्रष्टव्यः- 'ईसिं अण्णमण्णमसंपत्ता.....[पृ० १०१ पं० २] सव्वओ समंता आपूरेमाणा आपू-

प्रतिभाति ? । 'अंकोडा' इति भाषायाम् । + भाषायाम् 'पतरुं' इति । = भाषायाम् 'नवसरो हार' इति ।

रायपसेण-
इयं ।

॥१६४॥

चिद्वृत्ति । तेसि^३ णं णागदंताणं उवरिं अक्काओ सोलस सोलस नागदंतपरिवाडीओ पन्नत्ता^३ ते णं णागदंता तं
चेव जाव गयदंतसमाणा पन्नत्ता^३ संमणाउसो ! तेसु^३ णं णागदंतएसु बह्वे रययामया सिक्कंगा पन्नत्ता, तेसु^३
णं रययामएसु सिक्कएसु बह्वे वेरुलियामईओ धूवघडीओ पं० ताओ णं धूवघडीओ कालागुरुपवरकुंदुरुकतु-
रुद्धूवमघमघंतगंधुद्धुयाभिरामाओ सुगंधवरगंधियातो गंधवट्टिभूयाओ ओरालेणं मणुण्णेणं मणहरेणं घाणम-
ण्णिण्वुइकरेणं गंधेणं ते पदेसे सव्वओ समंता आपूरेमाणा आपूरेमाणा [पृ० १०२ पं० १-२] जाव चिद्वृत्ति ।

[१०१] तेसि^३ णं दाराणं उभओ पासे दुहओ णिसीहियाए सोलस सोलस सालभंजियापरिवाडिओ पन्नत्ताओ,
रेमाणा सिरीए अईव अईव उवसोभेमाणा चिद्वृत्ति' एतच्च प्रागेव [पृ० १०१ पं० ६] यानविमानवर्णने व्याख्यातमिति न भूयो व्या-
ख्यायते । २७ तेषां नागदन्तकानामुपरि प्रत्येकम्-२८अन्याः षोडश षोडश नागदन्तपरिपाटयः प्रज्ञप्ताः २९ ते च नागदन्ताः 'यावत्'
करणात् 'मुत्ताजालंतरुसियहेमजाल...इत्यादि [पृ० १६२ पं० ३] प्रागुक्तं सर्वं द्रष्टव्यं यावत्-गजदन्तसमानाः प्रज्ञप्ताः हे ३० श्रमण !
हे आयुष्मन् ! । ३१ तेषु नागदन्तेषु ३२ बहूनि रजतमयानि ३३ सिक्ककानि प्रज्ञप्तानि, ३४ तेषु च रजतमयेषु सिक्ककेषु ३५ बह्व्यो
वैडूर्यमय्यो-वैडूर्यरत्नात्मिका ३६ धूपघटिकाः 'कालागुरु'.....इत्यादि प्राग्वत् [पृ० ८ पं० २] नवरम्-३७घ्राणेन्द्रिय-मनोनि-
वृत्तिकरेण ।

[१०१] १ तेषां दाराणां प्रत्येकम्-२ उभयोः पार्श्वयोरेकैकनैषेधिकीभावेन ३ द्विधातो-द्विप्रकारायां नैषेधिक्यां ४ षोडश

४ यस्योपरि दध्यादिभाण्डानि स्थाप्यन्ते तद् भाषायाम् 'शीकुं वा छीकुं' इति प्रसिद्धम् ।

रायपसेण-
इयं ।

ताओ णं सालभंजियाओ लीलट्टियाओ सुपइट्टियाओ सुअलंकियाओ णांणाविहरागवसणाओ णांणामल्लपिण-
द्धाओ सुट्टिगिज्झसुमज्झाओ आमेलगजमलजुयलवट्टियअब्भुन्नयपीणरइयसंठियपीवरपओहराओ रत्तावंगाओ
अंसियकेसीओ मिउविसयपसत्थलक्खणसंवेल्लियग्गसिरयाओ ईसिं असोगवरपायवसमुट्टियाओ वामहत्थ-

षोडश शालभञ्जिकापरिपाटयः प्रज्ञप्ताः, ५ ताश्च शालभञ्जिका ६ लीलया-ललिताङ्गनिवेशरूपया स्थिताः लीलास्थिताः, ७ सुष्ठु-
मनोज्ञतया प्रतिष्ठिताः सुप्रतिष्ठिताः ८ सुष्ठु-अतिशयेन रमणीयतया अलङ्कृताः खलङ्कृताः ९ नानाविधो-नानाप्रकारो रागो येषां तानि
नानाविधरागाणि तानि वसनानि-वस्त्राणि यासां तास्तथा १० नानारूपाणि माल्यानि-पुष्पाणि पिनद्धानि-आविद्धानि यासां ता
नानामाल्यपिनद्धाः,* ११ मुष्टिग्राह्यं सुष्ठु-शोभनं मध्यं मध्यभागो यासां तास्तथा, १२ पीनं-पीवरं रचितं संस्थितं-संस्थानं यकाभ्यां
तौ पीनरचितसंस्थानौ आमेलकः-आपीडः-शेखरकः इत्यर्थः तस्य यमलयुगलं-समश्रेणिकं यद् युगलं तद्वत् वर्तितौ बद्धस्वभावौ-
उपचितकठिनभावाविति भावः-अभ्युन्नतौ पीनरचितसंस्थानौ च पयोधरौ यासां तास्तथा, १३ रक्तोऽपाङ्गो-नयनोपान्तरूपो यासां
तास्तथा, १४ असिताः-कृष्णाः केशा यासां ता असितकेश्यः, एतदेव सविशेषमाचष्टे-१५ मृदवः-कोमलाः विशदा निर्मलाः प्रश-
स्तानि-शोभनानि अस्फुटिताग्रत्वप्रभृतीनि लक्षणानि येषां ते प्रशस्तलक्षणाः संवेल्लितं-संवृतम् अग्रं येषां ते संवेल्लिताग्राः शिरोजाः-
केशा यासां ता मृदुविशदप्रशस्तलक्षणसंवेल्लिताग्रशिरोजाः, १६ ईषत्-मनाक् अशोकवरपादपे समुपस्थिताः-आश्रिता ईषदशोकवरपाद-
पसमुपस्थिताः तथा १७ वामहस्तेन गृहीतमग्रं शालायाः-शाखायाः अर्थादशोकपादपस्य यकाभिस्ता वामहस्तगृहीताग्रशालाः

* “क्तान्तस्य परिनिपातः सुखादिदर्शनात्”-राय० वि० [पृ० ४८ टिप्पण *]

रायपसेण-
इयं ।

॥१६६॥

गगहियग्गसालाओ ईसिं अद्धच्छिक्कडक्खच्चिट्टिएणं लूसमाणीओ विव चक्खुंल्लोयणलेसेहि य अन्नमन्नं खिज्जमा-
णीओ विव पुंढविपरिणामाओ सासंयभावमुवगयाओ चंन्दाणणाओ चंदविलासिणीओ चंदद्धंसमणिडालाओ
चंदहियसोमदंसणाओ उक्का विव उज्जोवेमाणाओ विज्जुंघणमिरियसूरदिप्पंततेयअहिययरसन्निकासाओ
सिंगारागारचारुवेसाओ पासाइयाओ जाव [पृ० ११ पं० १२] चिट्ठंति ।

[१०२] तेसिं णं दाराणं उभओ पासे दुहओ णिसीहियाए सोलस सोलस

१८ ईषत्-मनाक् अर्ध-तिर्यग् वलितम् अक्षि येषु कटाक्षरूपेषु चेष्टितेषु तैः १९ मुष्णन्त्य इव सुरजनानां मनांसि २० अन्योऽन्यं परस्परम्
चक्षुषां लोकेन-आलोकेन ये लेशाः-संश्लेषास्तैः खिद्यमाना इव किमुक्तं भवति ? एवं नाम तास्तिर्यग्वलिताक्षिकटाक्षैः परस्परम-
वलोकमाना अवतिष्ठन्ति यथा नूनं परस्परं सौभाग्यासहनतस्तिर्यग्वलिताक्षिकटाक्षैः परस्परं खिद्यन्ति इवेति, २१ पृथिवीपरिणामरूपाः
२२ शाश्वतभावमुपगता विमानवत् २३ चन्द्र इवाननं मुखं-यासां तास्तथा २४ चन्द्रवत् मनोहरं विलसन्तीत्येवंशीलाश्चन्द्रविला-
सिन्यः २५ चन्द्रार्द्धसमम्-अष्टमीचन्द्रसमानं ललाटं यासां तास्तथा २६ चन्द्रादपि अधिकं सोमं-सुभगकान्तिमत् दर्शनम्-
आकारो यासां तास्तथा २७ उल्का इव उद्द्योतमानाः २८ विद्युतो ये घनाः-बहलतरा मरीचयस्तेभ्यो यच्च सूर्यस्य दीप्यमानं
दृप्तं-तेजस्तस्मादपि अधिकतरः सन्निकाशः-प्रकाशो यासां तास्तथा, '२९ सिंगारागारचारुवेसाओ...अभिरूवाओ चिट्ठंति' इति
प्राग्वत् [पृ० ११ पं० १२] ।

[१०२] १ तेषां द्वाराणां प्रत्येकम्-२ उभयोः ३ पार्श्वयोरेकैकनैषेधिकीभावेन या ४ द्विधा नैषेधिकी तस्यां ५ षोडश षोडश

जालकडगपरिवाडीओ पन्नत्ता, ते णं जालकडगा सव्वरयणामया अच्छा जाव [पृ० १९ पं० ५] पडिख्वा ।

[१०३] तेसिं णं दाराणं उभओ पाँसे दुहओ निसीहियाए सोलस सोलस घंटापरिवाडीओ पन्नत्ता, तासिं णं घंटाणं इमेयारूवे वन्नावासे पन्नत्ते, तंजहा-जंबूणयामईओ घंटाओ वयरामयाओ लालाओ णाणामणिमया घंटा-पासा तवणिंज्जामइयाओ संखलाओ रययामयाओ रज्जुतो । ताँओ णं घंटाओ ओहँस्सराओ मेहस्सराओ हंसस्स-राओ कुँचँस्सराओ सीहँस्सराओ दुंदुहिँस्सराओ णंदिँस्सराओ णंदिँघोसाओ मंजुस्सराओ मंजुघोसाओ

६ जालकटकाः प्रज्ञप्ताः, जालकटको-जालकाकीर्णो रम्यसंस्थानः प्रदेशविशेषः, ७ ते च जालकटकाः 'सव्वरयणामया...जाव पडि-रूवा' इति [पृ० १९ पं० ८] प्राग्वत् ।

[१०३] १तेषां दाराणां प्रत्येकम्-२उभयोः ३ पार्श्वयोः ४द्विधातो नैषेधिक्यां ५षोडश षोडश ६घण्टापरिपाटयः प्रज्ञप्ताः, ७तासां च घण्टानामयमेतद्रूपो वर्णावासो-वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-८ जम्बूनदमय्यो घण्टाः ९ वज्रमय्यो लालाः १० नानामणिमया घण्टापार्श्वाः ११ तपनीयमय्यः शृङ्खलाः यासु ता अवलम्बितास्तिष्ठन्ति १२ रजतमय्यो रज्जवः १३ ताश्च घण्टाः १४ओघेन-प्रवाहेण खरो यासां ता ओघस्वराः १५ मेघस्येव अतिदीर्घः खरो यासां ता मेघस्वराः १६ हंसस्येव मधुरः खरो यासां ता हंसस्वराः, एवं १७ क्रौञ्चस्वराः १८ सिंहस्येव च प्रभूतदेशव्यापी खरो यासां ताः सिंहस्वराः एवं १९ दुन्दुभिस्वराः २० नन्दिस्वराः द्वादशविधतूर्य-सङ्घातो नन्दिः २१ नन्दिवत् घोषो-ह्रादो यासां ता नन्दिघोषाः २२ मञ्जुः-प्रियः खरो यासां ता मञ्जुस्वराः, एवं २३मञ्जुघोषाः,

रायपसेण-
इयं ।

॥१६८॥

सुस्सैराओ सुस्सैरघोसाओ उरालेणं मणुन्नेणं मणहरेणं कन्नमणनिब्बुहकरेणं सहेणं ते पदेसे सव्वओ समंता
आपूरेमाणाओ आपूरेमाणाओ जाव चिट्ठंति ।

[१०४] तेसिं णं दाराणं उभओ पासे दुहओ णिसीहियाए सोलस सोलस वणमालापरिवाडीओ पन्नत्ताओ,
ताओ णं वणमालाओ णाणांमणिमयदुमलयकिसलयपल्लवसमाउलाओ छप्पयपरिभुजमाणसोहंतसस्सिरीयाओ
पासाईयाओ...[पृ० ११ पं० १२] ।

[१०५] तेसिं णं दाराणं उभओ पासे दुहओ णिसीहियाए सोलस सोलस पगंठगाँ पन्नत्ता, "ते णं पगंठगा
किं बहुना ? २४ सुखराः २५ सुखरघोषाः, 'उरालेणं' इत्यादि [पृ० १०१ पं० ३ तथा ९] प्राग्वत् ।

[१०४] १ तेषां द्वाराणां प्रत्येकमुभयोः पार्श्वयोः २ द्विधातो नैषेधिक्यां ३ षोडश षोडश ४ वनमालापरिपाटयः प्रज्ञप्ताः,
५ ताश्च वनमालाः ६ नानाद्रुमाणां नानालतानां च यानि किशलयानि ये च पल्लवास्तैः समाकुलाः-सम्मिश्राः ७ षट्पदैः परिभुज्य-
मानाः सत्यः शोभमानाः षट्पदपरिभुज्यमानशोभमानाः अत एव सश्रीकाः ८ 'पासाईयाओ' इत्यादि पदचतुष्टयं प्राग्वत् [पृ० ११ पं० १२]

[१०५] १ तेषां द्वाराणां प्रत्येकमुभयोः पार्श्वयोरेकैकनैषेधिकीभावेन या २ द्विधा नैषेधिकी तस्यां ३ षोडश षोडश ४ प्रकण्ठकाः
प्रज्ञप्ताः, प्रकण्ठको नाम पीठविशेषः, आह च जीवाभिगममूलटीकाकार ० :- "प्रकण्ठौ पीठविशेषौ [] इति, ५ ते च

० जीवा० वि० प्र० पृ० २०९ पं० ४ । "चूर्णिकारस्तु एवमाह- "आदर्शवृत्तौ पर्यन्तावनतप्रदेशौ पीठौ प्रकण्ठौ" इति"-जीवा० वि० प्र०
पृ० २०९ पं० ४ ।

अङ्गाइज्जाइं जोयणसयाइं आयामविक्खंभेणं पणवीसं जोयणसयं बाहल्लेणं सव्ववयरामया अच्छा [पृ० १९ पं० ५] जाव पडिरुवा । तेसिं णं पगंठगाणं उवरिं पत्तेयं पत्तेयं पासायवडेंसगा पन्नत्ता, "तेणं पासायवडेंसगा अङ्गाइज्जाइं जोयणसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं पणवीसं जोयणसयं विक्खंभेणं अब्भुग्गंयम्मूसिअपहसिया विव "विवि-हमणिरयणभत्तिचित्ता वाउद्धयविजयंवेजयंतपडागच्छत्ताइच्छत्तकलिया

प्रकण्ठकाः प्रत्येकम्-६ अर्द्धतृतीयानि योजनशतान्यायामविष्कम्भाभ्याम् ७ पञ्चविंशं-पञ्चविंशत्यधिकं योजनशतं बाहल्येन पिण्ड-भावेन ८ सर्वात्मना ते प्रकण्ठकाः वज्रमया-वज्ररत्नमयाः 'अच्छा सण्हा' इत्यादि विशेषणजातं [पृ० १९ पं० ८] प्राग्वत् । ९ तेषां प्रकण्ठकानां उपरि प्रत्येकं ० प्रत्येकं १० प्रासादावतंसकाः प्रज्ञप्ताः, प्रासादावतंसका नाम प्रासादविशेषाः, उक्तं च जीवाभिगम-मूलटीकायाम्-"="प्रासादावतंसकौ-प्रासादविशेषौ" [इति, ११ ते च प्रासादावतंसकाः १२ अर्द्धतृतीयानि योजनशतानि ऊर्ध्वम् उच्चैस्त्वेन १३ पञ्चविंशं योजनशतं विष्कम्भेन, १४ अभ्युद्गता-आभिमुख्येन सर्वतो विनिर्गता उत्सृताः-प्रबलतया सर्वासु दिक्षु प्रसृता या प्रभा तथा सिता इव-बद्धा इव तिष्ठन्तीति गम्यते, अन्यथा कथमिव ते अत्युच्चा निरालम्बाः तिष्ठन्तीति भावः, १५ विविधाः-अनेकप्रकारा ये मणयः-चन्द्रकान्तादयो यानि च रत्नानि-कर्केतनादीनि तेषां भक्तिभिः-विच्छित्तिविशेषैश्चित्रा-नानारूपाः आश्चर्यवन्तो वा नानाविधमणिरत्नभक्तिचित्राः, १६ वातोद्धूता-वायुकम्पिताः विजयः-अभ्युदयस्तत्स्रचिका वैजय-

○ "इह एकं प्रति 'प्रत्येकम्' इति आभिमुख्ये वर्तमानः 'प्रति' शब्दः समस्यते ततो वीप्साविवक्षायां द्विवचनम्"-राय० वि० । = जीवा० वि० प्र० पृ० २०९ पं० ७ । ÷ का इति तृती-पा० ४-५ ।

तुंगा गगनतलमणुलिहंतसिहरा जालंतररण= पंजरुम्मिलिय व्व मणिकणगैथूभियागा वियसियसैय-
वत्तपोंडरीयतिलगररणद्धचंदचित्ता णाणामणिदामालंकिया अंतो बहि च सण्हा तवणिज्जवैल्लुयापत्थडा

न्त्यभिधाना याः पताका अथवा विजया इति वैजयन्तीनां पार्श्वकर्णिका उच्यन्ते तत्प्रधाना वैजयन्त्यो विजयवैजयन्त्यः पताकास्ता
एव विजयवर्जिता वैजयन्त्यः, छत्रातिच्छत्राणि-उपर्युपरि स्थितान्यातपत्राणि तैः कलिता वातोद्धूतविजयवैजयन्तीपताकाच्छत्रातिच्छत्र-
कलिताः १७ तुङ्गा-उच्चा उच्चैस्त्वेन-अर्द्धतृतीययोजनशतप्रमाणत्वात् अत एव १८ गगनतलं-अम्बरतलम् + अनुलिखन्ति-अभिलङ्घयन्ति
शिखराणि येषां ते तथा, १९ जालानि-जालकानि तानि च भवनभित्तिषु लोके प्रतीतानि, तदन्तरेषु विशिष्टशोभानिमित्तं रत्नानि येषु
ते जालान्तर-रत्नाः, तथा २० × पञ्जरात् उन्मीलिता इव-बहिष्कृता इव पञ्जरोन्मीलिता इव, यथा हि किल किमपि वस्तु पञ्जरात्-
वंशादिमयाच्छादनविशेषात् बहिष्कृतम्-अत्यन्तमविनष्टच्छायत्वात् शोभते एवं तेऽपि प्रासादावतंसका इति भावः, तथा २१ मणि-
कनकानि-मणिकनकमयः स्तूपिकाः-शिखराणि येषां ते मणिकनकस्तूपिकाः, तथा २२ विकसितानि यानि शतपत्राणि पुण्डरीकाणि
च द्वारादौ ४ प्रतिकृतित्वेन स्थितानि तिलकरत्नानि-भित्त्यादिषु पुण्ड्रविशेषा अर्द्धचन्द्राश्च द्वारादिषु तैश्चित्राः-नानारूपा आश्चर्यभूता
वा विकसितशतपत्रपुण्डरीकतिलकरत्नार्द्धचन्द्रचित्राः, तथा २३ नाना अनेकरूपाणि यानि मणिदामानि-मणिमयपुष्पमालाः तैः अलं-
कृतानि शोभितानि नानामणिदामालंकृतानि= तथा २४ अन्तर्बहिश्च श्लक्ष्णा-मसृणाः, तथा २५ तपनीयं-सुवर्णविशेषस्तन्मय्या

=“सूत्रे विभक्तिलोपः प्राकृतत्वात्”-राय० वि० । सत्यां विभक्तौ ‘जालंतररण’ इति युक्तम् । + ‘शतृ’ प्रत्ययान्तं कृदन्तं प्रथमाबहुवचनम् ।

× भाषायाम् ‘पांजरं’ इति । ४ प्रकृति-पा० ४ भा० १ । प्रकृतत्वे-पा० ५ । प्राकृतत्वे-भा० २ । = एतच्च विशेषणं मुद्रित एव पुस्तके ।

सुहृक्षासा सस्सिरीयरूवा [पृ० १९ पं० ५] पासादीया दरिसणिज्जा जाव दामा [पृ० १०१ पं० १] ।

[१०६] तेसिं णं दाराणं उभओ पासे सोलस सोलस तोरणा पन्नत्ता, णाणामणिमया णाणामणिमएसु खंभेसु उवणिचिट्ठसन्निविट्ठा जाव पउमहत्थगा । तेसिं णं तोरणाणं पत्तेयं पुरओ दो दो सालभंजियाओ पन्नत्ताओ, जहा हेट्ठा तहेव । तेसिं णं तोरणाणं पुरओ नागदंता पन्नत्ता जहा हेट्ठा जाव दामा ।

वालुकायाः प्रस्तटः—प्रस्तरो येषु ते तपनीयवालुकाप्रस्तटाः, २६ 'सुहृक्षासा. . . पासाईया' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ८] तेषां च *प्रासादवतंसकानामन्तर्भूभिर्वर्णनम् [पृ० ९७ पं० २] उपर्युल्लोकवर्णनम् [पृ० ९७ पं० ३] सिंहासनवर्णनम् [पृ० ९८ पं० ३] उपरि = विजयदूष्यवर्णनम् [पृ० १०० पं० १—] वज्रांकुशवर्णनम् मुक्तादामवर्णनं च यथा प्राक् [पृ० १०० पं० ३-४] यान-विमाने भावितं तथा भावनीयम् ।

[१०६] १ तेषा दाराणां प्रत्येकम् २ उभयोः पार्श्वयोरेकैकनैषेधिकीभावेन या द्विधा नैषेधिकी तस्यां षोडश षोडश तोरणानि प्रज्ञप्तानि, तानि च तोरणानि ३ 'नानामणिमयानि' इत्यादि [पृ० ७९ पं० ३ तथा पं० ७] तोरणवर्णनं यानविमानमिव निस्व-शेषं भावनीयम् । ४ तेषां तोरणानां पुरतः प्रत्येकं ५ द्वे द्वे शालभञ्जिके, शालभञ्जिकावर्णनं प्राग्वत् [पृ० १६५ पं० १] ६ तेषां तोरणानां पुरतो द्वौ द्वौ नागदन्तकौ प्रज्ञप्तौ, तेषां च नागदन्तकानां वर्णनं यथाऽधस्तादनन्तरमुक्तं तथा वक्तव्यम् [पृ० १६२ पं० ३]

* 'अवतंसक'—वत् 'वसंतक'शब्दोऽपि साधुः—[३-२-१५६ हैमश०] = जीवा० वि० पृ० २१० पं० ६ ।

तेसिं णं तोरणाणं पुरओ दो दो हयसंघाडा गयसंघाडा नरसंघाडा किन्नरसंघाडा किंपुरिससंघाडा महोरग-
संघाडा गंधव्वसंघाडा उसभसंघाडा सव्वरयणामया अच्छा [पृ० १९ पं० ५] जाव पडिख्वा, एवं पंतीओ
वीही भिहुणाइं । तेसिं णं तोरणाणं दो 'दो पउमलयाओ जाव [पृ० १८ पं० २-३] सामलयाओ णिचं

नवरमत्रोपरि नागदन्तका न वक्तव्या अभावात् । ७ तेषां तोरणानां पुरतो ८ द्वौ द्वौ हयसङ्घाटौ, ० सङ्घाटशब्दो युग्मवाची यथा
'साधुसङ्घाटः' इत्यत्र, ततो द्वे द्वे हययुग्मे इत्यर्थः, एवं ९ गज-नर-किन्नर-किंपुरुष-महोरग-गन्धर्व-वृषभसङ्घाटा अपि वाच्याः,
एते च कथम्भूताः ? इत्याह- 'सव्वरयणामया अच्छा...' इत्यादि [पृ० १९ पं० ८] प्राग्वत् । यथा चामीषां हयादीनामष्टानां सङ्घाटा
उक्ताः १० तथा पङ्क्तयोऽपि वीथयोऽपि मिथुनकानि च वाच्यानि, तत्र सङ्घाटाः-समानलिङ्गयुग्म रूपाः पुष्पावकीर्णकाश्च, एकदि-
ग्व्यवस्थिता श्रेणिः-पङ्क्तिः, उभयोः पार्श्वयोः एकैकश्रेणिभावेन यत् श्रेणिद्वयं सा वीथिः, स्त्रीपुरुषयुग्मं मिथुनकम् । ११ तेषां
तोरणानां पुरतो १२ द्वे द्वे पद्मलते 'यावत्' करणात् 'द्वे द्वे नागलते द्वे द्वे अशोकलते द्वे द्वे चम्पकलते द्वे द्वे चूतलते द्वे द्वे वासन्तीलते
द्वे द्वे कुन्दलते द्वे द्वे अतिमुक्तकलते' [पृ० १८ पं० २-] इति परिगृह्यते, द्वे द्वे श्यामलते, एताश्च कथम्भूताः ? इत्याह- 'णिचं कुसु-
मियाओ' इत्यादि 'यावत्' करणात् 'निचं मउलियाओ [पृ० १८ पं० ४-] मञ्जरिवडिसगधरीओ' इति परिगृह्यते, अस्य व्या-

० हैमअनेकार्थकोशे 'संघाटिका' शब्दो युग्मवाची प्राप्यते- "संघाटिका तु कुड्ग्या घ्राणे युग्मेऽम्बुकण्टके" का० ४ श्लो० ३८ ।
"संघाडी जुयले" इति देशीनाममालावचनात् [व० ८ गा० ७] 'संघाडी' शब्दोऽपि युग्मपर्यायो बोध्यः । भाषायां तु 'संघाडो' इति । संस्कृते तु
'समूह'वाची 'संघात'शब्दः प्रतीतः ।

रायपसेण-
इयं ।

कुसुमियाओ [पृ० १८ पं० ४] सव्वरयणामया अच्छा जाव [पृ० १९ पं० ५] पडिरूवा । तेसिं^३ णं तोरणणं पुरओ 'दो दो दिसासोवत्थिया पन्नत्ता सव्वरयणामया अच्छा जाव [पृ० १९ पं० ५] पडिरूवा । तेसि णं तोरणणं पुरओ 'दो दो चंदणकलसा पन्नत्ता, ते णं चंदणकलसा वरकमलपइट्ठाणा तहेव [पृ० १६१ पं० ४-] । तेसि णं तोरणणं पुरतो 'दो दो भिंगारा पन्नत्ता, ते णं भिंगारा वरकमलपइट्ठाणा जाव [पृ० १६१ पं० ४] महैया मत्तगयमुहागितिसमाणा पन्नत्ता समणाउसो ! । तेसिं णं तोरणणं पुरओ 'दो दो आयंसा पन्नत्ता, तेसिं णं आयंसाणं इमेयारूवे वन्नावसे पन्नत्ते, तंजहा-

ख्यानं प्राग्वत् [पृ० १८ पं० १०] पुनः कथम्भूताः ? इत्याह- 'सव्वरयणामया जाव' अत्रापि 'यावत्' करणात् 'अच्छा सण्हा' इत्यादि- विशेषणसमूहपरिग्रहः, स च प्राग्वदेव [पृ० १९ पं० ८] भावनीयः, १३ तेषां तोरणानां पुरतः प्रत्येकं १४ द्वौ द्वौ दिक्सौवस्तिकौ- दिक्प्रोक्षकौ ते च सर्वे ० 'जाम्बूनदमया' क्वचित् पाठः । १५ 'सव्वरयणामया... अच्छा' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ८] १६ द्वौ द्वौ चन्दनकलशौ प्रज्ञप्तौ, वर्णकः- चन्दनकलशानां 'वरकमलपइट्ठाणा' इत्यादिरूपः [पृ० १६१ पं० १२] सर्वः प्राक्तनो वक्तव्यः, १७ द्वौ द्वौ भृङ्गारौ, तेषामपि कलशानामिव वर्णको वक्तव्यः, [पृ० १६१ पं० १२] नवरं पर्यन्ते १८ 'महया मत्तगयमहामुहागिइसमाणा पन्नत्ता समणाउसो !' इति वक्तव्यम् मत्तो यो गजस्तस्य महत्- अतिविशालं यत् मुखं तस्याकृतिः- आकारस्तत्समानाः- तत्सदृशाः प्रज्ञप्ताः । १९ तेषां तोरणानां पुरतो २० द्वौ द्वावादृशकौ प्रज्ञप्तौ, तेषां २१ चादर्शकानामयमेतद्रूपो वर्णावासो- वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः तद्यथा-

० विवरणकारदर्शितं पाठान्तरम् ।

विमानद्वा-
स्तोरण
वर्णनम् ।

५ ॥१७३॥

१०

तर्वेणिज्जमया पगंठगा०-अंकमैया मंडला अणुगघसितनिम्मलाते छायाते समणुबद्धा चंदमंडैलपडिणिकासा
महैया महया अद्धकायसमाणा पन्नत्ता समणाउसो ! । तेसिं णं तोरणणं पुरओ दो दो" वहरनाभथाला पन्नत्ता
अच्छंतिच्छडियसालितंदुलणहसंदिट्टपडिपुन्ना इव चिट्ठंति सव्वजंबूणैयमया जाव पडिरूवा महैया महया रहव-
क्कवालसमाणा पन्नत्ता समणाउसो ! ।

२२ तपनीयमयाः प्रकण्ठकाः-पीठविशेषाः, २३ अङ्कमयानि-अङ्कस्मयानि मण्डलानि यत्र प्रतिबिम्बसम्भूतिः २४ अवघर्षणमव-
-घर्षितम् भूत्यादिना निर्मार्जनमित्यर्थः अवघर्षितस्याऽभावोऽनवघर्षितं तेन निर्मला अनवघर्षितनिर्मला तथा छायाया समनुबद्धा-
युक्ताः २५ चन्द्रमण्डलसदृशाः २६ अतिशयेन महान्तः-२७ अर्द्धकायसमानाः-कायार्द्धप्रमाणाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ।
२८ तेषां तोरणानां पुरतो २९ द्वे द्वे वज्रनामे वज्रमयो नाभिर्ययोस्ते वज्रनामे स्थाले प्रज्ञप्ते-तानि च स्थालानि तिष्ठन्ति, ३०
अच्छा निर्मलाः शुद्धस्फटिकवत् त्रिच्छटिताः त्रीन् वारान् ० छटिताः अत एव नखसन्दष्टाः नखाः-नखिकाः सन्दष्टा मुशलादिभिः
त्रुटिता येषां ते तथा अच्छैस्त्रिच्छटितैः शालितन्दुलैर्नखसन्दष्टैः परि-पूर्णानीव ×पृथ्वीपरिणामरूपाणि तानि तथा केवलमेवमाकाराणी-
त्युपमा, तथा चाह-३१ सर्वात्मना जम्बूनदमयानि 'अच्छा...सण्हा'इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ८] ३२ अतिशयेन महान्ति ३३ रथ-

○-गा वेरुलियमया सुरया वहरामया दोवारंगा नानामणिमया मंडला-वि० बा० । ÷ "भावे 'क्त' प्रत्ययः"-राय० वि० । ० "सुखादि-
दर्शनात् क्तान्तस्य परनिपातः"-राय० वि० । पृ० ४८ टिप्पणः । भाषायाम्-'छडेला चोखा' । = पूर्णानिव पृथिवी-पा० ४-५ । भा० १ ।
× पृथिवीव पृथिवीप-भा० २ ।

तेसिं णं तोरणाणं पुरओ ^{३५} दो दो पातीओ, ताँओ णं पाईओ सच्चोदगपरिहत्थाओ ० णाणाविहस्स फलह-
रियगस्स= बहु पडिपुन्नाओ विव चिट्ठंति सव्वरयणामईओ अच्छा जाव [पृ० १९ पं० ५] पडिरूवाओ महैया
महया भोकलिंजंरचक्रसमाणीओ पन्नत्ताओ समणाउसो ! । तेसिं णं तोरणाणं पुरओ ^{३६} दो दो सुपइट्ठा पन्नत्ता
णाणा+विहभंडविरइया इव चिट्ठंति

चक्रसमानानि प्रज्ञप्तानि हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! । ३४ तेषां तोरणानां पुरतो ३५ द्वे द्वे पात्र्यौ प्रज्ञप्ते, ३६ ताश्च पात्र्यः ३७ स्व-
च्छपानीयपरिपूर्णाः ३८ नानाविधैः फलहरितैर्हरितफलैर्बहु-प्रभूतं प्रतिपूर्णा इव तिष्ठन्ति न खलु तानि फलानि किंतु तथारूपाः शाश्व-
तभावमुपागताः पृथ्वीपरिणामाः ततः उपमानमिति । ‘सव्वरयणामईओ’ इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ८] ३९ अतिशयेन महत्यो ४०
गोकलिञ्जरचक्रसमानाः प्रज्ञप्ताः हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! । ४१ तेषां तोरणानां पुरतो ४२ द्वौ सुप्रतिष्ठकौ-आधारविशेषौ प्रज्ञप्तौ, ते च
सुप्रतिष्ठकाः सुसर्वौषधिप्रतिपूर्णाः [प्र० पृ० + टिप्पण] ४३ नानाविधैः पञ्चवर्णैः प्रसाधनभाण्डैश्च बहुपरिपूर्णा इव तिष्ठन्ति, उपमाभावना

० णाणामणिपंचवन्नस्स फल-वि० बा० । = “अत्र षष्ठी तृतीयार्थे बहुवचने च एकवचनं प्राकृतत्वात्”-राय० विव० । + अत्र मूलपाठ-
विवरणकारलब्धपाठयोर्भेदः । अत्रैव स्थले जीवाजीवाभिगमसूत्रे “णाणाविधपसाहणगभंडविरचिया सव्वोसधिपडिपुण्णा” इति पाठो लभ्यते-पृ० २११
पं० ९ । पाठश्चायं प्रस्तुतसूत्रविवरणानुसारी । ४ अस्य विवरणस्य मूलपाठः सर्वप्रतिष्ठ मुद्रितपुस्तके च ‘णाणाविहस्स फलहरियगस्स- बहुपडिपुन्नाओ
विव’ इत्येव दृश्यते तथापि मुद्रितपुस्तके विवरणे ‘बहुपडिपुन्नेति’ चैकवचनं प्राकृतत्वात् इति विलक्षणः पाठश्चिन्तनीयः ।

‘णाणाविहाणं फलहरियगाणं’ इति बहुवचनं समुचितम् तथापि एतद् एकवचनं बहुवचनार्थे बोध्यम् ।

रायपसेण-
इयं ।

॥१७६॥

सव्वरयणामया अच्छा [पृ० १९ पं० ५] जाव पडिरुवा । तेसिं^१ णं तोरणणं पुरओ^२ दो दो मणोगुलियाओ
पन्नत्ताओ, तासुं^३ णं मणोगुलियासु बहवे सुवर्ण-रूपमया फलगा पन्नत्ता, तेसुं^४ णं सुवन्नरूपमएसु फलगेसु
बहवे वयंरामया नागदंतया पन्नत्ता, तेसुं^५ णं वयरामएसु नागदंतएसु बहवे वयरामया सिक्का पन्नत्ता, तेसुं^६ णं
वयरामएसु सिक्केसु किण्हसुत्तंसिक्कगवच्छिता नीलसुत्तंसिक्कगवच्छिता लोहियसुत्तंसिक्कगवच्छिता हालिह-
सुत्तंसिक्कगवच्छिता सुक्किलसुत्तंसिक्कगवच्छिता बहवे वायकरगा

प्राग्वत्, [पृ० १७५ पं० ६] ४४ 'सव्वरयणामया' इत्यादि तथैव [पृ० १९ पं० ५ तथा ८] ४५ तेषां तोरणानां पुरतो ४६ द्वे द्वे
मनोगुलिके प्रज्ञप्ते मनोगुलिका नाम पीठिका, उक्तं च जीवाभिगममूलटीकायाम्-“मनोगुलिका नाम पीठिका” [] इति ।
४७ तासु मनोगुलिकासु ४८ सुवर्णमयानि
रूप्यमयानि च फलकानि प्रज्ञप्तानि, ४९ तेषु सुवर्णरूप्यमयेषु फलकेषु बहवो ५० वज्रमया नागदन्तकाः-अकुट्टकाः ५१ तेषु च
नागदन्तकेषु ५२ बहूनि रजतमयानि सिक्कानि प्रज्ञप्तानि, ५३ तेषु च रजतमयेषु सिक्केषु ५६ बहवो वातकरका-जलशून्याः करकाः-
इत्यर्थः-प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-५४ ० गवच्छः-आच्छादनम् गवच्छाः सज्जाता एष्विति गवच्छिताः कृष्णसूत्रैः-कृष्णसूत्रमयैर्गवच्छैरिति
गम्यते, सिक्केषु गवच्छिताः कृष्णसूत्रसिक्कगवच्छिता एवं ५५ नीलसूत्रसिक्कगवच्छिताः' इत्याद्यपि भावनीयम्, ते च वातकरकाः

जीवा० वि० पृ० २१३ पं० १२ । ४ प्राप्तप्रतिमूलपाठे अस्य वाक्यस्य मूलपाठो न दृश्यते । अत्र स्थले मुद्रितजीवाजीवाभिगमसूत्रेऽपि
एवमेव पृ० २११ पं० १० । = मूलपाठे वयरामय-वज्रमय-इति । ० जीवाजीवाभिगमविवरणे 'गवस्थ' शब्दो लभ्यते-प्र० पृ० २१४ पं० ३ ।

रायपसेण-
इयं ।

पन्नत्ता सँव्ववेरुलियमया अच्छा [पृ० १९ पं० ५] जाव पडिख्वा । तेसिं णं तोरणणं पुरओ "दो दो चित्ता रयणं-
करंडगा पन्नत्ता, से जँहा णाम ए रन्नो चाउरंतचक्रवट्टिस्स चित्ते रयणकरंडए वेरुलियमणिफैलिहपडलपच्चोयडे
साते* पहाते "ते पतेसे सँव्वतो समंता ओभासंति उज्जोवेति तवंति पभासति एवमेव ते वि चित्ता रयण-
करंडगा साते पभाते ते पएसे सँव्वओ समंता ओभासंति उज्जोवेति तवंति पभासंति । तेसिं णं तोरणणं
पुरओ "दो दो हयकंठा गयँकंठा नरकंठा किन्नरकंठा किंपुरिसकंठा महोरगकंठा गंधव्वकंठा उसभकंठा

५७ सर्वात्मना वैदूर्यमयाः 'अच्छा' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ८] । ५८ तेषां तोरणानां पुरतो ५९ द्वौ द्वौ चित्रौ-आश्चर्यभूतौ
६० रत्नकरण्डकौ प्रज्ञप्तौ, ६१ स यथा नाम ६२ राज्ञश्चतुरन्तचक्रवर्तिनः-चतुर्षु पूर्वापरदक्षिणोत्तररूपेषु अन्तेषु-पृथिवीपर्यन्तेषु चक्रेण
वर्तितुं शीलं यस्य तस्य ६३ चित्रः-आश्चर्यभूतो नानामणिमयत्वेन नानावर्णो वा बाहुल्येन ६४ वैदूर्यमणिमयः ६५ स्फाटिकपटला-
वच्छादितः ६६ स्वकया प्रभया ६७ तान् प्रत्यासन्नान् प्रदेशान् ६८ सर्वतः सर्वासु दिक्षु ६९ समन्ततः-सामस्त्येन ७० अवभासयति
एतदेव पर्यायत्रयेण व्याचष्टे-७१ उद्द्योतयति-७२ तापयति-७३ प्रभासयति ७४ 'एवमेव' इत्यादि सुगमम् । ७५ तेषां तोरणानां
पुरतो ७६ द्वौ द्वौ हयकण्ठौ हयकण्ठप्रमाणौ रत्नविशेषौ एवं ७७ गज-नर-किन्नर-किम्पुरुष-महोरग-गन्धर्व-वृषभकण्ठा अपि
वाच्याः, उक्तं च +जीवाभिगममूलटीकाकारेण-"हयकण्ठौ-हयकण्ठप्रमाणौ रत्नविशेषौ" [] एवं सर्वेऽपि कण्ठा वाच्या

* स्वया प्रभया । 'साते पहाते पतेसे' अत्र तकारबाहुल्यं पूर्वागतटिप्पणतः संगमनीयम् पृ० ८८ टिप्पण × । + जीवा० वि० प्र० पृ०
२१४ पं० ११ ।

५

॥१७७॥

१०

रायपसेण-
इयं ।

॥१७८॥

सँव्वरयणामया अच्छा जाव [पृ० १९ पं० ५] पडिरूवा। *तेसिं^१ णं तोरणाणं पुरओ 'दो दो पुष्पचंगेरीओ भँल्लचंगेरीओ चुन्नचंगेरीओ गंधचंगेरीओ वत्थचंगेरीओ आभरणचंगेरीओ सिद्धत्थचंगेरीओ लोमहत्थचंगेरीओ पन्नत्ताओ सँव्वरयणामयाओ अच्छाओ जाव [पृ० १९ पं० ५] पडिरूवाओ । ०तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो पुष्पपँडलगाइं [प्र० पृ० पं० २] जाव लोमहत्थपडलगाइं सव्वरयणामयाइं अच्छाइं जाव [पृ० १९ पं० ५] पडिरूवाइं । तेसिं^२ णं तोरणाणं पुरओ दो दो सीहासणा पणत्ता । तेसिं^३ णं सीहासणाणं वण्णओ जाव [पृ० १८ पं० ३-पृ० १०२ पं० २] दामा । तेसिं^४ णं तोरणाणं पुरओ 'दो दो रूपमया छत्ता पन्नत्ता, ते^५ णं छत्ता वेरुलियविमल्लंदंडा

इति, तथा चाह-७८ सर्वे रत्नमया-रत्नविशेषरूपाः 'अच्छा' इत्यादि [पृ० १९ पं० ८] प्राग्वत् । ७९ तेषां तोरणानां पुरतो ८० द्वे = द्वे पुष्पचङ्गेर्यौ प्रज्ञप्ते एवं ८१ माल्य-चूर्ण-गन्ध-वस्त्र-आभरण-सिद्धार्थक-लोमहस्तचङ्गेर्योऽपि वक्तव्याः, एताश्च सर्वा अपि ८२ सर्वात्मना रत्नमय्यः । 'अच्छा' इत्यादि [पृ० १९ पं० ५] प्राग्वत्, एवं ८३ पुष्पादीनामष्टानां पटलकान्यपि द्विद्विसंख्याकानि वा-
च्यानि । ८४ तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे सिंहासने प्रज्ञप्ते, ८५ तेषां च सिंहासनानां वर्णकः प्रागुक्तो [पृ० १८ पं० ३ तथा ९-
पृ० १०२ पं० २] निरवशेषो वक्तव्यः, ८६ तेषां तोरणानां पुरतो ८७ द्वे द्वे छत्रे रूप्यमये प्रज्ञप्ते, ८८ तानि च छत्राणि ८९ वैडूर्य-

* तेसु णं हयकंठसु जाव उसभकंठसु दो-वि० बा० । ० तासु णं पुष्पचंगेरिआसु जाव लोमहत्थचंगेरीसु दो-वि० बा० । = द्वे चङ्गेर्यौ-पा० ४-५ ।

जंबूण्यकन्निया वैहरसंधी मुत्ताजालपरिगया अट्टसहस्सवरकंचणसलागा दहरमेलयसुगंधिसव्वोउयसुरभिसी-
यलच्छाया मंगलभैत्तिचित्ता चंदार्गारोवमा । तेसिं णं तोरणाणं पुरओ दो दो चामराओ पन्नत्ताओ, ताओ
णं चामराओ चंदप्पं भवेरुलियवयरनानामणिरयणखचियचित्तदण्डाओ सुहुंमरययदीहवालातो संखंकेकुंदद-
गरयअमयमहियफेणपुंजसंनिगासातो सव्वरयणामयाओ अच्छाओ [पृ० १९ पं ५] जाव पडिरूवाओ ।

रत्नमयविमलदण्डानि ९० जाम्बूनदकर्णिकानि ९१ वज्रसन्धीनि-वज्ररत्नापूरितदण्डशलाकासन्धीनि ९२ मुक्ताजालपरिगतानि ९३
अष्टौ सहस्राणि-अष्टसहस्रसंख्या वरकाञ्चनशलाका-वरकाञ्चनमय्यः शलाका येषु तानि, तथा ९४दर्हरः-चीवरावनद्वं कुण्डिकादिभा-
जनमुखं तेन गलितास्तत्र पक्का वा ये मलया इति-मलयोद्भवं श्रीखण्डं तत्सम्बन्धिनः सुगन्धा ये गन्धवासास्तद्वत् सर्वेषु ऋतुषु सुरभिः
शीतला च छाया येषां तानि तथा, ९५ अष्टानां स्वस्तिकादीनां मङ्गलानां भक्त्या-विच्छिन्त्या चित्रम्-आलेखो येषां तानि तथा ९६
चन्द्राकारः-चन्द्राकृतिः सा उपमा येषां तानि तथा-चन्द्रमण्डलवत् घृत्तानीति भावः । ९७तेषां तोरणानां पुरतो ९८द्वे द्वे चामरे प्रज्ञप्ते,
९९ तानि च चामराणि १०० चन्द्रप्रभः-चन्द्रकान्तः वज्रं वैडूर्यं च प्रतीतं चन्द्रप्रभ-वज्र-वैडूर्याणि शेषाणि च नानामणिरत्नानि
खचितानि येषु ते तथा एवरूपाश्चित्रा-नानाकारा दण्डा येषां चामराणां तानि तथा, १०१ सूक्ष्मा रजतमया दीर्घा वाला येषां तानि
तथा, १०२ शङ्खः प्रतीतः अङ्गो-रत्नविशेषः कुन्द इति कुन्दपुष्पम् दकरज-उदककणाः अमृतमथितफेनपुञ्जः-क्षीरोदजलमथनसमुत्थः

रायपसेण-
इयं ।

॥१८०॥

तेसिं^३ णं तोरणाणं पुरओ^१ दो दो तेल्लसमुग्गा कोट्टसमुग्गा पत्तसमुग्गा चोयगसमुग्गा तगरसमुग्गा एला-
समुग्गा हरियालसमुग्गा हिंगुलयसमुग्गा मणोसिलासमुग्गा अंजणसमुग्गा सर्व्वरयणामया अच्छा जाव
[पृ० १९ पं० ५] पडिरूवा ।

[१०७] सूरियांभे णं विमाणे ऐगमेगे दारे अट्टसयं चक्कज्झयाणं अट्टसयं भिगज्झयाणं गरुडज्झयाणं छत्तज्झ-
याणं पिच्छज्झयाणं सउणिज्झयाणं सीहज्झयाणं उसभज्झयाणं अट्टसयं सेयाणं चंडविसाणाणं नागवरकेऊणं

फेनपुञ्जस्तेषामिव सन्निकाशः-प्रभा येषां तानि तथा, 'अच्छा' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ८] १०३ तेषां तोरणानां पुरतो १०४
द्वौ द्वौ तैलसमुद्रकौ-सुगन्धितैलाधारविशेषौ, उक्तं च जीवाभिगममूल*टीकायाम्-"तैलसमुद्रकौ सुगन्धितैलाधारौ" []
एवं १०५ कोष्ठादिसमुद्रका अपि वाच्याः, अत्र संग्रहणिगाथा-तेल्ले कोट्टसमुग्गा पत्ते चोए य तगर एला य । हरियाले हिंगुलए मणो-
सिला अंजणसमुग्गा= ॥ एते सर्व्वेऽपि १०६ सर्वात्मना रत्नमयाः 'अच्छा' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ८] ।

[१०७] १ तस्मिन् सूर्यांभे विमाने २ एकैकस्मिन् द्वारे ३ अष्टाधिकं शतं ४ चक्रध्वजानां-चक्रलेखरूपचिह्नोपेतानां ध्वजानाम् एवं
५ मृग-६ गरुड-७ रुद्धछत्र-८ पिच्छ-९ शकुनि-१० सिंह-११ वृषभ-१२ चतुर्दन्तहस्तिध्वजानामपि प्रत्येकमष्टशतमष्टशतं वक्त-

*-लटीकाकारः-भा० २ । = जीवा० वि० पृ० २१४ पं० १४ । = एषा गाथाऽपि जीवा० वि० प्र० पृ० २१५ पं० १ ।

विमानद्व
रध्वज
वर्णनम् ।

५

१०

रायपसेण-
इयं ।

एवमेव संपुष्पावरेण सूरियाभे विमाणे एगमेगे दारे असीयं असीयं केउसहस्सं भवति इति ८मेअकखायं* । तेसिं
णं दाराणं एगमेगे दारे पण्णट्ठि पण्णट्ठि भोमा पन्नत्ता, तेसिं णं भोमाणं भूमिभागा उल्लोका य भाणियव्वा,
तेसिं णं भोमाणं च बहुमज्झदेसभागे पत्तेयं पत्तेयं सीहासणे, सीहासणवन्नतो सपरिवारो, अवसेसेसु भोमेसु
पत्तेयं पत्तेयं भद्रासणा पन्नत्ता । तेसिं णं दाराणं उत्तमागारा सोलसविहेहिं रयणेहिं उवसोभिया, तंजह्मा-

व्यम् १३ एवमेव-अनेनैव प्रकारेण १४ सपूर्वापरेण-सह पूर्वैः अपरैश्च वर्तते इति सपूर्वापरं-संख्यानं तेन १५ सूर्याभे विमाने १६
एकैकस्मिन् द्वारे १७ अशीतमशीतं-अशीत्यधिकं अशीत्यधिकं १८ केतुसहस्रं १९ भवति २० इति २१ आख्यातं मया अन्यैश्च तीर्थ-
कृद्भिः । २२ तेषां द्वाराणां सम्बन्धीनि २३ प्रत्येकं २४ पञ्चषष्टिः पञ्चषष्टिः २५ भौमानि-विशिष्टानि स्थानानि २६ प्रज्ञप्तानि, २७ तेषां
च भौमानां २८ भूमिभागा २९ उल्लोकाश्च यानविमानवद् वक्तव्याः, [पृ० ८१ तथा ९७ पं० ३] ३० तेषां च भौमानां ३१ बहुमध्य-
देशभागे यानि त्रयस्त्रिंशत्तमानि भौमानि तेषां बहुमध्यदेशभागे ३२ प्रत्येकं प्रत्येकं सूर्याभदेवयोग्यं ३३ सिंहासनम् ३४ तेषां च सिंहास-
नानां वर्णकोऽपरोत्तरपूर्वादिषु सामानिःकादिदेवयोग्यानि भद्रासनानि च क्रमेण यानविमानवद् वक्तव्यानि [पृ० १०२ पं० ३]
३५ शेषेषु च भौमेषु ३६ प्रत्येकमेकैकं सिंहासनं परिवाररहितम् । ३७ तेषां द्वाराणां ३८ आकारा-उपरितना आकारा +उत्तरङ्गादिरूपाः
कचित् ० 'उवरिमागारा' इत्येव पाठः, ३९ षोडशविधैः रत्नैरुपशोभिताः ४० तद्यथा-रत्नैः-सामान्यतः कर्केतनादिभिः 'यावत्'

८ मे+अकखायं=मकखायं [८-१-१० हैम०] । * -यं सूरियाभे विमाणे पण्णट्ठि-वि० बा० । +भाषायाम् 'ओतरंग' इति प्रसिद्धम् ।
० विवरणकारदर्शितं पाठान्तरम् ।

॥१८१॥

१०

रायपसेन-
इयं ।

॥१८२॥

रयणेहिं जाव [पृ० ५७ पं० १-२] रिट्टेहिं, तेसिं णं दाराणं उँप्पि अँट्टु मंगलंगा सज्झया जाव छत्तातिछत्ता
[पृ० ८० पं० १-२] ० एँवमेव सपुब्बावरेणं सूरियाभे विमाणे चत्तारि दारसहस्सा भवन्तीति ८मक्खायं ।

[१०८] सूरियाभस्स विमाणस्स चउद्दिहिं पंच जीयणसयाइं अबाहाएँ चत्तारि वणसंडा पन्नत्ता, तंजहा-असोग-
वणे, सत्तिवणे चंपगवणे, चूर्यगवणे पुरत्थिमेणं असोगवणे दाहिणेणं सत्तवन्नवणे पच्चत्थिमेणं चंपगवणे उत्तरेणं

करणात् वज्रैः वैडूर्यैः लोहिताक्षैः मसारगल्लैः हंसगर्भैः पुलकैः सौगन्धिकैः ज्योतीरसैः अङ्कैः अञ्जनैः रजतैः अञ्जनपुलकैः जातरूपैः
स्फटिकैरिति परिग्रहः षोडशैः ४१ रिट्टैः । ४२ तेषां दाराणां प्रत्येकम् ४३ उपरि ४४ अष्टौ अष्टौ स्वस्तिकादीनि ४५ मङ्गलकानि
इत्यादि यानविमानतोरणवत् तावद् वाच्यं यावद् बहवः 'सहस्रपत्रहस्तकाः' [पृ० ७९-८० पं० २-] इति । अत ऊर्ध्वं केषुचित् पुस्तका-
न्तरेष्वेवं पाठः ४६ ० 'एवमेव सपुब्बावरेणं सूरियाभे विमाणे चत्तारि दारसहस्सा भवन्तीति मक्खायं' इति सुगमम् ।

[१०८] १ सूर्याभस्य विमानस्य २ चतुर्दिशं-चतस्रो दिशः समाहृताश्चतुर्दिक् तस्मिन् चतुर्दिशि चतसृषु दिक्षु ३ पञ्च पञ्च योजन-
शतानि ४ बाधनं बाधा आक्रमणमित्यर्थः न बाधा अबाधा-अनाक्रमणं तस्यामबाधायां कृत्वेति गम्यते-अपान्तरालं मुक्त्वेति
भावः ५ चत्वारो वनखण्डाः प्रज्ञप्ताः, अनेकजातीयानामुत्तमानां महीरुहाणां समूहो वनखण्डः उक्तं च ० जीवाभिगमचूर्णौ-
"अणेगजाईएहिं उत्तमेहिं रुक्खेहिं वणसंडे" [] इति, तानेव वनखण्डान् नामतो दिग्भेदतश्च दर्शयति ६ अशोकवृक्ष-
प्रधानं वनमशोकवनं एवं ७ सप्तपर्णवनम् ८ चम्पकवनम् ९ चूतवनमपि भावनीयम् । 'पुरत्थिमेणं' इत्यादि पाठसिद्धं, अत्र

० विवरणकारदर्शितं पाठान्तरम् । ० "एगजाईएहिं रुक्खेहिं वणं अणेगजाईएहिं उत्तमेहिं रुक्खेहिं वणसण्डे" [जीवाजीवा० वृ० पृ० १८६ पं० ७]

विमान-
वनखण्ड
वर्णनम् ।

५

१०

रायपसेण-
इयं ।

चूयगवणे । 'ते णं वणखंडा साइरेगाइं अद्धतेरस जोयणसयसहस्साइं आयामेणं पंचं जोयणसयाइं विक्खंभेणं पत्तेयं पत्तेयं पागारपरिखित्ता किण्हं किण्होभासा नीला नीलोभासा हरिया हरियोभासा सीया सीयोभासा

संग्रहणिगाथा—“पुब्बेण असोगवणं दाहिणतो होइ सत्तिवणवणं । अवरेणं चम्पकवणं चूयवणं उत्तरे पासे” ॥ १० ते च वन-
खण्डाः ११ सातिरेकानि अर्द्धत्रयोदशानि-सार्धानि द्वादश योजनशतसहस्राणि आयामतः १२ पञ्च योजनशतानि विष्कम्भतः
१३ प्रत्येकं प्रत्येकं प्राकारपरिक्षिप्ताः, पुनः कथंभूतास्ते वनखण्डाः ? इत्याह—‘किण्हा किण्होभासा जाव पडिमोयणा
सुरम्मा’ इति ‘यावत्’ करणादेवं परिपूर्णः पाठः *सूचितः । अस्य व्याख्या—१४ इह प्रायो वृक्षाणां मध्यमे वयसि वर्तमानानि
पत्राणि कृष्णानि भवन्ति ततस्तद्योगात् वनखण्डा अपि कृष्णाः, १५ न चोपचारमात्रात् ते कृष्णा इति व्यपदिश्यन्ते किन्तु
तथाप्रतिभासनात्, तथा चाह—कृष्णावभासा यावति भागे कृष्णावभासपत्राणि सन्ति तावति भागे ते वनखण्डाः कृष्णा अवभासन्ते,
ततः कृष्णोऽवभासो येषां ते कृष्णावभासा इति, १६ तथा हरितत्वमतिक्रान्तानि कृष्णत्वमसंप्राप्तानि पत्राणि नीलानि तद्योगाद् वन-
खण्डा अपि नीलाः, १७ न चैतदुपचारमात्रेणोच्यते किन्तु तथावभासात्, तथा चाह—नीलावभासाः, १८ यौवने तान्येव पत्राणि
किसलयत्वं रक्तत्वं चातिक्रान्तानि ईषत्—हरितालाऽऽभानि पाण्डूनि = सन्ति ‘हरितानि’ इति व्यपदिश्यन्ते, ततस्तद्योगात् वनखण्डा अपि
हरिताः, १९ न चैतदुपचारमात्रादुच्यते, किन्तु तथाप्रतिभासात्, तथा चाह—हरितावभासाः, तथा २० बाल्यादतिक्रान्तानि वृक्षाणां
पत्राणि शीतानि भवन्ति ततस्तद्योगाद् वनखण्डा अपि शीता इत्युक्ताः, २१ न च न ते गुणतस्तथा किन्तु तथैव, तथा चाह—शीता-

॥१८३॥

१०

* अस्य सूचितस्य पाठस्य मूले एव स्थलनिर्देशः कृतः । ÷ “समासः प्राग्वत्” राय० वि० । = कृदन्तम्—प्रथमाबहुवचनम् ।

रायपसेण-
इयं ।

॥१८४॥

निद्धा निद्धोभासां तिब्बा तिब्बोभासां किण्हा किण्हच्छाया नीला नीलच्छाया हरिया हरियच्छाया सीयां सी-
यच्छाया निद्धा निद्धच्छाया धेणकडितडियच्छाया

वभासाः-अधोभागवर्तिनां वैमानिकदेवानां देवीनां तद्योगशीतवातसंस्पर्शतः ते शीता वनखण्डा अवभासन्ते इति, तथा २२ एते
कृष्णनीलहरितवर्णा यथा स्वस्मिन् स्वरूपे अत्यक्ते स्निग्धा भण्यन्ते तीव्राश्च ततः तद्योगात् वनखण्डा अपि स्निग्धाः २२ तीव्राश्च इत्युक्ताः,
२३ न चैतदुपचारमात्रं किन्तु तथाऽवभासोप्यस्ति तत उक्तम्-स्निग्धावभासाः २३ तीव्रावभासाः इति, २४ इहावभासो भ्रान्तोऽपि भ- ५
वति यथा मरुमरीचिकासु जलावभासस्ततो नावभासमात्रोपदर्शनेन यथावस्थितं वस्तुस्वरूपं वर्णितं भवति किन्तु तथास्वरूपप्रतिपादनेन,
ततः कृष्णत्वादीनां तथास्वरूपप्रतिपादनार्थमनुवादपुरस्सरं विशेषणान्तरमाह-‘किण्हा किण्हच्छाया’ इत्यादि, कृष्णा वनखण्डाः, कुत
इत्याह-२५ कृष्णच्छायाः-ततोऽयमर्थः-यस्मात् कृष्णा छाया-आकारः सर्वाविसंवादितया तेषां तस्मात् कृष्णाः एतदुक्तं भवति-
सर्वाविसंवादितया तत्र कृष्ण आकार उपलभ्यते, न च भ्रान्तावभाससंपादितसत्ताकः सर्वाविसंवादी भवति, ततस्तत्त्ववृत्त्या ते कृष्णाः
न भ्रान्तावभासमात्रव्यवस्थापिता इति, एवं २६ नीला नीलच्छाया इत्याद्यपि भावनीयम् नवरं २७ शीताः शीतच्छायाः इत्यत्र छाया- १०
शब्द आतपप्रतिपक्षवस्तुवाची द्रष्टव्यः, २८ ‘घन×कडितडियच्छाया’ इति इह शरीरस्य मध्यभागे कटिस्ततोऽन्यस्यापि मध्यभागः

= “निमित्तकारणहेतुषु सर्वासां विभक्तीनां प्रायो दर्शनम्” पृ० १०२ टिप्पण ० । × “‘घनकडियकडच्छाया’-तत्रायमर्थः-कटः संजातः
अस्य इति कटितः कटान्तरेण उपरि आवृत इत्यर्थः कटितश्चासौ कटश्च कटितकटः घना निविडा कटितकटस्य इव अधोभूमौ छाया यस्य स घन-
कटितकटच्छायः”-[जीवाजीवा० प्र० पृ० १८७ पं० ११] पृ० ९ पं० ४ ।

रायपसेण-
इयं ।

रम्मां महामेघनिकुरुम्बभूया ^३ते णं पायवा मूलमंतो वणखंडवन्नओ [पृ० ९ पं० १-पृ० १७ पं० ३]

[१०९] तेसिं णं वणखंडाणं अंतो बहुसमरमणिज्जा भूमिभागा पणत्ता से जहा* नामए आलिंगपुक्खरे
ति वा [कं० ३३-३८] जाव णाणाविहपंचवण्णेहिं मणीहि य तणेहि य उवसोभिया, तेसिं णं गंधो फासो णेयव्वो
जहकमं [कं० ३९-४०]

कटिरिव कटिरित्युच्यते, कटिस्तटमिव कटितटं घना-अन्योऽन्यशाखाप्रशाखानुप्रवेशतो निविडा कटितटे-मध्यभागे छाया येषां ते
तथा-मध्यभागे निविडतरच्छाया इत्यर्थः, अत एव २९ रम्यो-रमणीयः तथा ३० महान् जलभारावनतप्रावृट्कालभावी यो मेघनि-
कुरुम्बो-मेघसमूहस्तं भूता-गुणैः प्राप्ता महामेघनिकुरुम्बभूताः, महामेघवृन्दोपमा इत्यर्थः । ३१ 'ते णं पायवा' इत्यादि, अशोक-
वरपादपरिवारभूतप्रागुक्ततिलकादिबृक्षवर्णनवत् [पृ० १२ पं० ४] परिभावनीयम् नवरं 'सुयबरहिणमयणसलागा' इत्यादि विशेषणम्
[पृ० १५ पं० ४] अत्रोपमया भावनीयम् 'अणेगसगडरहजाण' इत्यादि [पृ० १७ पं० ३] तदाकारभावतः ।

[१०९] १तेषां = वनखण्डानाम् २अन्तः-मध्ये ३ बहुसमरमणीया भूमिभागाः प्रज्ञप्ताः, ४तेषां च भूमिभागानां 'आलिंगपुक्खरे
इ वा' इत्यादि वर्णनं प्रागुक्तं [कं० ३३-४०] तावद्वाच्यं यावन्मणीनां स्पर्शः नवरम् अत्र तृणान्यपि वक्तव्यानि, तानि चैवं ५ 'ना-
णाविहपंचवण्णाहिं मणीहि य तणेहि य उवसोभिया [पृ० ८३ पं० २-३ तथा कं० ३४ प्रभृति]

* इयं कण्डिका अक्षरशः जीवाजीवाभिगमसूत्रे [पृ० १८३ पं० १२] वर्तते = "अनेकजातीयानामुत्तमानां महिरुहाणां समूहो वनखण्डः"-
जीवा० वि० पृ० १८६ पं० ५ ।

रायपसेण-
इयं ।

[११०] प्र०-तेसिं णं भंते ! तणाण य मणीण य पुँब्बावरदाहिणुत्तरागतेहिं वातेहिं मंदायं मंदायं एइयाणं वेइयाणं कंपियाणं चालियाणं फंदियाणं धंठियाणं खोभियाणं उदीरिदाणं केरिसंए सहे भवति ?

उ०-गोयंमा ! 'से जँहानामए सीयाँए वा संदमाणीए वा रहस्सं वा सच्छत्तंस्स

विमान-
वनखण्ड
तृणशब्द
वर्णनम् ।

॥१८७॥

[११०] प्र०-सम्प्रति १ तेषां मणीनां तृणानां च वातेरितानां शब्दस्वरूपप्रतिपादनार्थमाह-२ भदन्त ! =परमकल्याणयोगिन् ! तृणानां ३ पूर्वापरदक्षिणोत्तरगतैर्वातैः ४ मन्दं मन्दं ५ एजितानां-कम्पितानां-६ व्येजितानां-विशेषतः कम्पितानां, एतदेव पर्याय-शब्देन व्याचष्टे ७ कम्पितानां तथा ८ चालितानां-इतस्ततो मनाक् विक्षिप्तानां, एतदेव पर्यायेण व्याचष्टे-९स्पन्दितानां तथा १० घट्टितानां परस्परं संघर्षयुक्तानां तथा कथं घट्टितानाम् इत्याह-११क्षोभितानां, स्वथानाञ्चालनमपि कुत इत्याह-१२उदीरितानाम् उत्-प्राबल्येन प्रेरितानाम्, १३ कीदृशः शब्दः प्रज्ञप्तः ?

उ०-भगवानाह-१४गौतम ! १५ स १६ यथानामकः १७शिबिकाया वा १८स्पन्दमानिकाया वा १९रथस्य वा, तत्र १७ शिबिका जम्पानविशेषरूपा उपरिच्छादिता कोष्ठाकारा, तथा १८ दीर्घो जम्पानविशेषः पुरुषस्य स्वप्रमाणावकाशदायी स्पन्दमानिका-अनयोश्च शब्दः पुरुषोत्पाटितयोः क्षुद्रहेमघण्टिकादिचलनवशतो वेदितव्यः १९ रथश्चेह संग्रामरथः प्रत्येयः अग्रेतनविशेषणानामन्यथाऽसंभवात्, तस्य च फलवेदिका यस्मिन् काले ये पुरुषास्तदपेक्षया १८ कटिप्रमाणाऽवसेया, तस्य च रथस्य विशेषणान्यभिधत्ते-२० सच्छत्रस्य

- इमा अपि प्रश्नोत्तररूपाः सर्वाः कण्डिकाः जीवा० मू० पृ० १८५ पं० १०-पृ० १८६ पं० ३ । = इदं शब्दवर्णनरूपं समग्रं विवरणं जीवा० विवरणमिव अक्षरशः प्रतिभाति-जीवा० वि० प्र० पृ० १९२ पं० २३-पृ० १९५ पं० ३ । ४ या कतिप्र-पा० ४-५ भा० १।-या

सैज्जयस्स सैघटस्स सपडागैस्स सतोरणवरस्स सनन्दिघोसैस्स सैखिखिणिहेमजालपरिखित्तस्स हेमवयंचित्त-
तिणिसकणगणिज्जुत्तदारुयायस्स × सुसंपिनद्धचक्रमण्डलधुरागस्स कालायससुकयणेमिजंतकम्मस्स + आइण्णवर-
तुरगसुसंपउत्तस्स ○

२१सध्वजस्य २२सघण्टाकस्य-उभयपार्श्वावलम्बिमहाप्रमाणघण्टोपेतस्य २३सपताकस्य २४सह तोरणवरं-प्रधानतोरणं यस्य स सतो-
रणवरस्तस्य, २५ सह नन्दिघोषो-द्वादशतूर्यनिनादो यस्य स सनन्दिघोषस्तस्य, तथा २६ सह किङ्किण्यः-क्षुद्रघण्टा येषामिति सकि-
ङ्किणीकानि, हेमजालानि-हेममयदामसमूहास्तैः सर्वासु दिक्षु पर्यन्तेषु-बहिःप्रदेशेषु परिक्षिप्तो-व्याप्तस्तस्य, तथा २७ हैमवतं-हिमव-
त्पर्वतभावि चित्रं-विचित्रमनोहारिचित्रोपेतं तिनिशं-तिनिशतरुसंबन्धि कनकनिर्युक्तं कनकविच्छुरितं दारु-काष्ठं यस्य स हैमवत-
चित्रतैनिशकनकनिर्युक्तदारुकस्तस्य, तथा २८ सुष्ठु-अतिशयेन सम्यक् पिनद्धं-बद्धं -अरकमण्डलं धूश्च यस्य स सुसंपिनद्धारकमण्ड-
लधूष्कस्तस्य, तथा २९ कालायसेन-लोहेन सुष्ठु-अतिशयेन कृतं नेमेः-बाह्यपरिधेर्यत्रस्य च-अरकोपरिफलकचक्रवालस्य कर्म य-
स्मिन् स कालायससुकृतनेमियत्रकर्मा तस्य, तथा ३० आकीर्णा-गुणैर्व्याप्ता ये वराः-प्रधानास्तुरगास्ते सुष्ठु-अतिशयेन सम्यक्

ततिप्र-मु० पु० । × “सूत्रे च द्वितीयः ‘क’ कारः+ स्वार्थिकः पूर्वस्य च दीर्घत्वं प्राकृतत्वात्”-राय० वि० । +आजन्य-आजण्ण-आयण्ण-
आइण्ण । ‘आजन्य’ शब्दः ‘सर्वोत्तम’पर्यायः । विवरणकारः ‘आइण्ण’ शब्दं ‘आकीर्ण’ शब्देन संस्क्रोति । ○ “प्राकृतत्वात् बहुव्रीहौ अपि
*क्तान्तस्य परनिपातः”-राय० वि० । ÷ मूलपाठे-‘चक्रमण्डल’ इति ।

रायपसेण-
इयं ।

॥१८८॥

कुसलणरच्छेयसारहिसुसंपरिग्गहियस्स सैरसयवत्तीसतोणपरिमंडियस्स सैकंकडावयंसगस्स सच्चवसर-
पहरणं-आवरणंभरियजोधजुज्झसज्जस्स रायंणंसि वा रायंतेउरंसि वा रम्मंसि वा मणिकुट्टिमतलंसि अभि-
क्खणं अभिक्खणं अभिघट्टिज्जमाणस्स वा नियट्टिज्जमाणस्स वा ओराला मणोण्णा मणोहरा कण्ण-मणनिब्बु-
इकरा सहा सव्वओ समंता अभिणिस्सवंति, भवेयारूवे सिया ? णो इणट्ठे समट्ठे ।

प्रयुक्ता-योजिता यस्मिन् स आकीर्णवरतुरगसुसंप्रयुक्तः तस्य, तथा ३१ सारथिकर्मणि ये कुशला नरास्तेषां मध्ये अतिशयेन छेको-
दक्षः सारथिस्तेन सुष्ठु सम्यक् परिगृहीतस्य, तथा ३२ शराणां शतं प्रत्येकं येषु तानि शरशतानि तानि च तानि द्वात्रिंशत् तूणानि
च बाणाश्रयाः तैर्मण्डितः शरशतद्वात्रिंशत्तूणमण्डितः, किमुक्तं भवति ?-एवं नाम तानि द्वात्रिंशत् शरशतभृतानि तूणानि रथस्य
सर्वतः पर्यन्तेष्ववलम्बितानि यथा तानि संग्रामायोपकल्पितस्यातीव मण्डनाय भवन्तीति, तथा ३३ कङ्कटः-कवचं सह कङ्कटो यस्य
स सकङ्कटः सकङ्कटोऽवतंसः-शेखरो यस्य स सकङ्कटावतंसस्तस्य, तथा ३४ सह चापं येषां ते सचापाः सचापाः ये शरा यानि च
कुन्त-भल्लि-मुसण्ठिप्रभृतीनि नानाप्रकाराणि ३५ प्रहरणानि यानि च कवच-खेटकप्रमुखानि ३६ आवरणानि तैर्भृतः-परिपूर्णः,
तथा योधानां युद्धं तन्निमित्तं सज्जः-प्रगुणीभूतो यः स ३७ योधयुद्धसज्जः तस्य, इत्थंभूतस्य ३८ राजाङ्गणे वा ३९ अन्तःपुरे वा
४० रम्ये वा मणिकुट्टिमतले-मणिबद्धभूमितले ४१ अभीक्ष्णमभीक्ष्णं मणिकुट्टिमतलप्रदेशे राजाङ्गणादिप्रदेशे वा ४२ अभिघट्ट्यमानस्य
वेगेन गच्छतो ये ४३ उदारा ४४ मनोज्ञाः ४५ कर्णमनोनिर्वृतिकराः सर्वतः समन्तात् ।

≡ -भल्लि-मुखण्डि-पा० ५। × “-ततः पूर्वपदेन सह विशेषणसमासः”-राय० वि० ।

रायपसेण-
इयं ।

उ०-से× जहा नाम ए बेयालियवीणाए उत्तरमंदासुच्छियाए अंके सुपइट्टियाए कुसलनरनारिसुसंपरिग-
हियाते चंदणसारनिम्मियकोणपरिघट्टियाए पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंमि मंदायं मंदायं वेइयाए पवेइयाए चालि-
याए घट्टियाए खोभियाए उदीरियाए ओराला मणुण्णा मणहरा कण्ण-मणनिव्वुइकरा सद्दा सव्वओ समंता
अभिनिस्सवंति, भवेयारूवे सिया ? णो इणट्ठे समट्ठे ।

उ०—से जहा नाम ए किन्नराण वा किंपुरिसाण वा महोरगाण वा गंधव्वाण वा भइसालवणगयाणं वा
नंदणवणगयाणं वा सोमणसवणगयाणं वा पंडगवणगयाणं वा हिमवंतमलयमंदरगिरिगुहासमन्नागयाण वा
एगओ सन्निहियाणं समागयाणं सन्निसन्नाणं समुवविट्ठाणं पमुइयपक्कीलियाणं गीयरइगंधव्वहसियमणाणं
गज्जं पज्जं कत्थं गेयं पयबद्धं पायबद्धं उक्खित्तं पायंतं मंदायं [पृ० १४४ पं० ४] रोइयावसाणं सत्तसरसमन्ना-
गयं = छद्दोस्संविप्पमुक्कं एकारसालंकारं अट्ठंगुणोववेयं,

० जीवाभिगममूलटीकायामपि ४६ “ ० उप्पित्थं श्वासयुक्तम् ” [] इति, तथा उत्-प्राबल्येन अतितालमस्थान-
तालं वा उत्तालं, श्लक्ष्णस्वरेण काकस्वरं, सानुनासिकं-सानुनासम्-नासिकाविनिर्गच्छत्स्वरानुगतमिति भावः, तथा ४७ अष्टाभिर्गुणैरु-

× अस्याः समप्रायाः अपि कण्डिकायाः विवरणम्-[जीवा० सू० वृ० पृ० १९३-१९४] = -यं अट्टरससंपउत्तं भा० २ । ० जीवा०
वि० पृ० १९४ पं० ९ । अत्र मूलविवरणयोर्भेदः । ० “उप्पित्थं तट्ठ-कुविय-विट्ठुरेसु”-“उप्पित्थं प्रस्तम् कुपितम् विधुरं चेति त्र्यर्थम्”-देशीनाम०
व० १ गा० १२९ ।

॥१८९॥

१०

रायपसेण-
इयं ।

॥१९०॥

गुंजाऽवंककुहरोवगूढं रँत्तं तिङ्ढाणकरणसुद्धं [कं० ६३] पगीयाणं, भवेयारूवे ?

उ०-हंता सिया ।

[१११] तेसिं णं वणसंडाणं तत्थ तत्थ तहिं देसे देसे बैहूईओ खुड्डा खुड्डियातो

पेतमष्टगुणोपेतं ते चाष्टौ अमी गुणाः-पूर्णम् रक्तम् अलंकृतम् व्यक्तम् अविघुष्टम् मधुरम् समम् सललितं च । तथा चोक्तम्-“पुष्पं रक्तं च अलंकियं च वत्तं तद्देव अविघुष्टं । मधुरं समं सललियं अट्ट गुणा होति गेयस्स” [] तत्र यत् स्वरकलाभिः परिपूर्णं गीयते तत् पूर्णम्, गेयरागानुरक्तेन यद् गीयते तद् रक्तम्, अन्योन्यस्वरविशेषकरणेन यद् अलंकृतमिव गीयते तद् अलङ्कृतम्, अक्षरस्वर स्फुटकरणतो व्यक्तम्, विस्वरं क्रोशतीव विघुष्टं न तथा अविघुष्टम्, मधुरस्वरेण गीयमानं मधुरं कोकिलारुतवत्, तालवंशस्वरादिसम-नुगतं समम्, तथा यत् स्वरघोलनाप्रकारेण ललतीव तत् सह ललितेन-ललनेन वर्त्तत इति सललितम् यदि वा यत् श्रोत्रेन्द्रियस्य शब्द-स्पर्शनमतीव सूक्ष्ममुत्पादयति सुकुमारमिव च प्रतिभासते तत् ० सललितम् । इदानीमेतेषामेवाष्टानां मध्ये कियतो गुणान् अन्यच्च प्रतिपिपादयिषुरिदमाह-‘४८ रत्तं तिङ्ढाणकरणसुद्धं’.....[पृ० १३१ पं० ११] तत् यथा प्राक् नाट्यविधौ व्याख्यातं तथा भावनी-यम् ‘*जारिसए सद्दे हवइ’ प्रगीतानां-गातुमारब्धवतां यादृशः शब्दोऽतिमनोहरो भवति-स्यात्-कथंचिद् भवेद् एतद्रूपस्तेषां तृणानां मणीनां च शब्दः ? एवमुक्ते भगवानाह-गौतम ! स्यादेवंभूतः शब्दः ।

[१११] १ तेषां वनखण्डानां मध्ये २तत्र तत्र देशे ‘तत्र तत्र’ इति तस्यैव देशस्य तत्र तत्र एकदेशे ३बह्वयः ४क्षुल्लिकाः क्षुल्लिका

० इदं समस्तं संगीतस्वरूपं जीवा० वृ० [पृ० १९४-१९५] सविस्तरं चर्चितम् । * मूलपाठे नैतद् वाक्यं प्रतिभाति ।

वनखण्डे
वापीकूप-
प्रभृतीनि-
दिव्यसुख-
साधनानि ।

वावीयाओ पुक्खरिणीओ दीहिंयाओ गुंजालियाओ सरपंतिंयाओ सरसंरपंतिंयाओ बिलपंतिंओ अच्छाओ
संणहाओ रययामयकूलाओ समतीरातो वयरामयपासाणातो तवणिज्जतलाओ सुवण्णसुज्झरययवालुयाओ
वेरुलियमणिफालियपडलपच्चोयडाओ सुंहोयारसुउत्ताराओ णाणामणितित्थसुबद्धाओ

लघवो लघवो इत्यर्थः, ५ वाप्यश्चतुरस्ताः ६ पुष्करिण्यो वृत्ताकारा अथवा पुष्कराणि विद्यन्ते यासु ताः पुष्करिण्यः ७ दीर्घिका ऋज्व्यो
नद्यः ८ वक्रा नद्यो गुञ्जालिकाः, ९ बहूनि केवलकेवलानि पुष्पावकीर्णकानि सरांसि एकपङ्क्त्या व्यवस्थितानि सरःपङ्क्तिः-बह्वयः
सरःपङ्क्तयः तथा १० येषु सरःसु पङ्क्त्या व्यवस्थितेषु कूपोदकं प्रणालिकया संचरति सा सरःसरःपङ्क्तिः ताः-बह्वयः सरःसरःपङ्क्तयः,
तथा ११ विलानीव * विलानि-कूपास्तेषां पङ्क्तयः बिलपङ्क्तयः एताश्च सर्वा अपि कथंभूताः ? इत्याह-१२ अच्छाः-स्फटिकवद् बहि-
निर्मलप्रदेशाः १३ श्लक्षणाः-श्लक्ष्णपुद्गलनिष्पादितबहिःप्रदेशाः श्लक्ष्णदलनिष्पन्नपटवत्, तथा १४ रजतमयं-रूप्यमयं कूलं यासां ता
रजतमयकूलाः, तथा १५ समं-न गर्ताभावात् विषमम्-तीरं-तीरवर्तिजलापूरितं स्थानं यासां ताः समतीराः, तथा १६ वज्रमयाः
पाषाणा यासां ता वज्रमयपाषाणाः, तथा १७ तपनीयं-हेमविशेषः तपनीयमयं तलं यासां तास्तपनीयतलाः, तथा १८ सुवर्णं-पीत-
कान्ति हेम सुज्झं-रूप्यविशेषः रजतं प्रतीतं तन्मय्यो वालुका यासु ताः सुवर्णसुज्झरजतवालुकाः, १९ वैडूर्यमणिमयानि स्फटिकपटल-
मयानि च प्रत्यवतटानि-तटसमीपवर्तिनः अत्युन्नतप्रदेशा यासां ता वैडूर्यमणिस्फटिकपटलप्रत्यवतटाः, २० सुखेनावतारो जलमध्ये
प्रवेशनं यासु ताः सुखावताराः तथा सुखेन उत्तारो-जलमध्याद् बहिर्निर्गमनं यासु ताः +सुखोत्ताराः २१ नानामणिभिः-नानाप्रका-

* मारवाडीभाषायाम् 'कूप' पर्यायः 'बेरा' शब्दः श्रूयते । + "ततः पूर्वपदेन विशेषणसमासः"-राय० वि० ।

रायपसेण
इयं ।

॥१९२॥

चउ^३कोणाओ आणुपु^३वसुजातवप्पगंभीरसीयलजलाओ संछं^३पत्तभिसमृणालाओ बहुउप्पलकुमुयनलिणसुभग-
सोगंधियपोडरीयसयवत्तसहस्सपत्तकेसरफुल्लोवचियाओ छं^३पयपरिभुज्जमाणकमलाओ अच्छविमलसलिल-
पुण्णाओ पंडिहत्थभमंतमच्छकच्छभ-

रैर्मणिभिस्तीर्थानि सुबद्धानि यासां ता नानामणितीर्थसुबद्धाः, २२ चत्वारः कोणा यासां ताश्चतुष्कोणाः, एतच्च विशेषणं वापीः कूपांश्च
प्रति द्रष्टव्यम् तेषामेव चतुष्कोणत्वसम्भवात् न शेषाणाम्, तथा २३ आनुपूर्व्येण-क्रमेण नीचैर्नीचैस्तरभावरूपेण सुष्ठु-अतिशयेन यो
जातो वप्रः-केदारो जलस्थानं तत्र गम्भीरं-अलब्धस्तागं शीतलं जलं यासु ता आनुपूर्व्यसुजातवप्रगम्भीरशीतलजलाः, २४ संछन्नानि-
जलेनान्तरितानि पत्रविसमृणालानि यासु ताः संछन्नपत्रविसमृणालाः, इह विसमृणालसाहचर्यात् पत्राणि पद्मिनीपत्राणि द्रष्टव्यानि,
विसानि-कन्दाः मृणालानि-पद्मनालाः, तथा २५ बहुभिरुत्पलकुमुदनलिनसुभगसौगन्धिकपुण्डरीकशतपत्रसहस्रपत्रैः केसरैः-केसर-
प्रधानैः फुल्लैः-विकसितैरुपचिता बहूत्पलकुमुदनलिनसुभगसौगन्धिकपुण्डरीकशतपत्रसहस्रपत्रकेसरफुल्लोपचिताः, [पृ० २१ पं० १०]
तथा २६ षट्पदैः-भ्रमरैः परिभुज्यमानानि कमलानि-उपलक्षणमेतत्-कुमुदानि च यासु ताः षट्पदपरिभुज्यमानकमलाः, तथा २७
अच्छेन-स्वरूपतः स्फटिकवत् शुद्धेन विमलेन-आगन्तुकमलरहितेन सलिलेन पूर्णा अच्छविमलसलिलपूर्णाः, तथा २८ * पडिहत्था-अति-

= “अत्र बहुव्रीहावपि ‘सुबद्ध’ पदस्य क्तान्तस्य परनिपातः सुखादिदर्शनाद् प्राकृतशैलीवशाद्वा”-राय० वि० । * “पडिहत्थं उद्धुमायं
=अइरेययं जाणम्-८आउण्णं” [] इति वचनात्, उदाहरणं चात्र-“वणपडिहत्थं गयणं सराईं नवसलिलउद्धुमायाइं ।

= अतिरियं व जा-भा० २ । ८ आपूर्णम् । ÷ एतद् वचनं नोपलभ्यते मुद्रितदेशीशब्दकोशेषु तत्समानं वचनं तु प्राप्यते पाइअलच्छीनाममाला-

अंणेगसउणमिहुणगपविचरिताओ पत्तेयं पत्तेयं पत्तेयं उमवरवेदियापरिक्खित्ताओ पत्तेयं पत्तेयं वणसंडपरिक्खित्ताओ अप्पेगइयाओ आसवोयगाओ अप्पेगइयाओ वारुणोयगाओ

रेकिता अतिप्रभूता इत्यर्थः भ्रमन्तो मत्स्यकच्छपा यत्र ताः परिहृत्यभ्रमन्मत्स्यकच्छपाः, तथा २९ अनेकैः शकुनिमिथुनैः प्रविचरिता इतस्ततो गमनेन सर्वतो व्याप्ताः अनेकशकुनिमिथुनकप्रविचरिताः,* एता वाप्यादयः सरस्सरःपङ्क्तिपर्यन्ताः ३० प्रत्येकं प्रत्येकं- ३१ पद्मवरवेदिकया परिक्षिप्ताः, ३२ प्रत्येकं प्रत्येकं ३३ वनखण्डपरिक्षिप्ताः, ३४ अपिर्वाढार्थे बाढमेककाः-काश्चन वाप्यादयः ३५ आसवमिव-चन्द्रहासादिपरमासवमिव उदकं यासां ता आसवोदकाः, ३६ अप्येकका ३७ वारुणस्य-वारुणसमुद्रस्येव उदकं यासां ता

○अइरेइयं मह उण चिन्ताए मणं तुहं ○ विरहे” । ‘पडिहत्थ’ शब्दः पूर्णार्थवाची देश्यः”-राय० वि० । * “ततः पूर्वपदेन विशेषणसमासः”-राय०वि०, - “प्रति प्रति एकम्-अत्र आभिमुख्ये ‘प्रति’ शब्दः ततो वीप्साविवक्षायां पश्चात् ‘प्रत्येक’-शब्दस्य द्विवचनम्-इति”-राय० वि० ।

याम्-“पडिहत्थं उद्धुमायं अहिरेमइयं च अप्फुण्णं”-अंक-१४२ । देशीनाममालायामपि पूर्णपर्यायः “पडिहत्थ” शब्दो निबद्धः व० ६ गा० २८ । पृ० १२४ टिप्पणः । अस्मिन् मुद्रिते वचने ‘पडिहत्थ’-‘उद्धुमाय’-‘अइरेइय’-‘अप्फुण्ण’-[“क्तेन अप्फुण्णादयः” ८-४-२५८] शब्दाः ‘पूर्ण’ पर्यायतया निर्दिष्टाः । परन्तु पूर्वोक्तकोशप्रामाण्याद् हैमव्याकरणप्रामाण्यात् [“पूरेः अघाड-अघव-उद्धुमा-अंगुम-अहिरेमाः” ८-४-१६९] श्रीजीवाजीवाभिगमवृत्तिप्रामाण्याच्च [पृ० १९८ प्र० पं० ९-११] ‘अइरेइय’ स्थाने ‘अइ(हि)रेमइय’ शब्दो युक्तः । संस्कृत ‘अतिरेकित’ शब्दप्रकृतिकत्वेन ‘अइरेइय’ शब्दस्य नैव देशीत्वम् । ○ अइमयइयं भा० २ । ○ गाथाया भावार्थः-घनप्रतिपूर्णा गगनं सरांसि नवसलिलप्रतिपूर्णानि प्रतिपूर्णा मम पुनश्चिन्तया मनः तव विरहे ॥ पूर्णपर्यायरूपाणां पडिहत्थ-उद्धुमाय-अइरेमइय-शब्दानां प्रयोगान् दर्शयितुं इयं गाथा दर्शिता ।

अप्येगइयाओ खीरोयगाओ अप्येगइयाओ घओयंगाओ अप्येगइयाओ× खोदोयंगाओ अप्येगतियातो पंग-
तीए उँयगरसेणं पँणत्ताओ पासादीयाओ दरिसणिज्जाओ अभिरूवाओ पडिरूवाओ । तासि णं वाँवीणं जाव
[कं०१११] विलंपंतीणं पँत्तेयं पत्तेयं चँउहिंसि चँत्तारि तिसोपाणपडिरूवगा पणत्ता, तेसिं णं तिसोपाणपडि-
रूवगाणं अँयमेयारूवे वण्णावासे पणत्ते तंजहा-वँइरामया नेमा... [पृ० ७८ पं० २] तोरणाणं झया छत्ताइ-
छत्ता य णेयव्वा ।

वारुणोदकाः, ३८ अप्येककाः ३९ क्षीरमिव उदकं यासां ताः क्षीरोदकाः, ४० अप्येकका ४१ घृतमिव उदकं यासां ता घृतोदकाः,
४२ अप्येककाः ४३ क्षोद इव-इक्षुरस इव उदकं यासां ता क्षोदोदकाः, ४४ अप्येककाः ४५ स्वाभाविकेन ४६ उदकरसेन ४७
प्रज्ञप्ताः, 'पासादीयाओ' इत्यादि विशेषणचतुष्टयं प्राग्वत् [पृ० ९ पं० ६] । ४८ तासां क्षुल्लिकानां ४९ वापीनां यावद् [पृ० १९१ पं०
४-] ५० विलपङ्कीनामिति 'यावत्' शब्दात् पुष्करिण्यादिपरिग्रहः, ५१ प्रत्येकं ५२ चतुर्दिशि ५३ चत्वारि एकैकस्यां दिशि एकै-
कस्य भावात् ५४ त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि-प्रतिविशिष्टरूपाणि = त्रिसोपानानि प्रज्ञप्तानि, ५५ तेषां च त्रिसोपानप्रतिरूपकाणाम् ५६
अयं-वक्ष्यमाणः एतद्रूपः-अनन्तरं वक्ष्यमाणस्वरूपो वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तस्तद्यथा ५७ वज्ररत्नमया+ नेमा इत्यादि प्राग्वत् [पृ० ७८
पं० २] । तेषां त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां प्रत्येकं तोरणानि प्रज्ञप्तानि, तोरणवर्णकस्तु निरवशेषो यानविमानवद् भावनीयो यावत् बहवः

× ओ अप्येगइआओ खारोयगाओ-मु० पु०, वि० बा० । = "त्रयाणां सोपानानां समाहारः त्रिसोपानम्-तानि"-राय० वि० । + या वंगा
इ-मु० पु० ।

[११२] तासिं णं खुड्डाखुड्डियाणं वावीणं [कं० १११] जाव बिलपंतियाणं तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं बह्वे
उप्पायपव्वयगा नियइपव्वयगा जगईपव्वयगा दारुईज्जपव्वयगा दग्गमंडवा दग्गमंचगा दग्गमालगा दग्गपासायगा
उसंडुा खुड्डाखुड्डिा अंदोलंगा पक्षंदोलगा

सहस्रपत्रहस्तकाः [पृ० ७८ पं० १] इति ।

[११२] १तासां क्षुल्लिकाक्षुल्लिकानां यावद् [पृ० १९१ पं० ४-] बिलपङ्कीनाम्, अत्रापि 'यावत्' शब्दात् पुष्करिण्यादिपरिग्रहः,
२तत्र तत्र देशे तस्यैव देशस्य तत्र तत्र एकदेशे बहवः ४उत्पातपर्वता यत्रागत्य बहवः सूर्याभविमानवासिनो वैमानिका देवा देव्यश्च
विचित्रक्रीडानिमित्तं वैक्रियशरीरमारचयन्ति, ५ नियत्या-नैयत्येन व्यवस्थिताः पर्वता नियतिपर्वताः, क्वचित् *'निययपव्वया' इति
पाठः, तत्र नियताः-सदा भोग्यत्वेनावस्थिताः पर्वता नियतपर्वताः-यत्र सूर्याभविमानवासिनो वैमानिका देवा देव्यश्च भवधारणी-
येनैव वैक्रियशरीरेण सदा रममाणा अवतिष्ठन्ते इति भावः, ६ जगतीपर्वतकाः पर्वतविशेषाः ७ दारुपर्वतका-दारुनिर्मापिता इव पर्व-
तकाः, ८ दकमण्डपाः-स्फाटिकाः मण्डपाः, उक्तं च जीवाभिगममूलटीकायाम्-"दगमण्डपाः-स्फाटिका मण्डपाः" [१०
इति । एवं ९ दकमञ्चकाः १० दकमालकाः ११ दकप्रासादाः, एते च दकमण्डपादयः केचित् १२ उत्सृता उच्चा इत्यर्थः, केचित् १३
क्षुल्लकाः क्षुल्लका इति, तथा १४अन्दोलकाः १५ पक्ष्यन्दोलकाश्च, इह १४यत्रागत्य मनुष्या आत्मानमन्दोलयन्ति ते 'अन्दोलकाः' इति
लोके प्रसिद्धाः, १५ यत्र तु पक्षिण आगत्यात्मानमन्दोलयन्ति ते पक्ष्यन्दोलकाः, तत्र अन्दोलकाः पक्ष्यन्दोलकाश्च तेषु घनखण्डेषु तत्र

संव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा ।

[११३] तेषु णं उप्पायपव्वएसु [कं ११२] पक्खंदोलएसु बह्वं हंसासणां कौचासणां गरुडास-
णां उण्णयासणां पणयासणां दीर्हासणां भद्रासणां पक्खासणां मगरासणां उसभासणां* सीहास-
णां पउमासणां दिसासोवत्थियां संव्वरयणामयां अच्छां जाव पडिरूवां ।

तत्र प्रदेशे देवक्रीडायोग्या बहवः सन्ति, एते च उत्पातपर्वतादयः कथंभूताः ? इत्याह-१६ सर्वरत्नमयाः, 'अच्छा सण्हा' इत्यादि
विशेषणकदम्बकं प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ५] ।

[११३] १ तेषु उत्पातपर्वतेषु यावद् पक्ष्यन्दोलकेषु 'यावत्' करणात् नियतिपर्वतकादिपरिग्रहः, [पृ० १९५ पं० ६] २ बहूनि ३ हंसा-
सनादीनि आसनानि, तत्र येषामासनानामधो भागे हंसा व्यवस्थिताः-यथा सिंहासने सिंहाः-तानि हंसासनानि, एवं ४ क्रौञ्चासनानि
५ गरुडासनानि च भावनीयानि, ६ उन्नतासनानि-उच्चासनानि ७ प्रणतासनानि-निम्नासनानि ८ दीर्घासनानि-शय्यारूपाणि ९
भद्रासनानि येषामधोभागे पीठिकाबन्धः १० पक्ष्यासनानि येषामधोभागे नानास्वरूपाः पक्षिणः, एवं ११ मकरासनानि १२ सिंहास-
नानि च भावनीयानि, १३ पद्मासनानि-पद्माकाराणि आसनानि, १४ येषामधोभागे दिक्सौवस्तिका आलिखिताः सन्ति, अत्र यथा-
क्रममासनानां संग्रहणिगाथा-"हंसे कौंचे गरुडे उण्णय पणए य दीह भदे य । पक्खे मयरे पउमे सीह दिसासोत्थि बारसमे" -॥
इति तानि सर्वाण्यपि कथंभूतानि ? इत्यत आह-१५ 'संव्वरयणामयां' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ५] ।

[११४] तेषु णं वणसंहेसु तत्थ तत्थ तहिं तहिं देसे देसे बह्वे आलियघरगा मालियघरगा कयलिघरगा लयाघरगा अच्छणघरगा पिच्छणघरगा मज्जणघरगा पसाहणघरगा गम्भेघरगा मोहणघरगा सालघरगा जाल-
घरगा कुसुमघरगा चित्तघरगा गन्धर्वघरगा आयंसघरगा सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरुवा । तेषु णं
आलियघरगेसु जाव [प्र० पृ० पं० १-] आयंसघरगेसु तहिं तहिं घरएसु बह्वं हंसासणाइं जाव दिसासोव-

[११४] १तेषु वनखण्डेषु मध्ये २तत्र तत्र प्रदेशे तस्यैव देशस्य तत्र तत्र एकदेशे ३ बहूनि ४आलिगृहकाणि-आलिः-वनस्पति-
विशेषः तन्मयानि गृहकाणि आलिगृहकाणि, ५मालिरपि वनस्पतिविशेषः तन्मयानि गृहकाणि मालिगृहकाणि, ६ कदलीगृहकाणि ७
लतागृहकाणि च प्रतीतानि, ८ अवस्थानगृहकाणि-येषु यदा तदा वा आगत्य सुखासिकया अवतिष्ठन्ति, ९ प्रेक्षकगृहकाणि यत्रागत्य
प्रेक्षणकानि विदधति निरीक्षन्ते च, १० मज्जनगृहकाणि यत्रागत्य स्वेच्छया मज्जनं कुर्वन्ति, ११ प्रसाधनगृहकाणि यत्रागत्य स्वं परं
च मण्डयन्ति, १२ गर्भगृहकाणि गर्भगृहाकाराणि १३ मोहनं-मैथुनसेवा “रमियं मोहण-रयाइं” [] इति नाममालावचनात् तत्प्र-
धानानि गृहकाणि मोहनगृहकाणि-वासभवनानि-इति भावः, १४ शालागृहकाणि-पट्टशालाप्रधानानि, १५ जालगृहकाणि-गवाक्षयु-
क्तानि गृहकाणि, १६ कुसुमगृहकाणि-कुसुमप्रकरोपचितानि गृहकाणि, १७ चित्रगृहकाणि-चित्रप्रधानानि गृहकाणि १८ गन्धर्वगृ-
हकाणि-गीतनृत्ययोग्यानि गृहकाणि १९ आदर्शगृहकाणि-आदर्शमयानीव गृहकाणि, एतानि च कथंभूतानि ? इत्यत आह-२०
‘सव्वरयणामया’ इत्यादि विशेषणकदम्बकं प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ५] । २१ तेषु आलिगृहकेषु यावत् आदर्शगृहकेषु, अत्र ‘यावत्’
शब्दात् [प्र० पृ० पं० ५] मालिगृहकादिपरिग्रहः, २२ बहूनि हंसासनानि इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९६ पं० ७] ।

रायपसेण-
इयं ।

॥१९८॥

त्थिआसणाइं [कं० ११३] सव्वरयणामयाइं जाव पडिरूवाइं ।

[११५] तेषु णं वणसंडेसु तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं बहवे जातिमंडवगा जूहियामंडवगा मल्लियामंडवगा
णवमालियामंडवगा वासंतिमंडवगा दहिवासुयमंडवगा सूरिल्लियंमंडवगा तंबोलिमंडवगा मुहियामंडवगा*
णागलयामंडवगा अतिमुत्तयलयामंडवगा अप्फोयामंडगा मालुयामंडवगा अच्छा सव्वरयणामया जाव पडि-
रूवा ।

[११५] १ तेषु वनखण्डेषु २ तत्र तत्र देशे तस्यैव देशस्य तत्र तत्र एकदेशे ३ बहवो ४ जातिमण्डपकाः ५ यूथिकामण्डपकाः
६ मल्लिकामण्डपकाः ७ नवमालिकामण्डपकाः ८ वासन्तीमण्डपकाः ९ दधिवासुकामण्डपकाः, दधिवासुका-वनस्पतिविशेषस्तन्मया
मण्डपका दधिवासुकामण्डपकाः, १० 'सूरिल्लिः' ० अपि वनस्पतिविशेषः तन्मया मण्डपका सूरिल्लिमण्डपकाः । ११ ताम्बूली-नाग-
वल्ली तन्मया मण्डपकास्ताम्बूलीमण्डपकाः, १२ नागो द्रुमविशेषः, स एव लता नागलता, इह यस्य तिर्यक् तथाविधा शाखा प्रशाखा
वा न प्रसृता सा 'लता' इत्यभिधीयते नागलतामया मण्डपका नागलतामण्डपकाः, १३ अतिमुक्तमण्डपकाः, १४ 'अप्फोया' इति
वनस्पतिविशेषस्तन्मया मण्डपका अप्फोयामण्डपकाः, १५ मालुका-एकास्थिकफला वृक्षविशेषास्तद्युक्ता मण्डपका मालुकामण्डपकाः,
एते च कथंभूताः ? इत्याह-१६ 'सव्वरयणामया' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ५] ।

* वि० बा० । ० सूरिल्लि-पा० ५ । सूरमल्लि-भा० १ ।

[११६] 'तेसु णं जातिमण्डवएसु जाव [पृ० १९८ पं० १-] मालुयामंडवएसु बहवे पुढविसिलापट्टगा हंसा-
सणसंठिया जाव [पृ० १९६ पं० २-] दिसांसोवत्थियासणसंठिया अप्णे य बहवे वरसयणासणविसिद्धसंठाणसं-
ठिया पुढविसिलापट्टगा पणत्ता समणाउसो ! आईणगरूयबूरणवणीयतूलफासा सव्वरयणामया अच्छा जाव
पडिरूवा । तंत्य णं बहवे वेमाणिया देवा य देवीओ य आसयंति संयंति

[११६] १ तेषु जातिमण्डपकेषु यावत् मालुकामण्डपकेषु 'यावत्' शब्दात् अप्येकका २ दिक्सौवस्तिकासनसंस्थिताः, 'यावत्'
करणात् 'अप्पेगइया कौचासणसंठिया अप्पेगइया गरुडासणसंठिया अप्पेगइया उण्णयासणसंठिया अप्पेगइया पणयासणसंठिया
अप्पेगइया दीहासणसंठिया अप्पेगइया भदासणसंठिया अप्पेगइया पक्खासणसंठिया अप्पेगइया मगरासणसंठिया अप्पेगइया उसभा-
सणसंठिया अप्पेगइया सिंहासणसंठिया अप्पेगइया पउमासणसंठिया' इति [पृ० १९६ पं० ७] परिग्रहः, २ अन्ये च बहवः शिलापट्टका
यानि ४ विशिष्टचिह्नानि विशिष्टनामानि च वराणि-प्रधानानि शयनानि आसनानि च तद्वत् संस्थिताः वरशयनासनविशिष्टसंस्थान-
संस्थिताः, कचिद् 'मांसलसुघट्टविसिद्धसंठाणसंठिया'+ इति पाठः, तत्रान्ये च बहवः शिलापट्टकाः मांसलाः अकठिना इत्यर्थः सुघृष्टा
अतिशयेन मसृणा इति भावः विशिष्टसंस्थानसंस्थिताश्चेति ५ 'आईणगरूयबूरनवणीयतूलफासमउया [पृ० १९९ पं० २] 'सव्वरयणा-
मया अच्छा जाव पडिरूवा' इति प्राग्वत् [पृ० १९९ पं० ५] । तत्र ६ तेषु उत्पातपर्वतादिगतहंसासनादिषु यावत् [पृ० १९६ पं० ७]
नानारूपसंस्थानसंस्थितपृथ्वीशिलापट्टकेषु ७ बहवः सूर्याभविमानवासिनो देवा देव्यश्च यथासुखम् ८ आसते ९ शेरते-दीर्घकाय-

+ विवरणकारदर्शितः पाठभेदः ।

चिद्वृत्तिं^१ नि^२सीयन्ति तुय^३द्वृत्तिं र^३मन्ति ल^३लन्ति 'कीलन्ति' कि^३द्वृत्तिं 'मोहन्ति' पुरा^३ पौराणाणं सुचि^३र्णणां सुं^३परिक्रान्ताणं सुभा^३ण क^३डाण क^३म्माण क^३ल्लाणाण क^३ल्लाणं फल^३विवायगं पर्व^३णुभवमाणा विह^३रन्ति ।

प्रसारणेन वर्तन्ते न तु निद्रां कुर्वन्ति तेषां देवयोनिकत्वेन निद्राया अभावात्, १० तिष्ठन्ति-ऊर्ध्वस्थानेन वर्तन्ते ११ निषीदन्ति-उपविशन्ति १२ तुयद्वृत्ति-त्वग्वर्तनं कुर्वन्ति, वामपार्श्वतः परावृत्त्य दक्षिणपार्श्वेनावतिष्ठन्ति दक्षिणपार्श्वतो वा परावृत्त्य वामपार्श्वेनेति भावः, १३ रमन्ते-रतिमाबध्नन्ति १४ ललन्ति-मनईप्सितं यथा भवति तथा वर्तन्ते इति भावः, १५ क्रीडन्ति यथासुखमितस्ततो गमनविनोदेन गीतनृत्यादिविनोदेन वा तिष्ठन्ति १६ मोहन्ति-मैथुनसेवां कुर्वन्ति इत्येवं १७ पुरा-पूर्वं प्राग्भवे इति भावः २२ कृतानां कर्मणामिति योगः, अत एव १८ पौराणानां १९ सुचीर्णानां-सुचरितानां, इह सुचरितजनितं कर्मापि कार्ये कारणोपचारात् सुचरितं, ततोऽयं भावार्थः-विशिष्टतथाविधधर्मानुष्ठानविषयाप्रमादकरणक्षान्त्यादिसुचरितजनितानामिति, तथा २० सुपराक्रान्तानां, अत्रापि कार्ये कारणोपचारात् सुपराक्रान्तिजनितानि सुपराक्रान्तानि इत्युक्तम्, किमुक्तं भवति ? सकलसत्त्वमैत्री-सत्यभाषण-परद्रव्यानपहार-सुशीलादिरूपसुपराक्रमजनितानामिति, अत एव २१ शुभानां शुभफलानां, इह किञ्चिदशुभफलमपि इन्द्रियमतिविपर्ययात् शुभफलं प्रतिभासते ततस्तात्त्विकशुभत्वप्रतिपक्ष्यर्थमस्यैव पर्यायशब्दमाह-२३ कल्याणानां, तत्त्ववृत्त्या तथाविधविशिष्टफलदायिनां, अथवा कल्याणानां अनर्थोपशमकारिणां २४ कल्याणरूपं २५ फलविपाकं २६ प्रत्येकमनुभवन्तो २७ विहरन्ति-आसते ।

रायपसेण-
इयं ।

[११७] तेसिं णं वणसंडाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं पत्तेयं पासायवडेंसगा पणत्ता, 'ते णं पासायवडेंसगा पंच जोयणसयाइं उडुं उच्चत्तेणं अड्ढाइज्जाइं जोयणसयाइं विक्खंभेणं अब्भुग्गयमूसियपहसिया [पृ० १६९ पं० ३] इव तहेव बहुसमरमणिज्जभूमिभागो उल्लोओ सीहासणं सपरिवारं [पृ० ८१, ९७ पं० ३ तथा पृ० १०२ पं० ३] तंतथ णं चत्तारि देवा महिड्डिया जाव पल्लिओवमट्ठितीया परिवसन्ति, तंजहा-असोए सत्तपण्णे चंपए चूए ।

[११७] १ तेषां वनखण्डानां २ बहुमध्यदेशभागे ३ प्रत्येकं प्रत्येकं ४ प्रासादावतंसका इति, अवतंसक इव-शेखरक इवावतंसकः प्रासादानामवतंसक इव प्रासादावतंसकः प्रासादविशेष इति भावः, ५ ते च प्रासादावतंसकाः ६ पञ्च योजनशतान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन ७ अर्द्धतृतीयानि योजनशतानि विष्कम्भतः, तेषां च ८ 'अब्भुग्गयमूसियपहसिया विव' इत्यादिविशेषणजातं प्राग्वत् [पृ० १६९ पं० ३-९] । ९ भूमिवर्णनं उल्लोकवर्णनं सिंहासनवर्णनं सपरिवारं च प्राग्वत् [पृ० ८१-९७ पं० ३ तथा पृ० १०२ पं० ३] । १० तत्र-तेषु वनखण्डेषु प्रत्येकमेकैक*देवभावे ११ चत्वारो देवा महद्धिका 'यावत्' करणात् 'महज्जुइया महाबला महासुक्खा महाणुभावा' इति परिग्रहः, १२ पल्लोपमस्थितिकाः १३ परिवसन्ति, तद्यथा-१४ अशोकवने अशोकः १५ सप्तपर्णवने सप्तपर्णः १६ चम्पकवने चम्पकः १७ चूतवने चूतः ० 'ते णं' इत्यादि, ते अशोकादयो देवाः स्वकीयस्य वनखण्डस्य स्वकीयस्य प्रासादावतंसकस्य, सूत्रे बहुवचनं प्राकृतत्वात्, प्राकृते वचनव्यत्ययोऽपि भवतीति, स्वकीयानां सामानिकदेवानां स्वासां स्वासामग्रमहिषीणां सपरिवाराणां

* -कदिग्भावेन च-भा० २ । ० अस्य विवरणस्य मूलपाठः, प्रस्तुतसंपादनोपयुक्तानां सप्तानामपि प्रतीनाम्-एकस्यामपि प्रती नोपलब्धः अतः ज्ञायते यत् विवरणकारदृष्टिसमक्षं प्रस्तुतमुद्रितमूलतः अन्यदेव मूलसूत्रपुस्तकम् आसीत् यदनुसारि एतद्विवरणम् ।

॥२०१॥

१०

रायपसेण-
इयं ।

[११८] 'सूरियाभस्स णं देवविमाणस्स अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते, तंजहा-वणसंडविहूणे जाव बहवे वेमाणिया देवा देवीओ य आसयंति जाव [कं० ११६] विहरंति, तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसे एत्थ णं मेहेगे उवगारियालयणे पण्णत्ते,

उवगारिया
लयनम् ।

॥२०२॥

खासां खासां परिषदां स्वेषां स्वेषामनीकानां स्वेषां स्वेषामनीकाधिपतीनां स्वेषां स्वेषामात्मरक्षाणां 'आहेवच्चं पोरेवच्चं' इत्यादि *प्राग्वत् ।

[११८] १ सूर्याभस्य विमानस्य २ अन्तः-मध्यभागे बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः, तस्य 'से जहा नाम ए आलिङ्ग-पुक्खरे इ वा' इत्यादि यानविमान इव वर्णनं तावद् वाच्यं यावद् मणीनां स्पर्शः [कं० ३३-४०] ३ तस्य च बहुसमरमणीयस्य भूमि-भागस्य ४ बहुमध्यदेशभागे अत्र ५ सुमहत् ६ उपकारिकालयनं प्रज्ञप्तं, विमानाधिपतिसत्कप्रासादावतंसकादीन् उपकरोति-उपष्टब्ना-त्युपकारिका-विमानाधिपतिसत्कप्रासादावतंसकादीनां पीठिका, अन्यत्र त्वियम्-'उपकार्योपकारिका' इति प्रसिद्धा, उक्तं च-"गृह-

*" 'आहेवच्चं पोरेवच्चं' इत्यादि प्राग्वत्" अनेन अतिदेशवाक्येन विवरणकारः सूचयति यत् 'आहेवच्चं' इत्यादिपदावलिः पूर्वपाठे समागता परंतु एतावत्पर्यन्तं मुद्रितासु सर्वासु कण्डिकासु विवरणकारेण अतिदिष्टा पदावलिर्न क्वापि समायाता अतः प्रस्तुतमुद्रितमूलपाठाद् विवरणकार-लब्धमूलपाठे भेदः स्पष्ट एव । अतिदिष्टा पदावलिः [औप० पृ० ७४ पं० १३ गतपाठेन] इत्थं पूरणीया-"पोरेवच्चं सामित्तं भट्टित्तं महत्तरगत्तं आणाईसरसेणावच्चं कारेमाणे पालेमाणे महया" अहयनट्ट....[पृ० ४६ पं० १-] विहरति । आहेवच्चं-आधिपत्यम् । पोरेवच्चं-पुरोवर्तित्वम्-अग्रेसरत्वम् । भट्टित्तं-भर्तृत्वम् । सामित्तं-स्वामित्वम् । महत्तरगत्तं-महत्तरत्वम् । आणाईसरसेणावच्चं-आज्ञेश्वरसेनापत्यम् । कारेमाणे-कारयन् । पालेमाणे-पालयन्" ।

१०

रायपसेण-
इयं ।

“एगं जोयणसयसहस्सं आयामविकखंभेणं तिणिण जोयणसयसहस्साइं सोलस सहस्साइं दोणिण य सत्ता-
वीसं जोयणसए तिन्नि य कोसे अट्ठावीसं च धणुसयं तेरस य अंगुलाइं अट्ठंगुलं च किंचिविसेसूणं परिवखेवेणं,
जोयणं बाहल्लेणं, संव्वजंबूणयामए अच्छे जाव पडिरूवे ।

[११९] ‘से णं ऐगाए पउमवरवेइयाए ऐगेण य वणसंडेण य संव्वतो संमंता संपरिखित्ते, साँ= णं पउमव-
रवेइया अट्ठजोयणं उड्डं उच्चत्तेणं पंच धणुसयाइं विकखंभेणं उवकारियलेणसमा परिकखेवेणं,

स्थानं स्मृतं राज्ञामुपकार्योपकारिका” × [] इति, उपकारिका लयनमिव उपकारिकालयनं, ७ तद् एकं योजनशतसहस्रमायाम-विष्क-
म्भाभ्यां ८ त्रीणि योजनशतसहस्राणि + षोडश सहस्राणि द्वे योजनशते सप्तविंशत्यधिके अष्टाविंशं धनुःशतं त्रयोदश अङ्गुलान्यर्द्धा-
ङ्गुलं परिक्षेपतः, इदं च परिक्षेपप्रमाणं जम्बूद्वीपपरिक्षेपपरिमाणवत् क्षेत्रसमासटीकातः परिभावनीयम् । ९ एकं योजनं बाहल्येन
पिण्डेन १० सर्वात्मना जाम्बूनदमयम् ‘अच्छे’ इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ५] ।

[११९] १ तच्च= २ एकया पञ्चवरवेदिकया ३ एकेन वनखण्डेन ४ सर्वतः-सर्वासु दिक्षु ५ समन्ततः-सामस्येन सम्यक् परि-
क्षिप्तम्, ६ सा पञ्चवरवेदिका ७ अर्द्धं योजनमूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन ८ पञ्च धनुःशतानि विष्कम्भतः परिक्षेपेण-९ उपकारिकालयनसमाना-

= अयमेव संपूर्णः कण्डिकापाठः अक्षरशो विद्यते जीवा० सू० पृ० १७९ प्र० पं० १-पृ० १८० प्र० पं० ८ । × “सौधोऽस्त्री
राजसदनम् उपकार्योपकारिका”-[अमर० द्वि० कां० पुरवर्गं श्लो० १०। हैमअभिधान० कां० ४ श्लो० ५९] + -णि द्वयो योजनशते-भा० १ ।

= अयमेव च संपूर्णः टीकाकण्डिकापाठः अक्षरशो विद्यते जीवा० वृ० पृ० १८० प्र० पं० ९-पृ० १८३ पं० ७ । विशेषस्तु-अत्र यः टीकापाठः

पञ्चवर-
वेदिका

॥२०३॥

१०

रायपसेण-
इयं ।

॥२०४॥

१० तीसे णं पउमवरवेइयाए ११ मेयारूवे वण्णावासे पणत्ते, तंजहा-वयरामया [पृ० ७८ तथा पृ० १५७ पं० ३-पृ० १५९ पं० २] सुवन्नरूपमया फलया नाणामणिमया कलेवरा णाणामणिमया कलेवरसंघाडगा णाणामणिमया रूवा णाणामणिमया रूवसंघाडगा अंकामया [पृ० १५९ पं० २-] उवरिपुञ्छणी सव्वरयणामए अच्छायणे, सां णं पउमवरवेइया एगमेगेणं हेमजालेणं ×ए० गवक्खजालेणं ए० खिंखिणीजालेणं ए० घंटाजालेणं

उपकारिकालयनपरिक्षेपपरिमाणा प्रज्ञप्ता, १० तस्याः-पद्मवरवेदिकायाः ११ अयमेतद्रूपो वर्णवासो वर्णः-श्लाघा यथावस्थितस्वरूप-कीर्तनम् तस्यावासो-निवासो ग्रन्थपद्धतिरूपो वर्णवासः-वर्णकनिवेश इत्यर्थः, प्रज्ञप्तो मया शेषतीर्थकरैश्च 'तद्यथा' इत्यादिना तमेव दर्शयति, इह सूत्रपुस्तकेष्वन्यथाऽतिदेशबहुलः पाठो दृश्यते ततो मा भूद् मत्तिसंमोह इति विनेयजनानुग्रहाय पाठ उपदर्शयते-१२ 'वयरामया [पृ० ७८ पं० ८ तथा पृ० १५७ पं० ५, पृ० १६१ पं० ९] सुवन्नरूपमया फलया नानामणिमया कडेवरा णाणामणिमया कलेवरसंघाडगा नानामणिमया रूवा नानामणिमया रूवसंघाडगा अंकामया [पृ० १५९ पं० १०] उवरिपुञ्छणी सव्वरयणामए अच्छायणे' एतत् सर्वं द्वावत् भावनीयं, नवरम्-१३ कलेवराणि-मनुष्यशरीराणि १४ कलेवरसंघाटाः-मनुष्यशरीरयुग्मानि १५ रूपाणि-रूपकाणि १६ रूपसंघाटाः-रूपकयुग्मानि, १७ सा एवंस्वरूपा पद्मवरवेदिका तत्र तत्र प्रदेशे १८ एकैकेन हेमजालेन-सर्वात्मना हेममयेन लम्बमानेन दामसमूहेन १९ एकैकेन गवाक्षजालेन गवाक्षाकृतिरत्नविशेषदामसमूहेन २० एकैकेन किङ्किणीजालेन, किङ्किण्यः-क्षुद्रघण्टिकाः, २१ एकैकेन घण्टाजालेन-किङ्किण्यपेक्षया किञ्चिन्महत्यो घण्टाः घण्टाः,

स्थूलाक्षरैर्मुद्रितः स तत्र न विद्यते । × 'ए' अक्षरेण 'एगमेगेणं' पदं बोध्यम् ।

२२० मुक्ताजालेणं २३० मणिजालेणं २४० कणगजालेणं २५० रयणजालेणं २६० पडमजालेणं सव्वतो ससंता संपरिखित्ता,
३० ते णं जाला+ तवणिज्जलंबूसगा जाव [पृ० १०१ पं० ५-पृ० १०२ पं० ७] चिट्ठंति । तीसे णं पडमवरवेइयाए
तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं बहवे ह्यसंघाडा [पृ० १७२ पं० १] जाव उसभसंघाडा सव्वरयणामया अच्छा जाव
[पृ० १९ पं० ५] पडिरूवा पासादीया जाव वीहीतो पंतीतो मिहुणाणि लंयाओ [पृ० १७२ पं० २-पृ० १७३ पं० १]
३० से केणंटेणं ३१ भंते ! एवं वुच्चति-पडमवरवेइया 'पडमवरवेइया' ?

तथा २२ एकैकेन मुक्ताजालेन-मुक्ताफलमयेन दामसमूहेन २३ एकैकेन मणिजालेन-मणिमयेन दामसमूहेन २४ एकैकेन कनक-
जालेन-कनकः-पीतरूपः सुवर्णविशेषः तन्मयेन दामसमूहेन एवम्-२५ एकैकेन रत्नजालेन २६ एकैकेन पद्मजालेन सर्वरत्नमयप-
द्मात्मकेन दामसमूहेन २७ सर्वतः सर्वासु दिक्षु २८ समन्ततः-सर्वासु विदिक्षु २९ परिक्षिप्ताः-व्याप्ताः । एतानि च दामसमूहरूपाणि हेम-
जालादीनि जालानि लम्बमानानि वेदितव्यानि, तथा चाह-३० तानि हेमजालादीनि जालानि, क्वचित् = 'दामा' इति पाठः, तत्र तावत्
हेमजालादिरूपा दामान् इति, 'तवणिज्जलंबूसगा' इत्यादि [पृ० १०१ पं० ५-पृ० १०२ पं० ७ तथा पृ० १६३ पं० ३, १०]
३१ ह्यसंघाटादिसूत्रम् [पृ० १७२ पं० ४] ३२ लतासूत्रं च प्राग्वत् [पृ० १८ पं० १० तथा पृ० १४ पं० १३] ।

सम्प्रति पद्मवरवेदिकाशब्दप्रवृत्तिनिमित्तं जिज्ञासुः पृच्छति-३३ 'से' शब्दः 'अथ' शब्दार्थे, अथ ३४ केनार्थेन-केन कारणेन ३५
भदन्त ! ३६ एवमुच्यते-३७ पद्मवरवेदिका ३८ 'पद्मवरवेदिका' इति-किमुक्तं भवति ?- 'पद्मवरवेदिका' इत्येवंरूपस्य शब्दस्य तत्र प्रवृत्तौ

+ 'जालाणि' इति वक्तव्ये 'जाला' इति "सूत्रे पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात् प्राकृते हि लिङ्गमनियतम्"-राय० वि० ।

रायपसेण-
इयं ।

॥२०६॥

गोयैमा ! पँउमवरवेइयाए णं तँत्थ तत्थ देसे तँहिं तहिं वेइयाँसु वेइयाँबाहासु य वेइयफलतेसु य वेइयँपु-
डंतरेसु य खंभेसु खंभयाँहासु खंभसीसेसु खंभपुडंतरेसु सँईसु सँईमुँखेसु सँईफलँएसु सँईपुडंतरेसु पँक्खेसु
पँक्खबाहासु ० पक्खपेरंतरेसु ० पक्खपुडंतरेसु बहुयाँइं उप्पलाँइं पउमाँइं कुमुयाँइं णल्लिणातिं सुभंगाँइं सोगं-
धियाँइं पुंडरीयाँइं मँहापुंडरीयाणि सँयवत्ताइं सँहस्सवत्ताइं

किं निमित्तम् ? इति, एवमुक्ते भगवानाह-३९ गौतम ! ४० पञ्चवरवेदिकायां ४१ तत्र तत्र एकदेशे तस्यैव देशस्य ४२ तत्र तत्र एकदेशे
४३ वेदिकासु-उपवेशनयोग्यमत्तवारणरूपासु ४४ वेदिकाबाहासु-वेदिकापार्श्वेषु ४५ द्वे वेदिके वेदिकापुटं तेषामन्तराणि-अपान्तरालानि
तानि वेदिकापुटान्तराणि तेषु, तथा ४६ स्तम्भेषु सामान्यतः ४७ स्तम्भबाहासु-स्तम्भपार्श्वेषु ४८ स्तम्भशीर्षेषु ४९ द्वौ स्तम्भौ स्तम्भ-
पुटं तेषामन्तराणि स्तम्भपुटान्तराणि तेषु ५० सूचीषु-फलकसम्बन्धविघटनाभावहेतुपादुकास्थानीयासु तासामुपरि इति तात्पर्यार्थः,
५१ यत्र प्रदेशे सूची फलकं भित्त्वा मध्ये प्रविशति तत्प्रत्यासन्नो देशः सूचीमुखं तेषु, तथा ५२ सूचीफलकेषु सूचीभिः सम्बन्धिनो ये
फलकप्रदेशास्तेषुपचारात् सूचिफलकानि तेषु सूचीनामधुपरिवर्त्तमानेषु, ५३ द्वे सूच्यौ सूचीपुटं तदन्तरेषु, ५४ पक्षाः ५५ पक्षबाहाः
वेदिकैकदेशविशेषास्तेषु, ५६ बहूनि ५७ उत्पलानि गर्दभकानि [पृ० २१ पं० १०] ५८ पद्मानि-सूर्यविकासीनि ५९ कुमुदानि-चन्द्र-
विकासीनि ६० नलिनानि-ईषद्वरक्तानि पद्मानि ६१ सुभगानि-पद्मविशेषरूपाणि ६२ सौगन्धिकानि-कल्हाराणि ६३ पुण्डरीकाणि-
सिताम्बुजानि ६४ तान्येव महान्ति महापुण्डरीकाणि ६५ शतपत्राणि-पत्रशतकलितानि ६६ सहस्रपत्राणि-पत्रसहस्रोपेतानि, शतपत्र-

× वि० बा० । ० वि० बा० ।

‘पञ्चवर-
दिका’
शब्दस्या

१०

रायपसेण
इयं ।

संवरयणामयाइं अच्छाइं पडिरूवाइं महया वासिकछत्तसमाणाइं पण्णत्ताइं संमणाउसो ! १२ से एणं अट्ठेणं गोयमा ! एवं बुद्धइ-पउमवरवेइया 'पउमवरवेइया' ।

पउमवरवेइया णं भंते ! किं सासया असासया ? गोयमा ! सिंय सासया सिंय असासया । १३ से केणट्ठेणं भंते ! एवं बुद्धइ-सिय *सासया सिय असासया ? गोयमा ! दब्बट्ठयाए सासया, वल्लपज्जवेहिं गंधपज्जवेहिं रस-

सहस्रपत्रे च पद्मविशेषौ पत्रसंख्याविशेषाश्च पृथगुपास्ते, एतानि ६७ सर्वस्त्वमयानि 'अच्छाइं' इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ५] ६८ महान्ति-महाप्रमाणानि ६९ वार्षिकाणि-वर्षाकाले पानीयरक्षार्थं यानि कृतानि वार्षिकाणि तानि च तानि छत्राणि च तत्समानानि ७० प्रज्ञप्तानि हे ७१ श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ७२ तद् ७३ एतेन अर्थेन-अन्वर्थेन ७४ गौतम ! ७५ एवमुच्यते-७६ 'पद्मवरवेदिका' इति, तेषु तेषु यथोक्तरूपेषु प्रदेशेषु यथोक्तरूपाणि पद्मानि पद्मवरवेदिकाशब्दस्य प्रवृत्तिनिमित्तमिति भावः, व्युत्पत्तिश्चैवं-पद्मवरा-पद्मप्रधाना वेदिका पद्मवरवेदिका-इति । ७७ पद्मवरवेदिका ७८ किं ७९ शाश्वती उत ८० अशाश्वती-किं नित्या उत अनित्या ? इति भावः, भगवानाह-८१ गौतम ! ८२ =स्यात् शाश्वती ८३ स्यात्-अशाश्वती-कथंचिन्नित्या कथञ्चिदनित्या इत्यर्थः, ८४ प्रश्नसूत्रं सुगमम् । भगवानाह-८५ गौतम ! ८६ द्रव्यार्थतया-द्रव्यास्तिकनयमतेन शाश्वती, द्रव्यास्तिकनयो हि द्रव्यमेव तात्त्विकमभिमन्यते न पर्यायान्, द्रव्यं चान्वयि परिणामित्वात् अन्वयित्वाच्च सकलकालभावि इति भवति द्रव्यार्थतया शाश्वती, ८७ वर्णपर्यायैः-

* " 'सासया' इति +आदन्ततया सूत्रे निर्देशः प्राकृत्यात्"-राय० वि० । = " 'स्यात्' शब्दो निपातः- 'कथंचित्' इति एतदर्थवाची"-राय० वि० ।

+ आवन्त-भा० ।

पद्मवरवे
काया
नित्या
त्यत्वम

॥२०७

१०

पज्जवेहिं फासपज्जवेहिं असासया, से एएणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चति सिय सासया सिय असासया । पंउम-
वरवेइया णं भंते ! कालओ केवंचिरं होइ ? गोयमा ! णं कयावि णासि णं कयावि णत्थि णं कयावि न भवि-
स्सइ, भुवि च हवइ य भविस्सइ य,

तत्तदन्यसमुत्पद्यमानवर्णविशेषरूपैः, एवं गन्धपर्यायैः रसपर्यायैः स्पर्शपर्यायैः उपलक्षणमेतत् तत्तदन्यपुद्गलविचटनोच्चटनैश्च ८८ अशा-
श्वती किमुक्तं भवति ?-पर्यायास्तिकनयमतेन पर्यायप्राधान्यविवक्षायाम्-अशाश्वती, पर्यायाणां प्रतिक्षणभावितया कियत्काल
भावितया विनाशित्वात्, ८९, 'से एएणट्ठेणं' इत्याद्युपसंहारवाक्यं सुगमम् ।

इह द्रव्यास्तिकनयवादी स्वमतप्रतिष्ठापनार्थमेवमाह-नात्यन्तासत उत्पादः नापि सतो नाशः "नासतो विद्यते भावो नाभावो
विद्यते सतः" [भग० गी० अ० २ श्लो० १६] इति वचनात्, यौ तु दृश्येते प्रतिवस्तु उत्पाद-विनाशौ तद् आविर्भावतिरोभावमात्रम्
यथा सर्पस्य उत्फणत्व-विफणत्वे, तस्मात् सर्वं वस्तु नित्यमिति, एवं च तन्मतचिन्तायां संशयः-किं घटादिवत् द्रव्यार्थतया शाश्वती
उत सकलकालमेकरूपा-इति ? ततः संशयापनोदार्थं भगवन्तं भूयः पृच्छति-९० पद्मवरवेदिका प्राग्वत् [पृ० २०६ पं० ५] ९१ भदन्त !
९२ कालतः ९३ कियच्चिरं-कियन्तं कालं यावद् ९४ भवति-एवंरूपा हि कियन्तं कालमवतिष्ठति इति ? भगवानाह-९५ गौतम !
९६ न कदाचिन्नासीत् सर्वदैवासीदिति भावः अनादित्वात्, तथा ९७ न कदाचिन्न भवति, सर्वदैव वर्तमानकालचिन्तायां भवतीति
भावः सदैव भावात्, तथा ९८ न कदाचिन्न भविष्यति, किन्तु भविष्यच्चिन्तायां सर्वदैव भविष्यतीति प्रतिपत्तव्यं, अपर्यवसितत्वात्,
तदेवं कालत्रयचिन्तायां नास्तित्वप्रतिषेधं विधाय सम्प्रत्यस्तित्वं प्रतिपादयति-९९ अभूच्च १०० भवति च १०१ भविष्यति चेति,

ध्रुवां णिर्यया सांसया अक्षया अवर्षया अवर्षया णिंवा पउमवरवेइया ।

[१२०] सा णं पउमवरवेइया एगेणं वणसंडेणं सवओ समंता संपरिक्खत्ता । से णं वणसंडे देसूणांइं दो जोयणांइं चक्रवालविकखंभेणं उवयारियालेणसमे परिकखेवेणं वणसंडवण्णतो+ भाणितव्वो जाव [पृ० १८३ पं० २-कं० ११६] विहरंति ।

एवं त्रिकालावस्थायित्वात् १०२ ध्रुवा मेर्वादिवत् १०३ ध्रुवत्वादेव सदैव स्वस्वरूपनियता १०४नियतत्वादेव च शाश्वती-शश्वद्भवन-
स्वभावा १०५ शाश्वतत्वादेव च सततं गङ्गासिन्धुप्रवाहप्रवृत्तावपि पौण्डरीकहृद इवानेकपुद्गलविचटनेऽपि तावन्मात्रान्यपुद्गलोच्चटनसंभ-
वादक्षया, न विद्यते क्षयो-यथोक्तस्वरूपाकारपरिभ्रंशो यस्याः सा अक्षया, १०६ अक्षयत्वादेव अव्यया-अव्ययशब्दवाच्या मनागपि
स्वरूपचलनस्य जातुचिदप्यभावात्, १०७ अव्ययत्वादेव सदैव स्वप्रमाणेऽवस्थिता मानुषोत्तराद् बहिः समुद्रवत्, १०८ एवं च स्वप्र-
माणे सदावस्थानेन चिन्त्यमाना नित्या धर्मास्तिकायादिवत् ।

[१२०] १ सा पद्मवरवेदिका २ एकेन वनखण्डेन ३ सर्वतः समन्तात् परिक्षिप्ता, ४ स च वनखण्डो ५ देशोने द्वे योजने ६
चक्रवालविष्कम्भतः-७परिक्षेपतः उपकारिकालयनपरिक्षेपपरिमाणो, ८वनखण्डवर्णकः 'किण्हे किण्होभासे'...इत्यादिरूपः समस्तोऽपि
प्राग्वत् [पृ० ९ पं० २ तथा पृ० १८३ पं० २] यावद् विहरन्ति ।

रायपसेण-
इयं ।

॥२१०॥

[१२१] तस्स× णं उवयारियालेणस्स चउद्दिस्सि चत्तारि तिसोवाणपडिरूवगा पणत्ता. वण्णओ. तोरणा झया छत्ताइच्छत्ता [पृ० ७८ पं० २] । तस्स णं उवयारियालयणस्स उवरिं बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पणत्ते जाव मणीणं फासो [कं० ३३-४०] ।

[१२२] तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं महेगे मूलपासायवडेंसए पणत्ते, 'से णं मूलपासायवडिंसते पंचं जोयणसयाइं उडुं उच्चत्तेणं अड्डाइज्जाइं जोयणसयाइं विक्खंभेणं अब्भुग्ग-यमूसिय-वण्णतो [पृ० १६९ पं० ३] भूमिभागो [पृ० ८१ पं० ३] उल्लोओ [पृ० ९७ पं० ३] सीहासणं सपरिवारं

[१२१] १ तस्य-उपकारिकालयनस्य २ चतुर्दिशि-चतसृषु दिक्षु एकैकस्यां दिशि एकैकभावेन चत्वारि ३ त्रिसोपानप्रतिरूप-काणि-प्रतिविशिष्टरूपकाणि त्रिसोपानानि प्रज्ञप्तानि, त्रिसोपानवर्णको यानविमानवत् वक्तव्यः [पृ० ७८ पं० ७-] तेषां च त्रिसोपान-प्रतिरूपकाणां पुरतः प्रत्येकमेकैकं तोरणं, तोरणवर्णकोऽपि तथैव [पृ० ७९ पं० ३, ६] ४ तस्य उपकारिकालयनस्य 'बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे' इत्यादिना भूमिभागवर्णनकं यानविमानवर्णनवत् तावद् वाच्यं यावद् मणीनां स्पर्शः [पृ० ८१ पं० ११-पृ० ९४ पं० ५] ।

[१२२] १ तस्य च बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य २ बहुमध्यदेशभागे अत्र ३ महानेको ४ मूलप्रासादावतंसकः प्रज्ञप्तः, ५ स च ६ पञ्च योजनशतान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन ७ अर्द्धतृतीयानि योजनशतानि विष्कम्भतः ८ तस्य वर्णनम् मध्येभूमिभागवर्णनम् उल्लोकव-

× इदमपि सविस्तरं मूलं जीवा० सू० पृ० २२१ प्र० पं० ५ ।

रायपसेण-
इयं ।

भाणियव्वं [पृ० १०२ पं० ४-] अट्टमंगलगा झया छत्ताइच्छत्ता । 'से णं मूलपासायवडेंसगे अण्णेहिं चउहिं पासायवडेंसएहिं तयदुच्चत्तप्पमाणमेत्तेहिं सब्वतो सनंता संपरिखित्ता, ते णं पासायवडेंसगा अट्टाइज्जाइं जोय-
णसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं पेणवीसं जोयणसयं विक्खंभेणं जाव वण्णओ [पृ० १६९ पं० ३-] ^{१३} ते णं पासायवडिंसया

र्णनं द्वारबहिःस्थितप्रासादवद् भावनीयम् [पृ० १६९ पं० ९] तस्य* च मूलप्रासादावतंसकस्य बहुमध्यदेशभागेऽत्र महती एका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, अष्टौ योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां चत्वारि योजनानि बाह्व्यतः सर्वात्मना मणिमयी 'अच्छा' इत्यादि विशेष-
णकदम्बकं प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ५] । ८ 'तीसे णं' इत्यादि, तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि महदेकं सिंहासनं प्रज्ञप्तं, तस्य सिंहासनस्य वर्णनं, परिवारभूतानि शेषाणि भद्रासनानि प्राग्वद् वक्तव्यानि [पृ० १०२ पं० ९] ९ स मूलप्रासादावतंसकः १० अन्यैश्चतुर्भिः प्रासादावतंसकैस्तदद्वोच्चत्वप्रमाणैः सर्वतः समन्ततः परिक्षिप्तः, तदद्वोच्चत्वप्रमाणमेव दर्शयति-११ अर्द्धतृतीयानि योजनशतान्यूर्ध्वमु-
च्चैस्त्वेन, १२ पञ्चविंशं योजनशतं विष्कम्भेन, तेषामपि स्वरूपवर्णनं मध्यभूमिभागवर्णनमुल्लोकवर्णनं च प्राग्वत् [पृ० १६९ पं० ३ पृ० ८१ पं० ३-पृ० ९७ पं० ३-] तेषां च प्रासादावतंसकानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं प्रत्येकं सिंहासनं प्रज्ञप्तं, तेषां च सिंहास-
नानां वर्णनं प्राग्वत् [पृ० १०२ पं० ९ पृ० ९८ पं० ३] नवरमत्र शेषाणि परिवारभूतानि वक्तव्यानि, १३ ते प्रासादावतंसका

* 'तस्य' इत्यादिकस्य मणिपीठिकासंबन्धिनः विवरणस्य मूलं न प्रतिभाति । ८ " 'तीसे णं' इत्यादि " प्रतीकदर्शनाद् अत्र प्रस्तुतमूलपाठ-
विवरणकारलब्धमूलपाठयोर्भेदः प्रतीयते । --नि भद्रासनानि व०-भा० २ ।

अँण्णेहिं चउहिं पासायवडिंसएहिं तयदुधुच्चत्तप्पमाणमेत्तेहिं सव्वओ समंता संपरिखित्ता, ^{१८}ते णं पासायवडें-
सया पँणवीसं जोयणसयं उडुं उच्चत्तेणं बीसट्ठिं जोयणाइं अद्धजोयणं च विक्खंभेणं अब्भुग्गयमूसिय-[पृ०
१६९ पं० ३] वण्णओ भूमिभागो [पृ० ८१ पं० ३] । उल्लोओ [पृ० ९७ पं० ३] सीहासणं संपरिवारं भाणियव्वं
[पृ० १०२ पं० ४-] अट्ठट्ठ मंगलगा झया छत्तातिच्छत्ता. ^{१९}ते णं पासायवडेंसगा अँण्णेहिं चउहिं पासायव-
डेंसएहिं तददुधुच्चत्तप्पमाणमेत्तेहिं सव्वतो समंता संपरिखित्ता, ^{२०}ते णं पासायवडेंसगा बीसट्ठिं जोयणाइं
अद्धजोयणं च उडुं उच्चत्तेणं ऐक्कतीसं जोयणाइं कोसं च विक्खंभेणं वण्णओ उल्लोओ सीहासणं ० संपरिवारं

१४ अन्यैश्चतुर्भिः प्रासादावतंसकैः तेषां मूलप्रासादावतंसकानां यददुद्धं तदुच्चत्वप्रमाणमात्रैः-मूलप्रासादावतंसकापेक्षया चतुर्भागमात्रप्र-
माणैः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्ताः, तददुद्धोच्चत्वप्रमाणमेव दर्शयति-१५ ते प्रासादावतंसकाः १६ पञ्चविंशं योजनशतमूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन
१७ द्वाषष्टिर्योजनानि अर्द्धयोजनं च विष्कम्भतः, तेषामपि स्वरूपवर्णनम् मध्यभागभूमिवर्णनम्-उल्लोकवर्णनम् सिंहासनवर्णनं- च सर्वं
प्राग्वत् [पृ० १६९ पं० ३ पृ० ८१ पं० ३-पृ० ९७ पं० ३ पृ० ९८ पं० ३] केवलमत्रापि सिंहासनं १८ संपरिवारं वक्तव्यम् । १९ ते च
प्रासादावतंसका २० अन्यैश्चतुर्भिः प्रासादावतंसकैस्तददुद्धोच्चत्वप्रमाणैः अनन्तरोक्तप्रासादावतंसकाद्धोच्चत्वप्रमाणैर्मूलप्रासादावतंसकापेक्षया
अष्टभागप्रमाणैः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्ताः, तददुद्धोच्चत्वप्रमाणमेव दर्शयति-२१ ते च प्रासादावतंसका २२ द्वाषष्टिर्योजनानि
अर्धयोजनं च ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन २३ एकत्रिंशतं योजनानि क्रोशं च विष्कम्भतः, एषामपि स्वरूपवर्णनम् मध्यभागभूमिवर्णनम् उल्लोक-

०-णं अपरि-भा० १ । ÷-नम् परिवाररहितं प्राग्वत् ते च-भा० १ ।

पासाय० उवरिं अड्ड मंगलगा झया छत्तातिछत्ता ।

वर्णनम् सिंहासनवर्णनं च परिवाररहितं प्राग्वत् [पृ० १६९ पं० ३ पृ० ८१ पं० ३-पृ० ९७ पं० ३ पृ० ९८ पं० ३ पृ० १०२ पं० ९] तेऽपि प्रासादावतंसका अन्यैश्चतुर्भिः प्रासादावतंसकैस्तदूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणैः-अनन्तरोक्तप्रासादावतंसकादूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणैर्मूलप्रासादावतंसकापेक्षया षोडशभागप्रमाणैः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्ताः, तदूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणमेव दर्शयति-एकत्रिंशत् योजनानि क्रोशं च ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन पञ्चदश योजनानि अर्द्धतृतीयांश्च क्रोशान् विष्कम्भतः । एतेषामपि स्वरूपादिवर्णनमनन्तरोक्तम् [प्र० पृ० पं० २] तेऽपि च प्रासादावतंसका अन्यैश्चतुर्भिः प्रासादावतंसकैस्तदूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणैः-अनन्तरोक्तप्रासादावतंसकादूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणैः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्ताः, तदूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणमेव दर्शयति-पञ्चदश योजनानि अर्द्धतृतीयांश्च क्रोशान् ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन देशोनान्यष्टौ योजनानि विष्कम्भेन, एषामेव स्वरूपव्यावर्णनं भूमिभागवर्णनम् उल्लोकवर्णनं सिंहासनवर्णनं च परिवारवर्जितं प्राग्वत् [प्र० पृ० पं० २]

+ प्रस्तुतसंपादनोपयुक्तेषु एकस्मिन्नपि लिखितादर्शे अतः आरभ्य कण्डिकासमाप्तिपर्यन्तस्य विवरणस्य मूलपाठो न लभ्यते एवमेव च मु० पुस्तकेऽपि, अत एवात्र विवरणकारलब्धमूलपाठ-प्राप्तादर्शमूलपाठयोर्भेदः । स च अलभ्यमानो मूलपाठः श्रीजीवाजीवाभिगमसूत्रे प्रस्तुतान्यप्रसङ्गेऽपि एवमुपलभ्यते-“ते णं पासायवडिसगा एकतीसं जोयणाइं कोसं च उड्डं उच्चतेणं, अड्डसोलसजोयणाइं अड्डकोसं च आयामविकस्वभेणं...ते णं पासायवडिसगा अड्डसोलस जोयणाइं अड्डकोसं च उड्डं उच्चतेणं देसूणाइं अड्ड जोयणाइं आयामविकस्वभेणं...पृ० २२१ पं० २-८ । तद्विवरणं चैवम्-“तदूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणमेव दर्शयति-एकत्रिंशत् योजनानि क्रोशं चैकमूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन, पञ्चदश योजनानि अर्द्धतृतीयांश्च क्रोशान् आयाम-विष्कम्भाभ्याम्.....तदूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणमेव दर्शयति-पञ्चदश योजनानि अर्द्धतृतीयांश्च क्रोशान् ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन देशोनानि अष्टौ योजनानि आयाम-विष्कम्भाभ्याम्”-जीवा० वृ० पृ० २२३ प्र० पं० ११-पृ० २२३ पं० ४ ।

रायपसेण-
इयं ।

॥११४॥

[१२३]—तस्स णं मूलपासायवडेंसयस्स उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थ णं सभा सुहम्मा पणत्ता, ऐंगं जोयणसयं आयामेणं पण्णासं जोयणाइं विक्खम्भेणं बावत्तरिं जोयणाइं उड्डं उच्चत्तेणं अणोगखम्भ...जाव अच्चरगण... पासादीया [पृ० ९४ पं० ३-पृ० ९७ पं० १] सभाए णं सुहम्माए तिदिसिं तंओ दारा पणत्ता, तंजहा-पुरत्थिमेणं दाहिणेणं उत्तरेणं. ^{१५}ते णं दारा सोल्लस जोयणाइं उड्डं उच्चत्तेणं अट्ठ जोयणाइं विक्खम्भेणं तावतियं चव पवेसेणं सेया वरकणगथूभियागा जाव वणमालाओ, [तिसि* णं दाराणं उवरिं अट्ठ मङ्गलगा झया छत्ताइ-छत्ता] ^{२०}तेसि णं दाराणं पुरओ

[१२३] १ तस्य मूलप्रासादावतंसकस्य २ उत्तरपूर्वस्यामीशानकोणे इत्यर्थः, अत्र ३ सभा सुधर्मा प्रज्ञप्ता, सुधर्मा नाम विशिष्टच्छन्दकोपेता, सा ४ एकं योजनशतमायामतः ५ पञ्चाशत् योजनानि विष्कम्भतः ६ द्वासप्ततिर्योजनानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन, कथंभूता सा ? इत्याह—७अनेक...कञ्चणमणिरयणथूभियागा नानाविहपञ्चवणघण्टापडागपरिमण्डियग्गसिहरा [पृ० ९४ पं० ८-पृ० ९७ पं० ९] अच्छा जाव पडिरूवा' इति प्राग्वत् । ८ सभायाश्च सुधर्मायाः ९ त्रिदिशि तिसृषु दिक्षु एकैकस्यां दिशि एकैकद्वारभावेन १० त्रीणि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि, ११तद्यथा—एकं १२ पूर्वस्याम् एकं १३ दक्षिणस्याम् एकम् १४उत्तरस्याम् १५तानि च द्वाराणि प्रत्येकं १६षोडश षोडश योजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन १७ अष्टौ योजनानि विष्कम्भतः १८ तावन्त्येवाष्टौ योजनानीति भावः प्रवेशेन, १९ 'सेया वरकणगथूभियागा' इत्यादि प्रागुक्तद्वारवर्णनं तदेव तावद् वक्तव्यं यावत् वनमालाः [पृ० १५६ पं० ५-पृ० १६८ पं० ३] इति, २० तेषां

* अस्यां कण्डिकायाम्-[] एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः वि० बा० ।

पँत्तेयं पत्तेयं मुहमँण्डवे पण्णत्ते, ^{२३} ते णं मुहमण्डवा ऐंणं जोयणसयं आयामेणं पँण्णासं जोयणाइं विक्खंभेणं साइरेगाँइं सोलस जोयणाइं उड्डं उच्चत्तेणं वण्णँओ सभाए सरिसो, [तेसि* णं मुहमण्डवाणं तिदिस्सि ततो दारा पण्णत्ता, तंजहा-पुरत्थिमेणं दाहिणेणं उत्तरेणं, ते णं दारा सोलस जोयणाइं उड्डं उच्चत्तेणं अट्ठ जोयणाइं विक्खंभेणं तावइयं चेव पवेसेणं सेया वरकणगथूभियागा जाव वणमालाओ । तेसि णं मुहमँण्डवाणं भूमिभागा उल्लोया, तेसि णं मुहमँण्डवाणं उवरिं अट्ठट्ठ मङ्गलगा झया छत्ताइच्छत्ता ।] तेसिँ णं मुहमँण्डवाणं पुरतो पँत्तेयं पत्तेयं पेच्छाँघरमँण्डवे पण्णत्ते, मुहमँण्डववत्तव्वया जाव दारा भूमिभागा उल्लोया ।

[१२४] तेसिँ णं बहुसमरमणिज्जाणं भूमिभागानं बहुमँज्झदेसभाए पँत्तेयं पत्तेयं वइराँमए अक्खाडए

च द्वाराणां पुरतः २१ प्रत्येकं प्रत्येकं २२ मुखमण्डपः प्रज्ञप्तः, २३ ते च मुखमण्डपा २४ एकं योजनशतमायामतः २५ पञ्चाशत् योजनानि विष्कम्भतः २६ सातिरेकाणि षोडश योजनानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन, एतेषामपि 'अणेगखम्भसयसन्निविट्ठा' इत्यादि २७ वर्णनं सुधर्मसभाया इव निरवशेषं द्रष्टव्यम् [कं० १२३] २८ तेषां च मुखमण्डपानां पुरतः २९ प्रत्येकं प्रत्येकं ३० प्रेक्षागृहमण्डपः प्रज्ञप्तः, ते च प्रेक्षागृहमण्डपा आयाम-विष्कम्भ-उच्चैस्त्वैः प्राग्वत् [पृ० पं०] प्रेक्षागृहमण्डपानां च भूमिभागवर्णनं प्राग्वत् तावद् वाच्यं यावद् मणीनां स्पर्शः [कं० ३३-४० तथा पृ० ९४ पं० ७-]

[१२४] १ तेषां च बहुसमरमणीयानां भूमिभागानां २ बहुमध्यदेशभागे ३ प्रत्येकं प्रत्येकं ४ वज्रमयोऽक्षपाटकः प्रज्ञप्तः [पृ० ९७

पण्णत्ते, तेसिं णं वयरामयाणं अक्खाडगाणं बहुमज्झदेसभागे पत्तेयं पत्तेयं मणिपेढिया पण्णत्ता, ताओ णं मणिपेढियातो अट्ठ जोयणाइं आयामविकखंभेणं चत्तारि जोयणाइं बाहल्लेणं सव्वमणिमईओ अच्छाओ जाव पडिरूवाओ, तासि णं मणिपेढियाणं उवरिं पत्तेयं पत्तेयं सीहासणे पण्णत्ते, सीहासणवण्णओ सपरिवारो, तेसिं णं पेच्छाघरमंडवाणं उवरिं अट्ठ मंगलगा झया छत्तातिछत्ता, तेसिं णं पेच्छाघरमंडवाणं पुरओ पत्तेयं पत्तेयं मणिपेढियाओ पण्णत्ताओ, ताओ णं मणिपेढियातो सोल्लस सोलस जोयणाइं आयामविकखंभेणं अट्ठ जोयणाइं बाहल्लेणं सव्वमणिमईओ अच्छाओ पडिरूवाओ, तासि णं उवरिं

पं० १४-] ५ तेषां च वज्रमयानामक्षपाटकानां ६ बहुमध्यदेशभागे ७ प्रत्येकं प्रत्येकं ८ मणिपीठिका प्रज्ञप्ता ९ ताश्च मणिपीठिकाः १० अष्ट योजनान्यायाम-विष्कम्भाभ्यां ११ चत्वारि योजनानि बाहल्येन-पिण्डभावेन १२ सर्वात्मना मणिमयः १३ 'अच्छाओ' इत्यादि विशेषणजातं प्रागिव [पृ० ९८ पं० ६] । १४ तासां च मणिपीठिकानामुपरि १५ प्रत्येकं प्रत्येकं १६ सिंहासनं प्रज्ञप्तं, १७ तेषां च सिंहासनानां वर्णनं परिवारश्च प्राग्वद् वक्तव्यः [पृ० ९८ पं० ८] १८ तेषां च प्रेक्षागृहमण्डपानामुपरि १९ अष्टावष्टौ मङ्गलकानि बहवः कृष्णचामरध्वजा इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ६-पृ० २० पं० ९] २० तेषां प्रेक्षागृहमण्डपानां पुरतः २१ प्रत्येकं प्रत्येकं २२ मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः, २३ ताश्च मणिपीठिकाः प्रत्येकं प्रत्येकं २४ षोडश योजनान्यायाम-विष्कम्भाभ्याम् २५ अष्टौ योजनानि बाहल्येन २६ सर्वात्मना मणिमयः 'अच्छा' इत्यादि विशेषणकदम्बकं प्राग्वत् [पृ० ९८ पं० ६] २७ तासां

पत्तेयं पत्तेयं *थूमे पणत्ते, ^{३०} ते णं *थूभा ^{३१} सोलस सोलस जोयणाइं आयामविकखंभेणं साइरेगाइं सोलस
सोलस जोयणाइं उड्डं उच्चत्तेणं, सेया संखंक... [पृ० १७९ पं० ३] सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिख्वा, ^{३३} तेसि
णं थूभाणं उवरिं अँट्ट मंगलगा झया छत्तातिछत्ता जाव सहस्सपत्तहत्थया । तेसिं ^{३५} णं थूभाणं पत्तेयं पत्तेयं
^{३७} चउद्दिंसिं मणिपेढियातो पणत्ताओ, ताओ णं मणिपेढियातो अँट्टं जोयणाइं आयामविकखंभेणं चत्तारि जोय-
णाइं बाहल्लेणं सँव्वमणिमईओ अच्छाओ जाव पडिख्वातो, ताँसि णं मणिपेढियाणं उवरिं

च मणिपीठिकानामुपरि २८ प्रत्येकं प्रत्येकं २९ चैत्यस्तूपः प्रज्ञप्ताः, ३० ते च चैत्यस्तूपाः ३१ षोडश योजनान्यायाम-विष्क-
म्भाभ्यां ३२ सातिरेकाणि षोडश योजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन 'संखंक'-इत्यादि तद्वर्णनं सुगमम्, [पृ० १७९ पं० १२] ३३ तेषां च
चैत्यस्तूपानामुपरि ३४ अष्टावष्टौ स्वस्तिकादीनि मङ्गलकानि 'जाव सहस्सपत्तहत्थया' इति 'यावत्' करणात् तेसिं चेइयथूभाणं उप्पि
बहवे किण्हचामरज्झया [पृ० २५ पं० २ तथा पं० ९] तेसिं चेइयथूभाणं उप्पि बहवे छत्ताइच्छत्ता... [पृ० २१ पं० १ तथा ५]
इति, एतच्च समस्तं प्राग्वत् । ३५ तेषां चैत्यस्तूपानां ३६ प्रत्येकं प्रत्येकं ३७ चतुर्दिशि-चतसृषु दिक्षु एकैकस्यां दिशि एकैकमणि-
पीठिकाभावेन चतस्रो ३८ मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः ३९ अष्टौ योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां ४० चत्वारि योजनानि बाहल्येन ४१
सर्वात्मना मणिमय्यः 'अच्छा' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० ९८ पं० ६] ४२ तासां च ० मणिपीठिकानामुपरि एकैकप्रतिमाभावेन

* "चेइयथूभा"-जीवा० पृ० २२४ पं० १४ । ० मणिपीठिकानामुपरि एकैकस्या अपि मणिपीठिकाया उपरि एकैक-पा० ४-५ ।

रायपसेण-
इयं ।

॥११८॥

चैत्तारि जिणपँडिमातो जिणुस्सेहं पमाणमेत्ताओ+ संपलियंकनिसन्नाओ थूभाभिमुहीओ सन्निखित्ताओ चिट्ठंति,
तंजहाँ-उसंभा वद्धमाणा चंदारिणा वारिसेणा ।

[१२५] तेसिं णं थूभाणं पुरतो पत्तेयं पत्तेयं मणिपेढियातो पणत्ताओ, ताओ णं मणिपेढियातो सोलस जोयणाइं
आयामविक्खंभेणं अट्ठं जोयणाइं बाहल्लेणं सव्वमणिमईओ जाव पडिरूवातो, तासिं णं मणिपेढियाणं उवरिं
पत्तेयं पत्तेयं चेइयरुक्खे पणत्ते, ते णं चेइयरुक्खा अट्ठं जोयणाइं उट्ठं उच्चत्तेणं अट्ठं*जोयणं उव्वेहेणं, दो जोय-
णाइं खंधा अट्ठजोयणं विक्खंभेणं छं जोयणाइं विडिमा बहुर्मज्झदेसभाए

४३ चतस्रो ४४ जिनप्रतिमाः ४५ जिनोत्सेधप्रमाणमात्राः जिनोत्सेध उत्कर्षतः पञ्च धनुःशतानि जघन्यतः सप्त हस्ताः, इह तु पञ्च
धनुःशतानि सम्भाव्यन्ते, ४६ पर्यङ्कासनसन्निषण्णाः, ४७ स्तूपाभिमुख्यः ४८ सन्निक्षिप्ताः, तथा जगत्स्थितिस्वाभाव्येन सम्यग्नि-
वेशितास्तिष्ठन्ति, ४९ तद्यथा-५० ऋषभाः ५१ वर्द्धमानाः ५२ चन्द्राननाः ५३ वारिषेणाः-इति ।

[१२५] १ तेषां चैत्यस्तूपानां पुरतः २ प्रत्येकं प्रत्येकं ३ मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः, ४ ताश्च मणिपीठिकाः ५ षोडश योजना-
न्यायामविष्कम्भाभ्याम् ६ अष्टौ योजनानि बाहल्यतः ७ 'सव्वमणिमईओ' इत्यादि प्राग्वत्, [पृ० ९८ पं० ६] ८ तासां च मणिपी-
ठिकानामुपरि ९ प्रत्येकं प्रत्येकं १० चैत्यवृक्षा ११ अष्टौ योजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन १२ अर्द्धयोजनमुद्वेधेन-उण्डत्वेन, १३ द्वे योजने
उच्चैस्त्वेन १४ स्कन्धः स एव १५ अर्धं योजनं विष्कम्भतया १८ बहुमध्यदेशभागे १७ विडिमा-ऊर्ध्वं विनिर्गता शाखा सा

+ ओपलियंक-भा० १ । * अट्ठं जोयणाइं-मु० पु० पाठः स च विवरणविरोधो ।

जिनप्रति
मानां ना
ग्राहवर्णव

१०

रायपसेण-
इयं ।

अष्टं जोयणाइं ॥ आयामविक्खंभेणं साइरेगाइं अष्ट जोयणाइं सँवग्गेणं पणत्ता, तेसिं^३ णं चेइयरुक्खाणं
इमेयोरूवे वण्णावासे पणत्ते, तंजँहा-वयँरामयमूलरययसुपइट्टियविडिमा रिंढामयविउ^४लकंदवेरुलियरुइलखंधा
सुजँायवरजायरूवपढमगविसालसाला नाणामँणिमयरयणविविहसाहप्पसाहवेरुलियपत्ततवणिज्जपत्तविंटा
जँबूणयरत्तमउयसुकुमालपवालपल्लववरंकुरधरा विचित्तमँणिरयणसुरभिकुसुमफलभरनभियसाला

ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन १६ षड् योजनानि १९ अष्टौ योजनानि २० विष्कम्भेन २२ सर्वाग्रेण २१ सातिरेकेणाष्टौ योजनानि प्रज्ञप्ताः २३ तेषां
च चैत्यवृक्षाणाम् २४ अयमेतद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः २५ तथा-२६ वज्राणि-वज्रमयानि मूलानि येषां ते वज्रमयमूला रजते सुप्रतिष्ठिता
विडिमा-बहुमध्यदेशभागे ऊर्ध्वं विनिर्गता शाखा येषां ते रजतसुप्रतिष्ठितविडिमाः* २७ रिष्टमयो-रिष्टरत्नमयः कन्दो येषां ते रि-
ष्टमयकन्दाः, तथा वैडूर्यरत्नमयो रुचिरः स्कन्धो येषां ते *तथा, २८ सुजातं-मूलद्रव्यशुद्धं वरं-प्रधानं यत् जातरूपं तदात्मकाः
प्रथमका-मूलभूता विशालाः शालाः शाखा येषां ते सुजातवरजातरूपप्रथमकविशालशालाः २९ नानामणिरत्नात्मिका विविधाः शाखाः
प्रशाखा येषां ते तथा वैडूर्याणि-वैडूर्यमयाणि पत्राणि येषां ते तथा तपनीयमयानि पत्रवृन्तानि येषां ते ० तथा, ३० जाम्बूनदा-
जाम्बूनदसुवर्णविशेषमया रक्ता-रक्तवर्णा मृदवः-मनोज्ञाः सुकुमाराः-सुकुमारस्पर्शाः प्रवालाः-ईषदुन्मीलितपत्रभावाः पल्लवाः-संजात-
परिपूर्णप्रथमपत्रभावरूपा वराङ्कुराः-प्रथममुद्भिद्यमाना अङ्कुरास्तान् धरन्तीति जाम्बूनदरक्तमृदुसुकुमारप्रवालपल्लवाङ्कुरधराः ३१ विचि-

॥ नैतत् पदं विवरणे । * “ततः पूर्वपदेन कर्मधारयः समासः”-राय० वि० । ० “ततः पूर्ववत् पदद्वयमीलनेन कर्मधारयः”
-राय० वि० ।

चैत्यवृक्ष-
णां वर्ण-

॥ ११९

१०

१५

रायपसेण-
इयं ।

॥१२०॥

स^{३२}च्छाया स^{३३}प्पभा स^{३४}स्सिसीया स^{३५}उज्जोया अ^{३६}हियं नयण-मणणिव्वुइकरा अ^{३७}मयरससमरसफला पासा^{३८}ईया...। तेसि^{३९}
णं चेइयरुक्खाणं उवरिं अट्ठं मंगलगा झया छत्ताइछत्ता । तेसिं^{४०} णं चेइयरुक्खाणं पुरतो पत्तेयं पत्तेयं मणिपे-
ढियाओ पणत्ताओ, ताओ णं मणिपेढियाओ अट्ठ जोयणाइं आयामविक्खंभेणं चत्तारि जोयणाइं बाहल्लेणं

त्रमणिरत्नमयानि यानि सुरभीनि कुसुमानि फलानि च तेषां भरेण नमिताः शालाः-शाखा येषां ते तथा, तथा ३२ सती-शोभना
छाया येषां ते सच्छायाः, ३३ सती-शोभना-प्रभा-कान्तिर्येषां ते सत्प्रभाः, अत एव ३४ सश्रीकाः, तथा ३५ सह उद्द्योतेन वर्तन्ते
मणिरत्नानामुद्द्योतभावात् सोद्द्योताः, ३६ अधिकं नयन-मनोनिर्वृतिकराः ३७ अमृतरससमरसानि फलानि येषां ते तथा, ३८ 'पासा-
ईया' इत्यादिविशेषणचतुष्टयं प्राग्वत् [पृ० ७ पं० १] एते* च चैत्यवृक्षा अन्यैर्बहुभिस्तिलक-लवक-च्छत्रौपग-शिरीष-सप्तपर्ण-दधिपर्ण-
लुब्धक-धवल-चन्दन-नीप-कुटज-पनस-ताल-तमाल-प्रियाल-प्रियङ्गु-पारापत-राजवृक्ष-नन्दिवृक्षैः सर्वतः समन्तात् सम्परिक्षि-
प्ताः, ते च तिलका यावन्नन्दिवृक्षा मूलमन्तः कन्दमन्त इत्यादि सर्वमशोकपादपवर्णनायामिव [पृ० १२ पं० २] तावद् वक्तव्यं यावत्
परिपूर्णं लतावर्णनम् [पृ० १२ पं० ४] ३९ तेषां चैत्यवृक्षाणामुपरि ४० अष्टावष्टौ मङ्गलकानि बहवः कृष्णचामरध्वजा इत्यादि चैत्यस्तूप
इव तावद् वक्तव्यं यावद् बहवः सहस्रपत्रहस्तकाः, सर्वरत्नमया यावत् प्रतिरूपका इति [पृ० ८७ पं० ७] ४१ तेषां च चैत्यवृक्षाणां पुरतः
४२ प्रत्येकं ४३ मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः, ४४ ताश्च मणिपीठिका ४५ अष्टौ योजनान्यायामविक्कम्भाभ्यां ४६ चत्वारि योजनानि बाह-

* अत आरभ्य 'यावत् प्रतिरूपकाः' [पं० ११] इत्यन्तस्य विवरणस्य मूल्याढो मूले न दृश्यते ।

संस्वमणिमईओ अच्छाओ जाव पडिरूवाओ, तासि णं मणिपेठियाणं उवरिं पत्तेयं पत्तेयं महिंदज्झए पण्णत्ते,
“ते णं महिंदज्झया सेंटिं जोयणाइं उट्ठं उव्वत्तेणं ० अद्धकोसं उव्वेहेणं अद्धकोसं विक्खंभेणं वइरामंभ-....[पृ० १०९
पं० २]-सिहरा पासादीया । तेसिं णं महिंदज्झयाणं उवरिं अट्ठं मंगलगा झंया छत्तातिछत्ता [पृ० ८० पं० ३]
तेसिं णं महिंदज्झयाणं पुरतो पत्तेयं पत्तेयं नंदा पुक्खरिणीओ पण्णत्ताओ, ताओ णं पुक्खरिणीओ = एगं
जोयणसयं आयामेणं पण्णासं जोयणाइं विक्खंभेणं दसं जोयणाइं उव्वेहेणं

ल्यतः ४७ ‘संस्व-रयणामईओ’ इत्यादि प्राग्वत् [पृ० ९८ पं ६] ४८ तासां च मणिपीठिकानामुपरि ४९ प्रत्येकं ५० महेन्द्रध्वजः
प्रज्ञप्तः, ५१ ते च महेन्द्रध्वजाः ५२ षष्टिर्योजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन ५३ अर्द्धकोशम्-अर्द्धगव्यूतमुद्वेधेन-उण्डत्वेन ५४ अर्द्धकोशं विष्कम्भतः
५५ ‘वइरा’...[पृ० १०९, पं० २-८] ५६ तेषां महेन्द्रध्वजानामुपरि ५७ अष्टावधौ मङ्गलकानि ५८ बहवः कृष्णचामरध्वजा इत्यादि
तोरणवत् सर्वं वक्तव्यम् [पृ० ८० पं० ९] ५९ तेषां च महेन्द्रध्वजानां पुरतः ६० प्रत्येकं ६१ नन्दा नन्दाभिधाना पुष्करिणी प्रज्ञप्ता,
६२ एकं योजनशतमायामतः ६३ पञ्चाशत् योजनानि विष्कम्भतः ६४ ० दश योजनान्युद्वेधेन-उण्डत्वेन, तासां च नन्दापुष्करिणीनां

० अत्र सर्वप्रतिषु मु० पुस्तके च ‘जोयणं उव्वेहेणं जोयणं विक्खंभेणं’ इति-एव पाठ उपलभ्यते, केवलम् भा० २ प्रती ‘सेंटिं जोयणाइं
उट्ठं उव्वत्तेणं अद्धकोसं उव्वेहेणं, अद्धकोसं विक्खंभेणं’ इति लभ्यते परंतु भा० २ प्रतावपि मूलतस्तु ‘जोयणं’ इत्यादिक एव पाठो दृश्यते,
अनन्तरं केनचित् शोधकेन मूल-विवरणयोर्वैषम्यं परिहर्तुकामेन ‘जोयणं’ स्थाने ‘अद्धकोसं’ इति परिवर्तितं प्रतिभाति, अस्माभिस्तु मूल-विव-
रणयोः संवादाय विवरणानुसारी स शोधित एव पाठोऽत्र मूले न्यस्तः । = एगं जोयणाइं विक्खंभेणं दस जोयणाइं उव्वेहेणं पा० १ । - मूल-
विवरणयोः पाठभेदः । ० मु० पु० विवरणे तथा पा० ४-५, भा० १ प्रती च विवरणे ‘द्वासप्ततियोजनानि’ इत्येव पाठो लभ्यते किन्तु केवलं

रायपसेण-
इयं ।

॥१२२॥

अच्छाओ-जाव वण्णओ-एगइयाओ उदगरसेणं पण्णत्ताओ, पत्तेयं पत्तेयं पउर्मवरवेइयापरिखित्ताओ पत्तेयं पत्तेयं वणसंडपरिखित्ताओ [पृ० १९१ पं० २] तासि णं णंदाणं पुक्खरिणीणं तिदिस्सिं तिसोवाणं पडिरूवगा पण्णत्ता, तिसोवाणपडिरूवगाणं वण्णओ, तोरणा झया छत्तातिछत्ता । सभाएँ णं सुहम्माए अँडयालीसं मणो-गुलियासाहस्सीओ पण्णत्ताओ, तंजँहा-पुरत्थिमेणं सोलससाहस्सीओ पत्तिमेणं सोलससाहस्सीओ दाहिणेणं अट्टसाहस्सीओ उत्तरेणं अट्टसाहस्सीओ, ताँसु णं मणोगुलियासु बहवे सुवण्णरूपमया फलगा पण्णत्ता, तेसु णं सुवन्नरूपमएसु फलगेसु बहवे वहरामया णागदंता पण्णत्ता, तेसु णं वहरामएसु णागदंतएसु किण्ह-सुत्तवहवग्घारियमल्लदामकलावा चिट्ठंति,

६५ 'अच्छाओ सण्हाओ रययामय'... इत्यादि वर्णनं प्राग्वत् [पृ० १९१ पं० २-७] ताश्च नन्दापुष्करिण्यः प्रत्येकं प्रत्येकं ६६ पञ्च-वरवेदिकया प्रत्येकं प्रत्येकं ६७ वनखण्डेन परिक्षिप्ताः, ६८ तासां च नन्दापुष्करिणीनां प्रत्येकं ६९ त्रिदिशि ७० त्रिसोपानप्रतिरूपक-तोरणवर्णनं प्रागिव [पृ० ७८ पं० ६-पृ० ८१ पं० १०] ७१ सभायां सुधम्मयाम् ७२ अष्टचत्वारिंशन्मनोगुलिकासहस्राणि-पीठिका-सहस्राणि प्रज्ञप्तानि, ७३ तद्यथा-७४ पूर्वस्यां दिशि षोडश मनोगुलिकासहस्राणि, ७५ षोडश सहस्राणि पश्चिमायाम् ७६ अष्टौ सहस्राणि दक्षिणतः ७७ अष्टौ सहस्राणि उत्तरतः, ७९ एतासु च फलक-नागदन्तक-माल्यदामवर्णनं प्राग्वत् [पृ० १७६ पं० २-] सिक्कगवर्णनं

भा० २ प्रतावेव 'दश योजनानि' पाठः प्राप्तः स एव च पाठः मूलपाठानुसारी अत एव अप्र स्वीकृतः । विवरणे निर्दिष्टः 'द्वाप्ततियोजनानि' पाठोऽपि विशेषेण विचारणीयोऽस्ति नहि अविमृश्यैव विवरणकारेण एवं निर्देशः कृतो भवेत् ।

संभाए णं सुहम्माए अडर्यालीसं गोमाणंसियासाहस्सीओ पन्नत्ताओ, जँह मणोगुलिया जाव णागदंतगा, तेसु णं णागदंतएसु बहवे रययामया सिक्कगा पणत्ता, तेसु णं रययामएसु सिक्कगेसु बहवे वेरुलियामइओ धूवघडियाओ पणत्ताओ, ताओ णं धूवघडियाओ कालागुरुपवर-जाव [पृ० १६४ पं ३] चिट्ठंति ।

॥१२३॥

५

[१२६] संभाए णं सुहम्माए अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पणत्ते जाव मणीहिं उवसोभिए मणिफासो य उल्लोयो य, तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं महेग्गा मणिपेढिया पणत्ता सोलस जोयणाइं आयामविक्खंभेणं अट्ठं जोयणाइं बाहल्लेणं सव्वमणिंमयी जाव पडिरूवा । तीसे णं मणिपेढियाए उवरिं एत्थ णं माणवए चेइयखंभे पणत्ते,

धूपघटिकावर्णनं द्वारवत् [पृ० १६४ पं० २-३] ८० सभायां सुधर्मायां ८१ अष्टाचत्वारिंशत् ८२ गोमानसिकाः-शय्यारूपाः स्थानविशेषास्तेषां सहस्राणि प्रज्ञप्तानि, ८३ तद्यथा-षोडश सहस्राणि पूर्वतः षोडश सहस्राणि पश्चिमायाम् अष्टौ सहस्राणि दक्षिणतः अष्टौ सहस्राणि उत्तरतः, तास्यपि फलकवर्णनम् नागदन्तवर्णनम् सिक्कगवर्णनम् धूपघटिकावर्णनं च द्वारवत् [पृ० १७६ पं० २, पृ० १६४ पं० २-३]

१०

[१२६] १ 'संभाए णं सुहम्माए' इत्यादिना भूमिभागवर्णनं उल्लोकवर्णनं च प्राग्वत् [पृ० ८१, ९७ पं० ३] २ तस्य बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य ३ बहुमध्यदेशभागेऽत्र ४ महती एका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, ५ षोडश योजनान्यायाम्-विष्कम्भाभ्याम् ६ अष्टौ योजनानि बाहल्यतः ७ सर्वरत्नमयी इत्यादि प्राग्वत् [पृ० पं०] ८ तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि महानेको ९ माणवकनामा चैत्य-

× -वर्णनं 'संभाए णं सुहम्माए' इत्यादिना उल्लोकवर्णनं च प्रा-पा० ४-५ भा० १ ।

रायपसेण-
इयं ।

॥१२४॥

संष्टिं जोयणाइं उहुं उबत्तेणं, जोयणं उव्वेहेणं, जोयणं विक्खंभेणं अड्यालीसंअंसिए अड्यालीसइ०कोडीए
अड्यालीसइविग्गहिए सेसं जहा महिंदज्जयस्स [पृ० पं०] माणवगस्स णं चेइयत्वंभस्स उवरिं बारसं जोयणाइं
ओगाहेत्ता हेट्ठावि बारस जोयणाइं वज्जेत्ता *मज्जे छत्तीसाएँ जोयणेसु एत्थ णं बह्वे सुवण्णरूपमया फलगा
पण्णत्ता, तेसु णं सुवण्णरूपामएसु फलएसु बह्वे वहरामया णागदंता पण्णत्ता, तेसु णं वहरामएसु नागदंतेसु
बह्वे रययामया सिक्कगा पण्णत्ता, तेसु णं रययामएसु सिक्कएसु बह्वे वहरामया गोलवहसमुग्गया पण्णत्ता,
तेसु णं वयरामएसु गोलवहसमुग्गएसु बह्वे जिणसकहातो संनिखित्ताओ चिट्ठंति । तातो णं सूरियाभस्स

स्तम्भः प्रज्ञप्तः, १० षष्टियोजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन ११ योजनमुद्वेधेन १२ योजनं विष्कम्भेण १३ अष्टाचत्वारिंशदस्रिकः १४ 'अड्या-
लीसइकोडीए १५ अड्यालीसइविग्गहिए' इत्यादि सम्प्रदायगम्यम् । 'वहरामयवट्ठ' इत्यादि १६ महेन्द्रध्वजवत् वर्णनं निरवशेषं तावद्
वक्तव्यं यावत् 'सहस्सपत्तहत्थगा सव्वरयणामया जाव पडिरूवा' इति [पृ० १०९ पं० २] तस्य च १७ माणवकस्य चैत्यस्तम्भस्य उपरि
१८द्वादश योजनानि ० अवगाह्य-उपरितनभागात् द्वादश योजनानि वर्जयित्वेति भावः, १९अधस्तादपि द्वादश योजनानि वर्जयित्वा
२० मध्ये २१ षट्त्रिंशति योजनेषु २२ 'बह्वे सुवण्णरूपामया फलगा' इत्यादि फलकवर्णनम् नागदन्तवर्णनम् सिक्ककवर्णनं च
प्राग्वत् [पृ० १७६ पं० २-९] २३ तेषु च रजतमयेषु सिक्ककेषु बहवो २४ वज्रमया २५ गोलवृत्ताः-गोलवद् वृत्ताः समुद्रकाः
प्रज्ञप्ताः, २६ तेषु च वज्रमयेषु समुद्रकेषु २७ बहूनि २८ जिनसकथीनि सन्निक्षिप्तानि तिष्ठन्ति, यानि २९ सूर्याभस्य देवस्य

०-कोडाकोडीए-भा० १ । * मज्जे वत्तीसाए-मु० पु० पाठः, स च विवरणं नानुसरति । ० अवगम्य उ-भा० १ ।

सिक्ककोप-
रिस्थित-
समुद्रकेषु
देवपूज्यानि
जिनस-
कथीनि

१०

देवस्स अ॒न्नेसिं च ब॒हूणं देवाण य देवीण य अ॒र्च॒णिज्जाओ जाव प॑ज्जुवासणिज्जातो । माणव॑गस्स चेइयखंभस्स उवरिं अट्ठट्ठ मंगलगा झया छत्ताइच्छत्ता ।

[१२७] तस्स माणवगस्स चेइयखंभस्स पुरत्थि॑मेणं एत्थ णं महे॑गा मणिपेढिया पण्णत्ता, अट्ठ॑ जोयणाइं आयामविकखंभेणं च॑त्तारि जोअणाइं बाहल्लेणं सव्वमणिमई अच्छा जाव पडिरूवा, तीसे णं मणिपेढियाए उवरिं एत्थ णं महेगे सीहासणे पण्णत्ते सीहासणवण्णतो सपरिवारो [पृ० ९८ पं० ३-] तस्सं णं माणवगस्स चेइय॑खंभस्स प॒र्च॒त्थिमेणं एत्थ णं महे॑गा मणिपेढि॑या पण्णत्ता अट्ठ॑ जोयणाइं आयामविकखंभेणं

५ ॥२२५॥

३० अन्येषां च बहूनां वैमानिकानां देवानां देवीनां च ३१ अर्चनीयानि चन्दनैः, वन्दनीयानि स्तुत्यादिना, पूजनीयानि पुष्पादिना, माननीयानि बहुमानतः, सत्करणीयानि वस्त्रादिना, कल्याणं मङ्गलं दैवतं चैत्यमितिबुद्ध्या ३२ पर्युपासनीयानि । ३३ 'तस्स णं चेइयखंभस्स उवरि बहवे अट्ठट्ठ मंगलगा' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ४-]

[१२७] १ तस्य माणवकस्य २ चैत्यस्तम्भस्य ३ पूर्वस्यां दिशि अत्र ४ महत्येका ५ मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, सा च ६ अष्टौ १० योजनान्यायाम-विष्कम्भाभ्यां ७ चत्वारि योजनानि बाहल्येन ८ 'सव्वमणिमई' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ५] [९ =सिंहासनं प्रज्ञप्तम् सिंहासनवर्णनम् [पृ० ९८ पं० ३] शेषाणि च भद्रासनानि तत्परिवारभूतानि प्राग्वत् [कं० ४४] । १० तस्य माणवकनाम्नः ११ चैत्यस्तम्भस्य १२ पश्चिमायां दिशि अत्र १३ महती एका १४ मणिपीठिका प्रज्ञप्ता साऽपि १५ अष्टौ योजनानि आयाम-विष्क-

÷ [] एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः केवलं भा० १-२ प्रतावेव तथापि मूलानुसारित्वेन अत्र न्यस्तः ।

रायपसेण-
इयं ।

॥२२६॥

संस्तारि जोयणाइं बाहल्लेणं सव्वमणिमया अच्छा जाव पडिरूवा, 'तीसे णं मणिपेठियाए उवरिं एत्थ णं भेगे देवसयणिज्जे पण्णत्ते, तस्सें णं देवसयणिज्जस्स इमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते, तंजहा-णाणामणिमया पडिपाया सोव्वेन्निया पाया णाणामणिमयाइं पायसीसंगाइं जंबूणयामयाइं गेत्तगाइं वइरामया 'संधी णाणामणिमए ० विच्चे रययामेई तूली लोहियक्खमया बिब्बोयणा तवणिज्जमया गंडोवहाणया 'से णं सयणिज्जे सालिंगणवट्टिए

म्भाभ्यां १६ चत्वारि योजनानि बाहल्येन । 'सव्वमणिमया' इत्यादि प्राग्वत् ।] [पृ० ९८ पं० २ तथा पृ० १०२ पं० १] १७ तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि अत्र १८ महदेकं १९ देवशयनीयं प्रज्ञप्तम्, २० तस्य च देवशयनीयस्य २१ अयमेतद्रूपो वर्णावासो-वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-२२ नानामणिमयाः २३+प्रतिपादा-मूलपादानां प्रतिविशिष्टोपष्टम्भकरणाय पादाः प्रतिपादाः, २४ सौवर्णिकाः-सुवर्णमयाः २५ पादाः-मूलपादाः, २६ नानामणिमयानि २७ पादशीर्षकाणि २८ जाम्बूनदमयानि २९ गात्राणि-ईषा-आदीनि ३० वज्रमया-वज्ररत्नापूरिताः ३१ सन्धयः ३२ नानामणिमयं ३३ व्यूतं-विशिष्टवानम् ३४ रजतमयी ३५ तूली ३६ लोहिताश्वमयाणि ३७ 'बिब्बोयणा' इति उपधानकानि, आह च ० जीवाभिगममूलटीकाकारः-“बिब्बोयणा-उपधानकान्युच्यन्ते” [] इति, ३८ तपनीयमय्यो ३९ गण्डोपधानिकाः, ४० तद् देवशयनीयं ४१ सालिङ्गनवर्तिकम्-सह आलिङ्गनवर्त्या-शरीर-

० पृ० ९८ पं० ५ तथा १२ । “वेच्चं व्यूतं वानम् इत्यर्थः”-जीवा० वृ० प्र० पृ० २१० पं० ६ । ‘वान’ शब्दस्य पर्यायः भाषायाम् ‘वाण’-‘खाटलानुं वाण’-इति । + भाषायाम्-पडवाया । × भाषायाम् ईषा-‘ईस-खाटलानी ईस’ इति प्रसिद्धम् । ० जीवा० वृ० पृ० २३१ पं० १४ ।

देवशयनी-
यस्यवर्णकः

रायपसेण-
इयं ।

उभौओबिम्बोयणं बुहंतोउण्णते मँज्जे णयगंभीरे गंगापुलिणवालुयाउडालँसालिसए सुविरइयरयत्ताणे उँवधि-
यखोमदुगुल्लपट्टपडिच्छायणे आईणग-रूय-बूर-णवणीय-तूलफासमउते [पृ० ९९ पं० २] रत्तंसुँयसंबुए सुँरम्मे
पासादीये...पडिरूवे ।

[१२८] तस्स णं देवसयणिज्जस्स उत्तरेपुरत्थिमेणं महेगा मणिपेठिया पण्णत्ता, अट्टं जोयणाइं आयामवि-
क्खंभेणं चत्तारि जोअणाइं बाहल्लेणं सव्वमणिमयी जाव पडिरूवा, तीसे णं मणिपेठियाए

प्रमाणेनोपधानेन यत् तत् तथा, ४२ उभयतः-उभौ-शिरोऽन्त-पादान्तावाश्रित्य बिम्बोयणम्-उपधानं यत्र तत् उभयतोबिम्बोयणं
४३ उभयतउभतं ४४ मध्ये नतं च तत् निम्नत्वात् गम्भीरं च-महत्त्वान्नतगम्भीरं ४५ गङ्गापुलिणवालुकाया अवदालो-विदलनं
पादादिन्यासे अधोगमनमिति भावः तेन 'सालिसए' इति सदृशकम् गङ्गापुलिणवालुकावदालसदृशकं, दृश्यते चायं प्रकारो हंसतूल्या-
दिष्विति, तथा ४६ 'उपचित' इति विशिष्टं परिकर्मितं क्षौमं-कार्पासिकं दुकूलं-वस्त्रं तदेव पट्टः उपचितक्षौमदुकूलपट्टः स प्रतिच्छदनं-
आच्छादनं यस्य तत् तथा प्राग्वत् [पृ० ९९ पं० ९] ४७ रक्तांशुकेन संबृतं रक्तांशुकसंबृतम्-अत एव ४८ सुरम्यम् 'पासादीये'
इत्यादिपदचतुष्टयं प्राग्वत् [पृ० ७ पं० ५] ।

[१२८] १ तस्य देवशयनीयस्य २ उत्तरपूर्वस्यां दिशि अत्र ३ महत्येका ४ मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, सा च ५ अष्टौ योजनान्याया-
म-विष्कम्भाभ्यां ६ चत्वारि योजनानि बाहल्यतः ७ 'सव्वमणिमयी' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ८] ८ तस्याश्च मणिपीठिकाया

॥२२७॥

१०

रायपसेज-
इयं ।

॥२२८॥

उर्वरिं एत्थ णं महेगे खुड्डुं^१ महिंदज्झए पण्णत्ते सट्ठिं जोयणाइं उड्डुं उच्चत्तेणं जोयणं विक्खंभेणं वहरामया वट्ठ-
लट्ठसंठियसुसिलिट्ठ-जाव-पडिरूवा, [पृ० १०९ पं० २] उर्वरिं अट्ठट्ठ मंगलगा झया छत्तातिच्छत्ता, तस्सं णं
खुड्डागमहिंदज्झयस्स पच्चत्थिमेणं एत्थ णं सूरियाभस्सं देवस्स चोप्पाले नाम पहरणकोसे पन्नत्ते सव्ववहरामए
अच्छे जाव पडिरूवे, तत्थं णं सूरियाभस्स देवस्स फल्लिहरयण-खर्ग-गया-धणुप्पमुहा बहवे पहरणरयणा
संनिखित्ता चिट्ठंति, उज्जलं निसिंया सुत्तिक्खधारा पासादीया...। सभाए णं सुहम्माए उर्वरिं अट्ठट्ठ मंग-
लगा झया छत्तातिच्छत्ता ।

[१२९] सभाए णं सुहम्माए उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थ णं महेगे सिद्धायतणे पण्णत्ते ऐगं जोयणसयं आयामेणं पन्नासं

९ उपरि १० क्षुल्लको, महेन्द्रध्वजः प्रज्ञप्तः, तस्य प्रमाणं वर्णकश्च महेन्द्रध्वजवद् वक्तव्यम् [पृ० २२१ पं० २] ११ तस्य
क्षुल्लकमहेन्द्रध्वजस्य १२ पश्चिमायामत्र १३ सूर्याभस्य देवस्य महानेकः १४ चोप्पालो नाम १५ प्रहरणकोशः-प्रहरणस्थानं प्रज्ञप्तम्,
किंविशिष्टः ? इत्याह-जाव पडिरूवे' इति प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ८] १६ तत्र चोप्पालकाभिधाने प्रहरणकोशे बहूनि १७ परिघरत्न-
१८ खड्ग-१९ गदा-२० धनुःप्रमुख्यादीनि २१ प्रहरणरत्नानि २२ सन्निक्षिप्तानि तिष्ठन्ति, कथंभूतानि ? इत्यत आह-२३ उज्ज्व-
लानि-निर्मलानि २४ निक्षितानि-अतितेजितानि अत एव २५ तीक्ष्णधाराणि प्रासादीयानि इत्यादि प्राग्वत् [पृ० ७ पं० ५] तस्याश्च
२६ सभायाः सुधर्माया उपरि बहूनि २७ अष्टावष्टौ मङ्गलकानि-इत्यादि सर्वं प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ४] वक्तव्यम् ।

[१२९] १ सभायाः सुधर्मायाः २ उत्तरपूर्वस्थां दिशि ३ महदेकं ४ सिद्धायतनं प्रज्ञप्तम्, ५ एकं योजनशतमायामतः ६ पञ्चा-

सूर्याभस्य
प्रहरण-
कोशः

५

१०

रायपसेण-
इयं ।

जोयणाइं विक्खंभेणं बावत्तरिं जोयणाइं उड्डं उच्चत्तेणं सभागमएणं जाव गोमाणसियाओ भूमिंभागा उल्लोया
तहेव । तस्सं णं सिद्धायतणस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं महेगा मणिपेढिया पण्णत्ता, सोलसं जोयणाइं
आयामविक्खंभेणं अट्ट जोयणाइं बाहल्लेणं, तीसे णं मणिपेढियाए उव्वरिं एत्थ णं महेगे देवच्छंदए पण्णत्ते,
सोलस जोयणाइं आयामविक्खंभेणं साइरेगाइं सोलस जोयणाइं उड्डं उच्चत्तेणं

शतं विष्कम्भतः ७ द्वासप्ततिर्योजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन-इत्यादि ८ सर्वं सुधर्मावत् वक्तव्यं यावत् गोमामसीवक्तव्यता [पृ० २१४ पं० १-
पृ० २२३ पं० १] तथा चाह-‘सभागमएणं जाव गोमाणसियाओ’इति, किमुक्तं भवति ?-यथा सुधर्मायाः सभायाः पूर्वदक्षिणोत्तरवर्ती-
नि त्रीणि द्वाराणि तेषां च द्वाराणां पुरतो मुखमण्डपाः तेषां च मुखमण्डपानां पुरतः प्रेक्षागृहमण्डपाः तेषां च प्रेक्षागृहमण्डपानां पुरतश्चै-
त्यस्तूपाः सप्रतिमाः तेषां च चैत्यस्तूपानां पुरतः चैत्यवृक्षाः तेषां च चैत्यवृक्षाणां पुरतो महेन्द्रध्वजाः तेषामपि पुरतो नन्दापुष्करिण्य-
स्तदनन्तरं गुलिका गोमानस्यश्चोक्ताः तथाऽत्रापि सर्वमनेनैव क्रमेण निरवशेषं वक्तव्यम्, ९ उल्लोकवर्णनं भूमिभागवर्णनं च प्राग्वत्
[पृ० ८१, ९७ पं० ३] १० तस्य सिद्धायतनस्यान्तर्बहुमध्यदेशभागेऽत्र ११ महत्येका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, सा १२ षोडश योजना-
न्यायामविष्कम्भाभ्याम् १३ अष्टौ योजनानि बाहल्यतः ‘० सव्वमणिमयी’इत्यादि प्राग्वत् [पृ० २१८ पं० ३] १४ तस्याश्च मणिपी-
ठिकाया उपरि अत्र १५ महानेको १६ देवच्छन्दकः प्रज्ञप्तः स च १७ षोडश योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां १८ सातिरेकाणि षोडश

० नैतत् पदं मूलपाठे ।

॥२२९॥

रायपसेण-
इयं ।

॥२३०॥

सव्वरयणामए जाव पडिखवे ४एत्थं णं अट्ठसयं जिणपंडिमाणं जिणुस्सेहप्पमाणमित्ताणं संनिखित्तं संचिट्ठति,
तासि णं जिणपंडिमाणं इमेयारूवे वण्णावासे पणत्ते, तंजहा-तंबणिज्जमया हत्थतल-पायतला, अंकार्मयाइं
नक्खवाइं अंतोलोहियक्खपडिसेगाइं, कणगौमईओ जंघाओ, कणगौमया जाणू, कणगौमया ऊंरू, कणगौमईओ
गार्यलट्ठीओ, तंबणिज्जमयाओ नाभीओ, रिट्ठामईओ रोमराईओ, तवणिज्जमया चुचुया, तवणिज्जमया सिरि-
वच्छा, सिलप्पवालमया ओट्ठा, फालियामया दंता, तवणिज्जमईओ जीह्वाओ, तवणिज्जमया तालुया, कणगा-
मईओ नासिंगाओ अंतोलोहियक्खपडिसेगाओ, अंकार्मयाणि

योजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन १९ 'सव्वरयणामए' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ५] २० तत्र च देवच्छन्दके २१ अष्टशतं अष्टाधिकं शतं
२२जिनप्रतिमानां २३जिनोत्सेधप्रमाणमात्राणाम्-पञ्चधनुःशतप्रमाणानामिति भावः, २४सन्निक्षिप्तं २५तिष्ठति । २६ तासां २७जिन-
प्रतिमानाम् २८अयमेतद्रूपो २९वर्णावासो वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, ३० तपनीयमयानि ३१ हस्ततल-पादतलानि ३२ अङ्कुरत्नमया
३४ अन्तः-मध्ये लोहिताक्षरत्नप्रतिसेका ३३ नखाः ३५ कनकमय्यो ३६ जिह्वाः ३७ कनकमयानि ३८ जानूनि ३९ कनकमया ४०
ऊरवः ४१ कनकमय्यो ४२गात्रयष्टयः ४३ तपनीयमय्यो ४४ नाभयः ४५ रिष्टमय्यो ४६ रोमराजयः ४७ तपनीयमयाः ४८ चुचुकाः-
स्तनाग्रभागाः ४९ तपनीयमयाः ५० श्रीबुद्धाः ५१ शिलाप्रवालमया-विद्रुममया ५२ ओष्ठाः ५३ स्फटिकमया ५४ दन्ताः ५५ तप-
नीयमय्यो ५६ जिह्वाः ५७ तपनीयमयानि ५८ तालुकानि ५९ कनकमय्यो ६० नासिकाः ६१ अन्तर्लोहिताक्षप्रतिसेकाः, ६२ अङ्क-

४ अत आरभ्य संपूर्णा कण्डिका जीवा० मू० पृ० २२२ पं० ९ ।

जिनप्रति-
माः तार
वर्णकश्च

१०

अच्छीणि अंतोलोहियंक्खपडिसेगाणि [×रिट्ठामईओ ताराओ] रिट्ठामैयाणि अच्छिपत्ताणि, रिट्ठामईओ भमुह्मा-
ओ कण्णामया कवोलां, कण्णामया सर्वणा, कण्णामईओ णिडाल्लपट्टियातो, वहरामईओ सीसंघडीओ तव्वणि-
ज्जमईओ केसंतंकेसभूमिओ रिट्ठामैया उव्वरि मुद्धया ।

[१३०] ० तासिं णं जिणपडिमाणं पिट्ठतो पत्तेयं पत्तेयं छत्तधारंगपडिमाओ पणत्ताओ, ताओ णं छत्त-
धारगपडिमाओ हिमरययकुंदेदुप्पगासाइं सकोरंटमल्लदामधवलाइं आंयवत्ताइं सलीलं धारेमाणीओ धारेमा-
णीओ "चिट्ठंति, तासिं णं जिणपडिमाणं उभंओ पासे पत्तेयं पत्तेयं

मयानि ६३ अक्षीणि ६४ अन्तलोहिताक्षप्रतिसेकानि, ६५ रिष्टरत्नमयानि ६६ अक्षिपत्राणि ६७ रिष्टरत्नमय्यो ६८ भ्रुवः ६९ कनकमयाः
७० कपोलाः ७१ कनकमयाः ७२ श्रवणाः ७३ कनकमय्यो ७४ ललाटपट्टिकाः ७५ वज्रमय्यः ७६ शीर्षघटिकाः ७७ तपनीयमय्यः
७८ केशान्तकेशभूमयः, केशान्तभूमयः केशभूमयश्चेति भावः, ७९ रिष्टमया ८० उपरि मूर्द्धजाः-केशाः ।

[१३०] १ तासां २ जिनप्रतिमानां ३ पृष्ठत एकैका ४ * छत्रधराणां प्रतिमा ५ हिमरजतकुन्देन्दुप्रकाशं ६ सकोरन्टमाल्यदामध-
वलम् ७ आतपत्रं गृहीत्वा ८ सलीलं ९ धरन्ती १० तिष्ठति, तथा ११ तासां १२ जिनप्रतिमानां १४ प्रत्येकम् १३ उभयोः पार्श्वयोः

× [] एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः वि० बा० । जीवा० मू० प्र० पृ० २३३ पं० १ । ० इयं संपूर्णाऽपि कण्डिका जीवा० मू० प्र० पृ० २३३
पं० ५ । * छत्रधरा प्र-पा० ४-५ भा० १ ।

रायपसेण-
इयं ।

॥२३२॥

चामरधारपडिमाओ पणस्ताओ, ताँओ णं चामरधारपडिमातो चंदप्पँहवयरवेरुलियनानामणिरयणखचियचि-
त्तदंडाओ सुहुमँरयतदीहवालाओ संखंककुंददगँरयअमतमहियफेणपुंजसन्निकासाओ धवलाओ चामराओ [पृ०
१७९ पं० २-] सलीलं धारेमाणीओ धारेमाणीओ चिट्ठति, ताँसि णं जिणपँडिमाणं पुरँतो दो दो नागपडिमाँतो
जक्खपँडिमाओ भूयपँडिमातो कुंडधारपँडिमाओ सव्वरयणामईओ अच्छाओ जाव चिट्ठति, ताँसि णं जिण-
पँडिमाणं पुरँतो अट्ठसयं घंटाणं अट्ठसयं चंदणकलसाणं अट्ठसयं भिंगारैणं एवं आयंसणं

द्वे द्वे १५ चामरधरे प्रतिमे प्रज्ञप्ते, १६ = ते च १७ चन्द्रप्रभः-चन्द्रकान्तो वज्रं वैडूर्यं च प्रतीतं चन्द्रप्रभवज्रवैडूर्याणि शेषाणि च ना-
नामणिरत्नानि खचितानि येषु दण्डेषु ते तथा, एवरूपाः १८ चित्रा-नानाप्रकारा दण्डा येषां तानि तथा १९ सूक्ष्मा रजतमया दीर्घा
वाला येषां तानि तथा [पृ० १७९ अंक-१०२] १९ प्रतीतम् चामराणि गृहीत्वा सलीलं वीजयन्त्यस्तिष्ठन्ति, ताश्च 'सव्वरयणामईओ
अच्छाओ' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १७९ पं० ८-] २० तासां २१ जिनप्रतिमानां २२ पुरतो २३ द्वे द्वे २४ नागप्रतिमे द्वे द्वे २५ यक्ष-
प्रतिमे द्वे द्वे २६ भूतप्रतिमे द्वे द्वे २७ कुण्डधरे प्रतिमे सन्निक्षिप्ते तिष्ठतः, तस्मिंश्च देवच्छन्दकं २८ तासां २९ जिनप्रतिमानां
३० पुरतः ३१ अष्टशतं ३२ घण्टानाम् ३३ अष्टशतं ३४ चन्दनकल-शानाम् ३५ अष्टशतं ३६ भृङ्गाराणाम् अष्टशतम्-३७ आदर्श-

= "सूत्रे स्त्रीत्वं+ प्राकृतत्वात्"-राय० विव० । = -शानाम् अष्टशतं मङ्गलकलशानाम् अ-भा० २ ।

+ 'चामर' शब्दस्य.

जिनप्रति-
मानां पुर-
नागयक्ष-
भूतादिप्र-
तिमाः त-
घण्टादि-
पदार्थाः

१०

रायपसेण-
इयं ।

थालाणं पाईणं सुपेइहाणं मणोगुलियाणं वायकैरगाणं चित्तगैराणं रयणकैरंडगाणं हयकंठाणं जाव [पृ० १७७ पं० ५] उस्सभकंठाणं पुप्फचंगेरीणं जाव [पृ० १७८ पं० १] लोमहत्थचंगेरीणं पुप्फपंडलगाणं तेह्लंसमुग्गाणं जाव [पृ० १८० पं० १] अंजणैसमुग्गाणं अट्टसयं सैयाणं अट्टसयं

नाम् अष्टशतं ३८ स्थालानाम् अष्टशतं ३९ पात्रीणाम् अष्टशतं ४० सुप्रतिष्ठानानाम् अष्टशतं ४१ मनोगुलिकानां-पीठिकाविशेषाणाम् अष्टशतं ४२ वातकरकाणाम् अष्टशतं ४३ चित्राणां ४४ रत्नकरण्डकानाम् अष्टशतं ४५ हयकण्ठानाम् अष्टशतं गजकण्ठानाम् अष्टशतं नरकण्ठानाम् अष्टशतं किन्नरकण्ठानाम् अष्टशतं किंपुरुषकण्ठानाम् अष्टशतं महोरगकण्ठानाम् अष्टशतं ४६ वृषभकण्ठानाम् अष्टशतं ४७ पुष्पचङ्गेरीणाम् अष्टशतं माल्यचङ्गेरीणाम् , मुकुलानि पुष्पाणि, ग्रथितानि माल्यानि, अष्टशतं चूर्णचङ्गेरीणाम् अष्टशतं गन्धचङ्गेरीणाम् अष्टशतं वस्त्रचङ्गेरीणाम् अष्टशतमाभरणचङ्गेरीणाम् अष्टशतं सिद्धार्थकचङ्गेरीणाम् अष्टशतं ४८ लोमहस्तकचङ्गेरीणाम् , लोमहस्तकं च मयूरपुच्छपुञ्जनिका, अष्टशतं ४९ पुष्पपटलकानाम् एवं माल्य-चूर्ण-गन्ध-वस्त्राभरण-सिद्धार्थक-लोमहस्तक-पटलकानामपि प्रत्येकं प्रत्येकं अष्टशतं वक्तव्यम् अष्टशतं सिंहासनानाम् अष्टशतं छत्राणाम् अष्टशतं चामराणाम् अष्टशतं ५० तैलसमुद्रकानाम् अष्टशतं कोष्ठ-समुद्रकानाम् अष्टशतं पत्रसमुद्रकानाम् अष्टशतं चोयकसमुद्रकानाम् अष्टशतं तगरसमुद्रकानाम् अष्टशतम्-एलासमुद्रकानाम् अष्टशतं हरितालसमुद्रकानाम् अष्टशतं हिंगुलकसमुद्रकानाम् अष्टशतं मनःशिलासमुद्रकानाम् अष्टशतम्-५१ अञ्जनसमुद्रकानाम् सर्वा-प्यपि अमूनि तैलादीनि परमसुरभिगन्धोपेतानि, अष्टशतं ५२ ध्वजानाम् । अत्र सङ्ग्रहणिगाथा-

“चंदणकलसा भिमारगा य आयंसया य थाला य । पातीउ सुपेइहा मणगुलिका वायकस्सा य ॥१॥

॥२३॥

१०

धूर्वकडुच्छुयाणं संनिखितं "चिद्वृत्ति, सिद्धायतनैस्स णं उव्वरिं अट्ठमंगलंगा झया छत्तातिच्छत्ता ।

[१३१] तस्स णं सिद्धायतनस्स उत्तरपुरत्थिमे णं एत्थ णं महेगा उव्ववायसभा पणत्ता, जह्वा सभाए सुहम्माए तहेव जाव मणिपेठिया अट्ठ जोयणाइं देवसयणिज्जं तहेव सयणिज्जवणओ अट्ठमंगलगा झया छत्तातिच्छत्ता । तीसे णं उव्ववायसभाए उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थ णं महेगे हरए पणत्ते

चित्ता रयणकरंडा इय-गय-नरकंठगा य चंगेरी । पडलग-सीहासण-छत्त-चामरा समुग्गय-झया य ॥२॥

अष्टशतं ५३ धूप*कडुच्छुकानां ५४ सम्भिक्षितं ५५ तिष्ठति, तस्य च ५६ सिद्धायतनस्य ५७ उपरि ५८ अष्टावष्टौ ५९ मङ्गलकानि ६० ष्वज-६१ छत्रातिच्छत्रादीनि तु प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ४] ।

[१३१] १ तस्य च २ सिद्धायतनस्य ३ उत्तरपूर्वस्यामत्र ४ महत्येका ५ उपपातसभा प्रज्ञप्ता, ६ तस्याश्च सुधर्मागमेन स्वरूपवर्णन-पूर्वादिद्वारत्रयवर्णन-मुखमण्डप-प्रेक्षागृहमण्डपादिवर्णनादिप्रकाररूपेण तावद् वक्तव्यं यावत् उल्लोकवर्णनम् [पृ० २१४ पं० ३-] तस्याश्च बहुसमरमणीयभूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागेऽत्र महत्येका ७ मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, सा च ८ अष्टौ योजनान्यायाम-विष्कम्भाभ्यां चत्वारि योजनानि बाह्येन 'सम्भवमणिमयी' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० २१७ पं० ४] तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि अत्र महदेकं देवशयनीयं प्रज्ञप्तम्, तस्य स्वरूपं यथा सुधर्मायां सभायां देवशयनीयस्य [पृ० २२६ पं० २] तस्या अप्युपपातसभाया उपरि अष्टाष्ट मङ्गलकादीनि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ४] ९ तस्या १० उपपातसभाया ११ उत्तरपूर्वस्यां दिशि १२ महानेको १३ ह्रदः प्रज्ञप्तः, स च

* -कडुछका-पा० ४ । -कडुछा-भा० १ । भाषायाम् 'कडछो' 'कडछी' ।

ऐंगं जोयणसयं आयामेणं पण्णासं जोयणाइं विक्खंभेणं दस्सं जोयणाइं उव्वेहेणं तहेव 'से णं हरए ऐंगाए पडमवरवेइयाए एगेणं वणसंखेण संव्वओ समंता संपरिक्खित्ते । तस्स णं हरयस्स तिविसं तिसोवाणपडिरू-
वणा पणत्ता । तस्सं णं हरयस्स उत्तरपुरत्थिमे णं ऐत्थ णं भेइगा अभिसेगसभा पणत्ता, सुहम्मंगमएणं जाव गोमंगणसियाओ मणिपेठिया सीहांसणं संपरिवारं जाव दामा चिट्ठंति, तत्थं णं सूरियाभस्सं देवस्स

१४ एकं योजनशतमायामतः १५ पञ्चाशत् योजनानि विष्कम्भतः १६ दश योजनान्युद्वेधेन 'अच्छे रययामयकूले' इत्यादि नन्दापुष्क-
रिण्या इव वर्णनं निरवशेषं वक्तव्यम् [पृ० १९१ पं० २] १७ स हृद १८ एकया पञ्चवरवेदिकया १९ एकेन च वनखण्डेन २० सर्वतः
समन्तात् संपरिक्षिप्तः, पञ्चवरवेदिकावर्णनं [पृ० २०४ पं० १] वनखण्डवर्णनं च प्राग्वत् [पृ० १८३ पं० १] २१ तस्य च हृदस्यः २२
उत्तरपूर्वस्यां दिशि २३ अत्र २४ महत्येका २५ अभिषेकसभा प्रज्ञप्ता, सा च २६ सुधर्मासभावत् प्रमाण-स्वरूप-द्वारत्रय-मुखमण्ड-
पादिप्रकारेण तावद् वक्तव्या यावद् २७ गोमानसीवक्तव्यता [पृ० २१४ पं० १-पृ० २२३ पं० १] तदनन्तरं तथैव उल्लोकवर्णनम्
भूमिभागवर्णनं च तावत् यावन्मणीनां स्पर्शः [पृ० ९७, ८१ पं० ३ कं० ४०] तस्या अभिषेकसभाया बहुसमरमणीयस्य भूमिभा-
गस्य बहुमध्यदेशभागे महत्येका २८ मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, साऽप्यष्टौ योजनान्यायाम-विष्कम्भाभ्यां चत्वारि योजनानि बाह्व्यतः
'सव्वरयणामयी' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० २१७ पं० ४] तस्या मणिपीठिकाया उपरि अत्र महदेकं २९ सिंहासनम् सिंहासनवर्णकः
प्राग्वत् [पृ० ९८ पं० ३] नवरमत्र ३० परिवारभूतानि भद्रासनानि च वक्तव्यानि [कं० ४४] ३१ तस्मिंश्च सिंहासने ३२ सूर्याभस्य

रायपसेण-
इयं ।

॥२३६॥

सुबहु अंभिसेयभंडे संनिखित्ते चिट्ठइ, अट्ठ मंगलगा तहेव । ३३ तीसे णं अभिसेगसभाए उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थ
णं अलंकारियसंभा पण्णत्ता जेहा सभा सुधम्मा, मणिपेढिया अट्ठ जोयणाइं सीहासणं सपरिवारं, तत्थं णं
सूरियाभस्स देवस्स सुबहु अलंकारियभंडे संनिखित्ते चिट्ठति, सेसं तहेव, ३४ तीसे णं अलंकारियसभाए उत्तरपु-
रत्थिमे णं तत्थं णं महेगा ववसायसभा पण्णत्ता, जेहा उववायसभा जाव सीहासणं सपरिवारं मणिपेढिया
अट्ठ मंगलगा, तत्थं णं सूरियाभस्स देवस्स एत्थ महेगे पोत्थयरयणे सन्निखित्ते चिट्ठइ, तस्सं णं पोत्थयरय-
णस्स इमेयारूवे

देवस्य ३३ सुबहु ३४ अभिषेकभाण्डम्-अभिषेकयोग्य उपस्करः सन्निक्षिप्तः तिष्ठति, 'तीसे णं अभिसेयसभाए अट्ठ मंगलका'
इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ४] ३५ तस्याश्च अभिषेकसभाया ३६ उत्तरपूर्वस्यां दिशि अत्र महत्येका ३७ अलंकारसभा प्रज्ञप्ता,
सा ३८ चाभिषेक+सभावत् प्रमाण-स्वरूप-द्वारत्रय-मुखमण्डप-प्रेक्षागृहमण्डपादिवर्णकप्रकारेण तावद् वक्तव्या यावत् परिवारसिंहा-
सनम् [पृ० २१४ पं० १] ३९ तत्र सूर्याभस्य देवस्य ४० आलङ्कारिकम्-अलङ्कारयोग्यं भाण्डं संनिक्षिप्तमस्ति, शेषं प्राग्वत् [प्र०
पृ० पं० १] ४१ तस्याश्च अलङ्कारसभाया ४२ उत्तरपूर्वस्यां दिशि अत्र ४३ महत्येका ४४ व्यवसायसभा प्रज्ञप्ता, सा च ४५
=अभिषेकसभावत् प्रमाण-स्वरूप-द्वारत्रय-मुखमण्डपादिवर्णनप्रकारेण तावद् वक्तव्या यावत् सिंहासनं सपरिवारम् [पृ० २१४ पं० १
पृ० २१६ पं० ३] ४६ तत्र ४७ महदेकं ४८ पुस्तकरत्नं सन्निक्षिप्तमस्ति, ४९ तस्य च पुस्तकरत्नस्य ५० अयमेतद्रूपो

÷ -सणं अपरि-भा० १ । + मूल-विवरणपाठयोर्भेदः । = मूले तु 'जेहा उववायसभा' इत्युक्तम् । जीवा० पृ० २३५ पं० ८-"ववसातसभा

अलंकार-
सभा व्यव-
सायसभा च

५

१०

रायपसेण-
इयं ।

वर्णावासे पण्णसे, +तंजहा रिट्ठां० मईयो कंविआओ * [तवणिज्जमए] "दोरे= नाणामणिमैए गंठी" रयणा-
मयाइं पत्तेगाइं वेकलियमैए लिप्पासणे रिट्ठामए छंदणे तवणिज्जमई संकला रिट्ठामई मंसी वइरामई लेहणी
रिट्ठामयाइं अक्खंराइं धम्मिंए लेखे । ववसायसभाए णं उवरिं अट्ठ मंगलगा, तीसे णं ववसायसभाए

५१ वर्णावासो वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, ५२ रिष्टमय्यौ-रिष्टरत्नमय्यौ ५३ ०कम्बिके० पृष्ठके इति भावः, रत्नमयो ५४ *दवरको
यत्र पत्राणि प्रोतानि सन्ति, ५५ नानामणिमयो ५६ ग्रन्थिः दवरकस्यादौ येन पत्राणि न निर्गच्छन्ति, ५७ अङ्कमयानि-अङ्करत्न-
मयानि ५८ पत्राणि, ५९ नानामणिमयं ६० लिप्यासनम्-मपीभाजनमित्यर्थः, ६३ तपनीयमयी ६४ शृङ्खला मपीभाजनसत्का,
६१ रिष्टरत्नमयं उपरितनं तस्य ६२ छादनं ६५ रिष्टमयी-रिष्टरत्नमयी ६६ मपी, ६७ वज्रमयी ६८ लेखनी, ६९ रिष्टमयानि
७० अक्षराणि, ७१ धार्मिकं लेख्यं, *क्वचित्-‘धम्मिंए ८सत्थे’इति पाठः तत्र ‘धार्मिकं शास्त्रम्’इति व्याख्येयम् ७२ तस्याश्च =उप-

पण्णत्ता अभिसेयसभावत्तव्वया जाव सीहासणं अपरिवारं” इत्यादि । + इदं समस्तं पुस्तकवर्णनं जीवा० मू० पृ० २३५ पं० ९ । ० -मयाइं
उक्कंठियाइं त-भा० १ । * वि० बा० । अत्र पुस्तकवर्णने मूल-विवरणयोर्भेदः मूलपाठव्युत्क्रमश्च भासते । = “देशीनाममालायां ‘दार-
दोर’ शब्दौ कटीसूत्रापरपर्यायकाञ्चीवाचकौ लभ्येते-“कंचीई दार-दोरा य”-व० ५ गा० ३८ । अत्र तु ‘दोर’ शब्दः पत्रबन्धनसाधनं सूत्राप-
रपर्यायं केवलं गुणरूपमर्थं सूचयति-इति । ‘दोर’ शब्दश्च भाषायाम् ‘दोरो’ नाम्ना प्रतीतः । ‘दवरक’ इति तु अस्यैव संस्कृतमुच्चारणम् ।
० कण्ठिके-पा० ५, भा० १ । ० -के प्रष्ठके भा० २-के पुष्ठके-जीवा० वि० पृ० २३७ । * दवको-पा० ५-४ । * क्वचित् ‘धंमि’ इति
पाठः-भा० २ । ८ विवरणकारदर्शितं पाठान्तरम् । = मूले तु ‘ववसायसभाए’ इति भेदः ।

व्यवसाय-
सभायां
स्थितस्य
पुस्तकस्य
वर्णकः

॥२३७॥

१०

उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थ णं नंदा पुक्खरिणी पण्णत्ता हरयसरिस्ता, तीसे णं णंदाए पुक्खरिणीए उत्तरपुरत्थिमेणं
मँहेगे बँलिपीठे पण्णत्ते सव्वरयणीमए अँच्छे जाव पडिरूवे ।

[१३२] तेणं कालेणं तेणं समएणं सूरियाभे देवे अहुणोववण्णमित्तए चेव समाणे पंचविहाए पज्जत्तीए
पज्जत्तीभावं गच्छइ, तंजहा—आहारपज्जत्तीए सरीरपज्जत्तीए इंदियपज्जत्तीए आणपाणपज्जत्तीए भासा-मणप-
ज्जत्तीए, तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स पंचविहाए पज्जत्तीए

पातसभाया ७३ उत्तरपूर्वस्यां दिशि ७४ महदेकं ७५ बलिपीठं प्रज्ञप्तम्, तच्चाष्टौ योजनानि आयामविष्कम्भतः चत्वारि योजनानि
बाह्व्यतः ७६ सर्वरत्नमयम् ७७ 'अच्छे' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ५] । तस्य च ० बलिपीठस्य उत्तरपूर्वस्यां दिशि अत्र
महत्येका नन्दा पुष्करिणी प्रज्ञप्ता, सा च हृदप्रमाणा, हृदस्येव च तस्या अपि त्रिसोपानवर्णनं तोरणवर्णनं च प्राग्वत् [पृ० ७८ पं०
१, पृ० ७९ पं० १] । तदेवं यत्र यादृग्रूपं च सूर्याभस्य देवस्य विमानं तत्र तादृग्रूपं चोपवर्णितम् ।

[१३२] सम्प्रति सूर्याभो देवः उत्पन्नः सन् यदकरोत् यथा च तस्याऽभिषेकोऽभवत् तद् उपदर्शयति—१ तस्मिन् काले २ त-
स्मिन् समये ३ सूर्याभो देवः सूर्याभे विमाने उपपात ० सभायां देवशयनीये देवदूष्यान्तरिते प्रथमतोऽङ्गुलासंख्येयभा-गमात्रयाऽवगाह-
नया समुत्पन्नः ४ 'तए णं' इत्यादि सुगमम् नवरम् इह भाषा-मनःपर्याप्तयोः समाप्तिकालान्तरस्य प्रायः शेषपर्याप्तिसमाप्तिकालान्त-
रापेक्षया स्तोकत्वादेकत्वेन विवक्षणमिति 'पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तीभावं गच्छइ' इत्युक्तम्, ततः ५ तस्य सूर्याभस्य देवस्य ६ पञ्च-

० मूले पूर्वं पुष्करिणीनिर्देशः पश्चात् बलिपीठनिर्देशः, विवरणे तु व्युत्क्रमः । ० -तशय्यायां-भा० २ । -गद्वया अव-भा० २ ।

पञ्चसौभावं गयस्स समाणस्स इमेयारूवे अज्झत्थिए चित्तिए पत्थिए मणोगए संकप्पे समुपज्झित्था-किं मे पुठ्व करणिज्जं ? किं मे पच्छा करणिज्जं ? किं मे पुठ्व सेयं ? किं मे पच्छा सेयं ? किं मे पुठ्व पि पच्छा वि हिंयाए सुहंयाए खमंयाए णिस्सेयसाए आणुंगामियत्ताए भविस्सइ ? ।

[१३३] तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स सामाणियपरिसोववन्नगा देवा सूरियाभस्स देवस्स इमेयारूवमज्झत्थि-यं जाव [पृ० ५१ पं० १] समुप्पन्नं समभिजाणित्ता जेणेव सूरियाभे देवे तेणेव उवागच्छन्ति, सूरियाभं देवं करयल-परिग्गहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कद्दु जएणं विजएणं बद्धाविन्ति बद्धावित्ता एवं वयासी-एवं खल्लु देवा-णुप्पियाणं सूरियाभे विमाणे सिद्धायतणंसि जिणपडिमाणं जिणुस्सेहपमाणमित्ताणं अट्टसयं संनिखित्तं चि-

॥२३९॥

विधया पर्याप्तया ७ पर्याप्तभावमुपगतस्य सतः ८ अयमेतद्रूपः ९ संकल्पः १० समुदपद्यत-‘अज्झत्थिए’ इत्यादि पदव्याख्यानं पूर्ववत् [पृ० ५१ पं० १ तथा ७] ११ किं मे मम पूर्व करणीयम् ? १२ किं मे पश्चात्करणीयम् ? १३ किं मे पूर्व कर्तुं श्रेयः ? १४ किं मे पश्चात् कर्तुं श्रेयः ? तथा १५ किं मे पूर्वमपि च पश्चादपि च १६ हिताय-भावप्रधानोऽयं निर्देशो-हितत्वाय-परिणामसुन्दरतायै १७ सुखाव शर्मणे १८ क्षमाय-अयमपि भावप्रधानो निर्देशः-संगतत्वाय १९ निःश्रेयसाय-निश्चितकल्याणाय २० अनुगामिकतायै-परम्परशुभा-नुबन्धसुखाय २१ भविष्यति-इति । इह प्राक्तनो ग्रन्थः प्रायोऽपूर्वः भूयानपि च पुस्तकेषु वाचनाभेदस्ततो माऽभूत् शिष्याणां सम्मोह इति क्वापि सुगमोऽपि यथावस्थितवाचनाक्रमप्रदर्शनार्थं लिखितः, इत ऊर्ध्वं तु प्रायः सुगमः प्राग्व्याख्यातस्वरूपश्च न च वाचनाभेदोऽप्यतिबाध इति स्वयं परिभाषनीयः, विषमपदव्याख्या तु विधास्यते इति ।

दृति, सभाए णं सुहम्माए माणवए चेइए खंभे वहरामएसु गोलवट्टसमुग्गएसु बहूओ जिणसकहाओ संनिखि-
त्ताओ चिट्ठंति, ताओ णं देवाणुप्पियाणं अण्णेसि च बहूणं वेमाणियाणं देवाण य देवीण य अच्चणिज्जाओ जाव
पज्जुवासणिज्जाओ, तं एयं णं देवाणुप्पियाणं पुढ्वि करणिज्जं, तं एयं णं देवाणुप्पियाणं पच्छा करणिज्जं, तं एयं
णं देवाणुप्पियाणं पुढ्वि सेयं, तं एयं णं देवाणुप्पियाणं पच्छा सेयं, तं एयं णं देवाणुप्पियाणं पुढ्वि पि पच्छा
वि हियाए सुहाए खमाए निस्सेयसाए आणुगामियत्ताए भविस्सति ।

[१३४] तए णं से सूरियाभे देवे तेमिं सामाणियपरिसोववन्नगाणं देवाणं अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म
इट्ठतुट्ठ-जाव [पृ० ४७ पं० ३-]-हयहियए सयणिज्जाओ अब्भुट्ठेति सयणिज्जाओ अब्भुट्ठेत्ता उववायसभाओ पुर-
त्थिमिल्लेणं दारेणं निग्गच्छइ, जेणेव हरए तेणेव उवागच्छति, उवागच्छित्ता हरयं अणुपयाहिणीकरेमाणे अणु-
पयाहिणीकरेमाणे पुरत्थिमिल्लेणं तोरणेणं अणुपविसइ अणुपविसित्ता पुरत्थिमिल्लेणं तिसोवाणपडिरूवएणं
पच्चोरुहइ पच्चोरुहित्ता जलावगाहं जलमज्जणं करेइ करित्ता जलकिडुं करेइ करित्ता जलाभिसेयं करेइ करित्ता
आयंते चोक्खे* परमसुईभूए हरयाओ पच्चोत्तरइ पच्चोत्तरित्ता जेणेव अभिसेयसभा तेणेव उवागच्छति तेणेव

[१३४] १ नवानामपि श्रोतसां शुद्धोदकप्रक्षालनेन आचान्तो-गृहीताचमनः-२ चोक्षः-स्वल्पस्यापि शङ्कितमलस्यापनयनात्
अत एव ३ परमशुचिभूतः ।

* भाषायाम् 'चोक्खु' ।

सामानि
कर्तव्य-
निर्देशः-
तदनुसारे
सूर्याभस्
स्नानादि
प्रवृत्तिः

उवागच्छिता अभिसेयसभं अणुपयाहिणीकरेमाणे अणुपयाहिणीकरेमाणे पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं अणुपविसइ
अणुपविसित्ता जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छिता सीहासणवरगए पुरत्थाभिमुहे सन्निसन्ने ।

[१३५] तए णं सूरियाभस्स देवस्स सामाणियपरिसोववन्नगा देवा आभिओगिए देवे सहावेति सहावित्ता
एवं वयासी-खिप्पामेव भो ! देवाणुप्पिया ! सूरियाभस्स देवस्स महत्थं महग्घं महरिहं विउलं इंदोभिसेयं उ-
वट्टवेह । तए णं ते आभिओगिआ देवा सामाणियपरिसोववन्नेहिं देवेहिं एवं वुत्ता समाणा हट्ठा जाव-हियया
[पृ०४७ पं०३-] करयलपरिग्गहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्ठु 'एवं देवो ! तह' त्ति आणाए विणएणं वयणं
पडिसुणंति, पडिसुणित्ता उत्तरपुरत्थिमं विसीभागं अवक्कमंति, उत्तरपुरत्थिमं विसीभागं अवक्कमित्ता वेउ-
न्वियसमुग्घाएणं समोहणंति, समोहणित्ता संखेज्जाइं जोयणाइं जाव दोच्चं पि वेउन्वियसमुग्घाएणं समोहणित्ता
[कण्डिका १९] अट्ठसहस्सं सोवन्नियाणं कलसाणं अट्ठसहस्सं रूपमयाणं कलसाणं अट्ठसहस्सं मणिमयाणं कल-
साणं अट्ठसहस्सं सुवण्णरूपमयाणं कलसाणं

[१३५] १ महान् अर्थो-मणिकनकरत्नादिक उपयुज्यमानो यस्मिन् स महार्थः तं, तथा २ महान् अर्थः-पूजा यत्र स महार्थः
तं, ३ महम्-उत्सवमहतीति महार्हस्तं, ४ विपुलं-विस्तीर्णं शक्राभिषेकवत् ५ इन्द्राभिषेकम्-उपस्थापयत । 'अट्ठसहस्सं सोवणि-
याण कलसाणं विउव्वंति' इत्यादि, अत्र भूयान् वाचनाभेदः इति यथावस्थितवाचनाप्रदर्शनाय लिख्यते, ६ अट्ठसहस्सं-
अष्टाधिकं सहस्त्रं ७ सौवर्णिकानां ८ कलशानाम् ९ अष्टसहस्त्रं रूप्यमयानाम् १० अष्टसहस्त्रं मणिमयानाम् ११ अष्टसहस्त्रं सुवर्णरूप्यम-

सूर्याभस्य
अभिषेको-
पस्थापना
तदर्थं च
जल-मृत्ति-
कादिग्रह-
णायदेवानां
मनुष्यक्षेत्रे
आगमनम्

अष्टसहस्रं सुवन्नमणिमयाणं कलसाणं अष्टसहस्रं रूप्यमणिमयाणं कलसाणं अष्टसहस्रं सुवण्णरूप्यमणिम-
याणं कलसाणं अष्टसहस्रं भौमिज्जाणं कलसाणं एवं भिंगारीणं आयंसाणं थालाणं पाईणं सुपतिट्ठाणं वार्यक-
रगाणं रयणकरंडगीणं पुष्पचंगेरीणं जाव लोमहत्थचंगेरीणं पुष्पपडलगाणं जाव लोमहत्थपडलगाणं सीहा-
संणाणं छत्ताणं चामराणं तेल्लसंमुग्गाणं जाव अंजणसमुग्गाणं झंयाणं अष्टसहस्रं धूवकंदुच्छुयाणं विउव्वन्ति,
विउव्वित्ता ते साभाविए य वेउव्विए य कलसे य जाव कडुच्छुए य गिण्हन्ति गिण्हित्ता सूरियाभाओ विमा-
णाओ पडिनिक्खमन्ति पडिनिक्खमित्ता ताए उक्किट्ठाए चवलाए जाव [पृ० ५८ पं १] तिरियमसंखेज्जाणं जाव
[पृ० ५८ पं० १] वीतिवयमाणे वीतिवयमाणे जेणेव खीरोदयसमुद्दे तेणेव उवागच्छन्ति उवागच्छित्ता
खीरोयं गं गिण्हन्ति जाइं तत्थुप्पलाइं ताइं गेण्हन्ति जाव [पृ० २१ पं० १०] सयसहस्सपत्ताइं गिण्हन्ति गिण्हित्ता

यानाम् १२ अष्टसहस्रं सुवर्णमणिमयानाम् १३ अष्टसहस्रं रूप्यमणिमयानाम् १४ अष्टसहस्रं सुवर्णरूप्यमणिमयानाम् १५ अष्टसहस्रं भौमे-
यानां कलशानाम् अष्टसहस्रं १६ भृङ्गाराणाम् एवम् १७ आदर्श-१८ स्थाल-१९ पात्री-२० सुप्रतिष्ठ-२१ वातकरक-२२ चित्ररत्न
करण्डक-२३ पुष्पचङ्गेरी-यावत् २४ लोमहस्तकपटलक-२५ सिंहासन-२६ च्छत्र-२७ चामर-२८ समुद्रक-२९ ध्वज-३० धूप-
कडुच्छुकानां प्रत्येकं प्रत्येकम् अष्टसहस्रम् अष्टसहस्रं ३१ विकुर्वन्ति = विकुर्वित्वा ३२ 'ताए उक्किट्ठाए' इत्यादि व्याख्यातार्थम् [पृ०
५८ पं० ७] ४६ सर्वान् तूवरान्-कषायान् ४७ सर्वाणि पुष्पाणि ४८ सर्वान् गन्धान्-गन्धवासादीन् ४९ सर्वाणि माल्यानि
ग्रथितादिभेदभिन्नानि ५० सर्वौषधीन् ५१ सिद्धार्थकान्-सर्षपकान् ५२ गृह्णन्ति । इहैवं क्रमः-३३ पूर्वं क्षीरसमुद्रे उपागच्छन्ति

= 'विकुर्व्य' इति शुद्धम् ।

जेणेव पुक्खरोदए समुद्दे तेणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता पुक्खरोदयं गेण्हंति गिण्हित्ता जाइं तत्थुप्पलाइं
सयसहस्सपत्ताइं ताइं जाव गिण्हंति गिण्हित्ता जेणेव सँमयखेत्ते जेणेव भरहेरवयँइं वासाइं जेणेव माँगहव-
रदामपभासाइं तित्थाइं तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छित्ता तित्थोदगं गेण्हंति गेण्हित्ता तित्थमँट्टियं
गेण्हंति गेण्हित्ता जेणेव गँगा-सिँधु-रक्ता-रक्तावईओ महानईओ तेणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता सलिलोदगं
गेण्हंति सलिलोदगं गेण्हित्ता उभओकूलमट्टियं गेण्हंति मट्टियं गेण्हित्ता जेणेव चुल्लहिँमवँतसिहरीवासहर-
पव्वया तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छित्ता दगं गेण्हंति सँव्वतूयरे सँव्वपुप्फे सँव्वगंधे सँव्वमल्ले सँव्वोस-
हिसिँद्धत्थए गिँण्हंति गिण्हित्ता जेणेव पउमँपुँडरीयदहे तेणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता दँहोदगं गेण्हंति
गेण्हित्ता जाइं तत्थ उप्पलाइं जाव [पृ० २१ पं० १०] सयसहस्सपत्ताइं ताइं गेण्हंति गेण्हित्ता जेणेव हेमवँर-
वयाइं वासाइं जेणेव रोहिँय-

॥२४३॥

तत्रोदकमुत्पलादीनि च गृह्णन्ति, ततः ३४ पुक्खरोदे समुद्रे तत्रापि तथैव, ततो ३५ मनुष्यक्षेत्रे ३६ भरतैरावतवर्षेषु ३७ मागधादिषु
तीर्थेषु ३८ तीर्थोदकं ३९ तीर्थमृत्तिकां च गृह्णन्ति, ततो ४० गङ्गा-४१ सिन्धु-४२ रक्ता-४३ रक्तवतीषु नदीषु ४४ सलिलोदकं-
नद्युदकमुभयतटमृत्तिकां च गृह्णन्ति ततः ४५ चुल्लहिमवत्शिखरेषु ४६ सर्वतूवर-४७ सर्वपुष्प-४९ सर्वमाल्य-५० सर्वौषधि-
५१ सिद्धार्थकान्, ततस्तत्रैव ५३ पद्महृदपौण्डरीकहृदेषु ५४ हृदोदकमुत्पलादीनि च ततो ५५ हैमवतैरण्यवतवर्षेषु ५६ रोहिता-

रोहियंसाँ-सुवर्णकूल-रूपकूलाँओ महाणईओ तेणेव उवागच्छंति, सलिलोदगं गेणहंति गेणिहत्ता उभओकूलमद्वियं गिणहंति गिणिहत्ता जेणेव सँदावतिविर्व्यँडाव० तिपरियागा वट्टवेयँडुपव्वया तेणेव उवागच्छन्ति उवागच्छित्ता सँव्वतूयरे तहेव [पृ० २४३ पं० ६-] जेणेव महाहिँमँवंतरूपिवासहरपव्वया तेणेव उवागच्छन्ति तहेव जेणेव मँहापउममहापुंडरीयइहा तेणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता दहोदगं गिणहन्ति तहेव जेणेव हरिँवाँसरम्मगवासाइं जेणेव हँरिकंत-नारिकंताँओ महाणईओ तेणेव उवागच्छंति तहेव जेणेव गंधाँवइँमालवंतपरियाया वट्टवेयँडुपव्वया तेणेव तहेव जेणेव णिसँढणीलँवंतवासधरपव्वया तहेव जेणेव तिगिच्छिँकेसँरिइहाओ तेणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता तहेव जेणेव मँहाविदेहे वासे जेणेव सीतासीतोदाँओ महाणदीओ तेणेव तहेव जेणेव

५७ रोहितांशा-५८ सुवर्णकूला-५९ रूप्यकूलासु महानदीषु ६० सलिलोदकमुभयतटमृत्तिकां, तदनन्तरं ६१ शब्दापाति ६२ विकटापाति-६३ वृत्तवैताड्येषु ६४ सर्वतूवरादीन्, ततो ६५ महाहिमव*द्रूपिवर्षधरपर्वतेषु सर्वतूवरादीन्, ततो ६६ महापद्मपुण्ड्रीकह्रदेषु ह्रदोदकादीनि, तदनन्तरं ६७ हरिवर्षरम्यकवर्षेषु ६८ +हरिकान्ता-६९ नरनारीकान्तासु महानदीषु सलिलोदकमुभयतटमृत्तिकां च ततो ७० गन्धापाति ७१ माल्यवत्पर्याय ७२ वृत्तवैताड्येषु तूवरादीन्, ततो ७३ निषध ७४ नीलवद्वर्षधरपर्वतेषु सर्वतूवरादीन्, तदनन्तरं तद्गतेषु ७५ तिगिच्छि ७६ केसरिमहाह्रदेषु ह्रदोदकादीनि, ततः ७७ पूर्वविदेहापरविदेहेषु ७८ ० सीता-७९ सीतोदानदीषु सलिलोदक-

०-वतिवट्टवेय-भा० १ । * -वन्तरूप्यव-भा० २ । + हरिहरिकान्तासु म-भा० २ । ० सीतोदान-भा० २ ।

रायपसेण-
इयं ।

सव्वचक्खं वट्ठिजया जेणेव सव्वमागहवरदामपभासाइं तित्थाइं तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छित्ता ति-
त्थोद्वेगं गेण्हंति गेणिहत्ता सव्वंतरणईओ जेणेव सव्ववक्खारपव्वया तेणेव उवागच्छंति सव्वतूयरे तहेव जेणेव
मंदरे पव्वते जेणेव भद्रसालवणे तेणेव उवागच्छंति सव्वतूयरे सव्वपुप्फे सव्वमल्ले सव्वोसहिसिद्धत्थए य
गेण्हंति गेणिहत्ता जेणेव पण्डर्गवणे तेणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता सव्वतूयरे जाव सव्वोसहिसिद्धत्थए य
सरसगोसीसचंदणं गिण्हंति गिणिहत्ता जेणेव सोमणंसवणे तेणेव उवागच्छंति सव्वतूयरे जाव सव्वोसहिसि-
द्धत्थए य सरसगोसीसचंदणं च दिव्वं च सुमणदामं गिण्हंति गिणिहत्ता जेणेव पण्डर्गवणे तेणेव उवागच्छंति
उवागच्छित्ता सव्वतूयरे जाव सव्वोसहिसिद्धत्थए च सरसं च गोसीसचंदणं च दिव्वं च सुमणदामं दईरम-
लयसुगंधियगन्धे

५

॥२४५॥

१०

मुभयतटमृत्तिकां च, ० ततः सर्वेषु ८० चक्रवर्त्तिविजेतव्येषु ८१ मागधादिषु तीर्थेषु ८२ तीर्थोदकं तीर्थमृत्तिकां च, ततः ८३ सर्वासु
अन्तरनदीषु सलिलोदकमुभयतटमृत्तिकां च, तदनन्तरं ८४ सर्वेषु वक्षस्कारपर्वतेषु ८५ सर्वतूवरादीन्, तदनन्तरं ८६ मन्दर-
पर्वते ८७ भद्रशालवने ८८ तूवरादीन् ततो ८९ नन्दनवने ९० तूवरादीन् ९१ सरसं च गोशीर्षचन्दनम्, तदनन्तरं ९२ सौमन-
सवने ९३ सर्वतूवरादीन् ९४ सरसं च गोशीर्षचन्दनं ९५ दिव्यं च सुमनोदामं गृह्णन्ति, ततः ९६ पण्डकवने ९७ तूवर-पुष्प-गन्ध-
-माल्य-सरसगोशीर्षचन्दन-दिव्यसुमनोदामानि, ९८ दईरः-चीवरावनद्धं कुण्डिकादिभाजनमुखं तेन गालितं तत्र पक्वं वा यत्

० ततः सर्वेषु वक्षस्का-भा० २ ।

गिण्हंन्ति गिण्हित्ता एगतो मिलायन्ति मिलाइत्ता ताए उक्किट्ठाए जाव [पृ० ५८ पं० १] जेणेव सोहम्मे कप्पे जेणेव सूरियाभे विमाणे जेणेव अभिसेयसभा जेणेव सूरियाभे देवे तेणेव उवागच्छन्ति उवागच्छित्ता सूरियाभं देवं करयलपरिग्गहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्ठु जएणं विजएणं वद्धावित्ति वद्धावित्ता तं महत्थं महग्घं महरिहं विउलं इंदाभिसेयं उवट्ठवेंति ।

तए णं तं सूरियाभं देवं चत्तारि सामाणियसाहस्सीओ चत्तारि अग्गमहिसीओ सपरिवारातो तित्थि परिसाओ सत्त अणियाहिवइणो जाव अन्नेवि बहवे सूरियाभविमाणवासिणो देवा य देवीओ य तेहिं साभाविएहि य वेउव्विएहि य वरकमलपइट्ठाणेहि य सुरभिवरवारिपडिपुन्नेहिं चंदणकयचच्चिएहिं आविद्ध-कंठेगुणेहि पउमुप्पलपिहाणेहिं सुकुमालकोमलपरिग्गहिएहिं अट्ठसहस्सेणं सोवन्नियाणं कलसाणं जाव [पृ० २४१ पं० ९] अट्ठसहस्सेणं भोमिज्जाणं कलसाणं सव्वोदएहिं सव्वमट्ठियाहिं सव्वतूयरेहिं जाव सव्वोसहिसि-द्धत्थएहि य सव्विट्ठीए जाव-वाइएणं महया महया इंदाभिसेएणं अभिसिंचन्ति ।

[१३६] तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स महया महया इंदाभिसेए वट्ठमाणे अप्पेगतिया देवा सूरियाभं विमाणं नच्चोययं नातिमट्ठियं पविरलफुसियरेणुविणासणं दिव्वं सुरभिगन्धोदगं वासं वासन्ति, अप्पेगतिया देवा

मलयोद्धवत्तया प्रसिद्धत्वात् मलयजं-श्रीखण्डं येषु तान् सुगन्धिकान्-परमगन्धोपेतान् गन्धान् ९९ गृह्णन्ति ।

रायपसेण-
इयं ।

हयरयं नदृश्यं भट्टरयं उवसंतरयं पसंतरयं करेति, अप्पेगतिया देवा सूरियाभं विमाणं आसियसंमज्जिओवलित्तं सुइसंमट्टैरत्थंतरावणवीहियं करेति, अप्पेगतिया देवा सूरियाभं विमाणं मंचाइमंचकलियं करेति, अप्पेगइया देवा सूरियाभं विमाणं णाणाविहरागोसियं झयपडागाइपडागमंडियं करेति, अप्पेगतिया देवा सूरियाभं विमाणं लाउल्लोइयमहियं [पृ० ७ + टिप्पण] गोसीससरसरत्तचंदणदहरदिण्णपंचंगुलितलं करेति, अप्पेगतिया देवा सूरियाभं विमाणं उवचियचंदणकलसं चंदणघडसुकयतोरणपडिदुवारदेसभागं करेति, अप्पेगतिया देवा सूरियाभं विमाणं आसत्तोसत्तविउलवट्टवग्घारियमल्लदामकलावं करेति, अप्पेगतिया देवा सूरियाभं विमाणं पंचवण्णसुरभिमुक्कपुप्फपुंजोवयारकलियं करेति, अप्पेगतिया देवा सूरियाभं विमाणं कालागुरुपवरकुंदुरुक्कतुरुक्कधूवमघमघंतगंधुद्धूयाभिरामं करेति, अप्पेगइया देवा सूरियाभं विमाणं सुगंधगंधियं गंधवट्ठिभूतं करेति, अप्पेगतिया देवा हिरण्णवासं वासंति, सुवण्णवासं वासंति, रययवासं वासंति, वइरवासं० पुप्फवासं० फलवासं० मल्लवासं० गंधवासं० चुण्णवासं० आभरणवासं वासंति, अप्पेगतिया देवा हिरण्णंविहिं भांति, एवं

[१३६] १ आसिक्तम्—उदकच्छटकेन २ सम्मार्जितं—संभाव्यमानकचवरशोधनेन ३ उपलिप्तमिव गोमयादिना उपलिप्तं तथा सिक्तानि जलेन अत एव ४ शुचीनि—पवित्राणि ५ संमृष्टानि—कचवरापनयनेन ६ रथ्यान्तराणि ७ आपणवीथय इव—हट्टमार्गा इवापणवीथयो—रथ्याविशेषा यस्मिन् तत् तथा ८ कुर्वन्ति, ९ अप्येककाः—केचन देवा १० हिरण्यविधिं—हिरण्यरूपं मङ्गलभूतं प्रकारं ११ भाजयन्ति—

अभिषेके
देवानां पर-
मोल्लासेन
स्वच्छन्दं
विहरणम्

॥२४७॥

१०

रायपसेण-
इयं ।

॥२४८॥

सुवन्नविहिं भांति, रयणविहिं पुष्पविहिं फलविहिं मल्लविहिं चुण्णविहिं वत्थविहिं गंधविहिं०, तत्थ अप्पे-
गतिया देवा आभरणविहिं भांति, अप्पेगतिया चउव्विहं वाइत्तं वाइंति-तत्तं वितत्तं घणं [पृ० १४४ पं० ३]
सुसिरं, अप्पेगइया देवा चउव्विहं गेयं गायंति, तं०-उक्खित्तायं पायत्तायं मंदायं [पृ० १४४ पं० ४] रोइताव-
साणं, अप्पेगतिया देवा दुयं नट्टविहिं उवदंसेंति अप्पेगतिया विलंबियणट्टविहिं उवदंसेंति अप्पेगतिया देवा
दुतविलंबियं णट्टविहिं उवदंसेंति, एवं अप्पेगतिया अंचियं नट्टविहिं उवदंसेंति, अप्पेगतिया देवा आरभडं
भसोलं आरभडभसोलं उप्पायनिवायपवत्तं संकुचियपसारियं रियारियं भंतं संभंतणामं [कं० ८३-८७] दिव्वं
णट्टविहिं उवदंसेंति, अप्पेगतिया देवा चउव्विहं अभिणयं अभिणयंति, तंजहा-दिट्ठंतियं पाडंतियं सामंतोवणि-
वाइयं [कं० ८८] लोगअंतोमज्झावसाणियं, अप्पेगतिया देवा बुक्कारेति, अप्पेगतिया देवा पीणेति, अप्पेगतिया
लासेति अप्पेगतिया हक्कारेति, अप्पेगतिया विणंति, तंडवेति, अप्पेगइया वग्गंति अप्फोडेंति, अप्पेगतिया अ-
प्फोडेंति वग्गंति, अप्पे० तिवइं छिंदंति, अप्पेगतिया हयहेसियं करेति, अप्पेगतिया हत्थिगुलगुलाइयं करेति,

विश्राणयन्ति-शेषदेवेभ्यो ददतीति भावः, एवं १२ सुवर्ण-१३ रत्न-१४ पुष्प-१५ फल-१६ मालय-गन्ध-१७ चूर्ण-१८ आभ-
रणविधिभाजनमपि भावनीयम् । २० उत्पातपूर्वो निपातो यस्मिन् स उत्पातनिपातस्तं, एवं निपातोत्पातं २१ संकुचितप्रसारितं २२
भ्रान्तसंभ्रान्तं नाम १९ आरभटभसोलं दिव्यं नाटयविधिमुपदर्शयन्ति, अप्पेकका देवा २३ बुक्काशब्दं कुर्वन्ति, २४ पीनयन्ति-पीन-
मात्मानं कुर्वन्ति-स्थूला भवन्तीत्यर्थः, २५ लासयन्ति लासरूपं नृत्यं कुर्वन्ति, २६ ताण्डवयन्ति-ताण्डवरूपं नृत्यं कुर्वन्ति २७ आ-

१०

अप्पेगतिया रहघणघणाइयं करेंति, अप्पेगतिया हयहेसिय-हत्थिगुलगुलाइय-रहघणघणाइयं करेंति, अप्पेग-
तिया उच्छलेंति, अप्पेगतिया पोच्छलेंति, अप्पेगतिया उक्किट्टियं करेंति, अ० उच्छलेंति पोच्छलेंति, अप्पेगतिया
तिन्नि वि, अप्पेगतिया उव्वंयंति, अप्पेगतिया उप्पंयंति, अप्पेगतिया परिव्वंयंति, अप्पेगइया तिन्निवि, अप्पेग
इया सीहनायंति, अप्पेगतिया दहरयं करेंति, अप्पेगतिया भूमिचवेडं दलयंति, अप्पे० तिन्नि वि, अप्पेगतिया
गज्जंति, अप्पेगतिया विज्जुयायंति, अप्पेगइया वासं वासंति, अप्पेगतिया तिन्निवि करेंति, अप्पेगतिया
जलंति^{३३}, अप्पेगतिया तव्वंति, अप्पेगतिया पंतव्वंति, अप्पेगतिया तिन्नि वि, अप्पेगतिया हक्कारेंति, अप्पेगतिया
थुक्कारेंति, अप्पेगतिया धक्कारेंति, अप्पेगतिया साइं साइं नामाइं साहेंति, अप्पेगतिया चत्तारि वि, अप्पेगइया
देवा देवसन्निवायं करेंति, अप्पेगतिया देवुज्जोयं करेंति, अप्पेगइया देवुक्कलियं करेंति, अप्पेगइया देवा केहकहगं
करेंति, अप्पेगतिया देवा दुहदुहगं करेंति, अप्पेगतिया चेलुक्खेवं करेंति, अप्पेगइया देवसन्निवायं देवुज्जोयं
देवुक्कलियं देवकहकहगं देवदुहदुहगं चेलुक्खेवं करेंति, अप्पेगतिया उप्पलहत्थगया जाव सयसहस्सपत्तहत्थ-

स्फोटयन्ति भूम्यादिकमिति गम्यते, २८ उच्छलयन्ति २९ प्रोच्छलयन्ति ३० अवपतन्ति ३१ उत्पतन्ति ३२ परिपतन्ति-तिर्यक्
निपतन्तीत्यर्थः ३३ ज्वालामालाकुला भवन्ति ३४ तप्ता भवन्ति ३५ प्रतप्ता भवन्ति ३६ महता शब्देन धूत्कुर्वन्ति ३७ देवानां वातस्ये-
वोत्कलिका देवोत्कलिका तां कुर्वन्ति, ३८ प्राकृतानां देवानां प्रमोदभरवशतः स्वेच्छावचनैर्बोलकोलाहलो देवकहकहस्तं कुर्वन्ति ।
३९ 'दुहदुहगम्' इत्यनुकरणमेतत् ।

गायपसेण-
इयं ।

॥२५०॥

गया, अप्पेगतिगया कलसहत्थगया जाव धूवकडुच्छुयहत्थगया हट्टतुट्ट जाव-हियया [पृ० ४७ पं० ३] सव्वतो
समंता आहावंति परिधावंति । तए णं तं सूरियाभं देवं चत्तारि सामाणियसाहस्सीओ जाव [पृ० ४४ पं० २]
सोलस आयरक्खदेवसाहस्सीओ अण्णे य बह्वे सूरियाभरायहाणिवत्थव्वा देवा य देवीओ य महया महया
इंदाभिसेगेणं अभिसिंचंति अभिसिंचित्ता पत्तेयं पत्तेयं करयलपरिग्गहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कटु एवं
वयासी-जय जय नंदा ! जय जय भद्दा ! जय जय नंदा ! भद्दं ते, अजियं जिणाहि, जियं च पालेहि, जियमज्जे
वूसाहि इंदो इव देवाणं चंदो इव ताराणं चमरो इव असुराणं धरणो इव नागाणं भरहो इव मणुयाणं बहूइं
पलिओवमाइं बहूइं सागरोवमाइं बहूइं पलिओवमसागरोवमाइं चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं जाव [पृ० ४४
पं० २] आयरक्खदेवसाहस्सीणं सूरियाभस्स विमाणस्स अन्नेसिं च बहूणं सूरियाभविमाणवासीणं देवाण य
देवीण य आहेवच्चं जाव [पृ० २०२ * टिप्पण] महया महया कारेमाणे पालेमाणे विहराहि त्ति कटु जय जय
सहं पउंजंति ।

[१३७] तए णं से सूरियाभे देवे महया महया इंदाभिसेगेणं अभिसित्ते समाणे अभिसेयसभाओ पुरत्थि-
मिल्लेणं दारेणं निग्गच्छति निग्गच्छित्ता जेणेव अलंकारियसभा तेणेव उवागच्छति उवागच्छित्ता अलंकारिय-
सभं अणुप्पयाहिणीकरेमाणे २ अलंकारियसभं पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं अणुपविसति अणुपविसित्ता जेणेव सी-
हासणे तेणेव उवागच्छति सीहासणवरगते पुरत्थाभिमुहे सन्निसन्ने ।

तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स सामाणियपरिसोववन्नगा अलंकारियभंडं उवट्ठवेंति, तए णं से सूरियाभे
देवे तप्पहमयाए पम्हेलसूमालाए सुरभीए गंधकांसाईए गायोइं लूहेति लूहिता सरसेणं गोसीसचंदणेणं गायोइं
अणुलिंपति अणुलिंपित्ता नासानीस्सासवायवोन्धं चक्खुहं वन्नपरिमज्जुत्तं हयलालापेलवातिरेगं धवलं कणंग-
खचियन्तकम्मं आगांसफालियसमप्पभं दिव्वं देवदूसंजुयलं नियंसेति नियंसेत्ता हारं पिणद्धेति पिणद्धित्ता
अर्द्धहारं पिणद्धेइ एगावलं पिणद्धेति पिणद्धित्ता मुक्तावलं पिणद्धेति पिणद्धित्ता रयणावलं पिणद्धेइ पिणद्धि-

[१३७] १ तत्प्रथमतया—तस्यामलङ्कारसभायां प्रथमतया २ पक्षमला च सा सुकुमारा च पक्षमलसुकुमारा तथा ३ सुरभ्या ४
गन्धकाषायिकया—सुरभिगन्धकषायद्रव्यपरिकर्मितया लघुशाटिकया ५ गात्राणि ६ रूक्षयति ७ 'नासिकानिःश्वासवाह्यम्' अनेन
तच्छलक्षणात्माह, ८ चक्षुर्हरति—आत्मवशं नयति विशिष्टरूपातिशयकलितत्वात् इति चक्षुर्हरं ९ वर्णेन स्पर्शेन च—अतिशायिनेति गम्यते-
युक्तं वर्णस्पर्शयुक्तं, १० हयलाला—अश्वलाला तस्या अपि पेलवमतिरेकेण हयलालापेलवा*तिरेकम्—अतिविशिष्टमृदुत्वलघुत्वगुणोपेत-
मिति भावः, ११ धवलं श्वेतं, तथा १२ कनकेन खचितानि—विच्छुरितानि अन्तर्कर्माणि—अञ्चलयोर्वानलक्षणानि यस्य तत् कनकख-
चितान्तकर्म १३ आकाशस्फटिकं नामातिस्वच्छः स्फटिकविशेषस्तत्समप्रभं १४ दिव्यं १५ देवदूष्ययुगलं १६ परिधत्ते परिधाय
हारादीन्याभरणानि पिनहति, तत्र १७ हारः—अष्टादशसरिकः १८ अर्द्धहारो—नवसरिकः १९ एकावली—विचित्रमणिका २० मुक्तावली—
मुक्ताफलमयी २१ रत्नावली—रत्नमयमणिकात्मिका

* "नाम नाम्ना ऐकार्थ्ये समासो बहुलम्—[३।१।१८ हैमश०] इति समासः"—राय० विव० - अयं 'मणिक' शब्दः भाषाप्रसिद्धं

ता एवं अंगयाइं केयूराइं कंडगाइं तुडियाइं कडिसुत्तगं दसैमुहाणंतं वच्छसुत्तगं मुरविं कंठमुरविं पालंबं कुंड-
लाइं चूडामणिं मउडं पिणद्वेइ गंथिमं-वेष्टिमं-पूरिमं-संघाइमेणं चउव्विहेणं मल्लेणं कप्परुक्खगं पिव अप्पाणं
अलंकियविभूसियं करेइ करित्ता दहरमलयसुगंधगंधिएहिं गा×याइं भुखंडेइ दिव्वं च सुमणंदामं पिणद्वेइ ।

[१३८] तए णं से सूरियाभे देवे केसालंकारेणं मल्लालंकारेणं आभरणालंकारेणं वत्थालंकारेण चउव्विहेण

२६ प्रालम्बः-तपनीयमयो विचित्रमणिरत्नभक्तिचित्र आत्मनः प्रमाणेन सुप्रमाण आभरणविशेषः, २३ कटकानि-कलाचिकाभर-
णानि २४ त्रुटितानि-बाहुरक्षिकाः २२ अङ्गदानि बाह्याभरणविशेषाः २५ दशमुद्रिकानन्तकं हस्ताङ्गुलिसम्बन्धि मुद्रिकादशकं २७ कुण्ड-
ले-कर्णाभरणे २८ चूडामणिर्नाम सकलपार्थिवरत्नसर्वसारो देवेन्द्रमनुष्येन्द्रमूर्द्धकृतनिवासो निःशेषामङ्गलाशान्तिरोगप्रमुखदोषापहार-
कारी प्रवरलक्षणोपेतः पाममङ्गलभूत आभरणविशेषः चित्राणि-नानाप्रकाराणि यानि रत्नानि तैः संकटश्चित्ररत्नसङ्कटः-प्रभूतरत्न-
निचयोपेत इति भावः-तम्-२९ पुष्पमालाम् ३० ग्रन्थिमं-ग्रन्थनं ग्रन्थस्तेन निर्वृत्तं-ग्रन्थिमम्-यत्सूत्रादिना ग्रन्थयते तद् ग्रन्थिमम्-
इति भावः, ३१-पूरिमं यत् ग्रन्थितं तत् वेष्टयते यथा पुष्पलम्बू+सगो गेन्दुक इत्यर्थः, ३२ पूरिमं येन वंशशलाकामयं पञ्जरादि पूर्यते, ३३ संघातिमं यत् परस्परतो नालसंघातेन संघात्यते ।

‘मणका’ शब्दं सूचयति । ८-गं विकच्छसु-भा० १ । ×-याइं भुखंडेइ-भा० १ । = “भावादिमः” [६-४-२१] प्रत्ययः-“रा० वि० ।
= सर्वप्रतिषु अयमेव पाठः परंतु अत्र ‘पूरिम’ शब्दस्थाने ‘वेष्टिम’ शब्दः उचितो भाति ? × -ते तथा पुष्पलंपूसको गन्दुक-पा० ४-५ ।
+सको गडुक-भा० १ ।

अलंकारेण अलंकियविभूसिए समाणे पडिपुण्णलंकारे सीहासणाओ अब्भुट्टेति अब्भुट्टित्ता अलंकारियसभाओ पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं पडिणिकखमइ पडिणिकखमित्ता जेणेव ववसायसभा तेणेव उवागच्छति ववसायसभं अणुपयाहिणीकरेमाणे अणुपयाहिणीकरेमाणे पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं अणुपविसति, जेणेव सीहासणवरगए जाव सन्निसन्ने । तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स सामाणियपरिसोववन्नगा देवा पोत्थयरयणं उ० वणेंति, तते णं से सूरियाभे देवे पोत्थयरयणं गिण्हति गिण्हित्ता पोत्थयरयणं मुयइ मुइत्ता पोत्थयरयणं विहाडेइ विहाडित्ता पोत्थयरयणं वाएति पोत्थयरयणं वाएत्ता धम्मियं ववसायं ववसइ ववसइत्ता पोत्थयरयणं पडिनिक्खवइ सीहासणातो अब्भुट्टेति अब्भुट्टित्ता ववसायसभातो पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं पडिनिक्खमित्ता जेणेव नंदा पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छति उवागच्छित्ता णंदापुक्खरिणि पुरत्थिमिल्लेणं तोरणेणं तिसोवाणपडिरूवएणं पच्चोरुहइ

[१३८] १ व्यवसायसभा नाम व्यवसायनिबन्धनभूता सभा, क्षेत्रादेरपि कर्मोदयादिनिमित्तत्वात्, उक्तं च—

० “उदय-क्षय-क्षयोपशम-उपशमा जं च कम्मणो भणिया । द्रव्यं खेत्तं कालं भावं च भवं च संप्रप्य ॥ [] इति,

२उत्सङ्गे स्थानविशेषे वा उत्तमे इति द्रष्टव्यम्, ३उद्घाटयति, ४धार्मिकम्-धर्मानुगतं व्यवसायं व्यवस्यति-कर्तुमभिलषतीति भावः ।

० -वणमंति-भा० १ । ÷ सायं गिण्हति गिण्हित्ता-भा० १ ।

० उदय-क्षय-क्षयोपशम-उपशमा यच्च कर्मणो भणिताः । द्रव्यं क्षेत्रं कालं भावं च भवं च संप्राप्य ॥

रायपसेण-
इयं ।

॥२५४॥

पद्मोरुहिता हत्थपादं पक्खालेति पक्खालित्ता आयंते चोक्खे परमसूइभूए एगं महं सेयं रययामयं विमलं सलिलपुण्णं मत्तगयमुहागितिकुंभसमाणं भिंगारं पगेण्हति पगेणिहत्ता जाइं तत्थ उप्पलाइं जाव [पृ० २१ पं० १०] सतसहस्सपत्ताइं ताइं गेण्हति गेणिहत्ता णंदातो पुक्खरिणीतो पच्चुत्तरति पच्चुत्तरित्ता जेणेव सिद्धायतणे तेणेव पहारेत्थ गमणाए ।

[१३९] तए णं तं सूरियाभं देवं चत्तारि य सामाणियसाहस्सीओ जाव [पृ० ४४ पं० २] सोलस आयरक्ख-
देवसाहस्सीओ अन्ने य बहवे सूरियाभविमाणवासिणो जाव देवीओ य अप्पेगतिया देवा उप्पलहत्थगा जाव
सयसहस्सपत्तहत्थगा सूरियाभं देवं पिट्ठतो पिट्ठतो समणुगच्छंति । तए णं तं सूरियाभं देवे बहवे आभिओ-
गिया देवा य देवीओ य अप्पेगतिआ कलसहत्थगा जाव अप्पेगतिया धूवकडुच्छुयहत्थगता हट्तुट्ठ जाव
[पृ० ४७ पं० ३] सूरियाभं देवं पिट्ठतो समणुगच्छंति । तए णं से सूरियाभे देवे चउहि सामाणिगसाहस्सीहिं
जाव अन्नेहि य बहूहि य जाव देवेहि य देवीहि य सद्धिं संपरिवुडे सच्चिक्कीए जाव [पृ० ६९ पं० २]-णातियरवेणं
जेणेव सिद्धायतणे तेणेव उवागच्छति उवागच्छित्ता सिद्धायतणं पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं अणुपविसति अणुपवि-
सित्ता जेणेव देवच्छंदए जेणेव जिणपडिमाओ तेणेव उवागच्छति उवागच्छित्ता जिणपडिमाणं आलोए पणामं
करेति करित्ता लोमहत्थगं गिण्हति गिणिहत्ता जिणपडिमाणं लोमहत्थएणं पमज्जइ पमज्जित्ता जिणपडिमाओ
सुरभिणा गंधोदएणं ण्हाणेइ ण्हाणित्ता सरसेणं गोसीसचंदणेणं गायाइं अणुलिंपइ अणुलिंपइत्ता सुरभिगंधका-

सूर्याभिः
सिद्धायतनं
गत्वा जिन-
प्रतिमानां
प्रमार्जना-
दिकं करोति

१०

साइएणं गायाइं लूहेति लूहिता जिणपडिमाणं अहयाइं देवदूसजुयलाइं नियंसेइ नियंसित्ता पुप्फारुहणं मल्लारुहणं गंधारुहणं चुण्णारुहणं वन्नारुहणं वत्थारुहणं आभरणारुहणं करेइ करित्ता आसत्तोसत्तविउलवहवग्घारियमल्लदामकलावं करेइ मल्लदामकलावं करेत्ता कयग्गहगहियकरयलपब्भट्टविप्पमुक्केणं दसवद्धवन्नेणं कुसुमेणं मुक्कपुप्फपुंजोवयास्कलियं करेति करित्ता जिणपडिमाणं पुरतो अच्छेहिं सण्हेहिं रययामएहिं अच्छरसातंदुलेहिं अट्ठट्ठ मंगले आलिहइ, तंजहा-सोत्थिय जाव [पृ० १९ पं० ४] दप्पणं । तयाणंतरं च णं चंदप्पभवइरवेरुलियविमलदंडं कंषणमणिरयणभत्तिचित्तं काँलागुरुप्रवरकुंदुरुक्कतुरक्कधूवमघमघंतगंधुत्तमाणुविद्धं च धूववेट्ठिं विणिंम्मुयंतं वेरुलियमयं कट्ठच्छुयं पंगहिय पयत्तेणं धूवं दाऊण जिणवराणं अट्ठसयविसुद्धगन्धजुत्तेहिं अत्थजुत्तेहिं अपुण-

[१३९] १ अच्छो रसो येषु ते अच्छरसाः, प्रत्यासन्नवस्तुप्रतिबिम्बाधारभूता इवातिनिर्मला इत्यर्थः, अच्छरसाश्च ते तन्दुलाश्च तैः-दिव्यतन्दुलैरिति भावः, २ चन्द्रप्रभवज्वैदूर्यमयो विमलो दण्डो यस्य स तथा तम्, ३ काञ्चनमणिरत्नभक्तिचित्रम् ४ कालागुरुप्रवरकुन्दरुक्कतुरुक्कसत्केन धूपेन उत्तमगन्धिनाऽनुविद्धाम्-कालागुरुप्रवरकुन्दरुक्कतुरुक्कधूपगन्धो ० त्तमानुविद्धां ५ धूपवर्ति ६ विनिर्मुञ्चन्तं ७ वैदूर्यमयं ८ धूपकटुच्छुयं ९ प्रगृह्य १० प्रयत्नतो ११ धूपं दत्त्वा १२ जिनवरे=भ्यः, १६ सप्ताष्टानि पदानि १७ पश्चादपसृत्य १९ दशाङ्गुलिमञ्जलिं मस्तकं रचयित्वा प्रयत्नतः १३ विशुद्धो-निर्मलो लक्षणदोषरहित इति भावः यो ग्रन्थः-शब्दसंदर्भस्तेन युक्तानि, अष्टशतं च तानि विशुद्धग्रन्थयुक्तानि च तैः १४ अर्थयुक्तैः-अर्थसारैरुपनरुक्तैर्महावृत्तैः, तथाविधदेवलब्धिप्रभाव एषः,

० “प्राकृतत्वात् पदव्यत्ययः”-राय० वि० । = “सूत्रे षष्ठी प्राकृतत्वात्”-राय० वि० ।

रायपसेण-
इयं ।

॥२५६॥

रुत्तेहिं महावित्तेहिं संथुणंइ संथुणित्ता सँत्तट्ट पयाइं पच्चोसक्कइ पच्चोसँक्किता वामं जाणुं अंचेइ अंचित्ता दाहिणं
जाणुं धरणितलंसि निहट्टु तिकखुत्तो मुद्धाणं धरणितलंसि निवाडेइ निवाडित्ता ईसिं पच्चुण्णमइ पच्चुण्णमित्ता
कँरयलपरिग्गहिंयं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु एवं वैयासी-नमोऽर्त्थुं णं अँरिहंताणं भँगवंताणं आदिगराणं
तिँत्थगराणं सँयंसंबुद्धाणं पुरिसँत्तमाणं पुरिससीहाँणं पुरिसवँरपुण्डरीआणं पुरिसवँरगंधहत्थीणं

१५संस्तौति संस्तुत्य १८ वामं जानुं अञ्चति इत्यादिना विधिना प्रणामं कुर्वन् २० प्रणिपातदण्डकं पठति, तद्यथा-२१ नमोऽस्तु २२
देवादिभ्योऽतिशयपूजामर्हन्तीत्यर्हन्तस्तेभ्यः,=२३ते चार्हन्तो नामादिरूपा अपि सन्ति ततो भावार्हत्प्रतिपत्त्यर्थमाह-‘भगवद्भ्यः’ भगः-
समग्रैश्वर्यादिलक्षणः स एषामस्तीति भगवन्तस्तेभ्यः, २४ आदिः-धर्मस्य प्रथमा प्रवृत्तिस्तत्करणशीलाः आदिकरास्तेभ्यः २५ तीर्यते
संसारसमुद्रोऽनेनेति तीर्थ-प्रवचनं तत्करणशीलास्तीर्थकराः तेभ्यः, २६ स्वयम्-अपरोपदेशेन सम्यग् वरबोधिप्राप्त्या बुद्धा-मिथ्या-
त्वनिद्रापगमसंबोधेन स्वयंसंबुद्धास्तेभ्यः, तथा २७पुरुषाणामुत्तमाः पुरुषोत्तमाः, भगवन्तो हि संसारमप्यावसन्तः सदा परार्थव्यसनिन
उपसर्जनीकृतस्वार्था उचितक्रियावन्तोऽदीनभावाः कृतज्ञतापतयोऽनुपहतचित्ता देवगुरुबहुमानिन इति भवन्ति पुरुषोत्तमास्तेभ्यः, तथा २८
पुरुषाः सिंहा इव कर्मगजान् प्रति पुरुषसिंहास्तेभ्यः, तथा २९ पुरुषवरपुण्डरीकाणीव संसारजलासङ्गादिना च कर्ममलव्यपेताः
पुरुषवरपुण्डरीकाः तेभ्यः तथा ३० पुरुषवरगन्धहस्तिन इव परचक्रदुर्भिक्षमाप्रिभृतिक्षुद्रगजनिराकरणेनेति पुरुषवरगन्धहस्तिनस्तेभ्यः

= ‘सूत्रे षष्ठी ‘छट्ठीविभत्तीए भन्नइ चउत्थी’ [] इति प्राकृतलक्षणवशात्-राय० वि० ।

लोगुत्तमाणं लोगेनाहाणं लोगेहिआणं लोगपईवाणं लोगपज्जोअंगराणं अंभयदयाणं चक्खुदयाणं मग्गदयाणं
सरणदयाणं बोहिदयाणं धम्मदयाणं धम्मदेसयाणं

तथा ३१ लोको-भव्यसत्त्वलोकः तस्य सकलकल्याणैकनिबन्धनतया भव्यत्वभावेनोत्तमा लोकोत्तमास्तेभ्यः, तथा ३२ लोकस्य नाथा-
योगक्षेमकृतो लोकनाथास्तेभ्यः, तत्र योगो बीजाधानोद्भेदपोषणकरणम्-क्षेमम् च तत्तदुपद्रवाद्यभावापादनं, तथा ३३ लोकस्य-
प्राणिलोकस्य पञ्चास्तिकायात्मकस्य वा हिताहितोपदेशेन सम्यक्प्ररूपणया वा लोकहितास्तेभ्यः, तथा ३४ लोकस्य-देशनायोग्यस्य
प्रदीपा देशनांशुभिर्यथावस्थितवस्तुप्रकाशका लोकप्रदीपास्तेभ्यः, तथा ३५ लोकस्य-उत्कृष्टमतेर्भव्यसत्त्वलोकस्य प्रद्योतनं प्रद्योतकत्व-
विशिष्टा ज्ञानशक्तिस्तत्करणशीला लोकप्रद्योतकराः-तथा च भवन्ति भगवत्प्रसादात् तत्क्षणमेव भगवन्तो गणभृतो विशिष्टज्ञानसंपत्-
समन्विता यद्वशाद् द्वादशाङ्गमारचयन्तीति-तेभ्यः, तथा ३६ अभयं-विशिष्टमात्मनः स्वास्थ्यं, निःश्रेयसधर्मभूमिकानिबन्धनभूता-
परमा धृतिरिति भावः, ततः अभयं ददतीत्यभयदा+स्तेभ्यः, तथा ३७ चक्षुरिव चक्षुः-विशिष्ट आत्मधर्मः तत्त्वावबोधनिबन्धनः श्रद्धा-
स्वभावः, श्रद्धाविहीनस्य अचक्षुष्मत इव रूपतत्त्वदर्शनायोगात् तद् ददतीति चक्षुर्दास्तेभ्यः, तथा ३८ मार्गो-विशिष्टगुणस्थानावाप्ति-
प्रगुणः स्वरसवाही क्षयोपशमविशेषस्तं ददतीति मार्गदाः, तथा ३९ शरणं-संसारकान्तारगतानामतिप्रबलरागादिपीडितानां समाश्वासन-
स्थानकल्पं तत्त्वचिन्तारूपमध्यवसानं तद् ददतीति शरणदास्तेभ्यः, तथा ४० बोधिः-जिनप्रणीतधर्मप्राप्तिस्तत्त्वार्थश्रद्धानलक्षणसम्यग्द-
र्शनरूपा तां ददतीति बोधिदास्तेभ्यः, तथा ४१ धर्म-चारित्ररूपं ददतीति धर्मदास्तेभ्यः, कथं धर्मदाः ? इत्याह-४२ धर्मं दिशन्तीति

+ 'अभयद' स्थाने 'अभयदय' इत्यत्र "सूत्रे च 'क' प्रत्ययः स्वार्थिकः प्राकृतलक्षणवशात्-एवमन्यत्रापि"-राय० वि० ।

रायपसेण-
इयं ।

॥२५८॥

धर्मनायगाणं धर्मसारहीणं धर्मवरचाउरंतचक्रवटीणं अप्पडिहयवरनाणदंसणधराणं विअट्ठंउमाणं जि-
णाणं जावैयाणं तिग्गाणं तौरयाणं बुद्धाणं बोहैयाणं मुत्ताणं मोअंगाणं सव्वन्नूणं सव्वदरिसीणं सिव्वं अयलं
अरुअं अणंतं अक्खयं-अव्वाबाहं अपुणरावित्ति सिद्धिगइनामधेयं ठाणं

धर्मदेशकास्तेभ्यः, तथा ४३ धर्मस्य नायकाः-स्वामिनस्तद्वशीकरणभावात् तत्फलपरिभोगाच्च धर्मनायकाः तेभ्यः, ४४ धर्मस्य सारथ्य-
इव सम्यक् प्रवर्तनयोगेन धर्मसारथ्यस्तेभ्यः, तथा ४५ धर्म एव वरं-प्रधानं चतुरन्तहेतुत्वात् चतुरन्तं चक्रमिव चतुरन्तचक्रं तेन वर्तितुं
शीलं येषां ते तथा तेभ्यः, तथा ४६ अप्रतिहते अप्रतिस्खलिते क्षायिकत्वात् वरे-प्रधाने ज्ञानदर्शने धरन्तीति अप्रतिहतवरज्ञानदर्शनध-
रास्तेभ्यः, तथा ४७ छादयन्तीमि छद्म-घातिकर्मचतुष्टयं व्यावृत्तम्-अपगतं छद्म येभ्यस्ते व्यावृत्तच्छद्मानस्तेभ्यः, तथा ४८ रागद्वेष-
कषायेन्द्रियपरीषहोपसर्गघातिकर्मशत्रून् स्वयं जितवन्तोऽन्यांश्च जापयन्तीति जिनाः ४९ जापकास्तेभ्यो जिनेभ्यो जापकेभ्यः, तथा
५० भवार्णवं स्वयं तीर्णवन्तोऽन्यांश्च तारयन्तीति ५१ तीर्णास्तारकास्तेभ्यः, तथा केवलवेदसा अवगततत्त्वा ५२ बुद्धा अन्यैश्च बोध-
यन्तीति ५३ बोधकास्तेभ्यः, ५४ मुक्ताः कृतकृत्याः-निष्ठितार्था इति भावः-तेभ्योऽन्यांश्च मोचयन्तीति ५५ मोचकास्तेभ्यः, ५६ सर्वज्ञेभ्यः ५७ सर्वदर्शिभ्यः, ५८ शिवं सर्वोपद्रवरहितत्वात् ५९ अचलं स्वामाविकप्रयोगिकचलनक्रियाऽपोहात् ६० अरुजं शरी-
रमनसोरभावैर्न आधिव्याध्यसम्भवात् ६१ अनन्तं केवलात्मनाऽनन्तत्वात् ६२ अक्षयं विनाशकारणाभावात् ६३ अव्याबाधं केनापि
बाधयितुमशक्यममूर्तत्वात् ६४ न पुनरावृत्तिर्यस्मात् तदपुनरावृत्ति ६५ सिध्यन्ति-निष्ठितार्था भवन्त्यस्यामिति सिद्धिः-लोकान्त-
क्षेत्रलक्षणा सैव गम्यमानत्वात् गतिः सिद्धिगतिरेव नामधेयं यस्य तत् सिद्धिगतिनामधेयम् ६६ तिष्ठन्ति अस्मिन् इति स्थानं-व्यवहारतः

५

१०

संपत्ताणं वंदे नमंसि वंदित्ता नमंसित्ता जेणेव० देवच्छंदए जेणेव सिद्धायतणस्स बहुमज्झदेसभाए तेणेव
उवागच्छइ लोमहत्थगं परामुसइ सिद्धायतणस्स बहुमज्झदेसभागं लोमहत्थेणं पमंज्जति, दिव्वाए दगधाराए
अम्भुक्खेइ, सरसेणं गोसीसंचंदणेणं पंचंगुलितलं *मंडलगं आलिहइ कयंगगहगहिय-जाव [पृ० ६६ पं० ४]
पुंजोवयारकलियं करेइ करेत्ता धूवं दलयइ, जेणेव सिद्धायतणस्स दंदिणिहिल्ले दारे तेणेव उवागच्छति लोमहत्थगं
परामुसइ दारखेडीओ य सालभंजियाओ य बालरूवए य लोमहत्थएणं पमंज्जइ दिव्वाए दगधाराए अम्भुक्खेइ

॥२५९॥

सिद्धिक्षेत्रं निश्चयतो यथावस्थितं स्वस्वरूपं स्थानस्थानिनोरभेदोपचारात् तत् सिद्धिगतिनामधेयं स्थानं ६७ तत् संप्राप्तेभ्यः, एवं प्रणि-
पातदण्डकं पठित्वा ततो “वन्दते ताः प्रतिमाश्चैत्यवन्दनविधिना प्रसिद्धेन, नमस्करोति पश्चात्प्रणिधानादियोगेन”
इत्येके, अन्ये त्वभिदधति—“विरतिमतामेव प्रसिद्धश्चैत्यवन्दनविधिः अन्येषां तथाऽभ्युपगमपुरस्सरकायव्युत्सर्गा-
सिद्धेः—इति वन्दते सामान्येन नमस्करोति आशयवृद्धेरभ्युत्थाननमस्कारेण” इति, तत्त्वमत्र भगवन्तः परमर्षयः
केवलिनो विदन्ति, अत ऊर्ध्वं सूत्रं सुग्रमं केवलं भूयान् विधिबिषयो वाचनाभेद इति यथावस्थितवाचनाप्रदर्शनार्थं
विधिमात्रमुपदर्श्यते तदनन्तरं ७० लोमहस्तकेन देवच्छन्दकं ७१ प्रमार्जयति ७२ पानीयधारया ७३ अभ्युक्षति, अभिमुखं सिञ्चतीत्यर्थः,
तदनन्तरं ७४ गोशीर्षचन्दनेन ७५ पञ्चाङ्गुलितलं ददाति, ततः ७६ पुष्पांशोहणादि धूपदहनं च करोति, तदनन्तरं सिद्धायतनबहुमध्य-
देशभागे उदकधाराभ्युक्षणचन्दनपञ्चाङ्गुलितलप्रदानपुष्पपुञ्जोपचारधूपदानादि करोति, ततः ७७ सिद्धायतनदक्षिणद्वारे समागत्य

रायपसेण-
इयं ।

॥२६०॥

सरसेणं गोसीसैचंदणेणं चच्चए दलयइ दलहत्ता पुष्फारुहणं मल्ला० जाव [पृ० २५५ पं० १-२] आभरणारुहणं करेइ करेत्ता आसत्तोसत्त० जाव [पृ० २५५ पं० २] धूवं दलयइ जेणेव दाहिणिल्ले दारे मुहमंडवे जेणेव दाहिणिल्लस्स मुहमंडवस्स बहुमज्झदेसभाए तेणेव उवागच्छइ लोमहत्थगं परामुसइ बहुमज्झदेसभागं लोमहत्थेणं पमज्जइ दिव्वाए दग्गधाराए अब्भुक्खेइ सरसेणं गोसीसैचंदणेणं पंचगुलितलं मंडलगं आलिहइ कयग्गाहगहिय-जाव धूवं दलयइ जेणेव दाहिणिल्लस्स मुहमंडवस्स पंचत्थिमिल्ले दारे तेणेव उवागच्छइ लोमहत्थगं परामुसइ दारचे-
डीओ य सालभंजियाओ य वालरूवए य लोमहत्थेणं पमज्जइ दिव्वाए दग्गधाराए० सरसेणं गोसीसचंदणेणं चच्चए दलयइ पुष्फारुहणं जाव आभरणारुहणं करेइ आसत्तोसत्त० कयगाहगहिय० धूवं दलयइ जेणेव दाहि-
णिल्लमुहमंडवस्स उत्तरिल्ला खंभपंती तेणेव उवागच्छइ लोमहत्थं परामुसइ थंभे य सालभंजियाओ य वाल-

७८ लोमहस्तकं गृहीत्वा तेन ७९ द्वारशाखे ८० शालिभञ्जिकाः ८१ व्यालरूपाणि च ८२ प्रमार्जयति, तत ८४ उदकधारयाऽभ्युक्षणं ८५ गोशीर्षचन्दनचर्चा-८६ पुष्पाद्यारोहणं ८७ धूपदानं करोति । ततो दक्षिणद्वारेण निर्गत्य ८८ दक्षिणात्यस्य मुखमण्डपस्य ८९ बहुमध्यदेशभागे ९० लोमहस्तकेन प्रमार्ज्य ९१ उदक*धाराभ्युक्षणं ९२ चन्दनपञ्चाङ्गुलितलप्रदानं ९३ पुष्पपुञ्जोपचार ९४ धूपदानादि करोति, कृत्वा ९५ पश्चिमद्वारे समागत्य पूर्ववत् द्वारार्चनिकां करोति कृत्वा च तस्यैव दक्षिणात्यस्य मुखमण्डपस्य ९६ उत्तरस्यां स्तम्भपङ्क्तौ समागत्य पूर्ववत् तदर्चनिकां विधत्ते, इह यस्यां दिशि सिद्धायतनादिद्वारं तत्रेतरस्य मुखमण्डपस्य स्तम्भपङ्क्तिः, ततस्तस्यैव

* -कधारासिञ्चनपुष्पपुञ्जो-भा० २ । ०-वत् पूजां च विधाय-पा० ४-५ ।

सूर्याभः
स्वविमान-
स्थानां शा-
लभञ्जिका
दीनामर्चि-
प्रमार्जना-
दिकं करोति

१०

रूवए य लोहमत्थएणं पमज्जइ जहा चेव पच्चत्थिमिल्लस्स दारस्स जाव धूवं दलयइ जेणेव दाहिणिल्लस्स मुहमंडवस्स पुरत्थिमिल्ले दारे तेणेव उवागच्छइ लोमहत्थगं परामुसति दारचेडीओ तं चेव सव्वं जेणेव दाहिणिल्लस्स मुहमंडवस्स दाहिणिंल्ले दारे तेणेव उवागच्छइ दारचेडीओ य तं चेव सव्वं जेणेव दाहिणिल्ले पेच्छाघरमंडवे जेणेव दाहिणिल्लस्स पेच्छाघरमंडवस्स बहुमज्झदेसभांगे जेणेव वइरामए अक्खाडए जेणेव मणिपेढिया जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छइ लोमहत्थगं परामुसइ अक्खाडगं च ^{११२}मणिपेढियं च सीहांसणं च लोमहत्थंएणं पमज्जइ दिव्वाए दगधाराए सरसेणं गोसीसंचंदणेणं चच्चए दलयइ, पुंफारुहणं आसत्तोसत्त-जाव धूवं दलेइ जेणेव दाहिणिल्लस्स पेच्छाघरमंडवस्स पच्चत्थिमिल्ले दारे उत्तरिल्ले दारे तं चेव जं चेव पुरत्थिमिल्ले दारे तं चेव, दाहिणे दारे तं चेव, जेणेव दाहिणिल्ले चेईयथूमे तेणेव उवागच्छइ थूभं ^{११३}मणिपेढियं च दिव्वाए दगधाराए सरसेण गोसीसंचंदणेण चच्चए दलेइ

दाक्षिणात्यस्य मुखमण्डपस्य ९७ पूर्वद्वारे समागत्य तत्पूजां करोति कृत्वा तस्य दाक्षिणात्यस्य मुखमण्डपस्य ९८ दक्षिणद्वारे समागत्य पूर्ववत् पूजां विधाय तेन द्वारेण विनिर्गत्य ९९ प्रेक्षागृहमण्डपस्य १०० बहुमध्यदेशभागे समागत्य १०१ अक्षपाटकं १०२ मणिपीठिकां १०३ सिंहासनं च १०४ लोमहस्तकेन प्रमार्ज्य १०५ उदकधारयाऽभ्युक्ष्य १०६ चन्दनचर्चा १०७ पुष्पपूजा १०८ धूपदानानि कृत्वा तस्यैव १०९ प्रेक्षागृहमण्डपस्य क्रमेण पश्चिमोत्तरपूर्वदक्षिणद्वाराणामर्चनिकां कृत्वा दक्षिणद्वारेण विनिर्गत्य ११० चैत्यस्तूपं १११ मणिपीठिकां च लोमहस्तकेन प्रमार्ज्य ११२ उदकधारयाऽभ्युक्ष्य सरसेन ११३ गोशीर्षचन्दनकेन ११४ पञ्चाङ्गु-

पुष्पारु० आसत्तो० जाव धूपं दलेइ, जेणेव पञ्चस्थिमिल्लं मणिपेठियां जेणेव पञ्चस्थिमिल्ला जिणपडिमा तं चेव,
जेणेव उत्तरिल्लं जिणपडिमा तं चेव सव्वं, जेणेव पुरस्थिमिल्ला मणिपेठिया जेणेव पुरस्थिमिल्ला जिणपडिमा
तेणेव उवागच्छइ तं चेव, दाहिणिल्ला मणिपेठिया दाहिणिल्ला जिणपडिमा तं चेव, जेणेव दाहिणिंल्ले चेइयंरु-
क्खे तेणेव उवागच्छइ तं चेव, जेणेव महिदउज्झए जेणेव दाहिणिंल्लं नंदापुष्करिणी तेणेव उवागच्छति लोम-
हत्थगं परामुसति तोरणे य तिसोवाणपडिरूवए सालभंजियाओ य वालरूवए य लोमहत्थंएणं पमज्जइ दिव्वाए
वगधाराए सरसेणं गोसीसंघंउणेणं० पुष्पारुहणं आसत्तोसत्त० धूपं दलयति,

लितलं दत्त्वा ११५ पुष्पाद्यारोहणं च विधाय ११६ धूपं ददाति, ततो यत्र ११७ पाश्चात्या ११८ मणिपीठिका तत्रागच्छति,
तत्रागत्य आलोके प्रणामं करोति, कृत्वा लोमहस्तकेन प्रमार्जनं सुरभिगन्धोदकेन स्नानं सरसेन गोशीर्षचन्दनेन गात्रानुलेपनं
देवदूष्ययुगलपरिधानं पुष्पाद्यारोहणं पुरतः पुष्प-पुञ्जोपचारं धूपदानं पुरतो दिव्यतन्दुलैरष्टमङ्गलकालेखनमष्टोत्तरशतवृत्तैः स्तुतिं
प्रणिपातदण्डकपाठं च कृत्वा वन्दते नमस्यति, तत एवमेव क्रमेण ११९ उत्तरपूर्वदक्षिणप्रतिमानामप्यर्चनिकां कृत्वा दक्षिणद्वारेण
विनिर्गत्य १२० दक्षिणस्यां दिशि यत्र १२१ चैत्यवृक्षः तत्र समागत्य चैत्यवृक्षस्य द्वारवदर्चनिकां करोति, ततो १२२ महेन्द्रध्वजस्य
ततो यत्र १२३ दक्षिणात्या १२४ नन्दा पुष्करिणी तत्र १२५ समागच्छति, समागत्य १२६ तोरणत्रिसोपानप्रतिरूपकगतशालभ-
ञ्जिका-व्यालकरूपाणां १२७ लोमहस्तकेन प्रमार्जनं १२८ जलधारयाऽभ्युक्ष्णं १२९ चन्दनचर्चा १३० पुष्पाद्यारोहणं १३१ धूपदानं

रायपसेण-
इयं ।

सिद्धाययणं अणुपर्याहिणीकरेमाणे जेणेव उत्तरिल्लं णंदापुक्खरिणी तेणेव उवागच्छति तं चेवं, जेणेव उत्तरिल्ले
चेइयरुक्खे तेणेव उवागच्छति, जेणेव उत्तरिल्ले चेइयंथूमे तहेव, जेणेव पच्चत्थिमिल्लं पेढिया जेणेव पच्चत्थि-
मिल्लं जिणपडिमा तं चेव, उत्तरिल्ले पेच्छाघरमंडवे तेणेव उवागच्छति जा चेव दाहिणिंल्लं वत्तव्वया सा चेव
सव्वा पुरत्थिमिल्ले दारे, दाहिणिंल्लं खंभपंती तं चेव सव्वं, जेणेव उत्तरिल्ले मुहंमंडवे जेणेव उत्तरिल्लस्स
मुहंमंडवस्स बहुमज्झदेसभाए तं चेव सव्वं, पच्चत्थिमिल्ले दारे तेणेव० उत्तरिल्ले दारे दाहिणिंल्लं खंभपंती
सेसं तं चेव सव्वं, जेणेव सिद्धायतणस्स उत्तरिल्ले दारे तं चेवं, जेणेव सिद्धायतणस्स पुरत्थिमिल्ले दारे तेणेव
उवागच्छइ तं चेवं, जेणेव पुरत्थिमिल्ले मुहंमंडवे जेणेव पुरत्थिमिल्लस्स मुहंमंडवस्स बहुमज्झदेसभाए तेणेव
उवागच्छइ तं चेव, पुरत्थिमिल्लस्स मुहंमंडवस्स दाहिणिंल्ले दारे पच्चत्थिमिल्लं खंभपंती उत्तरिल्ले दारे तं चेव

च कृत्वा १३२ सिद्धायतनम् १३३ अनुप्रदक्षिणीकृत्य १३४ उत्तरस्यां नन्दापुष्करिण्यां समागत्य १३५ पूर्ववत् तस्या अर्चनिकां करोति,
तत उत्तराहे महेन्द्रध्वजे तदनन्तरमुत्तराहे १३६ चैत्यवृक्षे तत उत्तराहे १३७ चैत्यस्तूपे ततः १३८ पश्चिमोत्तरपूर्वदक्षिणजिनप्रतिमानां
पूर्ववत् पूजां विधाय १३९ उत्तराहे प्रेक्षागृहमण्डपे समागच्छति, तत्र १४० दाक्षिणात्यप्रेक्षागृहमण्डपवत् सर्वा वक्तव्यता वक्तव्या, ततो
१४१ दक्षिणस्तम्भपङ्क्त्या विनिर्गत्योत्तराहे १४२ मुखमण्डपे समागच्छति, तत्रापि दक्षिणात्यमुखमण्डपवत् सर्वं १४३ पश्चिमोत्तरपूर्वद्वार-
क्रमेण कृत्वा १४४ दक्षिणस्तम्भपङ्क्त्या विनिर्गत्य १४५ सिद्धायतनस्योत्तरद्वारे समागत्य १४६ पूर्ववदर्चनिकां कृत्वा १४७ पूर्वद्वारेण
समागच्छति, तत्रार्चनिकां १४८ पूर्ववत् कृत्वा पूर्वस्य १४९ मुखमण्डपस्य १५० दक्षिणद्वारे १५१ पश्चिमस्तम्भपङ्क्त्या १५२ उत्तरपूर्वद्वारेषु

५ ॥२६३॥

१०

पुरत्थिमिल्ले दारे तं चेव^{१५३}, जेणेव पुरत्थिमिल्ले पेच्छाघरमंडवे, एवं^{१५४} थूमे जिणपडिमाओ चेइयखंखा महिंद-
ज्झया णंदा पुक्खरिणी तं चेव जाव धूवं दलयइ जेणेव सभा सुहम्मं तेणेव उवागच्छति संभं सुहम्मं पुरत्थि-
मिल्लेणं दारेणं अणुपविसंइ जेणेव माणवणं चेइयखंमे जेणेव वइरामए गोलवट्टसमुग्गे तेणेव उवागच्छइ उवा-
गच्छइत्ता लोमहत्थेणं परामुसइ वइरामए गोलवट्टसमुग्गए लोमहत्थेणं पमज्जइ वइरामए गोलवट्टसमुग्गए विहाडेइ
जिणसगहाओ लोमहत्थेणं पमज्जइ सुरभिणा गंधोदणं पक्खालेइ पक्खालित्ता अंगेहिं वरेहिं गंधेहि य
मल्लेहि य अचेइ धूवं दलयइ *जिणसकहाओ वइरामएसु गोलवट्टसमुग्गएसु पडिनिक्खिवइ माणवणं चेइयखंभं

१५३ क्रमेणोक्तरूपां पूजां विधाय पूर्वद्वारेण विनिर्गत्य १५४ पूर्वप्रेक्षागृहमण्डपे समागत्य पूर्ववत् द्वारमध्यभागदक्षिणद्वारपश्चिम-
स्तम्भपङ्क्त्या उत्तरपूर्वद्वारेषु पूर्ववदर्चनिकां करोति, ततः पूर्वप्रकारेणैव क्रमेण १५५ चैत्यस्तूप १५६ जिनप्रतिमा १५७ चैत्यवृक्ष १५८ महे-
न्द्रध्वज १५९ नन्दापुष्करिणीनाम्, ततः १६० सभायां सुधर्मायां १६१ पूर्वद्वारेण १६२ प्रविशति, प्रविश्य यत्रैव मणिपीठिका तत्राऽऽग-
च्छति, आलोके च जिनप्रतिमानां प्रणामं करोति, कृत्वा यत्र १६३ माणवकचैत्यस्तम्भो यत्र १६४ वज्रमयाः १६५ गोलवृत्ताः समुद्र-
काः तत्रागत्य समुद्रकान् गृह्णाति, गृहीत्वा १६७ विघाटयति विघाट्य च १६६ लोमहस्तकं परामृश्य तेन प्रमाज्य १६८ उदकधारया
अभ्युक्ष्य गोशीर्षचन्दनेनानुलिम्पति, ततः १६९ प्रधानैर्गन्धमाल्यैरर्चयति १७० धूपं दहति, तदनन्तरं भूयोऽपि १७१ वज्रमयेषु गोल-
वृत्तसमुद्गेषु १७२ प्रतिनिक्षिपति, प्रतिनिक्षि ० प्य तेषु पुष्पगन्धमाल्यवस्त्राभरणानि चारोपयति, ततो लोमहस्तकेन १७३ माणवक-

* विवरणे नैतत् पदं विवृतं प्रतिभाति । ÷ -त्य पूर्ववत् मध्यभागद-पा० ४-५ । ० -प्य तान् वज्रमयान् गोलवृत्तसमुद्गकान् स्वस्थाने

रायपसेण-
इयं ।

लोमहत्थएणं पमज्जइ दिव्वाए दगधाराए सरसेणं गोसीसचंदणेणं चच्चए दलयइ, पुप्फारुहणं जाव धूवं दलयइ, जेणेव सीहासंणे तं चेवं, जेणेव देवसंयणिज्जे तं चेवं, जेणेव खुड्ढागमहिंदज्जए तं चेवं, जेणेव पहरणकोसे चोप्पालं तेणेव उवागच्छइ लोमहत्थगं परामुसइ पहरणकोसं चोप्पालं लोमहत्थएणं पमज्जइ दिव्वाए दगधाराए सरसेणं गोसीसचंदणेणं दलेइ पुप्फारुहणं आसत्तोसत्त० [पृ० २५५ पं० २] धूवं दलयइ, जेणेव सभाए सुहम्माए बहुमज्जंदेशभाए जेणेव मणिपेठिया जेणेव देवसयणिज्जे तेणेव उवागच्छइ लोमहत्थगं परामुसइ देवसयणिज्जं च मणिपेठियं च लोमहत्थएणं पमज्जइ जाव धूवं दलयइ जेणेव

चैत्यस्तम्भं प्रमार्ज्य उदकधारयाऽभ्युक्षणचन्दनचर्चापुष्पाद्यारोपणं १७४ धूपदानं च करोति, कृत्वा च १७५ सिंहासनप्रदेशमागत्य मणिपीठिकायाः सिंहासनस्य च १७६ लोमहस्तकेन प्रमार्जनादिरूपां पूर्ववदर्चनिकां करोति, कृत्वा यत्र मणिपीठिका यत्र च १७७ देवशयनीयं तत्रोपागत्य मणिपीठिकाया देवशयनीयस्य च १७८ द्वारवदर्चनिकां करोति, तत उक्तप्रकारेणैव १७९ ० क्षुल्लकेन्द्रध्वजे १८० पूजां करोति, ततो यत्र १८१ चोप्पालको नाम प्रहरणकोशस्तत्र समागत्य १८३ लोमहस्तकेन १८२ परिघरत्नप्रमुखाणि प्रहरणरत्नानि १८४ प्रमार्जयति प्रमार्ज्य १८५ उदकधारयाऽभ्युक्षणं १८६ चन्दनचर्चाम् १८७ पुष्पाद्यारोपणं १८८ धूपदानं च करोति, ततः १८९ सभायाः सुधर्माया १९० बहुमध्यदेशभागेऽर्चनिकां १९१ पूर्ववत् करोति, कृत्वा सुधर्मायाः सभाया दक्षिणद्वारे समागत्य तस्य अर्चनिकां पूर्ववत् कुरुते, ततो दक्षिणद्वारेण विनिर्गच्छति, इत ऊर्ध्वं यथैव सिद्धायतनान्निष्क्रामतो दक्षिणद्वारादिका

प्रतिनिक्षिप्य—भा० २ । ० मूल सूत्रे 'खुड्ढागमहिंदज्जए' इति पाठः ।

॥२६५॥

१०

उवायसभां ए दाहिणिल्ले दारे तहेव अभिसेयसभासरिसं जाव पुरत्थिमिल्लं णंदा पुक्खरिणी जेणेव हरं
तेणेव उवागच्छइ तोरणे य तिसोवाणे य सालभंजियाओ य वालरूवए य तहेव, जेणेव अभिसेयसभां तेणेव
उवागच्छइ तहेव सीहासंणं च मणिपेढियं च सेसं तहेव आंययणसरिसं जाव पुरंत्थिमिल्लं णंदा पुक्खरिणी
जेणेव अलंकारियसभां तेणेव उवागच्छइ जहा अभिसेयसभा तहेव सव्वं, जेणेव ववसंयसभा तेणेव उवा-

दक्षिणनन्दापुष्करिणीपर्यवसाना पुनरपि प्रविशतः उत्तरनन्दापुष्करिण्यादिका उत्तरद्वारान्ता ततो द्वितीयद्वाराभिष्क्रामतः पूर्वद्वारादिका
पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसाना अर्चनिकावक्तव्यता सैव सुधर्मायां सभायामप्यन्यूनातिरिक्ता वक्तव्या, ततः पूर्वनन्दापुष्करिण्या अर्च-
निकां कृत्वा १९२ उपपातसभां पूर्वद्वारेण प्रविशति, प्रविश्य च मणिपीठिकाया देवशयनीयस्य तदनन्तरं बहुमध्यदेशभागे प्राग्व-
दर्चनिकां विदधाति, ततो १९३ दक्षिणद्वारे समागत्य तस्यार्चनिकां कुरुते, अत ऊर्ध्वमत्रापि सिद्धायतनवत् दक्षिणद्वारादिका १९४
पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसानाऽर्चनिका वक्तव्या, ततः पूर्वनन्दापुष्करिणीतोऽपक्रम्य १९५ ह्रदे समागत्य पूर्ववत् १९६ तोरणार्चनिकां
करोति, कृत्वा १९७ पूर्वद्वारेणाभिषेकसभां प्रविशति, प्रविश्य मणिपीठिकायाः १९८ सिंहासनस्याभिषेकभाण्डस्य बहुमध्यदेशभागस्य
च क्रमेण पूर्ववदर्चनिकां करोति, ततोऽत्रापि १९९ सिद्धायतनवत् दक्षिणद्वारादिका २०० पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसाना अर्चनिका वक्तव्या
ततः पूर्वनन्दापुष्करिणीतः २०१ पूर्वद्वारेणालङ्कारिकसभां प्रविशति, प्रविश्य मणिपीठिकायाः सिंहासनस्य अलंकारभाण्डस्य बहुम-
ध्यदेशभागस्य च क्रमेण पूर्ववदर्चनिकां करोति, तत्रापि क्रमेण सिद्धायतनवत् दक्षिणद्वारादिका पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसाना अर्चनिका

रायपसेण-
इयं ।

गच्छइ तहेव लोमहत्थयं परामुसति पोत्थयंरयणं लोमहत्थेणं पमज्जइ पमज्जित्ता दिव्वाए दगधाराए अग्गेहिं
२०५ वरेहि य गंधेहिं मल्लेहि य अब्बेति २०६ मणिपेठियं सीहासंणं च सेसं तं चैवं २०७ पुरत्थिमिल्ला नंदा पुक्खरिणी जेणेव
हरए तेणेव उवागच्छइ तोरणे य तिसोवाणे य सालभंजियाओ य बालरूखए य तहेव । जेणेव २०८ बलिपीठं तेणेव
उवागच्छइ बलिविसज्जंणं करेइ, २०९ आभिओगिए देवे सदावेइ सदावित्ता २१० एवं वयासी-खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया
सूरियाभे विमाणे सिंघाडएसु तिएसु चउक्केसु चैवरेसु चउमुहेसु महापहेसु पांगारेसु अट्टालएसु

वक्तव्या, ततः पूर्वनन्दापुष्करिणीतः पूर्वद्वारेण २०२ व्यवसायसभां प्रविशति, प्रविश्य २०३ पुस्तकरत्नं २०४ लोमहस्तकेन प्रमृज्य
२०५ उदकधारया अभ्युक्ष्य चन्दनेन चर्चयित्वा २०६ वरगन्धमाल्यैरर्चयित्वा पुष्पाद्यारोपणं धूपदानं च करोति, तदनन्तरं २०७
मणिपीठिकायाः २०८ सिंहासनस्य बहुमध्यदेशभागस्य च क्रमेण २०९ पूर्ववदर्चनिकां करोति, तदनन्तरमत्रापि सिद्धायतनवत्
दक्षिणद्वारादिका २१० पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसाना अर्चनिका वक्तव्या, ततः पूर्वनन्दापुष्करिणीतो २११ बलिपीठे समागत्य तस्य
बहुमध्यदेशभागवत् अर्चनिकां करोति, कृत्वा च २१३ आभियोगिकदेवान् शब्दापयति, शब्दापयित्वा २१४ एवमवादीत्-२१५
'खिप्पामेव' इत्यादि सुगमं यावत् २३५ 'तमाणत्तियं पच्चप्पिणंति' । तत्र २१६ शृङ्गाटकः-शृङ्गाटकाऽऽकृतिपथयुक्तं त्रिकोणं स्थानम्
२१७ त्रिकं-यत्र रथ्यात्रयं मिलति, २१८ चतुष्कं-चतुष्पथयुक्तं, २१९ चत्वरं-बहुरथ्यापातस्थानं, २२० चतुर्मुखं-यस्माच्चतसृष्वपि
दिक्षु पन्थानो निस्सरन्ति, २२१ महापथः-राजपथः शेषः सामान्यः पन्थाः २२२ प्राकारः प्रतीतः, २२३ अट्टालकाः-प्राकारस्योपरि

सूर्याभः स्व-
विमानस्था-
नां शाल-
भञ्जिका-
दीनामर्च-
निकां
कारयति

॥२६७॥

१०

चरियासु^{२२४} दारेसु^{२२५} गोपुरेसु^{२२६} तोरणेसु^{२२७} आरामेसु^{२२८} उज्जाणेसु^{२२९} वणेसु^{२३०} वणराईसु^{२३१} काणणेसु^{२३२} वणसंडेसु^{२३३} अच्चणियं करेह
अच्चणियं करेत्ता एवमाणत्तियं खिप्पामेव पच्चप्पिणह, तए णं ते आभिओगिया देवा सूरियाभेणं देवेणं एवं
वुत्ता समाणा जाव पडिसुणित्ता सूरियाभे विमाणे सिंघाडएसु तिएसु चउक्कएसु चच्चरेसु चउम्मुहेसु महाप-
हेसु पागारेसु अट्टालएसु चरियासु दारेसु गोपुरेसु तोरणेसु आरामेसु उज्जाणेसु वणेसु वणरातीसु काणणेसु
वणसंडेसु अच्चणियं करेन्ति जेणेव सूरियाभे देवे जाव पच्चप्पिणंति, तते^{२३४} णं से सूरियाभे देवे जेणेव नंदा
पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छइ नंदापुक्खरिणिं पुंरत्थिमिल्लेणं तिसोमाणपडिरूवएणं पच्चोरुहति हत्थं पाए पक्खा-
लेइ णंदाओ पुक्खरिणीओ पच्चुत्तरेइ जेणेव सभा सुधम्मा तेणेव पहारित्थ गमणाए । तए णं से सूरियाभे देवे
चउहिं सामाणियसाहस्सीहिं जाव [पृ० ४४ पं० २] सोलसहिं आयरक्खदेवसाहस्सीहिं अच्चेहि य बहूहिं

भृत्याश्रयविशेषाः, २२४ चरिका-अष्टहस्तप्रमाणो नगरप्राकारान्तरालमार्गः २२५ द्वाराणि-प्रासादादीनां २२६ गोपुराणि-प्राकारद्वा-
रणि २२७ तोरणानि-द्वारादिसम्बन्धीनि २२८ आरमन्ते यत्र माधवीलतागृहादिषु दम्पत्यादीनि-इत्यसावारामः, २२९ पुष्पादिमय-
वृक्षसंकुलमुत्सवादौ बहुजनोपभोग्यमुद्यानं, २३२ सामान्यवृक्षवृन्दनगरासन्नं काननं, २३० नगरविप्रकृष्टं वनम्, २३३ एकाऽनेकजाती-
योत्तमवृक्षसमूहो वनखण्डः, २३१ एकजातीयोत्तमवृक्षसमूहो वनराजी, २३६ ततः सूर्याभदेवो बलिपीठे २१२ बलिविसर्जनं करोति,
कृत्वा चोत्तरपूर्वा २३७ नन्दापुष्करिणीमनुप्रदक्षिणीकुर्वन् २३८ पूर्वतोरणेनानुप्रविशति, अनुप्रविश्य च २३९ हस्तौ पादौ प्रक्षालयति
प्रक्षाल्य नन्दापुष्करिण्याः २४० प्रत्यवतीर्य सामानिकादिपरिवारसहितः सर्वज्या यावद् दुन्दुभिनिर्घोषनादितरवेण सूर्याभविमाने मध्यं-

सूरियाभविमाणथासीहिं वेमाणिएहिं देवेहिं देवीहि य सद्धि संपरिवुडे सव्विद्धीए जाव-नाइयरवेणं [पृ० ६९ पं० २] जेणेव सभा सुहम्मं तेणेव उवागच्छइ सभं सुधम्मं पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं अणुपविसति अणुपविसित्ता जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छइ सीहासणवरगए पुरत्थाभिमुहे सण्णिसण्णे ।

[१४०] तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स अवरुत्तरेणं उत्तरपुरत्थिमेणं दिसिभाएणं चत्तारि य सामाणिय-साहस्सीओ चउसु भद्दासणसाहस्सीसु निसीयंति, तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स पुरत्थिमिल्लेणं चत्तारि अ-ग्गमहिस्सीओ चउसु भद्दासणेषु निसीयंति, तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स दाहिणपुरत्थिमेणं अब्भितरियप-रिसाए अट्ठ देवसाहस्सीओ अट्ठसु भद्दासणसाहस्सीसु निसीयंति, तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स दाहिणेणं मज्झिमाए परिसाए दस देवसाहस्सीओ दससु भद्दासणसाहस्सीसु निसीयंति, तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स दाहिणपच्चत्थिमेणं बाहिरियाए परिसाए बारस देवसाहस्सीतो बारससु भद्दासणसाहस्सीसु निसीयंति, तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स पच्चत्थिमेणं सत्त अणियाहिवइणो सत्तहिं भद्दासणेहिं णिसीयंति, तए णं तस्स सूरि-याभस्स देवस्स चउद्विसिं सोलस आयरक्खदेवसाहस्सीओ सोलसहिं भद्दासणसाहस्सीहिं णिसीयंति, तंजहा-

मध्येन समागच्छन् २४१ यत्र सुधर्मा सभा तत्रागत्य तां २४२ पूर्वद्वारेण प्रविशति, प्रविश्य मणिपीठिकाया उपरि २४३ सिंहासने २४४ पूर्वाभिमुखो २४५ निषीदति

[१४०] ततः [पृ० १०२ पं० ३] प्रागुपदर्शितसिंहासनक्रमेण १ सामानिकादय उपविशन्ति,

रायपसेण-
इयं ।

॥२७२॥

द्रोणमुहंसि वा आगंसि वा आसंसि वा संबाहंसि वा सन्निवेसंसि वा ? किं वा दत्त्वा किं वा भोक्षा किं वा किञ्चा
किं वा समायरित्ता कस्स वा तहारूवस्स समणस्स वा माहणस्स वा अंतिए एगमवि आरियं धम्मयं सुवयणं
सुद्धा निसम्म जं णं सूरियाभेणं देवेणं सा दिव्वा देविट्ठी जाव देवाणुभागे लद्धे पत्ते अभिसमन्नागए ?

उ०-‘गोयमा !’ति- समणे भगवं महावीरे भगवं गोयमं आमंतेत्ता एवं वयासी-

सूरियाभो समत्तो

नौभिरेव च । नौभिरेव तु यद् गम्यं, पत्तनं तत् प्रचक्षते” । [] ९ द्रोणमुखं-जलनिर्गमप्रवेशम्-पत्तनमित्यर्थः, १० आकरो-
हिरण्याकरादिः ११ आश्रमः-तापसावसथोपलक्षित आश्रयविशेषः १२ संबाधो-यात्रासमागतप्रभूतजननिवेशः १३ सन्निवेशः तथाविधप्रा-
कृतलोकनिवासः, १४ दत्त्वा अशनादि, १५ भुक्त्वा अन्तप्रान्तादि, १६ कृत्वा तपः-शुभध्यानादि, १७ समाचर्य प्रत्युपेक्षाप्रमार्जनादि ।

८ पृ० ५९ टिप्पण x ।

पएसिकहा

[१४२] एवं खलु गोयमा ! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबुदीवे दीवे भारहे वासे केयईअद्धे नामे जण-
वए होत्था, रिद्धिस्थिमियसमिद्धे सव्वोउयफलसमिद्धे रम्ममे नंदणवणप्पगासे पासाईए [पृ०९ पं०४] जाव पडिरूवे ।

[१४२] १ ० केकया नाम अर्द्धम्-अर्धमात्रमार्यत्वेनेति गम्यते, स हि परिपूर्णो जनपदः, केवलमर्द्धमार्यम् अर्द्धं चानार्यम्
आर्येण चेह प्रयोजनमिति ‘अर्धम्’ इत्युक्तम् जनपद आसीत्, सर्वर्तुकैः-२ सर्वर्तुभाविभिः पुष्पैः फलैश्च समृद्धिमत्, एवं ३ रम्यम्-
रमणीयं ४ नन्दनवनप्रकाशम्-नन्दनवनप्रतिमं शुभसुरभिशीतलया छायाया सर्वतः समनुबद्धं ‘पासाईए’ इत्यादि पदचतुष्टयं पूर्ववत्

○ किकया नाम-भा० १ ।

रायपसेण-
इयं ।

॥२७४॥

तत्थ णं केइयअद्धे जणवए सेयविया णामं नगरी होत्था, रिद्धत्थिमियसमिद्धा जाव [पृ० ३ पं० १-] पडिरूवा ।
तीसे णं सेयवियाए नगरीए बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभागे एत्थ णं मिगवणे णाम उज्जाणे होत्था-रम्मे नंद-
णवणप्पगासे सव्वोउयफलसमिद्धे सुभसुरभिसीयलाए छायाए सव्वओ चेव समणुबद्धे पासादीए जाव [पृ० ९
पं० ४] पडिरूवे । तत्थ णं सेयवियाए णगरीए पएसी णामं राया होत्था, महैयाहिमवंत [पृ० २३ पं० ३-] जाव
विहरइ । अर्धम्मिण अर्धम्मिण्णे अर्धम्मक्खाई अर्धम्ममाणुए अर्धम्मपलोई अर्धम्मपजणणे अर्धम्मसीलसमुया-
यारे-अर्धम्मणेण चेव विट्ठि कप्पेमाणे 'हण्णं'-'छिन्द'-'भिन्द'-पवत्तए लोहियपाणी पावे चण्डे रुहे खुहे

[पृ० ११ पं० १२] ५ 'महया हिमवंत'-इत्यादि राजवर्णनं प्राग्वत् [पृ० २३ पं० ३-] ६ धर्मेण चरति धार्मिको न धार्मिकः
अधार्मिकः, ७ सामान्यतोऽप्यधार्मिकः स्यात् अत आह-अधर्मिष्ठः-अतिशयेन-अधर्मवान् अत एव ८ अधर्मेण ख्यातिर्यस्यासावध-
र्मख्यातिः ९ अधर्ममनुगच्छति अधर्मानुगः तथा १० अधर्ममेव प्रलोकते-परिभावयतीत्येवंशीलोऽधर्मप्रलोकी ११ अधर्मं प्रकर्षेण
जनयति-उत्पादयति लोकानामपीत्यधर्मप्रजननः १२ अधर्मशीलसमुदाचारो-न धर्मात् किमपि भवति तस्यैवाभावादित्येवम्-१३
अधर्मेणैव वृत्तिम्-सर्वजन्तूनाम्-यापनां कल्पयन् १४ 'जहि' १५ 'छिन्द' १६ 'भिन्द' इत्येवं १७ प्रवर्त्तकः अत एव १८ लोहित-
पाणिः-मारयित्वा हस्तयोरप्यप्रक्षालनात् अत एव १९ पापः पापकर्मकारित्वात् २० चण्डः तीव्रकोपावेशात् २१ रौद्रो-निस्तृण्णकर्मकारि-

+ 'क्रूरे नृशंस-निर्लिश-पापाः'-[हैम अभि० कां० ३ खलो० ४०] इति वचनात् 'निर्लिश' इति उचितम् ।

सेयविया
नगरी
पएसी राया

५

१०

रायपसेण-
इयं ।

साहसंसीए उक्क^{३३}चण-व^{३३}चण-माया-निर्य^{३३}डि-कू^{३३}ड-क^{३३}वड-सायिसंपओगब^{३३}हुले नि^{३३}सीले नि^{३३}व्व^{३३}ए नि^{३३}गुणे नि^{३३}मेरे
नि^{३३}प्पवक्खाणपोसहोववासे ब^{३३}हूणं दुप्प^{३३}यचउप्पयमियपसुपवखीसिरिसवाण घाय^{३३}ए व^{३३}ह^{३३}ए उ^{३३}च्छायणयाए
अ^{३३}धम्मकेऊ समु^{३३}ट्ठिए, गु^{३३}रूणं णो

त्वात् २२ साहसिकः परलोकभयाभावात् २३ ऊर्ध्वं कश्चनमुत्कश्चनं-हीनगुणस्य गुणोत्कर्षप्रतिपादनम् २४ वञ्चनं-प्रतारणं २५ माया
परवञ्चनबुद्धिः २६ निकृतिः-बकवृत्त्या गलकर्तकानामिवावस्थानम् २७ कूटम्-अनेकेषां मृगादीनां ग्रहणाय नानाविधप्रयोगकरणम् २८
कपटं-नेपथ्य-भाषाविपर्ययकरणम् एभिः उत्कश्चनादिभिः २९ सहातिशयेन यः संप्रयोगो योगस्तेन बहुलः, अथवा २९ सातिसंप्रयोगो
नाम यः सातिशयेन द्रव्येण कस्तूरिकादिना अपरस्य संप्रयोगः-उक्तं च सूत्रकृताङ्गचूर्णिकृता-“सो होइ साइजोगो दव्वं जं छुहिय
अन्नदव्वेसुं । दोसगुणा वयणेसु य अत्थविसंवायणं कुणइ” । [सूत्रकृ० द्वितीयश्रु० द्वितीयाध्य० सू० ३५ टीका] इति तत्संप्रयोगे ३०
बहुलः, अपरे व्याख्यानयन्ति-२३ “उत्कश्चनं नाम उत्कोचा, २६ निकृतिः-वचनप्रच्छादनकर्म २९ सातिः-विश्रम्भः, एतत्संप्र-
योगबहुलः” । शेषं तथैव, ३१ निःशीलो-ब्रह्मचर्यपरिणामाभावात् ३२ निर्व्रतो-हिंसादिविरत्यभावात् ३३ निर्गुणः-क्षान्त्यादिगुणा-
भावात् ३४ निर्मर्यादः-परस्त्रीपरिहारादिमर्यादाविलोपित्वात् ३५ निष्प्रत्याख्यानपौषधोपवासः-प्रत्याख्यानपरिणाम-पर्वदिवसोपवा-
सपरिणामाभावात्, ३६ बहूनां ३७ द्विपदचतुष्पदमृगपशुपक्षिसरिसृपाणां ३८ घाताय-विनाशनाय ३९ वधाय-ताडनाय ४०
उच्छादनाय-निर्मूलाभावीकरणाय ४१ अधर्मरूपः केतुरिव-ग्रहविशेष इव ४२ समुत्थितः, न च ४३ गुरुणां-पित्रादीनामागच्छ-

॥२७५॥

रायपसेण-
इयं ।

॥२७६॥

अभ्युद्वेति णो विणयं पउंजइ, सँयस्स वि य णं जणवयस्स णो सम्मं करभरवित्ति पवँत्तेइ ।

[१४३] तस्स णं पएसिस्स रत्तो सूरियकंता नाम देवी होत्था, सुकुमालपाणिपाया धारिणीवण्णओ [पृ० २७ पं० ३] पएसिंणा रत्ता सद्धिं अणुरत्ता अविंरत्ता इट्ठे सहे रूवे जाव विहरइ ।

[१४४] तस्स णं पएसिस्स रण्णो णेट्ठे पुत्ते सूरियकंताए देवीए अत्तए सूरियकंते नामं कुमारे होत्था, सुकुमालपाणिपाए जाव [पृ० २७ पं० ३-] पडिरूवे । से णं सूरियकंते कुमारे जुवँराया वि होत्था, पएसिस्स रत्तो रँज्जं च रँट्ठं च बँलं च वाहणं च कोसं च कोट्ठांगारं च पुँरं च अंतेउँरं च सँयमेव पच्चुवेक्खमाणे पच्चुवेक्खमाणे

ताम् ४४ अभ्युत्तिष्ठति-अभिमुखमूर्ध्वं तिष्ठति, ४५ न च विनयं प्रयुक्ते, नापि श्रमणब्राह्मणभिक्षुकाणामभ्युत्तिष्ठति, न च विनयं प्रयुक्ते, ४६ नापि स्वकस्यापि-आत्मीयस्यापि जनपदस्यापि ४७ सम्यक् ४८ करभरवृत्तिं ४९ प्रवर्त्तयति ।

[१४३] १ 'सुकुमालपाणिपाया' इत्यादि देवीवर्णनं प्राग्वत् [पृ० २७ पं० ३] । २ प्रदेशिना राज्ञा ३ सार्द्धमनुरक्ता अवि-
रक्ता-कथञ्चिद्विप्रियकरणेऽपि विरागाभावात् ।

[१४४] कुमारवर्णनं १ 'सुकुमालपाणिपाए' इत्यादि जाव 'सुन्दरे' इति, अत्र 'यावत्'करणात् 'अहीणपञ्चेदियसरीरे पियद-
रिसणे सुरूवे' इति द्रष्टव्यम्, एतच्च देवीवर्णकवत् [पृ० २७ पं० ११] स्वयं परिभावनीयम् । २ स च सूर्यकान्तो नाम कुमारो ३
युवराजा अभूत्, ४ प्रदेशिनो राज्ञो ५ राज्यं-राष्ट्रादिसमुदायात्मकं ६ राष्ट्रं च-जनपदं च ७ बलं च-हस्त्यादिसैन्यं ८ वाहनं च-वेग-
सरादिकं ९ कोशं च-भाण्डागारं १० कोष्ठागारं च-धान्यगृहं ११ पुरं च १२ अवरोधं च १३ आत्मनैव-स्वयमेव १४ समुत्प्रेक्षमाणो

सूरियकंता
राज्ञी-
सूरियकंतो
पुत्रः

१०

रायपसेण-
इयं ।

विहरइ ।

[१४५] तस्स णं पएसिस्स रत्तो जेट्ठे भाउयवयंसए चित्ते णामं सारही होत्था अड्ढे जाव [पृ० २५ पं० २]
बहुजणस्स अपरिभूए साम-दण्ड-भेय-उवप्पयाण-अत्थसत्थईहामइविसारए उप्पत्तियाए वेणतियाँए कम्मयाए
पारिणामियाए चंडव्विहःए बुद्धीए उव्वेए, पएसिस्स रण्णो बहुसु कज्जेसु य कारणेसु य कुटुंबेसु य मंतेसु य
गुंज्जेसु य रहस्सेसु य निच्छंएसु च ववहारेसु य आपुच्छणिज्जे

—निरूपयन् समुत्प्रेक्षमाणो वा व्यापारयन् ।

[१४५] १ आढ्यः—समृद्धो दीप्तः—कान्तिमान् वित्तः प्रतीतो 'यावत्'करणात् 'विउलभवण...विच्छड्डियउरभत्तपाणे' इति परिग्र-
हः, अस्य व्याख्या राजवर्णकवत् [पृ० २५ पं० ११] परिभावनीया, २ राज्यमान्यत्वात् स्वयं च जात्यक्षत्रियत्वात्, ३ साम-भेद-
दण्ड-उपप्रदानलक्षणानां नीतीनाम् ४ अर्थशास्त्रस्य-अर्थोपायव्युत्पादनग्रन्थस्य ५ ईहा-विमर्शस्तत्प्रधाना मतिरीहामतिस्तया विशा-
रदो-विचक्षणः सामभेददण्डोपप्रदानार्थशास्त्रेहामतिविशारदः ६ औत्पत्तिक्या-अदृष्टाश्रुताननुभूतविषयाकस्माद्भवनशीलया ७ वैनयि-
क्या-विनयलभ्यशास्त्रार्थसंस्कारजन्यया ८ कर्मजया-कृषिवाणिज्यादिकर्मभ्यः सप्रभावया ९ पारिणामिक्या-प्रायोवयोविपाकजन्यया १०
एवंरूपया चतुर्विधया बुद्ध्या ११ उपपेतः १२ प्रदेशिनो राज्ञो १३ बहुषु कार्येषु-कर्तव्येषु १४ कारणेषु-कर्तव्योपायेषु १५ कुटुम्बेषु
स्वकीयपरकीयेषु विषयभूतेषु १६ मन्त्रेषु-राज्यादिचिन्तारूपेषु १७ गुह्येषु-बहिर्जनाप्रकाशनीयेषु १८ रहस्येषु-तेष्वेव अपडक्षीणेषु
१९ निश्चयेषु निश्चीयन्ते इति निश्चयाः-अवश्यकरणीयाः कर्तव्यविशेषास्तेषु २० व्यवहारेषु-आवाहनविसर्जनादिरूपेषु २१ आप्रच्छ-

चित्तो
सारथिः

॥२७७॥

१०

रायपसेण-
इयं ।

॥२७८॥

पडिपुच्छे^{३३}णिज्जे मेढी^{२३} पमाणं^{३४} आहारे आलंबणं^{३५} चक्खु मेढिभूए^{३६} पमाणभूए आहारभूए आलंबणभूए चक्खुभूए^{३७}
संबवट्ठाणसंबवभूमियासु लद्धपच्चए विदिण्णविचारे रज्जधुराचिंतए आवि होत्था^{३८} ।

[१४६] तेणं कालेणं तेणं समयेणं कुणाला नामं जणवए होत्था, रिद्धत्थिमियसमिद्धे [पृ० २७२ पं० ६] तत्थ
णं कुणालाए जणवए सावत्थी नाम नयरी होत्था रिद्धत्थिमियसमिद्धा [पृ० ३ पं० १] जाव पडिरूवा । तीसे
णं सावत्थीए णगरीए बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए कोट्टए नाम चेइए होत्था, पोराणे [पृ० ७ पं० ३-] जाव ५

नीयः-सकृत् प्रच्छनीयः २२ प्रतिप्रच्छनीयः-असकृत् प्रच्छनीयः, किमिति?, यतोऽसौ २३ मेढी-खलकमध्यवर्तिनी स्थूणा यस्यां
नियमिता गोपङ्क्तिर्यान्त्यं ग्राहयति तद्वद् यमालम्ब्य सकलं मन्त्रिमण्डलं मन्त्रणीयान् अर्थान् धान्यमिव विवेचयति स मेढिः, तथा २४
प्रमाणं-प्रत्यक्षादि तद्वत् यः-तद्दृष्टानामर्थानामव्यभिचारित्वेन तत्रैव मन्त्रिणां प्रवृत्तिनिवृत्तिभावात्-स प्रमाणम्, २५ आधारः
आधेयस्येव सर्वकार्येषु लोकानामुपकारित्वात्, तथा २६ आलम्बनं रज्ज्वादि तद्वत् आपद्रुर्त्तादिनिस्तारकत्वात् आलम्बनं, तथा २७
चक्षुः-लोचनं तद्वल्लोकस्य यो विविधकार्येषु प्रवृत्तिनिवृत्तिविषयदर्शकः स चक्षुः, एतदेव प्रपञ्चयति-२८ 'मेढिभूए' इत्यादि, अत्र १०
भूतशब्द औपम्यार्थः, मेढिसदृश इत्यर्थः, २९ सर्वेषु स्थानेषु-कार्येषु संधिविग्रहादिषु ३० सर्वासु भूमिकासु-मन्त्र्यमात्यादिस्थानरू-
पासु लब्धः-उपलब्धः प्रत्ययः-प्रतीतिः अविशंवादवचनतया यस्य स तथा, ३१ वितीर्णो-राज्ञाऽनुज्ञातो विचारः-अवकाशो यस्य
विश्वसनीयत्वात् स वितीर्णविचारः सर्वकार्यादिष्वति प्रकृतं, किं बहुना?-३२ राज्यधुराचिन्तकश्चापि-राज्यनिर्वाहकश्चापि ३३ अभूत् ।

कुणाला
जनपदः
-सावत्थ
नगरी

पासादीए । तत्थ णं सावत्थीए नयरीए पएसिस्स रण्णो अंतैवासी जियसत्तू नायं राया होत्था, महयाहिमवंत जाव [पृ० २३ पं० ३-] विहरइ । तए णं से पएसी राया अन्नया कयाइ महत्थं महग्घं महरिहं विउलं रायारिहं पाहुडं सज्जावेइ, सज्जावित्ता चित्तं सारहिं सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी-गच्छ णं चित्ता ! तुमं सावत्थिं नगरिं जियसत्तुस्स रण्णो इमं महत्थं जाव पाहुडं उवणेहि, जाइं तत्थ रायकज्जाणि य रायकिच्चाणि य रायनीतीओ य रायववहारा य ताइं जियसत्तुणा सद्धिं सयमेव पच्चुवेक्खमाणे विहराहि त्ति कट्टु विसज्जिए । तए णं से चित्ते सारही पएसिणा रण्णा एवं वुत्ते समाणे हट्ठ-जाव [पृ० ४७ पं० ३-] पडिसुणेत्ता तं महत्थं जाव पाहुडं गेण्हइ, पएसिस्स रण्णो जाव पडिणिवक्खमइ सेयवियं नगरिं मज्झंमज्झेणं जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छति उवागच्छित्ता तं महत्थं जाव [प्र० पृ० पं० २] पाहुडं ठवेइ, कोडुंबियपुरिसे सद्दावेइ सद्दावेत्ता एवं वयासी-खिप्पामेव भो ! देवाणुप्पिया ! सच्छत्तं जाव [पृ० १८७ पं० १-] चाउग्घंटं आसरहं जुत्तामेव उवट्ठवेइ जाव पच्चप्पिणह । तए णं ते कोडुंबियपुरिसा तहेव पडिसुणित्ता खिप्पामेव सच्छत्तं जाव जुद्धसज्जं चाउग्घंटं आसरहं जुत्तामेव उवट्ठवेन्ति, तमाणत्तियं पच्चप्पिणंति, तए णं से चित्ते सारही कोडुंबियपुरिसाण अंतिए एयमट्ठं

[१४६] १ अन्ते-समीपे वसतीत्येवंशीलोऽन्तेवासी-शिष्यः, अन्तेवासीव सम्यगाज्ञाविधायी इति भावः । २ कवचं-तनुव्राणं वर्म्म-लोहमय×कसूलकादिरूपं संजातमस्येति वर्मितम्, सन्नद्धं शरीरारोपणात् बद्धं गाढतरबन्धनेन बन्धनात् वर्मितं कवचं येन स

रायपसेण-
इयं ।

॥२८०॥

जाव-हियए णहाए कयबलिकम्मे कयकोउयमंगलपायच्छित्ते सन्नद्धबद्धवम्मियकवए उप्पीलियसरासणपट्टिए पिं-
णद्धगेविज्जविमलवरचिधपट्टे गहियाउंहपहरणे तं महत्थं जाव पाहुडं गेणहइ, जेणेव चाउग्घंटे आसरहे तेणेव
उवागच्छइ चाउग्घंटे आसरहं दुरुहेति, बहुहिं पुरिसेहिं सन्नद्ध-जाव [प्र० पृ० पं० १] गहियाउंहपहरणेहिं
सद्धिं संपरिवुडे सकोरिंटमल्लदामेणं छत्तेणं धरेज्जमाणेणं महया भडचडगररहपहकरविंदपरिक्खित्ते साओ
गिहाओ णिग्गच्छइ सेयवियं नगरिं मज्झंमज्झेणं णिग्गच्छइ सुहेहिं वासेहिं पायरासेहिं नाइविकिट्टेहिं
अंतरा वासेहिं वसमाणे वसमाणे केइयअद्धस्स जणवयस्स मज्झंमज्झेणं जेणेव कुणालाजणवए जेणेव सावत्थी
नयरी तेणेव उवागच्छइ सावत्थीए नयरीए मज्झंमज्झेणं अणुपविसइ, जेणेव जियसत्तुस्स रण्णो गिहे जेणेव
बाहिरिया उवट्ठाणसाला तेणेव उवागच्छइ तुरए निगिण्हइ, रहं ठवेति, रहाओ पच्चोरुहइ, तं महत्थं जाव
पाहुडं गिण्हइ जेणेव अहिंभतरिया उवट्ठाणसाला जेणेव जियसत्तू राया तेणेव उवागच्छइ, जियसत्तुं रायं
करयलपरिग्गहियं [पृ० ५६ पं० २-] जाव कट्टु जएणं विजएणं वद्धावेइ, तं महत्थं जाव पाहुडं उवणेइ । तए णं
से जियसत्तू राया चित्तस्स सारहिस्स तं महत्थं जाव पाहुडं पडिच्छइ चित्तं सारहिं सक्कारेइ सम्माणेति

सन्नद्धबद्धवर्मितकवचः, ३ उत्पीडिता-गाढीकृता शरा अस्यन्ते-क्षिप्यन्ते अस्मिन्निति शरासनं-इषुधिस्तस्य-पट्टिका येन स उत्पीडि-
तशरासनपट्टिकः ४ पिनद्धं गैवेयकं-ग्रीवाऽऽभरणं विमलवरचिह्नपट्टश्च येन स पिनद्धगैवेयकविमलवरचिह्नपट्टः ५ आयुध्यतेऽनेनेत्यायुधं-
खेटकादि प्रहरणम्-असिकुन्तादि गृहीतान्यायुधानि प्रहरणानि च येन स गृहीतायुधप्रहरणः ।

चित्तो
सावत्थी
गच्छति

५

१०

रायपसेण-
इयं ।

पडिविसज्जेइ रायमग्गमोगाढं च से आवासं दलयइ । तए णं से चित्ते सारही विसज्जिते समाने जियसत्तुस्स रन्नो अंतियाओ पडिनिक्खमइ, जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला जेणेव चाउग्घंटे आसरहे तेणेव उवागच्छइ, चाउग्घंटे आसरहं दुरूहइ, सावत्तिं नगरिं मज्झंमज्झेणं जेणेव रायमग्गमोगाढे आवासे तेणेव उवागच्छइ, तुरए निगिण्हइ, रहं ठवेइ, रहाओ पच्चोरुहइ, ण्हाए कयबलिकम्मे कयकोउयमंगलपायच्छित्ते सुद्धप्पावेसाइं मंगल्लाइं वत्थाइं पवरपरिहिते अप्पमहग्घाभरणालं कियसरीरे जिमियभुत्तुत्तरागए वि य णं समाने पुब्बावर-
ण्हकालसमयंसि गंधव्वेहि य णाडगेहि य उवनच्चिज्जमाणे उवनच्चिज्जमाणे उवगाइज्जमाणे उवगाइज्जमाणे उव-
लालिज्जमाणे इट्ठे सइ-फरिस-रस-रूव-गंधे पंचविहे माणुस्सए कामभोए पच्चणुभवमाणे विहरइ ।

[१४७] तेणं कालेणं तेणं समएणं पासावच्चिज्जे केसी नाम कुमारसमणे जातिसंपण्णे कुलसंपण्णे बलसंप-
ण्णे रूवसंपण्णे विणयसंपण्णे नाणसंपण्णे दंसणसंपण्णे चरित्तसंपण्णे लज्जासंपण्णे लाघवसंपण्णे लज्जालाघवसं-
पण्णे +ओयंसी तेयंसी वचंसी

[१४७] १ जातिसंपन्नः-उत्तममातृपक्षयुक्त इति प्रतिपत्तव्यम्, अन्यथा मातृपितृपक्षसंपन्नत्वं पुरुषमात्रस्यापीति नास्योत्कर्षः
कश्चिदुक्तो भवति, उत्कर्षाभिधानार्थं चास्य विशेषणकलापोपादानं चिकीर्षितमिति, एवं २ कुलसंपन्नोऽपि नवरं कुलं-पितृपक्षः ३ बलं
-संहननविशेषसमुत्थः प्राणः ४ रूपम्-अनुपमं शरीरसौन्दर्यं ५ विनयादीनि प्रतीतानि, नवरं ६ लाघवं-द्रव्यतोऽल्पोपधित्वम् भावतो
गौरवत्रयत्यागः मनोवाक्कायसंयमः ७ ओजो-मानसोऽवष्टम्भस्तद्वान् ओजस्वी ८ तेजः-शरीरप्रभा तद्वान् तेजस्वी ९ वचो वचनं सौ-

+ 'ओयंसी' इत्यादि-"इह च विशेषणचतुष्टयेऽपि अनुस्वारः प्राकृतत्वात्"-राय० विव० ।

॥२८१॥

१०

जंसंसी जियंकोहे जियमाणे जियमाणे जियलोहे जियणिहे जितिंदिए जियपरीसहे जीवियासमंरणभयविप्पमुक्के
तवप्पहाणे गुणप्पहाणे करणंप्पहाणे चरणंप्पहाणे निगंहप्पहाणे निच्छयप्पहाणे अज्जवप्पहाणे महवप्पहाणे
लाघवप्पहाणे खंतिप्पहाणे गुत्तिंप्पहाणे मुत्तिंप्पहाणे विज्जप्पहाणे मंतंप्पहाणे

भाग्याद्युपेतं यस्यास्ति स वचस्वी अथवा वर्चः—तेजः प्रभाव इत्यर्थस्तद्वान् वर्चस्वी १० यशस्वी—ख्यातिमान्, ११ 'जितक्रोधः'
इत्यादि तु विशेषणसप्तकं प्रतीतम्, नवरं क्रोधादिजय उदयप्राप्तक्रोधादिविफलीकरणतोऽवसेयः, तथा १२ जीवितस्य—प्राणधारणस्य
आशा—वाञ्छा मरणाद् भयं ताभ्यां विप्रमुक्तो जीविताशामरणभयविप्रमुक्तः, तदुभयोपेक्षक इत्यर्थः, तथा १३ तपसा प्रधानः—उत्तमः
शेषमुनिजनापेक्षया तपो वा प्रधानं यस्य स तपःप्रधानः, एवं १४ गुणप्रधानः नवरं गुणाः—संयमगुणाः, एतेन च विशेषणद्वयेन तपः—
संयमौ पूर्वबद्धाऽभिनवयोः कर्मणोर्निर्जराऽनुपादानहेतू मोक्षसाधने सुमुख्यगुणमुपादेयौ प्रदर्शितौ, गुणप्राधान्यप्रपञ्चनार्थमेवाह—१५ करणं
—पिण्डविशुद्ध्यादि, उक्तं च—“पिण्डविसेही समिई भावण पडिमा य इन्दियनिरोहो । पडिलेहण गुत्तीओ अभिग्गहा चेव करणं तु” ॥
[] १६ चरणं—महाव्रतादि, उक्तं च—“वय समणधम्म संजम वेयावच्चं च बम्भगुत्तीओ । णाणाइतियं तवं कोहनिग्गहाई चरण-
मेयं” ॥ [] १७ निग्रहः—अनाचारप्रवृत्तेर्निषेधनम् । १८ निश्चयः—तत्त्वानां निर्णयः विहितानुष्ठानेष्ववश्यमभ्युपगमो वा १९
आर्जवं—मायानिग्रहः २० लाघवं—क्रियासु दक्षत्वं २१ क्षान्तिः—क्रोधनिग्रहः २२ गुप्तिः—मनोगुप्त्यादिका २३ मुक्तिः—निर्लोभता २४
२४ विद्याः—ब्रह्मपत्यादिदेवताऽधिष्ठिता वर्णानुपूर्व्यः २५ मन्त्रा—हरिणेगमेप्यादिदेवताऽधिष्ठिताः अथवा ससाधना विद्या साधनरहिता

बं^{३३}र्भप्पहाणे वेयं^{३३}प्पहाणे नयं^{३३}प्पहाणे नियमं^{३३}प्पहाणे सचं^{३३}प्पहाणे सोयं^{३३}प्पहाणे नाणं^{३३}प्पहाणे दंसं^{३३}णप्पहाणे चरित्त-
प्पहाणे ^{३३}ओराले...[पृ० १४७ पं० १-] चउदसपुव्वी च^{३३}उणाणोवगए पंचहिं अणगारसएहिं सद्धिं संपरिवुडे
पुव्वाणुपुव्वि चरमाणे गामाणुगामं दूइज्जमाणे सुहंसुहेणं विहरमाणे जेणेव सावत्थी नयरी जेणेव कोट्टए चेइए
तेणेव उवागच्छइ, सावत्थी-नयरीए बहिया कोट्टए चेइए अहापडिरूवं उग्गहं उग्गिण्हइ उग्गिण्हित्ता संज-
मेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ ।

मन्त्राः, २६ ब्रह्म ० चर्यं-वस्तिनिरोधः सर्वमेव वा कुशलानुष्ठानम् २७ वेदः-आगमो लौकिक-लोकोत्तरिक-कुप्रावचनिकभेदभिन्नः २८
नया नैगमादयः सप्त प्रत्येकं शतविधाः, २९ नियमा-विचित्रा अभिग्रहविशेषाः ३० सत्यं-भूतहितं वचः ३१ शौचं-द्रव्यतो निर्लेपता
भावतोऽनवद्यसमाचारता ३२ ज्ञानं-मत्यादि ३३ दर्शनं-सम्यक्त्वं २४ चारित्रं-बाह्यं सदानुष्ठानं, यच्चेह चरणकरणग्रहणेऽपि आर्ज-
वादिग्रहणं तत् आर्जवादीनां प्राधान्यख्यापनार्थम्, ननु जितक्रोधत्वादीनामार्जवादीनां च कः प्रतिविशेषः? उच्यते, जितक्रोधादि-
विशेषणेषु तदुदयविफलकरणम् मार्दवप्रधानादिषु उदयनिरोधः, अथवा यत एव जितक्रोधादिः अत एव क्षमादिप्रधान इत्येवं हेतुहेतु-
मद्भावाद् विशेषः, तथा 'ज्ञानसम्पन्नः' इत्यादौ ज्ञानादिमत्त्वमात्रमुक्तम् 'ज्ञानप्रधानः' इत्यादौ तद्वतां मध्ये तस्य प्राधान्यमित्येवमन्य-
त्राप्यपौनरुक्त्यं भावनीयम्, तथा ३५ उदारः-स्फाराकारः 'घोरे...३६ चउनाणोवगए' इति पूर्ववत् [पृ० १४७ पं० १ तथा पृ०
१४८ पं० ७-१२] 'पंचहिं अणगारसएहिं' इत्यादिकं वाच्यम् ।

[१४८] तए णं सावत्थीए नयरीए सिंघाडग-तिय-चउक्क-चच्चर-चउमुह-महापहेसु महंया जणसहे इ=वा० जेण-
बूहे इ वा जणबोले इ वा जणकलकले इ वा जणउम्मी इ वा जणउक्कलिया इ वा जणसन्निवाए इ वा जाव परिसा
पज्जुवासइ । तए णं तस्स सारहिस्स तं महाजणसहं च जणकलकलं च सुणेत्ता य पासेत्ता य इमेयारूवे अज्झ-
त्थिए जाव समुप्पज्जित्था, किं णं अज्ज जाव सावत्थीए नयरीए इंदमहे इ वा खंदमहे इ वा रुंदमहे इ वा भंउं-
दमहे इ वा सिवभंहे इ वा वेसंमणभहे इ वा नागभंहे इ वा जंक्खमहे इ वा भूर्यमहे इ वा थूभंहे इ वा चेइ-
र्यमहे इ वा रुक्खमहे इ वा गिरिभंहे इ वा दरिमहे इ वा अगंडमहे इ वा नईमहे इ वा सरमहे इ वा सागरमहे

[१४८] महान् जनशब्दः परस्परालापादिरूपः, २ जनव्यूहो-जनसमुदायः, ३ बोलः-अव्यक्तवर्णो ध्वनिः, ४ कलकलः स-
एवोपलभ्यमानवचनविभागः ५ ऊर्मिः-संवाधः ६ लघुतरसमुदायः सन्निपातः-अपरापरस्थानेभ्यो जनानामेकत्र मीलनम्,
'जाव परिसा पज्जुवासइ' इति, 'यावत्' करणात् 'बहुजणो...[पृ० ३८ पं० ४] पन्नवेइ पासावच्चिज्जे केसी नामं कुमारसमणे
जाइसम्पणो जाव [पृ० ११८ पं० ९] गामणुगामं दुइजमाणे इहमागए इह संपत्ते इह समोसढे इहेव सावत्थीए नयरीए [पृ० ११८
[पं० ३], तं महप्फलं खलु [पृ० ३९ पं० २] इत्यादि प्रागुक्तसमस्तपरिग्रहः, ७ इन्द्रमहः-इन्द्रोत्सवः इन्द्रः-शक्रः, ८ स्कन्दः-का-
त्तिकेयः ९ रुद्रः प्रतीतः १० मुकुन्दो-बलदेवः ११ शिवो-देवताविशेषः १२ वैश्रमणो-यक्षराट् १३ नागो-भवनपतिविशेषः १४
यक्षोभूतश्च व्यन्तरविशेषौ १५ स्तूपः-चैत्यस्तूपः १६ चैत्यं-प्रतिमा १७ वृक्षः १८ दरि-गिरी १९ अवट-नदी-सरः-सागराः प्रतीताः,

= " 'इ' कारो वाक्यालंकारार्थः " - राय० वि० । ० " 'वा' शब्दः पदान्तरापेक्षया समुच्चयार्थः " - राय० वि० ।

इ वा जं णं इमे बह्वे × उंग्गा उग्गैपुत्ता भोग्गो राईग्गा इक्खागा ॥ णाया कोरत्त्वा जाव इब्भा इब्भपुत्ता अण्णे य
बह्वे राय्यो-ईसैर-तल्लवर-माडंबिय-कोडुंबिय-इब्भ-सेट्ठि-सेणोवइ-सैत्थवाहप्पभित्तयो ण्हाय्यो

२० उग्राः आदिदेवावस्थापिता इक्षुवंशजाताः २१ उग्रपुत्राः त एव कुमाराद्यवस्थाः, एवं २२ भोगाः-आदिदेवेनैवावस्थापितगुरुवंशजाता
२३ राजन्याः-भगवद्वयस्यवंशजाः 'यावत्'करणात् 'स्वत्तिया माहणा भडा [पृ० ४० पं० १-] जोहा मल्लई मल्लइपुत्ता लेच्छई लेच्छइ-
पुत्ता' इति परिग्रहः, तत्र क्षत्रियाः-सामान्यराज्यकुलीना भटाः-शौर्यवन्तः योधाः-तेभ्यो विशिष्टतराः, मल्लकिनो लेच्छकिनश्च राजवि-
शेषाः, यथा चेटकराजस्य श्रूयन्ते अष्टादश गणराजा नव मल्लकिनो नव लेच्छकिनः, २४ राजानो-माण्डलिका २५ ईश्वरा-युवराजानः
२६ तलवराः-परितुष्टनरपतिप्रदत्तपट्टबन्धविभूषिता राजस्थानीयाः २७ माडम्बिकाः २९ इभ्याः-महाधनिनः ३० श्रेष्ठिनः-श्रीदेवताध्या-
सितसौवर्णपट्टविभूषितोत्तमाङ्गाः ३१ सेनापतयो-नृपतिनिरूपिताश्चतुरङ्गसैन्यनायकाः ३२ सार्थवाहाः-सार्थनायकाः २३ प्रभृतिग्रहणात्
मन्त्रि-महामन्त्रि-गणक-दौवारिक-पीठमर्दादिपरिग्रहः, तत्र मन्त्रिणः प्रतीताः महामन्त्रिणो मन्त्रिमण्डलप्रधानाः "हस्तिसाधनोपरिकाः"
इति वृद्धाः गणका-गणितज्ञाः "भाण्डागारिकाः" इति वृद्धाः "ज्योतिषिकाः" इत्यपरे दौवारिकाः-प्रतीहारा राजद्वारिका वा पीठमर्दाः
-आस्थाने आसन्नप्रत्यासन्नसेवका वयस्या इति भावः 'जाव अंबरतलमिव फोडेमाणा' इति 'यावत्'करणात् 'अप्पेगतिया' वंदणवत्तियं
...सत्त सिक्खावयाइं...[पृ० ४० पं० ३-पृ० ४१ पं० ६] समुहरवभूयं पिव करेमाणा अंबरतलं पिव फोडेमाणा' इति परिग्रहः, एतच्च
प्रायः सुगमम्, नवरम् गुणव्रतानामपि निरन्तरमभ्यस्यमानतया शिक्षाव्रतत्वेन विवक्षणात् 'सत्त सिक्खावयाइं' इत्युक्तम् ३४ स्नाताः

कैयबलिकम्मा कयँकोउयमंगलपायच्छित्ता सिरँसाकंटेमालकडा आविद्धमणिसुवण्णा कप्पियँहार-अद्धहार-
तिसर-पालंभं पलंबमाण-कडिसुत्तयकयसोहाहरणा चंदेणोलित्तगायसरीरा...पुरिसँवग्गुरापपरिखित्ता भँहया उ-
क्किट्ठसीहणायबोलकलकलरवेणं....एगँदिसाए जहा उववाइए जाव [उववाइअ सू० पृ० ५७ पं० ११-] अप्पे-

कृतस्नानाः अनन्तरं ३५ कृतं बलिकर्म-स्वगृहदेवताभ्यो यैस्ते कृतबलिकर्माणः, तथा ३६ कृतानि कौतुकमङ्गलान्येव प्रायश्चित्तानि
दुःस्वप्नादिविघातार्थं यैस्ते कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्ताः, तत्र कौतुकानि-मषीतिलकादीनि मङ्गलानि-सिद्धार्थकदध्यक्षतदूर्वादीनि, तथा
३७ शिरसा कण्ठे च कृता माला यैस्ते, शिरसाकण्ठेमालाकृताः, तथा ३८ आविद्धानि-परिहितानि मणिसुवर्णानि यैस्ते तथा, ३९
कल्पितो-विन्यस्तो द्वारः-अष्टादशसरिकः अर्द्धहारो-नवसरिकः त्रिसरिकम्-प्रतीतमेव-यैस्ते तथा, तथा ४० प्रलम्बो-○ञ्जुवनकं
लम्बमानो येषां ते तथा, ४१ कटिसूत्रेण अन्यान्यपि सुकृतशोभान्याभरणानि येषां ते कटिसूत्रसुकृतशोभाभरणाः, ४२ चन्दनावलि-
प्तानि गात्राणि यत्र तत् तथाविधं शरीरं येषां ते चन्दनावलिप्तगात्रशरीराः, ४३ पुरुषाणां वागुरेव वागुरा-परिकरस्तया परिक्षिप्ताः-
व्याप्ताः, ४४ महता उत्कृष्टिश्च-आनन्दमहाध्वनिः सिंहनादश्च-सिंहस्येव नादः बोलश्च-वर्णव्यक्तिवर्जितो ध्वनिः, कलकलश्च-व्यक्तव-
चनः स एव एतल्लक्षणो यो रवस्तेन समुद्ररवभूतमिव-समुद्रमहाघोषप्राप्तमिव श्रावस्तीं नगरीमिति गम्यते कुर्वाणाः अम्बरतलमिव-
आकाशतलमिव स्फोटयन्तः, ४५ एकया दिशा पूर्वोत्तरलक्षणया एकाभिमुखा-एकं भगवन्तं प्रति अभिमुखाः ।

— “प्राकृतत्वात् पदव्यत्ययः विभक्तिव्यत्ययश्च इति”—राय० वि० । ○ भाषायाम्-“झूमणुं” इति । × “ततः पदत्रयस्यापि पदद्वयमीलनेन
कर्मधारयः”—राय० वि० ।

रायपसेण-
इयं ।

गतिया ह्यगया जाव अप्पेगतिया गयगया पायचारविहारेणं [पृ० ४१ पं० ४] महया महया वंदावंदएहिं
निग्गच्छंति, एवं संपेहेइ संपेहिता कंचुइज्जपुरिसं सदावेइ सदावित्ता एवं वयासी-किं णं देवाणुप्पिया ! अज्ज
सावत्थीए नगरीए इंदमहे इ वा जाव सागरमहे इ वा जेणं इमे बहवे उग्गा भोगा० णिग्गच्छंति ?

तए णं से कंचुइपुरिसे केसिस्स कुमारसमणस्स आगमणगहियविणिच्छए चित्तं सारहिं करयलपरिग्गहियं
जाव वद्धावेत्ता एवं वयासी-णो खलु देवाणुप्पिया ! अज्ज सावत्थीए नयरीए इंदमहे इ वा जाव सागरमहे इ
वा जे णं इमे बहवे जाव विंदाविंदएहिं निग्गच्छंति, एवं खलु भो ! देवाणुप्पिया ! पासावच्चिजे केसी नामं कुमार-
समणे जाइसम्पन्ने [पृ० २८१ पं० ८] जाव दुइज्जमाणे इहमागए जाव विहरइ, तेणं अज्ज सावत्थीए नयरीए
बहवे उग्गा जाव इब्भा इब्भपुत्ता अप्पेगतिया वंदणवत्तियाए जाव महया वंदावंदएहिं णिग्गच्छन्ति ।

[१४९] तए णं से चित्ते सारही कंचुइपुरिसस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठ-जाव-हियए कोडुंबि-
यपुरिसे सदावेइ सदावित्ता एवं वयासी-खिप्पामेव भो ! देवाणुप्पिया ! चाउग्घटं आसरहं जुत्तामेव उवट्ठवेइ
जाव सच्छत्तं उवट्ठवेंति, तए णं से चित्ते सारही ण्हाए कयवलिकम्मे कयकोउयमंगलपायच्छित्ते सुद्धप्पावेसाइं
मंगल्लाइं वत्थाइं पवरपरिहिते अप्पमहग्घाअरणालंकियसरीरे जेणेव चाउग्घटे आसरहे तेणेव उवागच्छइ
उवागच्छित्ता चाउग्घटं आसरहं दुरूहइ सकोरिंटमल्लदामेणं छत्तेणं धरिज्जमाणेणं महया भडचडगरेण विंदप-

[१४९] १ चतस्रो घण्टा अवलम्बमाना यस्मिन् स तथा, २ अश्वप्रधानो रथोऽश्वरथः तं, ३ युक्तमेव अश्वादिभिरिति गम्यते,

चित्तो सा
ही केसि-
कुमार-
श्रमणमुप-
गतः

॥२८७॥

१०

रिखित्ते सावत्थीनगरीए मज्झमज्झेणं निग्गच्छइ निग्गच्छित्ता जेणेव कोट्टए चेइए जेणेव केसिकुमारसमणे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता केसिकुमारसमणस्स अदूरसामंते तुरए णिगिण्हइ रहं ठवेइ य, ठवित्ता पच्चोरुहति पच्चोरुहित्ता जेणेव केसिकुमारसमणे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता केसिकुमारसमणं तिकखुत्तो आयाहिणं-पयाहिणं करेइ करित्ता वंदइ नमंसइ नमंसित्ता णब्बासण्णे गातिदूरे सुस्सूसमाणे णमंसमाणे अभिमुहे पंजलि-उडे विणएणं पज्जुवासइ । तए णं से केसिकुमारसमणे चित्तस्स सारहिस्स तीसे महतिमहालियाए महच्चपरि-साए चाउज्जामं धम्मं पेरिकहेइ, तं०-सब्बाओ पाणाइवायाओ वेरमणं, सब्बाओ मुसावायाओ वेरमणं, सब्बाओ अविण्णादाणाओ वेरमणं, सब्बाओ बहिद्धादाणाओ वेरमणं । तए णं सा महतिमहालिया महच्चपरिसा केसिस्स कुमारसमणस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म जामेव दिस्सि पाउब्भूया तामेव दिस्सि पडिगया ।

[१५०] तए णं से चित्ते सारही केसिस्स कुमारसमणस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ठ-जाव-हियए उट्ठाए उट्ठेइ उट्ठेत्ता केस्सि कुमारसमणं तिकखुत्तो आयाहिणंपयाहिणं करेइ वंदइ नमंसइ नमंसित्ता एवं

शेषं प्राग् व्याख्यातार्थम् ४ 'जहा जीवा *बज्झन्ति' इत्यादिरूपा धर्मकथा औपपातिकग्रन्थादवसेया [औप० सू० पृ० ७८ पं० ७-] लेशतस्तु प्रागेव दर्शिता ।

रायपसेण-
इयं ।

वयासी-सद्वहामि णं भंते ! निग्गंथं पावयणं, पत्तिंयामि णं भंते ! निग्गंथं पावयणं, रोएमि णं भंते ! निग्गंथं
पावयणं, अब्भुट्टेमि णं भंते ! निग्गंथं पावयणं, एवमेयं निग्गंथं पावयणं, तहमेयं भंते ! ०, अवित्तहमेयं
भंते ! ०, असंदिद्धमेयं ०, इच्छियं पडिच्छियमेयं भंते ! जं णं तुब्भे वदह त्ति कट्ठ वंदह नमंसइ नमंसित्ता एवं
वयासी-जहा णं देवाणुप्पियाणं अंतिए बहवे उग्गा भोगा जाव इब्भा इब्भपुत्ता चिच्चा हिररणं चिच्चा सुवणं
एवं धेणं धेणं बलं वाहणं कोसं कोट्टागारं पुरं अंतोउरं चिच्चा विडलं धणं कणं रघणमणिमोत्तियसंखसिलप्पवाल-
संतंसारसावएज्जं विच्छंइत्ता विगोवंहत्ता दाणं दाइयाणं पैरिभाइत्ता मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पच्च-

[१५०] १ श्रद्धे-अस्तीत्येवं प्रतिपद्ये २ नैर्ग्रन्थं प्रवचनं-जैनशासनम्, ३ एवम्-इति प्रत्ययं करोम्यत्रेति भावः, ४ रोचयामि-
करणरुचिविषयीकरोमि-चिकीर्षामि-इति तात्पर्यार्थः, किमुक्तं भवति ?-५ अभ्युत्तिष्ठामि-अभ्युपगच्छामीत्यर्थः, ६ एवमेतत् यद्
भवद्भिः प्रतिपादितं ७ तत् तथैव भदन्त ! तथैवैतद् भदन्त ! याथात्म्यवृत्त्या ८ वस्तु अवितथमेतत् भदन्त ! सत्यमित्यर्थः, ९ असं-
दिग्धमेतत् भदन्त ! सम्यक् तथ्यमेतदिति भावः, १० इष्टम्-अभिलषितम् प्रतीष्टम्-आभिमुख्येन सम्यक् प्रतिपन्नमेतत् ११ यथा यूयं
वदथ, १२ हिरण्यम्-अघटितं सुवर्णम् १३ धनं-रूप्यादि १४ धान्य-बल-वाहन-कोश-कोट्टागार-पुर-अन्तःपुराणि व्याख्यातानि
प्रतीतानि च, १५ धनम्-रूप्यादि १६ कनकरत्नमणिमौक्तिकशङ्खाः प्रतीताः १७ शिलाप्रवालं-विद्रुमम् १८ सत्-विद्यमानं सारं-
प्रधानं यत् स्वापतेयं-द्रव्यं १९ 'विच्छर्दयित्वा' भावतः परित्यज्य २० प्रकटीकृत्य, तदनन्तरं २१ दानं-दीनानाथादिभ्यः
२२-अत्र पुत्रादिषु विभज्य ।

यंति, णो खलु अहं ता संचाएमि चिच्चा हिरणं तं चेव जाव पव्वइत्तए, अहं णं देवाणुप्पियाणं अंतिए पंचाणु
व्वइयं सत्तसिक्खावइयं दुवालसविहं गिहिधम्मं पडिवज्जित्तए, अहासुहं देवाणुप्पिया ! मा पडिवंधं करेहि,
तए णं से चित्ते सारही केसिकुमारसमणस्स अंतिए पंचाणुव्वतियं जाव गिहिधम्मं उवसंपज्जित्ताणं विहरति,
तए णं से चित्ते सारही केसिकुमारसमणं वंदइ नमंसइ नमंसित्ता जेणेव चाउग्घंटे आसरहे तेणेव पहारेत्थ
गमणाए चाउग्घंटे आसरहं दुरुहइ जामेव दिसिं पाउव्वभूए तामेव दिसिं पडिगए ।

[१५१] तए णं से चित्ते सारही समणोवासए जाए अहिगयजीवाजीवे उवलद्धपुण्णपावे आसवसंवरेर्निज्जर-
किरियाहिगरणबंधमोक्खकुसंले असहिज्जे देवासुरणागसुवण्णजक्खरक्खसकिन्नरकिंपुरिसगरुलगंधव्वमहोर-
गाईहिं देवगणेहिं निग्गंथाओ पावयणाओ अणइक्कमणिज्जे, निर्गंथे पावयणे णिस्संकिए णिक्कंखिए

[१५१] १ अभिगतौ-सम्यग् विज्ञातौ जीवाजीवौ येन स तथा, २ उपलब्धे यथावस्थितस्वस्वरूपेण विज्ञाते पुण्यपापे येन स
उपलब्धपुण्यपापः, ३ आश्रवाणां-प्राणातिपातादीनाम् ४ संवरस्य-प्राणातिपातादिप्रत्याख्यानरूपस्य ५ निर्जरायाः-कर्मणां देशतो
निर्जरणस्य ६ क्रियाणां-कायिक्यादीनाम् ७ अधिकरणानाम्-खङ्गादीनां ८ बन्धस्य-कर्मपुद्गलजीवप्रदेशान्योऽन्यानुगमरूपस्य ९
मोक्षस्य सर्वात्मना कर्मापगमरूपस्य १० कुशलः-सम्यक् परिज्ञाता आश्रव-संवर-निर्जरा-क्रिया-अधिकरण-बन्ध-मोक्षकुशलः ११
अविद्यमानसाहाय्यः, कुतीर्थिकप्रेरितः सम्यक्त्वाविचलनं प्रति न परसाहाय्यमपेक्षते इति भावः, तथा चाह-१२ 'देवासुरनाग...अण-
इक्कमणिज्जे' सुगमम्, नवरं गरुडाः-सुवर्णकुमाराः, एवं चैतत् यतो १३ नैर्ग्रन्थे प्रावचने निःसंशयः दर्शनान्तराकाङ्क्षारहितः १४ फलं

णिर्विचिन्तिगिच्छे लद्धंष्टे गहियष्टे पुच्छियष्टे अहियष्टे विणिच्छियष्टे अट्टिमिजपेम्माणुरागरत्ते-‘अयमाउसो !
निग्गंथे पावयणे अट्टे अयं परमट्टे सेसे’^{१५} अणट्टे’ ऊसियफंलिहे अंवगुयदुवारे चियंत्तंतेउरघरप्पवेसे

प्रति निःशङ्कः अर्थश्रवणतः १५ अर्थाविधारणतः संशये सति सम्यगुत्तरश्रवणतो विमलबोधात्, १६ पदार्थोपलम्भात् १७ अस्थीनि
प्रसिद्धानि तानि च ० मिञ्जा च-तन्मध्यवर्त्ती मञ्जा अस्थिमिञ्जानः ते प्रेमानुरागेण-सर्वज्ञप्रवचनप्रीतिलक्षणकुसुम्भादिरागेण
रक्ता इव रक्ता यस्य स तथा, केनोल्लेखेनेत्यत आह-१८ ‘अयमाउसो ! निग्गंथे पावयणे अट्टे परमट्टे सेसे अणट्टे’ इति ‘आउसो’
आयुष्मन् !, एतच्च सामर्थ्यात् पुत्रादेरामन्त्रणं, १९ शेषमिति-धनधान्यपुत्रदारराज्यकुप्रवचनादि, २० “उच्छ्रितं स्फटिकमिव स्फा-
टिकम्-अन्तःकरणं यस्य स तथा-मौनीन्द्रप्रवचनावाप्त्या परितुष्टमना इत्यर्थः” एषा वृद्धव्याख्या । अपरे त्वाहुः-“उच्छ्रितः-अर्ग-
लास्थानादपनीय ऊर्ध्वोक्तो न तिरश्चीनः, कपाटपश्चाद्भागादपनीत इत्यर्थः, उत्सृतो वा-अपगतः परिघ-अर्गला गृहद्वारे यस्यासौ
उच्छ्रितपरिघः उत्सृतपरिघो वा-औदार्यातिरेकतोऽतिशयदानदायित्वेन भिक्षुकप्रवेशार्थमनर्गलितगृहद्वार इत्यर्थः”, २१ अप्रावृतद्वारः
भिक्षुकप्रवेशार्थं कपाटानामपि पश्चात्-करणात्, वृद्धानां तु भावनावाक्यमेवम्-२१ “सम्यग्दर्शनलाभे सति न कस्माच्चित् पाखण्डि-
काद् बिभेति-शोभनमार्गपरिग्रहेण उद्धाटितशिरास्तिष्ठतीति भावः”, २२ ‘चियत्त’ इति नाप्रीतिकरः अन्तःपुरगृहे प्रवेशः-शिष्टजन-
प्रवेशनं यस्य स तथा, अनेनानीष्यालुत्वमस्योक्तम्, अथवा २२ चियत्तः-प्रीतिकरो लोकानामन्तःपुरे गृहे वा प्रवेशो यस्यातिधा-

चाउ^{३३}इसदृमुद्विष्टपुणमासिणीसु पडिपुणं पोस^{३३}हं स^{३३}म्भं अणुपालेमाणे समणे निग्गंथे फासुएसणिज्जेणं अस-
णपाणग्वाइमसाइमेणं पीठ^{३३}कलंगसेज्जासंथारेणं धत्थपडि^{३३}गहकंबलपायपुंछणेणं ओस^{३३}हभेस^{३३}ज्जेणं पडिलाभेमाणे
अहापरिग्गहेहिं तवोकम्मेहिं अप्पाणं भावेमाणे जाइं तत्थ रायकज्जाणि य जाव [पृ० २७९ पं० ४] रायववहा-
राणि य ताइं जियसत्तुणा रण्णा सद्धिं सयमेव पच्चुदेक्खमाणे पच्चुदेक्खमाणे विहरइ ।

[१५२] तए णं से जियसत्तुराया अणण्या कयाइ महत्थं जाव पाहुडं सज्जेइ, चित्तं सारहिं सदावेइ सदा-
वित्ता एवं बयासी-गच्छाहि णं तुमं चित्ता ! सेयवियं नगरिं, पएसिस्सरन्नो इमं महत्थं जाव पाहुडं उवणेहि,
मम पाउग्गं च णं जहाभणियं अवितहमसंदिद्धं वयणं विन्नवेहि त्ति कट्टु विसज्जिए । तए णं से चित्ते सारही जिय-

मिकतया सर्वश्रानाशङ्कनीयत्वात् स तथा, २३ चतुर्दश्याम् अष्टम्याम् 'उद्दिष्टे' इति अमावस्यायां पौर्णमास्यां च २४ प्रतिपूर्णम्-
अहोरात्रं यावत् २५ पौषधम्-आहारादिपौषधं २६ सम्यक् अनुपालयन्, २७ पीठम्-आसनं २८ फलकम्-अवष्टम्भार्थम् २९ वसतिः
शयनं वा यत्र प्रसारितपादः सुप्यते ३० संस्तारको लघुतरः ३१ वस्त्रं प्रतीतम् ३२ पतत् भक्तं पानं वा गृह्णातीति -पतद्ग्रहः-पात्रम्
३३ पादप्रोज्ज्वलनकं-रजोहरणम् ३४ ओषधं प्रतीतम् ३५ भेषजं-पथ्यम् ३६ 'अहापरिग्गहेहिं तवोकम्मेहि...' सुगमम्, क्वचित्
पाठः- 'बहूहिं सीलव्वयगुणवेरमणपोसहोववासेहिं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ' इति, तत्र शीलव्रतानि-स्थूलप्राणातिपातविरमणादीनि
गुणव्रतानि-दिग्ब्रतादीनि पौषधोपवासाः-चतुर्दश्यादिपर्वतिथ्युपवासादिः तैरात्मानं भावयन् विहरति-आस्ते ।

८ "लिहादित्वाद् 'अच्' प्रत्ययः"-राय० वि० । ÷ विवरणकारदर्शितं पाठान्तरम् ।

रायपसेण-
इयं ।

सत्तुणा रत्ता विसज्जिए समाणे तं महत्थं जाव गिण्हइ जाव जियसत्तुस्स रण्णो अंतियाओ पडिनिक्खमइ साव-
त्थीनयरीए मज्झंमज्झेणं निग्गच्छइ जेणेव रायमग्गमोगाढे आवासे तेणेव उवागच्छइ तं महत्थं जाव ठवइ,
ण्हाए जाव-सरीरे सकोरंटं अहयां पायचारविहारेण अहया पुरिसवग्गुरापडिक्खित्ते रायमग्गमोगाढाओ आ-
वासाओ निग्गच्छइ सावत्थीनयरीए मज्झंमज्झेणं निग्गच्छति जेणेव कोट्टए चेइए 'जेणेव केसी कुमारसमणे
तेणेव उवागच्छति केसिकुमारसमणस्स अन्तिए धम्मं सोच्चा जाव हट्ठं उट्ठाए जाव एवं वयासी-एवं खल्लु अहं
भंते ! जियसत्तुणा रत्ता पएसिस्स रत्तो इमं महत्थं जाव उवणेहि त्ति कट्ठु विसज्जिए, तं गच्छाभि णं अहं भंते !
सेयवियं नगरिं, पासादीया णं भंते ! सेयविया णगरी, एवं दरिसणिज्जा णं भंते ! सेयविया णगरी, अभिरूवा

[१५२] १×'जेणेव केसी कुमारसमणे तेणेव उवागच्छित्ता केसीकुमारसमणं पंचविहेणं अभिगमेणं अभिगच्छइ, तं जहा-सचित्तानां
द्रव्याणां पुष्पताम्बूलादीनां 'विउसरणयाए' इति व्यवसरणेन-व्युत्सर्जनेन, अचित्तानां द्रव्याणाम्-अलङ्कार-वस्त्रादीनामव्यवसरणेन-
अव्युत्सर्गेण, क्वचित् 'विउसरणयाए' इति पाठः, तत्र अचित्तानां द्रव्याणां-छत्रादीनां व्युत्सर्जनेन-परिहारेण, उक्तं च-"अवणेइ पंच
ककुहाणि रायवरचिंधभूयाणि । छत्तं खग्गो वाणह मउडं तओ चामराओ य" ॥ [] इति, एका शाटिका यस्मिन् तत् तथा
तत् उत्तरासङ्गकरणं च-उत्तरीयस्य न्यासविशेषरूपं तेन, चक्षुस्स्पेशे दर्शने 'अंजलिपग्गहेण' हस्तजोटनेन, मनस एकत्वीकरणेन-एक-
त्वविधानेन ।

× मूल-विवरणयोः पाठभेदः ।

सेयवियं
समागन्तुं
चित्तो विश्व
पयति केसि
कुमार-
श्रमणम् ।

॥२९३॥

१०

शायपसेण-
इयं ।

॥२९४॥

णं भंते ! सेयविया नगरी, पडिरूवा णं भंते ! सेतविया नगरी, समोसरह णं भंते ! तुब्भे सेयवियं नगरिं ।

[१५३] तए णं से केसी कुमारसमणे चित्तेण सारहिणा एवं वुत्ते समाणे चित्तस्स सारहिस्स एयमट्ठं णो आढाइ णो परिजाणाइ तुसिणीए संचिट्ठइ, तए णं से चित्ते सारही केसीकुमारसमणं दोच्चं पि तच्चं पि एवं वयासी-एवं खलु अहं भंते ! जियसत्तुणा रन्ना पएसिस्स रण्णो इमं महत्थं जाव विसज्जिए तं चेव जाव समोसरह णं भंते ! तुब्भे सेयवियं नगरिं । तए णं केसीकुमारसमणे चित्तेण सारहिणा दोच्चं पि तच्चं पि एवं वुत्ते समाणे चित्तं सारहिं एवं वयासी-चित्ता ! से जहानामए वणसंडे सिया किण्हे किण्होभासे जाव पडिरूवे, से णूणं चित्ता ! से वणसंडे बहूणं दुपयचउप्पयमियपसुपक्खीसिरीसिवाणं अभिगमणिज्जे ?, हंता अभिगमणिज्जे, तंसि च णं चित्ता ! वणसंडंसि बहवे भिलुंगा नाम पावसउणा परिवसंति, जे णं तेसिं बहूणं दुपयचउप्पयमियपसुपक्खीसिरीसिवाण ठियाणं चेव मंससोणियं आहारेंति, से णूणं चित्ता ! से वणसंडे तेसि णं बहूणं दुपय-जाव-सिरीसिवाणं अभिगमणिज्जे ? णो ति०, कम्हा णं ? भंते ! सोवसग्गे, एवामेव चित्ता ! तुब्भं पि सेवियाए णयरीए पएसी नामं राया परिवसइ अहम्मिए जाव [पृ० २७४ पं० ५] णो सम्मं करभरवित्तिं पवत्तइ, तं कहं णं अहं चित्ता ! सेयवियाए नगरीए समोसरिस्सामि ?

[१५४] तए णं से चित्ते सारही केसिं कुमारसमणं एवं वयासी-किं णं भंते ! तुब्भं पएसिणा रत्ता कायव्वं ? अत्थि णं भंते ! सेयवियाए नगरीए अन्ने बहवे ईसरतलवर-जाव-सत्थवाहपभिइयो जे णं देवाणुप्पियं वंदिस्संति

पएसि नृप
स्य अर्धार्मि
कत्वेन
केसिकुमार
श्रमणः ता
विज्ञप्तिं न
स्वीकरोति

१०

नमंसिस्संति जाव पज्जुवासिस्संति विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं पडिलाभिस्संति, पांडिहारिएण पीढफ-
लगसेज्जासंधारेणं उवनिमंतिस्संति, तए णं से केसी कुमारसमणे चित्तं सारहिं एवं वयासी-अवि या इं चित्ता !
जाणिस्सामो ।

[१५५] तए णं से चित्ते सारही केसिकुमारसमणं वंदइ नमंसइ केसिस्स कुमारसमणस्स अंतियाओ कोट्ट-
याओ चेइयाओ पडिणिक्खमइ जेणेव सावत्थी णगरी जेणेव रायमग्गमोगाढे आवासे तेणेव उवागच्छइ कोट्टुं-
बियपुरिसे सहावेइ सहावित्ता एवं वयासी-खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! चाउग्घंटं आसरहं जुत्तामेव उवट्टवेह
जहा सेयवियाए नगरीए निग्गच्छइ तहेव जाव [पृ० २८० पं० ५] वसमाणे कुणालाजणवयस्स मज्झमज्झेणं जेणेव
केइयअट्टे जेणेव सेयविया नगरी जेणेव मियवणे उज्जाणे तेणेव उवागच्छइ उज्जाणपालए सहावेइ एवं वयासी-
जया णं देवाणुप्पिया ! पासावच्चिज्जे केसी नाम कुमारसमणे पुब्बाणुपुठ्वि चरमाणे गामाणुगामं दूइज्जमाणे
इहमागच्छिज्जा तथा णं तुब्भे देवाणुप्पिया ! केसिकुमारसमणं वंदिज्जाह नमंसिज्जाह वंदित्ता नमंसित्ता अहाप-

[१५४] १ 'पांडिहारिएण पीढफलगसेज्जासंधारेणं निमंतेहिंति' प्रातिहारिकेण-पुनः समर्पणीयेन । २ 'अवि या इं चित्ता !
जाणिस्सामो' इति 'अवि या इं' इति अपि च चित्र ! परिभा० वयामो 'लग्नाः' इति भावः, क्वचित् पाठः * 'अवि या इं चित्ता !
समोसरिस्सामो' इति, तत्र अपि च-एतदपि च परिभाष्य समवसरिण्यामौ वर्त्तमानयोगेन ।

०-वयामो नो लग्ना इ-भा० २ । * विवरणकारदर्शितं पाष्ठान्तरम् ।

केसिकुमा-
श्रमणस्य
आदराय
चित्तेन
उद्यानपाल-
काः प्रेरिताः

॥२९५॥

डिरूवं उग्गहं अणुजाणेज्जाह पडिहारिएणं पीढफल्ल-जाव उवनिमंतिज्जाह, एयमाणत्तियं खिप्पामेव पच्चप्पि-
णेज्जाह, तए णं ते उज्जाणपालगा चित्तेणं सारहिणा एवं वुत्ता समाणा हट्ठतुट्ठ-जाव-हियया करयलपरिग्गहियं
जाव एवं वयासी-तहत्ति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणंति ।

[१५६] तए णं चित्ते सारही जेणेव सेयविया णगरी तेणेव उवागच्छइ सेयवियं नगरिं मज्झंमज्झेणं अ-
णुपविसइ जेणेव पएसिस्स रण्णो गिहे जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला तेणेव उवागच्छइ तुरए णिगिण्हइ रहं
ठवेइ रहाओ पच्चोरुहइ तं महत्थं जाव गेण्हइ जेणेव पएसी राया तेणेव उवागच्छइ पएसिं रायं करयल-जाव
बद्धावेत्ता तं महत्थं जाव उवणेइ । तए णं से पएसी राया चित्तस्स सारहिस्स तं महत्थं जाव पडिच्छइ चित्तं
सारहिं सक्कारेइ सम्माणेइ पडिविसज्जेइ । तए णं से चित्ते सारही पएसिणा रण्णा विसज्जिए समाणे हट्ठ-
जाव-हियए पएसिस्स रन्नो अंतियाओ पडिनिक्खमइ जेणेव चाउग्घंटे आसरहे तेणेव उवागच्छइ चाउग्घंटे
आसरहं दुरुहइ सेयवियं नगरिं मज्झंमज्झेणं जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ तुरए णिगिण्हइ रहं ठवेइ
रहाओ पच्चोरुहइ ण्हाए जाव उप्पि पासायवरगए फुट्टमाणेहिं मुइंगमत्थएहिं बत्तीसइबद्धएहिं नाँडएहिं वरंत-
रु-

[१५६] १ स्फुटद्विरतिरभसास्फालनात् २ मर्दलमुखपुटैः ३ द्वात्रिंशद्विधैः द्वात्रिंशत्पात्र ४ नाटकैर्वर ० तरुणी ५ संप्रयुक्तैरुपनृत्य-

रायपसेण-
इयं ।

णीसंपउत्तेहिं उवणविंज्जमाणे उवगाँइज्जमाणे उवलालिज्जमाणे इट्ठे सहफरिस-जाव [पृ० २८१ पं० ७] विहरइ ।
[१५७] तए णं केसी कुमारसमणे अणया कयाइ पाडिहारियं पीढफलगसेज्जासंधारणं पच्चप्पिणइ सावत्थी-
ओ नगरीओ कोट्टगाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ पंचहिं अणगारसएहिं जाव विहरमाणे जेणेव केयइअट्ठे
जणवए जेणेव सेयविया नगरी जेणेव मियवणे उज्जाणे तेणेव उवागच्छइ अहापडिरूवं उग्गहं उग्गिणिह-
त्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरति । तए णं सेयवियाए नगरीए सिंघाडग-महया जणसद्दे वा०
[पृ० २८४ पं० १] परिसा णिग्गच्छइ तए णं ते उज्जाणपालगा इमीसे कहाए लद्धट्ठा समाणा हट्ठतुट्ठ-जाव
-हियया जेणेव केसी कुमारसमणे तेणेव उवागच्छन्ति केसि कुमारसमणं वंदंति नमंसंति अहापडिरूवं
उग्गहं अणुजाणंति पाडिहारिएणं जाव संधारणं उवनिमंतंति णामं मोयं पुच्छंति ओधारंति एगंतं अवक्कमंति
अक्कमन्नं एवं बयासी-जस्स णं देवाणुप्पिया ! चित्ते सारही दंसणं कंखइ दंसणं पत्थेइ दंसणं पीहेइ दंसणं अभि-
लसइ जस्स णं णामगोयस्स वि सवणयाए हट्ठतुट्ठ-जाव-हियए भवति से णं एस केसी कुमारसमणे पुव्वाणु-
पुन्वि चरमाणे गामाणुगामं दूइज्जमाणे इहमागए इह संपत्ते इह समोसडे इहेव सेयवियाए नगरीए बहिया
मियवणे उज्जाणे अहापडिरूवं जाव विहरइ, तं गच्छामो णं देवाणुप्पिया ! चित्तस्स सारहिस्स एयमट्ठं पियं निवे-

मानः ६ तदभिनयपुरस्सरं नर्तनात् ७ उपगीयमानः तदुणानां गानात् ।

[१५७] १ काङ्क्षति २ प्रार्थयते ३ स्पृहयते ४ अभिलषति चत्वारोऽप्येकार्थाः ।

केसिकुमा
श्रमण
सेयवि
समागत

॥२९७॥

१०

एमो पियं से भवउ, अण्णमण्णस्स अंतिए एयमट्ठं पडिसुणेंति जेणेव सेयविया णगरी जेणेव चित्तस्स सार-
हिस्स गिहे जेणेव चित्तसारही तेणेव उवागच्छंति चित्तं सारहिं करयल-जाव वट्ठावेंति एवं वयासी-जस्स णं
देवाणुप्पिया ! दंसणं कंखंति जाव अभिलसंति जस्स णं णामगोयस्स वि सवणयाए हट्ठ-जाव भवह, से णं
अयं केसी कुमारसमणे पुब्बाणुपुब्बि चरमाणे समोसठे जाव विहरइ ।

[१५८] तए णं से चित्ते सारही तेसिं उज्जाणपालगाणं अंतिए एयमट्ठं सोच्चा णिसम्म हट्ठतुट्ठ-जाव आसणाओ
अब्भुट्ठेति पायपीढाओ पच्चोरुहइ पाउयाओ ओमुयइ एगसाडियं उत्तरासंगं करेइ, अंजलिमउलियग्गहत्थे
केसिकुमारसमणाभिमुहे सत्तट्ठ पयाइं अणुगच्छइ करयलपरिग्गहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्ठु एवं
वयासी-नमोऽत्थु णं अरहंताणं जाव [पृ० २५६ पं० ३] संपत्ताणं, नमोऽत्थु णं केसियस्स कुमारसमणस्स मम
धम्मायरियस्स धम्मोवदेसगस्स, वंदामि णं भगवंतं तत्थगयं इहगए पासउ मे त्ति कट्ठु वंदइ नमंसइ, ते उज्जा-
णपालए विउल्लेणं वत्थगंधमल्लालंकारेणं सक्कारेइ सम्माणेइ विउलं जीवियारिहं पीइदाणं दलयइ पडिविसज्जेइ
कोडुंबियपुरिसे सदावेइ एवं वयासी-खिप्पामेव भो ! देवाणुप्पिया चाउग्घंटं आसरहं जुत्तामेव उवट्ठवेह जाव
पच्चप्पिणह । तए णं ते कोडुंबियपुरिसा जाव खिप्पामेव सच्छत्तं सज्झयं जाव उवट्ठवित्ता तमाणत्तियं पच्चप्पि-
णंति, तए णं से चित्ते सारही कोडुंबियपुरिसाणं अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठ-जाव-हियए ण्हाए कय-
बलिकम्मे जाव-सरीरे जेणेव चाउग्घंटे जाव दुरुहित्ता सकोरंटं० महया भडचडगरेणं तं चेव जाव पज्जुवासइ
धम्मकहाए [कंडिका १५० पं० १] जाव ।

[१५९] तए णं से चित्ते सारही केसिस्स कुमारसमणस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ठतुट्ठे तहेव एवं वयासी-एवं खलु भंते ! अम्हं पएसी राया अधम्मिए जाव सयस्स वि णं जणवयस्स नो सम्मं करभरवित्ति पवत्तेइ, तं जइ णं देवाणुप्पिया ! पएसिस्स रण्णो धम्ममाइक्खेज्जा बहुगुणतरं खलु होज्जा पएसिस्स रण्णो तेसिं च बहूणं तुपयच्चउप्पयमियपसुपक्खीसिरीसवाणं, तेसिं च बहूणं समणमाहणभिकखुयाणं तं जइ णं देवाणुप्पिया ! पएसिस्स बहुगुणतरं होज्जा सयस्स वि य णं जणवयस्स ।

तए णं केसी कुमारसमणे चित्तं सारहिं एवं वयासी-एवं खलु चउहिं ठाणेहिं चित्ता ! जीवा केवलिप-
न्नत्तं धम्मं नो लभेज्जा सवणयाए, तं०-[१] आरामगयं वा उज्जाणगयं वा समणं वा माहणं वा णो अभिगच्छइ
णो वंदइ णो णमंसइ णो सक्कारेइ णो सम्माणेइ णो कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं पज्जुवासेइ नो अट्ठाइं हेऊइं प-
सिणाइं कारणाइं वागरणाइं पुच्छइ, एएणं ठाणेणं चित्ता ! जीवा केवलिपन्नत्तं धम्मं नो लभंति सवणयाए [२]
उवरेसयगयं समणं वा तं चेव जाव एतेण वि ठाणेणं चित्ता ! जीवा केवलिपन्नत्तं धम्मं नो लभंति सवणयाए
[३] गोयरगगयं समणं वा माहणं वा जाव नो पज्जुवासइ, णो विउलेणं असंणपाणखाइमसाइमेणं पडिलांभइ०

[१५९] १ आरामादिगतं श्रमणादिकं नाभिगच्छतीत्यादिकं प्रथमं कारणम्, २ उपाश्रयगतं नाभिगच्छतीत्यादि द्वितीयम्, प्रातिहारेण पीठफलकादिना नामत्रयतीत्यादि तृतीयम्, ३ गोचरगतं ४ न ५ अशनादिना ६ प्रतिलाभयति-इत्यादि चतुर्थम् ।

≡ विवरणकारदर्शितं चतुर्थं कारणं मूलपाठे तृतीयकारणे एव अन्तर्भावितम् चतुर्थं तु कारणं पृथग् निर्दिष्टमिति मूल-विवरणयोरर्थभेदः ।

णो अट्ठाइं जाव पुच्छइ, एएणं ठाणेणं चित्ता ! केवलपन्नत्तं० नो लभइ सवणयाए [४] जत्थ वि णं समणेण वा माहणेण वा सद्धिं अभिसमागच्छइ तत्थ वि णं हत्थेण वा वत्थेण वा छत्तेण वा अप्पाणं आवरित्ता चिट्ठइ, नो अट्ठाइं जाव पुच्छइ, एएण वि ठाणेणं चित्ता ! जीवे केवलपन्नत्तं धम्मं णो लभइ सवणयाए-एएहिं च णं चित्ता ! चउहिं ठाणेहिं जीवे णो लभइ केवलपन्नत्तं धम्मं सवणयाए । चउहिं ठाणेहिं चित्ता ! जीवे केवलपन्नत्तं धम्मं लभइ सवणयाए, तं०-[१] आरामगयं वा उज्जाणगयं वा समणं वा माहणं वा वंदइ नमंसइ जाव पज्जुवासइ अट्ठाइं जाव पुच्छइ, एएण वि जाव लभइ सवणयाए, एवं [२] उवस्सयगयं [३] गोयरगगयं समणं वा जाव पज्जु-वासइ विउलेणं जाव पडिलाभेइ अट्ठाइं जाव पुच्छइ, एएण वि० [४] जत्थ वि य णं समणेण वा अभिसमाग-च्छइ तत्थ वि य णं णो हत्थेण वा जाव आवरेत्ताणं चिट्ठइ, एएण वि ठाणेणं चित्ता ! जीवे केवलपन्नत्तं धम्मं लभइ सवणयाए तुज्झं च णं चित्ता ! पएसी राया आरामगयं वा तं चेव सव्वं भाणियव्वं आइल्लएणं गमएणं ७एतैरेव चतुर्भिः स्थानैः केवलप्रज्ञप्तं धर्मं लभते श्रवणतया-श्रवणेनेति भावः, ८यत्रापि श्रमणः-साधुः माहनः-परमगीतार्थः श्राव-कोऽभ्यागच्छति तत्रापि हस्तेन वस्त्राश्वलेन छत्रेण वाऽऽत्मानमावृत्य न तिष्ठति इदं =प्रथमं कारणम्, एवं शेषाण्यपि कारणानि प्रत्येक-मेवं भावनीयानि, ९ 'तुज्झं च णं चित्ता ! पएसी राया आरामगतं वा तं चेव सव्वं भाणियव्वं' 'आइल्लगमएणं' ति प्रथमगमकेन, तद्यथा-युष्माकं प्रदेशी राजा हे चित्र ! आरामादिगतं न वन्दते, यत्रापि च श्रमणोऽभ्यागच्छति तत्रापि हस्तादिनाऽऽत्मानमावृत्य

= मूलपाठे एतत् चतुर्थं कारणम् ।

चतुर्भिः
कारणैः
नरो ध
श्रोतुं
लभते
लभते

जाव अप्पाणं आवरेत्ता चिट्ठइ, तं कहां णं चित्ता ! पयसिस्स रत्तो धम्ममाइक्खिस्सामो ?

[१६०] तए णं से चित्ते सारही केसिकुमारसमणं एवं वयासी-एवं खलु भंते ! अण्णया कयाइं कंबोएहिं चत्तारि आसा उवणयं उवणीया ते मए पएसिस्स रण्णो अन्नया चेव उवणीया, तं एएणं खलु भंते ! कारणेणं अहं पएसिं रायं देवाणुप्पियाणं अंतिए हव्वमाणेस्सामो, तं मा णं देवाणुप्पिया ! तुब्भे पएसिस्स रत्तो धम्ममाइक्खमाणा गिलाएज्जाह, अगिलाए णं भंते ! तुब्भे पएसिस्स रण्णो धम्ममाइक्खेज्जाह, छंदेणं भंते ! तुब्भे पएसिस्स रण्णो धम्ममाइक्खेज्जाह, तए णं से केसी कुमारसमणे चित्तं सारहिं एवं वयासी-अवि या इं चित्ता ! जाणिस्सामो । तए णं से चित्ते सारही केसिं कुमारसमणं वंदइ नमंसइ जेणेव चाउग्घंटे आसरहे तेणेव उवागच्छइ चाउग्घंटे आसरहं दुरूहइ जामेव दिसिं पाउब्भूए तामेव दिसिं पडिगए ।

[१६१] तए णं से चित्ते सारही कल्लं पाउप्पभायाए रयणीए फुल्लुप्पलकमलकोमलुम्मिलियंमि अहापंडुरे पभाए कयनियमावस्सए सहस्सरस्सिम्मि दिणयरे तेयसा जलंते साओ गिहाओ णिग्गच्छइ जेणेव पएसिस्स रत्तो गिहे जेणेव पएसी राया तेणेव उवागच्छइ पएसिं रायं करयल-जाव ति कट्ठु जएणं विजएणं वद्धावेइ, एवं वयासी-एवं खलु देवाणुप्पियाणं कंबोएहिं चत्तारि आसा उवणयं उवणीया, ते य मए देवाणुप्पियाणं

तिष्ठति, 'तं कहां णं चित्ता !' इत्यादि सुगमम् ।

कम्बोजदे-
शीयअश्व-
चेष्टापरीक्ष-
णमिषात्
चित्तो रा-
जान पएसिं
केसिकुमार-
निकटंसमा-
नीतवान्

॥३०१॥

अण्णया चेव विणइया । तं एह णं सामी ! ते आसे चिट्ठं पासह, तए णं से पएसी राया चित्तं सारहिं एवं वयासी-गच्छाहि णं तुमं चित्ता ! तेहिं चेव चउहिं आसेहिं आसरहं जुत्तामेव उवट्ठवेहि जाव पच्चप्पिणाहि, तए णं से चित्ते सारही पएसिणा रन्ना एवं वुत्ते समाणे हट्ठतुट्ठ-जाव-हियए उवट्ठवेइ एयमाणत्तियं पच्चप्पिणइ । तए णं से पएसी राया चित्तस्स सारहिस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा णिसम्म हट्ठतुट्ठ-जाव अप्पमहग्घा-भरणालंकियसरीरे साओ गिहाओ निग्गच्छइ जेणामेव चाउग्घंटे आसरहे तेणेव उवागच्छइ चाउग्घंटे आसरहं दुरूहइ, सेयवियाए नगरीए मज्झंमज्झेणं णिग्गच्छइ, तए णं से चित्ते सारही तं रहं णेगाइं जोयणाइं उब्भा-मेइ, तए णं से पएसी राया उण्हेण य तण्हाए य रहवाएणं परिकिलंते समाणे चित्तं सारहिं एवं वयासी-चित्ता ! परिकिलंते मे सरीरे परावत्तेहि रहं, तए णं से चित्ते सारही रहं परावत्तेइ, जेणेव मियवणे उज्जाणे तेणेव उवागच्छइ, पएसिं रायं एवं वयासी-एस णं सामी ! मियवणे उज्जाणे एत्थ णं आसाणं समं किलामं सम्मं अवणेमो, तए णं से पएसी राया चित्तं सारहिं एवं वदासी-एवं होउ चित्ता !।

[१६२] तए णं से चित्ते सारही जेणेव मियवणे उज्जाणे जेणेव केसिस्स कुमारसमणस्स अदूरसामंते तेणेव उवागच्छइ तुरए णिगिण्हेइ रहं ठवेइ रहाओ पच्चोरूहइ तुरए मोएति पएसिं रायं एवं वयासी-एह णं सामी !

[१६१] १ अश्वानां समं-श्रमम्-खेदं २ कलमं-ग्लानिं सम्यक् ३ अपनयामः-स्फेटयामः ।

रायपसेण-
इयं ।

आसाणं समं किलामं सम्मं अवणेमो, तए णं से पएसी राया रहाओ पचोरुहइ, चित्तेण सारहिणा सद्धिं
आसाणं समं किलामं सम्मं अवणेमाणे पासइ जत्थ केसीकुमारसमणं महइमहालियाए महच्चपरिसाए मज्झगए
महया सहेणं धम्ममाइक्खमाणं, पासइत्ता इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था-जडुं खलु भो ! जडुं पज्जु-
वासंति, मुंडा खलु भो ! मुंडं पज्जुवासंति, मूढा खलु भो ! मूढं पज्जुवासंति, अपण्डिया खलु भो ! अपण्डियं
पज्जुवासंति निव्विण्णाणा खलु भो ! निव्विण्णाणं पज्जुवासंति, से केस णं एस पुरिसे जडे मुंडे मूढे अपण्डिए
निव्विण्णाणे सिंरीए हिंरीए उवगएँ उत्तप्पसरीरे, एसं णं पुरिसे किमाहारमाहारेइ ? किं परिणामेइ ? किं खाइ
किं पियइ किं दलंइ किं पर्यच्छइ 'जं णं एसं' एमहालियाए मणुस्सपरिसाए मज्झगए महया सहेणं बूयाए ? एवं

[१६२] १ जड-२ मूढ-३ अपण्डित-४ निर्विज्ञानशब्दा एकार्थिका मौख्यप्रकर्षप्रतिपादनार्थं चोक्ताः, ५ श्रिया-शोभया
६ ह्रिया-लज्जया ७ उपगतो-युक्तः, परमपरिषदादिशोभया गुप्तशरीरचेष्टाकतया चोपलम्भात्, ८ उत्तमशरीरो-देदीप्यमानशरीरः,
अत्रैव कारणं विमृशति-९ एष किमाहारयति-किमाहारं गृह्णाति ? न खलु कदन्नभक्षणे एवरूपायाः शरीरकान्तेरुपपत्तिः, कण्डूत्यादि-
सद्भावतो विच्छायत्वप्रसक्तेः, तथा किं १० परिणामयति-कीदृशोऽस्य गृहीताहारपरिणामः ? न खलु शोभनाहाराभ्यवहारेऽपि मन्दा-
मित्वेन यथारूपा कान्तिर्भवति, एतदेव सविशेषमाचष्टे-११ किं खाइ किं पियइ ? तथा किं १२ दलयति-ददाति, एतदेव व्याचष्टे-किं
१३ प्रयच्छति ? १४ येन एतावान् लोकः पर्युपास्ते-एतदेवाह-'जं णं एसं' १५ एमहालियाए माणुसपरिसाए महया महया सहेण

केसिकुमारं
दृष्ट्वा पएसी
चिन्तयति
एषः कः
मूढः

॥३०३॥

१०

संपेहे^{१६} चित्तं सारहिं एवं वयासी-चित्ता ! जड्वा खलु भो ! जडुं पज्जुवासंति जाव बूयाइ, साए वि णं उज्जा-
णभूमीए नो संचाएमि सम्मं पकामं पेविघरित्तए ? ।

[१६३] तए णं से चित्ते सारही पएसीरायं एवं वयासी-एस णं सामी ! पासावच्चिज्जे केसी नामं कुमारसमणे
जाइसंपण्णे जाव चउनाणोवगए अधोऽवहिए अण्णजीविए । तए णं से पएसी राया चित्तं सारहिं एवं वयासी-
आहोहियं णं वदासि चित्ता ! अण्णजीवियत्तं णं वदासि चित्ता ! ? हंता, सामी ! आहोहिअं णं वयामि०, अभि-
गमणिज्जे णं चित्ता ! एस पुरिसे ? हंता ! सामी ! अभिगमणिज्जे, अभिगच्छामो णं चित्ता ! अम्हे एयं पुरिसं ?
हंता सामी ! अभिगच्छामो ।

[१६४] तए णं से पएसी राया चित्तेण सारहिणा सद्धि जेणेव केसीकुमारसमणे तेणेव उवागच्छइ के-
सिस्स कुमारसमणस्स अदूरसामंते ठिच्चा एवं वयासी-तुब्भे णं भंते ! आहोहिया अण्णजीविया !, तए णं केसी

बूयाए' इति ब्रूते, यस्मिंश्चेत्थं चेष्टमाने १८ स्वकीयायामपि १९ उद्यानभूमौ न २० संचाएमो-न शक्नुमः २१ सम्यक्-प्रकामं स्वेच्छया
२२ प्रविचरितुम्, एवं १६ संप्रेक्षते-स्वचेतसि परिभावयति, संप्रेक्ष्य चित्रं सारथिमेवमवादीत्-१७ 'चित्ता' इत्यादि ।

[१६३] १ अधोऽवधिकः-परमावधेरधोवर्ष्यवधियुक्तः, २ अन्नेन जीवितं-प्राणधारणं यस्यासावन्नजीवितः ।

÷ अत्र मूले विवरणे च वाक्यस्य क्रमभेदः ।

चित्तसार-
थिः पएसि
नृपं केसि
कुमारं
प्रत्यभिज्ञा-
पयति

कुमारसमणे एसिं रायं एवं वदासी-पएसी ! से जहा णामए अंकवाणिया इ= वा संखवाणिया इ वा वंतवाणिया इ वा सुंके भंसिउंकामा णोसम्मं पंथं पुच्छइ, एवामेव पएसी तुभे वि विणयं भंसेउकामो नो सम्मं पुच्छसि, से णूणं तव पएसी ममं पासित्ता अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था-जड्ढा खलु भो ! जड्ढं पज्जुवासंति, जाव पवियरित्तए, से णूणं पएसी अट्ठे समत्थे ? हंता ! अत्थि ।

[१६५] तए णं से पएसी राया केसिं कुमारसमणं एवं वदासी-से केणट्ठेणं भंते ! तुज्झं नाणे वा दंसणे वा जेणं तुज्झे मम एयारूवं अज्झत्थियं जाव संकप्पं समुप्पण्णं जाणह पासह ? तए णं से केसीकुमारसमणे एसिं रायं एवं वदासी-एवं खलु पएसी अम्हं समणाणं निग्गंथाणं पंचविहे नाणे पणत्ते, तंजहा-आभिणिबोहिय-णाणे सुयनाणे ओहिणाणे मणपज्जवणाणे केवलणाणे । से किं तं आभिणिबोहियनाणे ? आभिणिबोहियनाणे चउट्ठिविहे पणत्ते, तंजहा-उग्गहो ईहाँ अवाँए धारणा । से किं तं उग्गहे ? उग्गहे दुविहे पणत्ते, जहाँ नंदीए

[१६४] ते यथा नाम १ अङ्कुरत्नवणिजः २ शङ्खवणिजो मणिवणिजो वा ३ शुल्कं-राजदेयं भागं ४ अंशयितुकामाः शङ्कातो न सम्यग् ५ पन्थानं पृच्छति, ७ 'एवमेव तुमं' इत्यादिदार्ष्टान्तिकयोजना सुगमा ।

[१६५] १ 'उग्गहो' इत्यादि, तत्र १ अविवक्षिताशेषविशेषस्य सामान्यरूपस्यानिर्देश्यस्य रूपादेरवग्रहणमवग्रहः २ तदर्थगता-सद्भूतविशेषालोचनम् ईहा ३ प्रक्रान्तार्थविशेषनिश्चयोऽपायः ४ अवगतार्थविशेषधारणं धारणा, ५ 'से किं तं उग्गहे' इत्यादि, ६ यथा

जाव से तं धारणा, से तं आभिणिबोहियणाणे । से किं तं सुयनाणे ? सुयनाणे दुविहे पणत्ते, तंजहा-अंगप-
विट्ठं च अंगबाहिरं च, सव्वं भाणियव्वं जाव दिट्ठिवाओ । ओहिणाणं भवपच्चइयं खओवसमियं जहा णंदीए
[नन्दिसू० पृ० १६८ पं० ४-] मणपज्जवनाणे दुविहे पणत्ते, तंजहा-उज्जुमई य विउलमई य, तहेव केवलनाणं
सव्वं भाणियव्वं । तत्थ णं जे से आभिणिबोहियनाणे से णं ममं अत्थि, तत्थ णं जे से सुयणाणे से वि य ममं
अत्थि, तत्थ णं जे से ओहिणाणे से वि य ममं अत्थि, तत्थ णं जे से मणपज्जवनाणे से वि य ममं अत्थि, तत्थ
णं जे से केवलनाणे से णं ममं नत्थि, से णं अरिहंताणं भगवंताणं, इच्चेएणं पएसी अहं तव चउव्विहेणं छउम-
त्थेणं णाणेणं इमेयारूव्वं अज्झत्थियं जाव समुप्पणं जाणामि पासामि ।

[१६६] तए णं से पएसी राया केसिं कुमारसमणं एवं वयासी-अहं णं भंते ! इहं उवविसामि ? पएसी !
एसाए उज्जाणभूमीए तुमंसि चेव जाणए, तए णं से पएसी राया चित्तेणं सारहिणा सद्धिं केसिस्स कुमारसम-
णस्स अदूरसामंते उवविसइ, केसिकुमारसमणं एवं वदासी-तुब्भे णं भंते ! समणाणं णिग्गंथाणं एसा सण्णा
एसा पइण्णा एसा दिट्ठी

नन्दौ [नन्दिसूत्र पृ० १६८ पं० ४-] ज्ञानप्ररूपणा कृता तथाऽत्रापि परिपूर्णा कर्त्तव्या, ग्रन्थगौरवभयाच्च न लिख्यते, केवलं
तद्विकैशवलोकनीया, तस्यां सप्रपञ्चमस्माभिरभिधानात् ।

[१६६] १ संज्ञानं- संज्ञा सम्यग्ज्ञानमित्यर्थः २ एषैव प्रतिज्ञा निश्चयरूपोऽभ्युपगमः ३ एषा-दृष्टिः दर्शनम् स्वतत्त्वमिति

रायपसेण-
इयं ।

ऐसा रुई ऐस हेऊ एस उवएसे ऐस संकप्ये ऐसा तुला ऐस माणे ऐस पमाणे ऐस समोसरणे जहा अण्णो जीवो अण्णं सरीरं, णो तं जीवो तं सरीरं ? तए णं केसी कुमारसमणे पएसिं रायं एवं वयासी-पएसी ! अम्हं समणाणं णिग्गंथाणं एसा सण्णा जाव एस समोसरणे जहा अण्णो जीवो अण्णं सरीरं, णो तं जीवो णो तं सरीरं ।

[१६७] तए णं से पएसी राया केसिं कुमारसमणं एवं वयासी-+जति णं भंते ! तुब्भं समणाणं णिग्गंथाणं एसा सण्णा जाव समोसरणे जहा अण्णो जीवो अण्णं सरीरं णो तं जीवो तं सरीरं, एवं खल्लु ममं अज्जए होत्था, इहेव जंबूदीवे दीवे सेयविघाए णगरीए अधम्मिणं जाव सगस्स वि य णं जणवयस्स नो सम्मं करभरवित्तिं पवत्तेति, से णं तुब्भं वत्तव्वयाए सुबहुं पावं कम्मं कलिकल्लुसं समज्जिणित्ता कालमासे कालं किच्चा अण्णयरेसु

भावः, ४ एषा रुचिः-परमश्रद्धानुगतोऽभिप्रायः, ५ एष हेतुः समस्ताया अपि दर्शनवक्तव्यतायाः-एतन्मूलं युष्मद्दर्शनमिति भावः, ६ एष संकल्पः-एष सदैव भवतां तात्त्विकोऽध्यवसायः, ७ एषा तुला यथा तुलायां तोलितं सम्यगित्यवधार्यते तथा अनेनाप्यभ्युपगमेनाङ्गीकृतेन च यद्विचार्यमाणं संगतिमुपैति तत् सम्यगित्यवधार्यते न शेषमिति तुलेव तुला तथा, ८ एवमेतन्मानमित्यपि भावनीयं, नवरं मानं-प्रस्थादि, ९ एतत् प्रमाणं, यथा प्रमाणं प्रत्यक्षाद्यविसंवादि एवमेषोऽप्यभ्युपगमोऽविसंवादीति भावः, १० एतत् समवसरणं-बहूनामेकत्र मीलनं, सर्वेषामपि तत्त्वानामस्मिन्नभ्युपगमे ० संतुलनमिति भावः इत्यादि ।

+ 'यदि' शब्दस्य 'जइ' वा 'जदि' इति प्राकृतम्-उच्चारणम्, 'जति' इति तु पैशाचीभाषोच्चारणम् अथवा पृष्ठ ८८ गतं × टिप्पणं द्रष्टव्यम् ।

० संलुल-भा० १-२ ।

‘अन्यो
जीवः अ-
न्यत् शरी-
रम्’ इति
केशिमत्तम्

॥३०७॥

१०

नरएसु णेरइयत्ताए उववण्णे । तस्स णं अज्जगस्स णं अहं णत्तुए होत्था ईद्वे कंते पिए म्णुण्णे मणामे थेज्जे वेसा-
सिए संमए बहुमए अणुमए रयणंकरंडगसमाणे जीविउस्सविए हिययणंदिजणणे उंवरपुष्पं पिव दुल्लभे सवण-
याए, किमंग पुण पासणयाए ? तं जति णं से अज्जए ममं आगंतुं वएज्जा-एवं खलु नत्तुया ! अहं तव अज्जए
होत्था, इहेव सेयवियाए नयरीए अधम्मिए जाव नो सम्मं करभरवित्तिं पवत्तेमि, तए णं अहं सुबहुं पावं कम्मं
कलिकल्लुसं समज्जिणित्ता नरएसु उववण्णे तं मा णं नत्तुया ! तुमं पि भवाहि अधम्मिए जाव नो सम्मं करभर-
वित्तिं पवत्तेहि, मा णं तुमं पि एवं चेव सुबहुं पावकम्मं जाव उववज्जिहिसि, तं जइ णं से अज्जए ममं आगंतुं
वएज्जा तो णं अहं सहहेज्जा पत्तिएज्जा रोएज्जा जहा अन्नो जीवो अन्नं सरीरं णो तं जीवो तं सरीरं, जम्हा णं से
अज्जए ममं आगंतुं नो एवं वयासी तम्हा सुपइद्विया मम पइन्ना समणाउसो ! जहा तज्जीवो तं सरीरं ।

[१६७] १ इष्टः इच्छाविषयत्वात् २ कान्तः कमनीयतमत्वात् ३ प्रियः प्रेमनिबन्धनत्वात् ४ मनोज्ञो मनसा सम्यगुपादेयतया
ज्ञातत्वात् ५ मनसा अम्यते-गम्यते इति x मनोऽमः ६ स्थैर्यगुणयोगात् स्थैर्यो ७ विश्वासको विश्वासस्थानं ८ संमतः कार्यकरणेन
९ बहुमतो बहुत्वेन-अनल्पतया मतो बहुमतः १० कार्यविधातस्य पश्चादपि मतो = बहुमतः ११ रत्नकरण्डसमानो रत्नकरण्डवदेका-
न्तेनोपादेय इति भावः, १२ जीवितस्योत्सवः इव जीवितोत्सवः स एव जीवितोत्सविकः, १३ हृदयनन्दिजननः, १४ उदुम्बरपुष्पं

x पृ० ८५ पं० ८ तथा टिप्पण । = सर्वेष्वपि आदर्शेषु 'बहुमत' पदम् तथापि इदं विवरणं यदि 'अनुमत' शब्दस्य तदा अप्र 'अनुमत'
इति समुचितम् । 'बहुमत' शब्दस्य विवरणं पुरैव आगतम् अत एतद् विवरणम् 'अनुमत' शब्दस्य प्रतिभाति ।

पएसिनृप-
स्य पिताम
हःपापित्वेन
श्रमणमतेन
नरकं गतो-
ऽपि स्वकी-
यं प्रियं
नप्तृकं पा-
स्याकरणाय
नरकादाग-
त्य न संबो-
धयति अत
१० 'स जीवः
तदेव शरी-
रम्' इति
पएसिमतम्

रायपसेण-
इयं ।

[१६८] तए णं केसी कुमारसमणे पएसिं रायं एवं वदासी-अत्थि णं पएसी ! तव सूरियकंता णामं देवी ? हंता अत्थि, जइ णं तुमं पएसी तं सूरियकंतं देविं ण्हायं कयबलिकम्मं कयकोउयमंगलपायच्छित्तं सव्वालंकारविभूसियं केणइ पुरिसेणं ण्हाएणं जाव सव्वालंकारभूसिएणं सद्धिं इट्ठे सहफरिसरसरुवगंधे पंचविहे माणुस्सते कामभोगे पच्चणुब्भवमाणिं पासिज्जसि तस्स णं तुमं पएसी ! पुरिसस्स कं डंडं निव्वत्तेज्जासि ? अहं णं भंते ! तं पुरिसं हत्थच्छिण्णगं वा सूलाइंगं वा सूलभिन्नगं वा पायच्छिन्नगं वा एगाह्वं कूडाह्वं जीवियाओ ववरोवएज्जा । अहं णं पएसी से पुरिसे तुमं एवं वदेज्जा-मा ताव मे सामी ! मुहुत्तगं हत्थच्छिण्णगं वा जाव जीवियाओ ववरोवेहि जाव ताव अहं मित्तणाइणियगसयणसंबंधिपरिजणं एवं वयामि-एवं खलु देवाणुप्पिया ! पावाइं कम्माइं समायरेत्ता इमेयारूवं आवइं पाविज्जामि, तं मा णं देवाणुप्पिया ! तुब्भे वि केइ पावाइं कम्माइं समायरह, मा णं से वि एवं चेव आवइं पाविज्जिहिह जहा णं अहं, तस्स णं तुमं पएसी ! पुरिसस्स खणमवि एयमट्ठं पडिसुणेज्जासि ? णो तिणट्ठे समट्ठे, कम्हा णं ? जम्हा णं भंते ! अवराही णं से पुरिसे, एवामेव पएसी !

ह्यलभ्यं भवति ततस्तेनोपमानम् ।

[१६८] १ शूलायामतिशयेन गतं शूलातिगं, एतदेव व्याचष्टे-२-शूलायां भिन्नः शूलाभिन्नः स एव शूलाभिन्नकस्तं, तथा३ एकं घातम् एकेन घातेनेति भावः, ४ कूटाघातम्-कूटपतितस्य मृगस्येव घातेनेति भावः ।

- शूलयाभि-पा० ४-५ ।

यथा न कोऽपि स्वाप-
राधिनम्
अदण्डयि-
त्वैव विसृ-
जति तथा
नरकपाला
नारकं न
विसृजन्ति
अतो नार-
कानागम-
नात् न श्रे-
यान् अना-
त्मवादः

॥३०९॥

रायपसेण
इयं ।

॥३१०॥

तव वि अज्जए होत्था इहेव सेयवियाए णयरीए अधम्मिए जाव णो सम्मं करभरवित्ति पवत्तेइ, से णं अम्मं वत्तव्वयाए सुबहुं जाव उववन्नो, तस्स णं अज्जगस्स तुमं णत्तुए होत्था इट्ठे कंते जाव पासणयाए, से णं इच्छइ माणुसं लोगं हव्वमागच्छित्तए णो चेव णं संचाएति हव्वमागच्छित्तए, चऊहिं ठाणेहिं पएसी अहुणोववण्णए नरएसु नेरइए इच्छेइ माणुसं लोगं हव्वमागच्छित्तए नो चेव णं संचाएइ-१ अहुणोववन्नए नरएसु नेरइए से णं तत्थ मंहव्वभूयं वेयणं वेदेमाणे इच्छेज्जा माणुस्सं लोगं हव्वं० णो चेव णं संचाएइ । २ अहुणोववन्नए नरएसु नेरइए निरय-
पालेहिं भुज्जो भुज्जो समहिट्ठिज्जमाणे इच्छइ माणुसं लोगं हव्वमागच्छित्तए नो चेव णं संचाएइ । ३ अहुणोवव-
न्नए नरएसु नेरइए निरयवेयणिज्जंसि कम्मंसि अक्खीणंसि अवेइयंसि अनिज्जिन्नंसि इच्छइ माणुसं लोगं० नो
चेव णं संचाएइ । ४ एवं णेरइए निरयाउयंसि कम्मंसि अक्खीणंसि अवेइयंसि अणिज्जिन्नंसि इच्छइ माणुसं लोगं०
नो चेव णं संचाएइ हव्वमागच्छित्तए । इच्चेएहिं चऊहिं ठाणेहिं पएसी अहुणोववन्ने नरएसु नेरइए इच्छइ
माणुसं लोगं० णो चेव णं संचाएइ । तं सहहाहि णं पएसी ! जहा-अन्नो जीवो अन्नं सरीरं, नो तं जीवो तं सरीरं ? ।

[१६९] तए णं से पएसी राया केसिं कुमारसमणं एवं वदासी-अत्थि णं भंते ! एसा पण्णा उवमा, इमेण पुण
कारणेण नो उवागच्छइ, एवं खलु भंते ! मम अज्जिया होत्था इहेव सेयवियाए नगरीए धम्मिया जाव वित्ति कप्पे-

तत्र ५ सुमहद्भूतनरकवेदनावेदनमेकं कारणम् । द्वितीयम्-६ परमाधार्मिकैः कदर्थनम् । तृतीयम्-७ नरकवेदनीयकर्माक्षयत उद्विज-
नम् । चतुर्थम्-८ नरकायुष्काक्षयत उद्विजनम् ।

माणी समणोवासिया अभिगयजीवा० [पृ० २९० पं० ६] सव्वो वण्णओ जाव अप्पाणं भावेमाणी विहरइ, सा णं तुज्झं वत्तव्वयाए सुबहुं पुण्णोवचयं समज्जिणित्ता कालमासे कालं किच्चा अण्णयरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववण्णा, तीसे णं अज्जियाए अहं नत्तुए होत्था इट्ठे कंते [पृ० ३०८ पं० १] जाव पासणयाए, तं जइ णं सा अज्जिया मम आगंतुं एवं वएज्जा-एवं खलु नत्तुया ! अहं तव अज्जिया होत्था, इहेव सेयवियाए नयरीए धम्मिया जाव वित्ति कप्पेमाणी समणोवासिया जाव विहरामि । तए णं अहं सुबहुं पुण्णोवचयं समज्जिणित्ता जाव देवलोएसु उववण्णा, तं तुमं पि णत्तुया ! भवाहि धम्मिए जाव विहराहि, तए णं तुमं पि एयं चेव सुबहुं पुण्णोवचयं सम० जाव उववज्जिहिसि, तं जइ णं अज्जिया मम आगंतुं एवं वएज्जा तो णं अहं सहहेज्जा पत्तिएज्जा रोइज्जा जहा-अण्णो जीवो अण्णं सरीरं, णो तं जीवो तं सरीरं । जम्हा सा अज्जिया मम आगंतुं णो एवं वदासी, तम्हा सुप-इट्ठिया मे पइण्णा जहा-तं जीवो तं सरीरं, नो अन्नो जीवो अन्नं सरीरं ।

[१७०] तए णं केसी कुमारसमणे पएसीरायं एवं वयासी-जति णं तुमं पएसी ! ण्हायं कयवलिकम्मं कयको-उयमंगलपायच्छित्तं उल्लपडसाडगं भिगारकडुच्छुयहत्थगयं देवकुलमणुपविसमाणं केइ य पुरिसे वच्चघरंसि ठिच्चा एवं वदेज्जा-एह ताव सामी ! इह सुहुत्तगं आसयह वा चिट्ठह वा निसीयह वा तुयट्ठह वा, तस्स णं तुमं पएसी ! पुरिसस्स खणमवि एयमट्ठं पडिसुणिज्जासि ? णो ति० कम्हा णं ? भंते ! असुइ असुइ सामंतो, एवामेव

रायपसेण
इयं ।

॥३१२॥

पएसी ! तव वि अज्जिया होत्था इहेव सेयवियाए णयरीए धम्मिया जाव विहरति, सा णं अम्हं वत्तव्वयाए सुबहुं जाव उववन्ना, तीसे णं अज्जियाए तुमं णत्तुए होत्था इहे० [पृ० ३०८ पं० १] किमंग पुण पासणयाए ? सा णं इच्छइ माणुसं लोगं हव्वमागच्छित्तए, णो चेव णं संचाएइ हव्वमागच्छित्तए । चंऊहिं ठाणेहिं पएसी ! अहुणोववण्णए देवे देवलोएसु इच्छेज्जा माणुसं लोगं० णो चेव णं संचाएइ-१ अहुणोववण्णे देवे देवलोएसु दिव्वेहिं कामभोगेहिं मुच्छिए गिद्धे गट्ठिए अज्झोववण्णे से णं माणुसे भोगे नो आढाति नो परिजाणाति, से णं इच्छिज्ज माणुसं नो चेव णं संचाएति । २ अहुणोववण्णए देवे देवलोएसु दिव्वेहिं कामभोगेहिं मुच्छिए जाव अज्झोववण्णे, तस्स णं माणुस्से पेम्मे वोच्छिन्नए भवति दिव्वे पिम्मे संकंते भवति, से णं इच्छेज्जा माणुसं० णो चेव णं संचाएइ । २ अहुणोववण्णे देवे दिव्वेहिं कामभोगेहिं मुच्छिए जाव अज्झोववण्णे, तस्स णं एवं भवइ-इयाणिं गच्छं मुहुत्तं जाव इह गच्छं अप्पाउया णरा कालधम्मणा संजुत्ता भवंति, से णं इच्छेज्जा माणुस्सं० णो चेव णं संचाएइ । ४ अहुणोववण्णे देवे दिव्वेहिं जाव अज्झोववण्णे, तस्स माणुस्सए उराले दुग्गंधे पडिकूले पडिलोमे भवइ, उड्डं पि य णं चत्तारि पंच जोअणसए असुभे माणुस्सए गंधे अभिसमागच्छति, से णं इच्छेज्जा माणुसं०

[१७०] १ 'चंऊहिं ठाणेहिं अहुणोववण्णए देवे' इत्यादि सुगमम् । नवरम्-२ 'चत्तारि पंच वा जोअणसए असुभे गंधे +हवइ' इति । इह यद्यपि नवभ्यो योजनेभ्यः परतो गन्धपुद्गला न घ्राणेन्द्रियग्रहणयोग्या भवन्ति, पुद्गलानां मन्दपरिणामभावात् घ्राणेन्द्रियस्य

÷ अत्र मूले 'अभिसमागच्छति' इति क्रिया ।

स्वर्गीयो
देवः स्व-
भोगास-
क्त्वादिका-
रणेन नात्र
आभन्तुं
शक्नोति
अतस्तस्या-
नागमनाद-
पि न श्रे-
यान् अना-
त्मवादः

रायपसेण-
इयं ।

णो चेव णं संचाइज्जा । इच्चेएहिं ठाणेहिं पएसी ! अहुणोववण्णे देवे देवलोएसु इच्छेज्ज माणुसं लोगं हव्वमाग-
च्छित्तए णो चेव णं संचाएइ हव्वमागच्छित्तए तं सदहाहि णं तुमं पएसी ! जहा-अन्नो जीवो अन्नं सरीरं,
नो तं जीवो तं सरीरं २ ।

[१७१] तए णं से पएसी राया केसिं कुमारसमणं एवं वयासी-अंत्थि णं भंते ! एस पण्णा उवमा, इमेणं
पुण मे कारणेणं णो उवागच्छति, एवं खलु भंते ! अहं अन्नया कयाहं वाहिरियाए उवट्ठाणसालाए अणेगगण*-
णायक-दंडणायंग-राय-ईसर-तलवर-माडंबिय-कोडुंबिय-इभ-सेट्ठि-सेणावइ-सत्थवाह-मंति- महामंति-

च तथाविधशक्त्यभावात्, तथापि ते अत्युत्कटगन्धपरिणामा इति नवसु योजनेषु मध्ये अन्यान् पुद्गलान् उत्कटगन्धपरिणामेन परि-
णमयन्ति, तेऽपि ऊर्ध्वं गच्छन्तः परतोऽन्यान् तेऽप्यन्यानि चत्वारि पञ्च वा योजनशतानि यावद् गन्धः, केवलमूर्ध्वमूर्ध्वं मन्दप-
रिणामो वेदितव्यः, तत्र यदा मनुष्यलोके बहूनि गोमृतककलेवरादीनि तदा पञ्चयोजनशतानि यावद् गन्धः, शेषकालं चत्वारि तत
उक्तम्-‘चत्वारि पञ्च’ इति ।

[१७१] १ अस्ति २ भदन्त ! ३ प्रज्ञातो-बुद्धिविशेषादुपमा । ४ गणनायकाः-प्रकृतिमहत्तराः ५ दण्डनायकाः-तत्रपाला ६ राज-
ईश्वर-तलवर-माडम्बिक-कौटुम्बिक-इभ-श्रेष्ठि-सेनापति-सार्थवाह-मन्त्रि-महामन्त्रि-गणक-दौवारिकाः प्रागुक्तस्वरूपाः [पृ० २८५

* एषां सर्वेषां शब्दानां व्याख्या (पृ० २८५ पं० ३) द्रष्टव्या ।

॥३१॥

१०

गणग-दोवारिय-अँमच्च-चेड-पीठमहं-नगरं-निगमं-दूर्य-संधिवालेहिं सद्धिं संपरिवुडे विहरामि । तए णं मम णग-
रगुत्तिया सँसक्खं सँलोहं सगेवेज्जं अँउडबंघणबद्धं चोरं उवणेंति, तए णं अहं तं पुरिसं जीवंतं चेव अउकुंभीए
पक्खिवावेमि, अउमएणं पिहाणएणं पिहावेमि, अएण य तउएण य आयावेमि, आयपच्चइयएहिं पुरिसेहिं रक्खा-
वेमि, तए अहं अणण्या कयाइं जेणामेव सा अउकुंभी तेणामेव उवागच्छामि उवागच्छित्ता तं अउकुंभीं उग्ग-
लच्छावेमि उग्गलच्छावित्ता तं पुरिसं सयमेव पासामि णो चेव णं तीसे अयकुंभीए केइ छिडे इ वा विवरे इ वा
अंतरे इ वा राई वा जओ णं से जीवे अंतोहिंतो बहिया णिग्गए, जइ णं भंते ! तीसे अउकुंभीए होज्जा केइ छिडे
वा जाव राई वा जओ णं से जीवे अंतोहिंतो बहिया णिग्गए, तो णं अहं सइहेज्जा पत्तिएज्जा रोएज्जा जहा अन्नो
जीवो अन्नं सरीरं नो तं जीवो तं सरीरं, जम्हा णं भंते ! तीसे अउकुंभीए णत्थि केइ छिडे वा जाव निग्गए,
तम्हा सुपत्तिट्ठिया मे पइन्ना जहा-तं जीवो तं सरीरं, नो अन्नो जीवो अन्नं सरीरं ।

[१७२] तए णं केसी कुमारसमणे पएसिं रायं एवं वयासी-पएसी ! से जहा नाम ए कूडागारसाला सिया दुहओ

पं० १] ७अमात्या-राज्याधिष्ठायकाः ८ चेटाः-पादमूलिकाः ९पीठमर्दाः-प्रागुक्ताः [पृ० २८५ पं० १०] १० नगरं-नगरवासिप्रकृतयः
११ निगमाः-कारणिकाः १२ दूताः-अन्येषां गत्वा राजादेशनिवेदकाः १३ संधिपाला-राज्यसन्धिरक्षकाः नगररक्षाकारिणः १४ ससाक्षि
+सहोदं-१५सलोद्रम् ग्रीवानिबद्धकिंचिल्लोभ्रमित्यर्थः, १६ अप्रावृतबन्धनबद्धं चौरमिति ।

लिप्ता गुत्ता गुत्तदुवारा णिवायगंभीरा, अहं णं केइ पुरिसे भेरिं च दंडं च गहाय कूडागारसालाए अंतो अंतो अणुप्पविसति तीसे कूडागारसालाए सव्वतो समंता घणनिचियनिरंतरणिच्छिडाइं दुवारवयणाइं पिहेइ, तीसे कूडागारसालाए बहुमज्झदेसभाए ठिच्चा तं भेरिं दंडएणं महया महया सहेणं तालेज्जा, से णूणं पएसी ! से सहे णं अंतोहिंतो बहिया निग्गच्छइ ? हंता णिग्गच्छइ, अत्थि णं पएसी ! तीसे कूडागारसालाए केइ छिडे वा जाव राई वा जओ णं से सहे अंतोहिंतो बहिया णिग्गए ? नो तिणट्ठे समट्ठे, एवामेव पएसी ! जीवे वि अप्पडिहयगई पुढविं भिच्चा सिलं भिच्चा पव्वयं भिच्चा अंतोहिंतो बहिया णिग्गच्छइ, तं सहहाहि णं तुमं पएसी ! अण्णो जीवो तं चेव ३ ।

[१७३] तए णं पएसी राया केसिकुमारसमणं एवं वदासी-अत्थि णं भंते ! एस पण्णा उवमा इमेण पुण कार-णेणं णो उवागच्छइ, एवं खलु भंते ! अहं अन्नया कयाइ बाहिरियाए उवट्ठाणसालाए जाव [कं० १७१ पं० २] विहरामि, तए णं ममं णगरगुत्तिया ससक्खं जाव उवणेंति, तए णं अहं(तं) पुरिसं जीवियाओ ववरोवेमि जीवि-याओ ववरोवेत्ता अयोकुंभीए पक्खिवावेमि अउमएणं पिहावेमि जाव [कं० १७१ पं० ६] पच्चइएहिं पुरिसेहिं रक्खावेमि, तए णं अहं अन्नया कयाइं जेणेव सा कुंभी तेणेव उवागच्छामि तं अउकुंभिं उग्गलच्छावेमि तं अउकुंभीं किमिकुंभिं पिव पासामि णो चेव णं तीसे अउकुंभीए केइ छिडे इ वा जाव राई वा जता णं ते जीवा

[१७२] १ भेरी-ढक्का । २ दण्डो वादनदण्डः ।

दृढवद्व
याः कूट
कारशा
अपि श
निर्गम
न्तेन ज
निर्गम
यः कुम्भ
निक्षिप्त
रितचौ
कृमिरूप
दृष्टान्तेन
नात्मवा

बहियाहिंतो अणुपविट्ठा, जति णं तीसे अउकुंभीए होज्ज केइ छिडे इ वा जाव अणुपविट्ठा तेणं अहं सदहेज्जा जहा-अन्नो जीवो तं चेव, जम्हा णं तीसे अउकुंभीए नत्थि कोइ छिडे इ वा जाव अणुपविट्ठा तम्हा सुपति-ट्ठिआ मे पइण्णा जहा तं जीवो तं सरीरं तं चेव ।

[१७४] तए णं केसी कुमारसमणे पएसीं रायं एवं वयासी-अत्थि णं तुमे पएसी ! कयाइ अए धंतपुब्बे वा धमावियपुब्बे वा ? हंता अत्थि, से णूणं पएसी ! अए धंते समाणे सव्वे अगणिपरिणए भवति ? हंता भवति, अत्थि णं पएसी ! तस्स अयस्स केइ छिडे इ वा जेणं से जोई बहियाहिंतो अंतो अणुपविट्ठे ? नो इणमट्ठे समट्ठे, एवामेव पएसी ! जीवो वि अप्पडिहयगई पुढविं भिच्चा सिलं भिच्चा बहियाहिंतो अणुपविसड, तं सदहाहि णं तुमं पएसी ! तहेव ४ ।

[१७५] तए णं पएसी राया केसीकुमारसमणं एवं वयासी-अत्थि णं भंते ! एस पण्णा उवमा इमेण पुण मे कारणेणं नो उवागच्छइ, अत्थि णं भंते ! से जहानामए केइ पुरिसे तरुणे जाव सिप्पोवगए पभू पंचकंडगं निसिरित्तए ? हंता, पभू । जति णं भंते ! सो च्चेव पुरिसे बाले जाव मंदविन्नाणे पभू होज्जा पंचकंडगं निसिरित्तए, तो णं अहं सदहेज्जा जहा-अन्नो जीवो तं चेव, जम्हा णं भंते ! स चेव से पुरिसे जाव मंदविन्नाणे णो पभू पंचकंडयं निसिरित्तए तम्हा सुपइट्ठिया मे पइण्णा जहा-तं जीवो तं चेव ।

[१७६] तए णं केसी कुमारसमणे पएसिं रायं एवं वयासी-से जहानामए केइ पुरिसे तरुणे जाव सिप्पोव-

रायपसेण
इयं ।

॥३२०॥

जोइं गहाय अम्हं असणं साहेज्जासि, अहं तं जोइभायणे जोईं विज्झवेज्जा एत्तो णं तुमं कट्ठाओ जोइ गहाय अम्हं असणं साहेज्जासि त्ति कट्ठु कट्ठाणं अडविं अणुपविट्ठा, तए णं से पुरिसे तओ मुहुत्तन्तरस्स तेसिं पुरिसाणं असणं साहेमि त्ति कट्ठु जेणेव जोतिभायणे तेणेव उवागच्छइ जोइभायणे जोइं विज्झायमेव पासति, तए णं से पुरिसे जेणेव से कट्ठे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता तं कट्ठं सव्वओ समंता समभिलोएति नो चेव णं तत्थ जोइं पासति, तए णं से पुरिसे परियरं बंधइ फरसुं गिण्हइ तं कट्ठं दुहा फालियं करेइ सव्वतो समंता समभिलोएइ णो चेव णं तत्थ जोइं पासइ, एवं जाव संखेज्जफालियं करेइ सव्वतो समंता समभिलोएइ नो चेव णं तत्थ जोइं पासइ, तए णं से पुरिसे तंसि कट्ठंसि दुहाफालिए वा जाव संखेज्जफालिए वा जोइं अपासमाणे संते तंते परिसंते निव्विण्णे समाणे परसुं एगंते एडेइ परियरं मुयइ एवं वयासी-अहो ! मए तेसिं पुरिसाणं असणे नो साहिए त्ति कट्ठु ओहयमणसंकप्पे चिंतासोगसागरसंपविट्ठे करयलपल्लत्थमुहे अट्टज्झाणोवगए भूमिगयदिट्ठिए झियाइ, तए णं ते पुरिसा कट्ठाइं छिंदंति जेणेव से पुरिसे तेणेव उवागच्छंति तं पुरिसं ओहयमणसंकप्पं जाव झियायमाणं पासंति एवं वयासी-किं णं तुमं देवाणुप्पिया ! ओहयमणसंकप्पे जाव झियायसि ? तए णं से पुरिसे एवं वयासी-तुज्झे णं देवाणुप्पिया ! कट्ठाणं अडविं अणुपविसमाणा ममं एवं वयासी-अम्हे णं देवाणुप्पिया ! कट्ठाणं अडविं जाव-पविट्ठा, तए णं अहं तत्तो मुहुत्तन्तरस्स तुज्झं असणं साहेमि त्ति कट्ठु जेणेव जोइभा० जाव [कं० १८२ पं० ७-] झियामि, तए णं तेसिं पुरिसाणं एगे पुरिसे छेदे दक्खे पत्तट्ठे जाव उवएसलद्धे ते पुरिसे एवं

अरणिक
द्विधावि
भिद्य आ
द्रष्टुकाम
स्येव पर्ण
नृपस्य
मूढत्वम्

तुलियस्स केइ अणत्ते वा जाव लहुयत्ते वा ? णो तिण्ठे समट्ठे । एवामेव पएसी ! जीवस्स अगुरुलघुयत्तं पडुच्च जीवंतस्स वा तुलियस्स सुयस्स वा तुलियस्स नत्थि केइ आणत्ते वा जाव लहुयत्ते वा, तं सदाहि णं तुम पएसी ! न चेव ७ ।

[१८१] तए णं पएसी राया केसिं कुमारसमणं एवं वयासी-अत्थि णं भंते ! एसा जाव नो उवागच्छइ, एवं खलु भंते ! अहं अन्नया जाव [पृ० ३१३ पं० ५] चोरं उवणेति, तए णं अहं तं पुरिसं सब्बतो समंता समभिलोएमि, नो चेव णं तत्थ जीवं पासामि, तए णं अहं तं पुरिसं दुहा फालियं करेमि करित्ता सब्बतो समंता समभिलोएमि, नो चेव णं तत्थ जीवं पासामि, एवं तिहा चउहा संखेज्जफालियं करेमि णो चेव णं तत्थ जीवं पासामि, जइ णं भंते ! अहं तं पुरिसं दुहा वा तिहा वा चउहा वा संखेज्जहा वा फालियंमि वा जीवं पासंतो तो णं अहं सइहेज्जा नो तं चेव, जम्हा णं भंते ! अहं तंसि दुहा वा तिहा वा चउहा वा संखिज्जहा वा फालियंमि वा जीवं न पासामि तम्हा सुपतिट्ठिया मे पइण्णा जहा-तं जीवो तं सरीरं तं चेव ।

[१८२] तए णं केसिकुमारसमणे पएसिं रायं एवं वयासि-मूढतराए णं तुमं पएसी ! ताओ तुच्छतराओ, के णं भंते ! तुच्छतराए ? पएसी ! से जहाणामए केइ पुरिसे वणत्थी वणोवजीवी वणगवेसणयाए जोइं च जोइभायणं च गहाय कट्ठाणं अडविं अणुपविट्ठा, तए णं ते पुरिसा तीसे अगामियाए जाव किंचिदेसं अणुप्पत्ता समाणा एगं पुरिसं एवं वयासी-अम्हे णं देवाणुप्पिया ! कट्ठाणं अडविं पविसामो, एत्तो णं तुमं जोइभायणाओ

वायुपूर्णभ-
स्त्रायाः रि-
क्तमस्त्राया-
श्च तोलने-
भारभेदा-
भावाद न-
हि वायोर-
भावः तद्व-
देव न जी-
वाभावः
द्विधाकृते-
ऽपि शरीरे
जीवं न
पश्यामि
इति अजी-
ववादः
॥३१९॥

रायपसेण
इयं ।

॥३१८॥

तए ? हंता पभू । पएसी ! से चेव णं पुरिसे तरुणे जाव सिप्पोवगए जुन्नियाए दुब्बलियाए घुणक्खइयाए विहं-
गियाए जुण्णएहिं दुब्बलएहिं घुणक्खइएहिं सिद्धिलतयापिणद्धएहिं सिक्कएहिं जुण्णएहिं दुब्बलएहिं घुणक्खइ-
एहिं पच्छिपिंडएहिं पभू एगं महं अयभारं वा जाव परिवहित्तए ? णो तिण०, कम्हा णं ? । भंते ! तस्स पुरि-
सस्स जुम्माइं उवगरणाइं भवंति, पएसी ! से चेव से पुरिसे जुन्ने जाव किलंते जुत्तोवगरणे तो पभू एगं महं अय-
भारं वा जाव परिवहित्तए, तं सद्वहाहि णं तुमं पएसी ! जहा-अन्नो जीवो अन्नं सरीरं ६ ।

[१७९] तए णं से पएसी केसिकुमारसमणं एवं वयासी-अत्थि णं भंते ! [कं० १७७ पं० १] जाव नो उवा-
गच्छइ, एवं खलु भंते ! [पृ० ३१३ पं० ५] जाव विहराभि, तए णं मम णगरगुत्तिया चोरं उवणेंति, तए णं अहं तं
पुरिसं जीवंतगं चेव तुलेमि तुलेत्ता छविच्छेयं अकुब्बमाणे जीवियाओ ववरोवेभि मयं तुलेमि णो चेव णं तस्स
पुरिसस्स जीवंतस्स वा तुलियस्स वा मुयस्स वा तुलियस्स केइ आणत्ते वा नाणत्ते वा ओमत्ते वा तुच्छत्ते वा
गुरुयत्ते वा लहुयत्ते वा, जति णं भंते ! तस्स पुरिसस्स जीवंतस्स वा तुलियस्स मुयस्स वा तुलियस्स केइ अन्नत्ते
वा जाव लहुयत्ते वा तो णं अहं सद्वहेज्जा तं चेव, जम्हा णं भंते ! तस्स पुरिसस्स जीवंतस्स वा तुलियस्स
मुयस्स वा तुलियस्स नत्थि केइ अन्नत्ते वा लहुयत्ते वा० तम्हा सुपतिट्ठिया मे पइन्ना जहा-तं जीवो तं चेव ।

[१८०] तए णं केसी कुमारसमणे पएसिं रायं एवं वयासी-अत्थि णं पएसी ! तुमे कयाइ वत्थी धंतपुब्बे
वा धमावियपुब्बे वा ? हंता अत्थि । अत्थि णं पएसी ! तस्स वत्थिस्स पुण्णस्स वा तुलियस्स अपुण्णस्स वा

जीवत
मृतस्य
तोलने
भारभेदा
भावाद्
जीववादः

५

१०

रायपसेण-
इयं ।

गए णवएणं धणुणा नवियाए जीवाए नवएणं इसुणा पभू पंचकंडगं निसिरित्तए ? हंता, पभू । सो चेव णं पुरिसे तरुणे जाव निउणसिप्पोवगते कोरिल्लिएणं धणुणा कोरिल्लियाए जीवाए कोरिल्लिएणं इसुणा पभू पंचकंडगं निसिरित्तए ? णो तिणमट्ठे समट्ठे । कम्हा णं ? । भंते ! तस्स पुरिसस्स अपज्जत्ताइं उवगरणाइं हवन्ति, एवामेव पएसी ! सो चेव पुरिसे बाले जाव मंदविघ्नाणे अपज्जत्तोवगरणे, णो पभू पंचकंडयं निसिरित्तए, तं सहहाहि णं तुमं पएसी ! जहा-अन्नो जीवो तं चेव ५।

[१७७] तए णं पएसी राया केसीकुमारसमणं एवं वयासी-अत्थि णं भंते ! एस पण्णा उवमा इमेण पुण कारणेणं नो उवागच्छइ, भंते ! से जहानामए केइ पुरिसे तरुणे जाव सिप्पोवगते पभू एगं महं अयभारगं वा तउयभारगं वा सीसगभारगं वा परिवहित्तए ? हंता पभू । सो चेव णं भंते ! पुरिसे जुन्ने जराज्जरियदेहे सिढिलवलितयाविणट्ठगत्ते दंडपरिग्गहियग्गहत्थे पविरलपरिसडियदंतसेढी आउरे किसिए पिवासिए दुब्बले किलंते नो पभू एगं महं अयभारगं वा जाव परिवहित्तए, जति णं भंते ! सच्चेव पुरिसे जुन्ने जराज्जरियदेहे जाव परिकिलंते पभू एगं महं अयभारं वा जाव परिवहित्तए तो णं सहहेज्जा तहेव, जम्हा णं भंते ! से चेव पुरिसे जुन्ने जाव किलंते नो पभू एगं महं अयभारं वा जाव परिवहित्तए तम्हा सुपतिट्ठिता मे पइण्णा तहेव ।

[१७८] तए णं केसी कुमारसमणे पएसिं रायं एवं वयासी-से जहाणामए केइ पुरिसे तरुणे जाव सिप्पोव-
गए णवियाए विहंगियाए णवएहिं सिक्कएहिं णवएहिं पच्छियपिंडएहिं पहू एगं महं अयभारं जाव परिवहि-

अन्यप्रका-
रेण तरुण
दृष्टान्तेन
जीववादः

॥३१७॥

रायपसेण-
इयं ।

वयासी-गच्छह णं तुज्जे देवाणुप्पिया ! ण्हाया कयबलिकम्मा जाव हव्वमागच्छेह जा णं अहं असणं साहेमि
त्ति कट्टु परियरं बंधइ परसुं गिण्हइ सरं करेइ सरेण अरणिं महेइ जोइं पाडेइ जोइं संधुक्खेइ तेसिं पुरिसाणं
असणं साहेइ, तए णं ते पुरिसा ण्हाया कयबलिकम्मा जाव-पायच्छित्ता जेणेव से पुरिसे तेणेव उवागच्छंति,
तए णं से पुरिसे तेसिं पुरिसाणं सुहासणवरगयाणं तं विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं उवणेइ, तए णं ते
पुरिसा तं विउलं असणं ४ आसाएमाणा वीसाएमाणा जाव विहरंति, जिमियभुत्तुरागया वि य णं समाणा
आयंता चोक्खा परमसुइभूया तं पुरिसं एवं वयासी-अहो ! णं तुमं देवाणुप्पिया ! जडे मूढे अपंडिए णिव्विण्णाणे
अणुवएसलद्धे जे णं तुमं इच्छसि कट्ठंसि दुहाफालियंसि वा जोतिं पासित्तए, से एएणट्ठेणं पएसी ! एवं वुच्चइ
मूढतराए णं तुमं पएसी ! ताओ तुच्छतराओ ८ ।

[१८३] तए णं पएसी राया केसिकुमारसमणं एवं वयासी-जुत्तए णं भंते ! तुब्भं इय छेयाणं दक्खाणं
बुद्धाणं कुसलाणं महामईणं विणीयाणं विण्णाणपत्ताण उवएसलद्धाणं अहं इमीमाए महालियाए महच्चपरिसाए
मज्जे उच्चावएहिं आउसेहिं आउसित्तए उच्चावयाहिं उद्धंसणाहिं उद्धंसित्तए एवं निब्भंछणाहिं० निच्छो-
डणाहिं० ? ।

[१८४] तए णं केसी कुमारसमणे पएसिं रायं एवं वयासी-जाणासि णं तुमं पएसी ! कति परिसाओ पण-
त्ताओ ? जाणामि चत्तारि परिसाओ पणत्ता, तंजहा-खत्तियपरिसा गाहावइपरिसा माहणपरिसा इसिप-

पएसीः
भवद्भिः
दक्षैरपि
श्रमणैः
महत्यां
पर्वदि क
महमेव-
मनाहतः

॥३२१॥

१०

रायपसेण-
इयं ।

॥३२२॥

रिसा । जाणासि णं तुमं पएसी राया ! एयासिं चउण्ह परिसाणं कस्स का दंडणीई पणत्ता ? हंता ! जाणामि ।
जे णं खत्तियपरिसाए अवरज्झइ से णं हत्थच्छिण्णए वा पायच्छिण्णए वा सीसच्छिण्णए वा सूलाइए वा एगा-
ह्वे कूडाह्वे जीवियाओ ववरोविज्झइ । जे णं गाहावइपरिसाए अवरज्झइ से णं तएण वा वेढेण वा पलालेण वा
वेढित्ता अगणिकाएणं झामिज्झइ । जेणं माहणपरिसाए अवरज्झइ से णं अणिट्ठाहिं अकंताहिं जाव अमणामाहिं
वग्गूहि उवालंभित्ता कुंडियालंछणए वा सूणगलंछणए वा कीरइ, निव्विसए वा आणविज्झइ । जे णं इसिपरिसाए
अवरज्झइ से णं णाइअणिट्ठाहिं जाव णाइअमणामाहिं वग्गूहिं उवालब्भइ, एवं च ताव पएसी ! तुमं जाणासि
तहावि ण तुमं ममं वामं वामेणं दंडं दंडेणं पडिकूलं पडिकूलेणं पडिलोमं पडिलोमेणं विवच्चासं विवच्चासेणं
वट्टसि ।

तए णं पएसी राया केसिं कुमारसमणं एवं वयासी-एवं खलु अहं देवाणुप्पिएहिं पढमित्तुएणं चेव वाग-
रणेण संलत्ते तए णं ममं इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव संकप्पे समुपज्जित्था-जहा जहा णं एयस्स पुरिसस्स वामं
वामेणं जाव विवच्चासं विवच्चासेणं वट्टिस्सामि तहा तहा णं अहं नाणं च नाणोवलंभं च करणं च करणोवलंभं
च दंसणं च दंसणोवलंभं च जीवं च जीवोवलंभं च उवलभिस्सामि, तं एएणं अहं कारणेणं देवाणुप्पियाणं वामं
वामेणं जाव विवच्चासं विवच्चासेणं वट्टिए ।

[१८४] १ वामं वामेन एवम्-२ 'दंडं दंडेणं' इत्याद्यपि भावनीयम् ।

केशी श्र
पर्वदां
प्रकारा
तासां च
दण्डनीत
पएसी:-
ज्ञानं लब्
कामोऽ
विव्यत्या
न स्थित

१०

रायपसेण-
इयं ।

[१८५] तए णं केसी कुमारसमणे पएसीरायं एवं वयासी-जाणासि णं तुमं पएसी ! कइ ववहारगा पण्णत्ता ? हंता जाणामि । चत्तारि ववहारगा पण्णत्ता-१ देइ नामेगे णो सण्णवेइ । १ सन्नवेइ नामेगे नो देइ । ३ एगे देइ वि सन्नवेइ वि । ४ एगे णो देइ णो सण्णवेइ । जाणासि णं तुमं पएसी ! एएसिं चउण्हं पुरिसाणं के ववहारी के अववहारी ? हंता जाणामि । तत्थ णं जे से पुरिसे देइ णो सण्णवेइ से णं पुरिसे ववहारी । तत्थ णं जे से पुरिसे णो देइ सण्णवेइ से णं पुरिसे ववहारी । तत्थ णं जे से पुरिसे देइ वि सन्नवेइ वि से पुरिसे ववहारी । तत्थ णं जे से पुरिसे णो देइ णो सन्नवेइ से णं अववहारी । एवामेव तुमं पि ववहारी, णो चेव णं तुमं पएसी अववहारी ।

[१८६] तए णं पएसी राया केसिकुमारसमणं एवं वयासी-तुज्जे णं भंते ! इय छेया दक्खा जाव उवएसलद्धा समत्था णं भंते ! ममं करयलंसि वा आमलयं जीवं सरीराओ अभिनिवट्टित्ताणं उवदंसित्तए ?

तेणं कालेणं तेणं समएणं पएसिस्स रण्णो अदूरसामंते वाउयाए संवुत्ते, तणवणस्सइकाए एयइ वेयइ चलइ फंदइ घट्टइ उदीरइ तं तं भावं परिणमइ, तए णं केसी कुमारसमणे पएसिरायं एवं वयासी-पाससि णं तुमं पए-

[१८५] १ ददाति-दानं प्रयच्छति न संज्ञापयति-न सम्यगालापेन संतोषयति, चतुर्भङ्गी पाठसिद्धा, यद्यपि त्वं न सम्यगालापेन मां संतोषयसि तथापि मम विषये भक्तिं बहुमानं च कुर्वन् आद्यपुरुष इव २व्यवहार्येव नाव्यवहारी, १ एतावता च 'मूढतराए तुमं पएसी ! तओ कट्टहारयाओ' इत्यनेन वचसा [कं० १८२ अंतिम पंक्ति] यत् कालुष्यमापादितं तदपनीतम् परमं च संतोषं प्रापित इति ।

केशी अ
पएसिनृप
स्य व्यव
हारित्वम
हस्तामल
कवड्
आत्मा क
न दर्श्यते

॥३२३॥

१०

रायपसेण-
इयं ।

॥३२४॥

सी राया ! एयं तणवणस्सइं एयंतं जाव तं तं भावं परिणमंतं ? हंता पासामि । जाणासि णं तुमं पएसी ! एयं तणवणस्सइकायं किं देवो चालेइ असुरो वा चालेइ णागो वा किन्नरो वा चालेइ किंपुरिसो वा चालेइ महोरगो वा चालेइ गंधव्वो वा चालेइ ? हंता जाणामि-णो देवो चालेइ जाव णो गंधव्वो चालेइ वाउयाए चालेइ । पाससि णं तुमं पएसी ! एतस्स वाउकायस्स सरूविस्स सकामस्स सरागस्स समोहस्स सवेयस्स सलेसस्स ससरीरस्स रूवं ? णो तिणट्ठे० । जइ णं तुमं पएसी राया ! एयस्स वाउकायस्स सरूविस्स जाव ससरीरस्स रूवं न पाससि तं कहं णं पएसी ! तव करयलंसि वा आमलगं जीवं उवदंसिस्सामि ? । एवं खलु पएसी ! दसट्ठाणाइं छउमत्थे मणुस्से सब्बभावेणं न जाणइ न पासइ, तंजहा-धम्मत्थिकायं १ अधम्मत्थिमायं २ आगासत्थिकायं ३ जीवं असरीरवट्ठं ४ परमाणुपोग्गलं ५ सहं ६ गंधं ७ वायं ८ अयं जिणे भविस्सइ वा णो भविस्सइ ९ अयं सब्बदुक्खाणं अंतं करेस्सइ वा नो वा १० । एताणि चेव उप्पन्ननाणदंसणधरे अरहा जिणे केवली सब्बभावेणं जाणइ पासइ, तं०-धम्मत्थिकायं जाव नो वा करिस्सइ, तं सहहाहि णं तुमं पएसी ! जहा-अन्नो जीवो तं चेव ९ ।

[१८७] तए णं से पएसी राया केसिं कुमारसमणं एवं वयासी-से नूणं भंते ! हत्थिस्स कुंथुस्स य समे चेव जीवे ? हंता पएसी ! हत्थिस्स य कुंथुस्स य समे चेव जीवे । से णूणं भंते ! हत्थीउ कुंथू

[१८७] १ 'हंता पएसी हत्थिस्स ! कुंथुस्स य समे चेव जीवे' इति प्रदेशानां तुल्यत्वात्, केवलं संकोचविकोचधर्मत्वात् कुंथुशरीरे संकुचितो भवति, हस्तिशरीरे विस्तृतः उक्तं च—“आसज्ज कुंथुदेहं तत्तियमित्तो गयम्मि गयमित्तो । न य संजुज्जइ

रूपी अ
वायुः हस्त
मलकवद्
दर्श्यते त
अरूपी
आत्मा त
कथं दर्श्ये

१०

रायपसेण-
इयं ।

अप्पकम्मतराए चेव अप्पकिरियतराए चेव अप्पासवतराए चेव एवं आहारनीहारउस्सासनीसासइड्डीए महज्जु-
इअप्पतराए चेव, एवं च कुंथुओ हत्थी महाकम्मतराए चेव महाकिरिय० जाव? हंता पएसी! हत्थीओ कुंथू
अप्पकम्मतराए चेव कुंथुओ वा हत्थी महाकम्मतराए चेव तं चेव। कम्हा णं भंते! हत्थिस्स य कुंथुस्स य
समे चेव जीवे? पएसी! जहा णाम ए कूडागारसाला सिया जाव गंभीरा अह णं केइ पुरिसे जोइं व दीवं
व गहाय तं कूडागारसालं अंतो २ अणुपविसइ तीसे कूडागारसालाए सव्वतो समंता घणनिचियनिरंतराणि
णिच्छिड्डां दुवारवयणां पिहेति तीसे कूडागारसालाए बहुमज्झदेसभाए तं पईवं पलीवेज्जा, तए णं से पईवे
तं कूडागारसालं अंतो २ ओभासइ उज्जोवेइ तवति पभासेइ, णो चेव णं बाहिं, अह णं पुरिसे तं पईवं इड्डुरएणं
पिहेज्जा, तए णं से पईवे तं इड्डुरयं अंतो ओभासेइ, णो चेव णं इड्डुरगस्स बाहिं णो चेव णं कूडागारसालाए
बाहिं, एवं गोकिलिंजेणं पच्छिपिंडएणं गंडमाणियाए आढतेणं अर्द्धाढतेणं पत्थेणं

जीवो संकोयविकोयदोसेहिं" ॥ [

] अत्र न संयुज्यते जीवः संकोचविकोचदोषाभ्यामिति, तयोस्तस्य स्वभावतयाऽ-
भ्युपगमात्, तथा चात्र प्रदीपदृष्टान्तो वक्ष्यते, अथवा २ 'कर्म' आयुष्कलक्षणं ३ क्रिया-कायिकयादि ४ आश्रवः प्राणातिपातादिः
५ आहारनीहारोच्छ्वासनिश्वासादिद्युतयः प्रतीताः ६ इड्डुरकं-महत् पिटकं, येन समस्तापि रसवती स्थग्यते, ७ गोकिलिज्जं नाम
यत्र गोभक्तं प्रक्षिप्यते, ८ पच्छिकापिटकं च प्रतीतं, ९ गण्डयुक्ता माणिका देशविशेषप्रसिद्धा, १० आढक-११ अर्द्धाढक-१२ प्रस्थक-

महतो ग
स्य क्षुद्रत
स्य च
कुन्थोः
जीवस्य
समानता
विषये च

॥३२

१०

रायपसेण
इयं ।

॥३२६॥

अद्धपत्थ^३एणं कुल^४वेणं अद्धकुल^५वेणं चाउ^६भाइया^७ए अद्धभाइया^८ए सोल^९सिया^{१०}ए बत्तीसिया^{११}ए चउसट्ठिया^{१२}ए दीवचंप^{१३}एणं तए णं से पदीवे दीवचंपगस्स अंतो ओभासति ४, नो चेव णं दीवचंपगस्स बाहिं नो चेव णं चउसट्ठिया^{१४}ए बाहिं, णो चेव णं कूडागारसालं णो चेव णं कूडागारसाला^{१५}ए बाहिं, एवामेव पएसी ! जीवे वि जं जारिसयं पुव्वकम्मनिबद्धं बोदिं णिव्वत्तेइ तं असंखेज्जेहिं जीवपदेसेहि सचित्तं करेइ खुड्डियं वा महालियं वा, तं सहहाहि णं तुमं पएसी ! जहा-अण्णो जीवो तं चेव णं १० ।

[१८८] तए णं पएसी राजा केसिं कुमारसमणं एवं वयासी-एवं खलु भंते ! मम अज्जगस्स एस सन्ना जाव समोसरणे जहा-तज्जीवो तं सरीरं, नो अन्नो जीवो अन्नं सरीरं, तयाणंतरं च णं ममं पिउणो वि एस सण्णा, तयाणंतरं मम वि एसा सण्णा जाव समोसरणं, तं नो खलु अहं बहुपुरिसपरंपरागयं कुलनिसिसयं दिट्ठिं छंडेस्सामि ।

[१८९] तए णं केसी कुमारसमणे पएसिरायं एवं वयासी-मा णं तुमं पएसी ! पच्छाणुताविए भवेज्जासि जहा व से पुरिसे अयहारए । के णं भंते ! से अयहारए ? पएसी ! से जहाणामए केई पुरिसा अत्थत्थी अत्थगवेसी अत्थलुद्धगा अत्थकंखिया अत्थपिवासिया अत्थगवेसणयाए विउलं पणियभंडमायाए सुबहुं भत्तपाणपत्थयणं गहाय

१३ अर्द्धप्रस्थक-१४ कुलव-१५ अर्द्धकुलवा मगधदेशप्रसिद्धा धान्यमानविशेषाः, १६ चतुर्भागिका-१७ अष्टभागिका-१८ षोडशिका-१९ द्वात्रिंशत्का मगधदेशप्रसिद्धा एव रसमानविशेषाः, २० दीपचम्पको-दीपस्थगनकम्, २१ 'एवामेव' इत्यादि निगमनं कण्ठ्यम्, उक्तं चैतदन्यत्रापि-"जह दीवो महइ घरे पलीविओ तं घरं पगासेइ । अप्पपयारे तं तं एवं जीवो सदेहाइ" । [

पएसीः पं
परायातं
मतं कथं
त्यजेयम्

५

१०

एगं महं अकामियं छिन्नावायं दीहमद्धं अडविं अणुपविट्ठा, तए णं ते पुरिसा तीसे अकामियाए अडवीए कंचि
देसं अणुपत्ता समाणा एगमहं अयागरं पासंति, अएणं सव्वतो समंता आइण्णं विच्छिण्णं सच्छडं उवच्छडं
फुडं गाढं पासंति हट्ठतुट्ठ-जाव-हियया अन्नमन्नं सहावेत्ति एवं वयासी-एस णं देवाणुप्पिया ! अयभंढे इट्ठे कंते
जाव मणामे, तं सेयं खल्ल देवाणुप्पिया ! अम्हं अयभारए बंधित्तए त्ति कट्ठु अन्नमन्नस्स एयमट्ठं पडिसुणेंति अय-
भारं बंधंति अहाणुपुब्बीए संपत्थिया । तए णं ते पुरिसा अकामियाए जाव अडवीए किंचि देसं अणुपत्ता
समाणा एगं महं तउआगरं पासंति, तउएणं आइण्णं तं चेव [कं० १८९ पं० ५] जाव सहावेत्ता एवं वयासी-एस
णं देवाणुप्पिया ! तउयभंढे जाव मणामे, अप्पेणं चेव तउएणं सुबहुं अए लब्भति, तं सेयं खल्ल देवाणुप्पिया !
अयभारए छड्ढेत्ता तउयभारए बंधित्तए त्ति कट्ठु अन्नमन्नस्स अंतिए एयमट्ठं पडिसुणेंति अयभारं छड्ढेंति तउय-
भारं बंधंति । तत्थ णं एगे पुरिसे णो संचाएइ अयभारं छड्ढेत्तए तउयभारं बंधित्तए, तए णं ते पुरिसा तं पुरिसं
एवं वयासी-एस णं देवाणुप्पिया ! तउयभंढे जाव [कं० १८९ पं० ६ तथा १०] सुबहुं अए लब्भति, तं छड्ढेहि णं
देवाणुप्पिया ! अयभारगं, तउयभारगं बंधाहि । तए से पुरिसे एवं वयासी-दूराहडे मे देवाणुप्पिया ! अए, चि-
राहडे मे देवाणुप्पिया ! अए, अइगाढबंधणबद्धे मे देवाणुप्पिया ! अए, असिढिलबंधणबद्धे देवाणुप्पिया ! अए,
धणियबंधणबद्धे देवाणुप्पिया ! अए, णो संचाएमि अयभारगं छड्ढेत्ता तउयभारगं बंधित्तए । तए णं ते पुरिसा
तं पुरिसं जाहे णो संचायंति बहूहिं आघवणाहि य पवन्नवणाहि य आघवित्तए वा पण्णवित्तए वा तथा अहाणु-

परंपराया,
स्यापि उ
निष्टस्य
मतस्य
त्याग ए
श्रेयान्-इ
उदाहरणे
द्रव्यति

॥३२७॥

रायपसेण
इयं ।

॥३२८॥

पुन्वीए संपत्थिया, एवं तंवागरं रूप्पागरं सुवण्णागरं रयणागरं वहरागरं, तए णं ते पुरिसा जेणेव सया जणवया जेणेव साइं साइं नगराइं तेणेव उवागच्छन्ति वयरविक्खणयं करेंति सुबहुदासीदासगोमहिसगवेलगं गिण्हंति अट्टतलमूसियवडंसगे कारावेंति ण्हाया कयबलिकम्मा उप्पि पासायवरगया फुट्टमाणेहिं मुइंगमत्थएहिं बत्ती-सइबद्धएहिं नाडएहिं वरतरुणीसंपउत्तेहिं उवणच्चिज्जमाणा उवलालिज्जमाणा इट्ठे सह-फरिस-जाव विहरंति । तए णं से पुरिसे अयभारेण जेणेव सए नगरे तेणेव उवागच्छइ अयभारेणं गहाय अयविक्खणणं करेति तंसि अप्पमोल्लंसि निहियंसि झीणपरिव्वए ते पुरिसे उप्पि पासायवरगए जाव विहरमाणे पासति पासित्ता एवं वयासी-अहो ! णं अहं अधन्नो अपुन्नो अकयत्थो अकयलक्खणो हिरिसिरिवज्जिए हीणपुण्णचाउदसे दुरंत-पंतलक्खणे । जति णं अहं मित्ताण वा णाईण वा नियगाण वा सुणेंतओ तो णं अहं पि एवं चेव उप्पि पासायवरगए जाव विहरंतो, से तेणट्ठेणं पएसी एवं बुच्चइ-मा तुमं पएसी पच्छाणुताविए भविज्जासि, जहा व से पुरिसे अयभारिए ।

[१९०] एत्थ णं से पएसी राया संबुद्धे केसिकुमारसमणं वंदइ जाव एवं वयासी-णं खलु भंते ! अहो पच्छाणुताविए भविस्सामि जहा व से पुरिसे अयभारिए, तं इच्छामि णं देवाणुप्पियाणं अंतिए केवलपन्नत्तं धम्मं निसामित्तए, अहासुहं देवाणुप्पिया ! मा पडिबंधं ०, धम्मकहा जहा चित्तस्स [पृ० २८८ पं० ६] तहेव गिहिधम्मं पडिवज्जइ जेणेव सेयविया नगरी तेणेव पहारेत्थ गमणाए ।

पएसी
श्रमणोपास
को जात

१०

[१९१] तए णं केसी कुमारसमणे पएसिं रायं एवं वयासी-जाणासि तुमं पएसी ! कइ आयरिया पन्नत्ता ? हंता जाणामि, तओ आयरिआ पणत्ता, तंजहा-कलायरिए, सिप्पायरिए, धम्मायरिए । जाणासि णं तुमं पएसी ! तेसिं तिण्हं आयरियाणं कस्स का विणयपडिवत्ती पउंजियव्वा ? हंता जाणामि, कलायरियस्स सिप्पायरियस्स उवलेवणं संमज्जणं वा करेज्जा पुरओ पुप्फाणि वा आणवेज्जा मज्जावेज्जा मंडावेज्जा भोयाविज्जा वा विउलं जीवितारिहं पीइदाणं दलएज्जा पुत्ताणुपुत्तियं वित्तिं कप्पेज्जा । जत्थेव धम्मायरियं पासिज्जा तत्थेव वंदेज्जा णमंसेज्जा सक्कारेज्जा सम्माणेज्जा कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं पज्जुवासेज्जा फासुएसणिज्जेणं असणपाणखाइमसाइमेणं पडिलाभेज्जा पाडिहारिएणं पीढफलगसिज्जासंथारएणं उवनिमंतेज्जा, एवं च ताव तुमं पएसी ! एवं जाणासि तहावि णं तुमं ममं वामं वामेणं जाव वट्ठित्ता ममं एयमट्ठं अक्खामित्ता जेणेव सेयविया नगरी तेणेव पहारेत्थ गमणाए,

[१९२] तए णं से पएसी राया केसिं कुमारसमणं एवं वदासी-एवं खल्लु भंते ! मम एयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था-एवं खल्लु अहं देवाणुप्पियाणं वामं वामेणं जाव वट्ठिए तं सेयं खल्लु मे कल्लं पाउप्पभायाए रयणीए फुल्लुप्पलकमलकोमल्लुम्मिलियम्मि

[१९२] अस्यायमर्थः-१ कल्यमिति श्वः २ प्रादुः-प्राकाश्ये, ततः प्रकाशप्रभातायां ३ रजन्यां ४ फुल्लोत्पलकमलकोमलोन्मीलिते फुल्लं-विकसितं तच्च तत् उत्पलं तच्च कमलश्च-हरिणविशेषः फुल्लोत्पलकमलौ तयोः कोमलम्-अकठोरमुन्मीलितं यथासंख्यं दलानां च

रायपसेण-
इय ।

॥३३०॥

अहौपंडुरे पभाए रत्तासोग-किंसुय-सुयंसुह-गुंजद्वंरागसरिसे कमलंगरनलिणिसंडबोहए उट्टियंमिम सूरै
संहस्सरस्सिमिस्स दिणैयरे तेयंसा जलंते अंतेउरपरियालसद्धिं संपरिवुडस्स देवाणुप्पिए वंदित्तए नमंसित्तए
एतमट्ठं भुज्जो भुज्जो सम्मं विणएणं खामित्तए त्ति कट्ठु जामेव दिसिं पाउब्भूते तामेव दिसिं पडिगए । तए
णं से पएसी राया कल्लं पाउप्पभायाए रयणीए जाव तेयसा जलंते हट्ठतुट्ठ-जाव-हियए जहेव कूणिए [औप-
पातिक सूत्र पृ० ६४ पं० १] तहेव निग्गच्छइ अंतेउरपरियालसद्धिं संपरिवुडे पंचविहेणं अभिगमेणं वंदइ
नमंसइ एयमट्ठं भुज्जो भुज्जो सम्मं विणएणं खामेइ ।

[१९३] तए णं केसी कुमारसमणे पएसिस्स रण्णो सूरियकंतप्पमुहाणं देवीणं तीसे य महतिमहालियाए मह-
च्चपरिसाए जाव धम्मं परिकहेइ । तए णं से पएसी राया धम्मं सोच्चा निसम्म उट्ठाए उट्ठेति केसिकुमारसमणं
वंदइ नमंसइ जेणेव सेयविया नगरी तेणेव पहारेत्थ गमणाए ।

[१९४] तए णं केसी कुमारसमणे पएसिरायं एवं वदासी-मा णं तुमं पएसी ! पुर्व्वि रमणिज्जे भवित्ता
पच्छा अरमणिज्जे भविज्जासि, जहा से वणसंडे इ वा णट्ठसाला इ वा इक्खुवाडए इ वा खलवाडए इ वा ।

नयनयोश्च यस्मिन् तत् तथा तस्मिन् , अथ रजनीविभानानन्तरं ५ पाण्डुरे-शुक्ले ६ प्रभाते, ७ रक्ताशोकस्य प्रकाशः-प्रभा स च ८
किंशुकं च-पलाशपुष्पं ९ शुकमुखं च १० गुञ्जा-फलविशेषो रक्तकृष्णस्तदर्थं च तानि तेषां सदृशे-आरक्ततया समाने ११ कमला-
कराः-हृदास्तेषु नलिनीखण्डास्तेषां बोधके १२ उदयप्राप्ते १३ आदित्ये १४ सहस्ररश्मौ १५ दिवसकरणशीले १६ तेजसा ज्वलिते ।

पूर्व रम
यः स
अधु
जैनो
अमरण
मा भव
सोदाह
संज्ञा
पएसि

१०

[१९५] कहं णं भंते ! ?

[१९६] वणसंडे पत्तिए पुप्फिए फल्लिए हरियगरेरिज्जमाणे सिरीए अतीव उवसोभेमाणे चिट्ठइ, तथा णं वण-
संडे रमणिज्जे भवति, जया णं वणसंडे नो पत्तिए नो पुप्फिए नो फल्लिए नो हरियगरेरिज्जमाणे णो सिरीए
अईव उवसोभेमाणे चिट्ठइ तथा णं जुन्ने झडे परिसडियपंडुपत्ते सुक्करुक्खे इव मिलायमाणे चिट्ठइ तथा णं वणे
णो रमणिज्जे भवति ।

[१९७] जया णं णट्टसाला वि गिज्जइ वाइज्जइ नच्चिज्जइ हसिज्जइ रमिज्जइ तथा णं णट्टसाला रमणिज्जा
भवइ, जया णं नट्टसाला णो गिज्जइ जाव णो रमिज्जइ तथा णं णट्टसाला अरमणिज्जा भवति ।

[१९८] जया णं इक्खुवाडे छिज्जइ भिज्जइ सिज्जइ पिज्जइ दिज्जइ तथा णं इक्खुवाडे रमणिज्जे भवइ, जया
णं इक्खुवाडे णो छिज्जइ जाव तथा इक्खुवाडे अरमणिज्जे भवइ ।

[१९९] जया णं खलवाडे उच्छुब्भइ उड्डइज्जइ मलइज्जइ मुणिज्जइ खज्जइ पिज्जइ दिज्जइ तथा णं खलवाडे रम-
णिज्जे भवति जया णं खलवाडे नो उच्छुब्भइ जाव अरमणिज्जे भवति । से तेणट्ठेणं पएसी ! एवं वुच्चइ मां णं तुमे

[१९६] १ हरिततया २ देदीप्यमाने ।

[१९९] १ 'मा णं तुमे पएसी ! पुब्बिं रमणिज्जे भवित्ता पच्छा अमरणिज्जे भविज्जासि' इत्यादेर्ग्रन्थस्यायं भावार्थः—पूर्वमन्येषां
दात्रा भूत्वा सम्प्रति जैनधर्मप्रतिपत्त्या तेषामदात्रा न भवितव्यम् अस्माकमन्तरायस्य जिनधर्मापभ्राजनस्य च प्रसक्तेः ।

रायपसेण-
इय ।

॥३३२॥

पएसी ! पुठिं व रमणिजे भविता पच्छा अरमणिजे भविज्जासि जहा वणसंडे इ वा ।

[२००] तए णं पएसी केसिं कुमारसमणं एवं वयासी-णो खलु भंते ! अहं पुठिं व रमणिजे भविता पच्छा अरमणिजे भविस्सामि, जहा वणसंडे इ वा जाव खलवाडे इ वा, अहं णं सेयवियानगरीपमुक्खाइं सत्त गामसहस्साइं चत्तारि भागे करिस्सामि, एगं भागं बलवाहणस्स दलइस्सामि, एगं भागं कुट्टागारे लुभिस्सामि, एगं भागं अंतेउरस्स दलइस्सामि, एगेणं भागेणं महतिमहलयं कूडागारसालं करिस्सामि, तत्थ णं बहूहिं पुरिसेहिं दिन्नभइ भत्तवेयणेहिं विउलं असणं० उवक्खडावेत्ता बहूणं समणमाहणभिकखुयाणं पंथियपहियाणं परिभाएमाणे बहूहिं सीलव्वयगुणव्वयवेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासस्स जाव विहरिस्सामि त्ति कटु जामेव दिसिं पाउ-
ब्भूए तामेव दिसिं पडिगए ।

[२०१] तए णं से पएसी राया कल्लं जाव तेयसा जलंते सेयवियापामोक्खाइं सत्त गामसहस्साइं चत्तारि भाए कीरइ, एगं भागं बलवाहणस्स दलइ जाव कूडागारसालं करेइ, तत्थ णं बहूहिं पुरिसेहिं जाव उवक्खडावेत्ता बहूणं समण-जाव परिभाएमाणे विहरइ ।

[२०२] तए णं से पएसी राया समणोवासए अभिगयजीवाजीवे० [पृ० १९० पं० ६] विहरइ, जप्पभिइं च णं पएसी राया समणोवासए जाए तप्पभिइं च णं रज्जं च रट्ठं च बलं च वाहणं च कोट्टागारं च पुरं च अंतेउरं च जणवयं च अणाढायमाणे यावि विहरति ।

पएसिनृपे
कृता
स्वधन
व्यवस्था
पएसी-
नृपस्य
वैराग्यम्

१०

रायपसेण-
इयं ।

तए णं तीसे सूरियकंताए देवीए इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था-जप्पभिइं च णं पएसी राया सम-
णोवासए जाए तप्पभिइं च णं रज्जं च रट्ठं जाव अंतेउरं च ममं जणवयं च अणाढायमाणे विहरइ, तं सेयं खलु
मे पएसिं रायं केणवि सत्थपओएण वा अग्गिपओएण वा मंतप्पओगेण वा विसप्पओगेण वा उह्वेत्ता सूरिय-
कंतं कुमारं रज्जे ठवित्ता सयमेव रज्जसिरिं कारेमाणीए पालेमाणीए विहरित्तए त्ति कट्ठु एवं संपेहेइ संपेहित्ता
सूरियकंतं कुमारं सहावेइ सहावित्ता एवं वयासी-जप्पभिइं च णं पएसी राया समणोवासए जाए तप्पभिइं
च णं रज्जं च जाव अंतेउरं च णं जणवयं च माणुस्सए य कामभोगे अणाढायमाणे विहरइ, तं सेयं खलु तव
पुत्ता ! पएसिं रायं केणइ सत्थप्पयोगेण वा जाव उह्वित्ता सयमेव रज्जसिरिं कारेमाणे पालेमाणे विहरित्तए ।
तए णं सूरियकंते कुमारे सूरियकंताए देवीए एवं वुत्ते समाणे सूरियकंताए देवीए एयमट्ठं णो आढाइ नो परिया-
णाइ तुसिणीए संचिट्ठइ, तए णं तीसे सूरियकंताए देवीए इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था-मा णं
सूरियकंते कुमारे पएसिस्स रण्णो इमं रहस्सभेयं करिस्सइ त्ति कट्ठु पएसिस्स रण्णो छिद्दाणि य मम्मणि य रह-
स्साणि य विवराणि य अंतराणि य पडिजागरमाणी पडिजागरमाणी विहरइ ।

[२०३] तए णं सूरियकंता देवी अन्नया कयाइ पएसिस्स रण्णो अंतरं जाणइ असणं जाव खाइमं सब्बव-
त्थगंधमल्लालंकारं विसप्पजोगं पउंजइ, पएसिस्स रण्णो ण्हायस्स जाव-पायच्छित्तस्स सुहासणवरगयस्स तं
विससंजुत्तं असणं वत्थं जाव-अलंकारं निसिरेइ घातइ । तए णं तस्स पएसिस्स रण्णो तं विससंजुत्तं असणं

पएसिनृपं
विरक्तं
ज्ञात्वा
तत्पत्न्याः
सूर्यकान्ता
याः तन्मा
रणसंकल्पः

॥३३३॥

रायपसेण
इयं ।

॥३३४॥

आहारेमाणस्स सरीरगंमि बेयणा पाउब्भूया उज्जलां विपुलां पगाँढा कक्कसाँ कडुँया फरुँसा निट्टुरा चंडाँ तिब्वां दुर्क्खा दुग्गां दुरहियासा पित्तज्वरपरिगयसरीरे दाहँवक्कंतिया वि विहरइ ।

[२०४] तए णं से पएसी राया सूरियकंताए देवीए अत्ताणं संपलद्धं जाणित्ता सूरियकंताए देवीए मणसावि अप्पदुस्समाणे जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ पोसहसालं पमज्जइ उच्चारपासवणभूमिं पडिलेहेइ दब्भ-
संधारगं संधरेइ दब्भसंधारगं दुरूहइ पुरत्थाभिमुहे संपल्लियंकनिसन्ने करयलपरिग्गहियं सिरसावत्तं अं-
जलिं मत्थए त्ति कट्ठु एवं वयासी-नमोऽत्थु णं अरहंताणं जाव [पृ० २५६ पं० ३] संपत्ताणं । नमोऽत्थु णं के-
सिस्स कुमारसमणस्स मम धम्मोवदेसगस्स धम्मायरियस्स, वंदामि णं भगवंतं तत्थ गयं इह गए, पासउ

[२०३] १ उज्ज्वला दुःखरूपतया निर्मला सुखलेशेनाप्यकलङ्कितेति भावः २ विपुला-विस्तीर्णा सकलशरीरव्यापनात् ३ प्रगाढा प्रकर्षेण मर्मप्रदेशिव्यापितया समवगाढा, ४ कर्कश इव कर्कशा, किमुक्तं भवति ?-यथा कर्कशपाषाणसंघर्षः शरीरस्य खण्डानि त्रोटयति एवमात्मप्रदेशान् त्रोटयन्ती या वेदनोपजायते सा कर्कशा, तथा ५ कटुका पित्तप्रकोपपरिकलितस्य रोहण्यादिकटुद्रव्यमिवोपभुज्य-
मानमतिशयेनाप्रीतिजनिकेति भावः, ६ परुषा मनसोऽतीव रुक्षत्वजनिका, ७ निष्ठुरा-अशक्यप्रतीकारतया दुर्भेदाऽत एव ८ चण्डा-
रुद्रा ९ तीव्रा-अतिशायिनी १० दुःखा-दुःखस्वरूपा ११ दुर्लङ्घ्या १२ पित्तज्वरपरिगतशरीरे १३ व्युत्क्रान्त्या चापि-दाहोत्पत्त्या चापि १४ विहरति-तिष्ठति ।

[२०४] १ पद्मासनसन्निविष्टः

मारितोऽपि
पएसि न
क्षुभ्यति
किन्तु धम्मं
धर्माचार्यं
च स्मरति

१०

रायपसेण-
इयं ।

मे भगवं तत्थ गए इह गयं ति कट्ठु वंदइ नमंसइ, पुर्विं पि णं मए केसिस्स कुमारसमणस्स अंतिए थूलपा-
णाइवाए पच्चक्खाए जाव परिग्गहे, तं इयाणिं पि णं तस्सेव भगवतो अंतिए सव्वं पाणाइवायं पच्चक्खाभि
जाव परिग्गहं सव्वं कौहं जाव मिच्छादंसणसल्लं, अकरणिज्जं जोयं पच्चक्खाभि, सव्वं असणं चउव्विहं पि आहारं
जावज्जीवाए पच्चक्खाभि, जं पि य मे सरीरं इट्ठं जाव फुसंतु त्ति एयं पि य णं चरिमेहिं ऊसासनिस्सासेहिं
वोसिरामि त्ति कट्ठु आलोइयपडिक्कंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा सोहम्मे कप्पे सूरियाभे विमाणे उववा-
यसभाए जाव वण्णओ ।

[२०५] तए णं से सूरियाभे देवे अहुणोववन्नए चेव समाणे पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तिभावं गच्छति, तं०-
आहारपज्जत्तीए सरीरपज्जत्तीए इंदियपज्जत्तीए आणपाणपज्जत्तीए भासमणपज्जत्तीए, तं एवं खलु भो ! सूरिया-
भेणं देवेणं दिव्वा देविद्धी दिव्वा देवजुत्ती दिव्वे देवाणुभावे लद्धे पत्ते अभिसमन्नागए ।

[२०६] सूरियाभस्स णं भंते ! देवस्स केवतियं कालं ठिती पण्णत्ता ?

[२०७] गोयमा ! चत्तारि पलिओवमाइं ठिती पण्णत्ता, से णं सूरियाभे देवे ताओ लोगाओ आउक्खएणं

२ क्रोधमानमायालोभाः प्रतीताः प्रेम-अभिष्वङ्गमात्रम् द्वेषः-अप्रीतिमात्रः अभ्याख्यानम्-असद्विषयारोपणं पैशुन्यं-पिशुनकर्म परि-
वादः-विप्रकीर्णपरिदोषकथा अरतिरती धर्माधर्माङ्गेषु मायामृषा-वेषान्तरकरणतो लोकविप्रदारणं ३ मिथ्यादर्शनम्-मिथ्यात्वं तत्
शल्यमिव मिथ्यादर्शनशल्यम् ।

पएसि
मृत्वा सूर्या
भो जातः

॥३३५॥

रायपसेण
इयं ।

॥३३६॥

भवक्खएणं ठिइक्खएणं अणंतरं चइत्ता कहिं गमिहिति कहिं उववज्जिहिति ? गोयमा ! महाविदेहे वासे जाणि इमाणि कुलाणि भवंति, तं०-अङ्गाइं दित्ताइं विउलाइं विच्छिणविपुलभवणसयणासणजाणवाहणाइं बहुधणबहु-जातरूवरययाइं आओगपओगसंपउत्ताइं विच्छड्डियपेउरभत्तपाणाइं बहुदासीदासगोमहिसगवेलगप्पभूयाइं बहुजणस्स अपरिभूताइं, तत्थ अन्नयरेसु कुलेसु पुत्तत्ताए पच्चाइस्सइ ।

[२०८] तए णं तंसि दारगंसि गढभगयंसि चेव समाणंसि अम्मापिऊणं धम्मे दढा पइण्णा भविस्सइ । तए णं तस्स दारयस्स नवण्हं मासाणं बहुपडिपुन्नाणं अद्धट्टमाणं राइंदियाणं वितिकंताणं सुकुमालपाणिपायं अही-णपडिपुण्णपंचिंदियसरीरं लक्खणवज्जणगुणोववेयं माणुम्माणपमाणपडिपुन्नसुजायसव्वंगसुदरंगं ससिसोमाकारं कंतं पियदंसणं सुरूवं दारयं पयाहिसि ।

[२०९] तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो पढमे दिवसे ठितिंवडियं करेहिति तेतियदिवसे

[२०७] १ आयोगस्य अर्थलाभस्य प्रयोगाः-उपायाः संप्रयुक्ता-व्यापारिता यैस्तानि आयोगप्रयोगसंप्रयुक्तानि २ विच्छर्दिते-त्यक्ते बहुजनबहुभोजनदानेनाविशिष्टोच्छिष्टसंभवात् संजातविच्छर्दे वा-नानाविधभक्तिके भक्तपाने येषां तानि तथा, ३ बहुदासी-दासगोमहिषगवेलकाः प्रभूता येषां तानि तथा ।

[२०९] १ स्थितौ-कुलमर्यादायां पतिता-अन्तर्भूता या प्रक्रिया पुत्रजन्मोत्सवसम्बन्धिनी सा स्थितिपतिता तां, २ तृतीये

सूर्याभः
च्युत्वा
नाम्ना दृढ
प्रतिज्ञो
भूत्वा मह
विदेहे व
निर्वाण-
मेष्यति

१०

चंदसूरदंसणिगं करिस्संति छंदे दिवसे जागरियं जागरिस्संति एकारसमे दिवसे वीइकंते संपत्ते बारसाहे दिवसे
णिंविस्ते असुइजायकम्मकरणे चोक्खे संमज्जिओवलित्ते विउलं असणपाणखाइमसाइमं उवक्खवावेस्संति मित्त-
णाइणियगसयणसंबंधिपरिजणं आमंतेत्ता तओ पच्छा ण्हाया कयबलिकम्मा जाव अलंकिया भोयणमंडवंसि
सुहासणवरगया ते मित्तणाइ-जाव परिजणेण सद्धिं विउलं असणं आसाएमाणा विसाएमाणा परिभुंजेमाणा
परिभाएमाणा एवं चेव णं विहरिस्संति, जिमियभुत्तुत्तरागया वि य णं समाणा आयंतो चोक्खा परमसुइभूया
तं मित्तणाइ-जाव परिजणं विउलेणं वत्थगंधमल्लालंकारेणं सक्कारेस्संति सम्माणिस्संति तस्सेव मित्त-जाव-परि-
जणस्स पुरतो एवं वइस्संति-जम्हा णं देवाणुप्पिया ! इमंसि दारगंसि गढभगयंसि चेव समाणंसि घम्मे दढा
पइण्णा जाया, तं होउ णं अम्हं एयस्स दारयस्स दढपइण्णे णामेणं । तए णं तस्स दढपइण्णस्स दारगस्स
अम्मापियरो नामधेज्जं करिस्संति-दढपइण्णो य दढपइण्णो य । तए णं तस्स अम्मापियरो अणुपुव्वेणं ठितिव-
डियं च चंदसूरियदरिसणं च धम्मजागरियं च नामधिज्जकरणं च

दिवसे ३ चन्द्रसूर्यदर्शनोत्सवं, ४ षष्ठे दिवसे ५ जागरिकां-रात्रिजागरणरूपां ६ निवृत्ते-अतिक्रान्ते ७ अशुचीनां-जातिकर्मणां करणे
८ आस्वादयन्तौ ९ विविधखाद्यादि स्वादयन्तौ १० परिभाजयन्तौ-अन्योऽन्यमपि यच्छन्तौ मातापितराविति प्रक्रमः, ११ भुक्तवन्तौ
भुक्तोत्तरकालं आगतौ उपवेशनस्थाने इति गम्यते, १२ आचान्तौ शुद्धोदकयोगेन १३ चौक्षौ लेपसिक्थाद्यपनयनेन अत एव १४
परमशुचिभूतौ । १५ 'तए णं तस्स दढपइण्णस्स अम्मापियरो अणुपुव्वेणं ठिइपडियं' इत्याद्युक्तमनुक्तं च संक्षेपत उपदर्शयति, सुगमं

रायपसेण-
इयं ।

पजेमणं च पडिवद्धावणं च पचंक्रमणं च कर्णवेहणं च संवत्सरपडिलेखणं च चूलोवर्णयं च अङ्गानि य
बहूनि गेभाहाणजम्मणाइयाइं महयां इड्डीसकारसमुदणं करिस्संति ।

[२१०] तए णं दढपतिण्णे दारगे पंचधाईपरिक्खित्ते खीरधाईए मंडणधाईए मज्जनधाईए अंकधाईए किला-
वणधाईए, अन्नाहि बहूहि खुज्जाहिं चिलाइयाहिं वामणियाहिं वडभियाहिं बंबराहिं बंडसियाहिं जोणिह-
याहिं पणवियाहिं ईसिणियाहिं वारुणियाहिं लासियाहिं लाउसियाहिं दमिलीहिं सिंहलीहिं पुलिंदीहिं आरि-
बीहिं पक्कणीहिं बहलीहिं मुरंडीहिं सबरीहिं पारसीहिं णाणादेसी-

चैतत्, नवरं १६ प्रजेमनं-भक्तग्रहणं १७ प्रचङ्क्रमणं-पदाभ्यां गमनम् जल्पनम् १८ कर्णवेधनं १९ संवत्सरप्रतिलेखनं 'प्रथमः
संवत्सरोऽभूत्' इत्येवं संवत्सरलेखनपूर्वं महोत्सवकरणम् २० चूडोपनयनं मुण्डनं २१ अन्यानि च बहूनि २२ गर्भाधान-जन्मादीनि
कौतुकानि उत्सवविशेषरूपाणि २३ महत्या क्रद्ध्या महता सत्कारेण-पूजया महता समुदयेन जनानामिति ।

[२१०] १ क्षीरधात्र्या-स्तनदायिन्या २ मण्डनधात्र्या-मण्डयित्र्या ३ मज्जनधात्र्या-स्नापिकया ४ क्रीडनधात्र्या-मण्डयित्वा
क्रीडाकारिण्या ५ अङ्गधात्र्या-उत्सङ्गधारिण्या ६ कुब्जिकाभिः-वक्रजङ्घाभिः ७ चिलातीभिः अनार्यदेशोत्पन्नाभिः ८ वामनाभिः ह्रस्व-
शरीराभिः ९ वडभाभिः मण्डहकोष्ठाभिः १० बर्बरीभिः बर्बरदेशसंभवाभिः ११ बकुशिकाभिः १२ यौनिकाभिः १३ पल्लविकाभिः १४
ईसिनिकाभिः १५ वारुणिकाभिः १६ लासिकाभिः १७ लकुसिकाभिः १८ द्रमिलाभिः १९ सिंहलीभिः २० पुलिन्द्रीभिः २१ आरि-
बीभिः २२ पक्कणीभिः २३ बहलीभिः २४ मुरण्डीभिः २५ शबरीभिः २६ पारसीभिः एवंभूताभिः-२७ नानादेशीभिर्नानाविधाऽनार्य-

आर्य-
अनार्य कु-
जा दास-

॥३३८॥

५

१५

विदे^{३३}र्मपरिमं^{३३}डिया^{३३}हिं इंगिय^{३३}चितिय^{३३}पत्थिय^{३३}वियाणा^{३३}हिं सदेसणे^{३३}वत्थगहियवेसा^{३३}हिं निउण^{३३}कुसला^{३३}हिं विणीया^{३३}हिं
चेडिया^{३३}चक्रवालतरुणिवंदपरियालपरिवुडे वरिसधरकं^{३३}चुइमहयंरवंदपरिक्खित्ते हत्थाओ हत्थं साहरिज्जमाणे
उवनचिज्जमाणे अंकाओ अंकं परिभुज्जमाणे उवगिज्जेमाणे उवलालिज्जमाणे उवगूहिज्जमाणे अवतांसिज्जमाणे
परियंदिज्जमाणे परिचुंबिज्जमाणे रम्मेसु मणिकोटिमतलेसु परंगमाणे गिरिकंदरमल्लीणे विव चंपगवरपायवे
णिव्वाघायंसि सुहंसुहेणं परिवद्धिस्संइ ।

[२११] तए णं तं दढपतिण्णं दारगं अम्मापियरो सातिरेगअट्ठवासजायगं जाणित्ता सोभणंसि तिहिकरण-

प्रदेशोत्पन्नाभिः २८ विदेशः-तदीयदेशापेक्षया दृढप्रतिज्ञजन्मदेशस्तस्य २९ परिमण्डिकाभिः ३० इङ्गितं-नयनादिचेष्टाविशेषः ३१
चिन्तितं-परेण स्वहृदि स्थापितम् ३२ प्रार्थितं च-अभिलषितं च ३३ विजानते यास्तास्तथा ताभिः, ३४ स्वदेशे यद् नेपथ्यं-परि-
धानादिरचना तद् गृहीतो वेषो यकाभिस्तास्तथा ताभिः ३५ निपुणानां मध्ये या अतिशयेन कुशलास्ता निपुणकुशलास्ताभिः, अत एव
३६ विनीताभिः, ३७ चेटिकाचक्रवालेन अनार्य-स्वदेश-संभवेन ३८ वर्षधराणां-वर्द्धितकप्रयोगेण नंपुसकीकृतानामन्तःपुरमहल्ल-
कानां ३९ कञ्चुकिनाम्-अन्तःपुरप्रयोजननिवेदकानां प्रतिहाराणां वा ४० महत्तरकाणां च-अन्तःपुरकार्यचिन्तकानां ४१ वृन्देन
परिक्षिप्तः, तथा ४२ हस्ताद् हस्तं-हस्तान्तरं ४३ संह्रियमाणः ४४ अङ्कादङ्कं ४५ परिभोज्यमानः ४६ परिगीयमानस्तथाविधबालो-
चितविशेषैः ४७ उपलाल्यमानः क्रीडादिलालनया ४८ आलिङ्ग्यमानः आलिङ्गनविशेषेण ४९ स्तूयमानः ५० परिचुम्ब्यमानः ५१
गिरिकन्दरायां लीन इव ५२ चम्पकपादपः ५३ सुखंसुखेन ५४ परिवर्द्धिष्यते ।

रायपसेण-
इयं ।

॥३४०॥

णक्खत्तमुहुत्तंसि ण्हायं कयवलिकम्मं कयकोउअमंगलपायच्छित्तं सव्वालंकारविभूसियं करेत्ता महया इड्डीस-
क्कारसमुदएणं कलायरियस्स उवणेहिंति । तए णं से कलायरिए तं दढपतिण्णं दारगं लेहाइयाओ गणियप्पहा-
णाओ सउणरुयपज्जवसाणाओ बावत्तरिं कलाओ सुत्तओ अर्थओ य गंथओ य करेणओ य सेहवैहि य पसि-
क्खवैहि य, तं०-लेहं गणियं रूवं नहं गीयं वाइयं सरगयं पुक्खरगयं समतालं जूयं जणवयं पासगं अट्ठावयं
पारेकव्वं दगमट्टियं अन्नविहिं पाणविहिं वत्थविहिं विलेवणविहिं सयणविहिं अज्जं पहेलियं मागहियं णिहा-
इयं गाहं गीइयं सिलोगं हिरण्णजुत्तिं सुवण्णजुत्तिं आभरणविहिं तरुणीपडिकम्मं इत्थिलक्खणं पुरिसलक्खणं
हयलक्खणं गयलक्खणं कुक्कुडलक्खणं छत्तलक्खणं चक्कलक्खणं दंडलक्खणं असिलक्खणं मणिलक्खणं
कागणिलक्खणं वत्थुविज्जं णगरमाणं खंधवारं माणवारं पडिचारं वूहं चक्कवूहं गरुलवूहं सगडवूहं जुद्धं नियुद्धं
जुद्धजुद्धं अट्टिजुद्धं मुट्टिजुद्धं बाहुजुद्धं लयाजुद्धं ईसत्थं छरुप्पवायं धणुवेयं हिरण्णपागं सुवण्णपागं मणिपागं
घाउपागं सुत्तखेड्डं वट्टखेड्डं णालियाखेड्डं पत्तच्छेज्जं कडगच्छेज्जं सज्जीवनिज्जीवं सउणरुयं-इति ।

[२१२] तए णं से कलायरिए तं दढपइण्णं दारगं लेहाइयाओ गणियप्पहाणाओ सउणरुयपज्जवसाणाओ

[२११] १ 'अर्थतः' इति व्याख्यानतः २ करणतः-प्रयोगतः ३ सेधयिष्यति-निष्पादयिष्यति ४ शिक्षापयिष्यति-अभ्यासं
*कारयिष्यति ।

* सर्वत्र 'करिष्यति' पदम् केवलं मुद्रिते पुस्तके 'कारयिष्यति' ।

दढप्रति-
ज्ञस्य अ-
ध्ययनम्

५

१०

बावत्तरिं कलाओ सुत्तओ य अत्थओ य गंधओ य करणओ य सिक्खावेत्ता सेहावेत्ता अम्मापिऊणं उवणे-
हिंति । तए णं तस्म दढपइण्णस्स दारगस्स अम्मापियरो तं कलायरियं विउलेणं असणपाणखाइमसाइमेणं
वत्थगंध मल्लालंकारेणं सक्कारिस्संति सम्माणिस्संति विउलं जीवियारिहं पीतिदाणं दलइस्संति विउलं जीविया-
रिहं० दलइत्ता पडिविसज्जेहिंति ।

[२१३] तए णं से दढपतिण्णे दारए उम्मुक्कबालभावे विण्णायपरिणयमित्ते जोव्वणगमणुपत्ते बावत्तरिक-
लापंडिए णवंगसुत्तगडिबोहए अट्ठारसविहदेसिप्पगारभासाविसारए गीयरई गंधव्वणकट्टकुसले सिंगारागार-
चारुवेसे संगयगयहसियभणियचिट्ठियविलावनिउणजुत्तोवयारकुसले हयजोही गयजोही रहजोही बाहुजोही
बाहुप्पमही अलंभोगसमत्थे साहस्सीए वियालंचारी यावि भविस्सइ ।

[२१४] तए णं तं दढपइण्णं दारगं अम्मापियरो उम्मुक्कबालमावं जाव वियालचारिं च वियाणित्ता विउलेहिं

[२१३] १ द्वे श्रोत्रे द्वे नयने द्वे नासिके एका जिह्वा एका त्वक् एकं मन इति सुप्तानीव बाल्यादव्यक्तचेतनानि प्रतिबोधितानि
यौवनेन व्यक्तचेतनावन्ति कृतानि यस्य स तथा, व्यवहारभाष्ये 'सोत्ताइं नव सुत्ताइं' [] इत्यादि, २ अष्टादशविधायाः
अष्टादशभेदाया देशीप्रकाराया-देशीस्वरूपाया भाषाया विशारदो-विचक्षणः, तथा ३ गीतरतिः तथा ४ गन्धर्वे गीते नाट्ये च
कुशलः ५ हयेन युध्यते इति हययोधी एवं ६ गजयोधी ७ रथयोधी ८ बाहुयोधी तथा ९ बाहुभ्यां प्रमृद्नातीति बाहुप्रमर्दी
साहसिकत्वात् १० विकाले चरतीति विकालचारी ।

यपसेण
इयं ।

३४२॥

दृढप्रति-
ज्ञस्य
अनासक्तिः

अन्नभोगेहि य पाणभोगेहि य लेणभोगेहि य वत्थभोगेहि य सयणभोगेहि य उवनिमंतिहिंति ।

[२१५] तए णं दढपइण्णे दारए तेहिं विउलेहिं अन्नभोएहिं जाव सयणभोगेहिं णो सज्जिहिति सो गिज्झि-
हिति णो सुच्छिहिति णो अज्झोववज्जिहिति, से जहा णामए पउमुप्पले ति वा पउमेइ वा जाव सयसहस्सप-
तेति वा पंके जाते जले संवुद्धे णोवलिप्पइ पंकरणं नोवलिप्पइ जलरणं, एवामेव दढपइण्णे वि दारए कामेहिं
जाते भोगेहिं संवद्धिए णोवलिप्पिहिति० मित्तणाइणियगसयणसंबंधिपरिजणेणं, से णं तथारूवाणं थेराणं अं-
निए केवलं बोहिं बुज्झिहिति केवलं मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पढवइस्सति, से णं अणगारे भविस्सइ
ईरियासमिए जाव सुहुयहुयासणो इव तेयसा जलंते । तस्स णं भगवतो अणुत्तरेणं णाणेणं एवं दंसणेणं चरि-
त्तेणं आलएणं विहारेणं अज्जवेणं मइवेणं लाघवेणं खन्तीए गुत्तीए मुत्तीए अणुत्तरेणं सव्वसंजमसुचरियतवफ-
लणिग्वाणमग्गेण अप्पाणं भावेमाणस्स अणंते अणुत्तरे कसिणे पडिपुण्णे णिरावरणे णिग्वाघाए केवलवरणाण-
दंसणे समुप्पज्जिहिति । तए णं से भगवं अरहा जिणे केवली भविस्सइ सदेवमणुयासुरस्स लोगस्स परियायं
जाणहिति तं०-आगतिं गतिं ठितिं चवणं उववायं तक्कं कडं मणोमाणसियं खइयं भुत्तं

[२१५] १ सर्वसंयमः सर्वात्मना मनोवाक्कायानां संयमनं तस्य सुचरितस्य च आशंसादिदोषरहितस्य तपसो यत्फलं-निर्वाणं
तन्मार्गेण, किमुक्तं भवति ?-सर्वसंयमेन सुचरितेन च तपसा, निर्वाणग्रहणमनयोर्निर्वाणफलत्वख्यापनार्थम्, २ मनसि भवं मान-
सिकं तच्च कदाचिद्वचसापि प्रकटितं भवति तत उच्यते-मनसि व्यवस्थितं मानसिकं मनोमानसिकम् ३ क्षयितं क्षयं नीतमिति भावः,

१०

यपसेण-
इयं ।

पडिसेविंयं आवीकम्मं रहोक्कम्मं अरहा अरहस्सभागी तं तं मणवयकायजोगे वट्टमाणाणं सव्वलोए सव्वजी-
वाणं सव्वभावे जाणमाणे पासमाणे विहरिस्सइ । तए णं दढपइन्ने केवली एयारूवेणं विहारेणं विहरमाणे
बहूइं वासाइं केवलिपरियागं पाउणित्ता अप्पणो आउसेसं आभोएत्ता बहूइं भत्ताइं पच्चक्खाइस्सइ बहूइं
भत्ताइं अणसणाए छेइस्सइ जस्सट्टाए कीरइ णग्गभावे केसलोचवंभचेरवासे अण्हाणगं अदंतवणं अणुवहाणगं
भूमिसेज्जाओ फलहसेज्जाओ परघरपवेसो लद्धावलद्धाइं माणावमाणाइं परेसिं हीलणाओ निंदणाओ खिंस-
णाओ तज्जणाओ ताडणाओ गरहणाओ

॥३४३॥

४प्रतिसेवितं स्यात् रुयादि ÷अधः-कर्म-भूमौ निखातं ५रहःकर्म गुप्तस्थानकृतम् ६हीलनानि सद्भूतहीनजात्याद्युद्धनानि ७ निन्द-
नानि-परोक्षे जुगुप्साभाषणानि ८ खिंसकानि 'धिग् मुण्ड ते' इत्यादि वाक्यानि ९ तर्जनानि अङ्गुल्या निक्षेपपुरस्सरं निर्भर्त्सनानि
१० ताडनानि कशादिघाताः ।

अधरीकृतचिन्तामणि-कल्पलता-कामधेनुमाहात्म्याः । विजयन्तां गुरुपादाः विमलीकृतशिष्यमतिविभवाः ॥
राजप्रश्नीयमिदं गम्भीरार्थं विवृण्वता कुशलं । यदवापि मलयगिरिणा साधुजनस्तेन भवतु कृती ० ॥
इति श्रीमलयगिरिविरचिता राजप्रश्नीयोपाङ्गवृत्तिका समर्थिता ॥

प्रत्यक्षरगणनातो ग्रन्थमानं विनिश्चितम् । सप्तत्रिंशच्छतान्यत्र श्लोकानां सर्वसंख्यया ॥ ग्रन्थाग्रम्-३७०० ॥

÷ विवरणानुसारेण मूल 'अहोक्कम्मं' इत्यपि स्यात् । ० एतच्छ्लोकद्वयं भा० प्रतावेव ।

१०

उच्चावया विरूखा बावीसं परीसहोवसग्गा गामकंटगा अहियासिज्जति तमट्ठं आराहेइ चरिमेहिं उस्सास-
निस्सासेहिं सिज्झिहिति मुच्चिहिति परिभिच्चाहिति सब्बदुक्खाणमंतं करेहिति ।

[२१६] सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता
संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरति ।

[२१७] णमो जिणाणं जियभयाणं । णमो सुयदेवयाए भगवतीए । णमो पण्णत्तीए भगवईए । णमो भग-
वओ अरहओ पासस्स । *पस्से सुपस्से पस्सवणा णमो । ग्रन्थाग्रम्-२१२० ।

* वाक्यमेतद् अशुद्धं प्रतिभाति । अर्थदृष्ट्या 'पएसिस्स पण्हे पण्णवणीए नमो' इति संभवेत् ।

॥ रायपसेणइयं समत्तं ॥

શબ્દકોશ

આ નીચે વિશેષ વિશેષ શબ્દોને લગતાં ત્રણ પરિશિષ્ટો આપેલાં છે. પ્રત્યેક પરિશિષ્ટમાં મૂળના-પ્રાકૃત તેમજ ટીકાના-સંસ્કૃત શબ્દો જુદા જુદા આપેલા છે. શબ્દો બધા વિભક્તિ વિનાના આપ્યા છે.

પ્રથમ પરિશિષ્ટમાં વિશેષ વ્યક્તિવાચક, સ્થલવાચક અને બીજા બીજા વિશેષ પદાર્થ સૂચક નામોને સંગ્રહેલાં છે. તેમાં જે નામો વિશેષ વ્યક્તિવાચક અને સ્થલવાચક છે તેની પાસે ચોકડીનું (+આવા પ્રકારનું) નિશાન મૂકેલું છે.

બીજા પરિશિષ્ટમાં સંગીતને લગતા ખાસ ખાસ શબ્દોને પટલે ગીત, નૃત્ય, વાદ્ય, અભિનય, ગીતના વિશેષ પ્રકાર વગેરેને લગતા શબ્દોને સાંકળેલા છે.

ત્રીજા પરિશિષ્ટમાં પ્રસ્તુત સૂર્યામ દેવની કથામાં ય્યાં ય્યાં જિનપ્રતિમા, પ્રતિમાની પૂજાપદ્ધતિ, જિનપ્રતિમાની પૂજાની સામગ્રી, જિનપ્રતિમાનાં સ્થાન અને યક્ષ-ભૂતાદિની પ્રતિમા વગેરેને લગતા જેટલા શબ્દો જેટલી વાર આવ્યા છે તે બધાને તારવીને ગોઠવેલા છે.

આ શબ્દોની તારવણીને લગતો એક ખુલાસો કરી દઉં: જે લોકો મૂર્તિપૂજાના પકાંત વિધાનનું સમર્થન કરે છે તે લોકો અને જે લોકો મૂર્તિપૂજાના પકાંત નિષેધનું સમર્થન કરે છે તે લોકો આ શબ્દોનો શું ઉપયોગ કરશે તે મારી જાણ બહાર છે પણ મારો સ્વતંત્ર અને સપ્રમાણ અભિપ્રાય એવો છે કે કથામાં આવેલા આ શબ્દો કોઈ પણ પ્રકારના પકાંત વિધાન વા પકાંત નિષેધનું સમર્થન કરી શકે જ નહીં. ચરિતાનુયોગમાં વા ધર્મકથાનુયોગમાં આવેલી કથા કોઈ જાતનું વિધાન વા નિષેધ કરી શકતી નથી એવો જૈનાચાર્યોનો મત સૂત્રના અભ્યાસીઓના ધ્યાનમાં જ હશે.

પરિશિષ્ટ ૧-વિશેષ પ્રકારના શબ્દો-મૂલ

અદ્દમુત્તયલયા *૧૮-૩
અઝકુંભી ૩૧૪-૨, ૩૧૫-૧૩
અક્ષર ૨૩૭-૩
અક્ષાહગ ૧૭-૪, ૨૧૫-૭
અગહ ૫-૧
અગહમહ ૨૮૪-૬
અગ્નિપરિણય ૩૧૬-૫
અગિલા ૩૦૧-૫
અગમહિસી ૪૪-૨, ૨૬૯-૫
અગ્ગલા ૧૫૮-૧
અગ્ગલાપાસાય ૧૫૮-૧
અગ્નિપઓગ ૩૩૩-૩
અઘ્ણિજ્ઞ ૨૨૫-૧
અઘ્ણિય ૨૬૮-૧

અચ્છળઘરગ ૧૯૭-૨
અચ્છાયણ ૨૦૪-૩
અજ્ઞ ૩૪૦-૫
અજ્ઞગ ૩૦૮-૧, ૩૨૬-૬
અજ્ઞય ૩૦૭-૫
અજ્ઞિય ૩૧૦-૧૨, ૩૧૧-૭
અજ્ઞુણ ૧૨-૩
અઢાલય ૫-૩
અઢતલમૂસિયવહંસગ ૩૨૮-૩
અઢભાહઅ ૩૨૬-૧
અઢાવય ૩૪૦-૪
અઢારસવિહદેસિપ્પગારભાસા-
વિસારઅ ૩૪૧-૬
અઢિજુદ્ધ ૩૪૦-૯

અળગારસય ૨૮૩-૨
અળુવહાણગ ૩૪૩-૪
અળેગગણનાયગ ૩૧૩-૫
અળ્ળજીવિઅ ૩૦૪-૪
અળ્ળાણગ ૩૪૩-૪
અતિમુત્તયલયામંડવગ ૧૯૮-૪
અત્થ ૩૪૦-૩
અત્થત્થી ૩૨૬-૧૦
અત્થરગ ૧૯-૧
અત્થસત્થ ૨૭૭-૩
અદંતવળ ૩૪૩-૪
અહારિઢ્ઢ ૮૪-૨
અઢ્ઢકુલવ ૩૨૬-૧
અઢ્ઢપત્થય ૩૨૬-૧

અઢ્ઢહાર ૪૧-૩
અઢ્ઢાઢત ૩૨૫-૧
અઢ્ઢમ્મત્થિકાય ૩૨૪-૭
અઢ્ઢોઢવહિઅ ૩૦૪-૪
અઢ્ઢવિહિ ૩૪૦-૫
અઢંઢિય ૩૦૩-૪
અપ્પકમ્મતર ૩૨૫-૧
અપ્પકિરિયતર ૩૨૫-૧
અપ્પાસવતર ૩૨૫-૧
અપ્પોયામંડવગ ૧૯૮-૪
અઢ્ઢવહલગ ૬૫-૧, ૧૫૧-૨
અઢ્ઢિમતરપરિસા ૧૦૩-૨
અઢ્ઢિમતરિયપરિસા ૨૬૯-૬
અભિગમ (પંચવિહ) ૩૩૦-૫

रायपसेण-
इय सुचं

॥३४७॥

अभिगमणिज्ज ३०४-६
अभिसेगसभा २३५-३
अभिसेयभंड २३६-१
अमच्च ३१४-१
अय ३१४-३
अयभंड ३२७-३
अयभारग ३१७-७
अयभारय ३२७-८
अयभारिय ३२८-१०
अयविक्रिणण ३२८-५
अयहारग ३२६-१०
अयागर ३२७-२
अरमणिज्ज ३३०-११
अरहस्सभागी ३४३-१
अलंकारियभंड २३६-३
अलंकारियसभा २३६-३
अलंभोगसमत्थ ३४१-८

अवलंबण ७८-४
अवलंबणबाहा ७८-४
अववहारी ३२३-६
अवाय ३०५-९
अवंगुयदुवार २९१-२
अव्ववहारी ३२३-३
असण ३२०-१
असिलक्खण ३४०-७
असुर ३२४-२
असोग १०-१
असोगलया १८-२
अहिगरण २९०-७
अंक ५७-२
अंकवाणिअ ३०५-१
अंकधार्ई ३३८-३
अंकुस १००-३
अंगपविट्ट ३०६-१

अंगबाहिर ३०६-२
अंगरात ८८-६
अंजण ५७-२
अंजणपुलग ५७-२
अंतर ३३३-११
अंतेउर २७६-६, ३३२-५
अंदोलग १९५-३
+अंबसालवण ७-२
+अंबसालवण-चेइअ ४७-२
आइक्खग ४-४
आओग २५-३
आगर २७२-१
आगासत्थिकाय ३२४-७
आढत ३२५-९
आणपाणपज्जत्ति ३३५-८
आभरणविहि ३४०-६
आभरणारुहण २६०-१

आभिनिबोहियनाण ३०५-७
आभियोगदेव ५२-२
+आमल १०५ नयरी ३-१
आमलग ३२४-६
आमलग ३२३-८
आयरिय ३२९-१
आयंस १७३-८
आयंसघरग १९७-३
आरबी ३३८-५
आराहत ११८-२
आलियघरग १९७-१
आलिगपुक्खर ८१-४
आवत्तणपिढिया १५८-१
आवास २८१-३
आविकम्म ३४३-१
आस ३०१-३, ३०१-१२,
३०२-९

शब्दको

॥३४७॥

रायपसेण-
इय सुत्तं

॥३४८॥

आसम २७२-१

आसरह २७९-२

आसव २९०-६

आसवोयग १९३-२

आहारपज्जत्ति ३३५-८

+इक्खाग २८५-१

इक्खुवाड ३३०-११, ३३१-८

इडुरग ३२५-८

इडुरय ३२५-७

इत्थिलक्खण ३४०-६

इत्तिपरिसा ३२१-१४

इत्तु ३१७-१

इभ ४०-३, २८५-१, २८५-२

इभपुत्त २८५-१

इंदक्रील ६-१, १५७-४

इंदकुंभ १६२-१

इंदमह २८४-४

इंदियपज्जत्ति ३३५-८

ईसत्थ ३४०-९

ईसर २८५-२

ईसिणिया ३३८-५

ईहा ३०५-९

उक्कोडिय ४-२

+उग्ग ४०-१, २८५-१

+उग्गपुत्त ४०-१, २८५-१

उग्गह ३८-१, ३०५-९

उच्चारपासवणभूमि ३३४-४

उच्छु ४-१

उज्जाण २७४-२, २९५-८,

३०२-८, ३०२-९

उज्जाणपालग २९७-६

उज्जाणपालय २९५-८

उज्जाणभूमि ३०६-९

उज्जुमई ३०६-३

उण्णयासण १९६-३

उत्तप्पसरीर ३०३-६

उत्तरंग १५७-४

उप्पत्तिया २७७-३

उप्पल २०६-३

उप्पायपव्वयग १९५-२

उयगरत्त १९४-२

उल्लोय ९७-३, १५९-२

उवपत्त ३०७-१

उवगाइज्जमाण २८१-६

उवगारियालयण २०२-३

उवट्ठाणसाला २८०-८

उवनच्चिज्जमाण २८१-६

उवप्पयाण २७७-३

उवरिपुंछणी १६०-१, २०४-३

उवलेवण ३२९-४

उववाइम २८६-३

उववातिअ २२-१

उववाय ३४२-११

उत्तडु १९५-३

उत्तभासण १९६-३

उंवरपुप्फ ३०८-२

ऊसियफजिह २९१-२

एगाहच्च ३०९-५

एरवय २४३-२, २४३-८

एलग २६-१

एला १८०-१

एलुय १५७-४

ओमत्त ३१८-९

ओरोइ ५-२

ओसह २९२-२

ओहाडणी १६०-१

ओहि ४७-१

कट्ट ३२०-१

शब्दकोष

॥३४८॥

कडगच्छेज्ज ३४०-१०
कडिसुत्त ४१-३, २५२-१
कन्नवेहण ३३८-१
कण्ड २७१-८
कम्मया २७७-३
कयबलिकम्म ४१-२, २८०-१,
२८६-१, ३०९-२, ३११-
१०, ३३७-३
कयलिघरग १९७-१
कयंब १२-३
करण ३४०-३
करभरयिप्ति २७६-१
कलस ७-४, १९-५
कलहंस १५-५
कलेघर २०४-२
कलेघरसंघाडग २०४-२
कवाड १५८-२

कविल १५-४
कविसीसय ५-३, १५६-१
कविसीसग १५६-२
कहग ४-४
कागणिलक्खण ३४०-८
कारंडव १५-५
कालागुरु ८-२
किण्हसुत्त १६३-२
किन्नर ३२४-२
किमिकुंभी ३१५-१३
किरिया २९०-७
किलावणघाई ३३८-३
कुक्कुड ४-१
कुक्कुडलक्खण ३४०-७
कुट्टागार ३३२-४
+कुणाल-जणवय २७८-३, २८०-
६, २९५-७,

कुमुअ २०६-३
कुलनिस्सिय ३२६-८
कुलव ३२६-१
कुलसंपण्ण २८१-८
कुसुमघरग १९७-३
कुहंडिया ८९-१
कूड १५९-१
कूडागारसाला १५०-५, ३१४-
१०, ३३२-५
कूडाहण ३०९-५
+केइयअद्ध-जणवय २७४-१,
२९५-८
केउ १७-३
+केयइअद्ध-जणवय २७३-१,
२९७-३
केवलनाण ३०५-८
केवल्लिपरियाग ३४३-३

केवल्लि ३०-५, ३२४-९
केसरिद्वह २४४-७
+केसिकुमारसमण २८१-८,
२८७-६, २८८-२, २९४-
१३, ३१४-१०, ३१५-८
३३४-६
कोट्टिमतल १५७-३
+कोट्टयचेइअ २७८-५, २८३-३,
२८८-१, २९७-३
कोट्टागार २७६-६
कोडुंबिय ४-३, ४०-२, २८५-२
कोडुंबियपुरिस २७९-८
कोइल १५-४
कोभव १५-४
+कोरव्व २८५-१
कोरिल्लिअ ३१७-२
कोरुग १५-४

कोस २४६-६
कंचुह ३३९-२
कंचुहज्जपुरिस २८७-२
कंबल २९२-२
कंबिआ २३७-१
कंबोअ ३०१-२, ३०१-१२
किपुरिस ३२४-२
कुंजर ६-३
कुंडियालंछण ३२२-५
कुंदलया १८-३
कुंदुरुक्क ८-२
कुंथु ३२४-११
कौचासण १९६-२
कौडलग १५-४
खइअ ३४२-११
खभोवसमिय ३०६-२
खग २२८-४

खसिय ४०-१
खसियपरिसा ३२१-१४
खयरिगाल १०४-३
खलवाड ३३०-११, ३३१-१०
खात ५-२
खीरघाई ३३८-३
खीरोदयसमुह २४२-७
खीरोयग १९४-१
खेड २७१-८
खोदोदग १९४-१
खंडरक्ख ४-२
खंदमह २८४-४
खंधवार ३४०-८
खंभ ७८-३, १५७-३, २०६-२
खंभपुडंतर २०६-२
खंभवाहा २०६-२
खंभसीस २०६-२

खिखिणीजाल २०४-४
गणग ३१४-१
गणिय ३४०-४
गणियप्पहाण ३४०-२
गति ३४२-११
गत्त ९८-४
गत्तग २२६-३
गम्भघरग १९७-२
गम्भाहाण ३३८-२
गयलक्खण ३४०-७
गया ५-२, २२८-४
गरुलवूह ३४०-८
गरुलासण १९६-२
गवक्खजाल २०४-४
गाम २७१-७
गामकंटग ३४४-१
गामसइस्स ३३२-३

गाह ३४०-६
गायगंठिमेय ४-२
गाहावहपरिसा ३२१-१४
गिरिमह २८४-६
गिल्लि १७-३
गिहिधम्म (दुवालसविह)
२९०-२, ३२८-१४
गीइय ३४०-६
गीय ४६-२, ३४०-४
गीयरई ३४१-६
गो ४-१
गोकलिंजर १७५-३
गोकिलिंज ३२५-९
गोपुच्छसंठाण १५५-३
गोपुर ५-३
गोमाणसिया १५८-२
+गोयम ३४४-३

रायपसेण-
इय सुत्तं

॥३५१॥

+गोयमाइय १२९-४
+गोयमातिय १२०-३
+गोयमादिय १३०-२, १४५-५
गोसीस ९६-१
+गंगा २४३-४
गंठी २३७-१
गंडमाणिया ३२५-९
गंडोवहाणय २२६-४
गंध ३४०-३
गंध २४३-६, ३२४-८
गंधकासाई २५१-२
गंधपज्जव २०७-४
गंधव्व २८१-६, ३२४-३
गंधव्वघरग १९७-३
गंधावह २४४-५
गुंजालिया १९१-१
घओयग १९४-१

घंटा ७-३; १६७-२
घंटाजाल २०४-४
घंटापास १६७-३
चउक्क ६-२
चउतीसबुद्धवयणातिसेस
३४-५
चउहसपुब्बि २८३-२
चउहससमणसाहस्सी ३७-१
चउनाणोवगय २८३-२,
३०४-४
चक्क ५-२
चक्कल ९८-३
चक्कलक्खण ३४०-७
चक्कवट्टिविजय २४५-१
चक्कवाल १५-५
चक्कवूह ३४०-८
चच्चर ६-२

चरिससंपण्ण २८१-९
चमर ९५-१
चम्मेट्टग ६२-२
चरिय ५-३
चवण ३४२-११
चाउज्जाम २८८-६
चाउब्भाइय ३२६-१
चामर २०-२
चित्तघरग १९७-३
+चित्त-सारहि २७७-२,
२७९-११, २८७-९
चिलाइया ३३८-४
चुल्लहिमवंत २४३-५
चूयलया १८-२
चूलोवणय ३३८-१
चेइअ ४-२, ७-२, ८-५, ३९-
५, ५९-१, ७३-३,
३२९-६

चेइयखंभ २२५-१, २२५-३,
२२५-६
चेइयमह २८४-५
चेड ३१४-१
चेडा १५७-४
चेतित ६९-१
चेतिय ५२-१
चोण्णाल २२८-३
चोर ३१४-२
चंगेरी १७८-१
चंदण १२-३
चंदसुरदंसणिगा ३३७-१
चंदसुरियदरिसण ३३७-१०
चंपछल्ली ८८-५
छत्त ७-३, ३००-२
छत्तलक्खण ३४०-७
छत्तीस अज्जियासाहस्सी
३७-१

शब्दकोः

॥३५१॥

छत्तोवग १२-२
छरुप्पवाय ३४०-१
छविच्छेय ३१८-८
छायण १६०-१
छिवाडी ९०-४
छेयायरिय ६-१
छंदण २३७-२
जफस्समह २८४-५
जगईपव्वय १९५-२
जड्ड ३०३-३
जणवय ३२८-१, ३४०-४
जल्ल ४-४
जव ४-१
जाग ८-६
जागरिया ३३७-१
जाण ६-३
जाणविमाण ७७-२

जातिमंडवम १९८-२
जातिसंपण्ण २८१-८
जायरूव ५७-२
जार ८३-१
जालकडग १६७-१
जालघरग १९७-२
जिण ३२४-८
जिणिंदाभिगमणजोग १०६-२
+जियसत्त २७९-१
जीव ३०७-१, ३१७-१, ३२४-७
जीवियारिह २९८-१०
जीवंजीवक १५-४
जुवइससिबिह ४-२
जुख ३४०-८
जुखजुख ३४०-९
जुखसज्ज २७९-१०
जुवराय २७६-५

जूव ३४०-४
जूहियामंडवग १९८-२
जोइ ३१९-१२
जोइभायण ३१९-१३, ३१९-१४
जोईरस ५७-२
जोग ६-३
जोण्हिया ३३८-४
जोह ४०-१
जंत २६-१, १५७-१
+जंबुहीव (जंबूकीव) ४७-१,
१५२-१, २७३-१, ३०७-६
जंबूफल ८४-२
झय ७-३
ठितिवडिय ३३६-९, ३३७-९
डंड ३०९-४
णगरगुत्तिय ३१४-१
णगरमाण ३४०-८

णगभावा ३४३-४
णत्तुअ ३०८-१, ३१२-२
णलिण २०६-३
णवमालियामंडवग १९८-३
णाग ३२४-२
णागलियामंडवग १९८-४
णाडग २८१-६
णाणादेसी ३३८-६
+णाय २८५-१
णालियाखेड्ड ३४०-१०
+णिग्गंथ १४५-५
णिदाइय ३४०-५
णिम्मा १५७-३
णिसढ २४४-६
णीलवंत २४४-६
णीली ८६-२
णंदणवण २४५-४

तउअ ३१४-३, ३२७-६
तउआगर ३२७-६
तउयभारअ ३२७-८
तउयभारग ३१७-८
तउयभंड ३२७-७
तक ३४२-११
तगर १८०-१
तज्जीव ३२६-७
तडवडा ८९-२
तणवणस्सइकाय ३२३-९
तमाल १२-३
तरुणीपडिकम्म ३४०-६
तल ४६-२
तलवर ४०-२, २८५-२
ताल १२-३, ४६-२
तालाचर ५-१
तिगिच्छिहह २४४-६

तिच्छडिय १७४-३
तिय-६-२
तिलय १२-२
तिसर ४१-३
तिसोमाण १०७-१
तिसोवाण ७८-१
तुडिय ४६-२
तुरग ६-२
तुरुक्क ८-२
तुला ३०७-१
तूणइल्ल ५-१
तूयर २४३-६
तूली २२६-४
तेल्ल १८०-१
तोरण ५-३, ७९-२, १७१-२
तंती ४६-२
तंबागर ३२८-१

तंसरीरं ३२६-७
तंबोलिमंडवग १९८-३
तुंबवीणिय ५-१
थिल्लि १७-३
थूममह २८४-५
थूमिया १५६-५
थेर ३४२-५
दगथालग ६५-२
दगपासायग १९५-२
दगमट्टिय ३४०-५
दगमंचग १९५-२
दगमंडव १९५-२
दढपइण्ण ३३७-८
दधिवण्ण १२-२
दप्पण १९-५
दब्भसंथारग ३३४-४
दमणापुड ९१-५

दमिली ३३८-५
दरिमह २८४-६
दव्वट्टया २०७-४
दहिवासुयमंडवग १९८-३
दाडिम १२-३
दार ५-३, १५६-४
दारचेडी २५९-५, २६०-५
दारुइज्जपव्वयग १९५-२
दाहवक्कंतिया ३३४-२
+दिट्ठिवाय ३०६-२
दिट्ठी ३०६-११
दिसासोवत्थिअ १९६-४
दीव १५२-१, ३०७-६, ३२५-४
दीवचंपअ } ३२६-२
दीवचंपग }
दीहासण १९६-३
दीहिया ५-१, १९१-१

रायपसेण-
इय सुत्तं

॥३५४॥

दुगुल ९९-३
दुघण ६२-२
दूय ३१४-१
देव ३२४-२
देवदूसजुयल २५१-४
देवसयणिज्ज २२६-२
देवाह ५९-२
दोणमुह २७२-१
दोर २३७-१
दोषारिय ३१४-१
दंड २७७-३
दंडणायग ३१३-६
दंडलक्खण ३४०-७
दंडसंपुच्छणी ६३-२
धणु २२८-४, ३१७-१
धणुवेय ३४०-९
धमावियपुण्य ३१६-५

धम्म २८८-६
धम्मकहा ३२८-१३
धम्मजागरिय ३३७-१०
धम्मज्झय ३७-१
धम्मत्थिकाय ३२४-७
धम्मायसिअ ३२९-२, ३२९-५
धम्मिअ २३७-३, २५३-६
धव १२-३
धाउपाग ३४०-१०
धारणा ३०५-९
+धारिणी २७-३
धूव २६०-२
धूवघडी १६४-३
धंतपुव्व ३१६-४, ३१८-१३
नईमह २८४-६
नगर २७१-८, ३१४-१
नह ४-४, ४६-१, ३४०-४

नड ४-३
नयप्पहाण २८३-१
नयरपाल ३१०-५
नागदन्त १६२-२
नागमह २८४-५
नागलया १८-२
नाडय २९६-११, ३२८-४
नाणत्त ३१८-९
नाणसंपण्ण २८१-९
नामगोअ ५३-२
नामधिज्जकरण ३३७-१०
नारिकंत २४४-५
निगम २७१-८, ३१४-१
निगंध १२०-३
निगंधपावयण २८९-१
निज्जरा २९०-६
नियहपव्वयग १९५-२

नियुद्ध ३४०-८
निव्विण्णाण ३०३-५
निव्विसय ३२२-५
निसीहिया १६१-३
नीव १२-३
नेज्जाय ११०-४
नंदणवण २७३-२
नंदा २२१-४
नंदि(सूत्र) ३०५-२, ३०६-२
नंदियावत्त १९-४
नंदिरुक्ख १२-४
नंदीमुख १५-४
नंदीसरवर ११२-३
पहहाण १५७-३
पहण ३०६-११
पईव ३२५-६
पडम २०६-३

शब्दको

॥३५४॥

पउमपुंडरीयवह २४३-७
पउमलया १८-२
पउमासण १९६-४
+पएसी २७४-४, २७७-२,
२९४-११
पओग २५-३
पक्कणी ३३८-६
पक्ख १५९-२, २०६-२
पक्खपुडंत २०६-३
पक्खपेरंत २०६-३
पक्खबाह १५९-२, २०६-३
पक्खासण १९६-३
पक्खंदोलग १९५-३
पगंठग १६८-६, १७४-१
पच्छाणुताविअ ३२६-९
पच्छिपिंडय ३१८-३, ३२५-९
पक्कमणग ३३८-१

पच्छियपिंडय ३१७-१४
पजेमणग ३३८-१
पज्जुवासणिज्ज २२५-१
पट्टण २७१-८
पट्टिआ १६०-१
पडलग १७८-४
पडागा ७-३
पडिगह २९२-२
पडिचार ३४०-८
पडिपाय २२६-३
पडिवद्धावणग ३३८-१
पण्णविया ३३८-५
पणतीससच्चवयणातिसेस
३४-५
पणयासण १९६-३
पणिय ६-२
पतिट्ठाण ७८-३

पत्तग २३७-२
पत्तच्छेज्ज ३४०-१०
पत्थय ३२५-९
पभास २४३-३, २४५-१
पमाण ३०७-१
पयरग १६३-४
परघरपवेस ३४३-५
परपुट्ट ८४-२
परमाणुपोगल ३२४-८
परियाय २४४-५
परिसहोवसग ३४४-१
परिस्ता ४२-८
पवग ४-४
पसत्थार ४०-२
पसाहणघरग १९७-२
पहरणकोस २२८-३
पहेलिअ ३४०-५

पाई १७५-१
पागार ५-३
पाडिहारिअ २९७-८
पाणविहि ३४०-५
पाय ९८-४, २२६-३
पायचार २९३-३
पायच्छिण्ण ३२२-२
पायच्छिन्नग ३०९-५
पायत्ताणियाहिबह ६८-२
पायपुंछण २९२-२
पायरास २८०-५
पायसीसग ९८-४, २२६-३
पारसी ३३८-६
पारिणामिया २७७-४
पारेकव्व ३४०-५
पालियाय ८७-४
पालंब ४१-३

पावसउण २९४-८
पासग ३४०-४
पासावच्चिज्ज २८१-८, २८७-६
पाहुड २७९-३
पिउ ३२६-७
पिच्छणघरग १९७-२
पिच्छाघर ९४-२
पित्तजर ३३४-२
पियाल १२-३
पियंगु १२-३
पीइदाण २९८-१०, ३२९-५
पीढ २९२-२
पोढमइ ३१४-१
पुक्खरगय ३४०-४
पुक्खरिणी १९१-१, २२१-४
पुक्खरोदय २४३-१
पुढवी ३१५-६

पुढवीसिलापट्टग १९९-१
पुण्फारुहण २६०-१
पुर २७६-६
पुरिसलक्खण ३४०-६
पुरोहिअ २५-१
पुलग ५७-१
पुलिंदी ३३८-५
पोत्थयरयण २३६-५, २५३-६,
२६७-१
पोसह २९२-१
पोसहसाला ३३४-४
पंचकंडग ३१६-१०
पंचविहनाण ३०५-७
पंचाणुवइअ ४१-१, २९०-१
पंडगवण २४५-६
पंधियपहिअ ३३२-६

पिंगलक्खण १५-४
पुंडरीय २०६-४
फणस १२-३
फरसु ३२०-५
फलग ७८-३, १७६-२, २९२-२
फलय २०४-२
फलहसेज्जा ३४३-५
फलिह ६-१, ५७-२
फलिहरयण २२८-४
फलिहा ५-२
फासपज्जव २०८-१
बउसिया ३३८-४
बत्तीसिया ३२६-१
बब्बरा ३३८-४
बरहिण १५-४
बल २७६-६
बलवाहण ३३२-४

बलिपीढ २६७-३
बलिविसज्जण २६७-४
बहली ३३८-६
बावत्तरिकलापंडिय ३४१-५
बाहिरपरिसा १०३-४
बाहिरियपरिसा २६९-९
बाहुजुद्ध ३४०-९
बिब्बोयण २२६-४
बिलपंति १९१-१
बूर ९३-३
बंध २९०-७
भइयदारअ ६१-५
भड ४०-१
भत्त ३४३-३
भत्तपाण २५-३
भइसालवण २४५-३
भहासण १९-५, १०२-४,
१९६-३, २६९-५

भरह २४३-२
भवपच्चइय २०६-२
भवसिद्धित ११८-१
भाउयवयंस २७७-२
+भारहवास ४७-२, २७३-१
भासमणपज्जत्ति ३३५-८
भिक्षुअ २९९-४, ३३२-६
भित्ति १५८-२
भित्तिगुलिता १५८-२
भिलुंग २९४-८
भुयग ८-४
भूमिसेज्जा ३४३-५
भूयमह २८४-५
मेय २७७-३
मेसज्ज २९२-२
भोग २८५-१
भंड १७५-३

भिगारग १५-४
मउंदमह २८४-४
मगरासण १९६-३
मगरंडग ८३-१
मच्छ १९-५
मज्जणघरग १९७-२
मज्जणधार्ई ३३८-३
मज्झिमपरिसा १०३-३,
२६९-८
मट्टिय २४३-५
मडुंब २७१-८
मणपज्जवनाण ३०५-८,
३०६-३
मणिपाग ३४०-९
मणिपेट्टिया ९८-१, २१६-१
मणिलक्खण ३४०-७
मणोगुलिया १७६-१

मणोमाणसिय ३४२-११
मणोसिला १८०-२
मम्म ३३३-१०
मयणसलागा १५-४
मरीति ९६-१
मरुआपुड ९१-५
मल्ल ४-४, २४३-६
मल्लइ ४०-२
मल्लियामंडवग १९८-२
मसारगल्ल ५७-१
मसी २३७-२
मसूरग ९९-२
महयर ३३९-२
महाणई २४४-१, २४४-५
महाणदी २४४-७
महानई २४३-४
महापउमहह २४४-४

महापुंडरीय २०६-४
महापुंडरीयहह ३४४-४
महामंति ३१३-६
महाविदेह २४४-७, ३३६-१
+महावीर ५९-२, ११२-६, १२९-३, १३६-४, १३७-४, १४३-४, १४५-६
महाहिमवंत २४४-३
महिस ४-२
महिंदज्झय २२१-१
महोरग ३२४-२
मागह ८-४, २४३-२, २४५-१
मागहिय ३४०-५
माडंबिअ ४०-२, २८५-२
माण ३०७-१
माणउम्माणपमाण २८-१
माणवग २२५-१, २२५-३, २२५-५

माणवार ३४०-८
मार ८३-१
मालवन्त २४४-५
मालागारदारअ ६६-२
मालियघरग १९७-१
मालुयामंडवग १९८-४
माहण ४३-४, २७२-२, २९९-४, ३३२-६
माहणपरिसा ३२१-१४
मिगवण २७४-२
मियवण २९५-८, ३०२-८, ३०२-९
मुहंग ४६-२
मुहंगपुक्खर ८२-१
मुहंगमत्थय २९६-११, ३२८-३
मुट्टिजुद्ध ३४०-९
मुट्ठिय ४-४

मुत्तादाम १००-४
मुहियामंडवग १९८-३
मुरवि २५२-१
मुरंडी ३३८-६
मुसंडी ५-२
मुहमंडव २१५-१
मूढ ३०३-४
मेढी २७८-१
मोक्ख २९०-७
मोहणघरग १९७-२
मंख ४-४
मंडणधार्ई ३३८-३
मंडल १७४-१
मंतपओग ३३३-३
मंति ३१३-६
मंदरपव्वत २४५-३
मंदरपव्वय १५२-१

मुंड ४०-६, ३०३-४
रज्ज २७६-६
रज्जु १६७-४
रट्ट २६६-६
रतिकरपव्वत ११२-३
रत्तवई २४३-४
रत्ता २४३-४
रमणिज्ज ३३०-१०
रम्मगवास २४४-४
रयण ५७-१
रयणकरंडग १७७-१
रयणप्पभा पुढवी १५२-१
रयणागर ३२८-१
रयय ५७-२
रसपज्जव २०७-४
रह ६-३
रहवाअ ३०२-७

रहस्समेय ३३३-१०
रहोकम्म ३४३-१
+राइण ४०-१
राइन्न २८५-१
रायकुल २३-४
रायनीति २७९-४
रायमग ६-१
रायरुक्ख १२-४
रायववहार २७९-५
रायहाणी २७१-८
रिट्ठ ५७-२
रुइ ३०७-१
रुक्खमह २८४-६
रुहमह २८४-४
रुप्पकुलअ २४४-१
रुप्पागार ३२८-१
रुप्पि २४४-३

रुह ९५-१
रुत २३-१
रुव २०४-३, ३४०-४
रुवसंपण्ण २८१-९
रोहिअ २४३-९
रोहियंस २४४-१
लउय १२-२
लक्खण २८-१
लद्धावलद्ध ३४३-५
लयाघरग १९७-२
लयाजुद्ध ३४०-९
लाउसिया ३३८-५
लाला १६७-३
लासग ४-४
लासिया ३३८-५
लेक्ख २३७-३
+लेच्छ ४०-२

लेणभोग ३४२-१
लेह ३४०-४
लेहणी २३७-२
लेहाइया ३४०-२
लोह १२-३
लोमहत्थ ७-४
लोहियक्ख ५७-१
लंख ४-४
लंबूसग १०१-१
वइरागर ३२८-१
वक्खारपव्वय २४५-२
वग्घारिय ९६-२
वच्चघर ३११-११
वट्टखेडु ३४०-१०
वट्टवेयडुपव्वय २४४-२,
२४४-६
वड्ढभिया ३३८-४

वणत्थि ३१९-१२
वणिच्छित्त ६-१
वणोवजीवा ३१९-१२
वत्थ २९२-२, ३००-२
वत्थविहि ३४०-५
वत्थी ३१८-१३
वत्थुविज्जा ३४०-८
वद्धमाणग १९-५
वनलया १८-३
वन्नपज्जव २०७-४
वप्पिण ५-१
वयर ५७-१
वयरविक्रणय ३२८-२
वरदाम २४३-२, २४५-१
वरिसधर ३३९-२
ववसाय २५३-६
ववसायसभा २३६-४

ववहारग ३२३-१
ववहारी ३२३-३, ३२३-६
वाइअ ४६-२, ३४०-४
वाउयाय ३२३-९
वामणिया ३३८-४
वाय ३२४-८
वायकरग १७६-५
वारुणिया ३३८-५
वारुणोयग १९३-२
वालरूवय २५९-५, २६०-६
वालुया १६१-१
वाविया १९१-१
वासवइलग १५१-२
वासधरपव्वय २४४-६
वासहरपव्वय २४३-५, २४४-३
वासंतिमंडवग १९८-३
वासंतियलया १८-३

रायपसेण-
इय सुत्तं

॥३६०॥

वासिक्कच्छत्त २०७-१
वाहण २७६-६
विच्च २२६-४
विजयदूस १००-१
वियडावति २४४-२
वियालयारी ३४१-८
विलेवणविहि ३४०-५
विवणि ६-१
विसप्पभोग ३३३-३
विसप्पजोग ३३३-१३
विससंजुत्त ३३३-१४
विहंगिया ३१७-१४
वूह ३४०-८
वेइयपुडंतर २०६-१
वेइयफलत्त २०६-१
वेइया २०६-१
वेइयाबाहा २०६-१

वेउवियसमुग्घाय ५६-४
वेच्च ९८-५
वेणतिया २७७-३
वेणुसलागिगा ६३-२
वेयप्पहाण २८३-१
वेहलिय ५७-१
वेलंबग ४-४
वेसमणमह २८४-५
वंजण २८-१
वंस १५९-३
वंसकवेल्लुया १५९-३
सउणरुय ३४०-१०
सउणरुयपज्जवसाणा ३४०-३
सगड १७-३
सगडवूह ३४०-८
सचित्त ३२६-४
सज्जीवनिज्जीव ३४०-१०

सण्णा ३०६-१०
सत्तवण्ण १२-२
सत्तसिक्खावइअ ४१-१, २९०-२
सत्तहत्थुस्सेह ३१-१
सत्थपभोग ३३३-३
सत्थवाह ४०-३, २८५-२
सह ३२४-८
सहावति २४४-२
सन्निवेस २७२-१
सबरी ३३८-६
समण ४३-३, १३६-४, १३७-४, १४३-४, १४५-६, २७२-२, २९९-४, ३३२-६
समणगविंदपरिअट्टय ३४-५
समणोवासय ३३२-१३
समणोवासिआ ३११-१
समताल ३४०-४

समयखेत्त २४३-२
समुग्गय १५८-१
समोसरण ३०७-१
सयग्घी ५-२
सयणविहि ३४०-५
सयवत्त २०६-४
सरगय ३४०-४
सरपंतिया १९१-१
सरभ ९५-१
सरमह २८४-६
सरसरपंतिया १९१-१
सरीर ३०७-२
सरीरपज्जत्ती ३३५-८
सलागाहत्थग ६३-२
सव्वोसहि २४३-६
सहस्सवत्त २०६-४
सागरमह २८४-६

शब्दकोश

॥३६०॥

साम २७७-३
सामलया १८-३
सामाय ८६-३
सामी ३०-१
सायिसंपभोग २७५-१
सारस १५-५
सारहि २७७-२, २७९-११,
२८७-९
सालघरग १९७-२
सालमंजिया १५९-१, १६४-६,
२५९-५, २६०-६
सालि ४-१
सालितंदुल १७४-३
सालिपिट्ट ९०-३
सालिंगणवट्टिय २२६-५
+सावत्थी-नयरी २७८-४,
२८०-६, २८३-३, २९७-२

सिक्कग १६४-२
सिक्कय १६४-३, ३१७-१४,
३१८-२
सिग्घगमण ७७-२
सिद्धथय २४३-७
सिप्पायरिय ३२९-२
सिप्पी ६-१
सिमंकर २४-१
सिखिच्छ १९-४
सिरीस १२-२
सिरीसिव २९४-१०
सिल ३१५-६
सिलोग ३४०-६
सिवमह २८४-५
सिविया १७-३
सिहरी २४३-५
सोता २४४-७

सीतोदा २४४-७
सीय ६-३
सीसगभारग ३१७-८
सीसच्छिण्ण ३२२-२
सीहचम्म ८२-२
सीहासण १९६-३
सुक १५-४
सुक्किलसुत्त १६३-३
सुत्त ३४०-३
सुत्तखेडु ३४०-१०
सुपइट्ट १७५-३
सुभग २०६-३
सुयनाण ३०५-८
सुवण्णकुल २४४-१
सुवण्णजुत्ति ३४०-६
सुवण्णपाग ३४०-९
सुवण्णागार ३२८-१

सुसरा(घटा) ६८-४
सूर् ७८-३, १५८-१, २०६-२
सूर्पुडंतर २०६-२
सूर्फलय २०६-२
सूर्मुख २०६-२
सूणगलंछण ३२२-५
+सूरियकंत-कुमार २७६-४,
३३३-३
+सूरियकंता-देवी २७६-२,
३०९-१
+सूरियाभवेव ४४-१
सूरियाभविमाण १५४-३
सूरियाभाइ ११४-६
सूरिल्लियमंडवग १९८-३
सूलभिन्नग ३०९-५
सूलाइग ३०९-५
+सेअराया ४२-७

सेउ १७-३
सेज्जा २९२-२
सेट्टि ४०-३, २८५-२
सेणावह ४०-३, २८५-२
सेय २३-३
+सेयविया-नयरी २७४-१,
२७४-२, २७४-४, २८०-
५, २९३-७, २९४-११,
२९५-८, २९७-४, ३०७-
६, ३१०-१२, ३२८-१४
सोगंधिअ ५७-१, २०६-३
सोत्थिय १९-४
सोमणसवण २४५-५
सोलसिअ ३२६-१
सोहम्मकप्प १५२-४
संकप्प ३०७-१
संकला २३७-२

संखला १६७-४
संखवाणिअ ३०५-१
संखेज्जफालिअ ३१९-७
संडेय ४-१
संदमाणिआ १७-३
संदमाणी ६-३
संथार २९२-२, २९७-८
संधि ७८-४, ९८-४, १५८-१,
२२६-३
संधिवाल ३१४-१
संपलियंक ३८-१
संपलियंकनिसन्न ३३४-५
संबाह २७२-१
संमज्जण ३२९-४
संवच्छरपडिलेहणग ३३८-१
संवट्टयवाय ६१-५
संवर २९०-६

सिंघाडग ६-१
सिंधु २४३-४
सिंहली ३३८-५
सुंक ३०५-२
हत्थ ३००-२
हत्थच्छिण्णअ ३२२-२
हत्थच्छिण्णग ३०९-५
हत्थि ३२४-११
हयकंठ १७७-५
हयजाही ३४१-७
हयलक्खण ३४०-७
हयसंघाड १७२-१
हरय २३४-४
हरिकंत २४४-५
हरियाल १८०-२
हरियालिया ८८-५
हरिवास २४४-४

हल ४-१
हलधर २२-२
हलिहा ८८-५
हिरणजुत्ति ३४०-६
हिरणपाग ३४०-९
हेउ ३०७-१
हेमजाल २०४-४
हेमवय २४३-८
हंसगम्भ ५७-१
हंसगम्भतुलिया ९३-४
हंसासण १९६-२
हिंगुलय १८०-२

परिशिष्ट १ ना टीकामांना शब्दो

रायपसेण-
इय सुत्तं

॥३६३॥

अक्रियावादिन् २-४
 अक्षपाटक २१५-१३
 अक्षर २३७-८
 अङ्कटक १६२-९
 अज्ञानिक २-४
 अर्गला १५८-६
 अर्गलाप्रासाद १५८-६
 अर्चनीय २२५-७
 अवघाटिनी १६०-५, १६०-६
 अहासिर १४७-२
 आकाशथिग्गल ८४-१०
 आच्छादनहेतुकम्बा १६०-५
 आवर्तनपीठिका १५८-७
 +इन्द्रभूति १४७-८
 उकुरुटक २६-३

उड्डंजाणु १४७-२
 उत्तरङ्ग १५७-९
 उपरिपुच्छनी १६०-६
 उपाङ्ग २-२
 एलुक १५७-८
 कपाट १५८-१०
 कपिशीर्षक १५६-८
 कम्बा १६०-५
 कम्बिक २३७-४
 कवेलुक १६०-४
 कषपट्टक १४७-१७
 किलिञ्चस्थानीय १६०-६
 कुटज २२०-८
 कुट्टिमतल १५७-७
 +केशिकुमारधमण १-३

क्रियावादिन् २-३
 क्रीडारथ १८-७
 गोमनसी १५८-११
 +गोल्लविषय १८-७
 +गौतम २-११, १४७-१०
 +गौतमादि १३५-१३, १३६-११
 ग्रन्थि २३७-५
 चउदसपुव्वी १४७-१
 चन्दन २२०-८
 चैत्यस्तम्भ २२५-१३
 छत्रौपग २२०-७
 छादन २३७-७
 जम्पान १८-८
 ज्ञाणकोट्ट १४७-२
 तमाल २२०-८

ताल २२०-८
 तिलक २२०-७
 त्रिच्छटित १७४-१०
 दधिपर्ण २२०-७
 दवरक २३७-४
 देहली १५७-८
 द्वारशास्त्र १५७-९
 धम्मिअ २३७-८
 धवल २२०-८
 धार्मिक २३७-८, २३७-८
 धूपघटिका १६४-११
 +नन्दिअध्ययन २-५
 नन्दिवृक्ष २२०-८
 नवसरिका १६३-१२
 नागदन्त १६२-९

॥३६३॥

निघस १४६-१२
नीप २२०-८
नेमा १५७-५
पट्टिका १६०-५
पत्र २३७-६
पनस २२०-८
पर्युपासनीय २२५-८
पाखण्डिक २-५
पारापत २२०-८
पुस्तकरत्न २३६-१३,
२३६-१३
पूजनीय २२५-७
पृष्ठक २३७-४
पृष्ठवंश १६०-४
प्रकण्ठक १६८-११
प्रतिवंश १५९-८
प्रतिष्ठान १५७-६
+प्रवेशी १-३

प्रियङ्ग २२०-८
प्रियाल २२०-८
भित्तिगुलिका १५८-११
मषी २३७-७
मषीभाजन २३७-६
+महावीर १३५-१३, १३६-११,
१४३-११
माडभाग १५९-५
माणवक २२५-१२
माननीय २२५-८
मूलपाद १५७-६
रक्तसूत्र १६१-१३
+राजप्रश्नीय १-३
राजवृक्ष २२०-८
लवक २२०-७
लिप्यासन २३७-६
लुब्धक २२०-८
लेखनी २३७-७

लेख्य २३७-८
वंश १५९-८
वज्जरिसह १४६-१२
वन्दनीय २२५-७
+वर्धमानस्वामिन् १-६
वातकरक १७६-१०
वालुका १६१-८
+धीरजिनेश्वर १-१
वैनयिक २-४
शालभञ्जिका १५९-४, १६५-४
शालितन्दुल १७४-१०
शाल्म २३७-८
शिरीष २२०-७
गुंखला २३७-६
श्रमण १६५-१३, १३६-११,
१४३-११
भावक १४७-८
षट्स्थानपतित १४८-१३

सकलसङ्गाधिपति १४७-८
सङ्ग्रामरथ १८-७
सङ्गाट १७२-४
सत्करणीय २२५-८
सजुस्सेह १४६-१२
सन्ध २३७-८
सप्तपर्ण २२०-७
सप्तोत्सेध १४७-१०
समचउरस १४६-१२
सन्वक्खरसन्निवाह १४७-२
सिक्कक १६४-१०
सिरिहह १०५-५
सुवर्णपत्रक १६३-११
सुवर्णप्रतर १६३-१०
सूचि १५८-४
सूचिकागृह १५८-५
+सूत्रकृताङ्ग २-३
स्तम्भ १५७-६
स्पन्दमानिका १८-८

परिशिष्ट २-संगीतने लगता शब्दो-मूळ

अच्छिज्जंती १३४-३
अट्टगुण १८९-२
अत्थमणत्थमण १३९-३
अप्फालिज्जमाण १३३-३
अभिणय (चउविह) १४५-३,
२४८-७
अभिसेयचरिय १४३-५
असोयपल्लव १४२-१
अंचिअ १४२-४, १४५-१,
२४८-५
अंचियरिभिअ १४२-५
अंतोमज्झावसाणिय १४५-४
अंबपल्लव १४२-१
आगमणागमण १३९-१

आताडिज्जंत १३४-५
आमोडिज्जंत १३४-३
आमोत १३४-३
आरभड १४३-१, १४५-२,
२४८-५
आरभडभसोल १४३-१, २४८-६
आलवंत १३३-३
आलिग १३३-४
आवड १३६-४
आवरणावरण १३९-२
आहम्मंत १३३-२
ईहामिअ १३७-५
उक्खित्त १४४-४, १८९-८
उक्खित्ताय २४८-३

उगमणुगमण १३८-४
उत्तालिज्जंत १३३-४
उद्धुमंत १३३-२
उप्पयनिवयपवत्त १४३-१
उप्पायनिवायपवत्त २४८-६
उप्पिजलभूत १३५-२
उसभ १३७-५
उसभमंडल १४०-१
पक्कारसालंकार १८९-९
पगओचक्कवाल १३८-१
पगओवंक १३८-१
पगावली १३८-२
पगुणपणआउज्जविहाण १२८-१
ककारपविभत्ति १४१-२

कच्छभी १३४-१
कणगावली १३८-३
कडंब १३४-४
कत्थ १८९-८
करडा १३४-४
करणसुद्ध १३१-२
कलस १३६-१
कलसिया १३४-५
कहकहभूअ १३५-२
कामभोगचरिय १४३-६
किणिअ १३४-४
किन्नर १३७-५
कुट्टिज्जंत १३४-१
कुतुंब १३४-४

कोसंबपल्लव १४२-१
कंसताल १३४-५
कुंजर १३७-५
कुंतुंब १३४-१

खकारपविभत्ति १४१-२
खरमुही १२६-१, १३३-२
खरमुहीवाय १२६-१
गकारपविभत्ति १४१-२
गज्ज १८९-८

गयविलसिअ १४०-१
गयविलंबिअ १४०-१
गह १३२-१
गीअ १३५-१

गेय १३३-१, १८९-८
गेय (चउविह) १४४-४, २४८-३
गोमुही १३४-१
गंधवणट्टकुसल ३४१-६

गंधवमंडल १३९-५
गुंजाऽवंककुहरोवगूढ १३१-१
घकारपविभत्ति १४१-२
घट्टिज्जंत १३४-५

घण १४४-३, २४८-२
ङकारपविभत्ति १४१-२
चकारवग्ग १४१-३
चक्रद्वचक्रवाल १३८-१
चमर १३७-५

चरिमचरिअ १४४-१
चवणचरिअ १४३-५

चंदणसार १८९-२
चंदमंडल १३९-४
चंदागमण १३९-१
चंदावलिपविभत्ति १३८-२
चंदावरण १३९-२

चंदुगमण १३८-४
चंदत्थमण १३९-३
चित्तवीणा १३४-१
छद्दोस १८९-९
छब्भामरी १३४-२
छिप्पन्ती १३४-३
जक्खमंडल १३९-४
जम्मणचरिय १४३-५
जार १३७-१
जारपविभत्ति १४०-५
जोव्वणचरिय १४३-६
जंबूपल्लव १४२-१
झल्लरी १३३-३
झुसिर १४४-३
झंझा १३४-३
टकारवग्ग १४१-३
डिंडिम १३४-४

णट्टविह १३८-३
णट्टविहि २४८-५, २४८-७
णट्टविहि (चउविह) १४५-१
णट्टसाला ३३०-११, ३३१-६
णिग्गंध १४५-५
तकारवग्ग १४१-४
तत १४४-३, २४८-२
तल १३२-१, १३४-५
तवचरणचरिअ १४३-७
ताडिज्जंत १३४-४
तार १३१-१
तारावलि १३८-३
ताल १३२-१, १३४-५
तालिज्जंत १३३-३
तिट्ठाणकरणसुद्ध १९०-१
तिट्ठाण १३१-२
तित्थपवत्तणचरिअ १४४-१

तुरग १३७-५
तुसिणीअ १२१-३
तूण १३४-३
तंती १३२-१
तुंबवीणा १३४-३
थिमियामेव उन्नमंति १३०-५
थिमियामेव आनमंति १३०-५
दहरग १३४-४
दहरिका १३४-४
दप्पण १३६-१
दिट्ठंतिअ १४५-३, २४८-७
दिब्ब १३५-१
दुतविलंबिअ २४८-५
दुय २४८-४
दुयणाम १४२-४
दुयविलंबिअ १४०-२, १४२-४
दुहओचक्कवाल १३८-१

दुंदुभी १३३-३
नउल १३४-३
नट्ट १३५-१
नट्टविधि १३६-१
नट्टविहि २४८-४
नट्टसज्ज-देवकुमार १२४-२
नट्टसज्जा-देवकुमारिआ १२५-४
नर १३७-५
नागमंडल १३९-४
नागरपविभत्ति १४०-३
नाडय १४५-६
नाणुप्पायचरिय १४४-१
निक्खमणचरिअ १४३-६
नंदापविभत्ति १४०-४
नंदिघोसा १३४-२
नंदियावत्त १३६-१
नंदीमुहंग १३३-४

पउमपत्त १३७-२
पउमलया १३७-२, १३७-६
पउमलयापविभत्ति १४२-३
पकारवग्ग १४१-४
पगाइंसु १३०-६
पच्चावड १३६-४
पज्ज १८९-८
पडह १३३-३
पणच्चिंसु १३०-६
पणव १३३-३
पयबद्ध १८९-८
पयसंचार १३३-१
परिनिब्बाणचरिअ १४४-१
परिल्ली १३४-६
परिवायणी १३४-२
पल्लवपविभत्ति १४२-१
पवापंसु १३०-६

पविभत्ति १३८-२
पसारिअ १४३-१
पसेढी १३७-१
पाडंतिअ २४८-७
पाडिंतिअ १४५-४
पायबद्ध १८९-८
पायत्ताण २४८-३
पायंत १४४-४, १८९-८
पिरिपिरिया १३३-२
पिरीपिरीया १२६-२
पिरीपिरीयावायग १२६-२
पुव्वभवचरिअ १४३-५
पूस १३७-१
पेया १२६-२, १३३-२
पेयावायग १२६-२
फुट्टिज्जंती १३४-२
फुल्लावलि १३७-१

रायपसेण-
इय सुत्तं

॥३६८॥

फूमिज्जंत १३४-६
बत्तीसइबद्धनट्टविह १२९-४
बत्तीसइबद्धनाडय १४५-६,
२९६-११, ३२८-३
बत्तीसइबद्धनट्टविह १२१-१
बद्धग १३४-६
बद्धीस १३४-२
बालभावचरिअ १४३-६
भहासण १३६-१
भसोल १४३-१, १४५-२,
२४८-६
भामरी १३४-२
भूतमंडल १३९-४
मेरी १३३-३
भंत १४३-१
भंतसंभंतणाम २४८-६
भंभा १३३-३

मगर १३७-५
मगरिया १३४-६
मगरंड १३७-१
मच्छ १३६-१
मच्छंड १३७-१
मच्छंडापविभत्ति १४०-५
मड्डया १३४-५
मत्तगजविलसिअ १४०-२
मत्तगयविलंबिअ १४०-२
मत्तहयविलसिअ १४०-१
मत्तहयविलंबिय १४०-२
महल १३४-१
मयरंडापविभत्ति १४०-५
महुर १३२-१
महोरग १३९-४
महंती १३४-१
माणवय १३७-१

मार १३७-१
मारपविभत्ति १४०-५
मिउरिभिय १३२-१
मुङ्ग १३३-४
मुगुंद १३४-३
मुच्छोज्जंत १३४-१
मुत्तावली १३८-३
मुरय १३३-४
मंगलभत्तिचित्त १३६-१
मंडलमंडल १३९-५
मंद १३१-१
मंदाय १४४-५, १८९-८,
२४८-३
रक्खस १३९-४
रत्त १९०-१
रयणावली १३८-३
रयारइअ १४३-१

रिभिय १४२-५, १४५-२
रियारिय २४८-६
रु १३७-५
रेयग १३१-१
रोइतावसाण २४८-३
रोइयावसाण १४४-५, १८९-८
रिंगिरिसिया १३४-५
लत्तिया १३४-५
लय १३२-१
लया १४२-३
लोगअंतोमज्झावसाणिअ
२४८-८
वणलया १३७-५
वज्जमाणग १३६-१, १३७-१
वलियावलिपविभत्ति १३८-२
वल्लकी १३४-१
वसंतलया १३७-२

रायपसेण-
इय सुत्तं

॥३६९॥

वाइअ १३५-१
वाइज्जंत १३४-४
वाइत्त (चउविह) १४४-३,
२४८-२
यातिअ १३५-२
वालग १३७-५
बाली १३४-६
विचिकी १३४-४
वितत १४४-३, २४८-२
वितार १३१-१
विपंची १३४-१
विलंबिय १४२-४
विलंबियनट्टविहि २४८-४
विहग १३७-५
वीणा १३४-१
वेयालियवीणा १८९-१
बेलु १३४-६

वंस १३२-१, १३४-६
सत्तसर १८९-८
सम १३२-१,
समामेव अवणमंति १३०-३
समामेव आउज्जविहाण १३०-६
समामेव उन्नमंति १३०-४
समामेव पसरंति १३०-६
समामेव समोसरण १३०-३
सरभ १३७-५
सललिअ १३२-१
सहितामेव उन्नमंति १३०-४
सहितामेव ओनमंति १३०-४
सागरतरंग १३७-२
सागरपविभत्ति १४०-३
सामन्नोविणिवाइय १४५-४
सामलयापविभत्ति १४२-३
सामंतोवणिवाइय २४८-७

सारिज्जंत १३४-२
सिरिवच्छ १३५-३
सीहमंडल १४०-१
सुघोसा १३४-२
सुणइ १३३-१
सुरइ १३३-१
सुरत्थमण १३९-३
सुरमंडल १३९-४
सूरागमण १३९-१
सूरावरण १३९-२
सूरावलपविभत्ति १३८-२
सुरियाभ १४५-७
सूरुगमण १३८-४
सेढी १३६-४
सोत्थिय १३५-३, १३७-१
सोवत्थिय १३७-१
संकुचिय १४३-१

संकुचियपसारिय २४८-६
संख १२५-५, १३३-२
संखवाय १२५-५
संखियवाय १२६-१
संखिया १२६-१, १३३-२
संगयामेव उन्नमंति १३०-५
संगयामेव ओनमंति १३०-५
संभंत १४३-२
संहरणचरिअ १४३-५
सिंग १२५-५, १३३-२
सिंगवाय १२६-१
सिंगार १३५-१
सुसुमारिया १३४-६
इयविलसिय १४०-१
इयविलंबिय १४०-१
हुहुकी १३४-३
होरंभ १३३-३
हंसावलपविभत्ति १३८-२

शब्दकोष

॥३६९॥

रायपसेण-
इय सुतं

॥३७०॥

परिशिष्ट २ ना टीकामांना शब्दो

अङ्गुलिकौशिक १३२-८
अञ्चित १४२-१३, १४५-१०
अञ्चितरिभित १४२-१३
अतिमुक्तलताप्रविभक्ति
१४२-१०
अभिनयविधि १४५-१२
अभिषेक १४३-१२
अलङ्कृत १९०-६
अविघुष्ट १९०-७
अशोकपल्लवप्रविभक्ति १४२-७
अशोकलताप्रविभक्ति १४२-९
अष्टगुणापेत १९०-४
अस्तमयनप्रविभक्ति १३९-१०
आकाराभिधान १३६-५

आगमनप्रविभक्ति १३९-६
आताडन १३४-१०
आतोद्य १२८-७
आतोद्यविधान १३०-१२
आमोट १३४-८
आमोटन १३३-१०, १३४-९
आमोद् १२७-५
आम्रपल्लवप्रविभक्ति १४२-७
आरभट १४३-८
आरभटभसोल १४३-८
आलपन १३३-११
आलिङ्ग १२६-११, १३३-११
आलेखन १३६-५
आवरणावरणप्रविभक्ति १३९-८

आवर्त १३६-११
आवलिप्रविभक्ति १३८-९
आस्फालन १३३-११
ईहामृग १३७-१२
उत्क्षिप्त १४४-१०
उत्क्षेपकाल १३१-५
उत्ताडन १३४-७, १३४-१०,
उत्ताल १८९-११
उत्पातनिपातप्रसक्त १४३-९
उत्पिञ्जल १३५-८
उद्गमनोद्गमनप्रविभक्ति
१३८-१०
उद्गमान १३३-१०

उत्पिपथ १८९-१०
उरसि मन्द १३१-३
उरोविशुद्ध १३२-२
उरःशुद्ध १३१-११
ऋषभ १३७-१२
ऋषभमण्डल १४०-६
एकावलि १३८-८
एकतो वक्र १३८-५
एकतः चक्रवाल १३८-५
कंसताल १३४-१०
कंसिकादि १४४-९
ककारप्रविभक्ति १४१-६
कच्छपी १३४-८
कच्छभी १२७-४

शब्दकं

॥३७०॥

कडम्ब १३४-९
कडव १२७-९
कण्ठशुद्ध १३२-२
कण्ठेवितार १३१-४
कनकावलि १३८-८
करटा १३४-९
करटी १२७-८
कलश १३६-५
कलशिका १२७-१०
कलसिका १३४-१०
कहकहभूत १३५-१०
कांस्यताल १२७-११
काकस्वर १८९-११
किणिक १३४-९
किणित १२७-९
किन्नर १३७-१२
कुञ्जर १३७-१२

कुट्टन १३४-८
कुन्दलताप्रविभक्ति १४२-१०
कुस्तुम्ब १२६-११, १३४-७
कुस्तुम्बर १२७-१०
कुस्तुम्बरु १३४-१०
कोकिलारुत १३२-१०, १९०-७
कोशम्बपल्लवप्रविभक्ति १४२-७
क्रीडन १३५-१२
खकारप्रविभक्ति १४१-६
खरमुखी १२६-४
खरमुखीवादक १२६-४
गकारप्रविभक्ति १४१-६
गजविलम्बित १४०-६
गजविलसित १४०-७
गेयलयसुसम्प्रयुक्त १३२-९
गोमुखी १२६-१२, १३४-७
ग्रहसुसम्प्रयुक्त १३२-१०

घकारप्रविभक्ति १४१-७
घट्टन १३४-११
घन १४४-९
घोलनात्मक १४४-११
ङकारप्रविभक्ति १४१-७
चकार-छकार-जकार-झकार-
ञकारप्रविभक्ति १४१-८
चक्रार्धचक्रवाल १३८-६
चतुर्विध अभिनय १४५-११
चतुर्विधगीत १४४-१०
चतुर्विधनर्तनविधि १४५-१२
चतुर्विधवादित्र १४४-८
चन्द्रमण्डल १३९-१२
चन्द्रागमन १३९-६
चन्द्रावरण १३९-८
चन्द्रावलि १३८-७
चन्द्रास्तमयन १३९-१०

चन्द्रोद्गम १३८-१०
चमर १३७-१२
चम्पकलताप्रविभक्ति १४२-९
चम्पाप्रविभक्ति १४०-१०
चरमकामभोग १४३-१२
चरमगर्भसंहरण १४३-११
चरमच्यवन १४३-११
चरमज्ञानोत्पाद १४४-६
चरमतपश्चरण १४३-१२
चरमतीर्थप्रवर्तन १४४-६
चरमनिबद्ध १४४-६
चरमनिर्वाणनिबद्ध १४४-६
चरमनिष्क्रमण १४३-१२
चरमपूर्वमनुष्यभव १४३-११
चरमबालभाव १४३-१२
चरमभरतक्षेत्रावसर्पिणीतीर्थ-
करजन्म १४३-११

रायपसेण-
इय सुत्तं

॥३७२॥

वरमयीवन १४३-१२
चित्रवीणा १२७-४, १३४-८
चूतलताप्रविभक्ति १४२-९
जम्बूपल्लवप्रविभक्ति १४२-७
जार १३७-८, १४०-११
झञ्झा १२७-५, १३४-८
झल्लरी १२६-८, १३३-११
टकार-ठकार-डकार-ढकार-
णकारप्रविभक्ति १४१-९
डिण्डिम १२७-८, १३४-९
तकार-थकार-दकार-धकार-
नकारप्रविभक्ति १४१-९
तत १४४-९
तन्त्री १३२-९
तल १३४-१०
तलसम्प्रयुक्त १३२-७

ताडन १३३-११
तारावलि १३८-८
ताल १२७-११, १३४-१०
तालवंशस्वर १९०-७
तालसुसम्प्रयुक्त १३२-८
तुम्बवीणा १२७-६, १३४-९
तुरग १३७-१२
तूण १२७-५, १३४-९
त्रिस्थानकरणशुद्ध १३१-११
दन्तमय १३२-८
दर्दर १३४-१०
दर्दरक १२७-९
दर्दरिका १२७-१०, १३४-१०
दर्पण १३६-५
दारुमय १३२-८
दार्ष्टान्तिक १४५-११
दुन्दुभि १२६-८, १३३-११

देवरमण १३५-११
द्रुत १४२-१२
द्रुतविलम्बित १४०-७,
१४२-१२
द्वात्रिंशद्विधनाटकविधि
१२९-१०
द्विधातः चक्रवाल १३८-५
नकुल १२७-५, १३४-८
नन्दाप्रविभक्ति १४०-१०
नन्दीघोषा १२७-३, १३४-८
नन्दीमृदङ्ग १२६-१०, १३३-११
नन्द्यावर्त १३६-५
नर १३७-१२
नर्तनविधि १४५-१२
नागमण्डल १३९-१२
नागरप्रविभक्ति १४०-९
नागलताप्रविभक्ति १४२-९

नाट्यकुशल १४५-१२
नाट्यविधि १९०-१०
नाट्योपाध्याय १३०-११
नृत्तसज्ज १३३-८
पकार-फकार-बकार-भकार-
मकारप्रविभक्ति १४१-१०
पटह १२६-६, १३३-१०
पणव १२६-६, १३३-१०
पदसञ्चार १३३-५
पद्मपत्र १३७-८
पद्मलता १३७-८, १३७-१२
पद्मलताप्रविभक्ति १४२-९
परवादनी १२७-२
परिली १२८-६
परिवादिनी १३४-७
पल्लवप्रविभक्तिनामक १४२-८
पादान्त १४४-१०

शब्दकोश

॥३७२॥

पिरली १२८-९, १३४-११
पिरिपिरिका १२६-५, १३३-१०
पुष्पावलि १३७-८
पुण्य १३७-७
पूर्ण १९०-६
पेया १२६-४
पेयावाक्क १२६-५
प्रत्यावर्त १३६-११
प्रध्रेणि १३७-७
प्रात्यन्तिक १४५-११
फुक्कन १३४-११
बद्धक १२८-७
बद्धग १२८-९, १३४-११
बद्धीसा १२७-३
भद्रासन १३६-५
भम्भा १२६-६, १३३-११
भलोल १४३-८

भूतमण्डल १३९-१२
मेरी १२६-७, १३३-११
भामरी १२७-२, १३४-७
भान्तसम्भान्त १४३-९
मकर १३७-१२
मकराण्डक १३७-७, १४०-११
मकरिका १३४-११
मगरिका १२८-५
मङ्गुक १३४-१०
मण्डलप्रविभक्ति १३९-१३
मत्तगजविलम्बित १४०-७
मत्तगजविलसित १४०-७
मत्तहयविलम्बित १४०-७
मत्तहयविलसित १४०-७
मत्स्य १३६-५
मत्स्याण्डक १३७-७, १४०-११
मधुर १९०-७

मन्द १४४-११
मर्दल १२६-१२, १३४-७
महती १२७-४, १३४-८
माणवक १३७-७
मार १३७-८, १४०-११
मुकुन्द १२७-६, १३४-९
मुक्तावलि १३८-८
मुरज १२६-९, १३३-११
मूर्च्छन १३४-७, १३४-९
मूर्च्छनाविगुण १४४-११
मृदङ्ग १२६-९, १३३-११
मृदङ्गपटहादि १४४-९
मृदु १३२-१२
मृदुरिभितपदसञ्चार १३३-६
यक्षमण्डल १३९-१२
रक्त १९०-६

रत्नावली १३८-८
रिक्किसिका १२७-११, १३४-११
रिभित १३३-५, १४२-१३
रुक् १३७-१२
रेवका ? रचित १४३-९
रोचितावसान १४४-११
लताप्रविभक्ति १४२-१०
लत्तिका १३४-११
ललन १३२-११
लोकमध्यावसानिक १४५-१२
वंश १२८-५, १३४-११
वध्वीसा १३४-८
वनलताप्रविभक्ति १४२-१०
वर्धमानक १३६-६, १३७-७
वल्यावलि १३८-७
वल्ली १२७-१, १३४-७

रायपसेण-
इय सुत्तं

॥३७४॥

षादन १३३-१०, १३४-१०
षाली १२८-५, १३४-११
वासन्तीलता १३७-८
वासन्तीलताप्रविभक्ति १४२-१०
विचिकी १२७-७, १३४-९
षितत १४४-९
विपञ्ची १२७-१, १३४-७
विलम्बित १४२-१२
विलम्बिताभिनय १४०-७
विहग १३७-१२
वीणा १३४-७
वीणादि १४४-९
वेणु १२८-६, १३४-११
व्यक्त १९०-७
व्याल १३७-१२
शङ्ख १२५-१०, १३३-१०

शङ्ख-काहलादि १४४-९
शङ्खवादक १२५-१०
शङ्खिका १२६-३, १३३-१०
शङ्खिकावादक १२६-३
शिरसि-तार १३१-४
शिरोविशुद्ध १३२-४
शिशुमारिका १२८-५,
१३४-११
शुषिर १४४-९
शृङ्ग १२५-१०, १३३-१०
शृङ्गमय १३२-८
शृङ्गवादक १२६-३
श्यामलताप्रविभक्ति १४२-१०
श्रीवत्स १३६-५
श्रेणि १३६-११
षड्भ्रामरी १२७-२, १३४-७

सङ्कुचितप्रसारित १४३-९
सम १३२-१०, १९०-८
सरभ १३७-१२
सललित १३२-१२, १९०-८
सागरतरङ्ग १३७-८
सागरप्रविभक्ति १४०-९
सानुनासिक १८९-११
सामान्यतो विनिपात १४५-११
सारण १३४-८
सिंहमण्डल १४०-६
सुघोषा १२७-३, १३४-८
सुनति १३३-७
सुरति १३३-६
सूर्यमण्डल १३९-१२
सूर्यागमन १३९-६
सूर्यावरण १३९-८

सूर्यावलि १३८-७
सूर्यास्तमन १३९-१०
सूर्योद्गम १३८-१०
सौवस्तिक १३७-७
स्पन्दन १३४-७
स्पर्शन १३४-९
स्वर १३१-७
स्वरघोलना १३२-११
स्वरप्रकार १३२-९
स्वस्तिक १३५-१३, १३७-७
हंसावली १३८-७
हयविलम्बित १४०-६
हयविलसित १४०-६
हुडुक १२७-७, १३४-९
होरम्भा १२६-७, १३३-११

शब्दके

॥३७४॥

परिशिष्ट ३-प्रतिमाने लगता शब्दो-मूल

अकखय २५८-३
अच्छरसातंदुल २५५-४
अच्छि २३१-१
अच्छिपत्त २३१-१
अट्टसय २३०-१
अट्टसयविसुद्धगंधजुत्त २५५-७
अणंत २५८-३
अस्थजुत्त २५५-७
अपुणरावित्ति २५८-३
अपुणरुत्त २५५-७
अयल २५८-२
अरिहंत २५६-३
अरुअ २५८-३
अब्बाबाह २५८-३
अंजणसमुग्ग २३३-३

आभरणारुहण २५५-२
आययण २६६-३
आयंस २३२-५
उधवायसभा २३४-२
उसभ २१८-२
उसभकंठ २३३-२
ऊरू २३०-३
ओट्ट २३०-५
कडुच्छुय २५५-७
कवोल २३१-२
केसंतकेसभूमि २३१-३
कुंडधारपडिमा २३२-४
गायलट्टी २३०-४
गोलवट्टसमुग्ग २६४-३
गोलवट्टसमुग्गय २२४-५

गोसीसचंदण २५४-१४
२५९-३
गंधारुहण २५५-२
गंधोदय २५४-१४
घंटा २३२-५
चामरधारपडिमा २३२-१,
२३२-१
चित्तगर २३३-१
चुचुअ २३०-४
चुण्णारुहण २५५-२
चेइयखंभ २२३-७, २२४-२,
२४०-१, २६४-३, २६४-६
चेइयथुभ २६१-८, २६३-२
चेइयसकख २१८-५, २१९-१,
२२०-२, २२०-२, २६२-३,

२६३-२, २६४-१
चंदणकलस २३२-५
चंदाणण २१८-२
छत्तधारगपडिमा २३१-४,
२३१-४
जकखपडिमा २३२-४
जाणु २५६-१, २५६-२
जाणू २३०-३
जिणपडिमा २१८-१, २३०-१,
२३०-२, २३१-४, २३१-६,
२३२-३, २३२-४, २५४-१२
२५४-१२, २५४-१३,
२५४-१३, २५५-१, २५५-४
२६२-१, २६२-२, २६२-२,
२६२-३, २६३-३, २६४-१

रायपसेण-
इय सुत्तं

॥३७६॥

जिणवर २५५-७
जिणसकहा २२४-६, २४०-१,
२६४-५, २६४-६
जिणुस्सेहपमाणमित्त २१८-१,
२३०-१, २३९-७
जीहा २३०-५
जंघा २३०-३
झय २३३-३
णिङ्गालपट्टिया २३१-२
तालु २३०-५
तेल्लसमुग्ग २३३-२
थाल २३३-१
थूम २१७-१, २१७-१, २६४-१
थूमाभिमुही २१८-१
वगधारा २५९-२
वप्पण २५५-५
वसद्धवन्न २५५-३
वाहिण २५६-१
वेवच्छंवय २२९-३, २५४-१२

वेवदुसजुयल २५५-१
वैत २३०-५
धूव २५५-७
धूवकहुच्छुय २३४-१
धूववट्टि २५५-६
नक्क २३०-३
नागपडिमा २३२-३
नाभी २३०-४
नासिगा २३०-६
पाई २३३-१
पायतल २३०-२
पुप्फचंगेरी २३३-२
पुप्फपडलग २३३-२
पुप्फारुहण २५५-१
पुरिसवरगंधहत्थी २५६-४
पुरिसवरपुंडरीअ २५६-४
पुरिससीह २५६-४
फलग २२४-३
भगवंत २५६-३

भमुहा २३१-१
भूयपडिमा २३२-४
भिगार २३२-५
मणिपेट्टिया २१७-४, २२०-२
मणोगुलिया २३३-१
मल्लारुहण २५५-१
माणवय २२३-७, २४०-१,
२६४-३, २६४-६
मुखय २३१-३
मंगल २५५-५
रयणकरंडक २३३-१
रोमराई २३०-४
लोमहत्थ २५९-४
लोमहत्थग २५४-१३, २५९-२,
२५९-४
लोमहत्थचंगेरी २३३-२
वत्थारुहण २५५-२
वद्धमाण २१८-२
वन्नारुहण २५५-२
वाम २५६-१

घायकरग २३३-१
घारिसेण २१८-२
सवण २३१-२
सिक्कग २२४-५
सिद्धायतण २२८-७, २२९-२,
२३४-२, २३९-७, २५४-३,
२५४-११, २५४-११,
२५९-१, २५९-२, २५९-४,
२६३-१, २६३-६ २६३-६
सिद्धिगइनामधेय-ठाण २५८-३
सिरिषच्छ २३०-४
सिव २५८-२
सीसघट्टि २३१-२
सुपइट्ठाण २३३-१
सुरभीगंधकासाइय २५४-१४
सोत्थिय २५५-५
संपलियंकनिसजा २१८-१
हत्थतल २३०-२
इयकंठ २३३-१

शब्दकोश

॥३७६॥

रायपसेण-
इय सुत्तं

॥३७७॥

अक्षपत्र २३१-७
अक्षि २३१-७
अष्टशत २३०-७
आदर्श २३२-११
ऊरु २३०-११
ऋषभ २१८-९
ओष्ठ २३०-१२
कपोल २३१-८
कुण्डधरप्रतिमा २३२-१०
केश २३१-९
केशान्तकेशभूमि २३१-९
गात्रयष्टि २३०-११
घण्टा २३२-११

परिशिष्ट ३ ना टीकामांना शब्दो

चन्दनकलश २३२-११
चन्द्रानन २१८-९
चामरधर २३२-६
चुचुक २३०-११
चैत्यवृक्ष २१८-१२, २१९-६
चैत्यस्तूप २१७-६, २१७-६
छत्रधरप्रतिमा २३१-१०
जानु २३०-१०
जिनप्रतिमा २१८-७, २३०-८,
२३०-८, २३१-१०, २३१-
१०, २३२-९, २३२-१०
जिनोत्सेधप्रमाणमात्र
२१८-७, २३०-८

जिह्वा २३०-१३
तालुक २३०-१३
दन्त २३०-१२
देवच्छन्दक २२९-१२
नख २३०-१०
नागप्रतिमा २३२-९
नाभि २३०-११
नासिका २३०-१३
पर्यङ्कासनसन्निषण्ण २१८-८
पादतल २३०-९
भूतप्रतिभा २३२-१०
भृङ्गार २३२-११

माणवकनामा चैत्यस्तम्भ
२२३-१३
यक्षप्रतिमा २३२-९
रोमराजि २३०-११
ललाटपट्टिका २३१-८
वर्द्धमान २१८-९
वारिसेण २१८-९
शीर्षघटिका २३१-८
श्रवण २३१-८
श्रीवृक्ष २३०-१२
सिद्धायतन २२८-१४, २२९-१०
२३४-६, २३४-८
स्तूपाभिमुखी २१८-८

शब्दकोश

॥३७७॥

અર્હમ્
શ્રીરાયપસેણઇય સુત્તનો સાર

[૧] તે કાલે તે સમયે આમલકપ્પા' નામે નગરી હતી.

૧ ભગવાન મહાવીરે જે નગરીઓમાં ચોમાસાં કર્યાં છે તેમાં આ નગરીનું નામ નથી, તેમ સૂત્રોમાં જણાવેલી-આર્યદેશની-રાજધાનીઓમાં આ નગરીની ગણના નથી. ભગવાને પોતાની સાધનાના કાલમાં જ્યાં જ્યાં વિહાર કર્યો છે તેમાં પણ 'આમલકપ્પા' નો ઉલ્લેખ નથી, તેથી 'આમલકપ્પા' નગરી વિશે કાંઈ વિશેષ જાણવા જેવી નોંધો નથી મળતી. સ્થિતપ્રજ્ઞ થયા પછી ભગવાને જે વિહાર કર્યો છે તેમાં આ નગરીની ગણના થઈ શકે એમ છે એ, આ 'રાયપસેણઇય' ના ઉલ્લેખથી સૂચિત થાય છે. આ નગરી હાલમાં ક્યાં છે ? તેનું વર્તમાન નામ શું છે ? એ, મગધદેશમાં છે કે બીજા કોઈ દેશમાં છે ? એ બધી બાબતો અદ્યવધિ અંધારામાં જ છે.

ટીકાકાર મલયગિરિ 'આમલકપ્પા'નો સંસ્કૃત પર્યાય 'આમલકલ્પા' જણાવે છે. આ સૂત્રમાં જે જે વિશેષ નામો આવે છે તે જેમનાં તેમ-પ્રાકૃત-રાસ્ટ્રોને અનુવાદમાં પ્રયોજ્યાં છે. કોઈ પણ પ્રામાણિક આધાર વિના મૂળ પ્રાકૃત નામોનું સંસ્કૃત રૂપાંતર કરવા જતાં અર્થાંતર થવાનો ભય રહે છે.

૫ આમલકપ્પા નગરીમાં ધન અને ધાન્ય વગેરેની વિભૂતિ પરિપૂર્ણ હતી, મૂઠથી વસવાટ કરીને રહેનારા અને બહારથી આવીને વસેલા પવા બંને જાતના લોકો ત્યાં પ્રમોદથી રહેતા હતા, નગરીનો ચારે બાજુ દૂર દૂર સુધીની સીમાડાની ભોંય^૧ પ્રાજ્ઞલોકોપ સંસ્કારેલી-કેઢવેલી હતી, ૫ ભોંય ઉપર સેંકડો અને હજારો ફાલો ફરતાં રહેતાં હતાં, શેરડી, જવ અને શાઠનું વાવેતર થતું હતું તથા ૫ ભોંયને પાણીની નીકો દ્વારા પાણી પાવામાં આવતું હતું.

જ્યાંના કૂકડા^૩ અને સાંઢો ૫૬ ગામથી થીજે ગામ જઈ શકે. ૫૬ પવાં પાસેપાસેનાં ઘણાં ગામો ૫ નગરીનો આસપાસ હતાં, અનેક

૫

‘રાયપસેનઇય’ નું સંસ્કૃત રૂપ શ્રીમલ્યગિરિ ‘રાજપ્રશ્નીય’ જણાવે છે ત્યારે તેમનાથી પ્રાચીન આચાર્ય સિદ્ધસેને (તત્ત્વાર્થ-ટીકાકાર) આ સૂત્રનું સંસ્કૃત નામ ‘રાજપ્રસેનકીય’ નોંધેલું છે અને વાદિદેવસૂરિના ગુરુ શ્રીમુનિચન્દ્રસૂરિએ દેવેન્દ્રનરકેન્દ્રપ્રકરણમાં ‘રાજપ્રસેનજિત્’ જણાવેલું છે.

આ બધામાં કોણ કઈ રીતે ચલે છે ૫ ૫૬ એક શોધનો વિષય છે, પરંતુ આવો વ્યર્થ વિવાદ ન ડાઢે માટે જ મૂઠ નામોની પ્રથા સાચવી રાખવી જરૂરી છે.

૨ આપણો દેશ ખેતીપ્રધાન છે, ખેતી અને પશુઓ જ આપણી અર્હિસક સંસ્કૃતિનું પ્રધાન ધન છે. પ્રાચીન સમયમાં જેમ બીજા બીજા વિષયોનાં શાસ્ત્રો હતાં તેમ કૃષિવિદ્યાને લગતાં પણ હતાં. ૫૬માં ખેતીનો સાથે સીધો સમ્બન્ધ ધરાવનારા-ભૂમિપરીક્ષા, ભૂમિને કેઢવવાની પદ્ધતિ, પાણી-કઢાની વિદ્યા, બીજરક્ષણવિધિ, વૃક્ષોના રોગો અને તેનાં ઔષધો વગેરે-અનેકવિષયોની સ્ફુટ ચર્ચા રહેતી. માટે જ મૂઠ સૂત્રકાર જણાવે છે કે ‘પ્રાજ્ઞલોકો ભૂમિને સંસ્કારતા-કેઢવતા’ આજનો ચેઢૂત મૂઢ ગણાય છે તેમ તે સમયનો ચેઢૂત મૂઢ નહિ પણ ‘પ્રાજ્ઞ’ લેખાતો, ૫ જ, મૂઠ સૂત્રનો ઉક્ત ઉલ્લેખ સૂચવે છે.

૧૦

૩ વ્યાકરણમહાભાષ્યમાં ગામડાંઓની પરસ્પરની નિકટતાને સૂચવવા પ્રામોના વિશેષણરૂપે ‘કુક્કુટસંપાત્યાઃ પ્રામાઃ’ ઉદાહરણ મૂકેલું છે. ઉપર્યુક્ત વર્ણન ઉપરથી ચોક્કસ જણાય છે કે તે વચ્ચેનાં ગામો ચેરેચર કુક્કુટસંપાત્ય જ હતાં. ‘કુક્કુટસંપાત્ય’ ૫૬ટલે ‘કૂકડો પહોંચી શકે તેવું ગામ;’

૧૫

બઢ્ઢો, પાડાઓ, ગાયો અને ઘેટાંઓ, ૫ નગરીનું પશુધન હતું, જ્યાંનાં કઢામય આકારવાઢાં અનેક ચૈત્યો અને ૫વા જ સુંદર-પણ્યત-રુણીનાં-અનેક સંનિવેશો પ્રેક્ષકોનાં મનને આકર્ષતાં હતાં.

આખીય નગરીમાં કોઈ નહિ લાંચિયો, કોઈ નહિ ચૂની, કોઈ નહિ ગાંઠિયો, કોઈ નહિ ચોર અને કોઈ નહિ ઢંડપાશિક-સોનેરી ટોઢીવાઢો; ૫થી ૫ નગરી સર્વે પ્રકારના ઉપદ્રવોથી રહિત હતી, નગરીમાં રહેનારા મિશ્રુઓ મિશ્રાને સારી રીતે મેઢવી શકતા હતા, ત્યાં રહેનારા પ્રત્યેક મનુષ્યના જાનમાલને લેશ ૫ળ દ્વાળ થવાનો સંભવ ન હતો તેથી તે વિશ્વાસપૂર્વક સુખથી ત્યાં રહી શકતો, અનેક કોટિનાં કૌટુમ્બિક-કળવી લોકો ત્યાં સુખે સુખે રહેતા હતા.

અર્થાત્ ૫ક ગામનો કૂકડો ચાલતો ચાલતો વીજે ગામ ૫હોંચી શકે તેટલું નજીકનું ગામ. મીલોના પ્રદેશમાં અને મગધમાં કુક્કુટસંપાત્ય પ્રામો નજરે જોણાં છે.

૪ સૂત્રનો ‘પણ્યતરુણી’ શબ્દ વાંચીને કોઈ મહકી ન જાય. ૫ણ્યતરુણીની ૫ સમયની સંસ્થા સમાજમાં આદરપાત્ર હતી. શ્રીવાત્સ્યાયન ૫ોતાના કામસૂત્રમાં જળાવે છે કે-“શીલ અને રૂપના ગુણોથી યુક્ત ૫વી વેશ્યા જનસમાજમાં આસન મેઢવે છે, રાજા તેને ૫ૂજે છે અને ગુણવંત જનો પ્રશંસે છે, કલાના વિદ્યાર્થીઓ કઢા મેઢવવા તેને પ્રાર્થે છે અને તેનો આદર કરે છે.” આજકાલ આ સંસ્થા વિશેષ વિકૃત થણી દેશાય છે ૫ળ તે વખતે પ્રાયઃ તેવું નહિ હોય ૫મ આ વર્ણનથી માની શકાય.

૫ આ તો માત્ર વર્ણના છે. કોઈ સજીવ કે નિર્જીવનું વર્ણન કરતાં માત્ર તેની ઝૂઝઢી વાજુનું જ વર્ણન કરવાનો પ્રઘાત, કવિઓમાં આદિ-કવિ વાલ્મીકિથી ચાલ્યો આવે છે અને તેને લીધે તેઓ કેટલેક સ્થલે કેવઢ ઝૂઝલું ઝૂઝલું જ વધું વર્ણવે છે. માનવસ્વભાવ જોતાં ૫ળ આવું વનવું અસંભવિત જેવું જળાય છે. છતાં નગરીના આ વર્ણન ઉપરથી ‘૫માં રહેનારા ૫કંદર સારા હતા’ ૫મ તો કલ્પી શકાય.

૬ મૂઢમાં આ માટે ‘અળેગકોઢિ’-શબ્દ છે. ટીકાકાર મલયગિરિ, તેનો અર્થ કરતાં લખે છે કે “અનેકકોટિમિઃ અનેકકોટિસંખ્યાકૈઃ”

અનેક નટો, નાચનારાઓ, રાજાનાં ગુણગાન ગાનારાઓ, મલ્લો, મુટ્ટિજુદ્ધ કરનારાઓ, હસાવનારા વિદૂષકો, કથા કરનારાઓ, કૂદનારાઓ કે તરનારાઓ, રાસ લેનારાઓ કે માંડ લોકો, શુભ અશુભ કહી બતાવનારા જ્યોતિષિકો, 'લંછો-વાંસડાની ટોચ ઉપર खेल કરનારાઓ, ચિત્રનાં પાટિયાં હાથમાં રાખી જનમનરંજન કરનારાઓ, તૂળ વગાડનારાઓ અને તુંબની વીણા વગાડનારાઓ, પથ્થર લોકો નગરીમાં સારો આશ્રય મેળવતા હતા.

વંપતીઓને ક્રીડા કરવાના રમણીય આરામો, મોટા મોટા ઉત્સવો અને મોટી મોટી ઉજાણીઓ ઝૂઝવી શકાય પવાં સુંદર ઉદ્યાનો, સરસ કૂવાઓ, આંખને ઠારે પવાં તઢાવો, દીર્ઘિકાઓ-લાંબી લાંબી મનોહર વાવડીઓ અને ક્યારાઓ નગરીની શોભામાં વધારો કરતાં હતાં.

નગરીની રક્ષા કરતું નગરીની ફરતું ઝંડું, ઉપર પહોળું નીચે સાંકડું પથું 'ખાત' હતું તથા નગરી ફરતી ઝંડી અને ઉપર નીચે સરખી ઘોડેઢી વિશાળ ઘાઠ હતી, નગરીમાં કોઈ ઉપદ્રવકારી ન પેસી શકે માટે મોટાં મોટાં તીક્ષ્ણ ચક્રો, ગદાઓ, મુસંઢીઓ, સો જળાને ફચરી નાચે પવી મોટી મોટી શિલાઓ વગેરે શસ્ત્રો^૧ દરવાજે દરવાજે ટાંગેલાં હતાં, નગરીની ફરતો ધનુષ જેવો વાંકડો કોટ

અર્થાત્ અનેકકોટિ ઇટલે અનેક ક્રોડ સંખ્યા. પણ આ અર્થ કરતાં 'અનેક કોટિ' નો 'અનેક પ્રકાર' એવો અર્થ અહીં વિશેષ ઉચિત લાગે છે- 'કોટિ' શબ્દનો 'પ્રકાર' અર્થ, જૈન આગમોમાં સુપ્રતીત છે.

૭ આ અર્થ માટે મૂળમાં 'લંછ' શબ્દ છે. જે લોકો ચોઘડિયાં વગાડે છે તેને 'લંછા' કહેવામાં આવે છે. મૂળનો 'લંછ' અન આ 'લઢ્ઢા' બન્ને સમાન શબ્દો છે ઇટલે 'લઢ્ઢ' નો મૂળ અર્થ 'ચોઘડિયાં વગાડનારો' કદાચ હોઈ શકે.

૮ શહેરની ફરતી ઘાઠ હોય છે તેમ ઘાઠની ફરતું બહારના ભાગમાં એક 'ખાત' પણ હોય છે, એમાં અંગારા કે ચીણો ભરવામાં આવતો. ચીણો ઇટલે વધો લીસો હોય છે કે તેના ઉપર પગ મૂકતાં જ માણસ તઢિયે ઉતરી જાય છે. ઇરીતે 'ખાત' શહેરની રક્ષાનું એક સાધન હતું.

૯ કેટલાંક પ્રાચીન શસ્ત્રોનાં નામ, આચાર્ય હેમચન્દ્ર આ પ્રમાણે જણાવે છે: "ચન્દ્રહાસ છુરી પત્રપાલ દંડ ઈલી ભિદિપાલ કુન્ત દ્રુષળ

ગોઠ ગોઠ કાંગરાઓથી શોખતો હતો, ચોકીદારોને બેસવાની અટારીઓ કોટમાં સ્થૂંબ ઊંચી ઊંચી કરવામાં આવી હતી, કોટ તથા નગરીની ઘચ્ચેનો માર્ગ^{૧૦} ઘાઠ હાથ પહોળો રાખેલો હતો, કોટની પોઠોના વરવાજાઓમાં નાના નાના ગઢો રચેલા હતા અને ૫ વરવાજાઓ મજબૂત રીતે જડેલા હતા.

નગરીના રાજમાર્ગો સારા સારા વિભાગવાળા હતા, ત્યાં વ્યવહારીઆઓની મોટી વસતી હતી અને વેવ્હારોજગારનું તો ૫ નગરી મોટું મથક હતું, કુંભાર, સુતાર, લુહાર વગેરે શિલ્પકારી લોકોનો ત્યાં સુખે નિર્વાહ થતો હતો.

નગરીના કેટલાક માર્ગો સિંગોડા^{૧૧} જેવા ત્રિકોણ હતા, જ્યાં ત્રણ કે ચાર ફેરીઓ ભેગી થાય પવા કેટલાક ત્રિક માર્ગો અને ચતુષ્ક-ચોક માર્ગો હતા અને જ્યાં અનેક ફેરીઓ ભેગી થાય પવાય કેટલાય ચાચર-ચત્વર માર્ગો હતા, રાજમાર્ગ ઉપર રાજાની અવર-જવર સ્થૂંબ રહેતી, નગરીના માર્ગોમાં ઉત્તમ ઘોડાઓ, ઝૂલતા હાથીઓ, શળગારેલા રથો, શિશ્વરવાળો ધુમ્મટદાર પાલખીઓ, ઝૂલતી પાલખીઓ અને બીજાં અનેક વાહનોની હરફર ઠીક રહેતી.

ત્યાંના જલાશયો સ્ત્રીલેલાં કમળોથી ચમકતાં હતાં અને ધોળાં ધોળાં મોટાં મહાલયો જાણે આભના ટેકારૂપ હોય પવાં અડગ જળાતાં

કુઠાર પરિઘ તોમર શંકુ ત્રિશૂલક શક્તિ પટ્ટિસ દુઃસ્ફોટ ચક્ર શતઘ્ની મહાશિલા મુખુંડી ચિરિકા વરાહકર્ણક આરાફલ કળય વગેરે” આ વધાનો વધારે વીગત માટે જુઓ—અભિધાનચિંતામણિ કાંડ ૩ સ્ત્રો. ૪૪૬-૪૫૧

૧૦ આ માર્ગનું સ્વાસ નામ મૂળમાં ‘ચરિઆ’ છે. ભાષામાં એને જ મળતો ‘ચર’ શબ્દ જાણીતો છે. ટીકાકાર કહે છે કે “ચરિકા અષ્ટ-હસ્તપ્રમાણો માર્ગો.”

૧૧ નગરીના વિવિધ માર્ગોને સૂચવવા મૂળમાં ‘સિંઘાડગ’ ‘તિય’ ‘ચુઠ્ઠ’ અને ‘ચચર’ શબ્દો આવેલા છે. તે તે માર્ગોના આકારો ઉપરથી તેમનાં પવાં જુદાં જુદાં નામો થયાં છે. જે માર્ગનો આકાર સિંગોડા જેવો તે ‘સિંઘાડગ’. બાકીના શબ્દો પ્રતીત છે. ‘ચોક’ અને ‘ચાચર’ શબ્દો તો ભાષામાં પણ પ્રચલિત છે.

હતાં: પવી ૫ આમલકપ્પા નગરી દર્શનીય, મનોહર, પ્રાસાદિક અને અસાધારણ સૌંદર્યવાળી^{૧૨} હતી.^{૧૩}

[૨] પવી ૫ આમલકપ્પા નગરીથી બહાર ईशान खूणामां अंबसालवण नामनुं एक चैत्य હતું.

૫ ચૈત્ય ઘણા લાંબા કાલનું પુરાણું, પૂર્વ પુરુષોપ ગાણું-ઘણાણેલું હતું, છત્ર, ધજા, ઘંટ, પતાકા, લોમહસ્ત^૧ -મોરપીંછી અને વેદિકા વગેરેથી શોભિત હતું, ચૈત્યનું મોંતલ છાણ વગેરેથી લીંપીને ચોક્કસ કરેલું અને મીંતો વગેરે લાડીથી ઘોળીને ચકચકતી કરેલી, ઉત્તમ રક્ત ચંદનના થાપાવાળું, ચંદનના સુંદર કલશોથી મંડિત હતું, ૫ના દરેક દરવાજા ઉપર ચંદનના ઘડાવાળાં તોરણો બાંધેલાં હતાં,

૫માં ઉપર નીચે સુગંધી પાણીનો છંટકાવ કરીને મોટી મોટી માળાઓ લટકાવેલી હતી, પાંચ વર્ણનાં સુગંધી ફુલો, કાળો અગર, ઉત્તમ કુંદુરુ, તુરુષ્કનો^{૧૫} ઁંચા પ્રકારનો ધૂપ વગેરે અનેક સુગંધી ધૂપોથી ૫ મહેંકી રહેલું હતું-જાણે કે સુગંધોનો ભરેલો ઓરડો

૧૨ ઔપપાતિક-ઉવવાઈય-સૂત્રમાં 'ચમ્પા' નગરીનું વર્ણન છે. મૂળ સૂત્રોમાં સાવત્રી, કાકન્દી, રાજગૃહ વગેરે જે જે નગરોના વર્ણનની હકીકત કહેવાની હોય છે ત્યાં સૂત્રકાર કહે છે કે ઔપપાતિકમાં વર્ણવેલી 'ચંપા' પ્રમાણે તે તે નગરનું વર્ણન સમજી લેવું. અહીં પણ મૂળકારે ૫વી જ ભલામણ કરેલી છે. ટીકાકારે તે ભલામણ પ્રમાણે ટીકામાં નગરીનો વર્ણક કાવ્યમય ભાષામાં નોંધેલો છે.

૧૩ 'હતી' માટે મૂળમાં 'હોત્થા' ક્રિયા બતાવેલી છે. 'હતી' અને 'હોત્થા' વચ્ચે ઘણું જ મલતાપણું છે. અને 'હોત્થા, પદ, 'અભવિષ્ટ' ક્રિયાપદનું સગા ભાઈ જેવું છે.

૧૪ અહીં જણાવેલો 'ચૈત્યનો વર્ણક, ઔપપાતિક સૂત્રથી લીધેલો છે. તેમાં 'લોમહસ્ત' નો અર્થ 'લોમમય પ્રમાર્જન'-રૂંવાટાની પુજ્જળી'-આપેલો છે; ૫ અર્થમાં 'મોરપીંછી' નો પણ ભાવ સમજાઈ જાય છે.

૧૫ સૂત્રોમાં ય્યાં ત્યાં ધૂપનાં નામ તરીકે 'કાળો અગર' 'ઁંચો કિનરુ' (કેંદ્રુ) અને 'તુરુક'-'તુરુષ્ક'નાં નામ આપેલાં છે. 'તુરુક'

જ ન હોય ?

૫ ચૈત્યમાં નટો,^{૧૬} નાચનારાઓ જહ્લો, મહ્લો, મૌષ્ટિકો, વિદૂષકો, કૂદનારાઓ, તરનારાઓ, જ્યોતિષિકો, રાસ લેનારાઓ, માંડો, કથા કરનારાઓ, ચિત્રપટને ચતાવનારાઓ, તૂળ અને તુંબવીણાને વગાડનારાઓ, ભુજગો-ભોગી-શોખી-જનો અને મગધો-માટો વગેરે રહેતા હતા.

૫ ચૈત્ય ઘણા લોકોમાં અને અનેક દેશોમાં પ્રખ્યાત હતું, ઘણા આહોતા લોકો ત્યાં આહુતિ દેવા, પૂજા કરવા,^{૧૭} વંદન કરવા અને નમન કરવા આવતા, ઘણા લોકોનું ૫ સત્કારનું, સન્માનનું અને ઉપાસનાનું સ્થાન હતું, કલ્યાણ અને મંગલરૂપ પણ દેવતા સંબંધી

શબ્દ 'તુર્કસ્તાન' સૂચક છે એટલે જ તુર્કસ્તાનમાં નીપજતા ધૂપ માટે પણ ૫ જ શબ્દનો ઉપયોગ મૂઠકાર કરે છે. આ રીતે આપણો તુર્કસ્તાન સાથેનો સમ્બન્ધ કેટલો પ્રાચીન છે તે સમજી શકાય એમ છે. તુરુષ્ક-તુરુક્ક-તરક. "તુરુષ્કો યવનદેશજઃ"-૩ કાંડ, શ્લોક ૩૧૨. "તુરુષ્કાસ્તુ સાખયઃ સ્યુઃ" ૪ કાંડ, શ્લોક ૨૫-અભિધાનચિંતામણિ-હેમચંદ્ર.

૧૦ મુસલમાન બાદશાહો 'શાહિ'-'શાહ' તરીકે બહુ પ્રસિદ્ધ છે. આચાર્ય હેમચંદ્રે ૫ 'શાહ' શબ્દનું સંસ્કૃત 'સાખિ' બનાવ્યું છે અને તેની સંસ્કૃત વ્યુત્પત્તિ પણ આપેલી છે. ફારસી શબ્દોને વિના સંકોચે સંસ્કૃતમાં ઉતારવાની પ્રથા શિષ્ટ લોકોમાં આજથી કેટલાંય વર્ષો પૂર્વે પણ પ્રચલિત હતી એમ આ ઉપરથી સમજી શકાય એવું છે.

૧૬ ચૈત્યનું આ વર્ણન જોતાં, તે ભારે ગમ્મતનું સ્થાન પણ હોય એમ લાગે છે. કેટલોક કથાઓમાં ચૈત્યને 'જુગારીઓનો અઘાડો' 'યુવાન યુવતીઓનાં મીલનનું સ્થાન' 'અભિસારિકાઓનું સંકેતસ્થાન' ૫ રીતે વર્ણવેલું છે, તે ઉપર્યુક્ત વર્ણન જોતાં બંધ બેસે એવું છે.

૧૭ ચૈત્ય, ઉક્ત રીતે મોજશોખનું સ્થાન હતું છતાં ત્યાં પૂજાઆહુતિ વગેરે માટે ઘણા લોકો આવતા એમ આ વર્ણન સૂચવે છે. ચૈત્યમાં ૧૫ ભુજગ લોકો રહે અને ધર્મવિધિઓ પણ ચાલે ૫ પરિસ્થિતિથી, તે સમયના આપણા લોકોની મનોદશા ઠીક ઠીક વ્યક્ત થઈ શકે એમ છે.

ચૈત્યની પેટે પ, વિનયપૂર્વક પર્યુપાસવાને યોગ્ય હતું.

દેવતાઈ શક્તિવાળું, સાચવાળું, સાચા ઉપાયોવાળું અને હજારો યાગોના ભાગો જ્યાં નૈવેદ્યરૂપે ધરવામાં આવે છે એવા પ ચૈત્યને ઘણા લોકો આવી આવીને પૂજતા-અર્ચતા.

વઢી, પ ચૈત્ય, ચારે બાજુ પક મોટા વનખંડથી ઘેરાપલું હતું, પ વનખંડ લીલોછમ, ઠણ્ડો દિમ, ક્યાંય હરી કાંતિવાળો, ક્યાંય નીલી કાંતિવાળો, સઘન છાયાવાળો અત્યંત રમણીય હતો-પ વનખંડ જોતાં જાણે કે મેઘનો સમૂહ જ ન હોય એવો ભાસ જોનારને થતો હતો.

(૩) ચૈત્યની ચારેબાજુ પથરાપલા પ પહોળા વનખંડમાં વચ્ચોવચ્ચ પક મોટું ઉચું અશોકનું વૃક્ષ હતું, પ પળ આંખને ઠારે પહું, પ્રસન્નતા પમાડનારું ઘણું સુશોભિત હતું.

પ અશોકવૃક્ષની આસપાસ કેટલાંય બીજાં તિલકનાં, લકુચનાં-લવકનાં, છત્રગોપનાં, શિરીષનાં, સાદડનાં, દધિપર્ણનાં, લોદરનાં, ઘવનાં, ચન્દનનાં, અર્જુનનાં, નીપનાં, કુડજનાં, કદમ્બનાં, ફનસનાં, દાડિમનાં, શાલનાં, તાડનાં, પ્રિયકનાં, પ્રિયંગુનાં, પુરોબક-કુરબકનાં, રાજવૃક્ષનાં અને નન્દિવૃક્ષનાં ઉત્તમ વૃક્ષો^{૧૦} આવેલાં છે.

પ બધાંય વૃક્ષો મૂઝ, કન્દ, સ્કન્ધ-થડ, છાલ, શાખા, પ્રવાલ, પત્ર, પુષ્પ, ફળ અને બીજોથી યુક્ત છે; પ વૃક્ષોનાં મૂઝો મોંયમાં બહુ ઉંડે પહોંચેલાં, સીધા અને પકસરણી રીતે ગોઝ પ બધાં ઉગેલાં, પહેલું મૂઝ, પછી કન્દ, પછી થડ, પછી શાખા પ્રશાખા પ જાતની પકસરણી ઉગણી પ વૃક્ષાવઢીમાં સચવાપલી, પમની શાખા પ્રશાખાઓ ચારે કોર ફેલાપલી, પમનાં મોટાં મોટાં ગોઝ થડો વામ વામ જેટલાં ઘેરાવવાળાં, પ વૃક્ષોનાં પત્રો વાયુના દોષથી વા અન્ય પ્રકારની રૂંતિ-ઉપદ્રવ-થી નહિ ખરેલાં અર્થાત્ પમનાં પાંદડાં

૧૮ અહીં જે વૃક્ષો ગણાવેલાં છે તેમાંનાં કેટલાકનો અર્થ જ અવગત થતો નથી. ટીકાકાર અને ટ્વાકાર બન્ને પ વાસ્તવ મૌન રાખે છે. કોશકારો 'વૃક્ષવિશેષ' સિવાય બીજો અર્થ આપી શકતા નથી, માટે જ જેમનાં તેમ મૂઝ નામો કાયમ રાખેલાં છે.

પલાં ઘાટાં દતાં કે તેમાં ક્યાંય છિદ્ર જ ન જણાય, એ વૃક્ષોનાં પાકાં ઘરડાં પાંદડાં તો સરી પડેલાં અને તારાં નવાં ફૂળાં પાંદડાંને લીધે એ લીલા લીલા કાચ જેવા ઓપતા, વૃક્ષોની ટોચે આવેલા નવા કોમલ કિસલયો શિશુરની જેમ હલ્યા કરતા, છપ ઋતુઓમાં એ બધાં કોળેલાં-કળીઓવાળાં, ફુલેલાં-ફુલોવાળાં, ફળેલાં-ફળોવાળાં, પલ્લવવાળાં, ગુચ્છાવાળાં અને ફળોના ભારથી નમેલાં રહેતાં.

એ ઝંઘાં ઝંઘાં તરુઓ ઉપર વૃક્ષરૂપ સૂડા, મોર, મેના, કોયલ, કોરક, કોમલ, ભિંગાર, કોંડલક, જીવંજીવક, મન્દીમુલ, કપિલ, કપિલાશ્વ, કારંડ, ચક્રવા, કલહંસ અને સારસ વગેરે પક્ષીઓ આમતેમ ઉડતાં, કૂજતાં-મધુર કલકલ કર્યા કરતાં, ભમરા-ભમરીઓનું મુણ્ડ (પમની ઉપર) ગુંજારવામાં મસ્ત રહેતું.

રોગ વિનાના, કાંટા વગરના અને મધુર રસભર એ તરુઓની^{૧૯} આસપાસ રિંગણી વગેરેના નાના છોડો તથા નવમાલિકા વગેરેના મળ્ડપો શોભતા; એ બધાં વિશેષ ઉન્નત તરુઓ પર ધ્વજો ફરક્યા કરતા.

અશોક વૃક્ષની ચારે બાજુ શોભાયમાન એ વૃક્ષકુંજમાં ક્યાંય જાળિયાંવાળી ચોરસ ઘાવડીઓ, ક્યાંય ગોળ ઘાવો, ક્યાંય કમળોવાળાં નાનાં નાનાં પોશ્વરો અને ક્યાંય પાણીથી ભરેલી લાંબી લાંબી સીધી નીકો વગેરે અનેક જઠાશયો એ વૃક્ષઘટાની શોભામાં વળી વિશેષ વધારો કરતાં, જેટલી જાતની સુગન્ધો હોય છે તેટલી વધી એ ઘટામાંથી મહેકતી તેથી તેને લોકો ‘ગન્ધધ્રાણિ’^{૨૦} કહેતા.

પદ્મવેલ, નાગવેલ, અશોકવેલ, ચમ્પકવેલ; આંબાવેલ,^{૨૧} વનવેલ, વાસંતીવેલ, માધવીવેલ, કુંદવેલ અને શ્યામવેલ વગેરે ઘીંઝી અનેક વેલડીઓથી એ વૃક્ષરાજી ઘીંટલાપલી રહેતી, વનરાજના પ્રત્યેક વૃક્ષના મૂળમાં કે આસપાસ ઝગેલાં ડાઘ વગેરે ઘાતકતૃણો નીંદી નાણેલાં

૧૯ વૃક્ષોને લગતું આ બધું વર્ણન વાંચતાં તે સમયના વૃક્ષ-પ્રેમીઓનો વૃક્ષો પ્રતિ પોતાના સંતાન જેવો પ્રેમ સહેજે જાણીશકાય એમ છે. જે લોકોમાં વૃક્ષની સાચવણી, વૃક્ષોને ઉગાડવાની પદ્ધતિનું જ્ઞાન અને વૃક્ષો પ્રતિ કાળજી ન હોય તેઓ આવાં વૃક્ષો ન ઉગાડી શકે. આજ-કાલ આવા વૃક્ષપ્રેમીઓના અભાવને લીધે જ દેશ સૂકો થવા લાગ્યો છે એ સ્વોટી વાત નથી.

૨૦ ‘ગન્ધધ્રાણિ’ શબ્દ ગંધની તૃપ્તિનો સૂચક છે. અશોકવૃક્ષની આસપાસનો વૃક્ષકુંજ ઇટલી વધો મહેકતો ઇટલે કે જે જે જાતના સુગંધો

હતાં અને ઉક્ત વધી વેલડીઓ ફલ્લુલોથી નિત્ય લચકતી રહેતી.

૫ વનરાઈમાં કેટલાય ક્રીડારથો, સંગ્રામરથો, ગાડાંઓ, ગોઠ ઘુમ્મટવાળી પાલખીઓ, ફૂલતી પાલખીઓ ઘગેરે અનેક પ્રકારનાં વાહનો છૂટેલાં રહેતાં, અને સુખે સુખે જવા આવવા માટે ઠેકઠેકાણે વિચિત્ર પ્રકારના સેતુઓ-પૂલો-ગરનાળાઓ બાંધેલાં હતાં તથા ફરવાહરવા માટે અનેક પાકા સુંદર માર્ગો^{૨૨} કરેલા હતા.

ઉક્ત વનરાજિથી વિરાજિત ૫ ઉત્તમોત્તમ અશોકવૃક્ષ ઉપર રત્નોથી બનેલ, નિર્મલ, દેવીપ્યમાન, દેખાવડાં સ્વસ્તિક, શ્રીવત્સ, નંદાવર્ત, વર્ધમાનક, ભદ્રાસન, કલશ, મત્સ્ય અને દર્પણ-૫ આઠ મંજુલો^{૨૩} લટકાવેલાં હતાં.

સંભવી શકે છે તે વધાય તેમાંથી ફોરતા અને તે વડે લોકોની નાસા તૃપ્ત તૃપ્ત અને તર થઈ જતી માટે ૫ વૃક્ષકુંજ ‘ગંધધ્રાણિ’ કહેવાતો. સંસ્કૃતમાં ‘ધ્રૈ’ ધાતુ તૃપ્તિ અર્થને બતાવે છે. ‘ગંધધ્રાણિ’નો ‘ધ્રાણિ’ શબ્દ, ૫ ‘ધ્રૈ’ ધાતુથી બનેલો છે અને ભાષામાં બોલાતું ‘ધરાવું’ ક્રિયાપદ ૫ ‘ધ્રૈ’-માંથી નીકળ્યું છે. ૫થી મુદ્રિત વિવરણમાંના ‘ગંધધ્રાણિ’ શબ્દ કરતાં ‘ગંધધ્રાણિ’ શબ્દ યુક્તિયુક્ત છે.

૨૧ આ માટે મૂળમાં ‘ચૂલયા’ શબ્દ છે. ન્યાયના ગ્રંથોમાં કેટલેક સ્થળે ઉદાહરણ માટે ‘ચૂતલતા’ કે ‘આમ્રલતા’ શબ્દનો ઉપયોગ થયેલો છે તેનો અર્થ ‘આંબાવેલ’ છે. ઊગેલાં ઘટાદાર વૃક્ષો જેવા મોટા મોટા આંબા તો સૌની જાણમાં છે પણ ‘આંબાવેલ’ને કેટલાક નહિ જાણતા હોય: ખેતીવાડીના પ્રદર્શનમાં ઘણા પ્રકારના આંબા આવેલા, તેમાં એક ‘વેલિયો આંબો’ પણ નજરે જોઈલો. ૫ આંબો પાતળો સોટી જેવો હોય અને જેમ બીજી વેલો ચડે છે તેમ તેની વેલ ચડે અને કેરીઓ પણ થાય.

૨૨ વનરાઈના ઉક્ત વર્ણનથી એમ સમજી શકાય છે કે આપણે ત્યાંની નગરરચનાની વિદ્યા ઘણા ઉંચા પ્રકારની હતી. ઘણા પ્રાચીન સમયમાં પણ પૂલો અને પાકા માર્ગો વગેરે સુખસાધનો લોકોના ધ્યાન બહાર ન હતાં.

૨૩ સ્વસ્તિક શ્રીવત્સ નંદાવર્ત વર્ધમાનક ભદ્રાસન કલશ મત્સ્યયુગલ અને દર્પણ ૫ આઠ મંગલરૂપ છે. આ સૂત્રમાં ઘણે સ્થળે આ આઠ

ચઢી, ઘજ્જના ડાંડાવાઢાં રૂપેરી પટ્ટાવાઢાં કમઢ જેવાં સુગન્ધી, કાઢાં, નીઢાં, લાલ, પીઢાં અને ઘોઢાં ચામરો ટાંગેલાં હતાં; ં ઉપરાન્ત ં અશોક તરુ ઉપર બીજાં ઘણાં ઉપરાઉપર લટકતાં છત્રો, ઉપરાઉપર લટકતી ઘજાઓ, ઘંટ અને ચામરની જોડી, સર્વેરત્નમય પદ્મ, કુસુદ, નલિન, સુભગ, સૌગન્ધિક, પુંડરીક, મહાપુંડરીક શતપત્ર અને સદસ્રપત્રના હાથો ઁોડેલાં^{૨૪} હતા.

[૪] ંવા પૂજાપાત્ર ં અશોકવૃક્ષની નીચે ંક મોટી કાઢી શિલાપાટ હતી.

અશોક વૃક્ષના થડની લગોલગ આવેલી ં શિલાપાટ ઁંચાઈ, લમ્બાઈ અને પહોઢાઈમાં પ્રમાણસર હતી.

જાંબુડાં, નીલાં કમઢનો ઢગલો, મરકતમણિ, બીયાનું વૃક્ષ, આંઁની કીકી અને તરવારના વર્ણ જેવી તે કાઢી શિલાપાટ, આંજણનાં વૃક્ષો, મેઘનો સમૂહ, નીલાં કમઢ અને બલદેવના ઘસ્રની માફક ચમકતી હતી તથા ંમરાઓનું ઁુંડ, આંઁનો સુરમો, ગઢીની ગોઢીઓ,

મંગઢોને મંગઢ તરીકે સૂચવેલાં છે. સ્વર્ગમાં દેવોની સવારીમાં પળ આ જ આઠ મંગઢ સર્વ પ્રથમ ચાલે છે જે નિગંઠ લોકો દ્રવ્ય મંગઢ ઉપર ંછો ંાર આપે છે તેઓ જ આ આઠ પદાર્થોને મંગઢ તરીકે જણાવે છે તેનું કારણ સમજાતું નથી. મંદિરમાં જ્યાં જિનમૂર્તિ હોય છે ત્યાં પળ આ આઠ મંગઢની પાટલી પૂજાય છે તે મહદાશ્ચર્યનો વિષય છે. બીજું તો ઠીક પળ ‘મત્સ્યના ઁુગલ’ ને મંગલ કહેવાનું શું કારણ હશે? અથવા ં આઠ મંગઢોની પાછઢ કોઈ પ્રકારનો વિશેષ ઈતિહાસ છુપાેલો હશે ?

૨૪ જૂના સમયમાં લોકો ‘અશોકવૃક્ષ’ ને પૂજતા હશે, ં, અશોકના આ જાતના વર્ણન ઉપરથી જણાય છે. હાલમાં પળ ઁીજડા વગેરેનાં વૃક્ષો ઉપર લોકો કપડાં લટકાવે છે, નાનાં નાનાં ઘોડિયાં કે ઢીંગલા બાંધે છે અને ઘજા કે ત્રિશૂલ વગેરે ઁોડે છે. વૈદિક લોકો પીપ-ઢાને અને તુલસીને પૂજે છે. બૌદ્ધ લોકો ગયાના બોધિવૃક્ષને અને જૈન લોકોનો ંક ંાગ રાયણના ઁાઢને પૂજે છે. ક્ષત્રિયોનું શમીપૂજન તો સુપ્રસિદ્ધ છે જ. વૃક્ષપૂજાની આ પરંપરા બહુ વઁતથી ચાલતી જણાય છે ંનો પાછઢ વૃક્ષોની ઉપયોગિતા, કોઈ પુણ્ય પુરુષની સ્મૃતિ કે વહે-મનાં પઢઢ છે ં ઁાસ શોધનો વિષય છે.

પાડાનું શિંગડું-૫ બધાં કરતાંય બધારે કાઢી તે શિલાપાટ, જોનારને કેમ જાણે પથરાઈને બેઠેલા ભમરાઓનું ઘુંડ ન હોય એવો ભાસ કરાવતી હતી.

પનો કાઢો રંગ ઘન-ઘેરો હતો, ૫ ક્યાંય કોઠલાની જેમ પોલી ન હતી, રૂપમાત્રનાં પ્રતિબિંબો તેમાં આરિસાનો પેટે પડતાં, ઘાટે સિંહાસન જેવી આઠઝૂળી ૫ પાટની બધી બાજુની કોરોમાં મોતીઓ જડેલાં હતાં, ચામડાનું વસ્ત્ર, રૂ, માલ્ખણ અને આકડાનું રૂ ૫ બધાની જેમ ધની સુંવાળપ હતી; ૫વી રત્નમય^{૨૫} રમ્ય શિલાપાટ ૫ અશોકવૃક્ષની નીચે આવેલી હતી.

[૫] આ તરફ—

૫ નગરીમાં રાજા સેય^{૨૬} અને રાણી ધારિણીનું રાજ્ય હતું.

૨૫ રત્નમય શિલાપાટ અને વઢી ધની કોરોમાં મોતીઓનું જડતર; આ અને આવા બીજા રત્નમય, વજ્રમય, મણિમય, વૈદુર્યમય કે સુવર્ણમય પદાર્થના વર્ણન ઉપરથી તે સમયનો સંપત્તિની બહુલતા જ કલ્પી શકાય પણ ૫ નર્યું ઐતિહાસિક સત્ય છે એમ તો કેમ કહેવાય? ‘લંકામાં સોનું પાકે છે’, ‘જે જાય જાવે તે, પરિયાના પરિયા ચાવે ઇટલું ધન લાવે’ ઇત્યાદિ વાક્યોનો જે આશય છે તે જ આશય આ ‘રત્નમય શિલાપાટ’ નો છે. આ પ્રકારના વર્ણનો એક પ્રકારની અતિશયવાઢી ભાષા છે, લોકમાનસને લક્ષ્યમાં રાખીને આવા વર્ણનો કરવા પડે છે. કથાપ્રયોમાં આવા વર્ણનો હોય તોજ કથાકાર સફળ થયો ગણાય.

૨૬ રાજા ‘સેય’નો વિશેષ વૃત્તાંત જાણવામાં નથી. સ્થાનાંગ સૂત્રના આઠમા ઠાળામાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે પ્રવ્રજિત કરેલા આઠ રાજાઓનાં નામો ગણાવતાં સૂત્રકારે તેમાં એક નામ ‘સેય’ પણ મૂકેલું છે. ૫ ‘સેય’ આ કે બીજો કોઈ તે વિશે નક્કી કહી શકાતું નથી. ટીકાકાર અમયદેવ તો તે ‘સેય’ આ જ ‘સેય’ છે એમ જણાવે છે. તેઓ લખે છે કે “તથા સેયે આમલકલ્પાનગર્યાઃ સ્વામી, યસ્યાં હિ સૂર્યકામો દેવઃ સૌધર્માદ્ ભગવતો મહાવીરસ્ય વન્દનાર્થમવતતાર નાટ્યવિધિં ચોપદર્શયમાસ, યત્ર ચ પ્રદેશિરાજચરિતં ભગવતા પ્રત્યપાદિ ઇતિ” અર્થાત્ જે આમલકલ્પા

રાજા સૈય મહાન્ હિમાલય, મહાન્ મલયગિરિ, મન્દરાચલ અને મહેન્દ્ર જેઘો અડગ-અણનમ હતો. અત્યન્ત વિશુદ્ધ-સ્નાનવાન-રાજ-કુલ-^{૨૭}રાવલ-વંશનો એ રાજા વધાં રાજલક્ષણોથી વિભૂષિત હતો, અને બહુજનો બહુમાન આપતા-પૂજતા. સર્વગુણસંપન્ન ક્ષત્રિય લોહીનો એ રાજા યોનિશુદ્ધ હતો, અને મૂર્ધાભિવેક થપલો હતો, અને માતાપિતા વિશુદ્ધ વંશનાં હતાં.

એ, મનુષ્યોનો હિન્દ્ર સૈય રાજા સીમંકર સીમંધર ક્ષેમંકર ક્ષેમંધર હતો એ માટે જ જનપદનો પિતા જેઘો હતો; જનપદનો પાલક અને પુરોહિત, જનપદમાં સેતુઓ^{૨૮} અને કેતુઓ કરનાર એ રાજા, નરવર, પુરુષપ્રવર, પુરુષસિંહ, પુરુષવ્યાઘ્ર, પુરુષાશીવિષ, પુરુષવરપુ-ળ્હરીક અને પુરુષવરગંધહસ્તી હતો.

નગરીમાં સૂર્યાભિદેવ ભગવાને વાંદવા આવ્યો અને તેણે તેમની પાસે નૃત્ય કરી બતાવ્યું તથા જે નગરીમાં ભગવાને પ્રદેશીરાજાની કથા કહેલી તે આમલકપ્પા નગરીનો સ્વામી આ ‘સૈય’ છે. ટીકાકાર મલયગિરિ ‘સૈય’નું સંસ્કૃત રૂપાંતર ‘શ્વેત’ કહે છે પણ ‘શ્વેત’ છે કે ‘શ્રેય’ છે એ કોણ કહી શકે ?

૨૭ મૂળમાં ‘અચ્ચંતવિસુદ્ધરાયકુલવંસપ્પસૂ’ એવું રાજાનું વિશેષણ છે એમાં ‘કુલ’ અને ‘વંશ’ એ બે એક સાથે મૂકેલા પર્યાયવાચક શબ્દોનો સ્વાસ ઉપયોગ જણાતો નથી. ‘અત્યંત વિશુદ્ધ એવો જે રાજકુલ-રાવલ-વંશ તેમાં જન્મેલો’ એવો અર્થ લઈએ તો ‘રાયકુલ’ અને ‘વંશ’ બન્ને શબ્દોની ચરિતાર્થતા છે. જણાવેલો અર્થ બરાબર હોય તો એ વિશેષણનો ‘રાયકુલ’ શબ્દ બાપ્પા રાવલના ‘રાવલ’ વંશનો સૂચક કહેવાય. રાજ-કુલ-રાજકુલ-રાવલ-રાવલ બાપ્પાનો એ વંશ સુપ્રસિદ્ધ છે પણ તે વંશનો ઉત્પાદક મૂળ પુરુષ કોણ અને ક્યારે થયો ? એ નિશ્ચિત રીતે શોધી શકાય તો આગમોના ઇતિહાસ અને સમય વિશે વિશેષ અજવાળું પડે.

૨૮ સેતુઓ ઇટલે માર્ગો અર્થાત્ એ રાજા માર્ગોનો દેશક છે, કેતુઓ ઇટલે આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવા બનાવો-એ રાજા આશ્ચર્યકારક બના-વોનો ઉત્પાદક છે. રાજાનો આ બધો વર્ણક કવિસમયની ભાષામાં લખેલો છે. એથી તેને તે રીતે સમજવો જોઈએ.

સમૃદ્ધિવાળો કાંતિપ દીપતો પ સેય નૃપ પ્રસિદ્ધ હતો. ભવનો, શયનો, આસનો, યાનો અને વાહનો પનો પાસે વિપુલ-વિસ્તીર્ણ હતાં, પના મંડારમાં ઘણું ધન, સુવર્ણ અને રજત-રૂપું મરેલું હતું, અર્થલાભના^{૧૧} ઉપાયોને કરી જાળનાર પના રાજ્યમાં પઠવાડમાં પણ ઘણાં માતપાળી પેંકી વેધામાં આવતાં અર્થાત્ લોકો સ્વાધેપીધે સુખી હતા.

૨૯ ‘આજના રાજાની પેઠે પ્રાચીન સમયના રાજાઓ, અર્થલાભના ઉપાયોને કરી જાળતા’ એ હકીકત સ્વાસ વિશેષણ દ્વારા સૂચવવામાં આવી છે. એથી ‘રાજા તરીકે જમીનની આવકરૂપે તેમને જે યોગ્ય મળવું જોઈએ તે તો મળતું જ હશે અને તે ઉપરાંત અર્થલાભના ઉપાયોને તેઓ યોજતા હશે’ એવો આ વિશેષણનો ધ્વનિ નીકળી શકે. પણ આજના રાજાઓ, અર્થલાભના ઉપાયો કરતાં પ્રજાને મારે રંજાડે છે તેમ એ પ્રાચીન રાજાઓ કરતા હશે કે કેમ ? એ એક પ્રશ્ન છે. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના સ્વલંકિજ્ઞ નામના સત્યાવીશમા અધ્યયનની ગાથા તેરમીમાં ‘રાયવેદિ’ શબ્દ ‘રાજાની વેઠ’ અર્થમાં વપરાયો છે તેથી જૂના વસ્તુમાં ‘વેઠ’ હતી એમ તો કહી શકાય અને અર્થલાભ સાથે ‘વેઠ’ નો ગાઢ સંબંધ છે એ તો જાણીતું છે.

પઠવાડમાં ઘણું સ્વાવાનું ચાલ્યું જાય એને સંપત્તિની નિશાની રૂપે વર્ણવેલું છે, પણ એ સંપત્તિની નિશાની કરતાં બેદરકારીનું વધુ નિશાન છે એમ લાગ્યા વિના રહેતું નથી. ચારસે વર્ષ પૂર્વે લખેલી એક પ્રાચીન પ્રતિમાં “તથા વિચ્છિદિતમ્-તથાવિધવિશિષ્ટોપકારકારિતયા વિસૃષ્ટમ્ ઉકુરિટકાદિષુ પ્રચુરં ભક્તપાનમ્” इत्यादि पाठ છે. તેનો અર્થ એમ થાય છે કે-“ જે રાજાના રાજ્યમાં વિશિષ્ટ ઉપકાર કરવાને કારણે પ્રચુર સ્વાનપાન ઉકરડા વગેરેમાં પેંકાય છે.” આ ઉપરથી ‘જેના પઠવાડમાં અધિક સ્વાવાનું પેંકાય તે વિશેષ ઉપકારી છે’ એવું ટીકાકારનું કથન નીકળે છે. પરંતુ અહિંસાની દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો આ પદ્ધતિ પ્રશંસનીય ન જ ગણાય. કદાચ સ્વેચ્છા એવું બનતું જ હોય તોપણ રાજાની વર્ણનામાં તેનું આ જાતનું વર્ણન અહિંસાની દૃષ્ટિએ ન શોભે. પઠવાડદ્વારા ઉપકાર કરવા કરતાં ચોક્કસ મોજનદ્વારા ઉપકાર કરવાની પદ્ધતિને જ જૈન દૃષ્ટિ સ્વીકારે છે અને વિવેકોને તો એમ જ શોભે. પઠવાડથી તો ઉપકારને બદલે અપકાર જ થાય અને માનવબંધુઓ તથા અન્ય પ્રાણીઓ પ્રતિનો આપણો

ઘણા દાસો, દાસીઓ, બઢ્ઢો, પાઢાઓ, ગાયો અને ઘેટાંઓનો પ પ્રભુ^{૩૦} હતો, પનો ચંત્રકોશ, અન્નકોશ, ધનકોશ અને આયુધકોશ ભરેલો રહેતો, બહુ દુબઢ્ઢાઓનો પ મિત્ર હતો-પવો પ સેય રાજા આમલકપ્પા નગરીમાં અકંટક રાજ્ય ચલાવતો હતો-પના રાજ્યમાં ક્યાંય ટુકાઢ, મરકી વગેરે ઉપદ્રવો ન હતા, સદા સુમિશ્ર રહેતો પથી પનું રાજ્યશાસન શિવરૂપ અને ક્ષેમરૂપ લેખાતું.

[૬] રાણી ધારિણી હાથેપને સુકુમાઢ હતી, તેની પાંચે ઇંદ્રિયોમાં કે અંગમાં કોઈ પ્રકારની ક્ષોડ ન હતી, તેનાં અંગપ્રત્યક્ષો સામુદ્રિક લક્ષણો,^{૩૧} વ્યંજનો અને ગુણોથી યુક્ત હતાં, વજનમાં અને ડંચાઈમાં તે બરાબર માપસર^{૩૨} હતી, દેખાવમાં ચંદ્ર જેવી પ્રિયકર જણાતી તે રાણીની કઢ^{૩૩} મૂઠીમાં આવી જાય પવી પાતઢી, મજબૂત અને ત્રિવલીવાઢી હતી.

પ્રેમ-સમભાવ પળ ન જઢવાય અને ગંદવાડ થઈ રોગચાઢો વધે પ તો જુદું જ.

૩૦ રાજાની પાસે અનેક બઢ્ઢો ઘેટાંઓ વગેરે હોવાનું જણાવીને તેની સંપત્તિ વર્ણવી છે. દેશની દૃષ્ટિ જોતાં રાજાની ધરો સંપત્તિ પળ તે જ છે. જ્યારથી રાજાઓ પ સંપત્તિ તરફ દુર્લક્ષ્ય કર્યું ત્યારથી તેમની પોતાની અને દેશની અધોગતિ શરૂ થઈ.

૩૧ હાથ-પગમાં સાથિયો ચક્ર વગેરેના જેવી રેખાઓ હોવી તે સુલક્ષણો કહેવાય. શરીર ઉપર શુભસૂચક મસા કે તલ વગેરે હોવા તે વ્યંજનો અને સૌભાગ્ય લાવણ્ય વગેરેને ગુણો સમજવા.

૩૨ પાળીથી છલકાતા ભરેલ્ય કુંડમાં પુરુષ કે ક્ષોના પડવાથી જે પાળી છલકાઈને બહાર નીકળે તેનું વજન દ્રોણ જેટલું હોય તો તે પડનાર ક્ષી કે પુરુષ માપસર કહેવાય.

પોતાના આંગઢથી ઁકસો ને આઠ આંગઢ ડંચાઈ હોય તો તે યોગ્ય ડંચાઈ કહેવાય.

૩૩ ક્ષીઓની કઢ મૂઠીમાં આવી જાય પવી પાતઢી હોય તો તે અધિક પ્રશસ્ત ગણાય છે. જન્મતાં તો પુરુષની જેમ ક્ષીની કઢમાં પાતઢાપણું ઓછું હોય છે પળ પછીથી યુરોપની ક્ષીઓ પોતાની કઢને પાતઢી કરવાના ઉપચારો કરે છે તેમ જૂના વસ્તમાં કઢને પાતઢી કરવાના

પૂર્ણચંદ્રમુક્તી ય રાણી કાનોમાં કુંડલ પહેરતી, કપોલો ઉપર કસ્તૂરી લગાડતી, યની આકૃતિ, શૃંગાર અને વેશ વધું ચારુ-સારું હતું, બોલવે, ચાલવે અને હસવે ય કુશલ હતી, વિવિધ ચેષ્ટાઓ, વિવિધ વિલાસો, લલિત સંલાપો અને યુક્ત ઉપચારો કરવામાં તે વિશેષ મિષ્ણાત હતી.

યધી ય અંગે અંગે અનુપમ લાવણ્ય ધરતી ધારિણી રાણી સેય રાજા સાથે અનુરક્ત હતી અને તેની સાથે મનુષ્યના શબ્દ, સ્પર્શ, રસ, રૂપ, ગંધ ય પાંચ પ્રકારના કામભોગોને^{૩૪} અનુભવતી રહેતી હતી.

[૭] આ તરફ—

ય રાજા-રાણીના રાજ્યકાલમાં ગામેગામ ફરતા અને સુખે સુખે વિહરતા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર^{૩૫} આમલકપ્પા નગરી તરફ પધાર્યા,

એવા ઉપચારો ચાલતા હશે સરા.

૩૪ જૈન પરિભાષા પ્રમાણે શબ્દ અને રૂપ ય બે કામમાં ગણાય છે; ગંધ, રસ, અને સ્પર્શ ભોગમાં ગણાય છે. ભોગો સ્થૂલ જણાય છે, ત્યારે કામો ભોગો કરતાં વિશેષ સૂક્ષ્મ લાગે છે. ય દૃષ્ટિ ય વિભાગ થયો જણાય છે.

૩૫ જૈન ધર્મના ચોવીશ તીર્થંકરોમાંના છેલ્લા તીર્થંકર. તેમના પિતાનું નામ ૮સિદ્ધાર્થ, માતાનું નામ =ત્રિશલા, જ્યેષ્ઠ ભાઈનું નામ નંદિવર્ધન, પત્નીનું નામ *યશોદા, પુત્રીનું નામ અણોજ્ઞા× (“જ્યેષ્ઠા-સુદર્શના-અનવદ્યાઙ્ગી”-વિશેષાવશ્યક ટીકા ગા. ૨૩૦૭) અને જમાઈનું નામ જમાલી હતું. જમાલી મહાવીરની બેન સુદર્શનાનો પુત્ર હતો. +મહાવીરની પુત્રીની પુત્રીનું નામ ÷જસવતી હતું. મહાવીરના માતાપિતા પાર્શ્વનાથના શ્રમણો-પાસક હતા, તેમના પિતા જ્ઞાત કુલ્લના ક્ષત્રિય હતા. (આવશ્યકચૂર્ણીમાં ઋષભદેવના જ પોતાના લોકોને ‘જ્ઞાતો’ તરીકે જણાવેલા છે.

૮ “સિદ્ધત્થ, સેઝંસ, જસંસ (પિતાનાં ત્રણ નામ) ગોત્ર કાશ્યપ. = તિસલા, વિવેહવિષ્ણા, પિયંકારિણી (માતાનાં ત્રણ નામ) ગોત્ર વાસિષ્ઠ. * ગોત્ર કૌલિન્દ્ય × અણોજ્ઞા, પિયંદંસણા (પુત્રીનાં બે નામ) + મહાવીરના પિત્રિય (કાકા) સુપાંસ. ÷ સેસવઈ, જસવઈ (પૌત્રીનાં બે નામ) ગોત્ર કૌશિક”-આચારાંગ અધ્યયન ૨૪

અને નગરીથી બહાર ફેશાનખૂણા તરફના અંબસાલવળ ચૈત્યમાં પૂર્વેવર્ણિત ઘનચંડથી વિરાજિત અશોક ઘુસ્ટની નીચે આવીને ડૂબ્યા, ત્યાં તેઓ યથોચિત અવગ્રહ^{૩૬} ધારણ કરી પૂર્વાભિમુખ^{૩૭} થઈ ૫ કાઢી શિલાપાટ ઉપર પર્યંકાસને રહી સંયમ અને તપથી આત્માને

તેઓનું કુળ તે જ્ઞાત કુળ અને તેઓનો વંશ તે જ્ઞાત વંશ.) મહાવીરનો જન્મ વૈશાલીમાં (પટનાથી ૨૭ માઈલ ઉત્તરે અત્યારનું બસાર) ક્ષત્રિયકુંડમાં થયો હતો. તેમના માતાપિતા તેમનું નામ વર્ધમાન રાહ્યું હતું. તે ત્રીશ વર્ષના થતાં તેમના માતાપિતા મૃત્યુ પામ્યાં. ત્યારબાદ મોટા ભાઈની રજા લઈ તેમને પ્રવ્રજ્યા લીધી, અને બાર વર્ષ તપશ્ચર્યા અને ધ્યાનમાં ગાળ્યા બાદ સ્થિતપ્રજ્ઞપણું પ્રાપ્ત કર્યું. ત્યારપછી તેઓ ત્રીશ વર્ષ સુધી ઉપદેશ આપતાં જીવ્યા, અને બહોંતેર વર્ષની ઉમરે ઇ. સ. પૂર્વે ચારસો એંસીની આસપાસમાં તેઓ વર્તમાન બિહાર પાસે પાવાપુરીમાં નિર્વાણ પામ્યા. શ્વેતાંબરો તેમજ દિગમ્બરો બન્નેને મહાવીર સ્વામી તીર્થંકર તરીકે સરસા જ માન્ય હોવા છતાં તેમના જન્મની અને વિવાહની હકીકત તથા સમયાદિ વિષે બન્નેમાં મતભેદ છે.

તેમનાં બીજાં નામ આ પ્રમાણે છે:—વીર, ચરમતીર્થંકર, દેવાર્ય, જ્ઞાતનદન, વૈશાલિક, સન્મતિ, મહતીવીર, અંત્યકાશ્યપ, નાથાન્વય (જ્ઞાતાન્વય); બૌદ્ધ ગ્રંથોમાં તેઓ દીર્ઘતપસ્વી નિગંઠ નાતપુત્ત તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

૩૬ આ શબ્દ નિવાસસ્થાનના પ્રહણની મર્યાદા સૂચવે છે. જૈન પરિભાષામાં આનો બીજો અર્થ ‘સામાન્ય જ્ઞાન’ એવો પણ પ્રસિદ્ધ છે, પરંતુ અહીં તો આનો અર્થ ‘પ્રહણની મર્યાદા’ ઘટે એમ છે. ઘરઘણીની સંમતિ મેળવીને રહેવા માટે ઘરને પ્રહણ કરવું, સંમતિ મળ્યે ઘરમાં ડૂબવું (‘ઘર’ શબ્દ ઉદ્યાન વાડી બગીચો જેવો પહાડ શાડ વગેરેનો સૂચક સમજવાનો છે) એ ભાવને અવગ્રહ શબ્દ સૂચવે છે. શાસ્ત્રકાર અવગ્રહના પાંચ પ્રકાર બતાવે છે: ઇંદ્રાવગ્રહ, રાજાવગ્રહ, ગૃહપતિઅવગ્રહ ગૃહસ્વામિઅવગ્રહ અને સાધર્મિકાવગ્રહ. અર્થાત્ કોઈ નિવાસસ્થાનમાં રહેવું હોય ત્યારે ઇન્દ્ર, રાજા, ગૃહપતિ—માંડલિક, ગૃહસ્વામી અને પોતાનો સાધર્મિક એમની સંમતિ મેળવીને એમના નિવાસમાં રહેવું યોગ્ય છે. એઓની સંમતિ મળ્યા વિના એમના નિવાસમાં રહેવું દોષજનક છે.

૩૭ જ્યાં જ્યાં તીર્થંકરોની રહેવાની વાત આવે છે ત્યાં વધે તેઓ પૂર્વાભિમુખ થઈને બેસે છે એવું લખેલું હોય છે. પૂર્વ દિશામાં સૂર્ય હોય

ભાવિત કરતા રહેવા લાગ્યા.

૫ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર આદિકર, તીર્થંકર, સ્વયંસંબુદ્ધ, પુરુષોત્તમ, પુરુષસિંહ, પુરુષવરપુણ્ડરીક, પુરુષવરગંધર્વસ્તી, અભયદાતા, નેત્રદાતા, માર્ગદર્શક, શરણદાતા, જીવિતદાતા, ^{૩૮}દ્વીપસમાન, ત્રાણરૂપ, શરણરૂપ, ગતિ-આશ્રય-રૂપ, આધારરૂપ, ધર્મચક્રને પ્રવર્તાવનાર, વિશુદ્ધ જ્ઞાન અને દર્શનથી યુક્ત, છદ્ધરહિત, જિન-જય મેલવનાર, જિતાવનાર, ^{૩૯}તરનાર, તારનાર, મુક્ત, મુકાવનાર, બુદ્ધ, બોધ આપ-

છે. ૫૧ એથી એ દિશા ઘણા જૂના સમયથી લૌકિક દૃષ્ટિએ પવિત્ર મનાતી આવો છે. ઘણા જૂના કાળમાં કેટલાક લોકો સૂર્યના પૂજક હતા. પૂર્વા-ભિમુખ બેસવામાં સૂર્ય તરફના જૂના સદ્ભાવની નિશાની રહેલી માલુમ પડે છે. આ પરંપરાને અનુસરીને બીજા બધા સામાન્ય લોકો પણ પૂર્વ દિશાને મહત્ત્વ આપે છે. જૈન દૃષ્ટિએ તો કોઈ દિશાને ખાસ કશું મહત્ત્વ હોય એવું જણાતું નથી. ભગવાન મહાવીરના સમયમાં એક એવો સંપ્રદાય હતો કે જે દિશાઓની પૂજાઓમાં માનતો. જૈન સૂત્રોમાં એ સંપ્રદાયનું નામ ‘દિસાપોક્ષી’ જણાવેલું છે. ભગવાને દિશાઓની આ જડપૂજાના પ્રચારને રોકવા માટે અને દિશાના માહાત્મ્યની નિષ્પ્રયોજનતા બતાવવા માટે ભગવતી સૂત્રમાં દિશાઓને જીવાજીવાત્મક કહીને વર્ણ-વેલી છે. દિશાઓ માત્ર આકાશરૂપ હોઈ જીવાજીવરૂપ સમસ્ત પદાર્થના આધારરૂપ છે એ વાત સ્પષ્ટ છે, પણ એટલા માત્રથી તેની જડપૂજા કરવી જરાય ઉપયોગી નથી. ૧૦

૩૮ ભગવાનનો પરિચય આપતા સ્તુતિરૂપ વર્ણકમાં ભગવાનને દ્વીપસમાન, ત્રાણરૂપ, શરણરૂપ, આશ્રયરૂપ અને આધારરૂપ, જણાવેલા છે. તેને લગતો મૂળ પાઠ “દીવો, તાણં, સરણં, ગઈ, પહટ્ટા” આ પ્રકારનો છે. મૂર્તિપૂજક સંપ્રદાયના લોકોમાં આ પાઠનો પ્રચાર નથી પણ સ્થાન-કવાસી સંપ્રદાયના લોકોમાં આનો પ્રચાર છે. ‘દીવો’ વગેરે શબ્દો પ્રથમાવિભક્તિવાળા છે પણ તેમને બધાને છઠ્ઠી વિભક્તિવાળા કરીને પ્રસ્તુત સ્તુતિમાં યોજવાના છે. ૧૫

૩૯ શક્રસ્તવમાં વા ભગવાનનો પરિચય આપતા વર્ણકમાં ઘણા પાઠભેદો માલુમ પડે છે. કેટલેક સ્થળે ‘જિણ’ પછી ‘જાવય’ શબ્દ આવે

નાર, સર્વશ, સર્વદર્શી અને અપુનરાવર્તનની શિવરૂપ, અચલ, અરોગ, અશ્વય અવ્યાબાધ સિદ્ધિને મેલવવાના અભિલાષી પદ્મા હતા.

[૮] એમના શરીરની ઊંચાઈ^{૪૦} સાત હાથ, સંસ્થાન સમચોરસ અને સંહનન-શરીરનો બાંધો-વસ્ત્ર જેવો મજબૂત હતો. શરીરની અંદરના વાયુઓ અનુકૂળ રહેતા, મલાશય કંક પક્ષીના મલાશય જેવો નીરોગ, જઠર પારેવાના જઠર જેવું તીવ્ર, મલવિસર્જનનાં સ્થાન પક્ષીનાં મલવિસર્જનનાં સ્થાન જેવાં નિર્લેપ અને પીઠ, બન્ને તરફનાં પાંસઝાં તથા ઊર સુજાત હતાં.

એમનો શ્વાસ સુગંધી,^{૪૧} નીરોગી ઉત્તમ માંસ, છબી ઉદાસ અને પ્રશસ્ત, શરીર નિર્મલ અને અંગેઅંગમાંથી ફરતું લાવણ્ય અસાધારણ હતું.

છે ત્યારે ક્યાંય ક્યાંય 'જાવય' ને બદલે 'જાણય' પદ દેખાય છે. વિશેષ વિચાર કરતાં 'જાણય' ને બદલે 'જાવય' પાઠ વધારે સુસંગત છે. 'તિન્નાણં તારયાણં' વગેરે વિશેષણો જોતાં 'જાવયાણં' પાઠ જ બરાબર છે. આ ઉપરાંત એ શકસ્તવમાં બીજા અનેક પાઠભેદો છે.

૪૦ ભગવાનના શરીરનું વર્ણન જોતાં એમ માલુમ પડે છે કે તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમમાં વિશેષે કરીને વ્યાયામપ્રિય હશે. શરીરની મજબૂતાઈ અને સુડોઝપણું લાવવામાં વ્યાયામ એ મુખ્ય કારણ છે. જૈન સૂત્રોમાં ઠેકઠેકાણે વ્યાયામની પદ્ધતિના વર્ણનો તો આવે જ છે. કલ્પસૂત્રમાં ભગવાન મહાવીરના પિતા રાજા સિદ્ધાર્થનો અલાહો પ્રસિદ્ધ છે. ભગવાનના મલાશય અને જઠરનું જે વર્ણન કરેલું છે, તે તેમની મિતાહારિતા અને પથ્ય-ચારિતાને સૂચવે છે. જ્ઞાનપાનના આચારો વર્ણવતાં જૈન સૂત્રોમાં જ્ઞાનપાનના પ્રમાણ વિષે ખૂબ માર મૂકવામાં આવ્યો છે.

૪૧ યોગી જ્યારે યોગની સાધના પૂરી કરે છે, શરીર, મન અને વચન ઉપર પૂરેપૂરો કાબૂ મેલવે છે ત્યારે તેનાં શરીરમાં લાવણ્ય, સ્ફૂર્તિ, અને તેજ વધુ ને વધુ પ્રમાણમાં પ્રકટે છે. ઉપરાંત કેટલીક બીજી શક્તિઓનો પણ તેમાં આવિર્ભાવ થાય છે. પાતંજલયોગસૂત્રના વિભૂતિપાદમાં જે વિભૂતિઓ વર્ણવેલી છે, તે બધી જરા યોગીને સુલભ હોય છે. ભગવાન મહાવીરના શરીરનું વર્ણન તેમની યોગલબ્ધિને અનુરૂપ છે.

લોઠાના ઘણની જેવી સુબદ્ધ સ્નાયુવાળી અને શિખર જેવી ઉચ્ચત્ત કોપરી ઉપર શિરોભાગ, માથાના ઘાઠ ઘનનિચિત-લગોલગ ડગોલા-
વાંકડિયા જમણા વાંકવાળા સુંવાળા અને ભમરા જેવા કાઠા, વાઠ ડગવાની ચામડી-કેશાંતભૂમિ-સોના જેવી ચમકતી અને ઢાઢિમના
ફુલ જેવી ક્ષિગ્ધ, છત્ર જેવું ડુંચું ઉત્તમ ઉચ્ચમાંગ-મસ્તક, ઘ્રણવિનાનો એકસરસો અર્ધચન્દ્ર જેવો લલાટપટ્ટ અને પૂર્ણચંદ્ર સમાન સોમા-
કાર મુખ,

સાંભળવામાં સરવા પ્રમાણયુક્ત બન્ને કાન, માંસથી ભરેલા પુષ્ટ બન્ને કપોલ, ધનુષ જેવો વાંકડી કાઠી આછી ભમરો, ક્ષીલેલાં
કમઠ જેવાં એકાદ ધોળા વાઠવાળી^{૪૨} પાંપણવાળાં બન્ને નયનો, ગરુડની નાસિકા જેવી ઉચ્છંગ લાંબી સરઠ નાસિકા, પરવાળા જેવા
બન્ને હોઠ,

ચંપાની કઠી જેવા નિર્મલ^{૪૩} એક શ્રેણીબદ્ધ વધા દાંત, અગ્નિથી ધમેલા સોનાના જેવું રાતું તાલવું અને જીભ, અવસ્થિત-અવસ્થા-
સૂચક અને સુવિભક્ત શ્મશ્રુ-વાઢી મૂંછ, શાર્દૂલની હડપચી જેવી માંસલ પ્રશસ્ત હડપચી,
પ્રમાણસર ચાર આંગઠ ડુંચી ઉત્તમ શંખ જેવી રૂપાળી ડોક, ઉત્તમ પાડો વરાહ સિંહ શાર્દૂલ બઠલ અને હાથીના સ્વભા જેવા

૪૨ પાંપણમાં એકાદ ધોળો વાઠ વર્ણવવાનું કારણ સમજાતું નથી. કદાજ એ વિશેષ ગાંભીર્ય, સ્થિરતા અને વૃદ્ધત્વસૂચક હોય.

૪૩ ભગવાનના દાંતનું વર્ણન વાંચતાં આપણે તેમના દાંતોની શુદ્ધિનો જાણ મેળવી શકીએ છીએ. કેવળી યયા પછી ભગવાન નિયત
આહારી રહ્યા છે. આહારને જે નિયત લેતો હોય તેના દાંતો આવા શુદ્ધ અને નિર્મલ ત્યારે જ રહી શકે જ્યારે તે દાંતો તરફ બેદરકાર ન
રહે. કોઈ હ્રૂમંતર કે અતિશય માત્ર કહેવાથી દાંતોની શુદ્ધિ થઈ જતી નથી. એ તો, સંયમસાધન, શરીરની વિશેષસંયમપૂર્વક કાઠજી, આહારનું
પ્રમાણ, સ્વાદેન્દ્રિયનો જય, અજીર્ણનો અભાવ અને શરીરગત રક્તકણોની વિદ્યુચ્છવિત ઉપર નિર્ભર છે.

ભગવાનના અનુયાયી આપણે, વધારે તો નહિ પણ તેમની દંતશુદ્ધિ જેટલુંય તેમનું અનુકરણ કરીએ તોય બસ છે.

ભરાવદાર મજબૂત સ્વભા, સુબદ્ધ સાંધાવાળી સુશ્લિષ્ઠ સ્થિર પુષ્ઠ પોંચામાં સુસંસ્થિત નગરના દરવાજા પાછળ રહેલા ભોગલ જેવી ગોઠ અને ધોંસરા જેવી લાંબી મુજાઓ,

શેષનાગે વિસ્તારેલી ફળા જેવા વિપુલ અને ડંચા કરેલા ભોગલ જેવા દૃઢ બાહુઓ, રાતી કોમલ માંસલ અને શુભ ચિહ્નોવાળી હથેલી, પાંચે આંગળીઓ સિધી કરતાં જેમાં જેમાં એક પળ કાળું ન દેખાય તેવો નિશ્ચિદ્ર પ્રશસ્ત પંજો, લોહીથી ભરેલી કોમલ પાંચ પાંચ આંગળીઓ, તાંબા જેવા રાતા સ્નિગ્ધ ચમકતા નહો,

હથેલીમાં ચન્દ્ર, શંખ, ચક્ર, સ્વસ્તિક અને સૂર્યનો જેવી રેખાઓ, પહોળી વિશાળ સોનાની પાટ જેવી ડઝ્ઝલ સમતલ-એક સરખી અને શ્રીવત્સના^{૪૪} ચિહ્નથી શોભતી છાતી, હાડકાં ન દેખાય તેવો માંસલ બરડો, કનકની કાન્તિ જેવી કાન્તિવાળું રોગરહિત નિર્મલ સુજાત શરીર,

સંગત સંનત સુંદર અને સુજાત પડખાંઓ, કાચની નીચેના બન્ને બાજુના ભાગો બરાબર પ્રમાણસર અને પુષ્ઠ, આછી ઋજુ સ્નિગ્ધ અને રમણીય રુંવાટી-રોમરાઈ, માછલી અને પક્ષોની કુક્ષિ જેવી સુજાત પુષ્ઠ કુક્ષિ, માછલીના ઉદર જેવું ચમકતું ઉદર, ઇન્દ્રિયો બધી નિર્મલ,

૪૪ શ્રીવત્સનો અર્થ આપતાં આચાર્ય હેમચંદ્ર કહે છે કે “શ્રિયા યુક્તો વત્સો વક્ષોઽનેન શ્રીવત્સઃ રોમાવર્તવિશેષઃ” કાંડ ૨, શ્લોક ૧૩૬ અભિધાનચિંતામણિ. રુંવાટાનો એક ધ્યાન પ્રકારનો વળાંકો તે શ્રીવત્સ. જેની છાતીમાં એ વિશિષ્ટ પ્રકારનો રુંવાટાનો વળાંકો હોય તે સુલક્ષણો કહેવાય એવો લોકવાદ છે. શ્રીવત્સવાળી છાતી હોવાને લીધે કૃષ્ણનું એક નામ શ્રીવત્સ પણ છે. ‘વત્સ’નો અર્થ ‘વક્ષ-છાતી’ થાય છે. જેને લીધે છાતી શોભાવાળી થાય તે શ્રીવત્સ. જે જે જિનર્ષિઓ વર્તમાનમાં દેખાય છે તે બધાંની છાતીના બરાબર મધ્ય ભાગમાં લંબચોરસ જેવું એક ઉપસેલું નિશાન દેખાય છે અને એને ‘શ્રીવત્સ’ કહેવામાં આવે છે. એ નિશાન કોઈ ઉપસેલા હાડકાની સ્મૃતિ કરાવે છે, ત્યારે ‘શ્રીવત્સ’ તો રુંવાટાનો ધ્યાન પ્રકારનો વળાંકો છે એ ધ્યાન દેવા જેવી વાત છે.

પથ જેવી વિશાળ નાભિ, મુસલ દ્વપ્પ અને વજ્રના મધ્ય જેવો મધ્યભાગ, ^{૪૫}ઉત્તમ ઘોડો અને સિંહની કટી જેવો કટીભાગ, શ્રેષ્ઠ ઘોડાના ગુપ્ત ગુહ્ય ભાગ જેવો ગુપ્ત સુજાત અને નિરુપલેપ ગુહ્ય ભાગ,

ઉત્તમ હાથી જેવી મલપતી લલિત અને વિક્રમવાળી ગતિ, હાથીની સુંઢ જેવા શોભન ઝરુઓ, ઠાંકણીમાં બરાબર બેઠેલા માંસલ બંને ઘુંટણો, હરણી જેવી રુડી વૃક્ષ જંઘાઓ, સુશ્લિષ્ટ સુસંસ્થિત અને બહાર ન કઢાય તેવી ઘુંટીઓ,

કાચબાના ચરણ જેવા સુપ્રતિષ્ઠિત ઉન્નત ચારુ ચરણો, નાની મોટી છતાં પગની આંગઢીઓ સુસંહત અને કોમલ, પગના નજીક રાતા અને ચમકતા, તલ્લિયાં રાતાં કમલના પત્ર જેવાં સુકોમલ અને મૃદુ, પગમાં પર્વત નગર મગર સાગર ચક્ર વગેરેની જેવી ઉત્તમ રેખાઓ,

વિશિષ્ટ રૂપ જાજ્વલ્યમાન અગ્નિ, ચમકતી ઘીજઢી, અને તરુણ સૂર્યની જેવું ઉગ્ર તેજ તથા અંગમાં, ઉત્તમ પુરુષનાં અંગમાં હોય પદ્માં એક હજાર આઠ સુલક્ષણો: ^{૪૬}શ્રમણ ભગવાન મહાવીર શરીરે પદ્માં પ્રકારના હતા.

૪૫ ભગવાનના શરીરના મધ્ય ભાગને મુસલ જેવો વર્ણવેલો છે. મુસલ-સાંબેલું-નો મધ્ય ભાગ-જેને પકડીને ધંડાય છે તે ભાગ પાતલો હોય છે. મધ્ય ભાગ પછી તરતજ કટીભાગનું વર્ણન છે, તેથી મધ્ય ભાગ અને કટી બંને જુદાં છે એ ન વીસરાય.

૪૬ ઉત્તમ પુરુષના શરીરમાં એક હજાર ને આઠ શુભતમ લક્ષણો હોય છે એ હકીકત જૈન ગ્રંથોમાં વારંવાર આવે છે. પણ તે લક્ષણો કયાં કયાં છે એ સંબંધી વીગતવાર હકીકત ક્યાંય નજરે ચડતી નથી. હાથમાં ચંદ્ર, સૂર્ય, શંખ, ચક્ર, સ્વતિક વગેરેની જેવી રેખાઓ હોય અને પગમાં પર્વત નગર મગર સાગર ચક્ર વગેરેની જેવી રેખાઓ હોય-એ બધાં શારીરિક સુલક્ષણો છે. ૧૦૦૮ અને ૧૦૮ ની સંખ્યા ઘણા સંપ્રદાયવાળાને તેમ જૈન લોકોને વિશેષ પ્રિય છે એનું કારણ શોધવા જેવું છે.

[૯] સ્વભાવે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર અનાસ્તવ-આસ્તવ વિનાના-સામાજિક યા આધ્યાત્મિક દુષણ જેથી ઉત્પન્ન થાય તેવી પ્રવૃત્તિ વિનાના, મમતારહિત, અર્કિચન^{૪૭}-ઐચ્છિક ગરીબીને ઘરેલા-અપરિગ્રહી, સંસારના છોતે-પ્રવાહે-નહિ વહેનારા, આસક્તિ વિષયાનુરાગ દ્વેષ અને અજ્ઞાનથી પર રહેલા, નિર્ગ્રંથ પ્રવચનના ઉપદેશક, શ્રમણ શાસ્તાઓના નાયક-તેમના ધ્યવસ્થાપક, શ્રમણોના અધિપતિ, શ્રમણ-

૪૭ જેમની પાસે કિંચન-કાંઈ-નથી તે અર્કિચન. આવા અર્કિચનો બે પ્રકારના હોય છે. એક તો ઐચ્છિક અર્કિચન અને બીજા ઓઘ અર્કિચન. ઓઘ અર્કિચનો પોતાની વૃત્તિને શોધ્યા વિના માત્ર આવેગ કે દેશાદેશોથી અર્કિચનપણું માણે છે, યથી તેઓ અર્કિચનો દેશાવા છતાં પોતાની અને પરની સમાધિમાં વિઘ્નરૂપ બને છે, તેમનામાં તૃષ્ણા કામ લોભ ર્ઘ્ણ્યા અહંકાર વગેરે વૃત્તિઓ પડેલી હોય છે, તેમાંની એક વૃત્તિને પણ તે ઓઘ અર્કિચનો વિવેક ન હોવાને કારણે દાવી શકતા નથી, ડલટું તે વૃત્તિઓના તેઓ દાસ બનેલા હોય છે. યથી ઓઘ અર્કિચનોનો મોટો ભાગ સમાજ, રાષ્ટ્ર, વિશ્વ કે વ્યક્તિની શાંતિને હાનિ પહોંચાડનારો થાય છે. જેઓ પોતાની વૃત્તિને તપાસી તાવીને અને પોતાનાં બલ સામર્થ્ય અને મર્યાદા વગેરેન વરાવર સમજીને ર્છાપૂર્વક અર્કિચનપણું સ્વીકારે છે, તેઓ ઐચ્છિક અર્કિચનો છે. આવા જ અર્કિચનો પોતાને વિકાસ સાધી શકે છે અને વ્યક્તિ સમાજ રાષ્ટ્ર કે વિશ્વની શાંતિમાં પોતાનો ફાલો નોંધાવી શકે છે. ભગવાન મહાવીર આ જાતના અર્કિચન હતા, પણ ઓઘ અર્કિચન ન હતા. સંસારનો પ્રત્યેક પ્રાણી પોતાની અજ્ઞાનતાને લીધે દુઃખના પંકમાં ફસાઈ છે. સંસારમાં અજ્ઞાન અને દુઃખની માત્રા ઇટલી બધી વધારે છે કે તેનો ઇટલે સમસ્ત સંસારના સમગ્ર અજ્ઞાન અને સમગ્ર દુઃખનો સમૂલ નાશ કોઈથી કોઈ પ્રકારે થઈ શક્યો નથી, થઈ શકતો નથી અને હવે પછી થઈ શકશે કે કેમ એ પ્રશ્ન છે આમ છતાંય જે મહાન આત્માઓનું હૃદય એ દુઃખ પરંપરાને જોતાંજ કંકળી ડઠે છે, તેઓ તે દુઃખના સાધનરૂપે કદી પણ બનતા નથી અને ઇવા સાધનભૂત ન થવા માટેજ તેઓ ઐચ્છિક ગરીબીને સ્વીકારે છે. ઐચ્છિક ગરીબીને ઘરેલા જ મહાનુભાવો સ્વરા અર્કિચન છે.

વૃંદમાં પરિવર્તન કરનાર^૮-ક્રાન્તિ કરનાર, બુદ્ધોને છાજે પણ ચોત્રીશ અતિશયોથી^૯ સંપન્ન હતા.

૪૮ આ અર્થ માટે મૂળ સૂત્રમાં 'સમણગર્વિદપરિઅટ્ટ' શબ્દ આવેલો છે. ટીકાકાર [શ્રમણા એવ શ્રમણકાઃ તેષાં વૃન્દસ્ય પરિવર્તકઃ-ઓં વૃં ૦ પૃં ૨૧ પં ૦ ૨] 'પરિઅટ્ટ'નું સંસ્કૃત રૂપાંતર 'પરિવર્તક' આપે છે. શ્રમણસંસ્કૃતિમાં ભગવાને જે ક્રાંતિ કરેલી છે તેને આ વિશેષણ બરાબર બંધબેસતું છે. પાર્શ્વનાથ ભગવાનની પરંપરામાં જે શૈથિલ્ય પેટેલું, તેને દૂર કરવા અને શ્રમણસંસ્કૃતિનું તેજ વધારવા ભગવંતે ચાર યમના પાંચ યમ કરેલા, પોતાની જીવનચર્યામાં અચેલકત્વ ઉપર વધારે ભાર મૂકેલો અને કેટલીક સામાજિક હિંસાઓને દૂર કરવા તેમને જાતિવાદને દૂર કરી ગુણવાદને અપ્રસ્થાને સ્થાપેલો, તેમજ સ્ત્રીઓ અને પછાત ગણાતા લોકોને ઝૂંચે ચડાવવા તેમને પોતાના તીર્થમાં સારું સ્થાન આપેલું. ભગવંતનું 'પરિવર્તક' વિશેષણ આ બધા ભાવને બરાબર સૂચિત કરે છે, ટીકાકાર તો 'પરિવર્તક'નો અર્થ 'વૃદ્ધિકારી' બતાવે છે પણ એ અથ વ્યુત્પત્તિની દૃષ્ટિ સંગત છે કે કેમ એ વિચારવા જેવું છે.

૪૯ સમવાયાંગ સૂત્રમાં ચોત્રીશ બુદ્ધાતિશેષો આ પ્રમાણે જણાવેલા છે: ૧ કેશ દાઢીમૂંછ રૂંવાડાં અને નસ એ બધાં ન વધે. ૨ કાયા નિરોગી અને પવિત્ર રહે. ૩ માંસ અને લોહી ગોક્ષીર જેવું ધોલું હોય. ૪ શ્વાસોચ્છવાસ પદ્મગંધી. ૫ ફક્ત ચર્મચક્ષુવાળા ન જોડ શકે તે રીતે આહાર અને નિહાર પ્રચ્છન્ન રહે. ૬ પ્રકાશવાલું ચક્ર. ૭ પ્રકાશવાલું છત્ર. ૮ પ્રકાશવાળાં ધોળાં ચામરો ૯ આકાશજેવું સ્વચ્છ સ્ફટિક-કમય અને પાદપીઠ સહિત સિંહાસન. ૧૦ ઘણો ઝૂંચો હિંદુધ્વજ (આ ચક્ર વગેરે બધું ભગવાનની આગળ આગળ ચાલે). ૧૧ જ્યાં જ્યાં અરિહંત ભગવંતો ઝૂમા રહે કે બેસે ત્યાં યક્ષદેવો અશોકવૃક્ષને તત્કાલ નીપજાવે. ૧૨ મસ્તકના પાછળના ભાગમાં તેજોમંડલ-ભામંડલ. ૧૩ ભગવાન જ્યાં ચાલે તે ભૂભાગ સરખો સપાટ બની જાય. ૧૪ રસ્તામાં આવતા કાંઠા ઝંધા વઢી જાય. ૧૫ ઋતુઓ બધી નિયમિત અવિપરીત-રહે. ૧૬ સુગંધી શીતલ અને ઠંડા વાયુ વડે યોજનપરિમિત ભૂભાગ સાફ થઈ જાય. ૧૭ તે ભૂભાગની ધૂલ બેસી જાય તે પ્રકારે તેના ઉપર મેઘનો છંટકાવ થાય. ૧૮ પાંચે રંગનાં સુગંધી ફૂલોની ઢીંચણ ઢીંચણ જેટલી ભરચક વૃદ્ધિ થાય. ૧૯ નહિ ગમતા શબ્દો સ્પર્શો અને રસો રૂપો અને

ગંધો દૂર થઈ જાય. ૨૦ મનગમતા શબ્દો સ્પર્શો રસો રૂપો અને ગંધોનો પ્રાદુર્ભાવ થાય. ૨૧ યોજન સુધી સંભળાય તે રીતે ભગવાનનો સ્વર નીકળે. ૨૨ ભગવાનની દેશના અર્ધમાગધી ભાષામાં થાય. ૨૩ ભગવાન દેશના તો અર્ધમાગધી ભાષામાં કરે છતાં તેમને સાંભળવા આવેલા વધા આર્યો અનાર્યો વગેરે તેમને સમજી શકે. ૨૪ પરસ્પર વૈરવાળા દેવો અસુરો રાક્ષસો વગેરે ભગવાનની પાસે ઉપશાંત થાય. ૨૫ અન્યતીર્થિકો પણ ભગવાનને નમસ્કાર કરે. ૨૬ તેઓ ભગવાનની પાસે આવતાં નિરુત્તર થઈ જાય. ૨૭ જે બાજુ ભગવાન વિહાર કરે તે તરફમાં આજુબાજુ પચ્ચીશ પચ્ચીશ યોજન સુધી રૂંધે ન થાય. ૨૮ મરકી ન થાય. ૨૯ સ્વચક્રનો ભય ન રહે. ૩૦ પરચક્રનો ભય ન રહે. ૩૧ અતિવૃષ્ટિ ન થાય. ૩૨ અનાવૃષ્ટિ ન થાય. ૩૩ ઢુકાળ ન પડે અને ૩૪ જે રોગો ચાલતા હોય તે પણ જલદી જ શમી જાય.

વૈદિક પરંપરા અને બૌદ્ધ પરંપરા પણ પોતપોતાના તે તે પ્રવર્તકો માટે આવા આવા વા આથીય વધારે અદ્ભુતતાવાળા અતિશયો નોંધેલા છે, એ મૂલ્યું ન જોઈએ.

આ અતિશયોની ગણનામાં શાસ્ત્રીય એક વાક્યતા જણાતી નથી, તેથી પ્રવચનસારોદ્ધારમાં અને અભિધાનર્ચિતામણિ-પ્રથમકાંડ-માં વળી આ અતિશયો વધઘટ કરીને બીજી રીતે બતાવેલા છે. તેમાં જે ભેદ છે તે આ પ્રમાણે છે: યોજનપ્રમાણ મૂળાગમાં પ્રણ જગતનો જનસમુદાય માઈ શકે. ભગવાન એકમુખવાળા છતાં ચતુર્મુખ બ્રહ્મા જેવા ભાસે. મણિકંચનમય નવ કમલોની રચના થાય. શુભ શકુનો થાય. વૃક્ષો પ્રણામ કરે અને ઢુંદુભીઓ વાગે (પ્રવચનસાં). ભગવાનની આજુબાજુ ચારે પ્રકારના દેવો ક્રોડની સંખ્યામાં રહ્યા કરે. પ્રણ ગઢની રચના થાય (અભિધાનર્ચિતાં) આમાંના કેટલાક અતિશયો જન્મથી હોય છે, કેટલાક કર્મક્ષયથી ઉપજેલા હોય છે અને કેટલાક દેવોએ બનાવેલા હોય છે, એવો વિભાગ ટીકાકારોએ બતાવેલો છે. ભગવાનનો પુણ્યપ્રકર્ષ અપરિમિત હતો એ નિઃશંક વાત છે પણ તેનું આ રીતે માપ કેમ નીકળી શકે? સ્વરૂં કહીએ તો એમના પુણ્યપ્રકર્ષનું માપ કાઢવાની ભાષા જ આપણી પાસે નથી. ઉપર જે માપ કાઢી બતાવ્યું છે તે તો સામાન્ય માનવની ભાષા છે. પણ

વચનના પાંત્રીશ ગુણોથી “સંયુક્ત પદા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જે વચ્ચે આમલકપ્પા નગરીમાં આવ્યા તે વચ્ચે તેમની સાથે આકા-
ર્ષી ભાષાથી કોઈ વિવેકી જન ભગવાનના સ્વરૂપ સંબંધી મુલાવામાં ન પડે, માટે જ આચાર્ય સમંતભદ્ર જણાવે છે કે—

“દેવાગમ-નમોયાનચામરાદિવિભૂતયઃ । માયાવિષ્વપિ દશ્યન્તે નાતસ્ત્વમસિ નો મહાન્” ॥

અર્થાત્-ઈંદ્રજાલ કરી બતાવનારા, પોતાની પાસે દેવો આવે છે એવું બતાવી શકે છે અને ચામર વગેરેને અદ્ધર રાખી બતાવે છે. હે
ભગવન્ ! અમારે મન તું, તારી પાસે દેવો આવે છે તેથી મોટો નથી પણ તારું વીતરાગપણું જ તારી મહત્તાનું સ્વરૂપ કારણ છે એમ હું માનું છું.

૫૦ “સત્યવચનના પાંત્રીશ અતિશયો જણાવેલા છે” એમ સમવાયાંગસૂત્રમાં મૂળમાં લખેલું છે. એ માટે મૂળમાં “પણતીસં સચ્ચવયણાસેસા
પણ્ણત્તા” એવું વચન છે પણ એ પાંત્રીશ અતિશયો કયા કયા છે ? એ બાબત મૂળમાં કશુંય જણાવેલું નથી. મૂળના એ વચનની ટીકા કરતાં
આચાર્ય શ્રીઅમયદેવ જણાવે છે કે-“સત્યવચનના અતિશયો આગમમાં દીઠામાં આવ્યા નથી પણ પ્રંથાંતરમાં નોંધેલા છે.” [“સત્યવચના-
તિશયા આગમે ન દૃષ્ટાઃ એતે તુ પ્રન્થાન્તરદૃષ્ટાઃ સંભાવિતાઃ”-સમવાયાંગ ટીકા પૃ. ૬૩] ટીકાકારના આ ઉલ્લેખ ઉપરથી ‘આ અતિશયો
આગમિક છે કે નહિ ?’ એવો પ્રશ્ન જરૂર ઊઠી શકે છે. એના સમાધાનનું આ સ્થાન નથી પણ એ વસ્તુ વિચારણીય તો સ્વરૂપ જ. ટીકાકારે
એ પાંત્રીશ અતિશયો આ પ્રમાણે બતાવેલા છેઃ ૧ સંસ્કારિતા, ૨ ઉદાત્તતા, ૩ ઉપચારોપેતતા, ૪ ગાંભીર્ય, ૫ પડછંદો પડવો, ૬ સરઝતા,
૭ સંગીતયુક્તતા, ૮ મહાર્થતા, ૯ પૂર્વાપર અવિરોધ, ૧૦ શિષ્ટતા, ૧૧ અસંદિગ્ધતા, ૧૨ અસ્ખંડનીયતા, ૧૩ હૃદયંગમતા, ૧૪ દેશ અને કાલનું
અનુસરણ, ૧૫ તત્ત્વાનુરૂપતા, ૧૬ અતિવિસ્તર અને અસંબદ્ધ અધિકાર રહિતતા, ૧૭ પદોની પરસ્પર સાપેક્ષતા, ૧૮ અભિજાતતા, ૧૯ અતિ-
સ્નિગ્ધ મધુરતા, ૨૦ પરમર્મનો અપ્રકાશ, ૨૧ અર્થ અને ધર્મ સાથેનો સંબંધ, ૨૨ ઔદાર્ય, ૨૩ પરનિંદા અને સ્વપ્રશંસાનો અભાવ, ૨૪ પ્રશ-
સ્યતા, ૨૫ વ્યાકરણનો અવિરોધ, ૨૬ સતત કૃતૂહલ જનકતા, ૨૭ અદ્ભુતતા, ૨૮ અતિવિલંબરહિતતા, ૨૯ વિક્ષેપ વહેમ વગેરે દૂષણનું ન
હોવું, ૩૦ હકીકતોની નવીનતા, ૩૧ સ્વાસ પ્રકારની વિશેષતા, ૩૨ વર્ણ પદ અને વાક્યોનો ઘટના, ૩૩ સાહસયુક્તતા, ૩૪ અલેદ અને

શગત "ધર્મચક્ર આકાશગત છત્ર આકાશગત શ્વેત ચામરો, પાદપીઠ સહિત આકાશસ્ફટિકમય સ્વચ્છ-સિંહાસન અને આગળ છેલ્લા-
તો ધર્મધ્વજ એ બધું હતું; તથા ચૌદ હજાર શ્રમણો"^૧-સાધુઓ અને છત્રીશ હજાર શ્રમણીઓ સાથે સંપરિવરેલા શ્રમણ ભગવાન મહા-
વીર ફરતા ફરતા ત્યાં આવ્યા હતા.

[૧૦] જે ઘસતે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર ત્યાં આવ્યા તે ઘસતે આમલકપ્પા નગરીમાં ઠેરઠેર—તરમેટામાં ત્રિકમાં ચોકમાં ચાચરમાં

૩૫ વિવક્ષિત ઝર્યની સિદ્ધિ.

૫૧ સમવાયાંગના મૂળમાં 'આકાશગત' અર્થનો સૂચક 'આગાસગ' શબ્દ આપેલો છે. તેનો અર્થ કરતાં ટીકાકાર લખે છે કે—"તથા
'આગાસગ'તિ આકાશગતં વ્યોમવર્તિ આકાશકં વા પ્રકાશકમ્ इत्यर्थः X X X एवम् आकाशगं छत्रं छत्रप्रयम् X X X आकाशके प्रकाशके
श्वेतवरचामरे X 'आगासफलिहमयं'ति आकाशमिव यद् अत्यन्तम् अच्छम् स्फटिकम् तन्मयं सिंहासनम् X 'आगासगओ'ति आकाशगतोऽत्यर्थं तुङ्ग
इत्यर्थः"—(પૃ૦ ૬૧). ટીકાકારના કહેવા પ્રમાણે 'આગાસગ' શબ્દના ત્રણ અર્થો થયા: એક તો વ્યોમમાં રહેતું—અદ્વર રહેતું, બીજો પ્રકાશક—પ્રકાશ
આપતું—ચમકતું, અને ત્રીજો ઘણું ઉંચું.

૫૨ ભગવાનના વિહારનો આ બધો વર્ણક વિવરણકારની ભલામણ પ્રમાણે ઉવવાઈય સૂત્રમાંથી લીધેલો છે. ઉવવાઈય સૂત્રના મૂળમાં "ચઉદસહિં
સમણસાહસ્સીહિં છત્તીસાએ અજિઆસાહસ્સીહિં" એ પાઠ તો છે, પરંતુ ટીકાકારે ત્યાં એ સંબંધે કશી હકીકત લખી નથી એ જરૂર વિચારવા જેવું
તો સ્વરૂપ જ. અને એમ છે માટે ઉવવાઈય સૂત્રના સંપાદકે મૂળના એ પાઠને () આવા નિશાનમાં મૂકેલો છે અને તે ઉપર "એ વચન
વ્યાખ્યાનુગામી નથી" [ઓ૦ વૃ૦ પૃ૦ ૨૧ સૂ૦ ૧૦ પં૦ ૧૧ તથા ૧૪] એવું ટિપ્પણ કરેલું છે. ટીકાકાર અને ટિપ્પણકારનું વલણ એ મૂળ
પાઠ સંબંધે સંદેહ ઉપજાવે એવું જણાય છે અર્થાત્ ભગવાન વિહાર કરતા હશે ત્યારે દરેક ઠેકાણે તેમની સાથે ચૌદ હજાર સાધુઓ અને છત્રીશ
હજાર સાધ્વીઓ હમેશાં રહેતાં જ હશે એ નક્કી ન કહી શકાય પણ એ વચન ઉપરથી તેમના શ્રમણશ્રમણીના પરિવારનું માપ તો જાણી શકાય.

ચતુર્મુખોમાં-ચોકઠામાં-રાજમાર્ગમાં અને ફેરીઓમાં—જ્યાં સાંભળ્યો ત્યાં ઘણા લોકો^{૫૩} પરસ્પર પમ કહેતા હતા કે હે દેવાનુપ્રિયો ! આકાશગત છત્ર વગેરે સાથે સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર અહીં આવ્યા છે તો તેવા પ્રકારના અરહંત ભગવંતોના માત્ર નામગોત્ર પણ કાને પડે તોય મોટો લાભ છે, તો પછી તેમની સામે જવાનો તેમને વાંદવાનો નમવાનો તેમની પાસે જઈ કેટલાક ખુલાસા પૂછવાનો અને તેમની પર્યુપાસના-સેવા કરવાનો પ્રસંગ મળે તો જે લાભ થાય તે માટે કહેવું જ શું ?

આર્ય પુરુષનું પદ પણ ધાર્મિક સુવચન કાને પડે તોપણ તે શ્રેયરૂપ છે તો પછી તેમની પાસે જઈ વિપુલ અર્થ-ઘણી દુકીકતો જાણવાનો પ્રસંગ સાંપડે તો તેથી જે શ્રેય થાય તે માટે કહેવું જ શું ?

તો હે દેવાનુપ્રિયો ! આપણે જઈએ અને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વાંદીએ નમીએ સત્કારીએ સન્માનીએ અને કલ્યાણરૂપ મંગલમય દિવ્ય ચૈત્યની પેઠે તેમની પર્યુપાસના કરીએ તો એ, આપણે માટે આ ભવ પરભવ અને જન્મ જન્માંતરમાં હિતરૂપ થશે, સુખરૂપ અને નિઃશ્વેચસરૂપ નીવડશે.

આમ વિચારીને ઘણા ઉગ્રો^{૫૪} ઉગ્રપુત્રો ભોગો ભોગપુત્રો રાજન્યો ક્ષત્રિયો બ્રાહ્મણો મટો યોધો પ્રશાસ્તાઓ મહાકિઓ લિચ્છવિઓ લિચ્છવિપુત્રો અને બીજા ઘણા માંડલિક રાજાઓ યુવરાજો રાજમાન્ય પુરુષો મહાધિપો કૌટુંબિકો-કણ્ઠીઓ ઇન્દ્રિયો શ્રેષ્ઠિઓ સેનાપતિઓ સાર્થકાદ્યો વગેરે અનેક લોકો જ્યાં ભગવાન ઋતર્યા હતા ત્યાં જવા નીકળ્યા.

૫૩ કોઈ પરિવર્તનકારી કે સંશોધક વક્તા આવે ત્યારે સંપ્રદાયના ભેદભાવ વિના દરેક પ્રજા તેને સાંભળવા ઇચ્છે છે એવું લોકમાનસ આજે પણ છે, તો પહેલાં પણ એવું જ હશે એમ આ ઉપરથી જણાય છે.

૫૪ ઉગ્ર ભોગ રાજન્ય ક્ષત્રિય મટ યોધ મહાકિ લિચ્છવિ વગેરે, તે સમયના પ્રસિદ્ધ પ્રસિદ્ધ રાજવંશોનાં ધર્મ વિશેષ નામો છે એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે, અર્થાત્ મટો એટલે સુમટો, યોધો એટલે યુદ્ધ કરનારાઓ, એવો તે નામોનો અર્થ બરાબર નથી.

પમાંના કેટલાક^{૫૫} શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વાંદવાની-નમવાની વૃત્તિવાળા હતા, કેટલાક માત્ર ભગવાનને જોવાના ઇચ્છુક હતા, કેટલાક તો 'ભગવાન કેવા હોય' પ જાતના કુતૂહલથી જવા પ્રેરાયા હતા, કેટલાકને અર્થવિનિશ્ચય-ખુલાસા મેળવવા હતા, કેટલાકને પમ હતું કે ત્યાં જઈશું તો અશ્રુતપૂર્વ સાંભળશું અને સાંભળ્યું છે તે સંબંધી શંકાઓ દૂર કરશું, કેટલાકે પમ ધારેલું કે આપણે તો ભગવાનની પાસે સર્વ પ્રકારે મુંઝભાવ ધારણ કરી અગાર-ઘર છોડી અનગાર થશું, કેટલાકે એવો સંકલ્પ કરેલો કે આપણે પાંચ અણુ-વ્રતવાળો અને સાત શિક્ષાવ્રતવાળો પમ બાર પ્રકારનો ગૃહિધર્મ સ્વીકારશું, કેટલાક તો માત્ર જિનભક્તિના રાગથી પ્રેરાયા હતા અને કેટલાક ગતાનુગતિક હતા અર્થાત્ તેઓ પમ સમજેલા કે આ બધા જાય છે ત્યારે આપણે પણ જવું પ શિષ્ટતા છે-યોગ્ય છે: પમ જુદી જુદી વૃત્તિવાળા તેઓ બધા ભગવાનની પાસે જવા નીકળ્યા.

શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પાસે જનારા પ બધા ન્હાણા, તેમણે બલિકર્મ^{૫૬} કરેલું, તિલક વગેરે લગાડેલાં, માથે ડોકે માઝાઓ નાખેલી, હાર અર્ધહાર ત્રણસરો હાર લટકતાં ઝૂમણાં કટિસૂત્ર-કણદોરો વગેરે આભરણો પહેરેલાં અને સુંદર વસ્ત્રો સજેલાં તથા શરીરે ચંદન લગાડેલું,

પઓ કેટલાક ઘોડે ચડેલા, કેટલાક હાથી ઉપર બેઠેલા, રથ ઉપર ચડેલા, ઘુમ્મટવાળી પાલખીમાં બેઠેલા, અને ઝૂલતી પાલ-

૫૫ સભા-સમિતિઓમાં જનારાના માનસનું આબેહૂવ ચિત્રણ આ કંડિકામાં છે.

૫૬ કોઈ ગૃહસ્થ જ્ઞાની પાસે ધર્મ સાંભળવા જાય કે રાજદરબારમાં જાય ત્યારે 'બલિકર્મ' કરીને જાય-એવા અનેક ઉલ્લેખો જૈન આગ-મોમાં વિદ્યમાન છે. પણ એ 'બલિકર્મ' શું છે? તે સંબંધી સ્પષ્ટ માહિતી મળતી નથી. 'પોતપોતાના ગૃહદેવો પાસે બલિ ચડાવવી-નિવેદ ધરવું-મેટ ધરવી' એવો બલિકર્મનો અર્થ ટીકાકારે આપેલો છે. ("કૃતં બલિકર્મ સ્વગૃહદેવતાનાં યૈ: તે તથા"-ઉવવાઈય પૃ. ૫૯) આમાં 'ગૃહદેવતા' કોણ અને તેનું શું સ્વરૂપ-એ પ્રશ્ન ઝમો રહે છે.

સ્ત્રીમાં આવેલા હતા; થ્હી મોટા જનસમુદાયથી વિંટાપલા કેટલાક માત્ર પગે ચાલીને જતા હતા. ૫ થધા જનારાઓનો અવાજ પટલો થધો થતો હતો કે જાણે કોઈ ચ્હલમ્હલેલો મહાસમુદ્ર ગાજતો ન હોય.

આમલકપ્પા નગરીથી બહાર ઈશાન ચ્હૂનામાં આવેલા અંબસાલવળ ચૈત્યમાં પઓ થધા જઈ પહોંચ્યા. ત્યાં હુત્ર વગેરે તીર્થકરના અતિશેષો જોતાં તેઓ પોતપોતાનાં યાન વાહન ઝૂમાં રાચ્હી ઝૂતરી પડ્યા-યાનો છોડી નાચ્હ્યાં, વાહનો ચરવા છૂટાં મૂકી વોધાં અને પઓ ભગવાનની પાસે આધી પહોંચ્યા, તેમને ત્રણ પ્રવક્ષિણા વોધી, વંદના કરી નમસ્કાર કર્યો અને ભગવાનની શુશ્રૂષા કરતા તેઓ થ્હુ દૂર નહિ તેમ થ્હુ નજીક નહિ ૫ રીતે હાથ જોડીને તેમની સામે વિનયપૂર્વક બેઠા.

આમલકપ્પાનો રાજા સેય, રાણી ધારિણી પળ થધાંની સાથે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની સેવામાં જોડાયાં હતાં.

આમલકપ્પાના રાજા સેય, રાણી ધારિણી અને ત્યાંના જનસમુદાયને ઉદ્દેશીને શ્રમણગળમાં પરિવર્તન કરનાર શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે પોતાની ધર્મસંશોધક ચાળી સંમ્હાવી. તેમણે “કહ્યું કે:—

(૧) “જે મનુષ્યો દુર્બુદ્ધિથી પ્રેરાઈને પાપકર્મોં કરી તે દ્વારા ધન પેદા કરે છે તેઓ આ વિરાટ વિશ્વને દુઃચ્હના ઝૂંડા ચ્હાડામાં ઘચ્કેલે છે અને પોતે પળ સતત તરફડિયાં મારતાં મારતાં શુરી શુરીને ઉપડી જાય છે-છેવટે લેશ પળ શાંતિ પામતા નથી. આ સંસારમાં શાંતિ પળ છે અને અશાંતિ પળ છે. શાંતિ કે અશાંતિ મેલ્લવવી માનવીના પોતાના હાથની જ ઘાત છે. મનુષ્યમાં તૃષ્ણાવૃત્તિ વિશેષ થ્હલ્લવાન છે તેને લીધે ૫ સુચ્હદુઃચ્હનું ચ્હરું સ્વરૂપ સમજી શકતો નથી, ઉલટું દુઃચ્હને સુચ્હ સમજે છે અને સુચ્હને દુઃચ્હ સમજે છે. ૫ તૃષ્ણાવૃત્તિની પ્રચ્હલ થ્હલ્લવત્તાને જ લીધે ક્રોધ વધે છે, મૂઢતા વ્યાપે છે અને મનુષ્ય પોતાનું-પોતાના સ્વરૂપનું-પોતાના કર્તવ્યનું

૫૭ ભગવાનની ધર્મસંશોધક દેશના જે અહીં જળાવેલી છે તેનું મૂલ્લ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનાં નીચેનાં પઘોમાં છે:

(૧) જે પાવકમ્મેહિ ધળં મણુસ્સા સમાયયંતિ અમર્તિ ગહાય । પહાય તે પાસ પયટ્ટિં નરે વેરાણુવદ્ધા નરયં ઉવેતિ ॥૨॥

માન ભૂલી જાય છે પટલે આશ્વર તે માનવ મટી દાનવી વૃત્તિ ઉપર આવી જાય છે. આમ થવાથી મનુષ્યોની પરસ્પર હિતકારિણી બંધુતાની વૃત્તિ શિથિલ થાય છે, તેથી અન્યોઅન્ય વૈરવૃત્તિ પેદા થઈ સર્વેત્ર અશાંતિ ઝૂપજે છે. શું મનુષ્ય, પશુ કે પક્ષીઓ યા આ સ્થાવર જગત પ બંધુ પ ધક્કધક્કતી અશાંતિમાં હોમાય છે, માટે જ ધન પેદા કરનાર લોકો પરસ્પર બંધુતાની વૃત્તિનો નાશ ન થાય તે તરફ વિશેષ લક્ષ્ય રાખી પોતપોતાનો વ્યવહાર કરવો ઘટે. અન્યથા કોઈનું શ્રેય થવાનું નથી. માત્ર ધન પેદા કરનારો આ વિચાર ભાગ્યે જ કરે છે કે તેનો ધનતૃણાની આગમાં આજસુધીમાં કેટલાં માનવી હોમાયાં, કેટલાં પશુઓ અને પક્ષી બઢીને ખાણ થઈ ગયાં, કેટલાં કોટિ વૃક્ષો કપાયાં, કેટલાં બધાં સ્વચ્છ પાણીનો હોમ થઈ ગયો, કેટલી બધી સ્વચ્છ હવાને બગાડી નાખી તેનો વિનાશ કર્યો અને વિનાશ પામતી કેટલી આગે કેટકેટલાંને બાઢી નાખ્યાં. ધન પેદા કરવાની આ રીતનું જ નામ દુર્બુદ્ધિ છે-ઘોર હિંસા છે-પરસ્પર બંધુતાની વૃત્તિ શિથિલ થવી પ દાનવી વૃત્તિનું મુખ્ય લક્ષણ છે. પ ધર્મનો, પુણ્યની, સુખની અને પ્રાણીમાત્રની નાશક છે પ ભૂલણું ન જોઈપ. ક્રિયાકાંડનું હાડપિંજર પ વિશુદ્ધ ધર્મ નથી પણ તે હાડપિંજરમાં પરસ્પર બંધુતારૂપ અહિંસાવૃત્તિનો પ્રાણ સંચારવો પ જ શુદ્ધ ધર્મનો પાયો છે, માટે જ આર્ય પુરુષો પક અહિંસાને પરમ ધર્મ કહેલો છે.

(૨) “વિલાસી મનુષ્ય પમ માનતો હોય કે મારું શરણ તો ધન છે, મારે પરસ્પર બંધુતાની વૃત્તિ કેળવવાની શો જરૂર છે ? તો પમ માનતો પ મૂઢ ઝાંઢ ઝાય છે. માત્ર ધન હોવાને લીધે આજસુધીમાં કોઈનું પ્રાણ થયું નથી અને હવે પછી થશે પણ નહિ. આ લોક કે પરલોકમાં તે જ સુખી થશે કે જેનામાં વ્યાપક ભ્રાતૃભાવની જ્યોતિ પ્રકટી હોય અને જેનો બધો વ્યવહાર પ વ્યાપક ભ્રાતૃભાવ ઉપર જ ચાલતો હોય.

(૩) “તૃણાનું ચક્ર પટલું બંધુ પ્રબલ છે કે મનુષ્ય તેનાથી શીઘ્ર છૂટો થઈ શકતો નથી-ચ્છા છતાં પોતાના વ્યવહારોમાં વિવેક-

(૨) વિત્તેણ તાણં ન લભે પમત્તે ઇમમ્મિ લોપ્પ અદુવા પરત્થ ॥૫॥

(૩) સ્વિપ્પં ન સક્કેહિ વિવેગમેઉં તમ્હા સમુટ્ઠાય પહાય કામે ॥૧૦॥

પૂર્વેક રહી શકવામાં શિથિલતા આવ્યા કરે છે; આમ છતાં મુમુક્ષુ જનોએ ગમરાવાનું નથી જ, તેઓએ તો વારંવાર પ્રવલ્લ પ્રયત્ન કર્યા કરવાનો છે અને તૃષ્ણાની પ્રવૃત્તિઓના પાશમાં ન ફસાતાં આત્મસંશોધનોના પ્રયત્નોમાં મગ્ન રહેવાનું જ છે.

(૪) “જુઓ—જે આ શ્રમણો અહીં બેઠેલા છે તેઓ તૃષ્ણાના ચક્રથી છૂટવા માટે જ શ્રમ કરી રહ્યા છે. તમે એમ ન સમજતા કે શ્રમણનો માત્ર વેશ પહેરવાથી શ્રમણ થઈ જવાય છે. આ તો એક પ્રકારની શાળા છે. જેમ તમે નિશાલમાં જઈને અંકજ્ઞાન શિખો છો તેમ આ મારી શાળાના શ્રમણ વિદ્યાર્થીઓ તૃષ્ણાના ચક્રને છેદવાની વિદ્યાઓ શિખી રહ્યા છે, તેઓ એ માટે સર્વ પ્રયત્ન કરે છે, છતાંય તૃષ્ણાનાં નવાં નવાં રૂપો તેમને વારંવાર સતાવે છે જેથી તેઓમાં પણ ભારે અસમંજસતા ફેલાઈ રહે છે; આમ છતાંય તેમને કહું છું કે તેઓએ મુમુક્ષાવૃત્તિનો એક છાંટો બાકી હોય ત્યાંસુધી જરાય ગમરાવાનું નથી, પણ આરંભેલા પ્રયત્નમાં જ દિનપ્રતિદિન શિથિલતા છોડી સર્વિશેષ ઉગ્ર બનવાનું છે. કોઈ તમે કહેશો કે શ્રમણ થયા પછી વઢી તૃષ્ણા શાની? તો મારે જણાવવું જોઈએ કે તૃષ્ણા કાંઈ ધનની, સ્ત્રીની કે પુત્રની જ હોય છે એમ નથી, એ તો અનેક સ્વાંગો કરીને પ્રાણીમાત્રને સતાવ્યા કરે છે. શ્રમણોએ ધન મૂક્યું, સ્ત્રી અને વહાલાં માતાપિતા છોડ્યાં છતાં તેઓમાં વેશની, ઉપકરણની, ખાવાપીવાની, ચેલાચાટીની, ગુરુની, ઉપાસકની, વાચનાની, વેશમાં પણ અમુક જ પ્રકારના વેશની અને સૌથી મોટામાં મોટી હાનિકારક તૃષ્ણા મોટા થવાની-મોટા કહેવરાવવાની છે. તૃષ્ણાનાં આ રાક્ષસી સ્વરૂપો આ શ્રમણોને પણ ઘડીએ પળે નડ્યા જ કરે છે-વેશ અને ઉપકરણોની તૃષ્ણામાંથી વચવા નમ્રભાવ ધારણ કરવા જતાં તેની જ એક તૃષ્ણા બંધાઈ ગઈ, ખાવાપીવાની જાલમાંથી વચવા અનશનવ્રતો આદરતાં તેમાં જ ફસાઈ જવા જેવું થયું, મનને ઠેકાણે લાવવા ભયંકર ઉગ્ર તપો, ઘોર દેહદંડનો અને કેશલુંચન વગેરે ઘોરાતિઘોર બાહ્ય કષ્ટો કરવા જતાં તેમાં જ ટેવાઈ રસલીન થવા જેવું થયું; આમ અનેક ઉગ્ર ઉપચારો ચાલુ છતાંય હજુ આ શ્રમણો ઠેકાણે આવતા નથી; તેમ છતાંય મારી શ્રદ્ધા છે-મારો અચલ વિશ્વાસ છે કે પ્રવલ્લ પ્રયત્નની સામે તૃષ્ણા એક ક્ષણ પણ ટકી શકવાની નથી. મારા પોતાના જાતિ અનુભવથી કહું છું કે તમે પણ તૃષ્ણાની સામે મોરચા માંડશો

(૪) મુહું મુહું મોહગુણે જયંતં અણેગરુવા સમણં ચરંતં । ફાસા ફુસંતિ અસમંજસં ચ ણ તેસુ ભિક્ખુ મણસા પડસ્સે ॥૧૧॥-અધ્યયન ૪ ।

તો જરૂર તેને છેદીને વિજય વરવાના જ.

(૫) “ઘેર સોના રૂપાના કૈલાસ પર્વત જેવડા અસંખ્ય પહાડો હોય તોપણ પ દુઃખદ તૃષ્ણા શમતી નથી-પ તો આકાશ જેવી અમાપ છે. પનું શમન તો વિવેકપૂર્વક રહેવામાં છે અને તે પ્રમાણે પોતપોતાના સર્વ વ્યવહારો ચલાવવામાં છે.”

સર્વ સુખકર ભ્રાતૃભાવને ફરીવાર યાદ દેવરાવી ભગવાને પોતાનો દેશના પૂરી કરી.

[૧૧] આમલકપ્પાનો પ જનસમુદાય ભગવાનની ઉક્ત દેશના સાંભળીને વિશેષ પ્રમુદિત થયો અને ‘ભગવાને નિર્ગ્રંથ પ્રવચન ઠીક કહી બતાવ્યું છે’ ‘પવો કોઈ શ્રમણ કે બ્રાહ્મણ નથી જે આ પ્રકારની ધર્મદેશના કરી શકે’ પમ કહેતો કહેતો પ સમુદાય પોતપોતાના સ્થાનકે જઈ પહોંચ્યો.

રાજા સેય અને રાણી ધારિણી પણ ભગવાનની અપૂર્વ દેશના સાંભળીને પ્રસન્ન પ્રસન્ન થઈ ગયાં, તેમણે ભગવાનને વંદન-નમન કરી કેટલાક પ્રશ્નોના ખુલાસા પૂછી લીધા અને પછી તેઓ નિર્ગ્રંથ પ્રવચનની તેમજ ભગવાનની યશોગાથા ગાતાં ગાતાં પોતાને મહાલયે આવી પહોંચ્યાં.

[૧૨] જે સમયે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર આમલકપ્પા નગરીની બહાર આવેલા અંબસાલવળ ચૈત્યના “સમવસરણમાં બિરાજતા હતા તે

(૫) સુવર્ણરૂપસ્સ ય પવ્વયા ભવે સિયા હુ કેલાસસમા અસંખયા । નરસ્સ લુદ્ધસ્સ ન તેહિ કિંચિદ્દિચ્છા હુ આગાસસમા અણંતયા ॥૪૮॥

—અધ્યયન ૯

૫૮ ‘સમ્’ અને ‘અવ’ ઉપસર્ગપૂર્વક ‘સુ-સરકવું-જવું’ ધાતુમાંથી ‘સમવસરણ’ શબ્દ નીપજેલો છે. ભગવાનના કે તેમના શિષ્યોના આગમ-નને સૂચવવા સૂત્રોમાં અનેક ઠેકાણે ‘સમોસરઈ’ ક્રિયાપદ વપરાયું છે. આજનો ભાષામાં ‘પધારવું’ ક્રિયાપદ જે ભાવને સૂચવે છે તે ભાવ પ ‘સમોસરઈ’ ક્રિયાપદનો જણાય છે. આ ઉપરથી ‘સમવસરણ’નો પ્રથમ અર્થ ‘પધારવું’ થાય. બીજો અર્થ ‘જુદા જુદા મતવાળાઓનો મેલો’ થાય.

કાલે તે સમયે “સૌધર્મકલ્પમાં સૂર્યાભિ વિમાનમાં સુધર્મા નામની સભામાં સૂર્યાભિ સિંહાસન ઉપર બેઠેલો સૂર્યાભિદેવ પોતાના વિપુલ અવ-
ધિઘડે સમગ્ર જંબૂદ્વીપ તરફ નજર નાંખી તેને બરાબર નિરખી રહ્યો હતો.

ए सूर्याभदेवना परिवारमां चार हजार सामानिक देवो, पोतपोताना परिवारथी विटळापली तेनी चार पट्टराणीओ, त्रण सभाओ, सात सेनाओ, सात सेनाधिपतिओ, सोळ हजार आत्मरक्षक देवो अने सूर्याभविमानमां रहेनारा बीजा पण घणा देवो अने देवीओ हतां.

સૂર્યાભિ સિંહાસન ઉપર બેઠેલો તે સપરિવાર સૂર્યાભિદેવ-નાટ્ય, ગીત, વાદ્ય, તંત્રી, તલ, તાલ, બીજાં વિવિધ વાજાંઓ અને વાદન-
કલામાં વક્ષ પુરુષ જેને વગાડે છે એવો મેઘની પેટે ગાજતો મૃદંગ-ए बधांमांथी नीकळता मधुर स्वरो सांभळतो सांभळतो दिव्य भोगोने भोगवतो रहतो હતો.

સૂર્યાભિ દેવે સમગ્ર જંબૂદ્વીપને નિરખતાં નિરખતાં ભારતવર્ષમાં આમલકપ્પા નગરીની બહાર અંબસાલવળ ચૈત્યમાં આવી રહેલા અને
योग્ય અવગ્રહપૂર્વક સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને જોયા.

जेमके:-‘वादिओनुं समोसरण’ [‘चत्तारि वाइसमोसरणा’]-‘वादिनः तीर्थिकाः समवसरन्ति अवतरन्ति एषु इति समवसरणानि-विविधमतमीलकाः’-
(स्थानांग पृ. २६४-२६८) ‘समवसरण’नो प्रीजो अर्थ रहेठाण-रहेवानुं स्थान-थाय छे. (‘समोसरणाइं’ति-समवसरणानि वसतयः x क्व भगवान्
अवस्थितः इति जानीत-भगवान कयां-क्या मकानमां-ऊतर्या छे ते जाणो-उववाइय पृ. ६१) अने चोथो अर्थ त्रिगडुं-समवसरणनी रचना-थाय छे.
उक्त प्रणे अर्थो तइन सादा स्वाभाविक छे त्यारे आ चोथो अर्थ विशेष अलंकारवाळो छे. अहीं तो प्रीजो ‘रहेठाण’ अर्थ बंध बेसे एम छे.

૫૯ સૌધર્મ સ્વર્ગ અને સુધર્મા સમાના નામનો નિર્દેશ બૌદ્ધગ્રંથોમાં પણ આવે છે. જુઓ ભગવતીસૂત્રનો મારો અનુવાદ ભાગ ૨, પૃઠ
૧૨૯-૧૩૦ ટિપ્પણ.

[૧૩] ભગવાનનું દર્શન કરીને તે સૂર્યાભદેવ ^{૬૦} હર્ષવાળો, તોષવાળો અને આનંદિત ચિત્તવાળો થયો તથા ભગવાન તરફ પના મનમાં પ્રીતિ થઈ-પરમ સૌમનસ્ય થયું. હર્ષના આવેગથી તેનું હૃદય ધબકવા લાગ્યું, પનાં કમલ જેવાં ઉત્તમ નેત્રો ખીલી ઉઠ્યાં, આનંદના વેગથી પનાં ઉત્તમ કડાં બેરેખાં કેયૂર મુગટ બન્ને કુંડલો અને સુંદર દ્વારથી સુશોભિત છાતી-પ વધું ચલાયમાન-હલુંહલું-થઈ ગયું.

નીચે સુધી લટકતા પ્રલંબને અને કંપાયમાન થપલાં વીજાં આભૂષણોને ધારણ કરતો તે સૂર્યાભ દેવ ભગવાન મહાવીરને જોતાં જ સંભ્રમ સાથે ત્વરા અને ચપલતાપૂર્વક સિંહાસનથી ઝૂમો થઈ ગયો, પછી તેણે પાદપીઠ ઉપર ચડી પાદુકાઓ-મોજડીઓ-કાઢી નાખી અને તીર્થંકરની સામે સાત આઠ પગલાં જઈ ડાબો ઘુંટણ ઉંચો કરી જમણો ઘુંટણ ધરણી ઉપર ઢાલી મસ્તકને વ્રણ વાર ધરણી ઉપર નમાવ્યું. પછી જરાક માથાને ડુંચું કરી કડાં અને બેરેખાંથી સ્તબ્ધ થપલી ભુજાઓને મેગી કરી, દશે નખ એક વીજાને અડે એ રીતે બન્ને હથેલીઓ સાથે રાક્ષી શિરસાવર્તપૂર્વક મસ્તકે અંજલિ જોડી તે આ પ્રમાણે બોલ્યો:

[૧૪] આદિકર, તીર્થંકર [કં. ૭ પૃ. ૧૮ પં. ૨-] યાવત્ અજર અમર ^{૬૧} સ્થાનને પ્રાપ્ત થપલા અરિહંત ભગવંતોને નમસ્કાર થાઓ,

[૧૫] અજરઅમર સ્થાનને મેઠવવાની યૃત્તિવાળા શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને નમસ્કાર થાઓ, અહીં રહેલો હું ત્યાં રહેલા શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને ઘાંડું હું, ત્યાં રહેલા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર અહીં રહેલા મને જુપ છે: એમ કરીને તે સૂર્યાભ દેવ ભગવાનને વાંદી નમી પાછો પૂર્વાભિમુખ થઈ સિંહાસન ઉપર બેસી ગયો.

[૧૬] ત્યાર પછી તે સૂર્યાભ દેવના આત્મામાં ^{૬૨} ચિંતનરૂપ, અભિલાષરૂપ આ-આ પ્રકારનો મનોગત સંકલ્પ-વિચાર-ઉત્પન્ન થયા:

૬૦ ચિત્તમાં યોગેશ્વરો હર્ષનો ઉદ્રેક થતાં શરીર ઉપર તે ઉદ્રેકની જે અસર થાય છે તે, આ કંઠિકામાં પ્રત્યક્ષવત્ વર્ણવેલી છે.

૬૧ આ સ્થળે સૂર્યાભ દેવના મુખમાં શકસ્તવનો આલોચ પાઠ મૂકવામાં આવ્યો છે પણ તે સુપ્રસિદ્ધ હોવાને લીધે અહીં આપેલો નથી.

૬૨ એક જ ભાવને બતાવવા પર્યાયરૂપ અનેક શબ્દો મૂકવાની પદ્ધતિ સૂત્રોમાં પ્રચલિત છે, પ્રાચીન વૈદિક વા બૌદ્ધગ્રંથોમાંય તેવી વાક્યપદ્ધતિ

૧૩ ભગવાન
મહાવીર
પ્રત્યે સૂર્યા-
ભદેવની
મક્તિ

||૩૫||

૨૦

૨૫

[૧૭] “યોગ્ય અવગ્રહપૂર્વક સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જંબૂદ્વીપના ભારતવર્ષમાં આમલકળ્પા નગરીની બહાર અંબસાલવળ ચૈત્યમાં આવીને વિહરે છે તે મારે માટે શ્રેયરૂપ છે.

“તેવા પ્રકારના અરહંત ભગવંતનાં માત્ર નામ ગોત્ર કાને પડે તોપણ તે મહાફલરૂપ છે, તો પછી તેમની સામે જવાનો, તેમને વાંદવાનો, નમસ્કાર કરવાનો, તેમની પાસેથી કેટલાક ખુલાસા પૂછવાનો અને તેમની ઉપાસના કરવાનો પ્રસંગ મળે તો તો કહેવું જ શું ?

“આર્ય પુરુષનું માત્ર એક ધાર્મિક સુવચન કાને પડે તોપણ તે મહાફલરૂપ છે, તો પછી તેમની પાસેથી વિપુલ અર્થ-ઉપદેશ-મેલવવાનો પ્રસંગ સાંપડે તો તો કહેવું જ શું ?

“તો હું શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વાંદવા, નમવા, તેમનો સત્કાર કરવા, સન્માન કરવા તથા કલ્યાણરૂપ મંગલરૂપ, ચૈત્યરૂપ અને દેવરૂપ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પર્યુપાસના કરવા જાઉં.

“શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની એ પર્યુપાસના મારે માટે-જન્મ-જન્માંતરમાં હિતકર, સુખકર, ક્ષમકર,^{૬૩} કલ્યાણકર નીવડવાની છે અને નીવડશે” : એમ તે સૂર્યાભ દેવ વિચાર કરે છે. એ પ્રમાણે ગંભીરપણે વિચારીને તેણે પોતાના આભિયોગિક દેવોને બોલાવી તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું:

[૧૮] “હે દેવાનુપ્રિયો ! એમ છે કે, યોગ્ય અવગ્રહને ગ્રહણ કરી સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જંબૂદ્વીપના ભારતવર્ષમાં આમલકળ્પા નગરીની બહાર અંબસાલવળ ચૈત્યમાં આવીને વિહરે છે. તો હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે ત્યાં જાઓ

યોજાણી છે. વિવક્ષિત ભાવ ઉપર વિશેષ ભાર બતાવવા એક જ વાચ્ય માટે પણ અનેક શબ્દો મુકાતા હશે, પરંતુ ભાષામાં એવું ઠીક ન જણાયાથી આ અનુવાદમાં એ પદ્ધતિ સ્વીકારી નથી.

૬૩ ટીકાકાર ‘ક્ષમ’નો અર્થ ‘સંગતિ’ બતાવે છે: (ક્ષમાય×સંગતત્વાય-રાયપસેનઇય પૃ. ૧૦૨ સમિતિ)

૧૮ ભગવાન
મહાવીરના
ઉતારાવાર્ણ
જગ્યાને
સ્વચ્છ અં
સુમંધિત
કરવા
સૂર્યાભદેવે
આભિયો-
ગિક દેવો
કરેલી
આજ્ઞા

અને અંબસાલવળ ચૈત્યમાં વિરાજતા શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને ષ્રણ પ્રદક્ષિણા કરી તેમને વાંદો, નમો અને પછી તમારાં નામ અને ગોત્રો તેમને કહી સંભળાવો, તથા શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના ઝૂતારાની આસપાસ ચારે બાજુ યોજન-પ્રમાણ જમીનમાં અપવિત્ર, સહેલાં, દુર્ગંધી તળાવો, લાકડાં, પાંદડાં કે કચરો વગેરે જે કાંઈ પડ્યું હોય તેને ત્યાંથી ઝૂટાવી દૂર કરો અને ૫ જમીનને તદ્દન ચોક્કસી કરો. વઢી, તેટલી જમીન ઉપર સુગંધો પાણીનો છંટકાવ પધી રીતે કરો જેથી ત્યાંની ઝૂડતી વધી ધૂલ બેસી જાય, વહુ પાણીપાણી ન થાય અને વધારે કિચ્કડ પળ ન થાય. પછી, જેની રજ જરા પળ ઝૂડતી નથી પધી જમીન ઉપર જલજ અને સ્થલજ પવાં પાંચ પ્રકારનાં સુગંધી પુષ્પોનો વરસાદ પધી રીતે વરસાવો કે ત્યાં વધાં પુષ્પો ચત્તાં જ પડે, તેમનાં ડિંટિયાં નીચે રહે અને ૫ પુષ્પો^{૬૪} વધે જમીનથી ડંચે ૫૬ ૫૬-જાનુ-દ્વાથ-સુધી ઉપરાઉપર સ્ત્રીચોસ્ત્રીચ રહે. આ ઉપરાંત તે જમીનને કાઠો અગર, ઉત્તમ કિનરુ અને તુરુ-

૬૪ ભક્તોનું અતિશય ભક્તિથી આવેગવાલું હૃદય ૫૬ ૫૬ કલ્પનાઓ કરી બેસે છે અને પછી સ્વસ્થ થતાં તે કરેલી કલ્પનાઓમાં પોતાની જ બુદ્ધિ ડ્યારે વિસંવાદ ઝૂમો કરે છે ત્યારે તેનું નિરાકરણ કરવા વઢી બીજી કેવી વિચિત્ર કલ્પનાઓ કરવી પડે છે, તેનો આ ૫૬ સારરૂપ નમૂનો નીચે પ્રવચનસારોદ્ધાર પૃ. ૧૦૭ માંથી અહીં ઝૂતારેલો છે:

“ભગવાનની સમવસરણભૂમિમાં દેવો પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરે છે. ૫૬ ૫૬ તો સ્વરૂં, પળ ત્યારે ૫૬ ૫૬ પુષ્પવાઢી ભૂમિમાં જીવદયાપ્રધાન જીવન ગાઢનારા સાધુઓ બેસે શી રીતે? પુષ્પો ઉપર સાધુઓ બેસે તો તે વિચારાં મૂગાં પુષ્પો કચરાય-દુઃસ પામે અને કોઈ પળ પ્રાણીને દુઃસ ન દેવાના વ્રતવાઢા સાધુઓ ૫૬ ગરીબ પુષ્પોને દૂભવે સ્વરા? આના જવાબમાં કેટલાક કહે છે કે સમવસરણ ભૂમિમાં વરસેલાં પુષ્પો સજીવ જ હોય છે ૫૬ નથી, નિર્જીવ પળ હોય છે ૫૬ ૫૬ તેમના ઉપર બેસવાથી તેમને દુઃસ થવાનો સંભવ નથી. કેટલાકો ૫૬ આપેલો આ ઉત્તર સ્વરૂં છે ૫૬ પ્રવચનસારોદ્ધારના ટીકાકાર નથી માનતા. તેઓ તો કહે છે કે ત્યાં વરસેલાં વધાંય પુષ્પો નિર્જીવ નથી હોતાં, સજીવ પળ હોય છે, ત્યારે ૫૬ ૫૬ ત્યાં સાધુઓને બેસવાનું કેમ થાય? આ માટે વઢી કોઈ બીજા બીજો જ જવાબ શોધી કાઢે છે કે ડ્યાં ડ્યાં સાધુઓ બેસવાના હોય છે

ક્રના સુગંધી ધૂપથી મધમધિત કરો અને એ રીતે એ ભૂમિને સર્વ પ્રકારે દિવ્ય કરો-જ્યાં ઉત્તમ દેવ આવી શકે એવી સુંદરમાં સુંદર સુગંધીમાં સુગંધી અને પવિત્રમાં પવિત્ર બનાવો-આમ કરી કારવીને પછી મને શીઘ્ર સમાચાર પળ આપો.”

[૧૯] આભિયોગિક દેવોએ ‘શ્રીમાન દેવ જે કહે છે તે બરાબર છે’ એમ કહી સૂર્યાભદેવનો એ આજ્ઞાને સદ્ધર્મ વિનયપૂર્વક હાથ જોડીને સ્વીકારી અને પછી તેઓ ઈશાનકોણ તરફ જવા નીકળ્યા. ઈશાનકોણ તરફ જઈ વૈક્રિયસમુદ્ધાત^{૬૫} વડે તેમણે સંખ્યેય યો-

ત્યાં સજીવ પુણ્ણોની વૃષ્ટિ નથી થતી પણ નિર્જીવની થાય છે. પ્રસ્તુત ટીકાકારની નજરમાં તેમનો આ ઉત્તર પણ બરાબર નથી. ટીકાકાર કહે છે કે સમવસરણભૂમિમાં બેસવા આવતા સાધુઓ કાંઈ લાકડાની પેઠે હાલ્યા ચાલ્યા વિના બેસી જ રહે છે એમ નથી, તેઓ તો ત્યાં જાવઆવ પણ કરે છે, એટલે રસ્તામાં આવતાં સજીવ પુણ્ણો કચરાવાનાં અને દુઃખી થવાનાં તેનું શું ? આ બધી હકીકત ધ્યાનમાં લઈ પ્રવચનસારોદ્ધારના ટીકાકાર એક તદ્દન વિલક્ષણ જવાબ ઘડી કાઢે છે અને તે આ છે: સમવસરણ ભૂમિમાં વરસેલાં પુણ્ણો સજીવ હોય છે, એ વાત સ્પષ્ટ કિંતુ પરમકારુણિક તીર્થંકર ભગવાનનો એવો પ્રભાવ છે કે જેને લીધે તે પુણ્ણો કચરાતાં છતાંય લેશ માત્ર ત્રાસ અનુભવતા નથી, ઉલટું જાણે તે પુણ્ણો અમૃતરસથી સીંચાતાં હોય એવો આનંદ અનુભવે છે અંતમાં ટીકાકાર કહે છે કે અમારો આ ઉત્તર બધાય ગીતાર્થ પુરુષોને સંમત છે.” આ વિશે અનુવાદકનો વિશેષ કહેવાનો અધિકાર નથી.

૬૫ આ ક્રિયાનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ સમજાતું નથી. જૈન સૂત્રોમાં આ વિશે માહિતી તો ઘણી મળે છે પણ આ ક્રિયા અનુભવ બહારની થઈ જવાથી એ માહિતી શબ્દસ્પર્શ ઉપરાંત બીજું કશું બતાવી શકતી નથી. યોગીઓ પોતાનાં શરીરમાં ધારે એવો ફેરફાર કરી શકે છે એમ સંભળાય છે, તેમ દેવો પણ તેમને યાં જ્યાં જવું હોય તે તે સ્થાનને યોગ્ય પોતાનાં શરીરો બનાવવામાં આ ક્રિયાનો ઉપયોગ કરે છે એમ આગમવ્રત્તન કહે છે. પાતંજલ યોગશાસ્ત્ર પ્રસિદ્ધ ‘નિર્માણકાય’ની ક્રિયા જેવી આ સમુદ્ધાતની ક્રિયા લાગે છે અને તે એક પ્રકારની શક્તિરૂપ છે. આગમ તો કહે છે કે તે ક્રિયા માનવોમાં પણ સંભવી શકે છે પણ તેને કેમ મેળવવી-સિદ્ધ કરવી એ બાબત વિશેષ જણાવેલું નથી.

જન લાંબો દંડ કાઢ્યો અર્થાત્ પ દ્વારા તે દેવોપ રત્ન, વજ્ર, વૈદ્ય, લોહિતાક્ષ, મસારગલ્લ, હંસગર્ભ, પુદ્ગલ, સૌગંધિક, જ્યોતિરસ, અંજનપુલક, અંજન, રજત, જાતરૂપ, અંક, સ્ફટિક અને રિષ્ટનાં મોટાં-જાડાં પુદ્ગલો દૂર કરી સૂક્ષ્મ પુદ્ગલો લીધાં. પછી ફરી પળ વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કરી તેમણે પોતાનાં ઉત્તર વૈક્રિયરૂપો બનાવ્યાં. આ રીતે તેઓ-આભિયોગિક દેવો-પોતાનાં રૂપોને બનાવી ઘણી જ ત્વરાવાળી, વિશેષ વેગવાળી અતિશય શોભતાવાળી, વધુમાં વધુ ચપલતાવાળી, પ્રચંડ દિવ્ય ગતિથી તીરછી દિશામાં જવા ઉપડ્યા. અસંખ્ય દ્વીપ અને સમુદ્રોની વચ્ચોવચ્ચ થતા તેઓ જંબૂદ્વીપના ભારતવર્ષમાં આવી પહોંચ્યા. પછી ત્યાં આમલકપ્પા નગરીની બહાર જે તરફ અંબસાલવળ ચૈત્યમાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર ચિરાજ્યા હતા તે તરફ જઈ તે આભિયોગિક દેવોપ ભગવાન મહાવીરની ફરતી શ્રણ પ્રવક્ષિણા કરી, તેમને વાંઘા, નમસ્કાર કર્યો અને પછી તેઓ આ પ્રમાણે બોલ્યા:

“હે ભગવાન ! અમે સૂર્યાભિદેવના આભિયોગિક દેવો છીપ, આપ દેવાનુપ્રિયને વાંદીપ છીપ, નમીપ છીપ, સત્કારીપ છીપ, સન્માનીપ છીપ અને કલ્યાણરૂપ, મંગલરૂપ, દેવરૂપ અને ચૈત્યરૂપ પણ આપ દેવાનુપ્રિયની પર્યુપાસના કરીપ છીપ.”

[૨૦] ‘હે દેવો’ એમ કહીને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે તે દેવોને આ પ્રમાણે કહ્યું:

“હે દેવો ! એ પુરાતન છે, હે દેવો ! એ કૃત્યરૂપ છે, હે દેવો ! એ કરણીયરૂપ છે, હે દેવો ! એ આચીર્ણ છે, અને હે દેવો ! એ સંમત મનાવેલું છે કે ભવનપતિ, વાનવ્યંતર, જ્યોતિષિક અને વૈમાનિક દેવો અરહંત ભગવંતોને વાંદે છે, નમે છે અને તેમ કરી પોતપોતાનાં નામગોત્રો કહી સંભળાવે છે. હે દેવો ! એ પુરાતન પદ્ધતિ છે અને તે સમ્મત થયેલી છે.”

ગરમ પ્રદેશનો માનવ ઠંડા પ્રદેશમાં જાય ત્યારે તે પોતાના શરીર ઉપર ગરમ કપડાં પહેરે છે, ઓઢે છે, તેમ દેવસૃષ્ટિમાં રહેનારા લોકો જ્યારે માનવસૃષ્ટિમાં આવે છે ત્યારે તેમને પોતાનાં શરીરની રચના બદલવી પડતી હશે એમ આગમવચન ઉપરથી લાગે છે. આ વિશે વિશેષ તર્ક જઈ શકતો નથી, તેમજ તેમ કરવાના અર્થાત્ શરીરપરિવર્તનના કારણ સંબંધે પણ કશું કહી શકાતું નથી.

[૨૧] ત્યારપછી, શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે જેમને ઉક્ત રીતે કહેલું છે એવા તે આભિયોગિક દેવો હર્ષિત થયા અને યાવત્ પ્રફુલ્લ હૃદયવાળા થયા. તેમણે શ્રમણ ભગવાનને ઘાંતી નમી ઉત્તરપૂર્વના ચૂના તરફ જઈ વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કર્યો, તે દ્વારા સંખ્યેય યોજન લાંબો દંડ કાઢ્યો અર્થાત્ એ સમુદ્ઘાતદ્વારા તે દેવોએ મોટાં-જાડાં-પુદ્ગલોને દૂર ફરી સૂક્ષ્મ પુદ્ગલો લીધાં. પછી ફરી પણ વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કરી ^૬ તે દેવોએ સંવર્તક વાયુની રચના કરી અને તે વાયુદ્વારા શ્રમણ ભગવાન મહાવીરનો જે સ્થળે ડૂલારો હતો તે સ્થળની આસપાસ ચારે બાજુ એક યોજન સુધીમાં જે કાંઈ અપવિત્ર-સડેલાં, દુર્ગંધી તળાવો, લાકડાં, પાંદડાં કે કચરો વગેરે પડ્યું હતું તે બધું ત્યાંથી ઉઠાવી દૂર કરી યોજનપ્રમાણ ભૂમંડલને સ્વચ્છ કર્યું.

[૨૨] વળી, ફરીવાર વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કરી તે દ્વારા તે દેવોએ પાણીભરેલાં વાદળની ^{૬૭} રચના કરી. જેમ કોઈ કુશળ છંટારો પાણી-

૬૬ મૂળમાં આ સ્થળે વાળીઝૂડીને સાફ કરવા બાબત નીચેનું ઉદાહરણ મૂકેલું છે.

જેમ એક કોઈ શાહુવાળાનો છોકરો હોય-તે જુવાન બઢવાન નિરોગી સ્થિર બાંધાનો સાફસૂફીની કળામાં સિદ્ધહસ્ત લાંબા અને સીધા હાથવાળો હોય, કૂદવું ટપી જવું વગેરે ક્રિયામાં કુશળ હોય, અને વઢી મેઘાવીદક્ષ તથા વાગ્મી હોય, એવો તે છોકરો પોતાના હાથમાં એક મોટી દંડસંપુચ્છની શલાકાહસ્તકા કે વેણુશલાકામયી અર્થાત્ એક મોટી સાવરણી લઈ કોઈ રાજાના આંગણને કે અંતઃપુરને ધીરે ધીરે સાફ કરે વા દેવળને સમાને પરબને આરામને કે ઉદ્યાનને વાળવા મંડે તેમ એ આભિયોગિક દેવોએ તે સંવર્તક વાયુદ્વારા એ ભૂમિભાગને વાળી ઝૂડીને સાફ કર્યો. (મોટા ઢાંઢાવાળી સાવરણી તે દંડસંપુચ્છની. જેના હાથમાં સઢીઓ જડેલી છે તે શલાકાહસ્તકા અને વાંસડાની સઢીઓથી બનેલી સાવરણી તે વેણુશલાકામયી-આ બધાં જુદી જુદી સાવરણીનાં નામો છે).

૬૭ આ ઉપરથી એમ લાગે છે કે પાણી વરસાવવા માટે કૃત્રિમ વાદળાંની રચના પ્રાચીન સમયમાં થતી હશે. આ યુગના વૈજ્ઞાનિકો પણ એવી કોઈ ચોક્કસ ફલ્ગવતી શોધ પાછળ મંડયા છે સરા. અને તેમાં તેઓ થોડે ઘણે અંશે ફાવ્યા પણ છે.

મરેલા મોટા ઘડાદ્વારા કોઈ બગીચાને છાંટે અને તેને શાંતરજ-શીતલ કરે તેમ તે દેવોષ પ પાણીમરેલાં વાદલદ્વારા પ સ્વચ્છ કરેલ ભૂમંડલ ઉપર સુગંધી પાણી વરસાવી-છાંટી ત્યાં ઉડતી ધૂળને બેસારી દીધી-તેને શાંતરજ-શીતલ બનાવી દીધું. પાણીને વરસાવતો મેઘ જેમ ગાજે છે અને વીજળીથી જ્વલે છે તેમ તે દેવોષ રચેલું પ પાણીમરેલું વાદલ પણ પાણીને વરસાવતું ગાજતું હતું અને વીજળીથી ચમકતું હતું.

[૨૩] વઢી, ત્રીજીવાર વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કરી તે દ્વારા તે દેવોષ ફૂલમરેલાં વાદલની રચના કરી. જેમ કોઈ માલીનો કુશલ યુવાન પુત્ર ફૂલમરેલી ચંગેરીઓદ્વારા રાજસભાને પુષ્પોથી મઘમઘિત કરી દે તેમ તે દેવોષ મેઘની પેઠે ગાજતા અને વીજળીથી જ્વલતા પ ફૂલમરેલાં વાદલદ્વારા પાણીથી સુગંધિત કરેલી પ ભૂમિ ઉપર પાંચ પ્રકારનાં પુષ્પોને વરસાવી તેને ચારે બાજુથી મ્હેક મ્હેક કરી મૂકી અને જમીનથી ઉંચે પકપક જાનુ-હાથ સુધી ઉપરાઉપર પુષ્પોથી સ્ત્રીચોસ્ત્રીચ ભરી દીધી. તે પુષ્પો પણ તેમણે પવી રીતે વરસાવ્યાં કે દરેક પુષ્પનું ડિંટિયું નીચું રહે અને કઢીઓવાળો ભાગ ઉપર રહે.

ત્યારપછી, પુષ્પોથી મઘમઘતા પ ભૂમંડલને કેમ જાણે સુગંધનો મહાસાગર ન બનાવવો હોય તેમ પ દેવોષ ત્યાં ચારે બાજુ ઉત્તમ કાલો અગર, ઉત્તમ કિનરુ અને તુરુકનો સુગંધી ધૂપ મૂકી તેને ઘણું જ સુગંધિત કરી મૂક્યું અને પવી રીતે કરી તે સ્થલે દેવો પણ આવી શકે પશું તેને આકર્ષક બનાવી દીધું.

[૨૪] હવે આ બધું ભૂમિશુદ્ધિને લગતું કામ પતાવી તે દેવો શ્રમણ ભગવાન મહાવીર તરફ આવ્યા, ત્યાં આવી તેમને વાંદી-નમી ત્યાંથી પોતામા સ્થાન મળી જવા નીકળ્યા. જે જાતની વેગવતી પ્રચંડ ગતિથી તેઓ આવ્યા હતા તે જ ગતિદ્વારા જતા તેઓ સૌધર્મ-કલ્પને સત્વર પહોંચી ગયા. ત્યાં જે તરફ સૂર્યાભનામનું વિમાન હતું અને સુધર્મા સમામાં જે તરફ સૂર્યાભદેવ બિરાજેલો હતો ત્યાં જઈ તેમણે સૂર્યાભદેવ તરફ વિનયપૂર્વક હાથ જોડી માથું નમાવી 'સૂર્યાભદેવનો જય થાઓ-વિજય થાઓ' પવો પ્રઘોષ કર્યો અને તેમણે તેને જણાવ્યું કે "હે મહારાજ ! આપે અમને ભગવાન મહાવીરના ઋતારાની આસપાસના ભૂમંડલને શુદ્ધ અને સુગંધિત કરવાની

૨૨ ભૂમં
ઉપર પા
છાંટયું
૨૩ ફૂ
વરસાવ

૧૪૧૧

૧૭

૧૬

જે આજ્ઞા આપી હતી તે પ્રમાણે અમે બધું કરી આવ્યા છીએ અર્થાત્ આપે આપેલી આજ્ઞા અમે હવે આપને પાછી સોંપીએ છીએ.”

[૨૫] ત્યારપછી તે સૂર્યાભદેવ, ૫ આભિયોગિક દેવો પાસેથી તેમણે કહેલી ઉક્ત હકીકતને સાંભળીને-અવધારીને હર્ષિત થયો, તુષ્ઠ થયો યાવત્ પ્રફુલ્લ હૃદયવાળો થયો.

ત્યારબાદ તેણે પોતાના સેનાપતિ દેવને બોલાવીને આ પ્રમાણે કહ્યું: “હે દેવાનુપ્રિય ! સૂર્યાભવિમાનમાં આવેલી સુધર્મા સભામાં ૫૧ એક મોટી સારા રણકારાવાળી ઘંટા ટાંગેલી છે, જેનો ઘેરાવો યોજનપ્રમાણ છે અને જે મેઘની પેટે ગંભીર અને મધુર રણકો કરે છે તે ઘંટાને તું શીઘ્ર ઉલાઠતો ઉલાઠતો-ઉંચા ઉંચા ઘોષથી ઉદ્ઘોષણ કરતો કરતો આ હકીકતને જાહેર કર: હે દેવો ! સૂર્યાભવિમાનમાં રહેનારા પ્રત્યેક દેવદેવીઓને સૂર્યાભદેવ આજ્ઞા કરે છે કે હે દેવો ! જંબૂદ્વીપના ભારતવર્ષમાં આવેલી આમલકપ્પા નગરીના અંબસાલવણ ચૈત્યમાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સમોસર્યા છે, તેને વાંદવા માટે સૂર્યાભદેવ જનાર છે તો હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે પણ તમારી સર્વ શોભા-ઋદ્ધિ-સમૃદ્ધિ સાથે અને પોતપોતાના પરિવાર સાથે સંપરિવૃત્ત થઈ પોતપોતાનાં યાનવિમાન ઉપર ચઢી તેની સાથે જવા તૈયાર થાઓ: આ માટે વિલંબ ન કરતાં વચ્ચતસર તમે વર્ધા સૂર્યાભદેવનો સમક્ષ હાજર થઈ જાઓ.”

[૨૬] ૫ પ્રકારનો આજ્ઞા કરવાની સૂર્યાભદેવનો સૂચના સાંભળીને તે સેનાપતિદેવ હર્ષિત થયો અને તે-આજ્ઞા કરવાનો સૂચનાને તેણે વિનયપૂર્વક સ્વીકારો. પછી તે સેનાપતિદેવ સૂર્યાભવિમાનમાં આવેલી સુધર્મા સભામાં આવ્યો અને જ્યાં તે મોટી સારા રણકારાવાળી અને વગાડતાં જ મેઘની પેટે ગાજતી પવી યોજનપ્રમાણ ઘેરાવાવાળી ઘંટા ટાંગેલી છે ત્યાં જઈ તેણે તેને ત્રણ વાર ઉલાઠી. ૫ ઘંટાને ત્રણ વાર ઉલાઠતાં જ સૂર્યાભવિમાનમાં ૫૨ એક મોટો જબરદસ્ત અવાજ થયો, તે અવાજ થતાં જ તે વિમાનમાં રહેલા બધા મહેલો અવાજના પડછંદાથી ગાજી ઉઠ્યા.^{૬૮}

૬૮ વધારેમાં વધારે દુર બાર યોજનથી આવનારો શબ્દ આપોઆપ શ્રોત્રપ્રાપ્ત થઈ શકે છે પણ તેથી વધારે દૂરથી આવતો શબ્દ કોઈ બીજા સાધન વિના એની મેલે-આપોઆપ-શ્રોત્રપ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી. એવો શ્રોત્રેન્દ્રિયના વિષયને લગતો સાધારણ નિયમ જૈનશાસ્ત્રમાં છે. અહીં

સૂર્યાભદે
તરફથી
પોતાને
તાબાન
દેવોને
તાની સ
ભગવંત
વાંદવા
આવવા
આજ્ઞા

૫ મહેલોમાં રહેનારા દેવો અને દેવીઓ પરસ્પર ક્રીડામાં મશગુલ હતાં, રતિમાં આસક્ત હતાં અને અનેક પ્રકારના વિલાસોમાં તल्लीન હતાં; તે બધાં ૫ ઘંટાનો અવાજ સાંભળી પકકાન થઈ ગયાં, ઘંટાનો અવાજ સાંભળી તે બધાંને કુતૂહલ થયું. ઘંટાનો અવાજ શાંત થયા પછી તે દેવો અને દેવીઓ ૫ 'સૌં ૫ ભગવાન મહાવીરને વાંદવા માટે જનારા સૂર્યાભદેવ સાથે જવા તૈયાર થવું' અને બરાબર ઘણતસર પોતપોતાનાં વાહન-યાનો સાથે સૂર્યાભદેવની સમક્ષ હાજર થવું' પવી ૫ સેનાપતિદેવે સૂચવેલી સૂર્યાભદેવની આજ્ઞાને ધ્યાન-પૂર્વક સાંભળી.

[૨૭] સેનાપતિદેવે સંભળાવેલી સૂર્યાભદેવની આજ્ઞાને સાંભળીને ૫ બધાં દેવો અને દેવીઓ હર્ષિત થયાં. ૫માંનાં કેટલાંકને તો ભગવાન મહાવીરને વાંદવાની વૃત્તિ થઈ આવી, કેટલાંક તો ભગવાન મહાવીરને પૂજવા માટે ઉત્સુક થઈ ગયાં, કેટલાંકને ભગવાન તરફ સત્કારનો ભાવ ઉપજ્યો, કેટલાંક ભગવંત તરફ સન્માનવૃત્તિવાળાં થયાં, કેટલાંક માત્ર કુતૂહલવૃત્તિથી જ ભગવાનની પાસે જવાને તૈયાર થવા લાગ્યાં, કેટલાંકને ૫મ થયું કે ભગવાન પાસે જશું તો જેવું આજસુધી નથી સાંભળ્યું તેવું નવું સાંભળશું; કેટલાંક ૫વું વિચારવા લાગ્યાં કે ભગવાન પાસે જશું તો અર્થોને, હેતુઓને, પ્રશ્નોને, કારણોને અને વ્યાકરણોને પૂછવાનો પ્રસંગ મળશે. બીજાં કેટલાંક માત્ર સૂર્યાભદેવની આજ્ઞાની ખાતર જ તૈયાર થવા માંડ્યાં. કેટલાંક વળી પરસ્પરના અનુરાગથી ભગવાન પાસે જવાની તૈયારી

સૂર્યાભદેવનું વિમાન લાખ યોજનનું બતાવેલું છે, તેમાંની સુઘોષા ઘંટા યોજનના ઘેરાવાવાળી છે, તે ઘંટા વગાડ્યા પછી તેના શબ્દનો રણકો લાખ યોજનના ૫ આખા વિમાનમાં પહોંચી ગયાનું જણાવેલું છે; પણ એવું બને શી રીતે ? ઉપર્યુક્ત સાધારણ નિયમ પ્રમાણે તો બાર યોજન કરતાં વધારે છેટેથી આવતો શબ્દ કોઈ પણ બીજા સાધનના ઉપયોગ વિના એનીમેલે શ્રોત્રપ્રાહ્ય થઈ શકતો નથી, તો પછી ૫ ઘંટાનો રણકો લાખ યોજન પ્રમાણવાળા વિમાનમાં બધે શી રીતે પહોંચી શક્યો હશે ? ટીકાકાર પોતે આવી શંકા ઉઠાવે છે અને તેનું સમાધાન આપતાં તે પોતે જ કહે છે કે ૫ તો બધું દેવના પ્રભાવથી બની શકે છે, માટે ૫ વિશે કોઈ તર્ક કે શંકાને અવકાશ નથી. [વિવરણ પૃ૦ ૭૧ પં૦ ૧૦]

કરવા લાગ્યાં, કેટલાંક જિનભક્તિના રાગને લીધે અને કેટલાંક ભગવાન પાસે જવાનો પોતાનો ધર્મ છે, આચાર છે, એમ સમજીને^{૬૯} સજ્જ થવા લાગ્યાં. આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારની વૃત્તિથી ઉત્સાહિત થયેલાં તે દેવો અને દેવીઓ પોતપોતાની ઋદ્ધિ સમૃદ્ધિ અને પરિવાર સાથે તૈયાર થઈ પોતપોતાના યાન વિમાન સજ્જ કરી બરાબર વચ્ચતસર સૂર્યાભદેવની સમક્ષ હાજર થયાં.

[૨૮] પોતે કરેલો સૂચના પ્રમાણે બરાબર વચ્ચતસર હાજર થયેલાં તે દેવો અને દેવીઓને જોઈને સૂર્યાભદેવ ખુશખુશ થઈ ગયો. પછી તેણે પોતાના આભિયોગિક દેવોને બોલાવીને આ પ્રમાણે કહ્યું: ‘હે દેવાનુપ્રિયો! લાખ યોજનના વિસ્તારવાળું એક મોટું યાન વિમાન તમે જલદી તૈયાર કરી, એ મોટા વિસ્તારવાળા યાનમાં સૈંકડો સ્તંભો ગોઠવવાના છે, એમાં જાત જાતના હાવભાવવાળી અનેક પૂતળીઓ જડવાની છે; જ્યાં ત્યાં શોભે એ રીતે વરુ, વૃષભ-બલ્લદ, ઘોડા, મનુષ્ય, મગર, પક્ષી સર્પ કે વાઘ, કિન્નર, શરભ ચમરી ગાય, હાથી, વનવેલો અને કમળવેલો, એ બધું ચીતરવાનું છે, થાંભલાઓ ઉપર વજ્રની વેદિકાઓ બનાવવાની છે, વિદ્યાધર અને વિદ્યાધરીનું જોડલું જેમાં ફરતું દેખાય એવાં અનેક ચંત્રો તે વિમાનમાં ગોઠવવાનાં છે, હજારો કિરણોથી સૂર્યની પેઠે જ્વલારા મારે એવું હજારો રૂપકોથી યુક્ત એવું તે વિમાન રચવાનું છે, અને જોનારની આંખને શીતલ કરે એવું, અડકનારના હાથને સુખ ઉપજાવનારું, વેદીપ્યમાન, સુંદર, દેખાવડું, ટાંગેલી અનેક ઘંટડીઓના મધુર રણકારાવાળું, દિવ્ય પ્રભાવવાળું અને વેગવાળી ગતિવાળું એવું એ યાન વિમાન શીઘ્ર તૈયાર કરવાનું છે. હે દેવો! તેવા તે યાન વિમાનને તૈયાર કરીને તમે મને જલદી સમાચાર આપો.’”

[૨૯] આભિયોગિક દેવોને સૂર્યાભદેવે પૂર્વોક્ત પ્રકારનું યાન વિમાન બનાવવાની આજ્ઞા કરી તેથી તેઓ ખુશ થયા અને એ આજ્ઞાને તેમણે વિનયપૂર્વક માથે ઘડાવી. પછી તેઓ ઉત્તરપૂર્વના ખૂણા તરફ ગયા, ત્યાં જઈને તેમણે વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કર્યો અને તે દ્વારા સંખ્યેય યોજન લાંબો ઘંડ કાઢ્યો, જાડાં પુદ્ગલોને મૂકી સૂક્ષ્મ પુદ્ગલોને લીધાં, વળી ફરીવાર પણ વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કર્યો અને પછી તે આભિયોગિક દેવો દિવ્ય એવા તે વિમાન બનાવવાની પ્રવૃત્તિમાં લાગી પડ્યા.

૬૯ જુઓ ટિપ્પણ ૫૫ મું. પૃથ્વીપરના લોકો અને પૃથ્વીથી વિશેષ ઊંચે રહેતા દેવો એ બન્નેના માનસમાં જ્ઞાણો ફેર જણાતો નથી.

[૩૦] તે દેવોષ પ દિવ્ય યાન-વિમાનની ગ્રણ બાજુપ ગ્રણ મોટાં સુંદર સોપાન ગોઠવ્યાં, પદ સોપાન પૂર્વમાં, બીજું દક્ષિણમાં અને ત્રીજું ઉત્તરમાં. તે સોપાનોની ઓંચ વજ્રમય બનાવી તેનાં પ્રતિષ્ઠાનો રિષ્ટરત્નોનાં બનાવ્યાં, ટેકા માટે મૂકેલા સ્તંભો વૈદુર્યરત્નમાંથી ઘડ્યા, સોપાનોનાં પાટિયાં સોનારૂપામય રચ્યાં, કઠેડામાં આવેલી સૂઈઓ (સલ્લિયાઓ) લોહિતાક્ષરત્નોમાંથી નીપજાવી સાંધાના ભાગે વજ્રથી જડ્યા, અઘલંબનોને અનેક પ્રકારનાં મણિઓમાંથી બનાવ્યાં, અઘલંબન બાહુઓને-સોપાનોની બન્ને બાજુની કઠેડાવાળી ભીંતોને પણ મણિઓમાંથી જ રચ્યાં. આ પ્રકારે તે દેવોષ યાન-વિમાનની ગ્રણ બાજુપ મૂકેલાં સોપાનો અતિ આકર્ષક, જોનારના ચિત્તને પ્રસાદ ઉપજાવે પદાં અને ઘણાં મનોહર બનાવ્યાં.

[૩૧] તે ગ્રણે સુંદર સોપાનોની આગળ સુંદર તોરણો બાંધ્યાં. તે તોરણો પણ ચંદ્રકાંત અને સૂર્યકાંત વગેરે અનેક મણિઓથી ભરેલાં હતાં, મણિમય સ્તંભો ઉપર ગોઠવેલાં હોવાથી નિશ્ચલ હતાં, તેમાં વિવિધ પ્રકારનાં મોતીઓ મૂકીને અનેક પ્રકારની ભાતો પાડેલી હતી, હાથી, ઘોડા, મગર, પક્ષી, ઘનવેલો અને કમલવેલો વગેરે અનેક પ્રકારનાં ચિત્રો પ તોરણોમાં કોરેલાં હતાં, ફરતી પૂતળી જેવાં ચંત્રો પણ પદમાં ભરેલાં હતાં અથવા ગોઠવેલાં હતાં, પ બધાં તોરણો ખૂબ પ્રકાશમાન હતાં, જોનારની આંખને, અડકનારના હાથને સુખ ઉપજાવે પદાં પ્રાસાદિક હતાં.

[૩૨] વઢી, તે તોરણોની ઉપર તે આભિયોગિક દેવોષ સાથીઓ, શ્રીવત્સ, નંદાવર્ત, વર્ધમાનક, ભદ્રાસન, કલશ, મત્સ્ય-માછલી અને દર્પણ પ આઠ આઠ મંગલો ગોઠવ્યાં, ઉપરાંત વજ્રમાંથી બનાવેલી ડાંડીવાળાં કાઠાં ચામર, ધોળાં ચામર વગેરે અનેક રંગનાં ચામરોની ધજાઓ પણ તે તોરણો ઉપર લટકાવેલી હતી. વઢી, તે તોરણો ઉપર, છત્ર ઉપર છત્ર હોય તે ઘાટે અનેક છત્રો, પ પ્રમાણે અનેક ઘંટડીઓ, પતાકાઓ, સર્પ રત્નમય ઉત્પલના, કુમુદના, નલિનના, સો પાંચડીવાળા કમલના અને હજાર પાંચડીવાળા કમલના અનેક ગુચ્છાઓ ગોઠવેલા હતા.

[૩૩] હવે તે આભિયોગિક દેવો, પ સોપાનો અને તેને લગતી બીજી બધી સુંદર રચના પૂરી કરી તે દિવ્ય યાન-વિમાનની અંદરના

ભૂમિભાગને સુંદરમાં સુંદર રીતે સજાવવાની પ્રવૃત્તિમાં લાગી ગયા.

તે દિવ્ય યાન-વિમાનની અંદરનો ભૂમિભાગ, તે દેવોપ સર્વ પ્રકારે સમ બનાવ્યો હતો. જેમ મુરજનો ઉપરનો ભાગ, મૃદંગનો ઉપરનો ભાગ, સરોવરનો ઉપરતલનો ભાગ, હાથની હથેલીનો ભાગ, ચંદ્રના મંડલનો ભાગ, સૂર્યના મંડલનો ભાગ, આરીસાનો ઉપરનો ભાગ જેવો સર્વ પ્રકારે સરસો હોય છે-કયાંય ઊંચો નીચો નથી હોતો, એ પ્રકારે તે વિમાનની અંદરનો ભૂભાગ સર્વ પ્રકારે સમ કરેલો હતો. વઢી, જેમ ઘેટાનું, બઢવનું, વરાહનું, સિંહનું, વાઘનું, હરણનું, બકરાનું, અને દીપડાનું ચામડું સર્વ બાજુઓથી શંકુ શંકુ જેવડા સ્ત્રીલાઓ ભરાવી સેવતાં જેવું એકસરખું થઈ જાય છે તેવો તે વિમાનનો અંદરનો ભૂભાગ સમ બનાવેલો હતો. તે ભૂભાગમાં, કાઢા, નીલા, રાતા, પીઢા અને ધોળા પથા અનેક મણિઓ જડેલા હતા. તેમાંના કેટલાક આઘર્તવાળા, પ્રત્યાઘર્તવાળા, શ્રેણિ અને પ્રશ્રેણિવાળા હતા, કેટલાક વઢી સ્વસ્તિક જેવા, પુથ્યમાણવ જેવા, શરાવસંપુટ જેવા હતા. તે મણિઓમાં બીજા કેટલાક માછલાનાં ઇંડાં જેવા અને મગરનાં ઇંડાં જેવા જળાતા હતા. કેટલાક મણિઓમાં ફૂલવેલ, કમલપત્ર, સમુદ્રતરંગ, ઘાસંતીલતા, કમલવેલ ઘગેરે જેવાં ઘણાં બીજાં સુંદર ચિત્રો કોરેલાં હોય એમ દેખાતું હતું. તે ભૂભાગમાં જડેલા બધા મણિઓ ભારે ચકચકાટવાળા, અનેક કિરણોવાળા, ઉત્કટ પ્રભાવાળા અને તેજના અંબારથી ભરેલા હતા.

[૩૪] એ મણિઓમાં જે કાઢા મણિ હતા તે મેઘ જેવા, આંજળ જેવા, દીવાની મેશ જેવા, કાજલ જેવા, પાડાના શિંગડા જેવા, પાડાના શિંગડામાંથી બનાવેલી ગોળી જેવા, ભમરા જેવા, ભમરાની દ્વાર જેવા, ભમરાની પાંચના સારભાગ જેવા, જાંબૂડા જેવા, કાગ-ડાના નાના બચ્ચા જેવા, કોયલ જેવા, હાથીના બચ્ચા જેવા, કાઢા સાપ જેવા, કાઢા ચકુલ જેવા, શરદ ઋતુના ઘાડા જેવા, કાઢા અશોક જેવા, કાઢી કળેર જેવા અને કાઢા ચપોરીયા જેવા કાઢા હતા.

પ્ર૦—શું તે કાઢા મણિઓ, એ આપેલી ઉપમાઓ જેવા જ સ્વરેખર કાઢા હતા ?

ઉ૦—એ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્ દે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! એ તો માત્ર ઉપમાઓ છે; પણ તે કાઢા મણિઓ તો તે બધી ઉપમાઓ

કરતાં ક્યાંય વધારે દૃષ્ટર, સરસ, મનોહર, અને મનોજ્ઞ કાઢા વર્ણવાળા હતા.

[૩૫] એ મણિઓમાં જે નીલા મણિ હતા તે ધૂજ જેવા, ધૂજની પાંચ જેવા, પોપટ જેવા, પોપટની પાંચ જેવાં, ચાણ પક્ષી જેવા, ચાણના પીંછા જેવા, ગઢી જેવા, ગઢીના અંદરના ભાગ જેવા, ગઢીની ગોઢી જેવા, સાવા જેવા, “ઉચ્ચંતક દંતરાગ જેવા, વનરાઈ જેવા, બઢવેવે પહેરેલા લીલા કપડા જેવા, મોરની ડોક જેવા, અઢસીના ફૂલ જેવા, ઘાણના ફૂલ જેવા, અંજનકેશીના ફૂલ જેવા, લીલા કમઢ જેવા, લીલા અશોક જેવા, લીલા ચપોરીયા જેવા, અને લીલી કળેર જેવા લીલા હતા.

પ્ર૦—શું તે મણિઓ, એ આપેલી ઉપમાઓ જેવા જ સ્વરેસ્વર લીલા હતા ?

ઉ૦—એ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્ હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! એ તો માત્ર ઉપમાઓ છે; પણ તે લીલા મણિઓ તો તે બધી ઉપમાઓ કરતાં ક્યાંય વધારે દૃષ્ટર, સરસ, મનોહર અને મનોજ્ઞ લીલા વર્ણવાળા હતા.

[૩૬] એ મણિઓમાં જે રાતા મણિ હતા તે ઘેટાના લોહી જેવા, સસલાના લોહી જેવા, માણસના લોહી જેવા, વરાહના લોહી જેવા, પાડાના લોહી જેવા, નાના ઇંદ્રગોપ જેવા, ઉગતા સૂર્ય જેવા, સંધ્યાના લાલ રંગ જેવા, ચળોટીના અડધા-લાલ ભાગ જેવા, જાસૂદના ફૂલ જેવા, કેસુડાના ફૂલ જેવા, પારિજાતકના ફૂલ જેવા, ઉંચા ઢિંગલોક જેવા, પરવાળા જેવા, પરવાળાના અંકુર જેવા, લોહિતાક્ષ-મણિ જેવા, લાલના રસ જેવા, કૃમિના રંગથી રંગેલા કામઢા જેવા, ચીણાના લોટના ઢગલા જેવા, રાતા કમઢ જેવા, રાતા અશોક જેવા, રાતી કળેર જેવા અને રાતા ચપોરીયા જેવા રાતા હતા.

પ્ર૦—શું તે રાતા મણિઓ, એ આપેલી ઉપમાઓ જેવા જ સ્વરેસ્વર રાતા હતા ?

ઉ૦—એ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્ હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! એ તો માત્ર ઉપમાઓ છે; પણ તે રાતા મણિઓ તો તે બધી ઉપમાઓ

૭૦ આનો અર્થ સમજાતો નથી, પણ ગઢી જેવા રંગનો તે કોઈ પદાર્થ હોવો જોઈએ એમ એના પ્રસંગ ઉપરથી જણાય છે. આજકાલ પણ ઘણા લોકો દાંતને કાઢા રંગે છે, સંભવ છે કે, એ કાઢા રંગ માટે આ ‘ઉચ્ચંતક’ શબ્દ વપરાયો હોય ?

करतां क्यांय वधारे इष्टतर, सरस, मनोहर अने मनोज्ञ राता वर्णवाळा हता.

[३७] ए मणिओमां जे पीळा मणि हता ते सोनाचंपा जेवा, सोनाचंपानी छाल जेवा, सोनाचंपाना अंदरना भाग जेवा, हळदर जेवा, हळदरनी अंदरना भाग जेवा, हळदरनी गोळी जेवा, हरताळ जेवा, हरताळनी अंदरना भाग जेवा, हरताळनी गोळी जेवा, चिकुर जेवा, चिकुरना रंग जेवा, उत्तम सोना जेवा, उत्तम सोनानी रेखा जेवा, वासुदेवे पहेरेला पीळा कपडा जेवा, अल्लकीना फूल जेवा, चंपाना फूल जेवा, कोळाना फूल जेवा, आवळना फूल जेवा, घींसोडीना फूल जेवा, सोनेरी जूईना फूल जेवा, सुहिरण्यना फूल जेवा, कोरंटक फूलनी उत्तम माळा जेवा, बीयाना फूल जेवा, पीळा अशोक जेवा, पीळी कणेर जेवा, अने पीळा बपोरीया जेवा पीळा हता.

प्र०—शुं ते पीळा मणिओ, ए आपेली उपमाओ जेवा ज खरेखर पीळा हता ?

उ०—ए अर्थ समर्थ नथी अर्थात् हे आयुष्मन् श्रमण ! ए तो मात्र उपमाओ छे पण ते पीळा मणिओ तो ते बधी उपमाओ करतां क्यांय वधारे इष्टतर, सरस, मनोहर अने मनोज्ञ पीळा वर्णवाळा हता.

[३८] ए मणिओमां जे धोळा मणि हता ते अंक रत्न जेवा, शंख जेवा, चंद्र जेवा, कुंदना फूल जेवा, शुद्ध दांत जेवा, कमळ उपरना पाणीना मोतीया जेवा, शुद्ध पाणीना बिंदु जेवा, दही जेवा, कपूर जेवा, गायना दूध जेवा, हंसोनी श्रेणि जेवा, क्रींचोनी श्रेणि जेवा, हारोनी श्रेणि जेवा, चंद्रोनी श्रेणि जेवा, शरद्वक्रतुना मेघ जेवा, धमेला अने चोक्खा करेला रूपाना पतरा जेवा, चोखाना लोटना ढगला जेवा, कुंदना फूलना ढगला जेवा, कुमुदना ढगला जेवा, वालनी सूकी शिंगो जेवा, मोरपीछनी वच्चे आवेला चंद्रक जेवा, बिसतंतु जेवा, मृणालिका जेवा, हाथीदांत जेवा, लवंगना फूल जेवा, पुंडरीक कमळ जेवा, धोळा अशोक जेवा, धोळी कणेर जेवा अने धोळा बपोरीया जेवा ऊजळा हता.

प्र०—शुं ते धोळा मणिओ, ए आपेली उपमाओ जेवा ज खरेखर ऊजळा हता ?

૩૦—ए अर्थ समर्थ नथी अर्थात् हे ध्रमणायुष्मन् ! ए तो मात्र उपमाओ छे; पण ते धोळा मणिओ तो ते बधी उपमाओ करतां क्यांय वधारे इष्टतर, सरस, मनोहर अने मनोज्ञ धोळा वर्णवाळा हता.

[३९] ए दिव्य यान-विमाननी अंदरना भूभागमां अनेक रंगवाळा चकचकित जे मणिओ जडेल्ला हता ते मात्र देखावमां सुंदर हता पटल्ले ज नहि पण सुगंधी^१ पण हता. ए मणिओमांथी एधी सरस सुगंध फैलाती के जाणे ए भूभागमां कोष्ठोनां, तगरनां, पलानां, सुगंधी चूआनां, चंपानां, दमणानां, कुंकुमनां, चंदननां, सुगंधी वाळानां, मरवानां, जाइनां, जूइनां, मल्लिकानां, स्नानमल्लिकानां, केतकीनां, पाटलनां, नवमालिकानां, अगरनां, लवंगनां, कपूरनां, वासकपूरनां पुटो-पडिआओ-अनुकूल हवामां चारे बाजुगंध फैलाय ए रीते खुल्लं पडेल्लं न होय, अथवा त्यां ए सुगंधी द्रव्योमांनां खांडवा जेवां द्रव्यो खंडातां न होय, बेरातां न होय, एक वासनमांथी काढी बीजा वासनमां भरातां न होय, ए जातनी उदार, मनोज्ञ, मनहर अने घ्राणने तथा मनने शांति आपनारी सुगंध ए भूभागमांथी चारे बाजु महेक्या करे छे-मघमघ्या करे छे.

प्र०—शुं ते सुगंधी मणिओ, ए आपेली उपमाओ जेवा ज खरेखर सुगंधी हता ?

३०—ए अर्थ समर्थ नथी अर्थात् हे आयुष्मन् ध्रमण ! ए तो मात्र उपमाओ छे; पण ते सुगंधी मणिओ तो ते बधी उपमाओ करतां क्यांय वधारे इष्टतर, सरस, मनोहर अने मनोज्ञ सुगंधवाळा हता.

૭૧ હૌરા પન્ના મોતી કે મણિ વગેરે જ્વેરાતના ઁંચામાં ઁંચા પદાર્થોં સૌ કોઈને પ્રત્યક્ષ છે, તેમાં પ્રકાશ તેજ ચલ્લકાટ કે અમુક સ્વાસ પ્રકારનો રંગ વગેરે તો દેસાય છે, પરંતુ તેમાંના કોઈમાં કોઈ પ્રકારનો ઉત્કટ ગંધ હોવાનું જાણ્યું નથી. ત્યારે દેવસૃષ્ટિના એ મણિઓ વધુમાં વધુ સુગંધી હોય છે એ એક નવું જાણવા જેવું સ્વરૂં. પૃથ્વી ગંધવતી છે એ સરી વાત, પણ મણિઓનો જેવો ગંધ અહીં વર્ણવેલો છે તેવો ઉત્કટતમ ગંધ, માનવીસૃષ્ટિના કોઈ પણ સ્થલમાં નીપજેલા કે નીપજતા મણિઓમાં જણાતો નથી, એ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે.

[૪૦] તે મણિઓનો રંગ અને ગંધ જેવો ઉત્તમ હતો તેવો જ તેમનો સ્પર્શ પણ ઉત્તમોત્તમ હતો. કેમ જાણે ત્યાં જમીન ઉપર કોમલ શામડું જ ન પાથર્યું હોય, રૂ જ ન ભરેલું હોય, માલખ જ ન લગાડેલું હોય, હંસગર્ભના રુથી ભરેલી પવી તઢાઈઓ જ ન પાથરેલી હોય, સરસડાંનાં ફૂલોના જાણે ઢગલા જ ન કર્યા હોય અને કોમલ કમલોનાં પાંદડાં ન ઘેરેલાં હોય, પવો તે મણિઓનો કોમલ કોમલતર^{૭૨} સ્પર્શ હતો.

પ્ર૦—શું કોમલ સ્પર્શવાળા તે મણિઓ એ આપેલી ઉપમાઓ જેવા જ સ્વચ્છ કોમલ હતા ?

ઉ૦—એ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્ હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! એ તો માત્ર ઉપમાઓ છે; પણ તે કોમલ મણિઓ તો તે બધી ઉપમાઓ કરતાં વધારે વધારે સ્વચ્છ, સરસ, મનોહર અને મનોહ્ર કોમલ સ્પર્શવાળા હતા.

[૪૧] ત્યારપછી તે આભિયોગિક દેવોએ પૂર્વવર્ણિત દિવ્ય યાન-વિમાનની અંદર બરાબર વચ્ચેના ભાગમાં એક મોટા પ્રેક્ષાગૃહમંડપની રચના કરી. એ દેવોએ એ મંડપને અનેક સ્તંભો ઉપર ઊભો કર્યો, ઊંચી વેદિકાઓ, તોરણો અને સુંદર પૂતળીઓથી સુશોભિત બનાવ્યો, એમાં રમણીય ઘાટવાળાં વિમલ અને પ્રશસ્ત વૈદ્યરત્નો જડ્યાં, તે મંડપના જુદા જુદા ભાગોમાં બીજા પણ અનેક પ્રકારના મણિઓ જડી તેને વિશેષ ચલકતો બનાવ્યો, તેમાં પૂર્વોક્ત ચલદ, ઘોડો, હાથી, મગર, નર, વનવેલ વગેરેનાં ચિત્રો કોર્યાં વાં ચીતર્યાં, સુવર્ણ-મય અને રત્નમય અનેક સ્તૂપો ઊભા કર્યા, અનેક પ્રકારની પંચરંગી ઘંટડીઓ તથા પતાકાઓથી તેના શિખરને શણગાર્યું, એ મંડપ પટલો બધો ચકચકતો હતો કે જોનારને તે જાણે હલતો હોય તેવો ચપલ જણાતો, એમાંથી કિરણોની ધારા છૂટતો હોય એમ લાગતું, તેના-મંડપના-બધા ભાગો લીંપીગુંપીને ચકચકતા અને સુંવાળા કરેલા હતા, મંડપમાં બહાર અને અંદર રક્તચંદન વગેરે અનેક સુગંધી દ્રવ્યોના થાપા મારેલા હતા, જ્યાં ત્યાં ચંદનના કલશો ગોઠવેલા હતા, બારણાના ટોડલાઓ ચંદનના કલશોથી શોભાયમાન પવાં તોર-

૭૨ મણિઓ જેવો પાષાણમય પદાર્થ સુંવાળામાં સુંવાળો-અતિશય લીસો હોઈ શકે સ્વચ્છ, પણ તે, રૂ માલખ કે શિરીષ જેવો નરમ હોવાનું કહેવામાં એ દિવ્ય મણિઓની અતિશય સુંવાળપ બતાવવા મૂલકારે ઉપરની કંઠિકામાં એ વર્ણન આપેલું હશે.

ળોથી સુશોભિત કરેલા હતા, જ્યાં ત્યાં લાંબી લાંબી સુગંધી માલાઓ લટકાવેલી હતી, પંચરંગી પુષ્પોના તો ઢગે ઢગ ભરેલા હતા, અગર વગેરેના પૂર્વોક્ત સુગંધી ધૂપોથી ય મળ્ડપ મઘમઘી રહ્યો હતો. જાણે કે સુગંધનો કોઈ ખાસ ઓરડો ન હોય? મળ્ડપમાં ચારે તરફ વાજાંઓ વાગી રહ્યાં હતાં અને અપ્સરાઓનાં ટોળે ટોળાં આમથી તેમ ફરતાં જણાતાં હતાં.

ય આભિયોગિક દેવોય ય પ્રેક્ષાગૃહમળ્ડપને હમણાં કહ્યો યવો સુન્દર, પ્રસન્નતાવર્ધક, દર્શનીય-દેખાવડો અને અનુપમ બનાવ્યો હતો. તે મળ્ડપની અન્દરની ઝોં યાન-વિમાનની ઝોં જેવી તદ્દન લીસી-સરખી બનાવી હતી અને તેમાં સુગંધી, સરસ સ્પર્શવાળા અને રંગબેરંગી મણિઓ પણ તેવા જ જડેલા હતા, જેમાં પદ્મલતાઓ ભરેલી હે યવો યક મોટો સારામાં સારો ચન્દ્રવો તે મળ્ડપમાં બાંધેલો હતો.

[૪૨] તે મળ્ડપના ય લીસા મૂભાગની વચ્ચોવચ્ચ તે દેવોય યક મોટો વજ્રમય અખાડો બનાવ્યો, ય અખાડાની વચ્ચોવચ્ચ, આઠ યોજન લાંબી પહોળી અને ચાર યોજન જાડી યવી યક મોટી સ્વચ્છ, સુંવાળી, મણિમય મણિપીઠિકા બનાવી. તે મણિપીઠિકા ઉપર યક મોટું સિંહાસન સ્થાપન કર્યું. સિંહાસન ઉપરના ચાકળા (?) સુવર્ણમય તાર શ્લીક અને સતારાથી શ્લગશ્લગતા હતા; સિંહો રત્નના, પાયા સોનાના, પાયાના કાંગરા અનેક પ્રકારના મણિઓના, ગાત્રો જાંબૂનદનાં, સાંધાઓ વજ્રના અને સિંહાસનનું વાળ અનેક મણિઓથી ભરેલું હતું. વળી તે સિંહાસનમાં ઘોડો, હાથી, મગર વગેરે પૂર્વોક્ત અનેક ચિત્રો કોરેલાં હતાં. સિંહાસન આગળનું પાદપીઠ મણિમય અને રત્નમય હતું, તે પાદપીઠ ઉપરનું યગ રાખવાનું મસૂરિયું સુંવાળા અસ્તરથી ઢાંકેલું હતું અને તે મસૂરિયાની લટકતી શાલર કોમલ કેસરતંતુ જેવી જણાતી હતી. સિંહાસન ઉપર રજ ન પડે માટે તેને સારા શીવેલા રજભ્રાણથી ઢાંકેલું હતું, ચોક્કા કપાસમાંથી બનેલું ચોક્કું સૂતરાઉ કપડું તે રજભ્રાણ ઉપર ગોઠવેલું હતું અને તે આખા સિંહાસન ઉપર યક રાતું વસ્ત્ર ઢાંકેલું હતું, ય રીતે ય સિંહાસનને રમ્ય, સુંવાળું અને સર્થ પ્રકારે પ્રાસાદિક બનાવવામાં આવ્યું હતું.

[૪૩] ય સુન્દર સિંહાસનના ઉપરના ભાગમાં શક્ત, કુન્દ, જલબિન્દુ અને સમુદ્રના ફોળ જેવું ધોળું, તેમાં ભરેલાં રત્નોથી શ્લગમગતું, શ્લીળું અને સુન્દર યક મોટું વિજયદૂષ્ય બાંધેલું હતું. ય વિજયદૂષ્યની બરોબર વચ્ચોવચ્ચ યક મોટો વજ્રમય અંકુશ-વાંકો સળીયો

૪૨ પ્રેક્ષ
હમંડવ
રચેલ
અખાડ
અને અ
ડા ઉ
આવેલાં
ણિપીઠ
તથા સિ
સનનું વ

૧૧૫૧૧

૧૨

ટાંગેલો હતો. ૫ સઢીયામાં ઘડા જેવહું એક મોટું મુક્તાદામ-મોતીનું શુમખું-લટકાવેલું હતું અને તે મોતીના શુમખાની ચારે બાજુ અધ-
ઘડા જેવહાં બીજાં ચાર મોતીદામ પરોવેલાં હતાં. આ રીતે ૫ સિંહાસનના ઉપરના ભાગમાં ચાંધેલા વિજયદૂષ્યમાં એક મોટું મોતીનું શુમ્મર
શોભતું હતું. ૫ શુમ્મરનાં મોતીઓ સોનાની પાંદડીવાળાં બીજા અનેક લમ્બૂસગોથી શોભતાં હતાં તેમજ અનેકવિધ મણિઓ, જાતજાતના
હારો, અધહારો અને રત્નોથી ચમકતાં હતાં. હવે જ્યારે પૂર્વનો, પશ્ચિમનો, દક્ષિણનો કે ઉત્તરનો વાયુ ચાલતો ત્યારે ૫ મોતીઓ ધીરે
ધીરે હલતાં હતાં. હલતાં હલતાં તેઓ જ્યારે એક બીજા સાથે અફલાતાં ત્યારે તેમાંથી કાનને મધુર લાગે તેવું અને મનને પરમ શાંતિ
પમાડે તેવું ઉદાર-મનોહર ગુંજન નીકળતું હતું. ૫ સુન્દર દિવ્ય ગુઝનથી સિંહાસનની ચારે બાજુ ગુંજાયમાન થઈ રહેતી હતી.

[૪૪] તે સિંહાસનની આસપાસ વાયવ્ય ધ્રુવામાં, ઉત્તરમાં અને ઈશાન ધ્રુવામાં સૂર્યાભિદેવના ચાર હજાર સામાનિક દેવોને બેસવા
માટે એક એક હજાર-કુલ ચાર હજાર બીજાં સુન્દર ભદ્રાસનો ૫ આભિયોગિક દેવો પ માંડો દીધાં. સૂર્યાભિદેવની ચાર પટ્ટરાણીઓ અને
તેના પરિવારને બેસવા માટે પૂર્વના ભાગમાં ચાર હજાર ભદ્રાસનો ગોઠવાઈ ગયાં. સૂર્યાભિદેવની અન્તરંગ સભાના આઠ હજાર સભ્યોને
બેસવા માટે અગ્નિધ્રુવામાં આઠ હજાર ભદ્રાસનો નંચાઈ ગયાં. એજ પ્રમાણે વચલી સભાના દસ હજાર સભ્યોને બેસવા સારુ દસ હજાર
ભદ્રાસનો દક્ષિણના ભાગમાં, બાહ્ય સભાના બાર હજાર સભ્યોને માટે બાર હજાર ભદ્રાસનો નૈઋત્ય ધ્રુવામાં અને સાત સેનાપતિઓને
સારુ સાત ભદ્રાસનો પશ્ચિમના ભાગમાં હારબન્ધ નાચવામાં આવ્યાં.

આ ઉપરાન્ત સૂર્યાભિદેવની ચોકી કરનારા અઙ્ગરક્ષક દેવો માટે ૫ સિંહાસનની ચારે બાજુ અર્થાત્ પૂર્વમાં ચાર હજાર, દક્ષિણમાં
ચાર હજાર, પશ્ચિમમાં ચાર હજાર અને ઉત્તરમાં ચાર હજાર એમ કુલ બીજાં સોઠ હજાર ભદ્રાસનો ગોઠવવામાં આવ્યાં.

[૪૫] હવે આ રીતે તે યાન-વિમાન પૂર્ણપણે તૈયાર થઈ ગયું. જેમ તાજો ડોલો હેમન્ત ઋતુનો ચાલસૂર્ય, અન્ધારી રાત્રે સઢગાવેલા
ચેરના અઙ્ગારા; જપાકુસુમનું વન, કેસુહાનું વન વા પારિજાતકનું વન, રાતું ચોઢ જેવું લાગે તેમ તે દિવ્ય યાન-વિમાન રાતું ચોઢ
ચકચકતું હતું.

૪૩ સિંહા
નના ઉપ
ભાગમાં
લટકા
ઘડા જેવ
મોતીના
શુમખાની
થી નીચ
તા ગુંજ
વર્ણન
૪૪ ભદ્ર
સનો ન
રચન

પ્ર૦—શું તે યાન-વિમાન, અને બાલસૂર્ય ઘોરેની આપેલી ઉપમાઓ જેવું જ સરેસર લાલચોળ હતું?

૩૦—એ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્ હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! એ તો માત્ર ઉપમાઓ છે, પણ તે યાન-વિમાન તો એ બધી ઉપમાઓ કરતાં કયાંય વધારે દૃષ્ટર, સરસ, મનોહર અને મનોજ્ઞ લાલ વર્ણવાળું હતું. તેનો ગન્ધ અને સ્પર્શ પણ પૂર્વોક્ત મણિઓની પેઠે ઘણો સુગન્ધી અને અતિશય સુંવાળો હતો.

એ આભિયોગિક દેવોપ પોતાના સ્વામી સૂર્યાભદેવની આજ્ઞા પ્રમાણે પૂર્વે વર્ણવેલું એવું સુંદર દિવ્ય યાન-વિમાન સજ્જ કર્યું અને પત્ની પૂર્ણાદુતિના સમાચાર તેમણે વિનયપૂર્વક સૂર્યાભદેવને જણાવી તેની આજ્ઞા તેને પાછી સોંપી.

[૪૬] પોતાની ધારણા પ્રમાણે એ દિવ્ય યાન વિમાનની તૈયારીના સમાચાર જાણી સૂર્યાભદેવને આનન્દ થયો. હવે તેણે પોતાના રૂપને જિનેન્દ્ર પાસે જવા જેવું યોગ્ય કર્યું. મોટા પરિવારવાળો પોતાની ચાર પટ્ટરાણી અને ગાન્ધર્વોનું તથા નાટકકારો-નાટકીયાઓનું મોટું લશ્કર એ વધા સાથે એ સૂર્યાભદેવે તે દિવ્ય યાન-વિમાનની પ્રદક્ષિણા કરી અને પછી પૂર્વે દિશાના સોપાનદ્વારા તે, એ યાન-વિમાન ઉપર ચઢી તેમાં ગોઠવેલા મુખ્ય સિંહાસન ઉપર પૂર્વાભિમુખ થઈને બેઠો. પછી તેના ચાર હજાર સામાનિક દેવો, એ યાનવિમાનની પ્રદક્ષિણા કરી ઉત્તર દિશાના સોપાનદ્વારા એના ઉપર ચઢ્યા અને પૂર્વે ગોઠવેલાં પોતપોતાનાં આસનો ઉપર બેઠા. તથા બીજા દેવો અને દેવીઓ પણ યાન-વિમાનની પ્રદક્ષિણાપૂર્વક દક્ષિણ દિશાના સોપાનદ્વારા વિમાન ઉપર ચઢી પોતપોતાનાં જુદાં જુદાં આસનો ઉપર ગોઠવાઈ ગયાં.

[૪૭] એ યાનવિમાનની સવારીમાં સૌથી પ્રથમ આગલ અષ્ટમંગલ-આઠ મંગલ-અનુક્રમે ગોઠવાયેલાં હતાં. તેમાં પહેલો સ્વસ્તિક, બીજો શ્રીવત્સ, ત્રીજો નન્દાવર્ત, ચોથું વર્ધમાનક, પાંચમું ભદ્રાસન, છઠ્ઠો કલશ, સાતમું મત્સ્યયુગલ અને આઠમું દર્પણ-એવી ગોઠવણી હતી. ત્યાર પછી પૂર્ણ કલશ, શૃંગાર, દિવ્ય છત્ર અને ચામરો ચાલતાં હતાં. આ સાથે ગગનતલનો સ્પર્શ કરતી, અતિશય સુંદર અને વાયુથી ફરફરતી એક મોટી ઝૂંચી વિજયવૈજયંતી નામની પતાકા ચાલતી હતી. ત્યારપછી વૈદૂર્યના ચક્રચક્રતા ઢાંઢાવાળું, માઠાઓથી

સુશોભિત, ચંદ્ર જેવું ઉજ્જ્વલ-ધોળું ઝુંચું છત્ર ચાલતું હતું. પછી જેના ઉપર પાવડીઓની સુંદર જોડી અને પાદપીઠ મૂકેલાં હતાં, પવું મણિ અને રત્નની કારીગરીથી આશ્ચર્ય પમાડનારું ઉત્તમ સિંહાસન અનેક દાસ દેવોના સભા ઉપર ચાલતું હતું. ત્યારબાદ વજ્રમાંથી બનાવેલો, ચક્રચક્રો, ઘસીને સુંવાળો કરેલો, ગોળ આકારવાળો, પચરંગી નાની નાની હજારો ધજાઓથી શોભતો, છત્રાકારે ગોઠવાયેલી વિજયવૈજયંતી પતાકાથી યુક્ત, અતિશય ઝુંચો-હજાર યોજન ઝુંચો માટે જ આકાશને અડકતો મોટામાં મોટો ઇન્દ્રધ્વજ ચાલતો હતો. પછી પછવાડે સુંદર વેષભૂષાવાળા, સજ્જથળા, સર્વ પ્રકારના અલંકારોથી વિશેષ દેખાવડા લાગતા પાંચ સૈનાધિપતિઓ તેમના મોટા સુભટસમુદાય સાથે બેઠેલા હતા, પમની પાછળ પોતપોતાનાં ટોળાં સાથે, પોતપોતાના નેજા (?) સાથે, પોતપોતાની વિશિષ્ટ વેષભૂષા સાથે એ આભિયોગિક દેવો અને તેમની દેવીઓ ગોઠવાયેલી હતી. ત્યારબાદ-છેક છેલ્લે-તે સૂર્યાભિવિમાનમાં રહેનારાં ધીજા દેવો અને દેવીઓ પોતપોતાની સર્વ પ્રકારની ઋદ્ધિ સિદ્ધિ, દ્યુતિ, શ્રી, વેષભૂષા અને પરિવાર સાથે એ યાન-વિમાનની સવારીમાં જોડાયા હતાં; આ રીતે વિમાનના સ્વામી સૂર્યાભિદેવની આગળ પાછળ અને બન્ને બાજુએ અનેક દેવ દેવીઓ ગોઠવાયેલાં હતાં અને એ યાનવિમાન એ બધાંને ઉપાડી વેગબંધ ગાજતું ગતિ કરતું હતું.

[૪૮] એ રીતે સજ્જથળો સૂર્યાભિદેવ, પોતાના એ દિવ્ય ઠાઠમાઠને બતાવતો બતાવતો સૌધર્મકલ્પની વચ્ચે થઈને નીકળ્યો, અને સૌધર્મકલ્પથી ઉત્તરમાં આવેલા નીચે આવવાના-નિર્યાણમાર્ગ તરફ તેણે પોતાના એ યાન-વિમાનને હંકાર્યું. તે, એ નિર્યાણમાર્ગને પહોંચતાં લાંબા યોજનની વેગવાળી ગતિથી જ્ઞાપાટાબંધ ભારતવર્ષ તરફ આવવા લાગ્યો, આ તરફ આવતાં આવતાં તેને અસંખ્ય દ્વીપો અને સમુદ્રો ઉલ્લંઘવા પડ્યા. એ રીતે વેગબંધ ગતિ કરતો એ સૂર્યાભિદેવ નંદીશ્વર દ્વીપ સુધી આવી પહોંચ્યો અને ત્યાં અગ્નિકોણમાં આવેલા રતિકર પર્વત પાસે આવી લાગ્યો. આ રતિકર પર્વત પાસે આવીને એ સૂર્યાભિદેવે પૂર્વે વર્ણવેલી પોતાની દેવમાયા સંકેલી લીધી અને જંબૂદ્વીપના ભારતવર્ષમાં પહોંચવા જેવી સાધારણ વ્યવસ્થા કરી લીધી. હવે તે, રતિકર પર્વતથી જંબૂદ્વીપ ભળી આવવાના માર્ગે પોતાના યાન-વિમાનને હંકારવા લાગ્યો અને તુરતમાં જ ભારતવર્ષમાં પહોંચ્યો ત્યાં પહોંચી તેણે આમલકપ્પાનો રસ્તો લીધો અને જ્ઞાપા-

ટામાં જ આમલકપ્પાના અવસાલવળચૈત્યમાં જ્યાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર ઉતર્યા છે ત્યાં આવી લાગ્યો. ત્યાં આવતાં જ તેણે પ દિવ્ય યાન-વિમાન સાથે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી અને ભગવાનથી ઉત્તર પૂર્વેના ભાગમાં-ઈશાન ખૂણામાં તેણે પ યાન-વિમાનને ધરતીથી ચાર આંગળ અદ્ધર રાખી ઊભું રાખ્યું.

[૪૯] મોટા પરિવારવાળી પોતાની ચાર પટ્ટરાણીઓ, ગાંધર્વોનું અને નાટકીયાઓનું ટોલું પ વધા સાથે પ સૂર્યાભિદેવ પ યાન-વિમાન ઉપરથી ઉતરી નીચે આવ્યો. ત્યારબાદ સૂર્યાભિદેવના ચાર હજાર સામાનિક દેવો અને પ યાન વિમાનમાં આવેલા વીજા વધા દેવો અને દેવીઓ ક્રમશઃ નીચે આવ્યાં. પવા મોટા પરિવારથી વીંટાળેલો સૂર્યાભિદેવ, પોતાની સર્વ પ્રકારની દિવ્ય ક્રદ્ધિ સાથે, દેવવાદ્યોના મધુર ઘોષ સાથે ચાલતો ચાલતો શ્રમણ ભગવાન મહાવીર તરફ આવ્યો, ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી, વાંદી, નમી તેમને વિનય-નમ્ર રીતે કહેવા લાગ્યો:

“હે ભગવન્ ! હું સૂર્યાભિદેવ મારા સકલ પરિવાર સમેત, આપ દેવાનુપ્રિયને વંદન કરું છું, નમન કરું છું અને આપની પર્યુપાસના કરું છું.”

[૫૦] “હે સૂર્યાભિ !” પમ કહી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે સૂર્યાભિદેવને આ પ્રમાણે કહ્યું: “હે સૂર્યાભિ ! પ પુરાતન છે, હે સૂર્યાભિ ! પ જીત છે, હે સૂર્યાભિ ! પ કૃત્ય છે, હે સૂર્યાભિ ! પ કરણીય છે, હે સૂર્યાભિ ! પ આચરાપલું છે અને હે સૂર્યાભિ ! પ સંમત થપલું છે કે ‘ભવનપતિના, વાનવ્યંતરના, જ્યોતિષિકના અને વૈમાનિક વર્ગના દેવો અરહંત ભગવન્તોને વાંદે છે, નમે છે, અને પછી પોતપોતાનાં નામ ગોત્રો કહે છે,’ તો હે સૂર્યાભિદેવ ! તું જે કરે છે તે પુરાતન છે અને સંમત થપલું છે.”

શ્રમણ ભગવાન મહાવીરનું કથન સાંભળી સૂર્યાભિદેવ બહુ હર્ષિત થયો, પ્રફુલ્લ થયો અને ઘણો જ સંતુષ્ટ થયો; પછી તેમને વાંદી નમી તેમનાથી બહુ નજીક નહિ, તેમ બહુ દૂર નહિ, પવી રીતે બેસી તે સૂર્યાભિદેવ તેમની શુશ્રૂષા કરતો સામો રહી વિનયપૂર્વક હાથ જોડી શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પર્યુપાસના કરવા લાગ્યો.

[૫૧] તે વચ્ચે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે પોતાના દર્શનાર્થે આવેલા સૂર્યાભદેવને, આમલકપ્પાના રાજા-રાણીને તથા આમલકપ્પામાંથી આવેલી મોટી જનસભાને ધર્મદેશના સંભળાવી. દેશના સાંભળી જનતા તો પોતપોતાને ઠેકાણે ચાલી ગઈ.

[૫૨] દેશના સાંભળીને પ્રસાદ પામેલા અને આલ્હાદિત હૃદયવાળા સૂર્યાભદેવે ઝંખા થઈને પ્રણામપૂર્વક શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને આ પ્રમાણે પૂછ્યું:

પ્ર૦—હે ભગવન્ ! શું સૂર્યાભદેવ ભવસિદ્ધિક-ભવ્ય છે કે અભવસિદ્ધિક-અભવ્ય છે ? સમ્યગ્દષ્ટિવાળો છે કે મિથ્યાદષ્ટિવાળો છે ? સંસારમાં પરિમિતપણે ભમનારો છે કે અનંતકાલ સુધી ભમનારો છે ? બોધિની પ્રાપ્તિ થવી તેને સારુ સુલભ છે કે દુર્લભ છે ? શું તે આરાધક છે કે વિરાધક છે ? તે ચરમ શરીરી છે કે અચરમ શરીરી છે ?

[૫૩] ‘હે સૂર્યાભ !’ એમ કહીને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે તેને નીચે પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો:

ઉ૦—હે સૂર્યાભ ! તું ભવ્ય છો, સમ્યગ્દષ્ટિવાળો છો, સંસારમાં પરિમિતપણે ભમનારો છો, તને બોધિની પ્રાપ્તિ થવી સુલભ છે, તું આરાધક છો અને તું ચરમશરીરી છો.

[૫૪] ભગવાને આપેલો ઉત્તર સાંભળીને સૂર્યાભદેવનું ચિત્ત આનંદિત થયું અને પરમ સૌમનસ્ય યુક્ત થયું. ભગવાનનો ઉત્તર સાંભળ્યા પછી પ સૂર્યાભદેવે ભગવાનને વાંદી નમી આ પ્રમાણે વિનંતી કરી: “હે ભગવન્ ! તમે વધું જાણો છો અને જુઓ છો, જ્યાં જ્યાં જો છે તે વધું તમે જાણો છો અને જુઓ છો, સર્વ કાલના બનાવોને જાણો છો અને જુઓ છો, સર્વ ભાવોને તમે જાણો છો અને જુઓ છો; મારી દિવ્ય ઋદ્ધિસિદ્ધિને, મેં પ્રાપ્ત કરેલી દિવ્ય દેવદ્યુતિને અને દિવ્ય દેવાનુભાવને પણ પહેલાં અને પછી તમે જાણો છો અને જુઓ છો; તો હે ભગવન્ ! આપ દેવાનુપ્રિય તરફની મારી ભક્તિને લીધે હું પશ્ચી દૃષ્ટા કરું છું કે મારી દિવ્ય ઋદ્ધિસિદ્ધિ, દિવ્ય દેવદ્યુતિ અને દિવ્ય દેવપ્રભાવ તથા વચ્ચીશ પ્રકારની દિવ્ય નાટ્યકલા આ ગૌતમ વગેરે શ્રમણનિગ્રંથોને દેસાહું.”

૫૨ સૂર્યા
ભગવંતને
પૂછ્યું
૫૩ ભગવં
નો ઉત્તર
૫૪ ભગવં
પાસે નાચ
કરી વત
વવાની
સૂર્યાભન
વીનંતી

[૫૫] શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે સૂર્યાભદેવની ઉપર્યુક્ત વિનંતીને આદર^{૫૩} ન આપ્યો, અનુમતિ ન આપી અને તે તરફ મૌન રાખ્યું.
[૫૬] ત્યારપછી બોજીઘાર, ત્રીજીવાર પળ સૂર્યાભદેવે પવી જ વિનંતી કરી અને તેના ઉત્તરમાં ભગવાન મહાવીરે તેનો આદર ન કરતાં માત્ર મૌન જ ધરી રાખ્યું. છેલ્લે તે સૂર્યાભદેવ, શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દર્શ, ઘાંદી નમી ઉત્તર-પૂર્વની દિશા તરફ ગયો. રૂશાન સ્વૂળામાં જઈ તેણે વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કર્યો, તે દ્વારા તેણે સંખ્યેય યોજન સુધીના લાંબા દંડને વઘાર કાઢ્યો, જાડાં મોટાં પુદ્ગલો તજી વીધાં અને જોડપ તેવાં યથાસૂક્ષ્મ પુદ્ગલોનો સંચય કર્યો, વઢી, બીજીવાર વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કરી તેણે નરઘાના ઉપરના

૭૩ આત્મજ્ઞાની ભગવાનની સ્થિતપ્રજ્ઞ દશા જોતાં તેઓ સૂર્યાભદેવના સંકલ્પને આદર ન આપે તે જ સ્વાભાવિક છે પણ આ તરફ સૂર્યા-ભદેવની મનોભૂમિકા જોતાં તે, તેમની પાસે નાટક કરી દેખાડવા સિવાય બીજું કરી પળ શું શકે ? ભક્તોની બે કોટિ છે. એક તો મનસા વચસા કાયેન પોતાના ભજનીયને અનુસરનારા વા અનુસરવા માટે અતુલ પ્રયત્નશીલ રહેનારા અને બીજા તેમના માત્ર પ્રશંસકો. પ્રથમ કોટિના ભક્તો આવા બાહ્ય ઉપચારમાં પડતા નથી, એઓ તો ભજનીયના શુદ્ધ અનુસરણને જ પોતાની ભક્તિ સમજે છે; ત્યારે જેઓ ભજનીયને અનુસરવા જેટલા પ્રબલ પુરુષાર્થશાળી નથી હોતા તેઓ તેમના પ્રશંસકો રહીને તોષ માને છે અને આવા પ્રશંસકો જ બાહ્ય ઉપચાર સિવાય બીજી ભક્તિ સુધી પહોંચી શકતા નથી. એ પ્રશંસકો, પોતાના ભજનીયનો બાહ્ય ઉપચાર સામે સલ્ત અણગમો જાણવા છતાંય તેમની પોતાની જાતની પ્રસન્નતા માટે તેઓ બાહ્ય ઉપચાર સિવાય બીજું કશું કરી શકે તેવા નથી હોતા. આ પરિસ્થિતિમાંથી ઔપચારિક ભક્તિનો આવિર્ભાવ થયો લાગે છે. આમાંથી વિવેકનું તત્ત્વ નીકળી જાય તો તે ઔપચારિક ભક્તિ રાષ્ટ્રીય, સામાજિક અને વૈયક્તિક હાનિને નીપજાવે છે. વઢી બીજું- “યદ્ યદાચરતિ શિષ્ટઃ તત્ તદેવેતરો જનઃ” એ ઉક્તિનું તત્ત્વ પણ ભગવાનના અણગમો રહેલું છે એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. ટીકાકાર, સૂર્યાભદેવના એ નાટ્યવિધિને સ્વાધ્યાય વગેરે કર્તવ્યનો વિઘાતક બતાવે છે (“ગૌતમાદીનાં ચ નાટ્યવિધેઃ સ્વાધ્યાયાદિવિઘાતકારિત્વાત્”-વિવરણ પૃ૦ ૧૨૧ પં૦-૧૦).

૫૫-
સૂર્યાભર્ન
વીનંતીને
ભગવાને
કરેલો અ
નાદર

૧૫૭૧

ભાગ જેવો સર્વ પ્રકારે સર્વ વાજુથી એકસરખો એવો એક ભૂભાગ સર્જ્યો, તેમાં રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શથી સુશોભિત પૂર્વે વર્ણવેલા એવા અનેક મણિઓ જડી દીધા, સર્વ વાજુથી એકસરખા ભૂમંડલમાં વચ્ચોવચ્ચ તેણે એક પ્રેક્ષાગૃહ રચ્યું-નાટકશાળા યાદી કરી. એ નાટકશાળા, તેમાં બાંધેલો ઉલ્લોચ-ચંદ્રવો, અખાડો અને મણિની પેઢલી એ બધાનું વર્ણન આગળ કહેવાઈ ગયું છે, તથા મણિની એ પેઢલી ઉપર સિંહાસન, છત્ર વગેરે જે આગળ વર્ણવાઈ ગયું છે તે બધું બરાબર ગોઠવી દીધું.

[૫૭] ત્યારપછી એ સૂર્યાભિદેવ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના દેહતાં તેમને પ્રણામ કરે છે અને 'ભગવાન મને અનુજ્ઞા આપો' એમ કહી પોતે બાંધેલી નાટકશાળામાં તેમની-તીર્થંકરની-સામે ઉત્તમ સિંહાસનમાં બેસે છે.

ત્યારબાદ બેસતાં વેંત તેણે અનેક પ્રકારનાં મણિમય કનકમય રત્નમય વિમલ અને ચક્રચક્રતાં કડાં પોંચી બેરચાં વગેરે આભૂષણોથી દીપ્તો ઝૂજલો પુષ્ટ અને લાંબો એવો પોતાનો જમણો હાથ પસાર્યો.

એના એ જમણા હાથમાંથી સરચાં વય લાવણ્ય રૂપ અને યૌવનવંતા, સરચાં નાટકીય ઉપકરણો અને વસ્ત્રાભૂષણોથી સજ્જેલા, સ્વભાની વચ્ચે વાજુમાં ઉત્તરીય વસ્ત્રથી યુક્ત, ઢોકમાં કોટિયું અને શરીરે કંચુક પહેરેલા, ટીલાં અને છોગાં લગાવેલા, ચિત્ર વિચિત્ર પટ્ટાવાળાં અને ફુદડી ફરતાં જેના છેડા ફેળ જેવા ઊંચા થાય એવી છેડે-કોરે-મૂકેલી જ્વાલરવાળાં રંગબેરંગી નાટકીય પરિધાન પહેરેલા, છાતી અને કંઠમાં પહેલા એકાવલ દ્વારોથી શોભાયમાન અને નાચ કરવાની પૂરી તૈયારીવાળા એકસો ને આઠ દેવકુમારો નીકળ્યા.

[૫૮] એજ પ્રમાણે સૂર્યાભિદેવે પસારેલા ડાબા હાથમાંથી ચંદ્રમુખી, ચંદ્રાર્ધસમાન લલાટપટ્ટવાળી, ચરતા તારાની જેમ ચમકતી આકૃતિ વેશ અને ચાર શૃંગારથી શોભતી, હસવે બોલવે ચાલવે વિવિધવિલાસે લલિત સંલાપે અને યોગ્ય ઉપચારે કુશલ, હાથમાં વાજાંવાળી, નાચકરવાની પૂરી તૈયારીવાળી અને બરાબર એ દેવકુમારોની જોડીરૂપ એવી એકસો ને આઠ દેવકુમારીઓ નીકળી.

[૫૯] પછી એ સૂર્યાભિદેવે ^{૭૪} શંખો૧, રણશિંગાં૨, શંખલીઓ૩, ચરમુખીઓ૪, પેયાઓ૫, પીરપીરિકાઓ૬, પળવો-નાની પડઘમો૭,

૭૪ વાદ્યોનાં જે જે નામો અહીં આપેલાં છે તેમાંના કેટલાંક સ્પષ્ટ સમજાતાં નથી. લોકગમ્ય કહીને ટીકાકારે તેમની વ્યાખ્યા જતી

૫૬-૫૭
મક્તિપૂર્વક
નાચ કર
વતાવવાની
સૂર્યાભિ
તૈયારી

૧૦

૧૫

પટહો-મોટી પડઘમો૮, ઢકાઓ-ઢાકલીઓ૯, મોટી ઢકાઓ-ઢાકો૧૦, મેરીઓ૧૧, જાલરો૧૨, હુંદુમીઓ૧૩, સાંકડમુખીઓ૧૪, મોટા માદલો૧૫, મૃદંગો૧૬, નંદીમૃદંગો૧૭, આલિંગો૧૮, કુસ્તુંબો૧૯, ગોમુખીઓ૨૦, નાના માદલો૨૧, ત્રણ તારની વીણાઓ૨૨, વીણાઓ૨૩, ભમરીવાળી વીણાઓ૨૪, છ ભમરીવાળી વીણાઓ૨૫, સાત તારની વીણાઓ ૨૬, બબ્બીસો૨૭, સુઘોષા ઘંટાઓ૨૮, નંદીઘોષા ઘંટાઓ૨૯, સો તારની મોટી વીણાઓ૩૦, કાચબી વીણાઓ૩૧, ચિત્રવીણાઓ૩૨, આમોદો૩૩, જાંજો૩૪, નકુલો૩૫, તૂળો ૩૬, તુંબડાવાળી વીણાઓ૩૭, મુકુંદો૩૮, હુડુકો૩૯, વિચિત્રકીઓ૪૦, કરટોઓ૪૧, હિંદિમો૪૨, કિણિતો૪૩, કડવાંઓ૪૪, દર્દરો૪૫, દર્દરિકાઓ૪૬, કુસ્તુંબુઓ૪૭, કલશીઓ૪૮, કલશો૪૯, તાલો૫૦, કાંસાના તાલો૫૧, રિંગિરિસિકો૫૨, અંગરિકાઓ૫૩, શિશુમારિકાઓ૫૪, વાંસના પાવાઓ૫૫, ચાલીઓ૫૬, ઘેણુઓ-વાંસળીઓ૫૭, પરિહીઓ૫૮, અને બદ્ધકો૫૯, એમ^{૫૫} ઓગણપચાસે જાતનાં એકસો ને આઠ આઠ વાજાંઓ બનાવ્યાં અને એકસો ને આઠ આઠ તે દરેક વાજાંને વગાડનારા બનાવ્યા.

[૬૦] પછી એ સૂર્યાભદેવે પોતાના હાથમાંથી સરજેલા તે દેવકુમારે અને દેવકુમારીઓને બોલાવ્યા, તેઓએ ‘આવીને શી આજ્ઞા છે?’ એમ વિનયપૂર્વક જણાવ્યું.

[૬૧] તેમને સૂર્યાભ દેવે કહ્યું કે-“હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાસે જાઓ અને તેમને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દર્શ કરી છે. જિજ્ઞાસુઓએ તે તે વાદ્યોની માહિતી ઉસ્તાદ વગાડનારાઓ પાસેથી જાણી લેવી ઘટે.

૭૫ મૂળ પાઠમાં વાજાંઓના ભેદની સંખ્યા ઓગણપચાસ જણાવેલી છે પણ મૂળ પાઠ પ્રમાણે વાજાંઓની સંખ્યા ઓગણસાઠ થાય છે. આ વિસંવાદનું સમાધાન કરવા ટીકાકાર કહે છે કે એ ઓગણપચાસ તો મૂળભેદો સમજવાના છે અને વધારાના તેના પેટા ભેદો છે. (“एवमाद्याइं एगुणपण्णं आउज्जविहाणाइं विउव्वइ [કં૦ ૫૯] મૂળભેદાપેક્ષયા આતોદ્યભેદા एकोनपञ्चाशत् शेषास्तु एतेषु एव अन्तर्भवन्ति यथा वंशातोद्यविधाने वाली-वेणु-परिली-बव्व (इ ?) गा:”-इति-विवरण पृ० १२८ पं० ८)

૫૯ અને
પ્રકારનાં
વાજાંઓ

૧૦

॥૫૯॥

૧૫

વંદન-નમન કરી પ ગૌતમ વગેરે શ્રમણનિર્ગથોને તે દિવ્ય દેવક્રદ્ધિ દિવ્ય દેવચુતિ દિવ્ય દેવાનુભવાલું વચ્ચીસ પ્રકારનું નાટક ભજવી ચતાવો.”

[૬૨] સૂર્યામદેવની આજ્ઞા થતાં જ તેને માથે ચઢાવી હૃદયુષ્ઠ થપલાં પ દેવકુમારો અને દેવકુમારીઓ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર તરફ જઈ તેમને વાંદી-નમી જે તરફ ગૌતમાદિક શ્રમણનિર્ગથો હતા તે તરફ વળ્યાં અને એક સાથે જ એક દારમાં એક-કતાર ઝુમા રહ્યાં, સાથે જ નીચે નમ્યાં, વઢી પાછું સાથે જ તેઓ પોતાનાં માથાં ઉંચાં કરી ટટાર ઝુમાં રહ્યાં. એજ પ્રમાણે સહિતપણે અને સંગત-પણે નીચે નમ્યાં અને પાછાં ટટાર ઝુમા રહ્યાં, પછી સાથે જ ટટાર ઝુમા રહી ફેલાઈ ગયાં અને પોતપોતાનાં નાચગાનનાં ઉપકરણો હાથપગમાં બરાબર ગોઠવી રાખી એક સાથે જ વગાડવા લાગ્યાં, નાચવા લાગ્યાં અને ગાવા લાગ્યાં.

[૬૩] તેમનું સંગીત ઉરથી શરૂ થતાં ઉઠાવમાં ધીરું-મંદ મંદ, મૂર્ધામાં આવતાં તારસ્વરવાલું અને પછી કંઠમાં આવતાં વિશેષ તારસ્વરવાલું, એમ ત્રિવિધ હતું, જ્યારે પ બધાં ગાતાં હતાં ત્યારે તેનો મધુર પડછંદો નાટકશાળામાં આજ્ઞાય પ્રેક્ષાગૃહવાળા મંડપમાં પડતો હતો. જે જાતના રાગનું ગાણું હતું તેને જ અનુકૂળ એમનું સંગીત હતું. ગાનારાઓનાં ઉર મૂર્ધા અને કંઠ પ ત્રણે સ્થાનો અને પ સ્થાનોનાં કરણો વિશુદ્ધ હતાં. વઢી, ગુંજતો વાંસનો પાવો અને વીણના સ્વર સાથે ભળતું, એક વીજાની વાગતી હથેલીના અવાજને અનુસરતું, મુરજ અને કાંસીઓના જ્ઞણજ્ઞણાટના તથા નાચનારાઓના પગના ઠમકાના તાલને બરાબર મળતું, વીણના લયને બરાબર બંધબેસતું અને શરૂઆતથી જે તાનમાં પાવો વગેરે વાગતાં હતાં તેને અનુરૂપ પવું એમનું સંગીત કોયલના ટહુકાજેવું મધુરું હતું. વઢી, પ સર્વ પ્રકારે સમ, સલલિત-કાનને કોમળ, મનોહર, મૃદુપદસંચારી, શ્રોતાઓને રતિકર, હેવટમાં પળ સુરસ પવું તે નાચનારાઓનું નાચસજ્જ વિશિષ્ટ પ્રકારનું ઉત્તમોત્તમ સંગીત હતું.

[૬૪] જ્યારે પ મધુરું સંગીત ચાલતું હતું ત્યારે શંખ રણશિંગું શંખલી ચરમુખી પેયા અને પીરીપીરિકાને વગાડનારા તે દેવો તેમને ધમતા, પળવ પટહ ઉપર આઘાત કરતા, મંભા મોટી ડાકોને અફલાવતા, મેરો જાલર હુંદુખીઓ ઉપર તાડન કરતા, મુરજ

મૃદંગ નંદીમૃદંગોનો આલાપ લેતા, આલિંગ કુસ્તુંબ ગોમુખી માદલ ઉપર ઉસાડન કરતા, વીણા ચિપંચી વલ્લકીઓને મૂર્છાવતા, સો તારની મોટી વીણા કાચવી વીણા ચિત્ર વીણાને કૂટતા, બઢીસ સુઘોષા નંદિઘોષાનું સારણ કરતા, આમરી પડ્દામરી પરિવાદનીનું સ્ફોટન કરતા, તૂળ તુંબવીણાને છબછબતા, આમોદ દ્વાંદ્વ કુંભ નકુલોનું આમોટન કરતા-પરસ્પર અફલાવતા, મૃદંગ હુડુકકી વિચિ-
કકીઓને છેડતા, કરટી ડિંડિમ કિણિત કડવાંને બજાવતા, દર્દરક દર્દરિકાઓ કુસ્તુંબુરુ કલશીઓ મહુઓ ઉપર અતિશય તાડન કરતા, તલ તાલ કાંસાના તાલો ઉપર થોડું થોડું તાડન કરતા-પરસ્પર ઘસતા, રિંગિરિસિકા લત્તિકા મકરિકા શિશુમારિકાનું ઘટ્ટન કરતા અને ઘંસી વેણુ બાલી પરિણી તથા બદ્ધકોને ફૂંકતા હતા.

[૬૫] એ રીતે એ ગીત નૃત્ય અને વાદ્ય દિવ્ય મનોહર મનહર અને શૃંગારરસથી તરબોલ બન્યાં હતાં, અદ્ભુત થયાં હતાં, બધાનાં ચિત્તનાં આક્ષેપક નીચડયાં હતાં. એ સંગીતને સાંભળનારા અને નૃત્યને જોનારાના મુખમાંથી ઉછળતા વાદવાહના કોલાહલથી એ નાટક-
શાળા ગાજી રહી હતી. એમ એ દેવોની દિવ્ય રમત પ્રવૃત્ત થયેલી હતી.

[૬૬] એ રમતમાં મસ્ત બનેલા તે દેવકુમારો અને દેવકુમારીઓએ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની સામે સ્વસ્તિક થીયત્સ નંદાવર્ત વર્ધમાનક ભદ્રાસન કલશ મત્સ્ય અને દર્પણના દિવ્ય અભિનયો^{૧૬} કરી એ મંગલરૂપ પ્રથમ નાટક ભજવી દેખાડયું હતું.

૭૬ ભરતનું નાટ્યશાસ્ત્ર, નાટ્ય સંગીત વગેરેને લગતી અનેકવિધ માહિતીઓથી ભર્યું પડ્યું છે. અહીં નાટ્યના જે વપ્રોશ પ્રકાર કરી દેખાડ્યા છે તેમાંના કેટલાક તો એ નાટ્યશાસ્ત્રમાં बतावेला છે. જેવા કે-સંકુચિત. પ્રસારિત, દ્રુત, વિલમ્બિત, અંચિત વગેરે. ૫૭મી કણ્ડિકાથી ૮૯મી કણ્ડિકા સુધીમાં સંગીત અને વાદ્યોના વર્ણન સાથે એ વધા અભિનયોનો ચિતાર આપેલો છે. ઘણાંક અભિનયોનો ભાવ સમજાય એવો છે. એમાંના કેટલાંક પશુપક્ષીને લગતા, વનસ્પતિને લગતા, જગતના અન્ય પદાર્થોને લગતા, પ્રાકૃતિક પ્રસંગોને લગતા અને ઉત્પાતોને લગતા છે. વઢી કેટલાક લિપિને લગતા છે-જે અભિનયો 'ક' વગેરે અક્ષરોની આકૃતિને લગતા છે તે વધા લિપિસમ્બન્ધી અભિનયો છે. બ્રાહ્મી લિપિમાં + આવી આકૃતિ

૬૬-૮૪
નાટકના
વપ્રોશ પ્ર-
કારનાં જે
જે અભિ-
નયો કરી
બતાવ્યા
તેમનાં નામ

॥૬૧॥

[૬૭] વઢી, પ દેવકુમારો અને દેવકુમારીઓ વીજું નાટક ભજવી બતાવવા પૂર્વે જણાવેલી રીતે પકસાથે પક હારમાં મેગાં થઈ ગાવા નાચવા અને વાજાં ઘગાડવા લાગ્યાં તથા પ અદ્ભુત દેવરમતમાં મશગુલ બની ગયાં.

આ વીજા નાટકમાં તેમણે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની સામે આવર્ત પ્રત્યાવર્ત શ્રેણિ પ્રશ્રેણિ સ્વસ્તિક પૂસ માળવગ વર્ધમાનક મત્સ્યાં-ડક મકરાંડક જાર માર પુષ્પાવલી પદ્મપત્ર સાગરતરંગ વાસંતીલતા અને પદ્મલતાના અભિનયો કરી દેખાડી વીજું નાટક પૂરું કર્યું.

[૬૮] પછી વીજું નાટક ભજવી બતાવવા મેગાં થયેલાં તે દેવકુમારો અને દેવકુમારીઓપ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની સામે ર્દ્દામૃગ ચઢદ્ ઘોડો માનવ મગર વિહગ-પક્ષી વ્યાલ કિન્નર રુહ શરભ ચમર કુંજર વનલતા અને પદ્મલતાના અભિનયો કરી દેખાડ્યા.

[૬૯] ચોથું નાટક દેખાડતાં તે દેવકુમારો અને દેવકુમારીઓપ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની સામે પકતશ્ચક્ર દ્વિધાચક્ર પકતશ્ચક્ર-વાલ દ્વિધાચક્રવાલ પમ ચક્રાર્ધ અને ચક્રવાલનો અભિનય ભજવી બતાવ્યો.

[૭૦] પાંચમું નાટક ભજવતાં તેમણે આવલિકાઓનો અભિનય કર્યો. પમાં પમણે ચંદ્રાવલિકા વલયાવલિકા હંસાવલિકા સૂર્યાવલિકા પકાવલિકા તારાવલિકા મુક્તાવલિકા કનકાવલિકા અને રત્નાવલિકાઓના દેખાવો કરી બતાવ્યા.

[૭૧] છટ્ટું નાટક શરૂ કરતાં તેમણે ઉદ્દમનોના પટલે ચંદ્ર ઝગવાનાં અને સૂર્ય ઝગવાનાં દૃશ્યો જાડાં કર્યાં.

[૭૨] સાતમા નાટકમાં આગમનના અર્થાત્ ચંદ્રના આગમનના અને સૂર્યના આગમનના દેખાવો કરી બતાવવામાં આવ્યા.

‘ક’ ની છે પટલે પ આકૃતિ પ્રમાણે ગોઠવાઈને જે અભિનય કરી બતાવવો તે ‘ક’ ની આકૃતિનો અભિનય ગણાય. પ જ પ્રમાણે લિપિસમ્બન્ધી વીજા વધા અભિનયો વિશે સમજી લેવું. છેલ્લો વપ્રોશનો અભિનય ભગવાન મહાવીરની જીવન ઘટનાના મુલ્ય મુલ્ય પ્રસંગોને લગતો છે. આ વધું જોતાં તે સમયની અભિનયકલાના પરમપ્રકર્ષનો લ્યાલ આવે છે અને તે પ્રત્યેક અભિનયની ઉપયોગિતા પણ સમજાય એવું છે. ભગવતીસૂત્રમાં પણ સૂર્યામદેવે કરી બતાવેલા અહીં જણાવેલા અભિનયોનો ઉલ્લેખ છે. તે માટે જુઓ ભગવતીસૂત્રનો મારો અનુવાદ-લ્કંડ ૨, પૃ૦ ૪૩ નું ટિપ્પણ.

[૭૩] આઠમા નાટકમાં તેઓપ આચરણના-ચંદ્રના અને સૂર્યના આચરણના દેખાવો કરી દેખાડ્યા અર્થાત્ જ્યારે ચંદ્રગ્રહણ અને સૂર્યગ્રહણ થાય ત્યારે જગતમાં અને ગગનમાં જે જાતનું વાતાવરણ પ્રસરે છે તે પ નાટકમાં પ્રત્યક્ષ કરી બતાવવામાં આવ્યું.

[૭૪] નવમા નાટકમાં અસ્તમનના દેખાવો આવ્યા પડેલા જ્યારે ચંદ્ર અને સૂર્ય આથમી જાય છે ત્યારે જગતમાં અને આકાશમાં જે જે ઘટનાઓ બને છે તે બધી નજરોનજર યાદી કરવામાં આવી.

[૭૫] દસમું નાટક ચંદ્રમંડલ સૂર્યમંડલ નાગમંડલ યક્ષમંડલ ભૂતમંડલ રાક્ષસમંડલ અને ગાંધર્વમંડલના અભિનયોમાં પૂરું થયું પમાં ચંદ્ર સૂર્ય નાગ યક્ષ ભૂત રાક્ષસ અને ગાંધર્વ સંબંધી મંડલોના ભાવો ભજવી બતાવ્યા.

[૭૬] અગ્યારમું નાટક દ્રુતચિલંબિત અભિનયને લગતું હતું, તેમાં ઘૃષ્ણભનો અને સિંહની લલિત ગતિ, ઘોડાની અને ગજની વિલંબિત ગતિ, મત્ત ઘોડો અને મત્ત હાથીની વિલસિત ગતિ કરી બતાવવામાં આવી.

[૭૭] બારમા નાટકમાં સાગર અને નાગરના આકારોને અભિનયમાં કરી બતાવ્યા.

[૭૮] તેરમું દિવ્ય નાટક નંદા અને ચંપાના અભિનયને લગતું હતું.

[૭૯] ચૌદમા નાટકમાં મત્યાંડ મકરાંડ જાર મારની આકૃતિઓના અભિનયો હતા.

[૮૦] પંચરમા નાટકમાં ^{૫૫}ક જ્ઞ ગ ઘ અને ઙના ઘાટના અભિનયો કરી બતાવ્યા.

૭૭ અહીં લિપિના અભિનયોના ઉલ્લેખમાં પાંચ વર્ગના પચીશ અક્ષરોના જ અભિનયોની નોંધ છે, તેમાં રવરના અને ય ર લ વ શ ષ સ હ ળ ક્ષ કે જ્ઞ ના અભિનયોનો ઉલ્લેખ નથી એ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે. બ્રાહ્મી લિપિમાં 'ક' વગેરેની જે મૂળ આકૃતિઓ બતાવી છે તે આકૃતિના ઘાટના અભિનયો અહીં સમજાવ્યા જોઈએ. અશોકના શિલાલેખો બ્રાહ્મીલિપિમાં લખાયા છે એ લિપિના અક્ષરોની આકૃતિ માટે સુપ્રસિદ્ધ લિપિશાસ્ત્રી હીરાચન્દ્ર ગૌરીશંકર ઓજાની પ્રાચીન લિપિમાળા જોઈ જવી ઘટે.

પછીનાં ચાર નાટકો અનુક્રમે ૧૬ ચ છ જ ઙ ઞ ના, ૧૭ ટ ઠ ડ ઢ ણ ના, ૧૮ ત થ દ ધ ન ના, અને ૧૯ પ ફ વ મ મ ના ઘાટના અભિનયોને લગતાં હતાં.

[૮૧] વીસમું નાટક અશોક આંબો જાંબુડો અને કોસંબના પલ્લવ સંબંધી અભિનયોને લગતું હતું.

[૮૨] ૨૧ મું નાટક લતાના દેખાવો કરવાને માટે હતું. તેમાં પદ્મ નાગ અશોક ચંપો આમ્ર વન વાસંતી કુંદ અતિમુક્તક અને રયામની વેલડીઓના અભિનયો હતા.

[૮૩] પછી અનુક્રમે ૨૨ દ્રુત^{૧૦} ૨૩ વિલંબિત ૨૪ દ્રુતવિલંબિત ૨૫ અંચિત ૨૬ રિમિત ૨૭ અંચિતરિમિત ૨૮ આરમ્ભટ ૨૯ મસોલ અને ૩૦ આરમ્ભટ મસોલના અભિનયોને લગતાં નવ નાટકો કરી બતાવ્યાં.

૩૧ મા નાટકમાં ઉત્પાત નિપાત સંકુચિત પ્રસારિત રયારહય (?) ભ્રાંત અને સંભ્રાંતની ક્રિયાઓને લગતા અભિનયો દેખાડવામાં આવ્યા.

[૮૪] ૩૨ મા નાટકમાં તે એક સાથે એક દ્વારમ્મં ભેગાં થપલાં દેવરમણમાં તલ્લીન બનેલાં દેવકુમારો અને દેવકુમારીઓપ શ્રમણ મહાવીરના મહાવીરના પૂર્વભવ સંબંધી ચરિત્રને લગતા બનાવોના અભિનયો મજ્જવી બતાવ્યા અને પછી તેમના જ વર્તમાન જીવનસંબંધી પણ જે જે મોટા મોટા બનાવો બન્યા હતા તે દરેકને અભિનયોમાં કરી દેખાડ્યા-તેમાં તેમનું જ્યવન, ગર્ભસંહરણ, જન્મસમયના બનાવો, અભિષેકનો પ્રસંગ, બાલક્રીડા, યૌવનદશા, કામભોગની લીલા, નિષ્ક્રમણનો પ્રસંગ, તપશ્ચરણની અવસ્થા, જ્ઞાની થયાની પરિસ્થિતિ, તીર્થપ્રવર્તનની ઘટનાને લગતા અભિનયો હતા અને પછી છેલ્લા અભિનયમાં મહાવીરના નિર્વાણનું ચિત્ર પણ ઉતારવામાં આવ્યું હતું. આમ એ ચરમ-છેલ્લું-બગ્રીશમું નાટક પૂરું થયું.

[૮૫] એ નાટકોમાં તે દેવકુમારો અને દેવકુમારીઓપ ઢોલ વગેરે તત-પહોળાં, વોળા વગેરે વિતત-તાંતવાળાં, જ્ઞાંજ વગેરે ઘન-નક્કર અને શંખ વગેરે શુષિર-પોલાં એમ ચાર જાતનાં વાજાં વગાડેલાં.

[૮૬] ઉક્ષિપ્ત પાદવૃદ્ધ^{૭૧} મંદ અને રોચિત એમ ચાર પ્રકારનું સંગીત ગાયલું.

[૮૭] અંચિત, રિખિત, આરમટ અને મસોલ પમ ચાર પ્રકારે નૃત્ય કરેલું.

[૮૮] દાર્શનિક પ્રાત્યંતિક સામાન્યતોપનિપાતનિક અને લોકમધ્યાવસાનિક એમ ચાર જાતના અભિનયો^{૯૦} ભજવી વતાવેલા.

[૮૯] હવે તે વેલકુમાર અને વેલકુમારીઓ ગૌતમાદિક શ્રમણ નિર્ગંથોને પ વત્રીશે પ્રકારનું દિવ્ય નાટક દેલાડી તથા શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને શ્રણ પ્રદક્ષિણા દર્શ તેમને વાંદી નમી જે તરફ પોતાનો અધિપતિ સૂર્યાભદેવ હતો તે તરફ ગયાં અને હાથ જોડી પોતાના પ અધિપતિને જય વિજયથી વધાવી તેઓ પ જણાવ્યું કે આપે કરેલી આજ્ઞા પ્રમાણે અમે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાસે જઈ વત્રીશે પ્રકારનું પ દિવ્ય નાટક દેલાડી આવ્યાં.

त्यारबाद ए सूर्याभदेव पोतानी ते दिव्य देवमायाने संकेली लई एक क्षणमां एकलो-हतो तेवो एकाकी बनी गयो. पछी ते धमण भगवान महावीरने ञ्ण प्रदक्षिणा दई वांदी नमी पोताना पूर्वोक्त परिवार साथे ए दिव्य यान विमान उपर चढी ज्यांथी आव्यो हतो

૭૯ પ્રસ્તુત 'ઉક્ષિપ્ત' વગેરે શબ્દ ઉપરથી સંગીતના આ ચાર ભેદો સમજાય એવા છે પણ તેની વિશેષ માહિતી તો કોઈ સંગીતવિશારદ પાસેથી જ જાણી લેવી જોઈએ.

૮૦ મૂળકારે અભિનયના આ ચાર પ્રકાર વતાવેલા છે, દ્રાષ્ટાન્તિક અભિનય તે કોઈ પ્રકારના દૃષ્ટાંતનો અભિનય. ૨ ‘પ્રત્યંત’ નો અર્થ ‘મ્લેચ્છદેશ’ છે (“પ્રત્યન્તો મ્લેચ્છમણ્ડલઃ” અભિધાન ચિ૦ કાં૦ ૪ શ્લો૦ ૧૮). મોટ વગેરે દેશોને મ્લેચ્છદેશ ગણેલા છે. ૧ દેશના લોકોનો તેમના આચારનો કે ૧ દેશના કોઈ પ્રસંગ વગેરેનો અભિનય તે પ્રાત્યંતિક અભિનય. ૩ સામાન્ય પ્રકારનો અભિનય તે સામાન્યોપનિ-પાતિક અને લોકના મધ્ય કે અંત સંબંધી અભિનય તે લોકમધ્યાવસાનિક અભિનય. અભિનયના પ્રકારસૂચક તે તે શબ્દનો આ તો શબ્દાર્થ-માત્ર છે. પરંતુ તે વિશે વિશેષ સમજવા માટે અભિનયવિશારદો અને નાટ્યશાસ્ત્રદ્વારા જાણી લેવું જોઈએ.

ત્યાં જ પાછો ચાલ્યો ગયો.

[૧૦] પના ગયા પછી 'ભગવન્' પમ કહીને ચૌદ પૂર્વેને જાણનારા, ચાર જ્ઞાનથી યુક્ત, સર્વાક્ષરસંનિપાતી, મહાતપસ્વી, સૂર્યાભની પ દેવમાયાને જોઈને શંકાશીલ થયેલા અને કુતૂહલવાળા બનેલા ભગવાન ગૌતમ શ્રમણ, ભગવાન મહાવીરને વાંદી નમીને નમ્રપણે આ પ્રમાણે વોલ્યા.

[૧૧] પ્ર૦—હે ભગવન્ ! તે સૂર્યાભદેવની પ દિવ્ય દેવમાયા, પ દિવ્ય દેવદ્યુતિ, પ દિવ્ય દેવાનુભાવ ક્યાં જતો રહ્યો ? ક્યાં સમાઈ ગયો ?

[૧૨] ૩૦—હે ગૌતમ ! સૂર્યાભદેવે સર્જેલી પ દેવમાયા તેના શરીરમાં જતી રહી, તેના શરીરમાં સમાઈ ગઈ.

[૧૩] પ્ર૦—હે ભગવન્ ! તે કયા કારણથી પમ બન્યું ?

[૧૪] ૩૦—હે ગૌતમ ! બહાર અને અન્દર છાણ ઘમેરેથી લીપેલી ગુપેલી ફરતી ઘંડીવાળી બન્ધ વારણાંવાળી ઁડી અને પવન ન ભરાય પવી જેમ કોઈ એક મોટી શિખરબંધી શાળા હોય, પ શાળાની પાસે માણસોનું એક મોટું ટોલું ઝૂમું હોય અને પ ઘસતે પ ટોલું આકાશમાં એક મોટું પાણીભર્યું વાદલું જૂપ તથા પ વાદલું હમણાંજ ઘરસશે એમ જો ટોળાને લાગે તો જેમ પ ટોલું પાસેની પ શાળામાં પેસી જાય, તેમ પ દેવમાયા સૂર્યાભના શરીરમાં સમાઈ ગઈ અથવા પ શાળા બહાર ઁમેલું ટોલું પોતાની સામે ચઢી આવતા ઘંટોલિયાને જુપ તો પળ જેમ પ પાસેની શાળામાં પેસી જાય, તેમ પ દેવમાયા સૂર્યાભના શરીરમાં સમાઈ ગઈ એમ મેં કહ્યું છે.

[૧૫] વઢી, ગૌતમે પૂછ્યું કે—

પ્ર૦—હે ભગવન્ ! સૂર્યાભદેવનું સૂર્યાભવિમાન ક્યાં જણાવેલું છે ?

[૧૬] ૩૦—હે ગૌતમ ! જમ્બૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં મન્દર પર્વતથી દક્ષિણે આ રત્નપ્રભા નામની પૃથ્વી છે, તેના રમણીય સમતલ મૂભાગથી ઁંચે ચન્દ્ર સૂર્ય ગ્રહગણ નક્ષત્ર અને તારકાઓ આવેલાં છે, ત્યાંથી આગલ ઘણાં યોજનો સેંકડો યોજનો હજારો યોજનો

૧૦ શંકા:
શીલ શ્રી
ગૌતમને
પ્રશ્ન અ
ભગવાન
પ્રતિવચ
૧૫-૧
સૂર્યાભદે
વિમાન
છે ? પ
શ્રીગૌત
પ્રશ્નને
આપેલ
ઉત્તર

લાખો યોજનો કરોડો યોજનો અને લાખોકરોડો યોજનો ઝંચે ઝંચે દૂર જઈપ ત્યારે ત્યાં સૌધર્મકલ્પ નામનો કલ્પ જણાવેલો છે, ૫ કલ્પ પૂર્વે પશ્ચિમ લાંબો, ઉત્તર દક્ષિણ પહોલો, આકારે અર્ધચન્દ્રસમાન સંસ્થિત છે, કિરણોના પ્રકાશથી સ્નગ્ધગતો છે, તેની લમ્બાઈ પહોલોઈ અસંખ્ય કોટાનુકોટિ યોજન છે અને તેનો ઘેરાવો પણ તેટલો જ છે,

૫ સૌધર્મકલ્પમાં સૌધર્મદેવોનાં બગીચાં લાખ વિમાનાવાસો હોય છે ૫મ કહ્યું છે. ૫ વધા વિમાનાવાસો સર્વરત્નમય દર્શનીય અને અસાધારણ સુન્દરતાવાળા છે.

તે વિમાનોની ઘણોવણી પાંચ અવતંસકો જણાવેલા છે. અશોક અવતંસક, સપ્તર્ણ અવતંસક, ચમ્પક અવતંસક, ચૂતક અવતંસક અને ઘણે સૌધર્માવતંસક. ૫ પાંચે અવતંસકો પણ સર્વરત્નમય સુન્દરતમ છે.

૫માં તે સૌધર્માવતંસક મહાવિમાનથી પૂર્વે તીરહું અસંખ્ય લાખ યોજન આગલ વધીપ ત્યારે ત્યાં સૂર્યાભિદેવનું સૂર્યાભ નામનું વિમાન જણાવેલું છે. ૫ વિમાનની લમ્બાઈ પહોલોઈ સાડાબાર લાખ યોજન છે અને ઘેરાવો ઓગણચાલીશ લાખ ઘાવન હજાર આઠસો અડતાલીશ યોજન છે.

[૧૭] સૂર્યાભિદેવના ૫ વિમાનની ફરતો ચારે બાજુ ૫મ મોટો પ્રાકાર-ગઢ છે. ૫ ગઢ ઘ્રણસેં યોજનની ડંચાઈપ છે. મૂળમાં તેની પહોલોઈ સો યોજન, ઘણે પચાસ યોજન અને છેક ઉપર પચીસ યોજન છે અર્થાત્ ૫ ગઢ મૂળમાં પગતો-પહોલો ઘણે સાંકડો અને છેક ઉપર વધારે પાતલો છે. ગઢનો આકાર ગાયના પૂંછડા જેવો છે અને તે આશ્વોય ગઢ સર્વકનકમય અચ્છો મનોહર છે.

૫ ગઢનાં કાંગરાં અનેક પ્રકારના કાળા ત્રીલા લાલ પીળા અને ધોળા ૫મ પાંચે રંગોથી શોભિતાં છે. તે ૫મ ૫મ કાંગરું, લમ્બા-ઈમાં ૫મ યોજન, પહોલોઈમાં અરધું યોજન, અને થોડું માઠેરું યોજન ડંચાઈમાં છે. તે વધાં કાંગરાં સર્વ પ્રકારનાં રત્નોમાંથી બનાવેલાં છે-બહુ રમણીય છે.

[૧૮] સૂર્યાભિદેવના તે વિમાનની ૫મ ૫મ બાજુપ હજાર હજાર વારણાં હોય છે ૫મ કહેલું છે અર્થાત્ તે વિમાનને પૂર્વે પશ્ચિમ

ઉત્તર દક્ષિણ પમ ચારે બાજુનાં મઠીને ચાર હજાર બારણાં હોય છે.

તે પક પક બારણું ડંચાઈપ પાંચસો યોજન છે, પહોંઠાઈપ અને પ્રવેશે અઢીસો યોજન છે.

તે બધાં બારણાં ધોઢાં છે, તેમની ઉપરનાં શિખરો સોનાનાં છે, ૫ શિખરોમાં વૃષભ મગર વિહગ માનવ કુંજર કિન્નર પદ્મલતા ઘગેરેનાં ચિત્રો કોરેલાં, પમના સ્તમ્ભ-થાંભલા ઉપરની વેદિકાઓ વજ્રમય-૫ બધાં હજારો કિરણોથી ફલ્લહલે છે, ૫વાં ૫ આંખને ઠારે ૫વાં સુખસ્પર્શવાઢાં છે.

તે દરેક બારણાની નેમો વજ્રમય, મૂઢ પાયા રિપ્પરત્નના, થાંભલીઓ વૈદૂર્યની અને તેનું તલ પંચરક્કો ઉત્તમ મણિઓમાંથી બનેલું છે. ઢેલીઓ હંસગર્ભરત્નની, ઇન્દ્રકીલો ગોમેદના, બારસાંખો લોહિતાક્ષરત્નની, ઓતરંગો જ્યોતિરસરત્નના, સૂર્યો-ચ્છીલીઓ-લોહિતાક્ષરત્નની, સાંધાઓ વજ્રના, ચ્છીલીઓની ટોપીઓ વિવિધ મણિમય, આગલિયો અને તેનું અટકળ વજ્રનું, આવર્તનપીઠ-ડલાઢાનું ટેકળ રજતનું, બારણાનાં ઉત્તર પડખાં અંકરત્નનાં, ૫થી ૫ બારણાંઓની શોભાવાઢી રચના છે. તેનાં કમાડ લગાર ૫ળ આંતરા વિનાનાં ચપોચપ ખીડાય તેવાં મજબૂત છે. બારણાંની ખીંતોમાં બંધે પડખે પકસો અડસઠ અડસઠ ખીંતગોઢીઓ છે અને તેટલીજ ગોમાળસીઓ પટલે બેઠકો છે. વિવિધ મણિરત્નોથી રમતી પૂતઢીઓ બારણાંઓમાં ચોડેલી છે. તેનો માઢ-માઢભાગ-વજ્રનો અને માઢભાગનું શિખર રૂપાનું છે.

બારણાના ઉપલા ભાગો સુવર્ણમય, તેમાં મણિમય જાઢીવાઢા ગોખલાઓ, પડખાં અને પડખાંની બાજુઓ અંકરત્નમય અને વાંસઢાઓ ચપાટો તથા નલ્લિયાં જ્યોતિરસરત્નમય છે તેની પાટીઓ રૂપાની, નલ્લિયાંનાં ઢાંકળ સુવર્ણમય અને ટાટીઓ વજ્રમય છે. ૫ જાતનાં તે બારણાં શંખના ઉપલા ભાગ જેવાં અને રૂપાના ઢગલા જેવાં ધોઢાં લાગે છે. તે બારણાંઓ ઉપર અનેક પ્રકારનાં તિલકો-ટીલાં અને અર્ધચંદ્રો કોરેલાં છે, મણિની માઢાઓ ટાંગેલી છે, બારણાં બહાર અને અંદર સુંવાઢાં છે, તેના ઉપરની રંગની ખૂકી સોનાની વેલુમય છે: ૫વાં ૫ બારણાં સુંદર, સારા સ્પર્શવાઢાં, રૂઢી શોભાવાઢાં, પ્રસન્નતા પમાઢે તેવાં દર્શનીય અને અસાધારળ રમળીય છે.

[૧૯] પ વારણાંની વન્ને વાજુની બેઠકોમાં કમલ ઉપર કોરેલા પવા ચંદનના સોલ સોલ કલશોની હારો, તેઓમાં સુગંધી પાણી ભરેલાં, તેમના કાંઠાઓમાં રાતાં સૂતર નાંખેલાં અને તેનાં ઢાંકણાં પશોત્પલનાં-પવા પ સર્વરત્નમય ઘડાઓ, હે દીર્ઘજીવી શ્રમણ ! મોટામાં મોટા હન્દ્રકુંભની જેવા વિશેષ રમણીય જણાવેલા છે.

[૧૦૦] વઢી, તે વારણાંઓની વન્ને વાજુની બેઠકોમાં સોલ સોલ નાગદંતોની-આકિહિયાઓની હારો આવેલી છે. તે દરેક નાગદંતો ઉપર નાની નાની જ્ઞણજ્ઞણતી ઘન્ટડીઓ લટકેલી, પઓ મીંતમાં બરાબર બેટેલા, પમનો આગલો ભાગ મીંતથી સારી રીતે વહાર પડતો -પવા પ સાપના અડધા ભાગ જેવા દેખાતા વજ્રમય સીધા લાંબા નાગદંતો, હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! મોટા મોટા ગજદંતના આકાર જેવા સુંવાળા અને શોભાજનક છે.

વઢી, પ નાગદંતોમાં કાળા, નીલા, રાતા, પોળા અને ઘોળા સૂતરથી પરોવેલી લાંબી લાંબી માળાઓ લટકાવેલી, પ માળાઓના લંબૂસકો-ઉપરનાં ફુમકાં-સોનાનાં, પ ફુમકાંની અડધેપડધે જડેલી સોનાના પતરાની પાંદડીઓ છે. જ્યારે દક્ષિણનો ઉત્તરનો પૂર્વનો અને પશ્ચિમનો મંદ મંદ પવન વાય ત્યારે તે ધીરે ધીરે હલતી હલતી પાંદડીઓમાંથી કાન અને મનને શાંતિ આપે પશું મધુરું સંગીત નીકળે છે.

વઢી, હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! પ નાગદંતોની ઉપર બીજા સોલ સોલ નાગદંતોની હારો આવેલી છે, તેઓ પણ ગજદંતના આકાર જેવા સુંવાળા અતિરમણીય છે. ઉપરના આ નાગદંતોમાં રજતમય શિકાં ટાંગેલાં છે, પ દરેક શિકામાં વૈદૂર્યની ધૂપઘડીઓ મૂકેલી છે, પ ધૂપઘડીઓમાં ઉત્તમ કાળો અગર કિનરુ અને તુરુષ્કનો સુગંધી ધૂપ મધમધી રહ્યો છે, પવી પ સુગંધી-વાટ જેવી મધમધતી ધૂપ-ઘડીઓમાંથી નીકળતી મનોહારી સુગંધ ઘ્રાણ અને મનને શાંતિ આપતી તે પ્રદેશમાં ચારે કોર ફેલાતી રહે છે.

[૧૦૧] વઢી, પ વારણાંઓની બન્ને પડધેની બેઠકોમાં સોલ સોલ પૂતળીઓની હારો જણાવેલી છે. તે પૂતળીઓ વિવિધ પ્રકારની લીલ્લઓવાળી, સુપ્રતિષ્ઠિત, સારી રીતે શણગારેલી, રંગબેરંગી વસ્ત્રો પહેરેલી અને અનેક જાતની માળાઓવડે શોભાયમાન છે. પમનો

કટિભાગ મૂઠીમાં આવી જાય પવો પાતલો, અંબોડો ડુંચો અને કઠણ પીવર-ભરાવદાર-છાતી, આંખના રૂખા રાતા, વાલ કાઠા; કોમલ અને શોભનિક છે. અશોક વૃક્ષ ઉપર તેની ડાલને ડાબે હાથે પકડીને પ પૂતઢીઓ ઉમેલી છે. આંખમીંચામળી કરતી પ, જાણે દેવોનાં મનને હરી ન લેતી હોય, પક ઘીજા સામું જોતી પ, જાણે પરસ્પર સ્ત્રીજતી ન હોય, પવી જણાય છે. પ બધી બનેલી છે તો પૃથ્વીમાંથી-માટીમાંથી-પણ નિત્ય રહેનારી છે. પમનું મુખ ચંદ્ર જેવું, લલાટ ચંદ્રાર્ધ જેવું અને દેલાવ ચંદ્ર જેવો સૌમ્ય છે. સ્વરતા તારાની જેમ પ બધી સ્ત્રગમગ્યા કરે છે, મેઘની વીજળીનો સ્વકારો અને પ્રસર સૂર્યનો ચમકાટ પ કરતાંય તેઓ વધુ સ્વકે છે-ચમકે છે. પવી પ પૂતઢીઓ ડંગારે આકારે અને વેશે પ્રસાદ ઉપજાવે પવી દેલાવડી અને મનોહર છે.

[૧૦૨] વઢી, પ બારણાંઓની બન્ને બાજુની બેઠકોમાં સર્વરત્નમય સુંદર જાઢીવાઢાં સોઢ સોઢ રમળીય સ્થાનો છે,

[૧૦૩] બન્ને પડસેની પ બેઠકોમાં સોઢ સોઢ ઘંટાની હારો ટાંગેલી જણાવેલી છે. પ ઘંટાઓ સુવર્ણમય, તેમના લોલકો વજ્રમય, ઘંટાનાં બન્ને પડસાં વિવિધ મળિમય, ઘંટાની સાંકઢો સોનાની અને ઢોરીઓ રૂપાની છે. તેમનો રળકો મેઘના ગડગડાટ જેવો, સિંહની ગ્રાહ જેવો, ટુંદુભિના નાદ જેવો, હંસના સ્વર જેવો મજુ છે. પવા-પ કાન અને મનને ઢારે-સુખ આપે-તેવા રળકાવડે તે ઘંટાઓની આસપાસનો પ્રદેશ પણ ગાજતો રહે છે.

[૧૦૪] વઢી, પ બારણાંઓની બન્ને બાજુની બેઠકોમાં સોઢ સોઢ વનરાઈઓ જળાવેલી છે. પ વનરાઈઓમાં વૃક્ષો વેલો ફળગા અને પાંદડાં મળિમય છે, પમના ઉપર ભમરાઓ ગુંજતા રહે છે: પવી પ વનરાઈઓ ઢાઢી હિમ જેવી શીતઢ અને પ્રાસાદિક છે.

[૧૦૫] વઢી, તે બન્ને પડસેની બેઠકોમાં વજ્રમય સોઢ સોઢ પ્રકંઢકો-ઓટલાઓ જણાવેલા છે. તે દરેકની લંબાઈ પહોઢાઈ અઢીસો યોજન અને જાઢાઈ સવાસો યોજન છે. તે તે પક પક પ્રકંઢક ઉપર પક પક મોટો ડુંચો મહેલ આવેલો જણાવેલો છે, તે દરેક મહેલ અઢીસો યોજન ડુંચો અને સવાસો યોજન પહોઢો છે. જાણે પ્રભાના પુંજ ન હોય પવા પ મહેલો વિવિધ મળિઓ અને રત્નોથી સ્ત્રીચોસ્ત્રીચ જડેલા છે. ઉપરાઉપર છત્રોથી શોભાયમાન વિજય વૈજયંતી પતાકાઓ પ મહેલો ઉપર પવનથી ફરફરતી રહે છે.

પનાં મણિકનકમય શિખરો ઉઘાં આભને અડતાં છે. મહેલોની ભીંતોમાં વચ્ચે વચ્ચે રત્નોવાળાં જાળિયાંઓ મૂકેલાં છે. બારણાંમાં પેસ-તાં જ વિકાસમાન પુણ્ડરીક કમલો અને ભીંતોમાં વિધવિધ તિલકો તથા અર્ધચંદ્રકો કોરેલા છે. મહેલો અંદર અને બહાર લીસા સોનેરી ઘેઝૂથી લીંપેલા સુંદરતમ છે. જે પ્રકંઠકો ઉપર તે મહેલો છે તે પ્રકંઠકો પણ છત્રોથી શોભતી ધજાઓથી રમણીય છે.

[૧૦૬] ૫ મહેલોનાં બારણાંની બન્ને બાજુ સોઝ સોઝ તોરણો જણાવેલાં છે. ૫ મણિમય તોરણો મણિમય થાંભલાઓ ઉપર બેસા-હેલાં છે, તેમના ઉપર પણ ઘગેરેના ગુચ્છાઓ ટાંગેલા છે. તે ૫૬ ૫૬ તોરણની આગળ પૂર્વે વર્ણવેલા ૫૬ નાગદંતો તથા ૫૬ જ બબ્બે પૂતળીઓ ઉમેલી છે. તે જ રીતે દરેક તોરણની આગળ ૫૬ ૫૬ બાજુ સર્વરત્નમય ઘોડા હાથી માનવ કિંનર કિંપુરુષ મહોરગ ગાંધર્વ અને ઘૃષ્ણનાં બબ્બે જોડકાં તથા તેમની શ્રેણીઓ ઘગેરે આવેલાં છે, તે જ પ્રકારે નિત્ય પુષ્પવાળી સર્વરત્નમય પદ્મલતા ઘગેરેની શ્રેણીઓ આવેલી છે. ૫ રીતે, હે આયુષ્મન્ શ્રમણ! દિશાસ્વસ્તિક ચંદનકલશ અને મત્તગજના મુખની જેવા મૃદ્ધારની બે દ્વારો ગોઠવેલી છે.

ઘઠી, તે તોરણની આગળ બબ્બે બબ્બે આરિસા હોવાનું જણાવેલું છે. ૫ આરિસાનાં ચોકઠાં સુવર્ણમય, મંડલો અંકરત્નમય અને ૫માં પડતાં પ્રતિબિંબો નિર્મલાતિનિર્મલ છે. હે વીર્યજીવી શ્રમણ! ચન્દ્રમંડલ જેવા ૫ નિર્મલ આરિસા અર્ધકાયપ્રમાણ જણાવેલા છે.

ઘઠી, ૫ તોરણોની આગળ ઘજ્જના બબ્બે થાળો જણાવેલા છે. ૫ રથના પૈડા જેવા મોટા મોટા થાળો જાણે કે ગ્રણવાર હુડેલા આલા ચોલાથી ભરેલા જ હોય પણ ભાસે છે.

ઘઠી, ૫ તોરણોની આગળ સ્વચ્છ પાણી અને તાજાં લીલાં ફળોથી ભરેલી બે બે પાત્રીઓ મૂકેલી જણાવેલી છે.

હે ચિરંજીવ શ્રમણ! ૫ બે બે પાત્રીઓ ગાયને જાણ આપવાના મોટા ગોઝ સુંડલા જેવડી મોટી સર્વરત્નમય અને શોભનાતિ-શોભન છે.

વઢી, ૫ તોરણોની આગઢ નાનાવિધ ઢાંડોથી ઢરેલા સર્વરત્નમય ઢે ઢે સુપ્રતિષ્ઠકો છે-શરાવો છે. ઢે ઢે મનોગુલિકાઓ-પેઢલીઓ છે. ૫ પેઢલીઓમાં સોનાનાં અને રૂપાનાં અનેક ઢાટિયાંઓ જણાવેલાં છે. તે સોનારૂપાનાં પાટિયાંઓમાં વજ્રમય નાગદંતો જડેલા છે, ૫ નાગદંતો ઉપર વજ્રમય શિકાં છે, ૫ શિકાં ઉપર કાઢા નીલા રાતા પીઢા અને ઘોઢા સૂતરના પડદાવાઢા પવનથી ઢરેલા ઘડાઓ છે; ૫ ઢધા પવનપૂર્ણ ઘટો વૈઢૂર્યમય સુંદર છે.

વઢી, ૫ તોરણોની આગઢ રતનથી ઢરેલા ઢબ્બે કરંડિયાઓ છે; ચક્રવર્ત્તીના રત્નપૂર્ણ કરંડિયાની જેમ ૫ કરંડિયાઓ પોતાના પ્રકાશથી ૫ જગ્યાને ચારે ઢાજુથી ચકચકતી કરી મૂકે છે.

વઢી, ૫ તોરણોની આગઢ વજ્રમય ઢબ્બે હયકંઠા ગજકંઠા નરકંઠા કિન્નરકંઠા કિંપુરુષકંઠા મહોરગકંઠા ગાંધર્વકંઠા અને વૃષઢકંઠા છે. તેઓમાં સર્વરત્નમય ઢબ્બે ચંગેરીઓ છે. તેમાં સર્વરત્નમય પુષ્પ માઢા ચૂર્ણ ઢસ્ત્ર આઢરણ સરસવ અને પીંછીઓ મૂકેલી છે.

વઢી, ૫ તોરણોની આગઢ ઢબ્બે સિંહાસનો અને ઢબ્બે છત્રો હોવાનું જણાવેલું છે. ૫ છત્રોના ઢાંડા વૈઢૂર્યના, કાની-ઙ્ગૂલ-સોનાની, સાંઘા વજ્રના, મોતીથી પરોવેલી સોનાની આઠ હજાર સઢીઓ અને ચંદન જેવી શીતઢ સુગંધી છાયા છે. મંગલરૂપ ચિત્રોથી આલે-ખેલાં ચંદ્રના ઘાટ જેવાં ૫ સર્વ છત્રો અતિશોઢનિક છે.

વઢી, ૫ તોરણોની આગઢ ઢે ઢે ચામરોની હયાતી જણાવેલી છે. ૫ ચામરોના હાથા વૈઢૂર્યના અને ૫માં વિવિધ મણિરતનની કોરણી કોરેલી છે. ક્ષીરસાગરના ફીણ જેવાં પાતઢા ઘાઢવાઢાં સર્વરત્નમય ૫ ચામરો ઢહુ સુશોઢિત ઢેઢાય છે.

૫ જ પ્રમાણે તે તોરણોની આગઢ તેઢ, કુઠ-ઉપલેટ, પત્ર-તમાલપત્ર, ચૂઆ, તગર, ૫લ્લી, હરતાઢ, હિંગઢોક, મણસિલ અને અંજનના ઢબ્બે કુડલાઓની અસ્તિ જણાવેલી છે. ૫ કુડલાઓ સર્વરત્નમય અને અનુપમ શોઢાવાઢા છે.

[૧૦૭] વઢી, ૫ સૂર્યાઢવિમાનના ૫ક ૫ક ઢારણા ઉપર ચક્રની નીશાનીવાઢા ૫કસો ને આઠ ધ્વજો છે; ૫ જ પ્રમાણે મૃગ, ગરુડ, છત્ર, પીંછું, પક્ષી, સિંહ, વૃષઢ, ચારદંતો હાથી અને ઉત્તમ ન્ગની નીશાનીવાઢા ૫કસો ને આઠ આઠ ધ્વજો છે, અર્થાત્ ૫

પ્રત્યેક વારણા ઉપર એક હજાર અને એંશી ધ્વજો લહેરો રહ્યા છે એમ જણાવેલું છે.

પ સૂર્યાભિમાનમાં ચંદ્રવાથી સુશોભિત પાંસઠ પાંસઠ ભૌમો-ભૂમિનાં સ્થાનો જણાવેલું છે. એ ભૌમોની બરાબર વચ્ચે એક એક સિંહાસન માંડેલું છે, વાકીના ભૌમો ઉપર એક એક ભદ્રાસન માંડેલું છે.

વિમાનમાં વારણાઓનાં ઓતરફો સોઠ પ્રકારનાં રત્નોથી ઘડેલાં છે. વારણાઓ ઉપર ધ્વજા અને છત્રોથી શોભતાં આઠ આઠ મંગલો આવેલાં છે: એ રીતે વિમાનની ચારે બાજુનાં તે બધાં વારણાઓ પવી ઉત્તમોત્તમ શોભાવાળાં છે.

[૧૦૮] એ સૂર્યાભિમાનની આસપાસ પાંચસેં પાંચસેં યોજન મૂકીને ચાર દિશામાં ચાર વનખંડો આવેલા છે. પૂર્વમાં અશોકવન, દક્ષિણમાં સાદરવન, પશ્ચિમમાં ચંપકવન અને ઉત્તરમાં ચૂતકવન. એ વનખંડોની લંબાઈ સાડાબાર લાખ યોજનથી કાંઈક વધારે અને પહોળાઈ પાંચસો યોજન છે. તે દરેકની ફરતો એક એક કોટ છે. એમ એ ચારે વનખંડો લીલાછમ જેવા, ટાઢા હિમ જેવા, જોનારની આંખને ઠારે પડ્યા શીતલ છે.

[૧૦૯] તે વનખંડોનું મોંઠલ તદ્દન સમ-સપાટ છે, તે ઉપર અનેક પ્રકારના મણિઓ અને તૃણો શોભી રહ્યાં છે, તેમનો સ્પર્શ અને ગંધ મનગમતો આકર્ષક છે.

[૧૧૦] હે ભગવન્ ! પૂર્વે પશ્ચિમ દક્ષિણ અને ઉત્તરના વાયરા વાય છે ત્યારે મંદ મંદ હલતા પરસ્પર અથડાતા પડ્યા તે તૃણોનો અને માળાઓનો કેવો અવાજ થાય છે ?

હે ગૌતમ ! એમનો અવાજ શ્રમહર શ્રુતિમધુર અને શ્રુતિને અત્યંત તૃપ્તિ આપનારો થાય છે.

છત્ર, ધ્વજા, ઘંટ, પતાકા અને ઉત્તમ તોરણોથી સુશોભિત એક સુંદર રથ હોય, જેની ચારે બાજુ નાની નાની ટોકરીઓ જડેલી હોય, હિમાલયમાં ઉગેલા તિનિશના લાકડામાંથી બનાવેલો હોય, આરા અને ઘોંસરું બરાબર બેસાડેલાં હોય, પૈડાં ઉપરનો લોઢાનો પાટો

મજબૂત હોય, કુલીન ઘોડાની જોડ જોડેલી હોય, ઢાંકનારો સારથિ અતિકુશલ હોય અને અનેક પ્રકારનાં હથોથારો કવચો ભાથાંઓ વગેરે યુદ્ધોપકરણોથી જે ભરેલો હોય, પવો પ રથ, મણિઓથી બાંધેલા રાજાના ભવ્ય આંગણામાં વારંવાર ચાલતો હોય, વારંવાર આવતો જતો હોય, ત્યારે તેનો જે મધુરધ્વનિ સંભળાય છે, તેના જેવો તે તૃણોનો અને મણિઓનો ધ્વનિ છે ?

ગૌતમ ! ના, પના જેવો પમનો ધ્વનિ નથી પણ તે કરતાંય વિશેષ મધુર છે.

વાદનકુશલ નર વા નારીદ્વારા રાત્રીના છેલ્લે પહોરે વાગતી ચડતી ઉતરતી મૂર્છનાવાળી પવી વૈકાલિક વીણાનો જે મધુર અવાજ સંભળાય છે તેવો અવાજ, તે તૃણોનો અને મણિઓનો છે ?

ગૌતમ ! ના, પવો પણ નથી-પ કરતાં સવિશેષ મધુર છે.

મદ્રશાલ નંદન સોમનસ કે પાંડકવનમાં અથવા હિમાલય મલય કે મંદર ગિરિની ગુફાઓમાં રહેતા, ગાનતાનની સહેલ કરવા સાથે મઢેલા કિન્નરો કિંપુરુષો મહોરગો અને ગાંધર્વોનો જેવો વિશુદ્ધ મધુર ગીતધ્વનિ ગુંજે છે, તેવો ધ્વનિ પરસ્પર અથડાતા પ મણિ-ઓનો અને તૃણોનો છે ?

ગૌતમ ! હા, તે મણિઓનો અને તૃણોનો પવો મધુરાતિમધુર ધ્વનિ નીકળે છે.

[૧૧૧] ઘણી, પ વનખંડોમાં ઠેકઠેકાણે નાની મોટી નાનામાં નાની અને મોટામાં મોટી પવી અનેક ચોરસ વાવો, ગોળ પુષ્કરિ-નીઓ, સીધી વહેતી નદીઓ, વાંકી ચુંકી વહેતી નદીઓ અને ફૂલોથી ઢાંકેલાં પદ્માં હારબંધ આવેલાં અનેક સરોવરો તથા હારબંધ શોભતા અનેક કૂવાઓ આવેલા છે. પ બધાંના કાંઠા રજતમય, કાંઠાના ભાગો ઝાડાઝાડિયા વિનાના પકસરચા છે. પમની અંદરના પાણાઓ વજ્રમય અને વેલુ સુવર્ણ-રજતમય છે.

ઘાવો વગેરે પ બધાં જલાશયો સુંવાળા સોનાના તલ્લિયાવાળાં છે, પમાં ઝૂતરવાનાં અને નીકળવાનાં સાધનો સારી રીતે ગોઠવા-યેલાં છે, પમના ઘાટો અનેક પ્રકારના મણિઓથી જડેલા છે. ચાર ઝૂનાવાળાં પ જલાશયોમાં પાણી અગાધ અને અતિશીતલ છે.

જેમની ઉપર ભમરા-ભમરીઓ ગુંજી રહ્યાં છે પવાં ઉત્પલ, કુમુદ, નલિન, સુભગ, સૌગંધિક, પૌંડરીક, સો અને હજાર પાંચડીવાળાં ફીલેલાં કમળોથી અને વિસપત્ર તથા મૃણાલના ઢંડોથી પ બધાં જલાશયો ઢંકાપલાં છે. જેમની અંદર ભમતા મત્સ્યો અને કાચબાઓ કલ્લોલ કરી રહ્યા છે અને જેમને કાંઠે અનેક પ્રકારનાં પક્ષીઓ વિચરી રહ્યાં છે પવાં પ સ્વચ્છાતિસ્વચ્છ જલથી છલકતાં જલાશયો તે વનખંડોમાં શોભી રહ્યાં છે.

પ જલાશયોમાં કેટલાંકમાં આસવ જેવાં પાણી છે, કેટલાંકમાં શેરડીના રસ જેવાં, કેટલાંકમાં ઘી જેવાં, કેટલાંકમાં દૂધ જેવાં, કેટલાંકમાં ચારા ઝસ જેવાં અને કેટલાંકમાં સામાન્ય પાણી જેવાં પાણી ભરેલાં છે.

તે ઘાવો અને કૂવા વગેરે પ્રત્યેક જલાશયોની ફરતાં ચારે દિશામાં ત્રણ ત્રણ સોપાનો છે, તે સોપાનો ઉપર તોરણો ધજાઓ અને છત્રો વગેરે શોભી રહ્યાં છે.

[૧૧૨] તેમાં નાની નાની ઘાવો વગેરેની અને કૂવાની હારોમાં વચ્ચે વચ્ચે ઘણા ઉત્પાતપર્વતો નિયતિપર્વતો જગતીપર્વતો દારુપર્વતો આવેલા છે તથા કોઈ ઝંચા કે નીચા પવા દકમંડપો દકમાલકો અને દકમંચો ઝભા કરેલા છે.

વઢી ત્યાં મનુષ્યોને હિંચવાલાયક હિંચકા જેવા કેટલાક હિંચકાઓ ગોઠવાપલા છે, તેમ પક્ષીઓને ફૂલવાલાયક ફૂલા જેવા કેટલાયે ફૂલાઓ ફૂલી રહ્યા છે. પ બધા હિંચકાઓ અને ફૂલાઓ સર્વરત્નમય હોવાથી અધિકાધિક પ્રકાશમાન અને મનોહર છે.

[૧૧૩] વચ્ચે વચ્ચે આવેલા તે ઉત્પાતપર્વતો વગેરે પર્વતો ઉપર અને હિંચકાઓ ઉપર સર્વરત્નમય પવાં અનેક હંસાસનો, કૌંચાસનો, ગરુડાસનો, ઉન્નત ઢલતાં અને લાંબાં આસનો, પક્ષ્યાસનો, ભદ્રાસનો, વૃષભાસનો, સિંહાસનો, પદ્માસનો અને સ્વસ્તિકાસનો સજાપલાં છે.

[૧૧૪] વઢી, તે વનખંડોમાં સર્વરત્નમય ફલહલ્લાયમાન પવાં આલિંગૃહો, માલિંગૃહો, કદલીંગૃહો, લતાંગૃહો, આસનંગૃહો, પ્રેક્ષણંગૃહો,

આસવ જે
અને બી
પ્રકારન
પાણી
વનખંડો
ક્રીડાન
અનેક
સાધનો અ
દેવોની
ક્રીડા

॥७६॥

તે વિમાનના ૫ ભૂભાગની વચ્ચોવચ્ચ લાખ યોજન લાંબું પહોલું ૫૫૦ પૃષ્ઠ પૃષ્ઠ પૃષ્ઠ ઉપકારિકાલયન છે; તેનો ઘેરાવો ગ્રાણ લાખ ૫૫૦ હજાર બસે સત્તાવીસ યોજન, ગ્રાણ કોશ, અઢાવીસસે ધનુષ, તેર આંગલ અને ઉપર ઓછું વધતું અઢધું આંગલ છે. ૫ ૫૫૦

चार प्रा
दो अने
उपकारि
लयन

મોટું લયન આશુંય સુવર્ણમય છે અને અત્યંત મનોહરમાં મનોહર છે.

[૧૧૯] ૫ લયનની ચારે બાજુ અડધું યોજન ડુંબી અને પાંચસેં ઘનુષ પહોળી પવી પક મોટી પશ્ચવરવેદિકા છે અને પટલાજ માપનો પક મોટો ઘનસંહ તે લયનને ઘેરી રહેલો છે.

તે વેદિકાના થાંભલા, પાટિયાં, સ્ત્રીલીઓ, સ્ત્રીલીઓની ટોપીઓ, ઘાંસડા, ઘાંસડા ઉપરનાં નલિયાં, પાટીઓ, મોમીયાં, ઢાંકણાં અને તેનાં જાલિયાં, ગોંસલા ઘગેરે ૫ ઘણું વિવિધ રત્નમય મણિમય વજ્રમય અને સુવર્ણરજતમય છે. પનાં કેટલાંક જાલિયાં નાની નાની ટોકરીઓવાળાં, મોતીના પડદાવાળાં અને મોટી મોટી ભટકતી માળાવાળાં છે.

૫ વેદિકામાં જ્યાં ત્યાં સર્વરત્નમય ઘોડાનો ઘૃષભની અને સિંહ ઘગેરેની જોડો શોભી રહી છે.

હે મંતે ! ૫ વેદિકાને પશ્ચવરવેદિકા કહેવાનું શું કારણ ?

ગૌતમ ! ૫ વેદિકાના થાંભલા, પાટીયાં, સ્ત્રીલીઓ, સ્ત્રીલીઓની ટોપીઓ, મોમ અને જાલિયાં ઘગેરે દરેક ભાગમાં, ચોમાસાના પડતા પાણીને રોકી શકે એવાં છત્રાકાર અનેક પ્રકારનાં સર્વરત્નમય સુંદર ઉત્પલો, કુમુદો, નલિનો, પુંડરીકો ઘગેરે નાના પ્રકારનાં સ્ત્રીલેલાં પશ્ચો શોભી રહ્યાં છે, માટે હે ચિરંજીવ ભ્રમણ ! ૫ વેદિકાને પશ્ચવરવેદિકા કહેલી છે.

હે ભગવન્ ! ઉપર ઘર્ણવેલી ૫ પશ્ચવરવેદિકા શું શાશ્વત છે કે અશાશ્વત છે ?

ગૌતમ ! દ્રવ્યાર્થિક નયની દૃષ્ટિ પ તો ૫ વેદિકા શાશ્વત છે, પણ હે ગૌતમ ! તે વેદિકાના ઘર્ણો ગંધો, રસો અને સ્પર્શોની દૃષ્ટિ પ જોતાં અર્થાત્ ઘર્ણોદિ પર્યાયોની અપેક્ષા પ તો તે વેદિકા અશાશ્વત છે, માટે તેને શાશ્વત પણ કહી છે અને અશાશ્વત પણ કહી છે.

હે ભગવન્ ! ઉપર ઘર્ણવેલી વેદિકા, શું ત્યાં ઘણમ રહેવાની છે ?

હે ગૌતમ ! ૫ વેદિકા, ત્યાં કોઈ દિવસ ન હોય, નથી કે નહિ હશે એમ તો ન કહેવાય; પણ ૫, ત્યાં હમેશાંને માટે હોય, છે અને હશે એમ કહેવાય; માટે તે ત્યાં ધ્રુવ, શાશ્વત, અચળ, નિત્ય અને સદા અવસ્થિત છે એમ માનવું જોઈય.

[૧૨૦] ઉપકારિકાલયનની ફરતો જે વનખંડ, વર્ણવેલો છે તેનો ચક્રવાલવિષ્કંભ બે યોજનથી કાંઈક ઓછો છે અને તેનો ઘેરાવો તો તે લયનના જેટલો જ છે. ૫ વનખંડમાં પણ અર્ધક દેવો અને દેવીઓ ફરે છે, હસે છે, બેસે છે, સૂપ છે અને રતિક્રીડા કરતાં વિદ્યારે છે.

[૧૨૧] ૫ લયનની ફરતાં ચારે દિશામાં ચાર ચાર સોપાનો ગોઠવેલાં છે. ૫ સોપાનો ઉપર તોરણો ધ્વજો અને છત્રો વગેરે ઘણા મનહર પદાર્થો ફૂલી રહ્યા છે.

લયનનું મૌલિક, મણિ રત્ન અને વજ્ર વગેરે અમૂલ્ય ધાતુઓથી બંધેલું છે અને વઢી તે તદ્દન સપાટ અને ચારે બાજુ સગારા મારતું શોભી રહ્યું છે.

[૧૨૨] લયનના તે સમતલ ભૂભાગની વચ્ચેવચ્ચે પાંચસેં યોજન ઊંચો અને અઢીસો યોજન પહોળો એવો એક મોટો મુખ્ય પ્રાસાદ આવેલો છે.

તે મુખ્ય પ્રાસાદની ફરતા અને તેના કરતાં ઊંચાઈ અને પહોળાઈમાં અડધા એવા બીજા ચાર પ્રાસાદો આવી રહેલા છે.

વઢી, ૫ આજુબાજુ આવેલા ચાર પ્રાસાદોની આસપાસ તેમને વીંટલાઈને તેમના કરતાં ઊંચાઈ અને પહોળાઈ અડધા એવા બીજા ચાર મહાલયો સોદ્દામણા આવેલા છે.

વઢી, સોદ્દામણા ૫ ચાર મહાલયોને ઘેરીને ઝમેલા પણ માપમાં તેના કરતાં અડધા એવા બીજા ચાર મહાલયો ત્યાં દીપી રહેલા છે. આ છેલ્લા ચાર મહાલયોની ઊંચાઈ ૬૨૧ યોજન અને પહોળાઈ ૩૧ યોજન ઉપર એક કોશ છે.

૫ બધાય પ્રાસાદોની અંદર ચંદ્રવા સિંહાસન વગેરે શોભનિક ઉપકરણો ગોઠવાયેલાં છે અને ઉપર ધ્વજાઓ તોરણો અને આઠઆઠ મંગલો ફૂલી રહ્યાં છે.

[૧૨૩] એમ અનેક પ્રાસાદોથી વીંટાયેલા તે મૂળ પ્રાસાદથી ઉત્તરપૂર્વમાં અર્થાત્ ઈશાનશૂળામાં એક મોટી સુધર્મા સભા આવેલી છે. એની લંબાઈ સો યોજન, પહોળાઈ પચાસ યોજન અને ઊંચાઈ બહોતેર યોજન છે. જેમની ઉપર અનેક પ્રકારનાં તોરણો પૂતળીઓ અને

રાયપસેન-
ફય સુત્તનો
સાર

અપ્સરાનાં કુંડો કોરેલાં છે પવા અનેક મનહર સ્તંભો ઉપર પ સભા રચાપલી છે. પ સભાને પૂર્વમાં દક્ષિણમાં અને ઉત્તરમાં પમ ગ્રણ દ્વારો મૂકેલાં છે. તે પક પક દ્વાર સોઢ સોઢ યોજન ડુંચું અને આઠ યોજન પહોલું છે, તેમ તે દરેકનો પ્રવેશમાર્ગ પળ તેટલા જ માપનો છે પ ગ્રણે દ્વારો ઘોઢાં વૃધ જેવાં, સુવર્ણમય સ્તૂપવાઢાં અને ઉપર આઠ આઠ મંગલોથી વિરાજિત છે.

તે પ્રત્યેક દ્વારનો સામે પક પક મુખ્ય મંડપ છે. પ મંડપની લંબાઈ સો યોજન, પહોઢાઈ પચાસ યોજન અને ડુંચાઈ સોઢ યોજન કરતાં વધારે છે.

પ મંડપને પળ પૂર્વમાં દક્ષિણમાં અને ઉત્તરમાં પમ ગ્રણ બારસાઢ પાઢેલાં છે. તે પ્રત્યેક બારસાઢ ડુંચાઈમાં સોઢ યોજન અને પહોઢાઈમાં આઠ યોજન છે અને તે દરેકનો પ્રવેશમાર્ગ પળ તેટલા જ માપનો છે. તે વધાં બારણાંઓ ચંદરવા વગેરેથી સુશોભિત છે અને તેમની ઉપર ઘજાઓ અને આઠ આઠ મંગલો ફરફરી રહ્યાં છે.

વઢી, તે પ્રત્યેક મુખ્યમંડપની સામે તેમની જેવા જ સુંદર પ્રેક્ષાગૃહમંડપો આવેલા છે.

[૧૨૪] તે પક પક પ્રેક્ષાગૃહમંડપના સમતઢ ભૂભાગની વચ્ચે પક મોટો વજ્રમય અઢાઢો શોભી રહ્યો છે.

તે પક પક અઢાઢાની વચ્ચેવચ્ચ આઠ યોજન લાંબી પહોઢી, ચાર યોજન જાઢી અને નાના પ્રકારનાં મણિપીઢીથી બાંધેલી પવી પક મોટી મણિપીઢિકા શોભી રહી છે, પ મણિપીઢિકા ઉપર સિંહાસન વગેરે આરામની સામગ્રી ગોઢવી રાઢેલી છે.

વઢી, જ્યાં પ્રેક્ષાગૃહમંડપો વર્ણવેલા છે ત્યાં તે પ્રત્યેક મંડપની સામે પળ સોઢ યોજન લાંબી પહોઢી અને આઠ યોજન જાઢી પવી સુંદર મણિપીઢિકાઓ ઢાઢેલી છે.

તે દરેક પીઢિકાની ઉપર સોઢ યોજન લાંબા પહોઢા અને તે કરતાં ડુંચાઈમાં કાંઈક વધારે ડુંચા તથા સર્વ પ્રકારનાં રત્નોથી વળેલા ઘોઢા શંઢ જેવા ડજઢા પવા અનેક સ્તૂપો બાંધેલા છે. પ દરેક સ્તૂપો ઉપર ઘજાઓ તોરણો અને આઠ આઠ મંગલો છાજી રહ્યાં છે.

સ્તૂપો અને
તેમની
સામેની
મણિપીઢી-
કા ઉપર
ચાર જિન
પ્રતિમા

૥૭૯॥

તથા, ૫ ૫૬ ૫૬ સ્તૂપની કરતી ચારે દિશામાં વઢી બીજી મણિપીઠિકાઓ આવેલી છે. તે પીઠિકાઓની લંબાઈ પહોળાઈ આઠ યોજન અને જાડાઈ ચાર યોજન છે. ૫ પીઠિકાઓ અનેક પ્રકારના મણિઓથી નિર્મેલી અતિશય રમણીય છે, ૫મની ઉપર અને ૫ સ્તૂપોની બરાબર સામે ચાર જિનપ્રતિમાઓ ઘિરાજેલી છે, ૫ પ્રતિમાઓ જિનની ઝંચાઈ ૫ ઝંચી અને પર્યંકાસને બેઠેલી છે. તેમાંની ૫૬ શ્રસમની, બીજી વર્ધમાનની, ત્રીજી ચંદ્રાનનની અને ચોથી વારિષેણની પ્રતિમા છે.

[૧૨૫] વઢી, તે સ્તૂપોની સામે સોઠ યોજન લાંબી પહોળી અને આઠ યોજન જાડી ૫વી સર્વમણિમય બીજી મણિપીઠિકાઓ નિર્મેલી છે. તે દરેક પીઠિકા ઉપર ૫૬ ૫૬ ચૈત્યવૃક્ષ આવેલું છે.

૫ ઘડાં ચૈત્યવૃક્ષો આઠ યોજન ઝંચાં અને “અડધું યોજન ઝંડાં છે. બે યોજનનું થડ અડધું યોજન પહોળું છે. થડથી નીકળી ઝંચી ગપલી વચલી શાખા છ યોજન ઝંચી છે. ૫મ ૫ ચૈત્યવૃક્ષોની સર્વાંગ લંબાઈ પહોળાઈ ૫૬ ૫૬ આઠ યોજન શાશ્વરી છે.

૫ વૃક્ષોનાં મૂળ વજ્રમય, શાખા રૂપેરી, કંદો રિષ્ટત્નમય, સ્કંધો વૈદ્યુર્યના, નાની નાની શાખાઓ મણિમય રત્નમય પાંદડાં વૈદ્યુ-

૮૧ આગમોદયસમિતિવાળા પુસ્તકમાં (પૃ૦ ૮૭) “તે ણં ચેદ્યરુક્ષા અટ્ટ જોયણાં ઉડ્ડં ઉચ્ચત્તેણં, અટ્ટ જોયણાં ઉવ્વેહેણં” આવો પાઠ છે. તે પાઠ પ્રમાણે “તે ચૈત્યવૃક્ષો ઝંચાઈમાં આઠ યોજન છે અને ઝંડાઈમાં આઠ યોજન છે” આવો અર્થ થાય. ત્યારે આ મૂળ પાઠની ટીકામાં તદ્દન જુદો જ અર્થ છે. (“પ્રત્યેકં ચૈત્યવૃક્ષા અટ્ટો યોજનાનિ ઝર્ધ્વમ્-ઉચ્ચૈસ્ત્વેન, અર્ધયોજનમ્ ઉદ્ધેધેન-ઉપ્પટ્ત્વેન” સમિતિ આવૃત્તિ પૃ૦ ૯૦) આ વિવરણમાં “ઝંડાઈ અડધું યોજન” બતાવી છે.

મને લાગે છે કે પ્રસ્તુત વિવરણનું પ્રામાણ્ય જોતાં સમિતિવાળી આવૃત્તિમાં ‘અદ્ધજોયણં’ પાઠ હોવો જોઈએ પણ સંશોધકની અસાવધાનીથી ‘અટ્ટ જોયણાં’ થઈ ગયું છે, આ પાઠમાં ‘અટ્ટ’ ને બદલે ‘અદ્ધ’ વાંચવાથી કામ સરી જશે એમ કોઈ ન ધારે, કારણ કે ‘જોયણાં’ ૫ બહુ-વચનની સંગતિ થઈ શકે એમ નથી. ‘અડધા યોજન’ માટે ‘જોયણં’ એમ એકવચન જ ઘટમાન થઈ શકે.

ર્યનાં, ડીંટિયાં સુવર્ણમય, અંકુરાઓ જાંબૂનદમય અને ફૂલફલભર વિચિત્ર મણિરત્નમય સુરભિ છે. એ ફળોનો રસ અમૃતસમ મધુરો છે. એ રીતે સરસ છાયા, પ્રભા, શોભા અને પ્રકાશવાળાં એ ચૈત્યવૃક્ષો વિશેષમાં વિશેષ પ્રાસાદિક છે.

એ વૃક્ષો ઉપર આઠ આઠ મંગલો ધ્વજો અને છત્રો વગેરે શોભી રહેલાં છે અને એમની-એ વૃક્ષોની-ફરતા શિરીષ વગેરે બીજાં પણ અનેક વૃક્ષો આવેલાં છે.

એ ચૈત્યવૃક્ષોની આગલ આઠ યોજન લાંબી પહોળી અને ચાર યોજન જાડી એથી સર્વમણિમય બીજી અનેક મણિપીઠિકાઓ આવેલી છે.

એ દરેક પીઠિકાઓ ઉપર સાઠ યોજન ઝૂંચા અર્ધ ક્રોશ ડુંડા અને અર્ધ ક્રોશ પહોળા^૨ પથા વિશિષ્ટ પ્રકારના વજ્રમય અનેક મહેન્દ્રધ્વજો ઘોડેલા છે, તેમની ઉપર પથનથી દ્વાલતી નાની નાની અનેક પતાકાઓ, આઠ આઠ મંગલો, ધ્વજો અને છત્રો વગેરે બધું લહેરી રહેલું છે.

૮૨ અહીં પણ સમિતિવાળો આવૃત્તિમાં મૂળ પાઠ અને ટીકાનો પાઠ બન્ને પરસ્પર અસંગત છુપાણ છે જ્યારે મૂળમાં 'જોયણ' છે ત્યારે ટીકામાં 'અર્ધક્રોશમ્' છે.

મારી પાસેની ભાવનગરવાળી પ્રતિ સિવાય બાકીની બધીય પ્રતિઓમાં પણ સમિતિની આવૃત્તિ જેવો જ પાઠ છે. માત્ર એક ભાવનગરવાળી પ્રતિમાં જ 'જોયણ'ને બદલે 'અદ્વકોસં' પાઠ છે અને એ 'અદ્વકોસં' પાઠ પણ ભાવનગરવાળી પ્રતિમાં પહેલેથી ન હતો પરંતુ કોઈએ સુધારીને બનાવેલો છે અર્થાત્ ભાવનગરવાળી પ્રતિમાં પહેલાં 'જોયણ' પાઠ જ હતો પણ પછી તેને બદલે કોઈએ વિવરણનું પ્રામાણ્ય ધ્યાનમાં રાખી 'અદ્વકોસં' કરેલો છે અને અહીં મેં તો એ સુધારેલા પાઠને જ માન્ય રાખ્યો છે.

તે દરેક મહેન્દ્રધ્વજોની આગળ સો યોજન લાંબી પચાસ યોજન પહોળી અને દસ યોજન ઊંડી^{૮૩} પદ્મી નન્દા નામની પુષ્કરિણીઓ આવેલી છે. પનાં પાણી સામાન્ય પાણી જેવાં મીઠા રસવાળાં છે.

પ્રત્યેક પુષ્કરિણીઓની ચારે કોર પૂર્વે ઘર્ણવેલાં પદ્મવરવેદિકાઓ અને ઘનચંડો આવેલાં છે અને પુષ્કરિણીઓમાં ત્રણ બાજુ સરસ સોપાનો ગોઠવેલાં છે તથા ઉપર બેસાડેલાં તોરણો, ધ્વજો, આઠ આઠ મંગલો અને છત્રો વગેરે ત્યાં ઠેકઠેકાણે દીપી રહેલાં છે.

પશ્ચિમમાં પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં સોઠ સોઠ હજાર તથા દક્ષિણ અને ઉત્તરમાં આઠ આઠ હજાર પેઢલીઓ બાંધેલી છે. પેઢલીઓ ઉપરનાં પાટીયાં સુવર્ણ રજતમય અને તે ઉપર જડેલા નાગદન્તો વજ્રમય છે. તે નાગદન્તોમાં કાઠા સૂતરની માઠાઓ લટકે છે.

વઢી, પશ્ચિમમાં પશ્ચિમમાં પેઢલીઓની જેવી જ અને જે ઉપર સુખે સૂઈ શકાય પદ્મી સુકોમલ સુંદર શય્યાઓ બીછાપેલી છે, પદ્મી અડતાલીશ હજાર ગોમાનસીઓ આવેલી છે. તે ગોમાનસીઓની પાસે જ જડેલા નાગદન્તોમાં ટાંગેલાં રજતમય શિકાં ઉપર વૈદ્યમય ધૂપઘડીઓ મૂકેલી છે અને પશ્ચિમમાં ધૂપઘડીઓમાંથી નીકળતો સુગન્ધમય કાઠા અગરનો ધૂપ ચારે કોર મહેકી રહ્યો છે.

[૧૨૬] સભાની અન્દરના ભાગનું મોંતલ તદ્દન સપાટ અને વિવિધ મણિઓથી બાંધેલું છે અને તે ઉપર સિંહાસન ચન્દ્રવા વગેરે સામગ્રી સરસ રીતે સજેલી છે.

વઢી, પશ્ચિમમાં મોંતલની વચ્ચોવચ્ચ સોઠ યોજન લાંબી પહોળી અને આઠ યોજન જાડી પદ્મી સર્વમણિમય પદ્મ મોટી મણિપીઠિકા

૮૩ અહીં પણ મૂળ પાઠ અને વિવરણમાં મોટો ભેદ છે. મૂળ પાઠ ‘દસ યોજનાઈ’ છે ત્યારે વિવરણનો પાઠ ‘દ્વાસપ્તતિયોજનાનિ’ છે અર્થાત્ મૂળમાં ‘દસ યોજન’ લખેલાં છે ત્યારે વિવરણમાં ‘બહોતેર યોજન’ લખેલાં છે. આ સ્થાને પણ માત્ર એક ભાવનગરની પ્રતિમાં વિવરણમાં ‘દશ યોજનાનિ’ પાઠ આવે છે અને તેને જ અહીં રાખ્યો છે, આમ કરવાથી જ મૂળ અને વિવરણનો વિસંવાદ મટે છે. સમિતિવાળી આવૃત્તિમાં તો પશ્ચિમ વિસંવાદ કાયમ રહેલો છે. વઢી વિવરણમાં જે ‘બહોતેર યોજન’ લખેલું છે તે પણ વિચારણીય તો સ્વરૂપ ને ?

માંહેલી છે. તેની ઉપર સાઠ યોજન ડુંગરો, યોજન ડુંગરો અને યોજન પહોળો તથા અડતાલીશ ચૂનાવાળો , અડતાલીશ ધારવાળો- અડતાલીશ પાસાવાળો પવો મહેન્દ્રધ્વજની જેવો એક મોટો માણવક ચૈત્યસ્તંભ આવેલો છે. પની ઉપર આઠ આઠ મંગલો ધજાઓ અને છત્રો ઘગેરે યોડી રાખેલાં છે.

પ ચૈત્યસ્તંભની ઘચ્છેના છત્રીશ યોજન^૪ જેટલા ભાગમાં સોના રૂપાનાં પાટિયાં જડેલાં છે. તે પાટિયાં ઉપર બેસાડેલા વજ્રમય નાગદન્તોમાં રૂપેરી શિકાં ટાંગી રાખ્યાં છે. તે શિકાં ઉપર વજ્રમય ગોળ ગોળ દાઘડીઓ ગોઠવી રાખેલી છે અને તે દાઘડીઓમાં જિનના સચ્ચિઓ-સાથઠનાં હાડકાંઓ મૂકી રાખેલાં છે.

સૂર્યાભિદેવને અને બીજાં પણ અનેક દેવ દેવીઓને જિનના તે સચ્ચિઓ અર્ચનીય છે વન્દનીય છે અને પર્યુપાસનીય છે.

[૧૨૭] આઠ મંગલ અને ચામર ઘગેરેથી સુશોભિત તે માણવક ચૈત્યસ્તંભની પૂર્વે આઠ યોજન લાંબી પહોળી અને ચાર યોજન જાડી પવી સર્વમણિમય એક મોટી મણિપીઠિકા આવેલી છે અને તેના ઉપર એક મોટું સિંહાસન ઢાળેલું છે.

ઘઠી, તે ચૈત્યસ્તંભની પશ્ચિમે, પૂર્વે આવેલી પવી અને પવડી જ બીજી એક મણિપીઠિકા આવેલી છે, તેના ઉપર એક મોટું અતિશય રમણીય દેવશયનીય ગોઠવેલું છે.

પ દેવશયનીયના પડવાયા સોનાના, પાયા મણિના અને પાયાના કાંગરાં સોનાનાં છે. પની ઇંસો અને ડંપઝાં વજ્રનાં, વાળ વિવિધ-મણિમય, તઢાઈ રૂપેરો અને ઓશીકાં સુવર્ણમય છે.

તે દેવશયનીય ઘચ્છે વાજુથી ડુંગરો અને ઘચ્છેથી ઢઢતું પશુ ગમ્ભીર છે, પ મેલું ન થાય પટલા માટે પના ઉપર રાતું વજ્ર ઢાંકેલું

૮૪ અહીં આગમોદયસમિતિવાળી આવૃત્તિમાં મૂળમાં 'વત્તીસાણ જોયણેસુ'—છપાઈ છે પણ તે પાઠ, વિવરણ જોતાં યોટો જણાય છે. વિવરણમાં 'ષટ્ત્રિંશતિ યોજનેષુ' (૫૦ ૯૨) પાઠ છે માટે મૂળમાં 'છત્તીસાણ જોયણેસુ' જ પાઠ હોવો ઉચિત છે.

હે અને ૫ માલ્લ જોવું સુંવાળું, કોમળ, અતિસુવાસિત, મનોહર છે.

[૧૨૮] પની ઉત્તરપૂર્વે પટલે ઈશાન ચૂનામાં આઠ યોજન લાંબી પહોળી અને ચાર યોજન જાડી પવી સર્વમણિમય એક મોટી મણિપીઠિકા છે. તેની ઉપર સાઠ યોજન ઊંચો એક યોજન પહોળો પવો એક શુભ્ર-નાનો મહેન્દ્રધ્વજ રોપેલો છે, પના ઉપર આઠ આઠ મંગલો અને ધ્વજો વગેરે શોભી રહ્યાં છે.

૫ નાના મહેન્દ્રધ્વજથી પશ્ચિમે ચોપ્પાલ નામનો એક મોટો હથિયારોનો વજ્રમય મળ્ડાર છે, એમાં ઉત્તમ પ્રહરણો-પરિધો તરવારો ગદાઓ અને ધનુષ વગેરે અસ્ત્રશસ્ત્રો સંઘરી રાખ્યાં છે. ૫ મળ્ડારમાં સાચવી રાખેલાં સૂર્યાભદેવનાં ૫ વધાં અસ્ત્રશસ્ત્રો ઝજળાં પાણી-વાળાં અણીદાર અને વિશેષમાં વિશેષ તેજવાળાં છે.

[૧૨૯] સુધર્મા સભાની ઉપર આઠ આઠ મંગલો છત્રો અને ધજાઓ વગેરે શોભાજનક પદાર્થો દીપી રહ્યાં છે. ૫ સભાની ઉત્તરપૂર્વે પટલે ઈશાન ચૂનામાં સો યોજન લાંબું પચાસ યોજન પહોળું અને બહોંતેર યોજન ઊંચું પવું એક મોટું સિદ્ધાયતન આવેલું છે. ૫ સિદ્ધાયતનની બધી શોભા સુધર્માસભાની જેવી સમજવાની છે.

૫ સિદ્ધાયતનની વચ્ચેવચ્ચ સોળ યોજન લાંબી પહોળી આઠ યોજન જાડી પવી એક મોટી મણિપીઠિકા આવેલી છે. ૫ પીઠિકાની ઉપર સોળ યોજન લાંબો પહોળો અને તે કરતાં થોડો વધારે ઊંચો પવો સર્વરત્નમય એક મોટો દેવચંદ્રક ગોઠવેલો છે. તેના ઉપર જિનની ઊંચાઈપ ઊંચો પવી એકસો ને આઠ જિનપ્રતિમાઓ બિરાજેલી છે.

૫ પ્રતિમાઓના હાથપગનાં તલિયાં તપનીયમય, નજી વચ્ચે લોહિતાક્ષરત્ન જડેલ અંકરત્નના, જાંઘો, જાનુઓ, ઝરુઓ અને વેહલતા કનકમય, નાભી તપનીયમય, રોમરાઈ રિષ્ટરત્નમય, ચુચુકો અને શ્રીવૃક્ષ તપનીયમય, બન્ને ઓઘો પ્રવાલમય, ઢાંતો સ્ફટિકમય, જીભ અને તાલ્લું તપનીયમય, નાસિકા વચ્ચે લોહિતાક્ષરત્ને જડેલ કનકમય, આંખો વચ્ચે લોહિતાક્ષરત્ને જડેલ અંકરત્નમય, કીકીઓ આંખની પાંપણો અને મ્હાંઓ રિષ્ટરત્નમય, બન્ને કપોલો કાન અને માલપટ્ટ કનકમય, માથાની ઘડીઓ વજ્રમય, માથાના વાલ ડગવાની

ચામડી તપનીયમય અને માથા ઉપરના વાઢ રિષ્ટરત્નમય છે.

[૧૩૦] તે દરેક જિનપ્રતિમાઓની પાછળ, માઢાવાઢાં ઢોઢાં છત્રો ઢરી રાખનારી છત્રધારક પ્રતિમાઓ છે, ઢચે વાઢુપ મણિકનકમય ચામરને વીંછતી ચામરધારક પ્રતિમાઓ છે.

ઢઢી તે દરેક જિનપ્રતિમાઓની આગઢ સર્ઢરત્નમય પઢી ઢે ઢે “નાગપ્રતિમાઓ, ભૂતપ્રતિમાઓ, ઢક્ષપ્રતિમાઓ અને કુંડધારક પ્રતિમાઓ આવેલી છે.

પ ઉપરાન્ત ઇકસો આઠ ઇકસો આઠ ઢંટો, કઢશો, મૃઢ્ઢારો, આરિસાઓ, થાઢો, પાત્રીઓ, સુપ્રતિષ્ઠો, મનોગુલિકાઓ, રત્નકરંડીયાઓ, હયકંઠાઓ ગઢકંઠાઓ અને ઢૃષમકંઠાઓ ઢગેરે અનેક પઢાર્થો ત્યાં પ પ્રત્યેક જિનપ્રતિમાની આગઢ ગોટઢેલા છે.

ઢઢી ફૂલ, માઢા, ચૂર્ણ, ગન્ધ, ઢસ્ત્ર, આમરણ, સરસઢ અને મોરપીંછ ઢગેરે ઉપકરણોની ઇકસો આઠ ઇકસો આઠ ઢંગેરીઓ, ત્યાં પ્રતિમાઓ આગઢ મૂકી રાખેલી છે.

૮૫ સૂર્યામ્ઢેઢના વિમાનમાં તો ઢઢા ઢૈમાનિક ઢેઢો રહે છે, ત્યાં નાગો અને ભૂતોનો નિઢાસ નથી તેમ સંઢંધ પળ નથી, છતાં ઇ વિમાનમાં નાગો અને ભૂતોની પ્રતિમાઓ શા માટે સ્થાપેલી હશે ? સ્થાપેલી તો ઢીક પળ ઇમને જિનપ્રતિમાઓની આગઢ શા માટે મૂકવામાં આઢી હશે ? નાગોની અને ભૂતોની પ્રાચીન પૂઢાપઢ્ઢિતિનો આમાં અસર તો નહિ હોય ? ઢોકો નાગોથી અને ભૂતોથી મય પામતા અને તેમાંથી પોતઢું રક્ષણ મેઢઢવા તેઓ ઇ નાગો અને ભૂતોની પૂઢા પ્રઢર્તાઢિલી ઇ ઢાત પ્રસિદ્ધ છે; ત્યારે શું સૂર્યામ્ઢેઢ પળ નાગોની અને ભૂતોની પૂઢા કરતો હશે ઢરો ? ઇને પળ ઇમનાથી મય હશે કે કેમ ? નાગ અને ભૂત ઇ ઢન્ને નામો ઇક ઢઢઢાન અને સુપ્રસિદ્ધ ઢંશને પળ સૂઢઢે છે, તો શું અઢીં ઢપરાણલા તે ઢન્ને શઢ્ઢો ઇ ઢંશના સૂઢક છે કે નાગઢેઢતા ઢા ભૂત પ્રેત ઢ્યંતરના સૂઢક છે, ઇ ઢાઢત પળ ઢિઢારઢા જેઢી તો ઢરીઢ.

વઢી, ફૂલ, માઢા, ગન્ધ અને મોરપીંછ વગેરેનાં તેટલાં જ પટલકો ત્યાં સ્થાપી રાખેલાં છે. ૫ ઉપરાન્ત પકસો આઠ પકસો આઠ સિંહાસનો, છત્રો, ચામરો, તેલના ઢબાઓ, કુઠના ઢબાઓ, સુગન્ધી પત્ર, સુગન્ધી ચૂવા, તગર, પલચી, હરતાઢ, હિંગઢોક, મળસિલ અને આંજળના ઢબાઓ, ૫ વધુ ત્યાં યથાક્રમે ગોઠવી રાખેલું છે. ૫ ઢબાઓમાં તેલ વગેરે જે પદાર્થો ભરેલા છે તે અત્યન્ત નિર્મલ સુગન્ધી અને ઉત્તમ જાતના છે.

વઢી, ૫ સિદ્ધાયતનમાં સુગંધી ધૂપથી મઘમઘતાં પકસો ને આઠ ધૂપધાણાં રાખેલાં છે અને ૫ આયતનોની ઉપર જડેલા આઠ આઠ મંગલો ધજાઓ અને છત્રો વગેરે પમની શોભામાં વધારો કરી રહ્યાં છે.

[૧૩૧] તે સિદ્ધાયતનની ઉત્તરપૂર્વે પટલે ઈશાન ચૂનામાં સુધર્માસભા જેવી પક મોટી ઉપપાતસભા આવેલી છે. ૫ સભાની ઉત્તરપૂર્વે સો યોજન લાંબો પચાસ યોજન પહોઢો અને દસ યોજન ઝુંડો પવો પક મોટો સ્વચ્છ પાણીનો ધરો ભરેલો છે. તે ધરાની ઉત્તરપૂર્વે સૂર્યાભિદેવની પક મોટી અભિષેકસભા આવેલી છે. ૫ સભામાં અભિષેક કરવાની વધી સામગ્રી ભરેલી છે. તે અભિષેકસભાની ઉત્તરપૂર્વે સૂર્યાભિદેવના અલંકારોથી ભરેલી પધી પક મોટી અલંકારસભા આવેલી છે. ૫ સભાની ઉત્તરપૂર્વે પક મોટી વ્યવસાયસભાનું સ્થાન આવેલું છે, તેમાં સિંહાસન વગેરે વધાં ઉપકરણો વ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવેલાં છે.

૫ વ્યવસાયસભામાં સૂર્યાભિદેવનું પક મોઢું પુસ્તકરત્ન મૂકેલું છે. તે પુસ્તકનાં “પાનાં રત્નનાં, પાનાં ઉપર રાખવાની કાંચીઓ રિષ્ટ-

૮૬ સ્વર્ગીય વધા પદાર્થો રત્ન અને મળિ વગેરેના વર્ણવેલા છે તેમ ત્યાંનું પુસ્તક પળ રત્નમય છે એમ મૂઢકાર કહે છે. પુસ્તકની રત્નમયતા પાષાળ ઉપર લખવાના યુગની યાદી આપે છે. લખવા માટે પાંદડાં કે કાગઢો ઝ્યાં સુધી નહિ શોધાયાં હતાં તે પહેલાં પુસ્તકો પથર કે માટીની ઈંટો ઉપર લખાતાં ૫ હકીકત ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ છે. આ સ્વર્ગીય પુસ્તક પળ પાષાળમય (રત્નમય-રત્ન પળ પક જાતનો પાષાળ છે) હોઈને પથર ઉપર લખાઈ હોય તે સ્વાભાવિક છે. મૂઢકાર, પુસ્તક તેની શાહી લેખળ લખિયો અક્ષરો અને લખિયાનાં ઢાંકળ સુઢાંનું અદ્ભુત

રત્નની, પાનામાં પરોવેલો દોરો તપનીયનો, દોરાની ગાંઠો વિવિધમણિમય, ખડિયો વૈદ્યનો, ખડિયાનું ઢાંકણું રિષ્ટરત્નનું, તેની સાંકઠ તપનીયની, મધી-શાહી રિષ્ટરત્નની, લેખણ વણની અને અક્ષરો રિષ્ટરત્નમય છે. પવા રત્નમય પુસ્તકમાંનું બધું લખાણ ધર્મસંબંધી છે અથવા બીજી રીતે કહીએ તો એ પુસ્તક એક ધાર્મિક શાસ્ત્ર છે.

તે વ્યવસાયસભાની ઉત્તરપૂર્વે આગઠ વર્ણવેલા ધરા જેવડી લાંબી પહોળી અને ઝૂંડી પથ્થી એક મોટી નંદા પુષ્કરિણી આવેલી છે. તેની ઉત્તરપૂર્વે આઠ થોજન લાંબુ પહોળું અને ચાર યોજન જાડું એવું સર્વ રત્નમય અતિશય મનોહર એક મોટું બલિપીઠ આવેલું છે.

એ રીતે વર્ણવેલું સૂર્યાભિદેવનું વસતિસ્થાન વધારેમાં વધારે મનોહર અને સર્વ પ્રકારે અતિશય આકર્ષક છે.

[૧૩૨] તે કાલે તે સમયે તાજા અવતરેલા સૂર્યાભિદેવે આહાર શરીર ઇન્દ્રિય શ્વાસોચ્છવાસ અને ભાષા મનની પર્યાપ્તિદ્વારા શરીરની

વર્ણન કરે છે, પણ તેઓ પુસ્તકના નામ બાબત કશો ઉલ્લેખ કરતા નથી, તેમ તેના મૂલકર્તા, ટીકાકાર, તેમાં આવેલા વિષયોની ચર્ચા વગેરે પુસ્તક સંબંધી મહત્ત્વની બાબત માટે એક આંકડો પણ પાડતા નથી. જે અંગો ઉપાંગો કે પૂર્વો વગેરે જૈનશાસ્ત્રો પ્રસિદ્ધ છે તેના કરતાં એ પુસ્તક શું કોઈ જુદા પ્રકારનું હશે? મૂલમાં ફક્ત એટલું લખેલું છે કે એ પુસ્તકમાં ધર્મ સંબંધી લખાણ છે, પણ તે લખાણ કયા ધર્મને લગતું છે, કોણે લખેલું છે અને શા ઉદ્દેશથી લખેલું છે એવી કોઈ માહિતી મૂલકારે આપી નથી. બીજી વાચનામાં આ પુસ્તકને ‘ધર્મિય સત્થે’ અર્થાત્ ‘ધાર્મિક શાસ્ત્ર’ તરીકે જણાવેલું છે. આ સ્થળે સમિતિવાળા પુસ્તકમાં મૂલ અને ટીકામાં પાઠભેદ છે. જે પાઠ ટીકામાં બીજી વાચનાનો કહેલો છે તેને સંપાદકે અહીં મૂલમાં છાપેલો છે અને જે પાઠને ટીકાકારે પ્રસ્તુત મૂલનો મૂલપાઠ જણાવેલો છે તે પાઠ મૂલમાં દેખાતો નથી. આવા પ્રકારના મૂલગત અને ટીકાગત પાઠભેદો આ સૂત્રમાં તેમ જ અન્ય સૂત્રોમાં અનેક સ્થળે રહેલા છે તેથી વિચારક અભ્યાસી શુદ્ધ અને પ્રાચીન પાઠને તારવી કાઢી અર્થ મેળવવા પ્રયત્ન કરે તો જ મૂલના ભાવને પામી શકે, નહિ તો મુલાવામાં પડે તેવું છે.

સર્વાંગપૂર્ણતા મેલ્લવી લીધી. પછી એ દેવ એવા વિચારમાં પડ્યો કે-અહીં આવીને મારું પ્રથમ કર્તવ્ય શું છે? હવે પછી નિરંતર શું કરવાનું છે? તત્કાલ અને ભવિષ્યમાં સદાને માટે શ્રેયરૂપ પશું શું કામ કરવાનું છે? ^{૮૭}

[૧૩૩] સૂર્યાભિદેવ એવો વિચાર કરે છે ત્યાં તરત જ તેની સામાનિક સભાના દેવો હાથ જોડીને સેવામાં હાજર થયા અને 'જય થાઓ વિજય થાઓ' એમ બોલી સ્વામીને વધાવતા તેની પાસે આવીને કહેવા લાગ્યા:

હે દેવાનુપ્રિય! આપના આ વિમાનમાં એક મોટું સિદ્ધાયતન છે. તેમાં જિનની ઝંઘાઈએ ઝંઘી પધી એકસો ને આઠ જિનપ્રતિમાઓ બિરાજેલી છે. આપની સુધર્માસભામાં એક મોટો માળવક ચૈત્યસ્તંભ ઝૂમો કરેલો છે તેમાં ગોઠવી રાખેલા વજ્રમય ગોલ ડવામાં જિનનાં સક્થિઓ સ્થાપી રાખેલાં છે. એ, આપને અને અમને વધાને અર્ચનીય વંદનીય ઉપાસનીય છે.

તો હે દેવાનુપ્રિય! એ પ્રતિમાઓની અને એ સક્થિઓની અર્ચા ઘંદના અને પર્યુપાસના એ આપનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે અને વહી વર્તમાન અને ભવિષ્યમાં સદાને માટે શ્રેયરૂપ પશું પણ એ જ કામ છે.

[૧૩૪] સૂર્યાભિદેવ ઉક્ત સૂચન સાંભળી દેવશય્યામાંથી તરત જ બેઠો થયો, ત્યાંથી ઉપપાતસભાના પૂર્વદ્વારે નીકળી પેલા સ્વચ્છ પાણીથી ભરેલા મોટા ધરા તરફ ગયો. ધરાને અનુપ્રદક્ષિણા કરતો તે તેમાં પૂર્વ દ્વારે પેઠો અને ત્યાં ગોઠવેલ સોપાનદ્વારા તેમાં ઝૂતયો, ^{૧૦}

૮૭ ટીકાકાર લખે છે કે “આ સ્થળે પુસ્તકોમાં ઘણોય વાચનાભેદ-પાઠભેદ છે અને તેમાંનો કેટલોક તો પ્રાયઃ અપૂર્વ છે, તેથી શિષ્યોને સંમોહ તો થવાનો પણ એ ન થાય તે માટે અહીં એક સુગમ પાઠ અમે આપેલો છે.” (“इह प्राक्तनो ग्रन्थः प्रायः अपूर्वः भूयान् अपि च पुस्तकेषु वाचनाभेदः ततो मा भूत् शिष्याणां सम्मोह इति क्वापि सुगमोऽपि यथावस्थितवाचनाक्रमप्रदर्शनार्थं लिखितः—पृ० १०२) મારી સમજમાં ફેર ન હોય તો જે હકીકતને આશ્રીને જૈન સમાજમાં મોટો મતભેદ પ્રવર્તે છે તે હકીકતને લગતો આ પાઠભેદ લાગે છે. આ પાઠભેદ બાબત સ્વૂં વિચારીને તત્ત્વશોધ થાય તો જ જૈન સમાજમાં શાંતિ પ્રવર્તે એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. ^{૧૫}

ત્યાં તેણે જલક્રીડા અને જલનિમજ્જન સારી રીતે કર્યાં, પછી તે ચોક્ષો અને પરમશુચિભૂત થઈ ધરામાંથી બહાર આવ્યો અને જ્યાં અભિષેકસભા હતી ત્યાં ગયો.

અભિષેકસભાને પ્રદક્ષિણા કરતો તે પૂર્વદ્વારે તેમાં પેઠો અને ત્યાં ગોઠવેલા મુખ્ય સિંહાસન ઉપર જઈ ચઢી બેઠો.

[૧૩૫] પછી તેની સામાનિક સભાના દેવસભ્યોએ ત્યાંના કર્મકરરૂપ આભિયોગિક દેવોને બોલાવ્યા અને હુકમ આપ્યો કે:
હે દેવાનુપ્રિયો ! આપણા સ્વામી આ સૂર્યામદેવના મહાવિપુલ ઇંદ્રાભિષેકની તૈયારી કરો.

ઉક્ત આજ્ઞા સાંભળતાં જ તે આભિયોગિક દેવોએ ત્યાંથી ઈશાન સ્વૂનામાં જઈ એક બે વાર વૈક્રિયસમુદ્ધાત કરી લીધો અને તે દ્વારા અભિષેકની સામગ્રી માટે એક હજાર આઠ એક હજાર આઠ પદાર્થો બનાવી લીધા; જેવા કે—

સોનાના, રૂપાના, મણિના, સોનામણિના, રૂપામણિના અને સોનારૂપામણિના કલશો બનાવ્યા, ભૌમેય કલશો ઘડી કાઢ્યા; તે જ પ્રકારે અને તેટલી જ સંખ્યામાં મૃદ્ધારો, આરિસા, થાલો, પાત્રીઓ, છત્રો, ચામરો, ફૂલની અને મોરપીંછ વગેરેની વંગેરીઓ, તેલના, દ્વિગલોકના અને આંજળ વગેરેના ડબાઓ અને ધૂપધાણાંઓ એ બધું એક હજાર આઠ એક હજાર આઠની સંખ્યામાં રચી નાખ્યું.

એ બધી સ્વાભાવિક અને બનાવટી સામગ્રી લઈ તે આભિયોગિક દેવો તિરછા લોક તરફ જવા વેગવાલી ગતિથી સ્પાટાબંધ ઉપડ્યા. એ બાજુ અસંખ્ય યોજન જતાં જતાં તેઓ ક્ષીરસમુદ્ર પાસે આવી પહોંચ્યા, તેમાંથી ક્ષીરોદક અને ત્યાંના પ્રશસ્ત ઉત્પલ વગેરે કમલો લઈ ત્યાંથી તેઓ પુષ્કરોદક સમુદ્રે જઈ પહોંચ્યા. ત્યાંનાં પવિત્ર પાણી અને પુષ્પાદિક લઈ તે આભિયોગિક દેવો ભરત ઘેરવતમાં આવેલાં માગધ, વરદામ અને પ્રભાસ તીર્થો તરફ ઉડ્યા. ત્યાં પહોંચી તીર્થજલ અને તીર્થધૂલ લઈ તેઓ ગંગા સિંધુ રક્તા અને રક્તવતી નદીઓને ઓવારે ઝૂત્યા. ત્યાંનાં શુચિ પાણી અને માટી લેતાક તેઓ સુલ્લહિમવંત વગેરે પર્વતો તરફ જઈ ચડ્યા. ત્યાંથી પાણી પુષ્પ અને સર્વ પ્રકારની ઔષધિ સરસવ વગેરે લીધું. ત્યાંથી તેઓ પદ્મપુંડરીકના ધરા તરફ ગયા. ત્યાંનું ચોક્ષું પાણી વગેરે ભરી ત્યાંથી હિમ-

વંત, ઐરવત, રોહિતા, રોહિતાંશા, સુવર્ણકૂલા અને રૂપ્યકૂલા નદીઓ ભળી તેઓ ઉપડયા, પછી સદાવતિ વિયડાવતિ અને વૃત્તવૈતાલ્ય તરફ ગયા. પછી ત્યાંથી મહાહિમવંત રુક્ષિમ વગેરે પર્વતો ભળી ઉડયા અને ત્યાંથી મહાપદ્મદ્રહ મહાપુંડરીકદ્રહ તરફ જઈ પછી તેઓ હરિવર્ષ અને રમ્યકક્ષેત્રની હરિકાંતા અને નારીકાંતા નદીઓ ભળી વહ્યા. ત્યાંથી ગંધાવતી માલવંત અને વૃત્તવૈતાલ્ય તથા નિષધ નીલ-વંત તિગિચ્છ કેસરિદ્રહ અને મહાવિદેહની સીતા સીતોદા નદીઓ ભળી તેઓ ગયા. પછી ત્યાંથી ચક્રવર્તીના બધા વિજયોપ જઈ અને ૫ રીતે તે તે બધાં સ્થલોનાં પાણી માટી પુષ્પાદિક લઈ છેક છેલ્લે તેઓ મંદર પર્વતે જઈ પહોંચ્યા. મંદર પર્વતના ભદ્રશાલ નંદન અને સોમનસ વનમાંથી સુંદર ગોશીર્ષચંદન વગેરે સામગ્રી લઈ તેઓ જ્ઞપાટાબંધ પાછા ફર્યા અને ત્વરાવાળી ચાલથી પાછા સૂર્યાભિમાનમાં-જ્યાં સિંહાસન ઉપર પોતાનો સ્વામી સૂર્યાભદેવ બેઠેલો છે ત્યાં-જઈ પહોંચ્યા અને પેલા સામાનિક સભાના સભ્યો સમક્ષ ઇંદ્રાભિષેકની સર્વ સામગ્રી જે તેમણે વિવિધ સ્થલેથી આણી હતી તે હાજર કરી દીધી.

અભિષેકની સર્વ સામગ્રી આવી પહોંચ્યા પછી સૂર્યાભદેવની સામાનિક સભાના ચાર હજાર દેવસભ્યો, તેની ચાર પટ્ટરાણીઓ, બીજી ઋણ સભાઓના પોતપોતાના પરિવારવાળા દેવો, સાત સેનાધિપતિઓ, સોઠ હજાર આત્મરક્ષક દેવો અને બીજા પળ ઘણા દેવદેવોઓ-૫ બધાંપ ત્યાં અભિષેકસભામાં આવી તે તે સામગ્રીદ્વારા મોટી ધામધૂમથી સૂર્યાભદેવનો ઇંદ્રાભિષેક કર્યો.

[૧૩૬] ૫ મહાવિપુલ ઇંદ્રાભિષેક ચાલતો હતો ત્યારે કેટલાક દેવોપ સૂર્યાભિમાનમાં સુગંધી પાણીનો છંટકાવ કર્યો, કેટલાકોપ ને વિમાનની બધી ધૂલ જાડો કાઢો, બીજા કેટલાકોપ ૫ વિમાન અને તેનાં ફેરી બજાર વગેરે ભાગોને લિપીગુંપીને સાફ કર્યા, માંચા ઉપર માંચા ઢાળીને વિમાનને શણગાર્યું, ઠેકઠેકાણે દારબંધ ધજાપતાકાઓ રોપી, ચંદ્રવા બાંધ્યા, સુગંધી છાંટણાં છાંટ્યાં, ચંદનના થાપા માર્યા, વારણેવારણે ચંદનના પૂર્ણ કલશો અને તોરણો ટાંગ્યાં, લાંબી લાંબી સુગંધી માલાઓ લટકાવી, સુવાસિત પુષ્પો વેર્યાં, સુગંધમય ધૂપો ઉવેચ્યા, સોનું રૂપું વજ્ર રત્ન મણિ ફૂલ ફલ માલા ચૂર્ણ ગંધ આભરણ અને વસ્ત્ર વગેરેનો વરસાદ વરસાવ્યો, મંગલ વાર્તા વાગ્યાં, ઢોલ ધડક્યા, વીણાઓ રણજણી, ધવલ મંગલ ગવાયાં, વિવિધ પ્રકારનાં અભિનયોવાળાં નૃત્યો થયાં, નાટકો ભજવાયાં,

સોના રૂપાં રત્નો વગેરે વેંચાયાં, પમ તે તે દેવોપ પોતાના સ્વામીના અભિષેકની ખુશાલીમાં તે વિમાનને અનેક પ્રકારે સુશોભિત કર્યું.

ઘઠી, તે પ્રસંગે હર્ષમાં આવી જઈ કોઈ દેવો બુચકારા કરવા લાગ્યા, કોઈ ફૂલ્યા સમાતા નથી, કેટલાકો નાચવા માંડ્યા, તાંડવ કરવા લાગ્યા, હોકારા કરવા લાગ્યા, બાહુઓ અફઠાવવા લાગ્યા, હળહળવા માંડ્યા, હાથીની પેટે ચીસો પાડવા લાગ્યા; કેટલાકો ઝૂઝળે છે, સિંહનાદ કરે છે, ઝંચે ઝડે છે, નીચે પડે છે, પગ પછાડે છે, ગાજે છે, શબકે છે, વરસે છે, પોતપોતાનાં નામો કહી સંભળાવે છે, તેજથી તપે છે; કેટલાકો મોટેથી થૂથૂ કરે છે અને કેટલાકો પોતાના હાથમાં ધૂપધાણાં, ફલશો અને કમઠો વગેરે રાક્ષી આમતેમ ઢોડાઢોડી કરે છે: પ રીતે તે દરેક દેવો પોતાના સ્વામીના અભિષેકની ખુશાલી માણે છે.

અભિષેક થઈ રહ્યા બાદ તે દરેક દેવો હાથ જોડીને બોલ્યા કે:

હે નંદ ! તારો જય થાઓ, હે ભદ્ર ! તારો જય થાઓ, જે અજિત છે તેને તું જિત અને જે જિત છે તેની તું રક્ષા કર. દેવોમાં જેમ ઇંદ્ર, તારાઓમાં ચંદ્ર, અસુરોમાં અમર, નાગોમાં ધરણ અને મનુષ્યોમાં ભરતની પેઠે તું અમારી વચ્ચે રહે.

ઘઠી, ઘણાં પલ્યોપમો, ઘણાં સાગરોપમો, ઘણાં પલ્યોપમો અને સાગરોપમો સુધી અમારા ઉપર અને આ આજ્ઞા સૂર્યાભિવિમાન ઉપર આધિપત્ય ભોગવ અને અમને બધાંને સુરક્ષિત રાખતો તું અહીં આનંદથી વિહર.

આમ બોલીને તે બધાં દેવદેવીઓપ જય જય નાદ કર્યો અને પ રીતે સૂર્યાભિદેવનો ઇંદ્રાભિષેક પૂરો થયો.

[૧૩૭] અભિષેક પૂરો થતાં તે સૂર્યાભિદેવ, ત્યાંથી પૂર્વને બારણે નીકળી અલંકાર સભાને પ્રદક્ષિણા કરતો તેમાં તે જ બારણે પેઠો અને ત્યાંના મુખ્ય સિંહાસને બેઠો.

પછી તેના સામાનિક સભ્યદેવોપ તેની સમક્ષ ત્યાં બધી અલંકારસામગ્રી ઉપસ્થિત કરી. પહેલાં તો ન્હાપલો હોવાથી તેણે સુકો-મઠ અંગતૂછણા દ્વારા પોતાનાં અંગો તૂછ્યાં, તેના ઉપર સરસ ગોશીર્ષચંદનનો લેપ કર્યો અને ત્યારબાદ પકજ ફૂંકે ઝડી શકે તેવું

ઘોડાની લાલ જેવું નરમ, સુંદર વર્ણ અને સ્પર્શવાલું અને જેને છેડે સોનું જડેલું છે તેવું સ્ફટિક જેવું ઝજલું ધોલું દેવદૂગ્ય “યુગલ તેને પહેર્યું. પછી હાર, અધહાર, પકાવલ, મોતીની માળા, રત્નાવલ, અંગદ, કેયૂર, કડાં, બેરલાં, કણદોરો, દસે આંગળીપ વેઢ વીંટીઓ, છાતી ઉપર દોરો; માદલિયું, કંઠી, ઝૂમણું, કાને કુંડલ અને માથે ચૂડામણિ મુગટ વગેરે આભરણો પહેરી પોતાના દેહને એ સૂર્યાભદેવે ઠીક ઠીક સજાવ્યો.

વઢી, ગુંથેલી વીંટેલી ભરેલી અને એક બીજાના નાઢથો જોડેલી પવી ચારે પ્રકારની માળાઓથી પોતાની જાતને કલ્પવૃક્ષની પેઠે સુશોભિત કરતાં તેને દિવ્ય પુષ્પમાલ પળ પહેરી.

[૧૩૮] એ રીતે અલંકૃત થયેલો તે સૂર્યાભદેવ વ્યવસાયસભાને પ્રદક્ષિણા કરતો તેમાં આવ્યો અને ત્યાં સિંહાસનારૂઢ થયો. પછી તો તેના સામાનિક સભ્યોએ તેની સમક્ષ ત્યાંના પુસ્તકરત્નને મૂક્યું, તેને તેને ઉઘાડી વાંચી તેમાંથી ધાર્મિક વ્યવસાયને લગતી સમજૂતી મેળવી લીધી.

એ ક્રમ પૂરો થયા બાદ તે, ત્યાંથી પૂર્વદ્વારે નીકળી નંદા પુષ્કરિણીએ ગયો. ત્યાં ગોઠવેલા સોપાનદ્વારા પુષ્કરિણીમાં ઝૂતરી તેને પોતાના હાથપગ પલાલ્યા, પછી ચોક્ષા પરમશુચિભૂત થઈ હાથીની મુલાકાતિની જેવી પાણીથી ભરેલી એક મોટી ધોળી રજતમય શ્વારી અને પુષ્કરિણીનાં કમલો વગેરે લઈ ત્યાંથી તે સિદ્ધાચતન તરફ જવા નીકળ્યો.

૮૮ ભગવાન મહાવીરના સમસમયી લોકો બે વચ્ચે પહેરતા એ હકીકત, તે સમયની વસ્ત્રપરિધાનપદ્ધતિનો ઉલ્લેખ અને બીજાં કેટલાંક પ્રાચીન ચિત્રો ઉપરથી સમજી શકાય એમ છે. એ રીતે સ્વર્ગીય દેવો પણ ભારતવર્ષની એ વસ્ત્રપરિધાનપદ્ધતિને અનુસરતા હોય એમ આ વર્ણન સૂચિત કરે છે. વસ્ત્રની બનાવટનું વર્ણન જોતાં તે સમયની વસ્ત્રરચનાની કલા પરમપ્રકર્ષને પામેલી છે એ તો ચોક્કસ જણાય છે. સૂત્રકારે વર્ણવેલું વસ્ત્ર આજનાં વસ્ત્રયંત્રો પણ નથી બનાવી શકતાં, ત્યારે એ વસ્ત્ર તે સમયના હાથવળાટની બનાવટ છે એ, વસ્ત્રરચનાની કલાનો પરમપ્રકર્ષ નહિ તો બીજું શું?

સિદ્ધાયતનમાં જ્યાં દેવચંદ્ર છે અને જે બાજુપ જિનપ્રતિમાઓ છે તે તરફ જઈ એ સૂર્યાભદેવે અને તેના સકલ પરિવારે તેમને પ્રણામ કર્યા. પછી તેમને મોરપીંછથી પૂંજી, સુગંધી પાળીથી પચાલી, સરસ ગોશીર્ષચંદનનો લેપ કર્યો, સુવાસિત અંગલૂછનાથી તેમને લૂંછી અને પછી તે પ્રતિમાઓને અક્ષત પર્વાં દેવદૂષ્ય યુગલ પહેરાવ્યાં. ત્યારબાદ તે સવસ્ત્ર પ્રતિમાઓ ઉપર ફૂલ, માઝા, ગંધ, ચૂર્ણ, વર્ણ, વસ્ત્ર, આભરણ વગેરે ચઢાવી તેમને લાંબીલાંબી માઝાઓ પહેરાવી અને પાંચે પ્રકારનાં પુષ્પોના પગર ભર્યા. પછી તે જિનપ્રતિમાઓની સન્મુખ રૂપેરી અંકજ ચોંચાના સ્વસ્તિક દર્પણ વગેરે આઠઆઠ મંગલો આલેખ્યાં, વૈદ્યમય ધૂપધાણામાં સુગંધી ધૂપ સઠગાવી તે પ્રત્યેક પ્રતિમાઓ આગલ ધૂપ કર્યો અને પછી ગંભીર અર્થવાઝા મોટા પકસો ને આઠ છંદો બોલી તેમની સ્તુતિ કરી.”

૮૯ ટીકાકારે લખેલું છે કે—“સૂર્યાભદેવ વાંદે છે એટલે તે જિનપ્રતિમાઓને ચૈત્યવંદનવિધિપૂર્વક વાંદે છે અને પછી નમે છે એટલે પ્રણિધાનાદિકના યોગપૂર્વક નમે છે” એવો કેટલાકનો મત છે. ત્યારે વઢી બીજા કેટલાક તો કહે કે “ચૈત્યવંદનનો જે પ્રસિદ્ધ વિધિ છે તે તો વિરતિવાઝાઓને જ વંધવેસે એવો છે. તેમાં ઈર્યાપથિકીપૂર્વકનો કાઠસ્સગ આવતો હોવાથી વિરતિવાઝા સિવાયના બીજાઓને એ વિધિ કરવો યુક્તિ નથી, માટે ‘વાંદે છે’ એટલે ચૈત્યવંદનપૂર્વક વાંદે છે એમ નહિ પણ સામાન્યપણે વાંદે છે અને ‘નમે છે’ એટલે આશય-ભાવ-વૃદ્ધિને કારણે આદર-પૂર્વક નમે છે” એવો અર્થ સમજવો. સૂર્યાભદેવે કરેલી ચૈત્યવંદનરૂપ સ્તુતિના પ્રસંગમાં આ પ્રકારે મોટો મતભેદ છે.” અહીં જે તથ્યરૂપ હોય તે તો પરમ ઋષિ કેવળી ભગવંતો જાણે” આમ કહીને એ મતભેદોથી ગુંચવાઈને ટીકાકાર છૂટી જતા જણાય છે, પણ એ બાબત કોઈ પ્રકારની સ્પષ્ટતા કરતા નથી. વઢી “આ પછી જે હકીકત આવે છે તે સંબંધે પણ મોટો પાઠભેદ છે” એમ ટીકાકાર જણાવે છે. આ બધો વાચનાભેદ અને ઉક્ત મતમતાંતરો ધ્યાનમાં રાખીને આ પ્રકરણને સમજવું જોઈએ. “મોટા છંદવાઝા ૧૦૮ શ્લોક દ્વારા સૂર્યાભદેવે સ્તુતિ કરેલી” એમ મૂલમાં કહેલું છે પણ એ છંદો કયા પ્રકારના હતા એ વિશે કશું જણાવેલું નથી. સ્તુતિ કરતાં સૂર્યાભદેવે શકસ્તવ પણ કહેલું છે પરંતુ તે અતિપ્રસિદ્ધ હોવાથી અહીં પૂરું આપેલું નથી. (“વન્દતે તાઃ પ્રતિમાઃ ચૈત્યવન્દનવિધિના પ્રસિદ્ધેન, નમસ્કરોતિ પશ્ચાત્ પ્રણિધાનાદિયોગેન ઇતિ એકે. અન્યે

ત્યારબાદ તે સૂર્યાભદેવ સાતઠા પગલાં પાછો ફર્યો, પછી બેસી, ડાબો પગ ઝૂંચો રાખી, જમણો પગ જમીન ઉપર મૂકી, માથું ત્રણ વાર નીચું નમાવી, હાથ જોડીને આ પ્રમાણે બોલ્યો:

અરિહંત ભગવંતોને નમસ્કાર, યાવત્ અચલ સિદ્ધિને વરેલાઓ પ્રતિ નમસ્કાર. [પૃ૦ ૧૮ પં૦ ૨-]

પછી તો એ સિદ્ધાયતનનો વચ્ચલો ભાગ, તેની ચારે બાજુનો દ્વારપ્રદેશ, મુખમંડપો, પ્રેક્ષાગૃહમંડપો, વજ્રમય અઘાડો, વધા ચૈત્ય-સ્તંભો, મણિપીઠિકાઓ ઉપરની જિનપ્રતિમાઓ, વધાં ચૈત્યવૃક્ષો, મહેન્દ્રધ્વજો, નંદાપુષ્કરિણીઓ, માણવક ચૈત્યસ્તંભોમાં સચવાઈ રહેલાં જિનનાં સંકિર્ણો, દેવશય્યાઓ, નાના મહેન્દ્રધ્વજો, સુધર્માસભા, ઉપપાતસભા, અભિષેકસભા, અલંકારસભા અને એ બધી સભાઓનો ચારે બાજુનો પ્રદેશ, એ વધાંને તથા એ વધે સ્થળે આવેલી પૂતળીઓ શાલમંજિકાઓ, દ્વારચેટીઓ અને બીજાં વધાં ભવ્ય ઉપકરણો વગેરેને તે સૂર્યાભદેવે મોરપીંછીથી પૂંજ્યાં, દિવ્ય પાણીની ધારાઓથી પોંચ્યાં, તેમના ઉપર ગોશીર્ષ ચંદનો લેપ્યાં-તે વતી થાપા માર્યા અને તેમની સન્મુખ ફૂલના પગર ભર્યા, ધૂપ દીધો અને તે શોભાવર્ધક વધી સામગ્રી ઉપર ફૂલ ચઢાવ્યાં, તેમજ માળાઓ, ઘરેણાં અને વહો વગેરે પહેરાવ્યાં અને પોતાની ઋદ્ધિને સૂચવતા તે પ્રત્યેક પદાર્થ તરફ એ રીતે તે સૂર્યાભદેવે પોતાનો સદ્ભાવ બતાવ્યો.

એમ કરતો કરતો તે, છેક છેલ્લે વ્યવસાયસભામાં આવી પહોંચ્યો. ત્યાં તેણે ત્યાંના પુસ્તકરત્નને મોરપીંછીથી પૂંજ્યું, દિવ્ય જલની ધારાથી પોંચ્યું અને ઉત્તમ ગંધ તેમજ માળા વગેરે વડે પૂર્વવત્ તેની અર્ચા કરી તથા ત્યાંની પૂતળીઓ વગેરે તરફ પણ તેણે તે જ રીતે પોતાનો સદ્ભાવ સૂચિત કર્યો.

આ બંધુ કરીને જ્યારે તે બલિપીઠ પાસે આવી બલિનું વિસર્જન કરે છે ત્યારે તેણે પોતાના આભિયોગિક દેવોને બોલાવી નીચેનો

તુ અભિદધતિ-વિરતિમતામેવ પ્રસિદ્ધઃ ચૈત્યવન્દનવિધિઃ અન્યેષાં તથાઽભ્યુપગમપુરસ્સરકાયવ્યુત્સર્ગાસિદ્ધેઃ ઇતિ વન્દતે સામાન્યેન, નમસ્કરોતિ આશય-વૃદ્ધેઃ અભ્યુત્થાનનમસ્કારેણેતિ । તત્ત્વમત્ર ભગવન્તઃ પરમર્થયઃ કેવલિનો વિદન્તિ । અતઃ ઝર્ધ્વ સૂત્રં સુગમમ્, કેવલં ભૂયાન્ વિધિવિષયો વાચનાભેદ ઇતિ”-પૃ૦ ૧૧૦)

હુકમ કહી સંભળાવ્યો:

હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે શીઘ્ર જાઓ અને આ સૂર્યાભિવિમાનમાં આવેલા સિંગોડાના ઘાટના માર્ગોમાં ત્રિકોમાં ચતુષ્કોમાં ચત્વરોમાં ચતુર્મુખોમાં અને મહાપથોમાં તથા પ્રાકાર અટારીઓ દ્વારો ગોપુરો તોરણો અગરામો ઉદ્યાનો વનો વનરાજિઓ કાનનો અને વનખંડોમાં અર્થાત્ મારા આ વિમાનમાં વસતાં દેવો અને દેવીઓ ઉક્ત રીતે નાને મોટે બધે સ્થલે અર્ચનિકા કરે પણ તેપને જાહેર કરો.

આભિયોગિક દેવોદ્વારા પોતાના સ્વામી સૂર્યાભદેવની ઉપર પ્રમાણેની ઘોષણા સાંભળી ત્યાં વસતાં પ્રત્યેક દેવો અને દેવીઓ ઉક્ત ઘોષણામાં જણાવ્યા પ્રમાણેનાં તે તે પ્રત્યેક સ્થલની અર્ચનિકા કરી.

આ બધું પતી ગયા પછી તે સૂર્યાભદેવ નંદા પુષ્કરિણી પ ગયો, ત્યાં તેણે હાથ પગ પલાલ્યા અને ત્યાંથી તે, ચાર હજાર સામાનિક દેવસભ્યો, ચાર પટ્ટરાણીઓ અને સોઠ હજાર આત્મરક્ષક દેવો વગેરે અનેક દેવ દેવીઓ સાથે, મોટા ઠાઠમાઠથી વાજતે ગાજતે વરઘોડો ફરે તેમ ફરતો ફરતો સીધો પોતાની સુધર્માસભા તરફ આવ્યો, ત્યાં પૂર્વદ્વારે પેસી ત્યાંના મુખ્ય સિંહાસન ઉપર પૂર્વાભિ-મુખ થઈને બેઠો.

[૧૪૦] પ સભામાં તે સૂર્યાભદેવની પશ્ચિમોત્તરે અને ઉત્તરપૂર્વે ઢાલેલાં ચાર હજાર ભદ્રાસનોમાં સૂર્યાભદેવની સામાનિક સભાના સભ્યદેવો બેઠા, પૂર્વમાં તેની ચાર પટ્ટરાણીઓ, દક્ષિણપૂર્વમાં આંતરસભાના આઠ હજાર દેવો, દક્ષિણમાં મધ્યસભાના દસ હજાર દેવો, દક્ષિણપશ્ચિમમાં બાહ્ય સભાના બાર હજાર દેવો અને પશ્ચિમે સાત સાત સેનાધિપતિઓ બેઠા.

વઢી, તે સૂર્યાભદેવની ફરતા નારે દિશામાં ચાર ચાર હજાર આત્મરક્ષક દેવો બેઠા. પ આત્મરક્ષક દેવો પરાવર સજેલાં કવચો પહેરેલાં, ચેલેલી કામઠીવાળાં ધનુષો હાથમાં ધરી રાખેલાં, પોતપોતાના પહેરવેશો ઉપર ઉત્તમ ચિહ્નપટ્ટો મરાવેલા, તેમાંના કેટલાકના હાથમાં નીલાં પીલાં અને રાતાં ફળાં હતાં, કેટલાકના હાથમાં ચાપ, ચારુ, ચર્મ, દંડ, ચઢ્ઢા અને પાશ વગેરે અસ્ત્રશસ્ત્રો જાબકી રહેલાં હતાં, પોતાના સ્વામી સૂર્યાભદેવ તરફ ખૂબ ભક્તિભાવભરી દ્રષ્ટિ જોતા તથા વિનીત ભાવે કંકરભૂત થઈને રહેલા અને સમયે

સમયે પ સૂર્યાભદેવની રક્ષા માટે સાવધાન રહેતા તે આત્મરક્ષક દેવો ત્યાં તેની ફરતા ચારે દિશામાં ચોકી પહેરો ભરતા ઝભા છે.
તે સૂર્યાભદેવનો પ બધી દિવ્ય ઋદ્ધિ છે, દિવ્ય શોભા છે અને દિવ્ય દેવશક્તિ છે.

પ્ર૦—હે ભગવન્ ! પ સૂર્યાભદેવની સ્થિતિ-આવરદા કેટલી લાંબી જણાવેલી છે ?

ઉ૦—હે ગૌતમ ! પની આવરદા ચાર પલ્યોપમની જણાવેલી છે.

પ્ર૦—હે ભગવન્ ! સૂર્યાભદેવની સામાનિક સભામાં બેસનારા દેવોની સ્થિતિ કેટલી લાંબી જણાવેલી છે ?

ઉ૦—હે ગૌતમ ! તેઓની આવરદા પળ ચાર પલ્યોપમની જણાવેલી છે.

હે ગૌતમ ! તે સૂર્યાભદેવ પ પ્રકારની મહાઋદ્ધિ, મહાદ્યુતિ, મહાબલ, વિશાલ યશ, અતુલ સુખ અને મહાપ્રભાવવાલો છે.

[૧૪૧] પ્ર૦—હે ભગવન્ ! તે પ્રકારની દિવ્ય દેવઋદ્ધિ દેવદ્યુતિ અને દેવપ્રભાવ પ બધું પ સૂર્યાભદેવને કેવી રીતે મલ્લ્યું ? તેણે પ બધું કેવી રીતે પ્રાપ્ત કર્યું ? અને કેવી રીતે પ બધાનો તે સ્વામી થયો ? પ સૂર્યાભદેવ પના પૂર્વજન્મમાં કોણ હતો ? પનું નામ ગોત્ર શું હતું ? પ કયા ગામ નગર કે સંનિવેશનો નિવાસી હતો ? પળે પવું તે શું દીધું શું ખાધું શું કર્યું ને શું આચર્યું કે જેથી તે પવો મહાપ્રભાવશાલી દેવ થયો ? અથવા તથાપ્રકારના આર્ય શ્રમણ કે બ્રાહ્મણની પાસેથી તેણે પવું તે ધાર્મિક આર્ય સુવચન શું સાંભળ્યું કે જેથી તે પવો અતુલ વૈભવવાલો ઉત્તમ દેવ થયો ?

ઉ૦—‘હે ગૌતમ વગેરે શ્રમણો !’ પમ કહીને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે ભગવાન ગૌતમને આમંત્રીને આ પ્રમાણે કહ્યું :

સૂરિયામનું વર્ણન સમાપ્ત ।

રાજા પાસીની કથા

[૧૪૨] હે ગૌતમ ! એમ છે કે આ જંબૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં ભારતવર્ષમાં કેકયિઅર્ધ^{૧૦} નામે જનપદ, ધન અને ધાન્ય વગેરેની વિભૂતિથી પરિપૂર્ણ હતો. તે દેશમાં સર્વે પ્રકારનાં સુખનું ધામ પૃથ્વી સેયવિયા^{૧૧} નામની નગરી હતી. તે નગરીથી બહાર ઉત્તરપૂર્વના

૯૦ જૈન શોલોમાં ૨૫॥ આર્ય દેશોનાં તથા તે દરેક દેશની એક એક રાજધાનીનાં નામ પ્રસિદ્ધ છે. ૨૫ દેશો તો આલેઆલા આર્ય હતા અને 'કેકયિ' દેશ અડધો આર્ય હતો એમ એ શાસ્ત્ર સૂચવે છે. બૌદ્ધગ્રંથોમાં ય 'કેકય' દેશનો ઉલ્લેખ છે. તે દેશનું વર્તમાન સ્થાન ઉત્તરમાં પેશાવર તરફ કહી શકાય. પણ તેની ચોક્કસ સીમા કહી શકાતી નથી. મૂળ પાઠમાં 'કેઙ્ગઅદ્દે' એવું છપાઈ છે અને ટીકાકારે ("કેકયી નામ અર્ધમ્"—પૃ૦ ૧૧૪) લખીને તે મૂળ શબ્દની વ્યાખ્યા આપી છે. ટીકાનો ઉલ્લેખ જોતાં મૂળ પાઠ 'કેઙ્ગ'ને બદલે 'કેઅઈ' કે 'કેયઈ' હોય તો શુદ્ધ પાઠ કહેવાય. રાજા દશરથની એક રાણીનું 'કૈકયી' નામ તે, આ કેકય દેશની હતી માટે 'કૈકયી' પડ્યું જણાય છે.

૯૧ આ નગરીને 'કેકય' દેશની રાજધાની તરીકે સૂત્રોમાં વર્ણવેલી છે. 'સેયવિયા' નો સંસ્કૃત પર્યાય ટીકાકારે 'શ્વેતમ્બી' સૂચવેલો છે. આવશ્યક સૂત્ર (પૃ૦ ૧૯૭ વિભાગ ૧) માં જણાવેલું છે કે "હ્રસ્વ મહાવીર વિહાર કરતાં કરતાં ઉત્તરચાવાલ કે ઉત્તરવાચાલ પ્રદેશમાં ગયા, ત્યાંથી 'સેયવિયા' ગયા, ત્યાં તે નગરીના શ્રમણોપાસક રાજા પરદેશીએ મહિમા કર્યો અને પછી ત્યાંથી મહાવાન સુરભિપુર પહોંચ્યા. આ નગરી વર્તમાનમાં કયાં છે તેની હકીકત મળી નથી. દીઘનિકાય નામના બૌદ્ધ ગ્રંથમાં આવેલા પાયાસિસુત્તમાં આ નગરીને 'સેતવ્યા' નામથી

'કેકયિ'
નામનો
અડધો
આર્યદેશ
અને સેય-
વિયા નગર

॥૯૭॥

૧૦

દિગ્ભાગમાં-ઈશાન ઋણામાં વધી ઋતુઓમાં ફલોથી લચ્યું રહેતું સુન્દર સુગન્ધી શીતલ છાયાવાળું અને સર્વ પ્રકારે રમ્ય નન્દનયન જેવું મિયલણ નામે ઉદ્યાન હતું. તે નગરીનો રાજા મહાદિમવન્ત જેવો પ્રભાવશાળી પયેસી^{૧૧} રાજા હતો. ૫ રાજા અધાર્મિક, અધર્મિષ્ઠ, ધર્મને નહિ અનુસરનારો, અધર્મને જ જોનારો, અધર્મને ફેલાવનારો હતો. ૫ના શીલ તથા આચારમાં કયાંય ધર્મને નામતું પણ સ્થાન

સૂચવેલી છે અને કોશલ દેશમાં (જૈનદષ્ટિએ અયોધ્યા અને તેની આસપાસનો પ્રદેશ)વિહાર કરતા કરતા કુમાર કાશ્યપ આ નગરીમાં આવ્યા એમ સૂચવી એને કોશલોના નગર તરીકે જણાવેલી છે. (“યેન સેતવ્યા નામ કોસલાનં નગરં તદ્ અવસરિ”-દીઘનિકાય ભાગ ૨ પૃ. ૩૧૬)

૯૨ મૂલમાં આ માટે ‘પેસી’ શબ્દ વપરાયેલો છે, ટીકાકાર આ માટે ‘પ્રદેશી’ શબ્દ વાપરે છે અને આવશ્યકમાં ‘પદેસી’, શબ્દ સૂચવેલો છે. આ રાજા સંબંધી જે હકીકત હવે પછી આ, રાયપસેનઇય સૂત્રમાં આવનારી છે તેને લગભગ મળતી હકીકત ‘દીઘનિકાય’ ના પાયાસિસુ-‘તંત’ નામના લાંબા પ્રકરણમાં આવેલી છે. (‘પાયાસિ’ શબ્દમાં ‘ય’ની પહેલાં જે કાના જેવું નિશાન છે તે, સ્વરેસર કાનો નથી પણ પડિમાત્રાની લિપિમાં એ કાના જેવું નિશાન ‘ય’ ઉપરની માત્રા છે એટલે એનું સ્વરૂં વાંચન ‘પયેસિ’ થાય પણ માત્રા વાંચવાની ભૂલના પરિણામે અને ‘ય’ પછી એક કાનો વધી જવાને કારણે ‘પયેસિ’ ને વદલે ‘પાયાસિ’ થયું હોય એમ ન બને ?) એ સુતંતમાં મુલ્ય પ્રશ્નકાર રાજા ‘પાયાસિ’ છે, તેમાં તેને રાજન્ય વંશનો જણાવેલો છે અને તેનો સંબંધ કોશલ વંશના રાજા ‘પસેનદિ’ સાથે બતાવેલો છે. રાયપસેનઇયમાં જેમ રાજા પયેસિ ને અત્યંત પાપિષ્ઠ તરીકે વર્ણવેલો છે તેમ દીઘનિકાયમાં નથી, પરંતુ એમાં એમ તો કહેલું છે કે- એ રાજાને પાપમય વિચારો થયેલા; પરલોક નથી, ઔપપાતિક સત્તા નથી અને સુકૃત તથા દુષ્કૃતનો કોઈ પ્રકારનો ફલવિપાક -પરિણામ-નથી. આ રાજા વિશે બીજી કોઈ ઐતિહાસિક માહિતી મળી નથી. (તેન ચો પન સમયેન પાયાસિ રાજઞ્જો સેતવ્યં અઙ્ગાવસતિ x x x પસેનદિકોસલેન દિન્નં રાજદેય્યં x x x પાયાસિરાજઞ્જસ્સ એવરૂપં પાપકં દિટ્ઠિગતં ઉપ્પન્નં હોતિ ઇતિ પિ નત્થિ પરલોકો, નત્થિ સત્તા ઔપપાતિકા, નત્થિ સુકતદુક્કતાનં કમ્માનં ફલવિપાકો તિ-દીઘનિકાય ભાગ ૨ પૃ. ૩૧૬-૩૧૭)

ન હતું. ઘઢી, પ રાજા પોતાની આજીવિકા અધર્મથી જ ચલાવતો. પના મોઢામાંથી 'હળો' 'છેલો મેલો' પયો જ ભાષા નીકળતો. પ પ્રકૃતિપ્રવચ્છંદ ક્રોધી મયાનક અને અધમ હતો. પના હાથ હમેશાં લોહીમર્યા-લોહીથી ચરહાપલા જ રહેતા. પ વિનાવિચાર્યે પ્રવૃત્તિ કરનારો, હલકાઓને ઉત્તેજન આપનારો, લાંચિયો, ઠગારો, કપટી, યગમગત અને અનેક પ્રકારના ફાંસલાઓ રચી સર્થે કોઈને દુઃખ દેનારો હતો. પનામાં કોઈ પ્રકારનાં વ્રત શીલ ગુણ કે મર્યાદા ન હતાં, કદી પણ પ પ્રત્યાખ્યાન ઉપોસથ કે ઉપવાસ ન કરતો, અનેક મનુષ્યો મૃગ પશુ પક્ષી અને સર્પ ઘગેરેનો ઘાતક હતો. ટુંકામાં પ રાજા અધર્મનો કેતુ હતો. કદી તે ગુરુજનોનો આદર ન કરતો, વિનય ન કરતો, તેમ કોઈ શ્રમણ યા બ્રાહ્મણમાં તેને લેશ પણ વિશ્વાસ ન હતો. આવો તે ક્રૂર રાજા પોતાના આજ્ઞા દેશની કરમર-વૃત્તિ ચરાચર ચલાવી ન શકતો.

[૧૪૩] પ રાજાને ઘોલલે ચાલલે હસલે કુશલ અને હાથેપગે સુંવાળી સૂરિયકન્તા નામે રાણી હતી. પયેસી રાજામાં અનુરક્ત પ રાણી તેની સાથે અનેક પ્રકારનાં માનવી ભોગોને ભોગવતી રહેતી હતી.

[૧૪૪] પપેસી રાજાનો મોટો દીકરો સૂરિયકન્તા રાણીને પેટે અવતરેલો સૂરિયકન્ત નામે યુવરાજ કુમાર હતો. પ યુવરાજ, રાજા પયેસીનાં રાજ્ય રાષ્ટ્ર બલ ઘાહન કોશ કોઠાર અન્તઃપુર અને સમગ્ર દેશની પોતાની મેલે સંભાલ કરતો રહેતો હતો.

[૧૪૫] તે પયેસી રાજાને તેનાથી મોટો, માઈ અને કલ્યાણમિત્ર જેવો, ચિત્ત^{૧૩} નામે પક સારથિ હતો. સંપત્તિવાલો પ કોઈથી ન

૯૩ આ માટે ટીકાકાર 'ચિત્ર' શબ્દ વાપરે છે. દીઘનિકાયમાં આ માટે 'સ્વત્તે' શબ્દ છે. આ સૂત્રમાં જેમ રાજા પપેસી અને ચિત્ત વચ્ચે ગાઢ સંબંધ બતાવેલો છે તથા તે બેનો વચ્ચે વિશેષ વાતચીત થયાની હકીકત લખેલી છે, તેમ દીઘનિકાયના પાયાસિસુત્તંત પ્રકરણ-માં રાજા પાયાસિ અને સ્વત્તે વચ્ચેનો સંબંધ જણાવેલો છે અને તે બેનો વચ્ચે વિશેષ વાતચીત થયાની નોંધ કરેલી છે. 'સ્વત્તે' નો સંસ્કૃત પર્યાય ક્ષતૃ-ક્ષત્તા છે અને તેનો અર્થ સારથિ-રથ હાંકનાર-છે. ["સૂતઃ ક્ષત્તા ચ સારથિઃ"-અમરકોશ કાં ૦ ૨ ક્ષત્રિયવર્ગ ૧૭૦ ૫૯.] હું ન

સૂરિયકં
રાણી,
યકંત
યુવરાજ-
કલ્યાણ
મિત્ર ચિ-
સારથિ

॥૧૯॥

દયાય પવો હતો. વઢી, પ ચિત્ત સારથિ અર્થશાસ્ત્રમાં સૂચવેલા સામ દામ ભેદ દણ્ડ વગેરે રાજકારણી ઉપાયોમાં કુશલ હતો, હાજર જવાબી, અનુભવી હતો. ઔત્પત્તિકી વૈનયિકી કર્મજ અને પારિણામિક પવી ચારે પ્રકારની બુદ્ધિ પનામાં હતી. રાજા પપસી, તેનાં પોતાનાં અનેક કાર્યોનાં કારણોનાં કુટુંબોનાં મન્ત્રણાઓનાં છૂપાં કામોનાં રહસ્યભૂત બનાવોનાં અનેક જાતનાં નિર્ણયોનાં અને પવા વીજા ભેદ ભરેલા અનેક પ્રકારના રાજકારણોના વ્યવહારોનાં વિધાનોમાં તેની સલાહ લેતો. રાજાને મન પ સારથિ ચઢાના વચલા સ્તમ્ભ જેવો હતો અને રાજા પને પ્રમાણભૂત, પોતાનો આધાર, આલમ્બન અને પોતાની આંખ જેવો જ સમજતો હતો. પ સારથિમાં રાજા પયેસીનો ખૂબ વિશ્વાસ હતો, માટે જ પ અનેક પ્રકારની રાજચટપટોમાં અને થીજાં પળ વિવિધ પ્રકારનાં રાજકાર્યોમાં પોતાની સલાહ આપી શકતો. વીજી રીતે કહીપ તો પ સારથિ, રાજા પયેસીના સમગ્ર રાજ્યની ધુરાને વહેતો હતો.

[૧૪૬] જે વચ્ચે રાજા પયેસી સેયવિયા નગરીમાં રાજ્ય કરતો હતો તે વચ્ચે રાજા જિતશત્રુ કુળાલદેશની સાવત્થી^{૧૦} નગરીનો

મૂલતો હોઉં તો રાયપસેનઇયમાં જે ‘ચિત્તે’ શબ્દ વપરાયો છે તે, પ ‘ચત્તે’ ને બદલે છે અને તેમ થવામાં લિપિભ્રમ કારણ જણાય છે ‘ચત્તે’ શબ્દ કોઈ કાળે ‘ચિત્તે’ વંચાયો હોય અથવા ચકારબહુલ ભાષાવાળા લોકો તે ‘ચત્તે’ ને ‘ચિત્તે’ સમજ્યા હોય. કવર્ગને બદલે ચવર્ગ બોલવાનો રિવાજ ગૂજરાતના કેટલાક ભાગમાં કાંઈ નવો સવો નથી, ઇથી ‘ચત્તે’ને બદલે ‘ચિત્તે’ ધયા પછી તે-‘ચિત્તે’-વિશેષ નામ કલ્પાયું હોય અને ત્યારબાદ તે માટે ‘સારહિ’-સારથિ એવું વિશેષણ યોજાયું હોય એમ કેમ ન બને? દીઘનિકાયમાં ‘ચત્તે’ પદ નિર્વિશેષણ હોવાથી ‘ચિત્તે’ ઉપરથી ‘ચત્તે’ ની કલ્પનાને અવકાશ રહેતો નથી.

૯૪ સૂત્રોમાં આ નગરીને કુળાલની રાજધાની કહેલી છે. ટીકાકારો તેને ‘શ્રાવસ્તી’ કહે છે. દીઘનિકાયના મહાસુદસ્સન સુત્તમાં સાવત્થીને તે સમયનું ‘મહાનગર’ કહેલું છે, ‘સહેતમહેત’ ના નામથી જે ગામ આજે જાણિતું છે તે આ ‘સાવત્થી’ છે એમ પ્રાચીન ભૂગોળના શોધકો કહે છે. આ માટે વધારે જાણવા સારુ જુઓ મારી ‘ભગવાન મહાવીરની ધર્મકથાઓ’ માંનું ‘શ્રાવસ્તી’ ઉપરનું ટિપ્પણ.

રાજા હતો. કુળાલદેશ સમૃદ્ધિવાળો હતો અને સાવત્થી નગરી પણ ઋદ્ધિસિદ્ધિથી ભરેલી હતો. તે સાવત્થી નગરીની બહાર ઈશાન
ઋણામાં કોટ્ટય નામે ચૈત્ય હતું, રાજા જિતશત્રુ પયેસી રાજાનો આજ્ઞાધારી ઁંડિયો રાજા હતો.
પ્રક વચ્ચે રાજા પયેસીપ વિશાલ મહામૂલ્ય યવું રાજાને દેવા જેવું પ્રક મોટું મેટણું તૈયાર કરાવ્યું. પછી ચિત્ત સારથિને
બોલાવીને કહ્યું કે, ચિત્ત ! તું સાવત્થી નગરીપ જા અને ત્યાં જિતશત્રુ રાજાને આ આપણી મેટ આપી આવ તથા ત્યાંનાં રાજકાર્યો,
રાજનીતિઓ અને રાજવ્યવહારો તું જાતે પોતે જ જિતશત્રુ રાજાનો સાથે રહીને જોતો-સંભાળતો થોડો વચ્ચે ત્યાં રહી પણ આવ.

૧૫ મૂલ સૂત્રમાં જણાવેલું છે કે “સાવત્થીનો રાજા જિતશત્રુ, સેયવિયાના રાજા પપ્પીનો અંતેવાસી હતો.” અંતેવાસી શબ્દ શિષ્યના ભાવને
સૂચવે છે. શિષ્ય જેમ ગુરુની આજ્ઞાનો ધારક હોય છે તેમ રાજા જિતશત્રુ, રાજા પપ્પીની આજ્ઞાનો ધારક હતો અર્થાત્ તેના તાબાનો ઁંડિયો
રાજા જિતશત્રુ હતો. પરિસ્થિતિ આમ છતાં રાજા પપ્પી પોતાના સારથિ ચિત્તને પોતાના તાબાના રાજા જિતશત્રુને મેટણું આપી આવવાની જે
મલામળ કરે છે તેનું શું કારણ હોવું જોઈએ ? ઁરી રીતે તો તાબાના ઁંડિયા જિતશત્રુ રાજાપ પોતાના ઉપરીમૂત રાજા પપ્પીને પ્રથમ મેટણું
મોકલવું જોઈએ. આ સંબંધે મૂલમાં કે ટીકામાં કશો ઁલ્લાસો મળતો નથી, પણ કલ્પનાથી જે ઁલ્લાસો સૂઝે છે તે આ છે: કેટલીપ્રક વાર
તાબાના ઁંડિયા રાજાઓ, પોતાના ઉપરીમૂત રાજા કરતાં વઢ, સેના, કોશ-ધનમંડાર અને ઘીજી વાવતોમાં આગલ વધવાનો ગુપ્ત પ્રયાસ કરે
છે અને તેમ કરી પોતાના ઉપરીમૂત રાજાને હઠાવી તેને રથાને આવવાનો અને પોતાનું ઁંડિયાપણું મૂંસવાનો પ્રયત્ન પ્રચ્છન્નપણે સેવતા હોય
છે, આ પરિસ્થિતિની જાણ ઁયારે ઉપરીમૂત રાજાને થાય છે ત્યારે તે મુલ્ય રાજા, રાજનીતિશાસ્ત્રને અવલંબીને તે માટે તપાસ કરવા પ્રયત્ન
કરે છે અને તે પ્રયત્ન કરવાનાં જેમ ઘીજાં પણ અનેક નિમિત્તો હોય છે તેમ ‘મેટ મોકલવી’ તે પણ પ્રક નિમિત્ત છે. આ જ વસ્તુને રાજા
પપ્પી પોતાના સારથિ ચિત્તને નીચેના શબ્દોમાં જણાવી રહ્યો છે: “ચિત્ત ! તું આ મેટ આપી આવ તથા ત્યાંનાં રાજકાર્યો, રાજનીતિઓ
અને રાજવ્યવહારો તું જાતે પોતે જ જોતો સંભાળતો થોડો વચ્ચે ત્યાં રાજા જિતશત્રુની પાસે રહી પણ આવ.”

ચિત્ત સારથિ પ મેટણું લઈ પોતાને ઘેર આવ્યો અને તેણે પોતાના કૌટુમ્બિક પુરુષોને બોલાવીને કહ્યું કે-હે દેવાનુપ્રિયો ! મારે માટે છઠ્ઠીવાલો ચાર ઘડાવાલો પવો ઘોડા જડેલો રથ જલદી તૈયાર કરી હાજર કરો. કૌટુમ્બિક પુરુષો પ રથની તૈયારીમાં લાગ્યા પટલા સમયમાં ચિત્ત સારથિ નાહ્યો, વલિકર્મ કર્યું, વસ્ત્ર પહેર્યું, માથું બાંધ્યું, ગळામાં હાર સાથે રાજચિહ્નવાલો પટ્ટો પહેર્યો અને જોડતાં હથીઆર-પડીઆરો પણ બાંધી લીધાં.

પછી પેલું રાજાપ આપેલું મેટણું લઈ, તૈયાર થઈને આવેલા રથ ઉપર ચિત્ત સારથિ બેઠો, તેને માથે પક જણે કોરંટકના ફૂલની માळाવાળું છત્ર ધર્યું અને રથની પાછળ હથીઆરબન્ધ બીજા અનેક માણસોને પણ તેણે સાથે લીધા. પ રીતે તે સેયવિયા નગરીથી નીકળી કેકયિઅર્ધ દેશની વચ્ચે થતો કુળાલ દેશની સાવત્થી નગરી તરફ જવા લાગ્યો.

વચ્ચે વચ્ચે બહુ લાંબા નહિ પવા સુખરૂપ શિરામણીવાळा પડાવ કરતો કરતો તે સાવત્થી નગરીપ જઈ પહોંચ્યો.

ત્યાં જિતશત્રુ રાજાના ઘરની જે બાજુ બહારની ઉપસ્થાનશાळा હતી ત્યાં જઈ તેણે ઘોડા ઉભા રાખ્યા, રથને સ્થિર કર્યો, પછી રથથી ઉતરી પોતાના રાજાપ આપેલું મેટણું લઈ જિતશત્રુ રાજાના ઘરમાં અંદરનો ઉપસ્થાનશાळામાં ગયો, ત્યાં પહોંચી રાજા જિતશત્રુને પ્રણામ કર્યા, તેને 'જય હો વિજય હો' પમ કહીને વધાવ્યો અને પછી રાજા પયેસીપ મોકલેલું મેટણું નજર કર્યું.

પ મેટ સ્વીકારી જિતશત્રુ રાજાપ ચિત્ત સારથિનો સત્કાર કર્યો, સન્માન કર્યું અને ડતરવા માટે રાજમાર્ગ ઉપરનો પક મોટો આવાસ કાઢી આપ્યો. ચિત્ત સારથિ સાવત્થી નગરીની વચ્ચોવચ્ચ થતો તે આપેલે ઉતારે જઈ પહોંચ્યો, નાહ્યો, વલિકર્મ કર્યું, માંગલિક શુદ્ધ વસ્ત્રો પહેર્યાં, નાના પણ મહામૂલ્ય ઘરેણાંથી શરીરને શણગાર્યું.

પછી જમી કરીને ચોક્કસો થઈ સુન્દર રીતે ગોઠવેલા સિંહાસન ઉપર આવીને બેઠો પટલે વપોરને વચ્ચે નમતે છાંયે પની સામે ગાન્ધર્વો મધુર ગીતો ગાવા લાગ્યા અને કુશલ નાચનારાઓ સુંદર નૃત્ય કરવા લાગ્યા. આ રીતે માનવભોગ્ય યોગ્ય ઉત્તમ સુખોને ભોગવતો તે ત્યાં સાવત્થી નગરોમાં રહેવા લાગ્યો.

[૧૪૭] તે વચ્ચે ત્યાં-સાવત્થી નગરીમાં-પાર્શ્વાપત્ય કેશી નામે કુમારશ્રમણ પળ આવેલા હતા. એ કેશી કુમારશ્રમણ જાતવાન કુલીન વલિષ્ઠ દિનયી જ્ઞાની સમ્યગ્દર્શની ચારિત્રશીલ લાજવાન નિરભિમાની ઓજસ્વી તેજસ્વી વર્ચસ્વી અને યશસ્વી હતા. એમણે ક્રોધ માન માયા અને લોભ ઉપર જીત મેલવેલી હતી, નિદ્રા ઇન્દ્રિયો અને પરીણહો ઉપર કાબૂ કરેલો હતો. એમને જીવનની તૃષ્ણા કે મરણનો ભય નહોતાં. એમના જીવનમાં તપ, ચરણ, કરણ, નિગ્રહ, સરલતા, કોમલતા, ક્ષમા, નિર્લોભતા એ વધા ગુણો મુખ્યરૂપે હતા. વઢી, તે શ્રમણ, વિદ્યાવાન માંત્રિક બ્રહ્મચારી અને વેદ તથા નયના જ્ઞાતા હતા. તેમને સત્ય શૌચ વગેરે સદાચારોના નિયમો પ્રિય હતા, તથા તેઓ ચૌદપૂર્વી અને ચાર જ્ઞાનવાળા હતા: એવા તે કેશી^{૧૬} કુમારશ્રમણ પોતાના પાંચસેં ભિક્ષુશિષ્યો સાથે ક્રમે ક્રમે ગામે ગામ ફરતા ફરતા સુખે સુખે વિહરતા શ્રાવસ્તી નગરીની બહાર ઈશાન સ્તૂપમાં આવેલા કોટ્ટય ચૈત્યમાં આવીને ઋતર્યા અને ત્યાં યોગ્ય અભિગ્રહ ધારણ કરીને સંયમ તથા તપથી આત્માને ભાવિત કરતા રહેવા લાગ્યા.

જે વચ્ચે કેશી કુમારશ્રમણ સાવત્થી નગરીએ આવ્યા તે વચ્ચે તે નગરીમાં ઠેર ઠેર-તરમેટામાં ત્રિકમાં ચોકમાં ચાચરમાં ચોક-ટામાં રાજમાર્ગમાં અને હોરીએ હોરીએ ડ્યાં સાંભળો ત્યાં ઘણા લોકો પરસ્પર એમ કહેતા હતા કે આજે તો પાર્શ્વાપત્ય કેશી કુમારશ્રમણ અહીં આવ્યા છે, તો હે દેવાનુપ્રિયો ! આપણે તેમની પાસે જઈએ, તેમને વાંદીએ, નમીએ, સત્કારીએ અને સન્માનીએ.

૧૬ દીઘનિકાયમાં આમને સ્થાને કુમાર કાશ્યપ (પાલો-કુમાર કસ્સપ)નું નામ છે. કાશ્યપનો ભિક્ષુ સમુદાય પાંચસેંની સંખ્યામાં વતાવેલો છે. કુમાર કાશ્યપને શ્રમણ ગૌતમના (ગૌતમ બુદ્ધના) શ્રાવક તરીકે વર્ણવેલા છે. (બૌદ્ધશાસનમાં ત્યાગી હોય તે શ્રાવક અને ગૃહસ્થ હોય તે ઉપાસક) આ કુમારકાશ્યપ સીધા જ સેયવિયા નગરીમાં આવે છે ત્યારે કેશીકુમાર-શ્રમણ સાવત્થીએ આવ્યા પછી સેયવિયા ભળી જાય છે. આજન્મ બ્રહ્મચારી હોય તે કુમારશ્રમણ કહેવાય. મૂળ તો કુમારશ્રમણ શબ્દ યૌગિક છે પણ પછી તે બ્રાહ્મણ મુનિ વગેરે શબ્દનો પેઠે રૂઢ થયો લાગે છે. પાણિનીયના મૂળ અષ્ટાધ્યાય [૨-૧-૭૦]માં પણ એ શબ્દનો ઉલ્લેખ છે એટલો એ શબ્દ પ્રાચીન છે.

आम विचारीने प नगरीनो जनसमुदाय-महाजन कोट्टय चैत्यमां ज्यां केशी कुमारश्रमण ऊतयां हता त्यां तेमना दर्शनार्थे पहुँच्युं. केशी कुमारश्रमणे पोतानी पासे आवेला लोकोने तेमने योग्य हितशिक्षाओ कही संभळावी.

[१४८] ते वखते त्यां जता के त्यांथी पाछा फरता लोकोनो घोंघाट सांभळीने चित्त सारथिना मनमां पम थयुं के-‘शुं आजे आ नगरीमां इंद्र स्कंद रुद्र मुकुंद नाग भूत यक्ष स्तूप चैत्य वृक्ष गिरि गुफा कूवो नदी सरोवर के समुद्र संबंधी कोइ उत्सव छे के जेने लईने आ घणा उग्रो भोगो राजन्यो क्षत्रियो इक्ष्वाकुओ ज्ञातो कौरव्यो ब्राह्मणो भटो योधो लिच्छविओ मल्लकिओ प्रशास्ताओ इभ्यो इभ्यपुत्रो अने सेनापतिओ वगैरे नाही धोईने आवजा करी रह्या छे, केटलाक घोडे चढेला छे, केटलाक हाथीप बेटेला छे अने केटलाक टोळे वळीने पगे चालता आवजा करे छे’ ?

लोकोनी प दोडधामवाळी आवजानुं कारण जाणवा चित्त सारथि पोटाना कंचुकी पुरुषने तपास करवा मोकल्यो, तेणे बराबर तपास करी खरा समाचार मळतां ज आवीने चित्त सारथिने विनयपूर्वक जणाव्युं के-हे देवानुप्रिय ! आजे आ नगरीमां कोइ इंद्र के सागर वगैरेनो उत्सव नथी पण पार्श्वपत्य केशी कुमारश्रमण आ नगरीना कोट्टय नामना चैत्यमां आवीने ऊतरेला छे अने तेमना दर्शनार्थे जवा माटे आ वधी दोडधाम घोंघाट थई रह्यां छे.

[१४९] पोताना संदेशवाहके कहेली प हकीकत सांभळीने चित्त सारथि खुश थयो अने तेने पण केशी श्रमण पासे जवानुं मन थयुं, पथी तेणे कौटुंबिक पुरुषोने बोलावीने अश्वरथ जलदी तैयार करी लाववानो आदेश कर्यो.

रथ आवी पहुँचतां तो ते सारथि नाह्यो, बलिकर्म कर्युं, मंगलमय शुद्ध वस्त्रो पहैर्यां, एक जणे पना उपर छत्र धर्युं अने प रीते ते, रथमां बेसी मोटा समुदाय साथे केशी कुमारश्रमणना ऊतारा भणी जवा नीकल्यो. तेमनी पासे पहुँचतां ज घोडाओ ऊभाराख्या, रथने थंभावी दीधो अने पोते रथथी ऊतरी केशी कुमारश्रमणनी व्रण प्रदक्षिणा करी, तेमने चांदी नमी हाथ जोडी विनयपूर्वक सेवा करतो तेमनी सामे बेठो.

કેશી કુમારશ્રમણે ચિત્ત સારથિને અને તેની સાથેની મોટી જનતાને ચતુર્યામિ ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો પટલે કે સર્વ પ્રકારની હિંસાથી વિરામ કરવો, સર્વ પ્રકારના અસત્યથી વિરામ કરવો, સર્વ પ્રકારની ચોરીથી વિરામ કરવો અને સર્વ પ્રકારના બહિદ્વાદાનથી^{૧૭} વિરામ કરવો.

[૧૫૦] કેશી કુમારશ્રમણે કહેલી આ હિતશિક્ષાઓ સંભળીને ચિત્ત સારથિ પ્રમુદિત થયો અને શ્રમણને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈ હાથ જોડી આ પ્રમાણે બોલ્યો:

હે ભગવન્ ! તમે કહેલા નિર્ગ્રંથ પ્રવચનમાં શ્રદ્ધા કરું છું. વિશ્વાસ ધરું છું, હે ભગવન્ ! તમોપ જણાવેલું નિર્ગ્રંથ પ્રવચન મને રુચે છે, તે પ્રમાણેના પાલન માટે ઝંઝમાલ થડું છું અને હે ભગવન્ ! જેવું તમે કહેલું છે તેવું તે, મને સાચું લાગે છે.

તમારી પાસે આ ઘણા ઉગ્રો ભોગો અને રૂપો વગેરે પોતાનું પુષ્કળ સોનું રૂપું ધન ધાન્ય બલ્લ ઘાહન મંડાર કોઠાર અને વિશાળ અંતઃપુર પ વધાંનો પરિત્યાગ કરીને અને પ બધું ધન જનતામાં વહેંચી દઈને મુંડ થઈ ગૃહવાસ છોડી અણગારપણું સ્વીકાર્યું છે પણ હું તેમ કરવા સમર્થ નથી. હું તો આપ દેવાનુપ્રિયની પાસે પાંચ અણુવ્રતવાળો અને સાત શિક્ષાવ્રતવાળો એમ બાર પ્રકારનો ગૃહધર્મ સ્વીકારવા શક્તિમાન છું.

કેશી કુમારશ્રમણ બોલ્યા: હે દેવાનુપ્રિય ! તને સુખ થાય તેમ કર, તેમાં વિઘ્ન ન આવવા દે. પછી કેશી કુમારશ્રમણ પાસે ચિત્ત સારથિ પૂર્વે જણાવેલો ગૃહધર્મ સ્વીકાર્યો અને તેમને વાંદી નમીને પાછો પ સારથિ પોતાને ઝૂતારે આવી પહોંચ્યો.

૯૭ સ્થાનાંગસૂત્રનો ટીકામાં (પૃ૦ ૨૦૨) બહિદ્વાદા પટલે મૈથુન અને આદાન પટલે પરિગ્રહ એમ જણાવેલું છે અથવા સ્ત્રીપરિગ્રહ વા બીજો કોઈ પણ પ્રકારનો પરિગ્રહ 'બહિદ્વાદાન'માં સમાઈ જાય છે. કેશી કુમારશ્રમણ ભગવાન પાર્શ્વનાથના અનુયાયી હતા માટે તેમણે ચાર મહાવ્રતોને ઉપદેશો છે.

[૧૫૧] હવે તે ચિત્ત સારથિ શ્રમણોપાસક થયો. જીવ અજીવ પુણ્ય પાપ આસ્રવ સંવર નિર્જરા ક્રિયા અધિકરણ બંધ અને મોક્ષના સ્વરૂપને તે બરાબર સમજવા લાગ્યો. નિર્ગ્રંથ પ્રવચનમાં તેને હવે પ્વી દદ્ધ શ્રદ્ધા થઈ કે તે પ્રવચનથી કોઈ દેવ અસુર નાગ સુવર્ણ યક્ષ રાક્ષસ કિન્નર કિંપુરુષ ગરુડ ગાંધર્વ કે મહોરગ વગેરે દેવગણો તેને ચઢાવી શકે નહિ. નિર્ગ્રંથ પ્રવચન તરફની તેની બધી શંકાઓ ટૂટી ગઈ, બધી કાંક્ષાઓ શમી ગઈ અને બધી વિચિકિત્સાઓ ઓસરી ગઈ. તે એ પ્રવચનના મર્મને બરાબર સમજ્યો અને જેમ અસ્થિ-મજ્જા પરસ્પર ઓતપ્રોત થઈ રહેલાં છે તેવી જ ઓતપ્રોતતા એ પ્રવચનમાં તેને જામી ગઈ. હવે તે એમ માનવા લાગ્યો કે આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન પરમાર્થરૂપ છે અને બાકી બધું અનર્થરૂપ છે. પ્રવચનની આવી આસ્થાને લીધે હવે તે^{૯૮} અતિશય દાનશાલી થયો પટલે હવે તેણે પોતાના ઘરના આગળિયા ડાંગા કરી લીધા અર્થાત્ સર્વ કોઈને માટે દરવાજાઓ खुल्ला કરી નાખ્યા. તેનું શીલ પટલું બધું પવિત્ર વસ્તુ કે હવે તે કોઈના ઘરમાં કે અંતઃપુરમાં પ્રવેશતો તોપણ લેશમાત્ર અપ્રીતિકર નહોતો લાગતો. ચૌદશ આઠમ અમાવાસ્યા^{૯૯} અને પૂર્ણિમાના દિવસોમાં તે પૂરેપૂરો ઉપોસથ પાઠતો, નિર્ગ્રંથ શ્રમણોને નિર્દોષ ખાનપાન खादिम स्वादिम પીઠ પાટીયાં શય્યા સંથારો વસ્ત્ર પાત્ર કામઢ પગપૂંછણું અને ઓસડવેસડ આપતો હતો તથા શીલવ્રત ગુણ વિરમણ પ્રત્યાખ્યાન અને ઉપોસથોપવાસ દ્વારા પોતાના આત્માને ભાવિત કરતો અને સાવત્થી નગરીમાં જે જે રાજકાર્યો અને રાજવ્યવહારો હતા તે બધાંને જિતશત્રુ રાજાને સાથે રાખીને તે પોતે જ સંભાળતો રહેવા લાગ્યો.

૯૮ જેણે ધર્મવચનને સાંભળીને સમજમાં લીધેલું હોય અને જીવનશુદ્ધિ, સમાજશુદ્ધિ, રાષ્ટ્રશાંતિ અને વિશ્વશાંતિના કારણે એ ધર્મવચનને જીવનમાં ઉતારવા પ્રયત્ન કર્યો હોય તેવા એક માનવનું સ્વસ્થ શબ્દ ચિત્ર આ કંઠિકામાં દોરેલું છે.

૯૯ વૈદિક સંપ્રદાય અને બૌદ્ધ સંપ્રદાયમાં પણ આ તિથિઓને ધર્મકરણી માટે બતાવેલી છે. આ માટે જુઓ 'ભગવાન મહાવીરની ધર્મ-કથાઓ'માંનું તે વિશેનું ટિપ્પણ.

[१५२] आम केटलाक दिवसो वीत्या पछी कोइ एक दिवसे राजा जितशत्रुप एक महामूल्य भेटणुं तैयार कराव्युं. पछी चित्त सारथिने बोलावीने राजाए कह्यं के-हे चित्त ! तूं सेयविया नगरीए जा अने हुं आ जे नजराणुं आपुं छुं ने राजा पयेसीने नजर कर तथा मारी वती एमने विनंती करजे के तेमणे जे मारा योग्य संदेशो कहो मोकलाव्यो छे ते मारे मन साचो अने असंदिग्ध छे. आम सूचना आपीने राजाए विशेष आदरपूर्वक चित्त सारथिने विदाय आपी.

[१५३] चित्त सारथि पण ए भेटणुं लई पोताने ऊतारे आवी, जवानी तैयारी करवा लाग्यो. जतां पहेर्ला ते नाही धोई शुद्ध वखो पहेरी केशी कुमारश्रमण पासे गयो.

श्रमणे सारथिने धर्मोपदेश कय्यो. धर्मोपदेश सांभळी सारथि प्रसन्न थयो. ऊठतां तेणे श्रमणने विनंती करी के-हे भगवन् ! राजा जितशत्रुनी विदाय लई आजे हुं सेयविया नगरी भणी रवाना थाउं छुं, तो हे भगवन् ! तमे कोई वार सेयविया नगरी जरूर पधारजो. सेयविया नगरी प्रासादिक छे, दर्शनीय छे अने बधी रीते रमणीय छे, माटे जरूर तमे त्यां पधारवा कृपा करशो.

चित्त सारथिना आ कथननो केशी श्रमणे आदर न कय्यो, ते तरफ कांई ध्यान न आप्युं, पण मात्र मौन ज धरी राख्युं. छतां चित्त सारथिप तो बीजीवार अने त्रीजीवार पण सेयविया नगरी आववानो आग्रह कय्यो कय्यो.

ज्यारे बे-ब्रणवार सारथिप आग्रहभरी विनंती करी त्यारे केशी कुमारश्रमण सारथि प्रति बोल्या-के हे चित्त ! जेम कोई एक लीलोछम ठंडी छायावाळो मोटो वनखंड होय, तो हे चित्त ! ते वनखंड, मनुष्य पशु पक्षी अने सर्पों वगैरेने रहेवालायक खरो ? चित्त बोल्थो-हा जरूर-ए रहेवालायक खरो.

श्रमण बोल्या-पण हे चित्त ! ए वनखंडमां अनेक प्राणीओनुं लोही पीनारा भीलुंगा नामना पापशकुनो रहेता होय तो ए वनखंड शुं रहेवालायक खरो ? चित्त बोल्थो-एम होय तो ए सारो वनखंड पण उपसर्ग देनारो होवाथी रहेवालायक न गणाय.

श्रमण बोल्या-ए ज प्रमाणे, हे चित्त ! तारी सेयविया नगरी पण भले घणी सारी होय, छतां तेनो अधार्मिक राजा पयेसी

सेयविया
तरफ आ-
ववा माटे
चित्ते केशि-
श्रमणने
करेली
विनंती
पएसिनुप
अधार्मिक
होवाथी ए
विनंतीनो
अस्वीकार

५

१०

१५

॥१०७॥

પ્રજાનો કારભાર સારી રીતે ન ચલાવનારો હોવાથી હું ત્યાં કેવી રીતે આવી શકું ?

[૧૫૪] પછી ચિત્ત સારથિ કેશી કુમારશ્રમણને એમ કહ્યું કે-હે ભગવન્ ! તમારે રાજા પયેસી સાથે શું કરવું છે ? સેયવિયા નગરીમાં સાર્થવાહ વગેરે બીજા ઘણા લોકો છે, જેઓ આપ દેવાનુપ્રિયને વાંદશે નમશે અને આપની સેવામાં રહેશે. તેમ જ એ લોકો આપને ખાનપાન આદિમ સ્વાદિમ પ્રતિલાભશે તથા પીઠ ફલક શય્યા સંસ્તારક વગેરે દ્વારા પણ આપને ઉપનિમન્ત્રિત કરશે.

સારથિનું આ કથન સાંભળી કેશી કુમાર બોલ્યા-ચિત્ત ! ત્યારે વઢી કોઈ વચ્ચે તારી સેયવિયા નગરી પણ આવીશું.

[૧૫૫] પછી સારથિ કેશી શ્રમણને વાંદી નમી ત્યાંથી પોતાના ઝૂતારા તરફ જવા માટે પાછો ફર્યો. ઝૂતારે આવી ઘોડે જોડેલા ચાર ઘંટાવાળા રથમાં બેસી સેયવિયા નગરીથી જે રીતે આવ્યો હતો તે રીતે કુળાલદેશની વચ્ચમાં થતોક પાછો ત્યાં જવા નીકળ્યો.

કેકયિઅર્ધ દેશની સેયવિયા નગરીમાં આવતાં જ ચિત્ત સારથિ ત્યાંના મિયવણ ઉદ્યાનના રહેવાળોને બોલાવી સૂચના કરી કે-હે દેવાનુપ્રિયો ! પાર્શ્વાપત્ય કેશી કુમારશ્રમણ ક્રમે ક્રમે ગામેગામ ફરતા ફરતા અહીં આવવાના છે, તો તેઓ અહીં આવે ત્યારે, દેવાનુપ્રિયો ! તમે તેમને વાંદજો, નમજો, તેમને રહેવા યોગ્ય સ્થળમાં રહેવાની અનુજ્ઞા આપજો અને પીઠ ફલક શય્યા સંસ્તારક લઈ જવા નિમંત્રણ કરજો.

તે રહેવાળો પાછો ચિત્ત સારથિનું ઉક્ત કથન માથે ચઢાવ્યું અને તેઓ કેશી કુમારના આગમનની રાહ જોવા લાગ્યા.

[૧૫૬] મિયવણના રહેવાળોને પૂર્વોક્ત ભલામણ કરી ચિત્ત સારથિ સેયવિયા નગરી પણ આવી પહોંચ્યો. નગરીની વચ્ચોવચ્ચ થતોક તે, પયેસી રાજાના ઘરમાં બહારની ઉપસ્થાનશાળા તરફ ગયો. ત્યાં પહોંચી તેણે ઘોડાઓને થંભાવી રથ ઝૂમો રાખ્યો, રથથી ઝૂતરી રાજા જિતશત્રુપ આપેલું મહામૂલ્ય મેટણું લઈ તે સારથિ, રાજા પયેસી પાસે ગયો, હાથ જોડી રાજા પયેસીને વધાવી તે મેટણું તેને નજર કર્યું.

રાજા પયેસી પણ જિતશત્રુની મેટ સ્વીકારતાં ચિત્ત સારથિનું સન્માન કર્યું, સત્કાર કર્યો અને તેને પોતાને ઘેર જવાની અનુજ્ઞા આપી. રાજા પાસેથી નીકળી રથમાં બેસી સારથિ પોતાને ઘેર આવ્યો, નાહ્યો, બલિકર્મ કર્યું, આદિ પોતે શુદ્ધ થયો અને પછી પોતાના

ઉત્તમ પ્રાસાદર્મા સુશોભિત સિંહાસને બેઠો. ત્યાં તેની સામે મૃદંગો વાગવા લાગ્યા, વગ્ગીશ પ્રકારનાં નાટકો થવા લાગ્યાં અને ઉત્તમ તરુણીઓ નાચવા લાગી: પ રીતે તે, ગાનતાનમાં પોતાનો સમય વિતાવતો ઉત્તમ સુખોને ભોગવતો રહેવા લાગ્યો.

[૧૫૭] હવે અન્ય કોઈ દિવસે કેશી કુમારશ્રમણે માગી આણેલાં પીઠ પાટીયાં શય્યા અને સંથારો ^{૧૦૦} પાછાં આપી દીધાં અને પોતે પોતાના પાંચસેં અનગારો સાથે બહાર વિહાર અર્થે નીકળી પડ્યા.

સાવત્થી નગરીથી વિહાર કરી ફરતાં ફરતાં તેઓ કેકયિઅર્ધ દેશની સેયવિયા નગરીના મિયવળ ઉદ્યાનમાં આવી પહોંચ્યા અને ત્યાં યથોચિત અવગ્રહ સ્વીકારી સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા રહેવા લાગ્યા.

જ્યારે કેશી કુમારશ્રમણ તે ઉદ્યાનમાં આવી પહોંચ્યા ત્યારે તેમનું આગમન થયું જાણી તે ઉદ્યાનપાલકો વહુ ખુશ થયા. તેમની પાસે આવીને તેઓ કેશી શ્રમણને વાંઘ્યા, તેમને યોગ્ય રહેવાના સ્થલોમાં રહેવાની અનુમતિ આપી, અને તેમને ઉપયોગમાં લેવા માટે પીઠ પાટીયાં સંથારો વગેરે લઈ જવાને નિમંત્રણ આપ્યું.

તે રહેવાલો કેશી કુમારશ્રમણનાં નામ અને ગોત્ર પૂછીને યાદ પળ કરી લીધાં. પછી તેઓ પકાંતમાં ભેગા થઈ પરસ્પર વાતચીત કરવા લાગ્યા કે, હે દેવાનુપ્રિયો ! આપણો ચિત્તસારથિ જેમની વાટ જોતો રહે છે, જેમનું દર્શન ઇચ્છે છે અને જેમનાં નામ ગોત્ર સાંભળતાં પળ પે ખૂબ પ્રસન્ન થાય છે, તે જ આ કેશી કુમારશ્રમણ ગામેગામ ફરતાં ફરતાં અહીં સેયવિયા નગરીમાં આવી ચડ્યા છે;

૧૦૦ આજકાલ જેમ ઉપાશ્રયમાં પીઠ પાટ પાટલા વગેરે તૈયાર રહે છે અને સાધુઓ સંથારાને સાથે જ ફેરવે છે તેમ પહેલાં ન હતું. પહેલાં તો ચોમાસું કરનારા શ્રમણો પોતે જાતે પીઠ વગેરે ઉપયુક્ત પદાર્થને ગૃહસ્થને ત્યાંથી નિર્દોષ રીતે માગી લાવતા અને સંથારો પણ સાથે ન ફેરવતા. જ્યારે અને જ્યાંસુધી જરૂર પડે ત્યાં સુધીની મુદત માટે સંથારો પણ ગૃહસ્થને ત્યાંથી માગી લાવવામાં આવતો. સંથારામાં ઘાસ-પરાલ પાથરવામાં આવતું.

તો હે દેવાનુપ્રિયો ! આપને જઈય અને ચિત્તસારથિને તેને અતિપ્રિય લાગે તેવી કેશી કુમારના આગમનની હકીકત જણાવીય.

પ્રથો વિચાર કરી તે ઉદ્યાનપાલકો ચિત્તસારથિને ઘેર ગયા, તેને પ્રણામપૂર્વક જયવિજયથી વધાવી કહેવા લાગ્યા કે, હે દેવાનુ-પ્રિય ! તમે જેમની વાટ જોઈ રહ્યા છો તે કેશી કુમારશ્રમણ ઓપણી સેયવિયા નગરીના મિયવળ ઉદ્યાનમાં આવી સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા રહેવા લાગ્યા છે.

[૧૫૮] ઉક્ત હકીકત સાંભળી ચિત્તસારથિ બહુ ખુશ થયો. પછી તે, આસનથી ઉઠી-ઝમો થઈ પાદપીઠથી નીચે ઝૂતરી પગમાંથી મોજડીઓ કાઢી નાંખી ચમે ચેસ રાખી હાથ જોડી જે દિશામાં કેશી કુમારશ્રમણ ઝૂતર્યા હતા તે દિશા તરફ સાત આઠ પગલાં ગયો અને પ્રણામપૂર્વક તેમની સ્તુતિ કરવા લાગ્યો:

નમોઽસ્તુ ણં અરિહંતાણં ભગવંતાણં વગેરે [પૃ૦ ૧૮ પં૦ ૨]

આમ શક્રસ્તવ પૂરું કરતાં છેવટે તે બોલ્યો કે-અહીંના મિયવળ ઉદ્યાનમાં પધારેલા પ મારા ધર્માચાર્ય અને ધર્મોપદેશક કેશી કુમારશ્રમણ ભગવાનને હું વાંટું છું.

પ રીતે પોતાના ધર્માચાર્યને નમસ્કાર કરી તેમનો આગમન સંદેશો કહેવા આવનાર તે ઉદ્યાનપાલકોનો સારથિય સત્કાર કર્યો અને જીવતાંસુધી પહોંચે તેટલું વિશાળ પ્રીતિદાન આપી તેમને વિદાય કર્યા.

પછી તેણે કૌંટુંબિક પુરુષોને બોલાવીને અશ્વરથ જલદી તૈયાર કરી લાવવાનો આદેશ કર્યો. રથ આવતાં આવતાં તો તે નાહી, બલિકર્મ કરી, શુદ્ધ વસ્ત્રો પહેરી અને શરીરને શોભાવી તૈયાર થઈ ગયો.

પછી તે, રથમાં બેસી મોટા જનસમુદાય સાથે કેશી કુમારશ્રમણના દર્શનાર્થે ગયો.

[૧૫૯] કેશી શ્રમણની ધર્મવેશના સાંભળી હરખાપલો અને તોષ પામેલો સારથિ બોલ્યો કે-હે ભગવન્ ! અમારો રાજા પપ્પસી અધાર્મિક છે અને પોતાના વેશનો ય કારભાર બરાબર ચલાવતો નથી, તેમ કોઈ શ્રમણ બ્રાહ્મણ કે ભિક્ષુઓનો આદર કરતો નથી

અને સર્વ કોઈને હેરાન હેરાન કરે છે. માટે હે દેવાનુપ્રિય ! તમે પ રાજાને ધર્મોપદેશ આપો, તો તેનું ઘણું મલું થાય, સાથે શ્રમણ બ્રાહ્મણ મિશ્રુઓ, મનુષ્યો, પશુઓ અને પક્ષીઓનું પણ ઘણું મલું થાય અને તેમ થતાં તેના આશ્વાય દેશનું પણ ઘણું સારું થાય.

ચિત્તસારથિનું આ કથન સાંભળી કેશી કુમારશ્રમણ બોલ્યા કે-હે ચિત્ત ! જે મનુષ્યો આરામ કે ઉદ્યાનમાં આવેલા શ્રમણ બ્રાહ્મણની સામે જતા નથી, તેમને વાંદતા નમતા કે સત્કારતા નથી, તેમજ તેમની પર્યુપાસના કરતા નથી અને તેમની પાસે જઈ પોતાના પ્રશ્નોના ખુલાસા પૂછતા નથી, તેઓ કેવઢીપ કહેલા ધર્મને સાંભળવાનો લાભ મેઢવો શકતા નથી.

જે મનુષ્યો ઉપાશ્રયમાં આવેલા શ્રમણ બ્રાહ્મણનો આદર કરતા નથી, તેમની પાસે જઈ કશો ખુલાસો પૂછતા નથી, તેઓ ધર્મ સાંભળવાનો લ્હાવો લઈ શકતા નથી.

જે મનુષ્યો ગોચરીપ નીકળેલા શ્રમણ બ્રાહ્મણની ભક્તિ કરતા નથી, તેમજ તેમને વિપુલ અશન પાન શ્વાદિમ અને સ્વાદિમ વડે પ્રતિલાભતા નથી તથા તેમને કોઈ પ્રકારનો ખુલાસો પૂછતા નથી, તેઓ ધર્મને સાંભળવા સમજવાના અધિકારી થઈ શકતા નથી.

તેમજ જે મનુષ્યો શ્રમણ બ્રાહ્મણની પાસે જવા છતાં પોતાની જાતને હાથ કપડું કે છત્રી વડે ઢાંકી રાખે છે-છુપાવી રાખે છે અર્થાત્ પક ખૂણામાં જઈ ચુપચાપ બેસી રહે છે પણ કશો ખુલાસો પૂછવા આગઢ આવતા નથી, તેઓ ય ધર્મને સાંભળવાનો લાભ ધોઈ બેસે છે.

પણ હે ચિત્ત ! જે મનુષ્યો આરામ ઉદ્યાન કે ઉપાશ્રયમાં આવેલા શ્રમણ બ્રાહ્મણનો આદર કરે છે, ગોચરીપ આવેલા તેમને વિપુલ દાન આપે છે અને તેમની પાસે જતાં પોતાની જાતને ન છુપાવતાં જ્યાં જ્યાં પ્રસંગ મળે ત્યાં ત્યાં સર્વ ખુલાસા પૂછી લે છે, તેઓ જ ધર્મને સાંભળવાનો સમજવાનો કે મેઢવવાનો લાભ મેઢવો શકે છે.

તો હે ચિત્ત ! તારા રાજા પપ્પસીને અમે ધર્મ કેવી રીતે કહી શકીપ, કેમકે તે અમારી પાસે આવતો નથી તેમજ અમારી સામું પણ જોતો નથી.

[१६०] पछी सारथि बोल्यो:

हे भगवन् ! कोई एक वखते मारी पासे कंवोज देशमांथी चार घोडाओनी भेट आवेली, ए में न राखतां परबारी राजाने त्यां मोकली आपी, तो हे भगवन् ! ए घोडाओना ब्हानाथी राजा पपसीने हुं आप देवानुप्रियनी पासे लावी शकीश; माटे हे देवानु-प्रिय ! ते समये तमे राजा पपसीने धर्मकथा कहेतां लेश पण ग्लान थशो नहि. तमे तमारे राजा पपसीने खूब छूटथी धर्म कहेजो-लेश पण अचकाशो नहि.

पछी केशी कुमारश्रमण बोल्या: हे चित्त ! ते प्रसंगे यात.

त्यारबाद चित्तसारथि पोताना धर्माचार्य केशी कुमारश्रमणने वांदी नमी रथमां बेसी पोताने आवासे जई पहुँच्यो.

[१६१] हवे एक दिवसे प्रभातना पहोरे नियम धारी अने आवश्यक करी सूर्य उगतां ज चित्तसारथि पोताने घेरथी राजा पपसीने घेर गयो. राजाने नमस्कार करी जयविजयथी वधावी ते बोल्यो:

हे देवानुप्रिय ! आपने में केळवेला चार घोडानी भेट मोकलेली छे, तो हे स्वामी ! चालो अने आज ए घोडाओनी चेष्टा जुओ, अर्थात् एमनां चाल स्वभाव वगेरेनी परख करो.

राजाप सारथिने कह्युं: चित्त ! तुं जा अने पारखवाना ते चारे घोडाओ जोडेलो अश्वरथ जलदी तैयार करी अहीं हुंकारी लाव.

अश्वरथ आवी पहुँचतां शरीरने सजधज करीने राजा रथमां बेसी सेयविया नगरीनी वच्चोवच्च थतोक घोडाने खेलवतो खेल-वतो बहार नीकळ्यो.

एम जतां जतां चित्तसारथि ते रथने अनेक योजनो^{१०} सुधी खँची गयो. राजा पपसी, गरमी, तरस, रथनो वायरो-ऊनी लू के उडती धूलथी कंटाळी थाकी गयो अने बोल्यो:

१०१ अहींनो आ 'अनेक योजन' शब्द, फरवानी मर्यादाना अतिरेकने सूचवे छे तेथी तेनो 'सो पचास योजन' एवो अर्थ कोइ न समजे.

घोडानी
परखने
बाने चित्त,
पपसीने
श्रमण पासे
लई गयो

६

१०

१५

ચિત્ત ! માહું શરીર થાકી ગયું છે માટે હવે રથને તું પાછો વાલ.

સારથિ રથને પાછો વાલી મિયવળ ઉદ્યાન તરફ હંકારી ગયો. ઉદ્યાન પાસે પહોંચતાં તેણે રાજાને કહ્યું:

સ્વામી ! આ મિયવળ ઉદ્યાન છે. અહીં ઘોડાઓને સારી રીતે થાક સ્વચ્છાવીપ અને તેમનો બધો શ્રમ આપણે દૂર કરી નાખીપ.

[૧૬૨] રાજાપ 'હા' પાડતાં તે ઉદ્યાનમાં કૈશી કુમારશ્રમણના ઝૂતારાની પાસે જઈ ચિત્તે ઘોડાઓને રોકી રાખ્યા રથને સ્થિર કર્યો અને ઘોડાઓને છોડી નાખી તેમનો શ્રમ દૂર થાય તેવી પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી.

રાજા પણ રથથી નીચે ઝૂતરી સારથિની પ પ્રવૃત્તિમાં જોડાયો અને ઘોડાઓને ધીમે ધીમે ફેરવવા લાગ્યો.

પમ કરતાં કરતાં, મિયવળમાં મળેલી મોટી સભામાં વચ્ચે બેસી મોટા અવાજે કહેતા કૈશી કુમારશ્રમણને રાજાપ જોયા.

જોતાં જ તેને વિચાર આવ્યો કે 'જડ લોકો જ જડની ઉપાસના કરે છે, મુંડ લોકો જ મુંડની પૂજા કરે છે, મૂઢ લોકો જ મૂઢનો આશ્રય સ્થોળે છે, અપંડિત લોકો જ અપંડિતનો આદર કરે છે અને અજ્ઞાની લોકો જ અજ્ઞાનીનું બહુ માન કરે છે' તો આ વાલી કોણ જડ મૂઢ મુંડ અપંડિત અને અજ્ઞાની પુરુષ છે જે શરમાલ અને શરીરે દ્રુપદુ દેખાવડો લાગે છે? પ શું ખાય છે? શું પીયે છે? પશું તે શું ખાધા પીધાથી પશું શરીર આવું તગમગી રહ્યું છે? અને વાલી પ શું દે છે જેને લીધે આવડી મોટી માનવમેદનીની વચ્ચે બેઠો બેઠો તે મોટા બરાડા પાડે છે?

આમ વિચાર આવતાં જ રાજાપ સારથિને કહ્યું: ચિત્ત ! જોતો સ્વરો, આ લોકો કેવા જડ છે જે પેલા મોટા જડની સેવા કરે છે અરે પ મોટો જાડો જડ તેઓની સામે કેવા મોટા બરાડા પાડીને કોણ જાણે શુંય સમજાવે છે ! ગમ્મત તો પ છે કે આવા નફકરા અને જામી ગયેલા જડ લોકોને લીધે આપણે આપણી પોતાનો પણ ઉદ્યાનભૂમિમાં સારી રીતે હરી ફરી શકતા નથી. માત્ર વિસામો અને શાંતિ મેલવવા માટે તો અહીં આવ્યા અને અહીં તો માથાના વાલ ઝૂંચા થઈ જાય પવા બરાડા કાને અથડાયા કરે છે.

[૧૬૩] ચિત્તે રાજાને કહ્યું:

હે સ્વામી ! પ કેશી નામે કુમારશ્રમણ પાર્શ્વાપત્ય છે, જાતિવંસ છે, ચાર જ્ઞાનના ધારક છે, પમને આધોઽવધિજ્ઞાન થપલું છે અને તેઓ અન્નજીવી^{૧૦૨} છે.

રાજા બોલ્યો:

ચિત્ત ! તું શું કહે છે ? શું પ પુરુષને આધોઽવધિજ્ઞાન છે ? શું પ અન્નજીવી છે ?

સારથિ બોલ્યો:

હા, સ્વામી ! પમ જ છે.

રાજા: ચિત્ત ! ત્યારે શું પ પુરુષ અભિગમનીય છે ?

ચિત્ત: હા, સ્વામી ! પ શ્રમણ અભિગમનીય છે.

રાજા: ત્યારે તો ચિત્ત ! આપણે તેની સામે જઈપ.

[૧૬૪] આમ વાતચીત કરી પ વન્ને જણા સાથે, કેશી કુમારની સામે જઈને તેમની પાસે બેઠા.

રાજા: હે મંતે ! શું તમે આધોઽવધિજ્ઞાન ધરાવો છો ? શું તમે અન્નજીવી છો ?

શ્રમણે રાજાને કહ્યું:

હે પપસી ! ગામે ગામ ફરતા કોઈ અંકવાણિયા શંખવાણિયા કે દંતવાણિયા દાળમાંથી છટકી જવા માટે કોઈને खरो रस्तो પૂછતા

૧૦૨ કેશી કુમારશ્રમણનું દ્વિપુષ્પ અને કાંતિવાલું મોટું તાજું શરીર જોઈને રાજાને મન આ પ્રશ્ન ઉદ્ભવેલો છે. જેઓ તપસ્વી હોય અને ભિક્ષામાં આવેલ અંતપ્રાંત અન્ન खाता હોય તેઓનું શરીર આવું મોટું તાજું અને કાંતિવાલું હોઈ શકે खरું ? એ જાતની રાજાને મન શંકા છે. ટીકાકાર પણ આ જ ખુલાસો આપે છે. (“एष किम् आहारयति ? X न खलु कदन्नभक्षणे एवंपायाः शरीरकान्तेः उपपत्तिः इत्यादि-पृ० १३०).

નથી પણ આઢે અવલે માર્ગે ચાલે છે, તેમ વિનયના માર્ગથી છટકી જવાને લીધે તને પણ સારી રીતે પૂછતાં આવડતું નથી.

પપ્પસી ! મને જોઈને તને પવો વિચાર થયેલો સ્વરો કે આ જડ લોકો પેલા મોટા જડની ઉપાસના કરે છે અને આ મારા ઉદ્યાનમાં પણ બરાડા પાડી મને ય સુખે રહેવા દેતા નથી ?

રાજાઃ હા, ય વાત સ્વરી.

[૧૬૫] પણ હે મંતે ! ય તમે જાણ્યું શાથી ? તમને યવું તે કેવુંક જ્ઞાન કે દર્શન થપ્તું છે જેથી મારા મનનો સંકલ્પ પણ તમે જાણો લીધો ?

કેશી શ્રમણ બોલ્યાઃ

અમારા શ્રમણ નિર્ગ્રંથોના શાસ્ત્રોમાં કહેલું છે કે જ્ઞાનના પાંચ^{૧૦૩} પ્રકાર છેઃ ૧ આભિનિબોધિકજ્ઞાન ૨ શ્રુતજ્ઞાન ૩ અવધિજ્ઞાન ૪ મનઃપર્યવજ્ઞાન અને ૫ કેવલજ્ઞાન. તેમાં અવગ્રહ ઈદા અવાય અને ધારણા યમ ચાર પ્રકારનું પહેલું જ્ઞાન છે. અંગપ્રવિષ્ટ અને અંગબાહ્ય યવા બે પ્રકાર ઘીજા જ્ઞાનના છે. ત્રીજું જ્ઞાન, ભવપ્રત્યય અને ક્ષાયોપશમિક યમ બે ભેદવાલું છે અને ચોથા જ્ઞાનના ઋજુમતિ તથા વિપુલમતિ યવા બે ભેદ છે.

હે પપ્પસી ! જણાવેલાં પાંચ જ્ઞાનોમાં પહેલાંનાં ચારે જ્ઞાન તો મને થપ્તાં જે, ફક્ત યક પાંચમું કેવલજ્ઞાન છે તે મને થપ્તું નથી. ય પાંચમું જ્ઞાન તો અરિહંત ભગવંતોને હોય છે.

હે પપ્પસી ! હું છદ્ધસ્થ હું અને ય ચાર જ્ઞાનોદ્વારા તારા મનના સંકલ્પને પણ જાણી શકું છું-જોઈ શકું છું.

[૧૬૬] પછી રાજા ય કેશી શ્રમણને કહ્યુંઃ

હે મંતે ! અહીં હું આપની પાસે બેસું ?

કેશી કુમારશ્રમણ બોલ્યાઃ

૧૦૩ જ્ઞાનના નાના મોટા અનેક પ્રકારો અને તેની વિશેષ સમજૂતી માટે જુઓ નન્દીસૂત્ર અથવા ભગવતીસૂત્ર.

પપ્પસીના
અવિન
બાબત
શ્રમણની
ટકોર
શ્રમણના
જ્ઞાન બાબ
પપ્પસીની
પૃચ્છા

૧૧૧૫૧

આ ઉદ્યાનભૂમિ તારી પોતાની છે તેથી અહીં બેસવું કે ન બેસવું એ તારી વૃત્તિની વાત છે.

પછી તો ચિત્તસારથિ અને રાજા પપ્પસી એ બન્ને જણા સાથે કેશી કુમારશ્રમણની પાસે બેઠા. રાજાએ શ્રમણને પૂછ્યું:

હે ભંતે ! તમારા શ્રમણ નિર્ગ્રંથોમાં પવી સમજ છે, પવી પ્રતિજ્ઞા છે, પવી દૃષ્ટિ છે, પવી રુચિ છે, પવો હેતુ છે, પવો ઉપદેશ છે, પવો સંકલ્પ છે, પવી તુલા છે, પવું માન છે, પવું પ્રમાણ છે અને પવું ^{૧૦૪} સમોસરણ છે કે-જીવ જુદો છે અને શરીર જુદું છે, પણ જે જીવ છે તે જ શરીર છે પવી સમજ નથી.

કુમારશ્રમણ બોલ્યા:

હા, પપ્પસી ! અમારી સમજમાં જીવ જુદો છે અને શરીર જુદું છે એમ છે પણ જે જીવ છે તે જ શરીર છે પવી અમારી સમજ નથી.

[૧૬૭] રાજા બોલ્યો:

જીવ અને શરીર બન્ને જુદાં જુદાં જ હોય અને જે જીવ છે તે જ શરીર છે એમ ન હોય તો, હે ભંતે ! તમે સાંભળો કે-

એક મારો ^{૧૦૫} દાદો હતો, જે આજ નગરીમાં મોટો અધાર્મિક રાજા હતો, તે પોતાના દેશની પણ ઠીક સાર સંભાળ ન કરતો અને

૧૦૪ સમોસરણ એટલે એક મતમાં “ઘણાઓનું મીલન”-[“एतत् समवसरणम्-बहुनामेकत्र मीलनम्”]-પૃ૦ ૧૩૩ ટીકાકાર]

૧૦૫ દૌઘનિકાયમાં આ બાબત નીચેની હકીકત છે. રાજા પાયાસિ અને કુમાર કાશ્યપ એ બે વચ્ચે મુલાકાત થતાં પાયાસિ પોતાની શંકાઓ કાશ્યપ પાસે રજુ કરે છે. પછી કાશ્યપ, રાજાને સમજાવવા કહે છે કે-હે રાજન્ય ! આ ચન્દ્ર શું છે ? સૂરજ શું છે ? તેઓ આ લોકમાં છે કે પશ્ચિમમાં છે ? દેવો છે કે માનવો છે ? અર્થાત્-આ ઉદાહરણ આપીને કાશ્યપ, રાજા પાસે પરલોકનો સાબીતી આપે છે પણ રાજાને ગળે આ વાત ઉતરતી નથી. પછી રાજા કહે છે કે, મારા કેટલાક જાતભાઈઓ અને મિત્રો પ્રાણાતિપાતાદિકમાં મસ્ત રહેતા, તેઓને મેં કહી રાખેલું કે પ્રાણાતિપાતાદિકથી તમે નરકે જાઓ તો મને એ બાબતની સૂચના કરવા અહીં આવજો. પણ તેઓ અહીં આવ્યા નહીં તેમ

જીવ અને
શરીર બિ
ભિન્ન છે
એવી શ્રમ
ણની સમ

૫

૧૦

૧૫

ઘણાંય પાપકર્મોમાં જ રાહ્યો રહેતો તમારા કહેવા પ્રમાણે તો પ પાપી મારો દાદો કાઠ આવતાં મરણ પામી કોઈ એક નરકમાં નૈરયિક થયો હોવો જોઈએ, હે ભંતે ! કેમ સ્વરં ને ?

બઢી, પ મારા દાદાનો હું બહાલો પૌત્ર છું, તેને મારા પર ઘણું હેત હતું, હું તેનો વિશેષ લાડીલો-માનીતો હતો, તેનું હૃદય મને જોઈને વિશેષ આનંદ પામતું. ઘઘારે શું, પણ મારું નામ સાંભળીને પણ તેઓ પોતાનું અહોભાગ્ય માનતા.

હવે, હે ભંતે ! તમારા કહેવા પ્રમાણે જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં હોય તો મારા દાદા નરકમાં ગયા હોવા જોઈએ. બઢી, મારા દાદાને મારા ઉપર ઘણું હેત હતું તેથી તેમણે અહીં મારી પાસે આવીને એમ જણાવવું જોઈએ કે “હે પૌત્ર ! હું તારો દાદો હતો પણ અધાર્મિક હોવાને કારણે મેં ઘણાં પાપો આચરેલાં, તેથી હું નરકમાં પડ્યો છું. માટે, હે પૌત્ર ! તું લેશ પણ પાપ ન આચરજે અને પ્રામાણિકપણે દેશનો કારભાર કરજે. પાપકર્મમાં પડીશ તો મારી પેટે નરકમાં જઈશ-નરકની યાતનાઓ બહુ ભયંકર છે, માટે મૂલ્યે-ચૂક્યે જરા પણ પાપાચરણ ન સેવીશ.”

હે ભંતે ! મારો દાદો મારી પાસે આવીને ઉક્ત રીતે કહે, તો જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં છે એવી મારી શ્રદ્ધા થાય, પણ અત્યાર-સુધીમાં મારે દાદે અહીં મારી પાસે આવીને એવું કશુંય કહેલું નથી, તેથી હું એમ સમજું છું કે તેમનો જીવ અને શરીર એ બન્ને સાથે જ નાશ પામી ગયાં છે અર્થાત્ મારા દાદાના દેહને દેન દેતાંની સાથે તેમનો જીવ પણ અહીં બઢી ગયો છે તો પરલોકમાં જાય જ કોણ ? અને એમ છે માટે તે અહીં આવી પણ ક્યાંથી શકે ? અને આમ છે માટે જીવ અને શરીર બન્ને એક જ છે-જે જીવ છે તે જ શરીર છે-એ મારી પ્રતિજ્ઞા સુપ્રતિષ્ઠિત છે.

કોઈ દુતને પણ તેમણે મોકલ્યો નહીં, માટે પરલોક નથી એવી મારી શ્રદ્ધા છે. રાયપસેનઇય સૂત્રમાં રાજા પપ્પસીએ પોતાના દાદાનું દૃષ્ટાન્ત આપીને જે હકીકત કહેલી છે તે જ હકીકત દીધનિકાયમાં રાજા પાયાસિએ પોતાના મિત્રોનું ઉદાહરણ આપીને કહેલી છે. બઢી, નરકમાંથી ન આવી શકવાનું જે કારણ રાયપસેનઇયસૂત્રમાં બતાવેલું છે તે જ કારણ દીધનિકાયમાં પણ કહેલું છે. જુઓ દીધનિકાય ભાગ ૨ પાયાસિસુત્તંત પૃષ્ઠ ૩૨૦.

જીવ અને શરીર મિ-
ભિન્ન હો-
તો મારો
દાદો પા-
હોઈને નર-
ગયો,
મને હજુ
સુધી કેમ
કાંઈ સ્વપ્ન
આપવા ન
આવ્યો ?
આમ કહી
જીવ અને
શરીરની
અભિન્નતા
કહે છે.
॥૧૧૭॥

[૧૬૮] કેશી કુમારશ્રમણ બોલ્યા:

હે પપસી ! તારે સૂર્યકાંતા નામે રાણી^{૧૦૬} છે. હવે તું એમ સમજ કે એ રૂઢી રૂપાળી તારી ગાળી કોઈ રૂઢા રૂપાળા પરપુરુષ સાથે માનવીય કામસુખોને અનુભવતી હોય એમ તું જો, તો એ કામુક પુરુષનો તું શું દંડ કરે ?

હે ભંતે ! હું એ પુરુષનો હાથ કાપી નાંખું, પગ છેદી નાંખું. એને શૂલીએ ચડાવી દઉં અથવા એક જ ઘાએ તેનો પ્રાણ લઉં.

હે પપસી ! તે કામુક પુરુષ કદાચ તને એમ કહે કે-હે સ્વામી ! તમે એક ઘડીક થોભી જાઓ, મારા મિત્રો જ્ઞાતિજનો સંબંધી-જનો અને પરિવારના લોકોને હું એમ કહી આવું કે-હે દેવાનુપ્રિયો ! કામવૃત્તિને વશ થઈ હું સૂર્યકાંતાના સંગમાં પડ્યો તેથી મરણની આ સજા સજા પામ્યો છું, માટે હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે ભૂલ્યેચૂક્યે પણ એવા પાપાચરણમાં ન પડશો, પડશો તો મારી પેટે ફાંસીની સજા પામશો.

હે પપસી ! એ પુરુષનું કાકલુદીથી ભરેલું આવું ગળગળું વચન સાંભળીને તું તે કામુકને સજા કરતાં ઘડીક પણ થોભી જઈશ શરો ?

હે ભંતે ! એમ તો ન જ બને. એ કામુક મારો અપરાધી છે માટે લેશ પણ ઢીલ કર્યા વિના હું તેને પાધરો જ ફાંસીએ ચડાવી દઉં.

એ જ પ્રમાણે, હે પપસી ! નરકમાં પડેલો તારો દાદો પરતંત્રપણે જે દુઃખો ભોગવી રહ્યો છે તે તને-વહાલા પૌત્રને કહેવા ન આવી શકે.

૧૦૬ કેશી કુમારશ્રમણ રાણીનું ઉદાહરણ આપીને અહીં જે હકીકત જણાવે છે તે જ હકીકત ચોરનું ઉદાહરણ આપીને કુમાર કાશ્યપ દીઘનિકાયમાં જણાવે છે. તેઓ કહે છે કે-હે રાજન્ય ! કોઈ પકડાયેલો ચોર તને એમ કહે કે, 'હું મારા કુટુંબને કહી આવું કે તમે ચોરી ન કરશો અને કરશો તો મારી જેમ વિપત્તિમાં પડશો એવું મને મારા કુટુંબમાં જઈ કહી આવવાની રજા આપો, હું પાછો આવતાં સુધી તમો સ્વમો અને ત્યારવાદ મને શિક્ષા કરજો, તો તું ચોરની એ વાત માને શરો ? રાજા ન પાડે છે' इत्यादि. જુઓ દીઘનિકાય પૃષ્ઠ ૩૨૧.

શ્રમણ:
જેલમાં
પડેલો અપ-
રાધી, પોતા-
નાં સર્ગાને
સમજાવવા
આવી શક-
તો નથી તે
૧૦ ન આવે માટે
જીવ અને
શરીર
અભિન્ન છે
૧૫ એમ કેમ
બને ?

મનુષ્યલોકમાં જઈને પાપકર્મનાં માઠાં ફલોની સૂચના કરી આવવાની પની તો ઘણીય ઇચ્છા હોય, પણ તે પેલા અપરાધી પુરુષની પેઠે ત્યાંથી છૂટો જ થઈ શકતો નથી.

નરકમાં તાજો જ આવેલો અપરાધી-નારકી, મનુષ્યલોકમાં આવવાને તો ઇચ્છે છે, પણ નીચેનાં ચાર કારણોને લીધે તે અહીં આવી શકતો નથી:

ત્યાંની-નરકની ભયંકર વેદનાનો અનુભવ તેને અત્યંત વિહ્વલ કરી નાખે છે અને તેથી તે ક્રિંકર્તવ્યમૂઢ બની જાય છે, ૫ પ્રથમ કારણ છે.

નરકના કઠોર સંઘ્રીઓ ૫ નારકીને ઘડીભર પણ છૂટો રાખતા નથી અને તેને ચારંવાર સતાવ્યા કરે છે, ૫ વીજું કારણ છે. તાજા નારકીનું નારક વેદનીય કર્મ પૂરું ભોગવાઈ રહેલું નથી હોતું. ૫ ત્રીજું કારણ છે, અને ચોથું કારણ તેનું નરકનું આવશું પૂરું થયેલું નથી હોતું, ૫ છે, અર્થાત્ મનુષ્યલોકમાં આવવાને ઇચ્છતો પણ નારકી ૫ વધા પ્રતિબંધોને લીધે અહીં આવી શકતો નથી.

માટે, હે પપસી ! 'શરીર સાથે જ જીવ અહીં વઢી જાય છે અને તેથી મરેલો માણસ ફરી અહીં ક્યાંથી આવી શકે ?' ૫મ જે તું કહે છે ૫ વરાવર નથી.

મરીને નરકમાં પડેલો પ્રાણી અહીં નથી આવી શકતો તેનું કારણ તેની પરતંત્રતા જ છે, નહીં કે તે નથી. માટે, હે પપસી ! તું ૫મ સમજ કે-જીવ જુદો છે અને શરીર જુદું છે-કેાઈ કાલે તે બન્ને પક છે ૫વું નથી.

[૧૬૯] પપસી બોલ્યો:

હે ભંતે ! મારી માન્યતાને દઢીભૂત કરનારો આ પક વીજો દાખલો સંભલો—

અહીં-આજ નગરીમાં મારી પક દાદી^{૧૦૭} રહેતી હતી, જે મોટી ધાર્મિક શ્રમણોપાસિકા હતી, વઢી ૫ જીવ અજીવ પુણ્ય પાપ

૧૦૭ આ સૂત્રમાં રાજા પપસી પોતાની ધર્મિષ્ઠ દાદીનું ઉદાહરણ આપીને જે હકીકત જણાવી છે તે જ હકીકત દીઘનિકાયમાં રાજા

આસ્રવ સંવર ઘગેરે તસ્થોની જાણકાર હતી અને તપ તથા સંયમઘડે પોતાના આત્માને વાસિત કરતી ઘડુ પુણ્ય ઉપાર્જન કરતી હતી. તમારા કહેવા પ્રમાણે તો, કાઠ અગતાં મરણ પામી, એ કોઈ એક સ્વર્ગમાં કેવ થપલી હોવી જોઈએ. હે મંતે ! કેમ સ્વર્ગ ને ?

ઘઠી, એ મારી દાદીનો હું વહાલો પૌત્ર છું. હવે એ મારી દાદી, તમારા કહેવા પ્રમાણે દેવ થઈ હોય તો તેણીએ અહીં મારી પાસે આવીને એવું કહેવું જોઈએ કે-હું તારી દાદી હતી અને ધાર્મિક હોવાને લીધે ઘડુ પુણ્યોપાર્જન કરી સ્વર્ગમાં દેવ થઈ છું, માટે હે પૌત્ર ! તું પણ ધાર્મિક થજે અને દેશનો કારભાર પ્રામાણિકપણે કરજે. દાનાદિક ઘડે પુણ્ય ઉપાર્જન કરીશ તો મારી પેટે સ્વર્ગનાં સુખો અનુભવીશ.

હે મંતે ! મારી દાદી મારી પાસે આવીને એ પ્રમાણે કહે તો જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં છે એવો મારી સ્વાસ્થી થાય. પણ મર્યાદા લાંબો વસ્ત્ર થયો છતાં અત્યારસુધીમાં મારી દાદીએ અહીં મારી પાસે આવીને એવું કશું એ સૂચવેલું નથી, તેથી જીવ અને શરીર એ બન્ને એક જ છે પણ જુદાં જુદાં નથી એ મારી સ્વાસ્થી પાકી થાય છે.

[૧૭૦] કેશી કુમારશ્રમણ બોલ્યા:

હે પપ્પસી ! તું એમ સમજ કે, “દેવમંદિરમાં જવા માટે તું નાદેલો છે, ખીનાં કપડાં પહેરેલાં છે, તારા હાથમાં કઠશ અને ધૂપની પાયાસિં પોતાના ધર્મપરાયણ મિત્રોનું ઉદાહરણ આપીને સૂચવેલી છે. તેમાં કહ્યું છે કે-“રાજા પાયાસિં પોતાના ધાર્મિક મિત્રોને કહ્યું કે તમો તમારી ધર્મવૃત્તિને લીધે સ્વર્ગે જવાના અને એમ બને તો મને તમો એ સમાચાર આપવા જરૂર આવજો” ઇત્યાદિ-જુઓ દીઘનિકાય પૃષ્ઠ ૩૨૭.

૧૦૮ દીઘનિકાયમાં આને વદલે કુમાર કાશ્યપે બીજું ઉદાહરણ આપેલું છે અને તે આ છે. “જેમ કોઈ મનુષ્ય ગૂંથકૂપમાં-ગંધાતી ગટરમાં-પડેલો હોય અને તેનું આંખું શરીર મઠથી સ્પર્શાયેલું હોય તે માણસને ત્યાંથી બહાર કાઢી નવરાત્રી-ધોવરાત્રી-ચોક્ષો કરી, સુગંધી તેલથી તેના ઉપર વિલેપન કરી, માછા ઘગેરે પહેરાત્રી તેને સુશોભિત કરો પછી તેને પાછા ફરીવાર એ ગંધાતી ગટરમાં જવાનું કહેવામાં આવે તો જાણ

પપ્પસી:
ધર્મિષ્ઠ
હોઈને સ્વર્ગ
ગઈને માર
દાદી મને
સ્વર્ગ વિદે
સમાચાર
આપવા ન
આવી મા
જીવ અને
શરીર અ-
ભિન્ન છે.

કડછી રહી ગઈ છે અને દેવમંદિરમાં પેસવાને તું પગલાં જ ઉપાડે છે, પવામાં પાયખાનામાં બેઠેલો કોઈ પુરુષ તને એમ કહે કે-
હે સ્વામી ! તમે અહીં પાયખાનામાં આવો, બેસો, ઝૂમા રહો અને થોડીવાર લાંબું ડીલ કરો; તો હે પપ્પી ! તું એ વાતને કાને
ધર શરો ?

हे भंते ! हुं पधुं कशुं काने न धरुं अर्थात् एक क्षण माटे पण पायखानामां न जउं. हे भंते ! पायखानुं तो भारे गंडु छे, एवी गंदी जग्यामां हुं शी रीते जई शकुं ?

ए ज प्रमाणे, हे पपसी ! स्वर्गमां देव थपली तारी दादी अहीं आवी तने पोतानां सुखो कहेवाने इच्छे, तोपण आवी शके नहि.
स्वर्गमां ताजो उत्पन्न थपलो देव, मनुष्यलोकमां आवघाने तो इच्छे छे, पण नीचिनां चार कारणोने लीधे ते अहीं आवी
नहो नथी:

પ દેવનો મનુષ્ય સાથેનો પ્રેમસંબંધ તૂટી ગયો હોય છે અને સ્વર્ગનાં દેવદેવોઓ સાથેનો નવો પ્રેમસંબંધ તેમાં સંક્રમેલો હોય છે, થીજું કારણ છે.

दिव्य कामसुखो भोगवधानी लालचमां पडेलो ए देव, 'अब घडीए जउ अब घडीए जउं, एम विचारे तो छे, पण तेना आवतां खरो ? राजा कहे छे-न जाय तेम आ गन्धाता मानवलोकमांथी स्वर्गे पहुँचेला देवो फरीवार गन्धाता मानवलोकमां आवे खरा ?' इत्यादि. दीघनिकाय पृ० ३२४.

१०९. दीघनिकायमां कहेलुं छे के—“मानवलोकनां पूरां सो वरस एटले प्रायस्त्रिंश देवोनो एक दिवस-रात; एवां आपणां सो वरस जेटलां

॥१२१॥

આવતાં તો મનુષ્યલોકનાં તેનાં અલ્પાયુષી સંબંધીઓ મરી ગયેલાં હોય છે, કારણ કે દેવની ઘડી પટલે આપણાં હજારો વર્ષ અર્થાત્ પની એક ઘડીમાં તો આપણી કેટલીય પેઢીઓ બદલાઈ જાય છે, પટલે ઘડી પછીય દેવનું આવવું કલ્પી લઈપ તોપણ એ પના સ્વરા સંબંધીઓને મઠી શકતો નથી, એ ત્રીજું કારણ છે.

ચોથું કારણ મનુષ્ય લોકની માથું ફાડી નાખે પવી ભયંકર ગંદકી છે. ^{૧૧૦} એ ગંદકી ઉંચે પળ ^{૧૧૧} ચારસો પાંચસો યોજન સુધી ફેલાય છે અને એ પવી તીવ્ર હોય છે કે દેવ પને સહી શકતો નથી.

લાંબાં પ્રીશ રાતદિવસ થાય ત્યારે દેવોનો એક માસ અને એવા વાર માસ વીતે ત્યારે દેવોનું એક વરસ થાય. એ ત્રાયસ્વિશ દેવોનું એવાં દિવ્ય હજાર વર્ષ જેટલું દીર્ઘ આયુષ્ય હોય છે. એ દેવો એમ ધારે છે કે આપણે બે કે ત્રણ રાત આ દિવ્ય કામગુણોને ભોગવી પછી આપણા માનવી સમ્બન્ધીઓને સમાચાર આપવા જઈશું” ઇત્યાદિ પૃ૦ ૩૨૭.

૧૧૦ દીઘનિકાયમાં જણાવેલું છે કે-“દેવોની દૃષ્ટિમાં મનુષ્યો અશુચિ છે, દુર્ગન્ધી છે, જુગુપ્સિત છે. મનુષ્યલોકની દુર્ગન્ધ સો યોજન ઝૂંચો જઈને દેવોને બાધા ઉપજાવે છે.” “યોજનસતં સ્વો રાજઞ્જ! મનુસ્સગંધો દેવે ઉબ્બાહતિ”-પૃ૦ ૩૨૫.

૧૧૧ નવ યોજન કરતાં વધારે દૂરથી આવતાં સગંધ પુદ્ગલો આપોઆપ ઘ્રાણેન્દ્રિયનો વિષય થઈ શકતાં નથી એવો ઘ્રાણેન્દ્રિયના વિષયને લગતો જૈનશાસ્ત્રનો નિયમ છે. નવ યોજન કરતાં વધારે દૂરથી જે પુદ્ગલો આવે છે તેમનો ગન્ધ અત્યન્ત મન્દ થઈ જાય છે અર્થાત્ ઘ્રાણેન્દ્રિય તેને લઈ શકતી નથી. આવો નિયમ છતાં અહીં જે ચારસેં પાંચસેં યોજન સુધી દુર્ગન્ધ જવાની વાત કહી છે તેની સંગતિ કેમ થાય? આવો પ્રશ્ન ટીકાકારને પોતાને થાય છે. અને તેનું સમાધાન પળ તેઓ પોતે જ પોતાની રીતે શોધી કાઢે છે: “જો કે નિયમ તો એવો જ છે તોપણ જે પુદ્ગલો અતિઉત્કટ ગન્ધવાળાં હોય છે તે નવ યોજન સુધી પહોંચતાં ત્યાં તેમને જે બીજાં પુદ્ગલો મળે છે તેમાં તેઓ પોતાના દુર્ગન્ધનો પાસ બેસાડે છે અને એ પાસ બેઠેલાં પુદ્ગલો વઢી આગળ જઈ બીજાં પુદ્ગલોમાં પાસ બેસાડે છે, એ રીતે ઉપર ઉપર પાસ બેસાડેલાં પુદ્ગલો

દેવ પની પોતાની ઇચ્છા હોવા છતાં ઉપરનાં ચાર કારણોને લીધે અહીં આવી શકતો નથી. માટે, હે પપ્પસી ! 'શરીર સાથે જ જીવ અહીં બઠી જાય છે, પથી મરેલો માણસ ફરી અહીં ક્યાંથી આવી શકે ?' પવી તારી સમજ બરાબર નથી.

ચારસે પાંચસે યોજન સુધી પહોંચી વળે છે. પળ આ વાત લક્ષ્યમાં રાખવાની છે કે ઉપર ઉપર જતાં ગન્ધ મન્દ થઈ જાય છે. મનુષ્યલોકમાં જે દુર્ગન્ધ છે તે સાધારણ રીતે ચારસે યોજન સુધી જાય છે પણ મનુષ્યલોકમાં જ્યારે દુર્ગન્ધ સ્ત્રવ વધે છે ત્યારે તે પાંચસે યોજન સુધી પણ પહોંચે છે, માટે મૂલ્કારે 'ચારસો' અને 'પાંચસો' એમ બે સંખ્યા બતાવી છે." ("इह यद्यपि नवभ्यो योजनेभ्यः परतो गन्धपुद्गला न घ्राणेन्द्रियग्रहणयोग्या भवन्ति, पुद्गलानां मन्दपरिणामभावात् घ्राणेन्द्रियस्य च तथाविधशक्त्यभावात् तथापि ते अत्युत्कटगन्धपरिणामा इति नवसु योजनेषु मध्ये अन्यान् पुद्गलान् उत्कटगन्धपरिणामेन परिणमयन्ति, तेऽपि ऊर्ध्वं गच्छन्तः परतोऽन्यान् तेऽपि अन्यान् इति चत्वारि पञ्च वा योजनशतानि यावत् गन्धः केवलम् ऊर्ध्वम् ऊर्ध्वम् मन्दपरिणामो वेदितव्यः । तत्र यदा मनुष्यलोके बहूनि गोमृतककलेवरादीनि तदा पञ्च योजनशतानि यावद् गन्धः शेषकालं चत्वारि तत उक्तम्—चत्वारि पञ्च इति"—પૃ૦ ૧૩૪). આ સમાધાન તદ્દન સાધારણ છે. ટીકાકાર પોતે જ કહે છે કે ઉપર ઉપર ગન્ધ મન્દ થતો જાય છે તો પછી ચારસે કે પાંચસે યોજન સુધીમાં મન્દતમ થયેલી દુર્ગન્ધ, દેવોને કેમ બાધા પહોંચાડી શકે ? આ તો એક સંગતિ માત્ર કહેવાય. આ બાબતમાં સ્થાનાંગના ટીકાકાર અભયદેવસૂરિ વળી નવો પ્રકાશ પાડે છે. તેઓ કહે છે કે—"મનુષ્ય-ક્ષેત્રનું કેવું ગન્ધું સ્વરૂપ છે એમ આ ઉપરથી સૂચિત થાય છે. વસ્તુતઃ તો દેવ વા બીજો કોઈ નવ યોજન કરતાં વધારે દૂરથી આવેલાં પુદ્ગલોનો ગન્ધ જાણતો નથી-જાણી શકતો નથી અથવા શાસ્ત્રમાં ઇન્દ્રિયોના વિષયનું જે પ્રમાણ બતાવેલું છે તે સમ્ભવ છે કે ઔદારિક શરીર સમ્બન્ધી ઇન્દ્રિયોની અપેક્ષા હોય." ("इदं च मनुष्यक्षेत्रस्य अशुभस्वरूपत्वमेवोक्तम् न च देवः अन्यो वा नवभ्यो योजनेभ्यः परतः आगतं गन्धं जानाति—इति अथवा अत एव वचनाद् यद् इन्द्रियविषयप्रमाणमुक्तं तद् औदारिकशरीरेन्द्रियापेक्षयैव सम्भाव्यते"—પૃ૦ ૨૪૪ સ્થાનાંગટીકા.)

ભરતાદિક ક્ષેત્રમાં જ્યારે એકાંત સુખમાં કાળ હોય ત્યારે તેની દુર્ગન્ધ ચારસો યોજન જાય છે અને જ્યારે તેવો કાળ ન હોય ત્યારે

मरीने स्वर्गमां गणलो प्राणी अहीं नथी आवी शकतो, तेनुं कारण स्वर्गना मोजशोखो तरफ तेनी विशेषतम अभिरुचि छे, नहि के ते नथो ज, तेथी हे पपसी ! तुं एम समज के जीव जुदो छे अने शरीर जुदुं छे, पण ते बन्ने एक नथी.

[१७१] वळी फरीने पपसी बोल्यो:

हे भंते ! जीव अने शरीर जुदां जुदां नथी ते माटे आ एक बीजो पुरावो ध्यानपूर्वक सांभळो:

हे भंते ! तमे एम समजो के कोइ एक दिवसे मारी बहारनी उपस्थानशाळामां मारा मंत्री वगैरे परिवारथी घेराएलो हुं राजसिं-
हासनमां बेठो होउं, ते वग्नते मारा कोटवाळो कोई एक चोरने पकडी लावे, हुं ते चोरने जीवतो ने जीवतो लोढानी कुंभीमां पूरी दउं, तेना उपर लोढानुं ढांकणुं सज्जड ढांकी दउं, तेने लोढा तथा सीसाना रसथी रेवरावी दउं अने तेना उपर मारा विश्वासु सैनिकोनी चोकी मूकी ते लोढकुंभीनी साचवण करावुं.

पछी वखत जतां हुं पोते जाते ते कुंभीने खोलावुं तो तेमां पेला पूरेला पुरुषने मरेलो जोउं छुं. जीव अने शरीर जुदां जुदां होय तो ए पुरुषनो जीव कुंभीमांथी बहार शी रीते जाय ? कुंभीने क्यांय राई जेटलुं पण काणुं नथी, जेथी जीवने बहार जवानो मार्ग मळी शके. कुंभी क्यांय जरा पण काणी होत तो एम मानी पण शकात के जीव बहार नीकळी गयो छे अने तेथी एम पण ठरत के शरीर अने जीव जुदां जुदां छे, पण आ कुंभी तो क्यांय काणी ज नथी पटले जीव जुदो होय तो एमांथी नीकळी शी रीते शके ? माटे जीव अने शरीर बन्ने एक छे अने शरीर अक्रिय थतां जीव पण अक्रिय थाय छे, ए माहं धारवुं बराबर छे.

[१७२] केशी कुमारश्रमण बोल्यो:-

पांचसो योजन जाय छे माटे बे संख्या बतावी छे एम श्रीअभयदेवसूरि कहे छे. ("कदाचित् भरतादिषु एकान्तसुषमादौ चत्वारि, अन्यदा तु पञ्चापि"—पृ० २४४ स्था० टी०)

लोढानी
कुंभीमां
नाखेला
चोरना उ
दाहरणथी
अजीववा

હે પપસી ! તું એમ સમજ કે શિખરના ઘાટની ઘુમ્મટવાળી એક મોટી ઓરડી હોય, જે ચારે કોર લીંપેલી હોય, જેનાં બારણાં સજ્જડ વાસેલાં હોય અને જેમાં જરાય હવા પણ ન પેસી શકે એવી તે ઝંડી હોય, તેમાં કોઈ પુરુષ મેરી અને એને વગાડવાનો દંડો લઈને પેસે, પેસીને એનાં બારણાં સજ્જડ રીતે બંધ કરે, પછી તે, ઓરડીની વચ્ચેવચ્ચ બેસીને મોટા મોટા અવાજથી એ મેરીને વગાડે, તો હે પપસી ! મેરીનો એ અવાજ બહાર નીકળે શરો ?

હા, મંતે ! નીકળે.

હે પપસી ! એ ઓરડીમાં ક્યાંય એક પણ કાણું છે શરું ?

ના, મંતે, એ ઓરડીમાં ક્યાંય પણ કાણું નથી.

હે પપસી ! પણ પ્રમાણે, વગર કાણાની ઓરડીમાંથી પણ અવાજ બહાર નીકળી શકે છે, તેમ વગર કાણાની કુંભીમાંથી જીવ પણ બહાર નીકળી શકે છે, અર્થાત્ પૃથ્વીને શિલાને કે પર્વતને મેદીને સોંસરું જવાનું સામર્થ્ય જીવમાં છે, માટે તેને ગમે ત્યાં પૂરવામાં આવે તોપણ તે બહાર નીકળી જ જવાનો. એથી તું એમ સમજ કે જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં છે પણ એ બન્ને એક નથી.

[૧૭૩] વઢી, પપસી બોલ્યો:-

હે મંતે ! જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં નથી પણ એક જ છે એવી મારી ધારણાને ટેકો આપતો આ વઢી એક દાખલો સાંભળો:

મારા કોટવાળોએ એકઢી આળેલા ચોરને હું જીવથી મારી નાખું, પછી તે મારી નાખેલા ચોરને લોઢાની કુંભીમાં પૂરી દઉં, તેના ઉપર મજબૂત ઢાંકણું બેસારી, તેને રેવરાવી અને પાકી ચોકી બેસાડી દઉં; પછી વચ્ચે જતાં તે લોઢાની કુંભી ઉઘાડી જોઉં છું તો તેને કીડાઓથી શ્વેદવદતો કુંભી જેવી ભાલું છું.

એ કુંભીમાં ક્યાંય રાઈ જેટલુંય કાણું નથી, છતાં એમાં પટલા બધા કીડા ક્યાંથી પેસો ગયા ?

હું તો એમ સમજું છું કે શરીર અને જીવ એકજ છે, માટે શરીરમાંથી જ એ વધા નીપજ્યા હોવા જોઈએ. શરીર અને જીવ જુદાં જુદાં

સજ્જડ બં
કરેલા
માંથી કે
શબ્દ
આવે
તેમ સ
બંધ કરે
કુંભીમાં
જીવ ની
લી શકે
મરેલો
કુંભીમાં
કૃમિરૂપ
થયોછે મા
અજીવવા
॥૧૨૫॥

હોય તો પ કુંભીમાં મેં જોપલા પ જીવો બહારથી શી રીતે આવી શકે ?

[૧૭૪] કેશી કુમાર બોલ્યા:-

હે પપ્પસી ! તં પહેલાં કોઈવાર ધમેલું લોદું જોપલું છે સ્વરં ? વા તં જાતે કોઈવાર લોદું ધમાવેલું સ્વરં ?

મંતે ! હા, ધમેલું લોદું મેં જોપલું છે અને તેને ધમાવેલું પણ છે.

પપ્પસી ! પલું પ લોદું અગ્નિમય લાલચોઢ થઈ ગપલું હોય છે, પ વાત સ્વરીને ?

હા, મંતે ! પ વાત સ્વરી છે.

તો હે પપ્પસી ! પ નક્કર લોઢામાં તે અગ્નિ શી રીતે પેઠો ? રાહ જેટલુંય કાણું લોઢાને નથી, છતાં તેમાં અગ્નિ પેસી શકે છે, તેમ જીવ પણ સર્વત્ર અનિરુદ્ધ ગતિ શક્તિવાળો છે. તે પૃથ્વીને અને શિલા વગેરેને મેદીને પણ ગમે ત્યાં પેસી શકે છે.

હે પપ્પસી ! સરાબર સજ્જડ બંધ કરેલી પ કુંભીમાં પણ તેં જે જીવો જોયા છે તે બધાય તેમાં ^{૧૧૨}બહારથી પેઠેલા છે, માટે તું પમ માન કે શરીર અને જીવ જુદાં જુદાં છે પણ એક નથી.

[૧૭૫] રાજા પપ્પસી બોલ્યો:-

હે મંતે ! કોઈ એક ઘાણાવલી તરુણ પુરુષ તરુણ હોય ત્યારે એક સાથે પાંચ ઘાણોને પેંકી શકવા જેટલો કુશલ હોય, પણ તે જ પુરુષ જ્યારે મંદ જ્ઞાનવાળો બાઢક હતો ત્યારે પવો કુશલતા ધરાવી શકતો હોત તો હું પમ માનત કે જીવ જુદો છે અને શરીર જુદું છે. પરંતુ મંદ જ્ઞાનવાળો પ બાઢક ^{૧૧૩} પવો કુશલતા બતાવી શકતો નથી, માટે જીવ અને શરીર એક છે પ મારો કલ્પના સુસંગત છે.

૧૧૨ મુઢદામાં જે કીઢા દેસાય છે તેમના જીવો, કોઈ વીજો ગતિથી ચ્યવીને મુઢદાના શરીરમાં પેઠેલા છે-ઉપજેલા છે એવો આ વાક્યનો આશય છે.

૧૧૩ રાજા પપ્પસીના આ તર્કનો અભિપ્રાય નીચે પ્રમાણે જણાય છે: આત્મવાદી પરમ્પરાઓ આત્માને નિત્ય માને છે, એટલે જેવો આત્મા

તપેલા લં
ઢામાં જે
અગ્નિ પેસે
તેમ કા
વગરની
કુંભીમાં
જીવો પે
છે. બાલ
અને યુવ
ના ઉદા
રણથી
અજીવવ

૫

૧૦

૧૫

[૧૭૬] કેશી કુમાર બોલ્યા:-

હે પપસી ! કોઈ એક બાળાવલી તરુણ પુરુષ, નહું ધનુષ નવી દોરી અને નહું બાળ એ વડે એક સાથે પાંચ બાળોને ફેંકી શકવા જેટલી કુશલતા ધરાવી શકે છે, પણ તે જ પુરુષ પાસે જૂનું સ્વાઈ ગપલું ધનુષ તેવી જ દોરી અને તેવુંજ વૂઠું ફલ્લું હોય, તો તે એક સાથે પાંચ ફલ્લાંને ફેંકી શકે શરો ?

ખંતે ! ન ફેંકી શકે.

હે પપસી ! તરુણ પુરુષ શક્તિશાળી તો છે, પરંતુ ઉપકરણોની ન્યૂનતા-સ્વામી-ને લીધે ને પોતાની શક્તિ બતાવી શકતો નથી, તેમ મંદ જ્ઞાનવાળા બાળકમાં આવડતરૂપ ઉપકરણની સ્વામી છે, માટે તે એ અવસ્થામાં એક સાથે પાંચ બાળને ફેંકી શકતો નથી. હા, તે જ મંદ જ્ઞાનવાળો બાળક જ્યારે તરુણ થઈ આવડતરૂપ ઉપકરણ મેળવે છે, ત્યારે તેમાં પવી શક્તિ સ્વીલી ઉઠે છે, પણ તેથી તું એમ ન માન કે શરીર અને જીવ બન્ને એક છે. પપસી ! એ બન્ને તો જુદાં જુદાં છે.

[૧૭૭] પપસી બોલ્યો:-

બાળકમાં છે તેવો જ આત્મા, તે બાળકની યુવાવસ્થામાં પણ છે. જો આમ છે તો પછી જે કામ બાળકનો આત્મા નથી કરી શકતો તે કામ તે જ બાળકની યુવાવસ્થાનો આત્મા કેમ કરી શકે ? વ્યવહારમાં તો એવું જોવામાં આવે છે કે જે કામ બાળકનો આત્મા નથી કરી શકતો તે કામ તેની યુવાવસ્થાનો આત્મા કરી શકે છે. વન્ને અવસ્થામાં-બાળ અને યુવાન અવસ્થામાં એક જ વ્યક્તિનો આત્મા એક જ હોય અને તે નિત્ય હોય-એક સરસો જ અવસ્થામાં રહેતો હોય, તો એ ઘટના ન બની શકે, માટે રાજા પપસી કહે છે કે આત્મા અને શરીર જુદાં જુદાં નથી. રાજા પપસીને મતે તો બાળકનું શરીર અશક્ત છે. માટે જે કામ તે ન કરી શકે તે જ કામ તે બાળકનું યુવાન શરીર જરૂર કરી શકે, શરીર તો બદલાયા કરે છે માટે તેને મતે આત્મા અને શરીર એક જ છે, એ કલ્પના, ઉદાહરણથી તે સમજાવે છે.

હે મંતે ! જેમ કોઈ તરુણ પુરુષ, લોઢાના સીસાના કે જસતના મોટા ભારને ઉપાડવા સમર્થ છે, તેમ તે જ તરુણ પુરુષ ડ્યારે ડોસો થાય અર્થાત્ ચામડી બધી લબડી ગપલી, ગાત્ર તમામ ઢીલાં, ઢાંતો બધા ધરી ગપલા અને ચાલતાં લાકડીનો ટેકો લીધેલો એવો ઘરડો થાય, ત્યારે એવા મોટા ભારને ઉપાડી શકતો દેખાતો નથી.

હે મંતે ! તરુણ મટી એવો એ ડોસો થયેલો પુરુષ, એવા મોટા ભારને પણ ઉપાડી શકતો દેખાય, તો હું એમ માનું કે જીવ જુદો છે અને શરીર જુદું છે, અન્યથા મારી માન્યતા જ બરાબર છે.

[૧૭૮] કેશી કુમાર બોલ્યા:-

હે પપ્પસી ! એવડો મોટો ભાર તો કોઈ હટ્ટોકટ્ટો પુરુષ જ ઉપાડી શકે. વઢી, એવા હટ્ટાકટ્ટા તરુણ પુરુષની પાસે ભાર ઉપાડવાનાં સાધનો બરાબર ન હોય તો એ પણ એવા ભારને ન ઉપાડી શકે. ધાર કે, કોઈ હટ્ટોકટ્ટો તરુણ પુરુષ તો છે, પણ તેની પાસે ભાર ઉંચકવાની જે કાવડ છે, તે પાતળી અને ઘુળે ધાધેલી છે, કાવડનાં શિકાં દોરડાં અને વાંસની સઢીઓ એ વધુંય એવું સડેલું છે, આમ હોવાથી એવો બઢવાન પુરુષ પણ એ ભારને ન ઉઠાવી શકે અર્થાત્ ભાર ઉપાડવામાં સુદૃઢ શરીર ઉપરાન્ત બીજી પણ કઢવકઢ હોવી જોઈએ અને ઉપકરણો પણ પૂરતાં હોવાં જોઈએ. તરુણ મટી પેલા ડોસા થયેલા પુરુષ પાસે એ બધું હોત, તો એ પણ એવો ભાર જરૂર ઉપાડી શકત; માટે તારે એમ માનવું જોઈએ કે શરીર અને જીવ જુદાં જુદાં છે પણ તે બન્ને એક નથી.

[૧૭૯] પપ્પસી બોલ્યો:-

હે મંતે ! મેં એક જીવતો ચોર તોળ્યો, પછી તેને જીવથી મારી નાખી ફરીવાર તોળ્યો. જીવતાં તેનું જે વજન હતું તેજ વજન તેના મડાનું હતું-એ બન્ને વજનમાં લેશ પણ ફરક ન હતો. જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં હોય અને જીવ શરીરમાંથી નીકળી જતો હોય, તો મડાનું વજન ઘટવું જોઈએ. હે મંતે ! એ બન્ને સ્થિતિમાં વજનનો જરાય ફરક જણાતો નથી, માટે હું એમ માનું છું કે જીવ અને શરીર એક જ છે પણ જુદાં જુદાં નથી.

[૧૮૦] કેશી કુમાર બીલ્યા:—

હે પપસી ! પહેલાં કોઈવાર તૈં ચામડાની મસકમાં^{૧૧૪} પવન ભરેલો છે खरो ? वा भरावेलो છે खरो ? ચામડાની खाली મસક અને પવનભરેલી મસક પ બન્નેના વજનમાં કાંઈ ફેર પડે છે खरो ?

ના, મંતે ! ફેર નથી પડતો.

પપસી ! खालી અને પવનભરેલી મસકના વજનમાં ફેર ન પડતો હોય તો જીવતાનું અને મુડદાનું વજન ફરક વિનાનું જ હોય ને ? જીવ ભારે નથી તેમ હલ્લવો ય નથી, તેથી જીવ નીકળી જતાં મુડદાનું વજન ઘટે એમ ન બને, પટલે એક સરખા વજનને લીધે તું એમ માનતો હો કે જીવ અને શરીર બન્ને એક જ છે, તે જરા ય સંગત નથી.

[૧૮૧] પપસી બોલ્યો:—

હે મંતે ! કોઈ વાર એક ચોરને મારી પાસે લાવવામાં આવ્યો, 'તેમાં જીવ છે કે નહિ' એ જાણવા મેં તેને ચારે બાજુ તપાસ્યો, પણ જીવ તો ક્યાંય દીઠામાં ન આવ્યો.

પછી મેં તેના બે ઝુમા ચીરા કરી તેને ફરીવાર જોયો, છતાંય જીવ તો ન જ દેખાયો. પછી તો થઈ શકે તેટલા તેના નાના નાના કટકા કરી તેને વારંવાર તપાસી જોયો, છતાંય તેમાં ક્યાંય જીવનું નિશાન પણ ન જણાયું. માટે હું કહું છું કે જીવ અને શરીર એક છે પણ જુદાં જુદાં નથી.

૧૧૪ આ મસકનું ઉદાહરણ બરાબર છે खરું ? પવનથી ભરેલી મસકનું વજન અવશ્ય વધે જ અને खालી મસકનું વજન પવનથી ભરેલી મસક કરતાં જરૂર ઓછું થાય એ તો આજે પણ પ્રત્યક્ષ છે. જે પવન પોતાના જબરદસ્ત આંચકાથી મોટાં મોટાં તોર્તિંગ વૃક્ષોને સમૂલ ઉખેડી નાખે છે, જે પવનથી ભરેલા ડબા વા તુંબડાં દ્વારા આપણે તરી શકીએ છીએ તે પવનનું વજન ન હોય એ બને જ કેમ ? છતાં 'પવનનું વજન નથી' એમ જે અહીં કહેલું છે તે કઈ દૃષ્ટિએ સમજવું એ કઠ્ઠાતું નથી અથવા સ્થૂલદૃષ્ટિએ આમ કહેલું હોય.

પવનથી
ભરેલી
કોથલીમાં
અને खालી
કોથલીમાં
વજનનો
ફરક નથી
માટે પવન
નથી ? શ-
રીરને ચીરી
ચીરીને
જોયાં છતાં
જીવ ન
મળાયો માટે
જીવ નથી
॥૧૨૯॥

[૧૮૨] કેશો કુમાર મુનિ બોલ્યા:

હે પપસી ! પેલા કઠીયારા^{૧૧૫} કરતાંય તું વિશેષ મૂઢ જણાય છે.

હે ભંતે ! એ કઠીયારો વઢી કોણ હતો ?

પપસી ! અગ્નિ અને અગ્નિ રાખવાનું ઠામ સાથે લઈ કેટલાક વનજીવી લોકો વનની શોધ માટે નીકળી પડ્યા. ચાલતાં ચાલતાં તેઓ જેમાં ઘણાં લાકડાં છે એવી એક મોટી અટવી પાસે આવી પહોંચ્યા. એવામાં તેમાંના કોઈપણ પોતાના સાથના માણસને કહ્યું કે, હે દેવાનુપ્રિય ! અમે લાકડાઓની ભરેલી આ અટવીમાં જઈએ છીએ. તું આ અગ્નિ અને અગ્નિનું ઠામ લઈ જા અને અમારા માટે ધાવાનું રાંધી રાખજે. કદાચ કોઈ કારણથી અગ્નિ ઓલવાઈ જાય તો તું લાકડામાંથી અગ્નિ લઈને અમારું ધાવાનું રાંધી રાખજે.

તેમના ગયા બાદ થોડી વારે રાંધવાની શરૂઆત કરવા જતાં પેલા સાથીએ અગ્નિને ઓલવાઈ ગયેલો દીઠો. એથી તેણે પોતાના સાથીની મલામણ પ્રમાણે લાકડામાંથી અગ્નિ મેળવવા લાકડું હાથમાં લઈ ચારે બાજુ તપાસી જોયું પણ તેમાં તેને તે ક્યાંય ન કળાયો. પછી તો તેણે હાથમાં કુહાડો લઈ લાકડું ચીરી નાખ્યું છતાં તેમાંય અગ્નિ ન દીઠો. છેવટે તેણે થઈ શકે તેટલા તેના નાના નાના કટકા કરી તે દરેકને તપાસી જોયા, છતાંય તેમાં એકમાં અગ્નિનું નિશાન પણ ન મળ્યું. આખરે થાકી કંટાળી તે બિચારો ચિંતાતુર થઈ લમણે હાથ દર્શાવે બેઠો અને 'હજુ સુધી હું રાંધી ન શક્યો' એ બાબત અફસોસ કરવા લાગ્યો.

પટલામાં જે સાથીઓ લાકડાના ભારા લેવા ગયા હતા તે બધા પાછા ફર્યા અને આ બિચારાને ચિંતાતુર થયેલો દીઠો.

તેઓએ પૂછ્યું: હે દેવાનુપ્રિય ! તું ઉદાસ કેમ બેઠો છે ? હજુ સુધી તું અમારા સારું ધાવાનું નથી રાંધ્યું ?

તેણે જણાવ્યું કે, હે ભાઈઓ ! તમારા ગયા બાદ થોડીવારમાં જ તમોએ આપેલો એ અગ્નિ તો ઓલવાઈ ગયો. પછી હું તમારા

૧૧૫ દીર્ઘનિકાયમાં આવુંજ એક મોટું ઉદાહરણ આપેલું છે. તેમાં માત્ર એક નાનો છોકરો અને એક જટિલ એ બેને આશ્રીને હકીકત કહેલી છે. જાઓ પૃષ્ઠ ૩૪૧.

અરણીના
લાકડાને
ચીરીને
અગ્નિ જોના-
ની પેટે
પપસી
રાજાની
મૂઢતા

૧૦

૧૫

રાયપસેન-
ઇય સુત્તનો
સાર

કહેવા પ્રમાણે લાકડામાંથી અગ્નિ મેલવવા લાકડાને તપાસવા લાગ્યો. લાકડાને ચીરી, તેના નાના નાના કટકા કરી તપાસી જોયું. તો તેમાં અગ્નિ તો ક્યાંય ન જોવામાં આવ્યો. તેથી અગ્નિ વિના હું રાંધું શી રીતે ? પ માટે જ આમ અપસોસમાં પડ્યો છું.

પછી તેઓમાંના જ કોઈ દક્ષ પુરુષે સાથેના બીજા બધા ભાઈઓને કહ્યું કે, તમે બધા નાહી ધોઈને વલિકર્મ કરી તૈયાર થઈને આવો, હું હમણાં જ રસોઈ બનાવી નાંચું છું:

પછી પ દક્ષ પુરુષે કુહાડો લઈ લાકડામાંથી ઘસણિયું શરૂ બનાવ્યું અને પ શરને અરણી સાથે ઘસી અગ્નિ ઉપજાવી અગ્નિને સંધૂકીને તે બધાઓની રસોઈ કરી નાંચી. પટલામાં નહાવા ધોવા ગપલા બધા સાથીઓ આવી પહોંચ્યા. સૌ સાથે જમી કરીને ચોક્લા થઈ મેળા મળીને વાતો કરવા બેઠા. રસોઈની વાત નીકળતાં પેલા દક્ષ પુરુષે પેલા ઉદાસ થયેલા સાથીને કહ્યું કે, હે દેવાનુપ્રિય ! અગ્નિને શોધવા માટે તैं લાકડાં ફાડી ફાડીને જોવાનો પ્રયાસ કર્યો તેથી પમ જણાય છે કે, તું જડ છે, મૂઢ છે અને તદ્દન અજ્ઞાન છે.

હે પપસી ! પ અગ્નિશોધક કઠીયારાની પેઠે તैं પણ જીવને શોધવા-જોવા-માટે શરીરને ચીરી ચીરીને જોવાનું પાણી વલોવ્યું, તેથી તું પણ પના કરતાં કાંઈ ઓછો મૂઢ નથી.

[૧૮૩] પપસી બોલ્યો—

હે મંતે ! તમારા જેવા જ્ઞાની બુદ્ધ મહામતિ વિજ્ઞાની અને વિનીત પુરુષ આવી મોટી સભા વચ્ચે મારા પર આક્રોશ કરે, સ્વીજાઈ જાય અને મારી નિર્ભર્ત્સના કરે પ શું ઠીક કહેવાય ?

[૧૮૪] કેશી શ્રમણ બોલ્યા:—

પપસી ! તને સ્વપ્ન છે કે ક્ષત્રિયપર્વદા ગૃહપતિપર્વદા બ્રાહ્મણપર્વદા અને ઋષિપર્વદા પમ ચાર પ્રકારનો પર્વદાઓ છે. પ ચારે પર્વદાઓની દંડનીતિને પણ તું ક્યાં નથી જાણતો ?

ક્ષત્રિયપર્વદાનો અપરાધ કરનાર કાંતો પોતાના હાથ પગ ગુમાવે, માથું ગુમાવે અને કાંતો જીવથી જાય.

પપસી—
તમે દક્ષ
થઈને ભર
સભા વચ્ચે
મારું આ
અપમાન
કરો છો !
કેશી—
સભાઓ
અને તેના
નિયમોને
જાણો છે?

૧૧૩૧૧

૧૫

ગૃહપતિપર્વદાના અપરાધીને બંધાઈને આગમાં સળગી જવું પડે.

બ્રાહ્મણપર્વદાનો અપરાધી અનિષ્ઠ ઉપાલંભપૂર્વક કુંડીના વા શુનકના નિશાનથી અંકિત થાય કે નિર્વાસિત થાય-હૃદપાર જાય.

ઋષિપર્વદાનો અપરાધ કરનાર, અતિઅનિષ્ઠ નહિ પધી વાળીવડે ઉપાલંભ પામે.

હે પપ્પસી ! ઉક્ત દંડનીતિથી તું પરિચિત છે, છતાંય તું મારી પ્રતિકૂળ વર્ત્યા કરે છે, વિપરીત રહ્યા કરે છે, માટે જ તારે 'તું મૂઢતર છે' પધી હઠ્ઠવી પળ મારી આક્રોશવાળી વાળી સાંભળવી પડે છે.

પપ્પસી બોલ્યો:—

હે મંતે ! મને ઇમ થપલું કે હું જેમ જેમ આપની પ્રતિકૂળ વર્તીશ-વિપરીત વર્તીશ, તેમ તેમ તત્ત્વને વિશેષ જાણીશ, જ્ઞાનને પામીશ, કરણ અને દર્શનને અધિક સમજી શકીશ, તેથીજ હું અત્યારસુધી આપની પ્રતિકૂળ વર્ત્યો છું અને વિપરીત બોલ્યો છું.

[૧૮૫]—કેશી મુનિ બોલ્યા:—

હે પપ્પસી ! તું જાણેજ છે કે વ્યવહારકોના ચાર પ્રકાર કહેલા છે.

કેટલાકો દે તો છે પણ મીઠી વાળી નથી બોલી શકતા. કેટલાકો વાળીને તો મીઠી રાખે છે પણ કશુંય દેતા નથી. કેટલાકો કશુંય દેતા નથી તેમ વાળી પણ મીઠી નથી રાખતા. અને કેટલાકો દે છે અને સાથે વાળી પણ મધુરો બોલે છે. હે પપ્પસી ! આ ચાર વ્યવહારકોમાં જે દેતો નથી અને વાળી યે મીઠી નથી બોલતો, તે તદ્દન અવ્યવહારી છે અને બાકીના ત્રણે વ્યવહારના જાણકાર છે.

હે પપ્પસી ! ઇ રીતે તું પણ વ્યવહારી ^{૧૧૬} છે, કાંઈ અવ્યવહારી નથી.

૧૧૬ આ પદની વ્યાખ્યા કરતાં ટીકાકાર લખે છે કે—“કેશી કુમારશ્રમણે રાજા પપ્પસીને ‘તું મુઢ નર છે’ ઇમ પહેલાં કહેલું અને તેથી રાજાના મનમાં કલુષતા પણ નીપજેલી, હવે તે કલુષતા દૂર કરવા અને તેને સંતુષ્ટ-પ્રસન્ન કરવા કેશી કુમારજીએ તેને અહીં ‘વ્યવહારી’

પપ્પસી—
જ્ઞાન મેઠ-
વવાની
વૃત્તિથી મેં
તમને ઉ-
શ્કેર્યા
કેશી-તું
વ્યવહારી છે

[१८६]—पपसी बोल्यो:-

हे भंते ! तमे दक्ष छो, बुद्ध छो, विज्ञानी छो, तो जेम कोइ आमळाने हथेलीमां बतावे, तेम तमे मने जीवने न बतावी शको ? राजा पपसीए ए प्रश्न कर्यो तेटलामां तेनी पासेज जोरथो वायु बावा लाग्यो, तेथी तृण अने वनस्पतिओ बधुं हालवा लाग्युं, कंपवा लाग्युं, परस्पर अथडावा लाग्युं अने नवा नवा आकारे ऊडवा लाग्युं.

ते वखते लाग जोइने केशी मुनिए राजा पपसीने कह्युं के-हे पपसी ! जे आ तृणो अने वनस्पतिओ कंपे छे ते तो तुं जुए छे ने ? तो शुं एने कोइ देव हलावे छे ? दानव, नाग, किन्नर, किंपुरुष, महोरग के गांधर्व हलावे छे ?

पपसी बोल्यो:-

हे भंते ! ए तृण वगेरेने तो वायु ज हलावे छे, पण कोइ देव दानव के किन्नर हलावतो नथी.

केशी-हे पपसी ! काम, राग, मोह, वेद, लेइया अने शरीरने धारण करनारा ए वायुने तुं जोई शके छे ?

पपसी-ना, भन्ते ! हुं तेने जोई शकतो नथी.

केशी-रूपधारी, देहधारी, मोही अने रागी एवा वायुने पण तुं जोई शकतो नथी, तो इन्द्रियातीत एवा जीवने हुं तने शी रीते

कहीने वखाण्यो छे.” आ पदनो आशय खोलतां टीकाकार केशी कुमारश्रमणनुं हार्द आ प्रमाणे जणावे छे-“ हे राजा पपसी ! जो के तुं सारी रीते बोलीने मने संतोष नथी आपतो तोपण मारा तरफ तारां भवित अने बहु मान छे माटे तुं ‘ व्यवहारी ’ छे.” (एवामेव पपसि ! तुमं पि व्यवहारी इति-यद्यपि त्वं न सम्यगालापेन मां संतोषयसि तथापि मम विषये भक्तिबहुमानं च कुर्वन् आद्यपुरुष इव व्यवहारी एव न अव्यवहारी. एतावता च ‘ मूढतराए तुमं पपसी ! तओ कट्टहारयाओ ’ इत्यनेन वचसा यत् कालुष्यमापादितं तद् अपनीतम्, परमं च संतोषं प्रापित इति । पृ० १४०)

पपसी-
तमे ज्ञानी थइ
हथेलीम
आत्मा
बतावी
शको ?
केशी-रू
वायु न
जोइ शका
तो अमू
आत्मा के
जोइ
शकाय
॥१३३॥

વતાવી શકું ?

પપ્પસી ! સ્વરી વાત તો એમ છે કે, જે મનુષ્ય રાગદ્વેષથી પર છે, તે ધર્માસ્તિકાય અધર્માસ્તિકાય આકાશાસ્તિકાય અશરીરોજીવ પરમાણુપદ્મગલ શબ્દ ગન્ધ વાયુ ય આઠ પદાર્થોને સારી રીતે જાણી શકે છે-સમજી શકે છે અને 'આ જિન થશે કે નહિ' 'આ વધાં દુઃખોનો નાશ કરશે કે નહિ ?' ય બે હકીકતોને પણ તેજ જાણી શકે છે. અર્થાત્ વીતરાગ મનુષ્ય ય દસ વાવતોને સારી રીતે જાણી શકે છે; માટે હે પપ્પસી ! તું એમ સમજ કે જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં છે પણ એક નથી.

[૧૮૭] પપ્પસી વોલ્યો:—

હે મંતે ! હાથીનો અને કંથવાનો જીવ એક સરખો છે ?

હે પપ્પસી ! હા, તે બન્નેના જીવ એક સરખા છે.

હે મંતે ! હાથી કરતાં તો કંથવો અલ્પ કર્મવાળો અલ્પ ક્રિયાવાળો અને અલ્પ આસ્રવવાળો છે તથા કંથવાના આહાર, નિહાર, શ્વાસોચ્છવાસ, બલ, વીર્ય અને દ્યુતિ વગેરે પણ અલ્પ છે, અને પથી ઉલટું, ય વધું કંથવા કરતાં હાથીમાં વધારે છે; આમ હાથીમાં અને કંથવામાં આસમાન જમીન જેટલો ચોક્કસો મેદ જણાય છે, છતાંય હે મંતે ! તમે એમ કહો છો કે હાથીનો અને કંથવાનો જીવ એક સરખો છે ?

કેશી કુમાર વોલ્યા:—

હે પપ્પસી ! તું એમ ધાર કે ઘુમ્મટદાર અને શિખરાકાર એક મોટી ઓરડી હોય, તેમાં કોઈ પુરુષ દીવો લટકે પેસે અને પછી ય તે ઓરડીનાં વધાં બારી બારણાં બરાબર બંધ કરી દે અને એનાં વધાં છિદ્રો છાંદી દે, તો ય દીપકનો પ્રકાશ, ય આલોપ ઓરડીને અજવાલશે પણ બહારના ભાગને નહિ અજવાલે; કેમ સ્વરૂને ? ય રીતે, ય દીપક ઉપર કોઈ મોટો થાલ ઢાંકે અથવા મોટું ઢાલું ઢાંકે, તો તે દીપકનો પ્રકાશ તે તે ઢાંકણના અન્દરના ભાગને પ્રકાશશે પણ બહાર નહિ પ્રકાશે, અર્થાત્ વધે દીપક તો એકજ છે પણ તે

મોટા હાર્થ
અને નાના
માં નાના
કંથવાના
જીવની
સમાનતા
વગેરે વિ
ચર્ચા

મોટા ઢાંકણ નીચે હોય તો વધારે ભાગમાં પ્રકાશે છે અને નાના ઢાંકણ નીચે હોય તો ઓછા ભાગને પ્રકાશે છે. તેજ ન્યાયે, હે પપ્પસી ! આ જીવ પણ જેવડા-મોટા કે નાના-શરીરને મેલે છે, તેવડા શરીરના બધા ભાગોને પોતાના અસંખ્ય આત્મપ્રદેશો દ્વારા સચિત્ત કરી શકે છે, પછી મેલેને શરીર મોટામાં મોટું હોય કે નાનામાં નાનું હોય; માટે હે પપ્પસી ! તું એમ સમજ કે દાથીનો અને કંથવાનો જીવ એક સરખો છે અને તું એમ પણ માન કે જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં છે પણ એક નથી.

[૧૮૮] રાજા બોલ્યો:—

હે મંતે ! 'જીવ અને શરીર એક છે' એવું હું કાંઈ એકલોજ માનતો નથી, પણ મારા દાદા અને મારા પિતા એમજ સમજતા આવ્યા છે, પટલે મારી એ સમજ કુલપરમ્પરાની સમજ છે, બહુપુરુષ પરમ્પરાથી ચાલી આવેલી છે, તો હે મંતે ! મારા કુલની એ દૃષ્ટિને હું શી રીતે છોડી શકું ?

[૧૮૯] કેશી શ્રમણ બોલ્યા:—

હે પપ્પસી ! તારી એ સમજને તું નહિ બદલાવીશ, તો પેલા લોઢાનો ભારો નહિ છોડનારા કદાગ્રહી પુરુષની પેટે તારે પસ્તાવું પડશે. રાજા બોલ્યો:—

મંતે ! લોઢાનો ભારો નહિ છોડનારો કદાગ્રહી પુરુષ વઢી કોણ હતો અને તેને પસ્તાવું કેમ પડ્યું ?

કેશી કુમાર બોલ્યા:—

પપ્પસી ! કેટલાક ધનાર્થી લોકો વિપુલ કરીયાણાં ભરીને અને સાથે ઘણું બધું માતું લઈને, જ્યાં કોઈ આવેલું નહિ એવી એક મોટી લાંબી અટવીમાં જઈ ચડ્યા. ત્યાં કોઈ એક સ્થળે પહોંચતા તેમણે જેમાં ઘણું લોટું દટાયેલું છે એવી એક મોટી લોઢાની ધાણ જોઈ.

ધાણને જોતાં જ ખુશીમાં આવી જઈ તેઓ પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે આ લોટું આપણને વિશેષ ઉપયોગી છે, માટે તેને મારા બાંધી લઈ જવું સારું છે.

પપ્પસી-
મારી
પરાને
છોડું ?
ખોટી
પરા તે
છોડવી-
જોઈએ
ઉદાહરણ
સાથે
સમર્થન

॥૧૩૫॥

પમ વિચારી તેઓ લોઢાના ભારા બાંધી તેમને ડંચકી પજ અટવીમાં આગલ ચાલ્યા.

ચાલતાં ચાલતાં, જેમાં ઘણું સીસું ભરેલું છે પવી પક મોટી સીસાની જાણ તેમના જોવામાં આવી. થોડાક પળ સીસાના બદલામાં લોહું ઘણું મળે છે, માટે લોઢા કરતાં સીસાને બહુમૂલ્ય સમજી તેઓ પ લોઢાના ભારાને પડતા મૂકી સીસાના ભારા બાંધવાનો વિચાર કર્યો અને પના ભારા બાંધ્યા પળ જરા. પરન્તુ તેઓમાંના પક સાથી પ સીસાને બહુમૂલ્ય સમજવા છતાં લોઢાના ભારાને પડતો મૂકી સીસાનો ભારો ન જ બાંધ્યો. પ વાવત તેને વીજા સાથીઓ પ ઘણું ઘણું સમજાવ્યું તોય તે પકનો બે ન થયો. ડલડું તેણે પમ કહ્યું કે, હે દેવાનુપ્રિયો ! લોઢાનો આ ભારો હું ઘણા દૂરથી ઉપાડી લાવ્યો છું અને તેને ઘણો મજબૂત બાંધેલો છે, માટે પને મૂકીને સીસાનો ભારો બાંધવાનું મારું મન નથી.

પછી તો તેઓ વધા સીસાના ભારાને ડંચકી પ અટવીમાં વઢી આગલ વધ્યા. આગલ ચાલતાં ચાલતાં તેઓ પ તાંબાની, રૂપાની, સોનાની, રત્નની અને વજ્રની મોટી મોટી જાણો જોઈ. પઓ પ તો જેમ જેમ બહુમૂલ્ય વસ્તુઓ મળતી ગઈ, તેમ તેમ ઓછી કીંમતવાળી વસ્તુઓ છોડી દીધી અને આજરે તેઓ પ વજ્રના ભારા બાંધી તેમને ડંચકી પોતાના દેશમાં પોતપોતાના નગર ખાની જવાને પ્રયાણ કર્યું. નગરમાં પહોંચી, ખારે ખારે આણેલાં વજ્રોને વેચી, તેઓ વધા ન્યાલ ન્યાલ થઈ ગયા. તેઓ પ આઠ તલવાળા મોટા મોટા મહા-લયો બંધાવ્યા, ઘણાં દાસ દાસીઓ ગાયો અને ઘેટાં વગેરેને આંગણે વસાવ્યાં અને પ મહાલયોમાં બિરાજી તેઓ તરુણીઓથી મજવાતાં વત્રીશ પ્રકારનાં નાટકો, તેમનાં ગાન નાચ જોતાં જોતાં આનન્દપૂર્વક રહેવા લાગ્યા. ત્યારે પેલો લોઢાના ભારાને ડંચકી લાવનાર સાથી લોહું વેચી ઘણું ઓછું કમાયો અને તેમના પ સાથીઓનો વૈભવ જોઈ પોતાની જાતને નિંદવા લાગ્યો : હું કેવો હીનપુણ્ય છું, કેવાં માઠાં લક્ષણવાળો છું, મેં સાથીઓનું કહેવું છેવટસુધી કાને ન જ ધર્યું અને પક મારા દુરાગ્રહમાં જ તળાયો. તેમનું કહેવું માન્યું હોત તો આજે હું પળ પમના જેવો જ વૈભવ માણત. હે પપસી ! તું પળ તારો દુરાગ્રહ ન છોડીશ, તો પ લોઢાના ભારાવાળા દુરાગ્રહીનો પેઠે તારેય પસ્તાવું પડશે અને તેની પેઠે દીનહીન થવું પડશે.

[૧૯૦] કેશીકુમારનું પ કથન સાંભળી આશ્ચર્યે રાજા પપસીને ખાન આશ્ચર્ય અને તેણે કેશીકુમારને વન્દન કરીને કહ્યું કે, હે મંતે ! મારે જરાય પસ્તાવું પડે એવું તો હું નહિ કરું. મારો પૂર્વ ગ્રહ છોડીને આપની પાસે હું કેવળીભાષિત ધર્મને સાંભળવાની-સમજવાની ઇચ્છા રાખું છું, માટે હવે મારે પેલા લોઢાવાળાની પેટે પસ્તાવાનું ક્યાં રહ્યું ?

કેશી શ્રમણ બોલ્યા:—

હે દેવાનુપ્રિય ! સુખ થાય તેમ કર, પણ સારા કામમાં પ્રતિબંધ ન આવવા દે.

રાજાની જિજ્ઞાસાવૃત્તિ જોઈ કેશી શ્રમણે જેમ ચિત્ત સારથિને ધર્મકથા કહી સંભળાવી ગૃહિધર્મ સમજાવ્યો હતો, તેમ રાજા પપસીને પણ તેમણે ધર્મકથા કહી ગૃહિધર્મની સમજણ આપી અને રાજાએ ગૃહિધર્મ સ્વીકારી પોતાની સેયવિયા નગરી ભળી જવાનો મનસૂબો કર્યો.

[૧૯૧] રાજા ઉઠતો હતો ત્યાં કેશી શ્રમણ બોલ્યા:—

પપસી ! કલાચાર્ય, શિલ્પાચાર્ય અને ત્રીજા ધર્માચાર્ય એ ત્રણ આચાર્યોના વિભાગને તું જાણે છે અને એ ત્રણેની વિનયપ્રતિપત્તિ કેવી કેવી કરવાની હોય છે, તેની પણ તને સ્ખર છે.

પપસી બોલ્યો:—

હે મંતે ! હા, એ બધું હું બરાબર જાણું છું. કલાચાર્ય અને શિલ્પાચાર્યનું તૈલાદિકથી મર્દન કરવું, તેમને ન્હવરાવવા, તેમની પાસે પુષ્પાદિકની સુવાસ ફેલાવવી, વસ્ત્રો અને ઘરેણાં ગાંઠાં આપી સારી રીતે શણગારવા, આદરપૂર્વક જમાડવા, મોટું પ્રીતિદાન આપવું અને તેમને પવી વૃત્તિ બાંધી આપવી કે જે તેમના પુત્રોના પુત્રો સુધી પહોંચ્યા કરે.

અને ધર્માચાર્યને જોતાં તેમને વંદન કરવું, સત્કાર કરવો, દેવતાના ચૈત્યની પેટે તે મંગલમય આચાર્યની ઉપાસના કરવી તથા તેમને સ્નાન પાન શ્વાદિમ સ્વાદિમ વગેરે નિર્દોષ પદાર્થોદ્વારા પ્રતિલાભવા અને પીઠ પાટિઆં શય્યા સંથારો વગેરે લઈ જવા નિમંત્રિત કરવા.

શ્રમણોપા-
સક પપસી
આચાર્યોના
અને તેમની
પ્રતિપત્તિ-
ઓના
પ્રકારો

૧૦ ॥૧૩૭॥

૧૫

હે પપસી ! તું એમ સમજે છે ત્યારે અત્યારસુધી મારી સામે તैं જે પ્રતિકૂળ વર્તન ચલાવ્યું છે તેની માફી માગ્યા વિના નગરી ભળી જવાને આટલો બધો ઉતાવળો કેમ થયો છે ?

[૧૧૨] રાજા બોલ્યો:—

હે મંત્રે ! અત્યારસુધી હું આપની પ્રતિકૂળ વત્યોં છું એ સ્વરૂપે એ વિષે મેં એવો વિચાર કર્યો છે કે આવતી કાલે પ્રભાતનો પહોર થતાંજ મારા બધા પરિવાર સાથે અહીં આવી આપને વંદન નમન કરી મેં કરેલા આ અવિનયની વિનયપૂર્વક વારંવાર માફી માગું.

આમ કહી રાજા પપસી પોતાને સ્થાને પહોંચી ગયો અને સવાર થતાં જ એ રાજા રાજા કોણિકની પેઠે મોટા આડંબર સાથે પાંચ^{૧૧૭} અભિગમપૂર્વક કેશી શ્રમણ પાસે આવ્યો અને તેમને વાંદી નમી પોતાના અવિનય સંબંધી વિશેષ નમ્રતાપૂર્વક ક્ષમા માગી.

[૧૧૩] કેશી શ્રમણે એ રાજા પપસીને તેની રાણી સૂર્યકાંતાને તથા તેની સાથેની મોટી સભાને ધર્મદેશના કહી સંભળાવી.

[૧૧૪] ધર્મદેશના સાંભળી પોતાને સ્થાને જવાની ત્વરાવાળા રાજાને કેશી કુમારે કહ્યું:—

હે પપસી ! વનચંડ, નૃત્યશાળા, શેરડીનો વાઢ અને ચોળનો વાઢો પહેલાં પહેલાં તો રમણીય લાગે છે પણ પછી અરમણીય થઈ જાય છે, તેમ, તું પહેલાં રમણીય^{૧૧૮} થઈ પછી અરમણીય ન થતો.

૧૧૭ કોઈ સંતપુરુષ પાસે જતાં જે અદબ-મર્યાદા સાચવવાની હોય છે તેનું નામ અભિગમ છે.

૧૧૮ આ વાક્યનો આશય સ્પષ્ટ કરવા ટીકાકાર આ પ્રમાણે જણાવે છે: “ કેશીકુમારજી રાજા પપસીને કહે છે કે હે રાજન્ ! તું જૈન-ધર્માનુગામી ન હતો ત્યારે બીજા લોકોને દાન આપતો હતો. દાનની તારી આ પ્રથા હવે પણ તારે ચાલુ રાખવી ઉચિત છે. અર્થાત્ જૈન-ધર્માનુગામી થયા પછી પણ તું પહેલાં જેવો દાની હતો તેવોજ હવે પણ દાનો રહે એ ઉચિત છે. તાત્પર્ય એ કે તું પહેલાં જેવો રમણીય હતો તેવોજ રમણીય હવે પછી પણ રહેજે, પણ અરમણીય ન થતો. અરમણીય થઈશ-ટુંકો દૃષ્ટિવાળો થઈશ-તો જૈનધર્મની અપકીર્તિ થશે અને અમોને

પપસી
પોતાના
અવિનયને
સવિનય
સ્વમાવે છે
પહેલાં સારો
હતો હવે
જૈન થઈને
અરમણીય
ન થતો

[૧૯૫] પપ્પસી બોલ્યો:—

હે મંતે ! વનઁડ, નૃત્યશાળા, શેરડીનો વાઢ અને ઁલોલનો વાઢો ં પહેલાં પહેલાં તો રમણીય લાગે છે અને પછી અરમણીય થઈ જાય છે, તે વઢી કેમ ?

[૧૯૬] કેશી બોલ્યા:—

પપ્પસી ! સાંમઢ. વનઁડ જ્યાંસુધી પત્રવાલો ફૂલવાલો ફલવાલો અને ઘટાદાર હાયાવાલો લીલોહમ હોય છે ત્યાં સુધી રમણીય લાગે છે અને જ્યારે તેનાં પાંદડાં ઁરી પડે છે, ફૂલો કરમાઈ જાય છે, ફલો નથી હોતાં, તેમ તે સૂકો ઁંઁ થઈ જાય છે, ત્યારે ઁીહામણો લાગે છે.

[૧૯૭] નૃત્યશાળામાં જ્યારે નાચ ચાલતો હોય, ગાણાં ગવાતાં હોય, વાજાં વાગતાં હોય અને લોકો હસતા રમતા હોય ત્યારે તે રમણીય લાગે છે અને જ્યારે નાચ બંધ હોય, ગાણાં ન ચાલતાં હોય, વાજાં ન વાગતાં હોય અને તેમાં ંક પળ માણસ ન ફરકતું હોય, ત્યારે તે સૂનકાર સ્થાન જેઁ ઁીહામણી જણાય છે.

[૧૯ૢ] શેરડીના વાઢમાં ચિંચોડા ચાલતા હોય, શેરડી પીલાતી હોય, લોકો તેનો રસ પીતા હોય, કોઈ તેને લેતા હોય વા દેતા હોય, ત્યારે તે વાઢ મર્યોં મર્યોં—રમણીય લાગે છે, પળ જ્યારે તેમાં ચિંચોડા બંધ હોય, શેરડી ન પીલાતી હોય, ંક ચકલુ ં ન ફરકતું હોય, ત્યારે તે ઁાવા ઘાય છે—અઢઁામણો દીસે છે.

અંતરાયકર્મ લાગશે.” (મા ં તુમે પુવ્વં રમણિજ્જે મવિત્તા પચ્છા અરમણિજ્જે મવિજ્જાસિ ॥ ઈત્યાદેર્ગ્ગંથસ્ય અયં માવાર્થઃ—પૂર્વમન્યેષાં દાત્રા મૂત્વા સમ્પ્રતિ જૈનધર્મપ્રતિપત્ત્યા તેષામદાત્રા ન મવિતવ્યમ્ અસ્માકમન્તરાયસ્ય જિનધર્માપિમ્રાજનસ્ય ચ પ્રસક્તેઃ” પૃઃ ૧૪૫)

રાજા પપ્પસીને આ સૂચના કરી કેશીકુમારજીં વિશાઢ માવની જે સમજ આપી છે તે અતિમહત્વની છે અને આજે આપણે ંને અનુસરીં તો જૈનધર્મની પ્રમાવના થવા ઉપરાંત સમાજમાં પળ શાંતિ પેદા કરી શકીં.

[१९९] खोलना वाडामां ज्यारे घाणीओ चालती होय, तल पीलाता होय, लोको मेगा थइने सानी खाता होय, एक बीजा परस्पर सानीने लेता देता होय, त्यारे ते रमणीय जणाय छे, पण ज्यारे घाणीओ ज बंध होय कोइनी अवरजवर न होय, त्यारे ते अरमणीय भासे छे. तेम हे पपसी ! तुं पहेलां रमणीय थइने पछी पाछळथी अरमणीय न थतो.

[२००] राजा पपसी बोल्थो:—

हे भंते ! तमे जणावेल्लां उदाहरणोनी पेठे हुं पहेलां रमणीय थइ पछी अरमणीय नहि थउं. में तो एवो विचार कर्यो छे के हाल मारा ताबामां सेयविया प्रमुख जे सात हजार गामो छे तेना चार भाग पाहुं: एक भाग राज्यनी व्यवस्था अने रक्षण माटे बलवाहनने सोंपुं, एक भाग कोठार माटे राखुं, एक भाग अंत:पुरनी रक्षा तथा निर्वाह माटे दउं अने एक भागनी पेदाशमांथी एक मोटी कूटागारशाळा बनावुं, तेमां अनेक पुरुषोने पगारदार, पेटवडिये के भाडे रोकी खानपान खादिम स्वादिम तैयार करावुं कने ए बंधु अनेक श्रमण, ब्राह्मण, भिक्षु तथा प्रवासी घटेमार्गुओ वगेरेमां वहेंचावुं, तथा हुं शीलव्रत, गुणव्रत, विरमण, प्रत्याख्यान अने पोषधो-पवासद्वारा जीवनयापन करतो रहुं. हे भंते ! मारी आ धारणा छे.

एम कही ते राजा पोताना परिवार साथे केशी मुनीने वांदी नमी पोताने स्थानके चाल्यो गयो.

[२०१] नगरीमां आवी राजाए जे धारणा केशी मुनीने निवेदी हती, ते प्रमाणे बधी व्यवस्था करी दीधी अने पोते पण ते रीते आचरवा लाग्यो.

[२०२] हवे तो राजा पपसी श्रमणोपासक थयो, जीव अजीव वगेरे तत्त्वोनुं तेने भान थयुं, ए प्रवृत्ति सर्वनी जेप्र ओछी बने अने संवरमां जेम अधिक रहेवाय तेम ते वर्तवा लाग्यो एटले राज्य, राष्ट्र, बळ, वाहन, भंडार, कोठार, गाम नगर अने अंत:पुर तरफ तेनुं ध्यान आपो आप ओछुं रहेवा लाग्युं.

ज्यारथी राजा पपसीनुं ध्यान राज्यकारभार अने विषयोपभोगो तरफ ओलुं रहेवा लाग्युं-ओसरवा लाग्युं, त्यारथी तेनी रसीली राणी सूर्यकांताने एवो विचार थयो के हवे कोइ शस्त्रप्रयोग, अग्निप्रयोग, मंत्रप्रयोग के विषप्रयोगद्वारा राजा पपसीने ठेकाणे करवो जोइए, राजकुमार सूर्यकांतनो राज्याभिषेक करवो जोइए अने मारे विविध विषयोपभोगोमां रस लेतां लेतां राज्यथीने संभाळता रहेवुं जोइए.

तेणीए आ पोतानो संकल्प राजकुमार सूर्यकांतने सूचव्यो अने राजाने मारी नाखी तेने राज्य सिंहासन आपवानुं जणाव्युं.

राज्यकुमार सूर्यकांत पोताना माताना तेवा क्रूर विचारमां संमत न थयो ते बाबत कशो उत्तर न आपतां मौन ज रह्यो.

पोताना ए विचारमां राजकुमारनी असंमति जाणी तेणीने एम थयुं के रखेने राजकुमार तेना आ रहस्यनो भेद फोडी नाखे अने राजाने बधुं कही दे.

आम विचारी तेणी राजा पपसीने मारवानो लाग शोधवा लागी, तेनां छिद्रो जोवा लागो अने हवे तेने शीघ्र मारी नाखवानी बाबतमां सावधान रहेवा लागी.

[२०३] एकवार लाग मळतां ज तेणीए राजा पपसीना खानपानमां, तेने पहेरवानां वखोमां, सुंघवानो माळाओमां अने तेना शण-गारनां घरेणांओमां ^{११९}विष भेळव्युं.

नाही धोई बलिकर्म करी जेवो राजा रसवती शाळामां जमवा आव्यो, तेहुं ज तेने तेणीए ए विषमय भोजन पीरस्युं, विषमय वखो पहेराव्यां, विषमय माळाओ आपी अने विषमय शणगार सजाव्यो.

११९ भोजनमां के पीणामां विष भेळववानी कळा तो प्रख्यात छे, पण वखोमां सुंघवानी माळाओमां अने शणगारना सामानमां, न कळी शकाय ते रीते विष भेळववानी कळा ते काळे पण लोकोमां जाणीती हती ए जाणवा जेवी हकीकत छे. आजे पण एवा विषमय पोषाक वने छे के जेने पहेरतां ज मरण नीपजे.

રાયપસેળ
ઇય સુત્તનો
સાર

॥૧૪૨॥

પમ થતાં રાજા પપ્પસીના શરીરમાં તીવ્ર વસમી વેદના ઝપ્પજી અને વિષમ પિત્તજ્વરનું જોર વ્યાપતાં, નહિ સહી શકાય તેવી ભારે બઢતરા થવા લાગી.

[૨૦૪] રાજા તો સમજી ગયો કે પોતે રાણીના કાવત્રાથી ઠગાયો છે, છતાં તેણે રાણી ઉપર લેશ પણ રોષ ન આણતાં પાથરો પોષ-ધશાળા તરફ જવાનો મનસુબો કર્યો. ત્યાં જઈ તેને પૂંજી પ્રમાર્જી તથા શૌચની અને લઘુશંકાની જગ્યાને તપાસી પછી તે પૂર્વાભિમુખ થઈ ડામના સંથારામાં પલ્લંકાસને સ્થિર બેઠો અને હાથ જોડી માથું નમાવી આ પ્રમાણે બોલ્યો:

અરહંત ભગવંતોને નમસ્કાર.

મારા ધર્માચાર્ય અને ધર્મોપદેશક કેશી કુમારશ્રમણને નમસ્કાર. અહીં રહી તેમને વંદન કરતા મને ભગવંત કેશી કુમારજી જુઓ, હું તેમને વારંવાર વાંટું છું-નમું છું.

મેં પહેલાં પ. મારા ધર્માચાર્ય પાસેથી સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત વગેરેના ત્યાગથી પ્રતિજ્ઞાઓ લીધી હતી અને હમણાં પણ તેમની જ સાક્ષીમાં સર્વ પ્રકારના પ્રાણાતિપાત વગેરેના ત્યાગનો નિયમ લઉં છું, ક્રોધ માન માયા અને લોભ વગેરે કષાયો છોડી દઉં છું, નહિ કરવા જેવું બધું કાર્ય તજી દઉં છું અને જીવતાંસુધી ચારે પ્રકારના આહારનો પણ પરિત્યાગ કરું છું.

વઢી, આ શરીર જે મને અત્યંત વહાલું છે તેને પણ છેલ્લા શ્વાસોચ્છવાસ ચાલતાં સુધી વોસરાવી દઉં છું.

પમ કરીને તે રાજા પોતાના સારાં નરસાં બધાં કાર્યોની આલોચના કરી, પ્રતિક્રમણા કરી અને તેણે કાલમાસે મરણ આવતાં સમાધિપૂર્વક કાલ કરી સૌધર્મકલ્પના સૂર્યાભિવિમાનમાં સૂર્યાભિદેવરૂપે અવતાર મેળવ્યો.

[૨૦૫] તે ત્યાં હમણાં તાજો ઉત્પન્ન થપ્પલો સૂર્યાભિદેવ પાંચ પ્રકારની પર્યાપ્તિઓદ્વારા શરીરાદિકની પૂર્ણતા મેળવે છે, તો હે ગૌતમ ! આ સૂર્યાભિદેવે પ. દિવ્ય દેવક્રદ્ધિ, દિવ્ય દેવશક્તિ અને દિવ્ય દેવપ્રભાવ પ. રીતે મેળવેલાં છે.

[૨૦૬] હે ભગવન્ ! સૂર્યાભિદેવની જીવનસ્થિતિ આયુષ્યમર્યાદા કેટલા કાલ સુધીની જણાવેલી છે ?

માર્યો ગા
લો પર્ણ
ક્ષોભ પા
તો નથી
પણ પોતા
ધર્મને અ
ધર્માચાર્ય
સંભારે
પર્ણી મર
ને સૂર્યા
દેવ થયં

૧૦

૧૬

[૨૦૭] હે ગૌતમ ! તેની આયુષ્યમર્યાદા ચાર પલ્યોપમની કહેલી છે,

હે ભગવન્ ! તે સૂર્યાભિદેવ આયુષ્ય પૂરું થતાં ત્યાંથી ક્યાં જવાનો-ક્યાં જન્મ લેવાનો ?

હે ગૌતમ ! સૂર્યાભિદેવ, તેનો દેવત્વકાળ પૂરો થતાં મહાવિદેહવર્ષમાં જન્મ લેવાનો. મહાવિદેહવર્ષમાં જે કુલો આઢ્ય છે, દીપ્ત છે, લેવડદેવડના ધ્યાપારમાં કુશલ છે, જેમની પાસે ભવન, શયન, આસન, યાન, વાહન, ધન, સોનું અને રૂપું વિશેષ છે, खानપानની સગવડ અધિકાધિક છે, દાસદાસીઓ ગાય અને ઘેટાં ઘણાં છે, પવા પ્રસિદ્ધ અને કોઈથી પરાભવ ન પામનારાં કુલોમાં તે સૂર્યાભિદેવ પુત્ર પળે અવતરશે.

[૨૦૮] ૫ પુત્રપળે ગર્ભમાં આવતાં જ તેનાં માતાપિતાની ધર્મમાં દૃઢતા થશે.

પૂરા નવ માસ અને સાડા સાત દિવસ જતાં તે બાલકનો ત્યાં જન્મ થશે.

[૨૦૯] જન્મ થયા પછી પહેલે દિવસે તેનાં માતાપિતા બાલકના જન્મનો ઉત્સવ કરશે, ત્રીજે દિવસે ^{૧૨૦}સૂર્યચંદ્રનાં દર્શન કરાવશે, છઠ્ઠે દિવસે ધર્મજાગરણ ઝૂજવશે, ૫મ અગ્યાર દિવસ વીતી જતાં અને બારમો દિવસ આવતાં બાલકના જન્મનું સૂતક કાઢી નાખશે અર્થાત્ તેનાં માતાપિતા ચોક્ખાં થશે, પછી ઘડે લીંપણગુંપણ કરી ભોજનની વિપુલ સામગ્રી તૈયાર કરાવશે અને પોતાનાં સગાં સંબંધી મિત્ર જ્ઞાતિજન સ્વજન પરિજન ઘગેરેને આમંત્રી ન્હાઈ ધોઈ બલિકર્મ કરી વધાં સાથે બેસીને ભોજનમંડપમાં ભોજન કરશે.

પછી તે પુત્રનાં માતાપિતા, વરુ ગંધ મારા અને અલંકારવડે આમંત્રિત જનોનો સત્કાર કરશે, સન્માન કરશે અને તેઓની સમક્ષ ૫મ કહેશે કે આ બાલક તેની માતાની કુક્ષિમાં આવ્યો ત્યારથી અમે ધર્મમાં દૃઢ પ્રતિજ્ઞાચાઝાં થયાં છીએ, માટે અમે તેનું 'દૃઢપ્રતિજ્ઞ' પશું યથાર્થ નામ પાડીશું.

૧૨૦ આ સંસ્કારોને લગતી સવિસ્તર માહિતી માટે જુઓ સંસ્કારો ઉપરનું 'ભગવાન મહાવીરની ધર્મકથાઓ' માંનું ટિપ્પણ.

સૂર્યાભિદે
ચ્યદી-
મહાવિદે
માં દૃઢ
પ્રતિજ્ઞ
થઈ નિવ
પામશે
દૃઢપ્રતિજ્ઞ
જન્માર્
સંસ્કારો

૧૧૪૩.

૫ પ્રકારે નામસંસ્કાર થયા બાદ સમય આવતાં બાલકનાં માતાપિતા તેના પ્રજેમનક પ્રતિવર્ધાપનક પ્રચંક્રમણ કર્ણવેધ સંવત્સરપ્રતિલેખ અને ચૂલોપનયન વગેરે બધા સંસ્કારો કરશે.

[૨૧૦] તેઓ પોતાના પુત્રના લાલનપાલન માટે પાંચ ધાત્રીઓની યોજના કરશે: ૫૧૧ એક બાલકને ધવરાવનારી, બીજી શણગારનારી, ત્રીજી ન્હવરાવનારી, ચોથી ચોળામાં લઈ ફરનારી અને પાંચમી રમાડનારી.

૫ ઉપરાંત ત્યાં ઘરકામ માટે રોકવામાં આવેલી, પોતપોતાના દેશનો પોપાક પહેરનારી, ઇંગિત ચિંતિત અને પ્રાર્થિતને સમજનારી, પવો દેશવિદેશની બીજી પળ અનેક કુશળ દાસીઓ^{૧૨૧} દ્વારા અને અંત:પુરના રક્ષણ માટે યોજાવેલા વર્ષધરો^{૧૨૨} કંચુકીઓ તથા મહત્તરો દ્વારા ૫ બાલકનું ઘણી સારી રીતે લાલનપાલન થશે; કોઈ તે બાલકને હાથોહાથ ફેરવશે, કોઈ તેની પાસે નાચશે, કોઈ તેનાં ગીત ગાશે, કોઈ તેને બચી લેશે, ૫ પ્રકારે અનેક રીતે લાલિત પાલિત થતો તે બાલક ચંપાના છોડની જેમ સુખે સુખે દિનદિન વૃદ્ધિ પામશે.

૧૨૧ સૂત્રોમાં જ્યાં જ્યાં દાસીઓનું વર્ણન આવે છે ત્યાં બધે લગભગ એક સરસો ઉલ્લેખ હોય છે. અનાર્ય દેશનાં જે નામો સૂત્રમાં સૂચવેલાં છે તેજ નામો દાસીઓનાં વર્ણનમાં નોંધેલાં છે. જેમકે-ચિલાઈયા (કિરાત દેશની) વઘ્વરિયા (બાબર દેશની) સિંહલી (સિંહલ દેશની) આરવી (અરવસ્તાનની) પારસી (પારસ-પર્શિયા-દેશની) इत्यादि. આ ઉપરથી એમ સમજી શકાય છે કે આર્યોએ અનાર્યો ઉપર જય મેળવી તેમને દાસ તરીકે રાખવાની પ્રથા પાડેલી તે આજસુધી પણ મુંસાઈ નથી.

૧૨૨ રાજાના અંત:પુરની રક્ષા માટે ઉક્ત દાસીઓ ઉપરાંત કેટલાક વર્ષધરો અને કંચુકીઓ પણ રાખવામાં આવતા; જેઓ મૂળથી નપુંસક હતા વા જેઓને અંત:પુરની રક્ષા માટે સ્ત્રી કરવામાં આવતા તેઓ વર્ષધર કહેવાતા અને જેઓ સ્ત્રીની પેઠે કાંચળી-કાપડું-પહેરીને રહેતા તેઓ કંચુકી કહેવાતા. આચાર્ય હેમચન્દ્ર કહે છે કે—“षण्ढे वर्षवरः” અભિધાન૦કાંડ-૩ શ્લો० ૩૯૨. અર્થાત્ “ષંઢ ઇટલે વર્ષવર.” ૧૨૫ કોશમાં વર્ષવર શબ્દ છે અને સૂત્રોમાં વર્ષધર શબ્દ છે, છતાં એ બન્ને શબ્દોનો ભાવ તો એક સરસો છે.

[૨૧૧] પુત્રને નવમું વરસ બેસતાં તેનાં માતાપિતા, મ્હવરાવી બલિકર્મ કરાવો સારી રીતે શણગારી શુભ મુહૂર્તમાં મોટા ઉત્સવ સાથે કલાચાર્ય પાસે કલાઓ શીખવા મોકલશે.

[૨૧૨] કલાચાર્ય લિપિ અને ગણિતથી માંડીને પક્ષીઓની ભાષા સમજવા સુધીની બહોંતેરે કલાઓને^{૧૨૩} પ્રયોગ સાથે શીખવાડી માતાપિતા પાસે તે પુત્રનું ઉપનયન કરશે.

દૃઢપ્રતિજ્ઞનો કલાઓ સંબંધી અભ્યાસ જોઈ માતાપિતા કલાચાર્ય ઉપર ખુશ થશે અને વિશિષ્ટ ખાનપાન વસ્ત્ર ગંધ માલા અલંકારો વહેંચે કલાચાર્યનો સત્કાર કરશે તથા જીવનપર્યંત ચાલે તેવું વિપુલ પ્રીતિદાન દઈ તેમને વિસર્જિત કરશે.

[૨૧૩-૨૧૪] બહોંતેર કલાનિપુણ, અઢાર^{૧૨૪} દેશીભાષાવિશારદ, ગીતનૃત્યરસિક નાટ્યકલાકોવિદ, પવો દૃઢપ્રતિજ્ઞ યૌવનમાં આવતાં તેનાં માતાપિતા તેને ભોગસમર્થ જાણી એમ કહેશે કે, હે ચિરંજીવ ! તું યુવાન થયો છે માટે હવે તું કામભોગોની આ વિપુલ સામગ્રીને ભોગવ.

[૨૧૫] દૃઢપ્રતિજ્ઞ પોતાનાં માતાપિતાને (વિનયપૂર્વક) જણાવશે કે, હે માતાપિતા ! ભોગોની ય સામગ્રીમાં મને જરાય રસ નથી, અર્થાત્ તે ય ભોગસામગ્રીથી લલચાશે નહિ, શ્વેંચાશે નહિ, તેમ તેમાં લેશ પણ આસક્તિ રાખશે નહિ.

જેમ કમઠ પંકમાં પેદા થાય છે અને પાણીથી વધે છે, છતાં પંક કે પાણીથી લેપાતું નથી, તેમ કામોમાં પેદા થયેલો અને ભોગોમાં વધેલો ય દૃઢપ્રતિજ્ઞ તે કામભોગથી જરા પણ લેપાશે નહિ.

પણ તથારૂપ ઉત્તમ સ્થવિરો પાસેથી બોધિજ્ઞાનને મેળવશે અને અગારને ત્યજી મુંડ થઈ અનગાર ધર્મનો સ્વીકાર કરશે.

પછી તો તે પૂર્ણ અહિંસા સત્ય ત્યાગ તપ અને સદ્વર્તનના તેજથી ચમકશે અને જેવટે ઉત્તમોત્તમ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર આર્જવ માર્દવ લઘુતા ક્ષમા નિર્લોભતા વગેરે ગુણોથી અધિકાધિક દીપ્તો તે, અનુત્તર અનંત નિરાવરણ નિર્વ્યાધાત એવા કેવલજ્ઞાન અને કેવલદ-

૧૨૩ બહોંતેર કલાની સવિસ્તર સમજ માટે જુઓ 'ભગવાન મહાવીરની ધર્મકથાઓ' માંનું કલાઓ ઉપરનું ટિપ્પણ.

૧૨૪ આ વિશેષણની સ્પષ્ટ સમજ માટે જુઓ ભગવાન મહાવીરની ધર્મકથાઓમાંનું દેશી ભાષા ઉપરનું ટિપ્પણ.

દૃઢપ્રતિજ્ઞ
ભણતર
ગુરુદક્ષિ
દૃઢપ્રતિજ્ઞ
ભોગસમ-
ર્થતા દૃઢ
પ્રતિજ્ઞાનિ-
અનાસક્તિ

॥૧૪૫॥

શનને પામશે.

હવે તો તે દૃઢપ્રતિજ્ઞ અર્હન્ જિન ભગવાન કેવલી કહેવાશે અને જેમાં દેવો મનુષ્યો તથા અસુરો રહે છે એવા સમસ્ત લોકના પર્યાયને જાણશે, અર્થાત્ તે, પ્રાણીમાત્રનાં આગતિ, ગતિ, સ્થિતિ, ચ્યવન, ઉપપાત, તર્ક, ક્રિયા, મનોભાવ વગેરેને જાણશે, તેમનું પ્રકટ કર્મ કે ગુપ્ત કર્મ એ વધું કહી શકશે, તેમનું ખાખેલું પીધેલું અને ભોગવેલું સમજી શકશે.

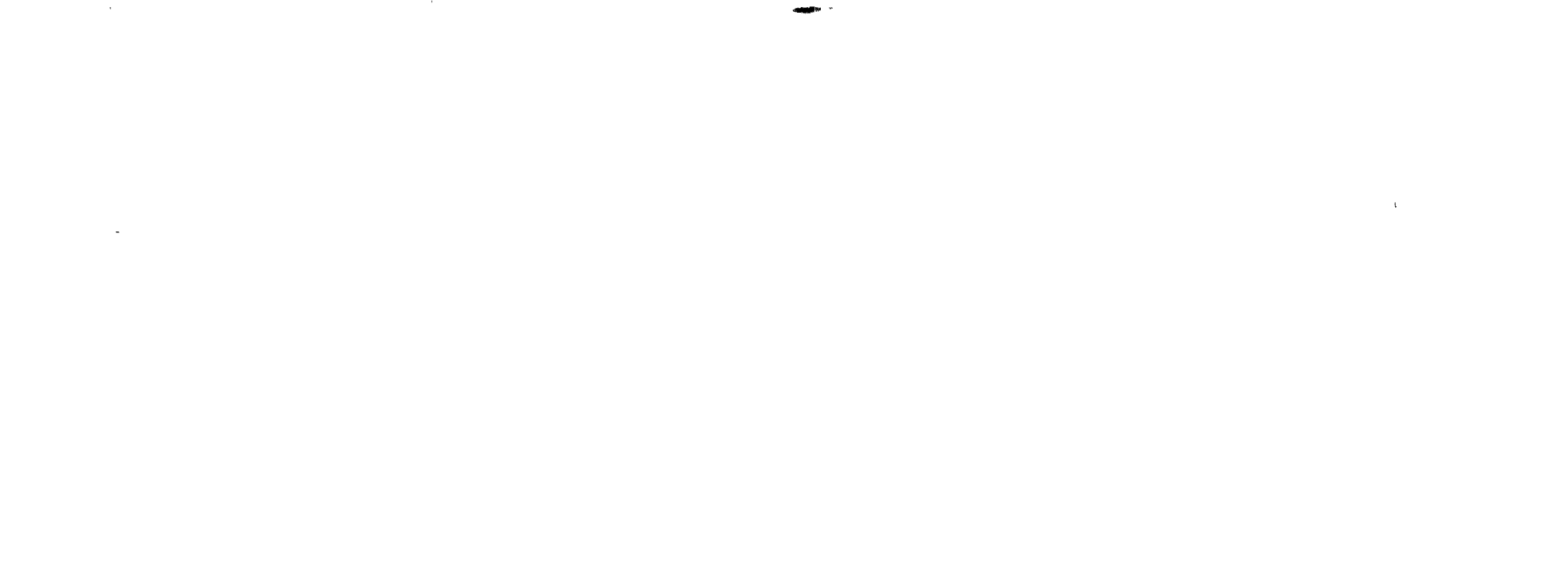
એવો તે દૃઢપ્રતિજ્ઞ અર્હન્ સર્વ લોકના સર્વ જીવોના સર્વ ભાવોને જાણતો જોતો પૃથ્વી તલ ઉપર વિહરશે.

એ પ્રકારે બહુ વર્ષ વિહરતો તે પોતાના આયુષ્યનો અન્ત નિકટવર્તી જાણી ઘણા દિવસોનું અનશન લેશે અને જે સાધ્યની સિદ્ધિ માટે નગ્નભાવ, મુંઢભાવ, કેશલોચ, વ્રહ્મચર્યધારણ, અસ્નાન, અદન્તધાવન, અણુવહાણગ, ભૂમિશય્યા, કાષ્ટાસનનો આશ્રય, ભિક્ષા માટે પરગૃહપ્રવેશ, માનાપમાનસહન, લોકનિન્દા વગેરે ઘણું આકરું કષ્ટ સહવું પડે છે તથા ન સ્વમી શકાય તેવા જાત જાતના બાવીશ પરીષદો સ્વમવા પડે છે, તે સાધ્યની સિદ્ધિ મેળવશે, અર્થાત્ તે સિદ્ધ થશે, બુદ્ધ થશે, મુક્ત થશે અને સર્વ દુઃખોના અન્તને કરશે-પરિનિર્વાણ પામશે.

[૨૧૬] હે ભગવન્ ! તે એ પ્રમાણે છે, હે ભગવન્ ! તે એ પ્રમાણે છે, એમ કહી ભગવાન ગૌતમ, શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને ઘાંદી, નમી, સંયમ, અને તપવડે આત્માને વાસિત કરતા વિહરે છે.

[૨૧૭] મયોને જિતેલા જિનોને નમસ્કાર. શ્રુતદેવતા ભગવતીને નમસ્કાર. પ્રજ્ઞપ્તિ ભગવતીને નમસ્કાર. અરિહંત ભગવાન પાર્શ્વનાથને નમસ્કાર. રાજા પપ્પીના પ્રશ્નોને જણાવનારા પ્રસ્તુત ગ્રન્થને નમસ્કાર. મૂલનું ગ્રન્થમાન-૨૧૨૦

રાયપસેનહ્યનો સાર સમાપ્ત ॥

॥ रायपसेणइयं समत्तं ॥

Winnipeg

Winnipeg 26 Jan 1900

1900

D.G.A. 80.
CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
NEW DELHI

Call No.— JPr2/Ray/Des - 15189.

Author— Doshi, Bechardās Jīvarāj. Ed

Title— Rāyapaseṇaiya-sutta.

Reference Name	Date of Issue	Date of Return

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI.

Please help us to keep the book
clean and moving.

S. B., 148. N. DELHI.